

बुद्ध का

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો.

આવા હતાં પાપુ ભાગ ૪ સપાંકો ગાંધી સાહેબો ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૩૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૩૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

વેપક શુરુધાલ મહિવક

પચાસપાપુના આલેખને ચેત્તરેજ મલે

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

ધાર્મિક

ઉદ્દેશ્યવાત્માનય

૧૮૧૪ [૧૨ - માસ - ૧૯૧૧] .

માણસ બૂબેલી મૂર્તિ છે તો
ધર્મની પણ મૂર્તિ છે તથા તે
પોતાની બૂબે મુધારી વે તો માન
ધર્મની મૂર્તિ બની ગહે છે
ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને મુસ્લિમની જીવનસાધનાનું અનુસીલન મેરુ પ્રાસિક]

ઉપદેશની યોગ્યતા

ભૂમિહીનોને માટે ભૂમિ એકઠી કરવા એક લોક-
પિક કરી સ્થાપિત કરવામાં આવેલા તેમના પ્રવચન
શ્રાવતા હતાં. તેમને સંભળવા લોકો ટોળે મળતા
ને ભૂમિ તથા ધનને અપેક્ષા કરતા હતા.

અનિકેત જેવા એ લોકસેવકની સાથે એક
લોકકવિ પણ ફરતા હતા. તેમનો સ્વર ઘણો
મીઠો ને શુભદ્ર હતો. તેમને પ્રવચન કરવા ને
ગીત સંભળાવવા લોકસેવક વારંવાર કહેતા હતા,
‘પણ કવિ રે મિત્રે સાભાર ના પાડતા હતા.

આખરે લોકકવિ લોકસેવકને લઈને પોતાના
ગુપ્તમાં આવ્યો. પહેલાં આગમાં આંસુ આંધે
પોતાની પરંપરાગત ભૂમિનો મોટો ભાગ લોક-
સેવકના સ્વયંભૂમાં ધરી દબને તે કહેવા માંડ્યાઃ
‘આજે મને ગાત્રિ પૃથ્વી, આજે હું તમારા કહ્યા
પ્રમાણે ગીત સંભળાવીશ. મારા પ્રભુ, ભૂમિનો
માલિક બનીને હું ભૂમિનું દાન કરવાનો ઉપદેશ
કેવી રીતે આપી શકું? સ્વયં સ્વાધી’ બનીને
બીજાને નિસ્વાધ’ બનવાનો સંદેશ કેવી રીતે
આપી શકું? માટે જ હું શરમાતો હતો. આજે
મારી શરમ દૂર થઈ.’

શુભાળ ને ધંતૂરો

શુભાળ ને ધંતૂરના એ કૂલ એક માળીની
મદદીમાં અકસ્માત લેમાં થઈ ગયા

શુભાળે પહેલાં ધંતૂરા તરફ જરા અહંકારથી
જેવા માંડ્યું ને પડી કહ્યું: ‘આજે તને અહીં
ક્યાંથી સ્થાન મળ્યું? અહીં તો મારા જેવાં
ફારમવંતાં કૂલોનો જ વાસ હોય છે. તને તો
કોઈ સુધતું થે નથી. તારામાં શુભાસ જ ક્યાં છે?
મને તો મોટામોટા કલાકારો પણ માન આવે

છે, ને સુંદરીઓ પોતાના શરપર સજ્જને કર્યા
કરે છે.’

ધંતૂરાએ પહેલાં તો તેના શબ્દો તરફ ધ્યાન
ન આપ્યું. પણ તેનો અહંકાર વધવા માંડ્યો ત્યારે
કહેવા માંડ્યું: ‘ભાઈ શુભાળ, કેપરંગ જૂદાં હોવાં
છતાં આપણે બંને એક જ જાતિનાં ને એક જ
સ્વામીનાં સંતાન છીએ. આપણે પેટા રંગસેદની
નીતિને વળગી રહેનાર માનવોની પેઠે હલવા
માગતા નથી. આપણે વેરતું નહિ પણ પ્રેમતું
પ્રતીક છીએ. મારામાં સુવાસ નથી એ સાચું,
પણ તું પોતે જ ભોજે કે માણી મને આજે મહા-
દેવના મસ્તકપર ચઢાવશે. અહંકારીનો અહંકાર
દૂર કરવા જ પ્રભુએ કહ્યું છે એવો નિયમ કયો
હશે. છતાં અકસોસની વાત છે કે તને તારે માટે
ગર્વ ને મારે માટે નફરત થાય છે.’

માનવ ને જનાવર

યુદ્ધના શોષીનોએ નવા બનેલા બોમ્બનો
પ્રયોગ કર્યો, ને પૃથ્વી ઢાળી ભીડી. જળમાં રહેતા
કેટલાય હવો મરી ગયા, તેની કલપના પણ કોઈ
કરી શક્યું નહિ માનવોના મનમાં એકવાર
કરીથી ફફડાટ થઈ રહ્યો.

ફરના જંગલી જનાવરો તે દિવસે લેમાં
મળ્યા, ને તેમણે ઠરાવ કર્યો કે આજુબુધી આપણે
જંગલી ગણાતા: પણ માનવની શોષી ને અહંતા
હવે આપણે ચાલવા નહિ દઈએ. માનવ પાસે
જ્યાં સુધી આવાં શસ્ત્રો છે, ત્યાં સુધી આપણે
એનાથી ધત્તાં જ આગળ છીએ. આપણા પર
પ્રધેરેલો મનાતો માનવ વધારે હલકા આદરેપ કરે
તે આપણે ચાલવા નહિ દઈએ, ને તેને સંસ્કૃતિનો
એકમાત્ર પ્રતિનિધિ નહિ ગણીએ.

ત્યારથી માનવની મહત્તા જનાવરને મન
આહો થઈ છે.

શાંતિનિકેતન! ૧૦મી માર્ચ ૧૯૧૫! ગુરુદેવ અને ગાંધીજીનું પ્રથમ પ્રેમમય મિલન! અનંતના

ઠાણવાં લાગ્યાં. અને તેમાંથી 'જોમ' અને 'અસ્તુ' શબ્દોના નિકળતા ધ્વનિથી વાતાવરણ શુંજવા લાગ્યું. આશ્રમમાં રહેનારાઓએ 'જય' 'જય' પુકારી

તે શુભ દિવસથી ગાંધીજી અને ગુરુદેવને સંયુક્ત સ્વતંત્રતા-દેવી-સેવા યજ્ઞ શરૂ થયો. તે આહુતિની ચિનગારીઓ દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ધીરે ધીરે પહોંચવા લાગી. અહીં તહીં અમુક વ્યક્તિઓના જીવન-દીવા પ્રગટી ઉઠ્યા, દરેક પ્રાતમાં પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો અને એક જ મંત્રનો દેશભક્તિ ધરાવનારાઓ ઉચ્ચારણ કરવા લાગ્યા. 'આઝાદીનો આત્મા આત્માની આઝાદી છે.' તેથી 'સ્વયં' સંયમ અને સમર્પણની ભાવનાને લોકો કેળવવા લાગ્યા, કારણ કે તે જ એક જ

જે વ્યાસાઓ જ ને પ્રતિનિધિઓનું સંગમ! તીર્થ-સ્થાન! મહાશ્વેદિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરના જીવંત અને જ્વલંત આત્માએ તે જ નેનો સત્કાર કર્યો. તેમણે કહ્યું: 'આયો સત્યના યાત્રીઓ, આપણે ભારત તમારું સ્વાગત કરે છે તેની સેવા જ તત્કાલિક તમારો વિશેષ ધર્મ' અને કર્મ છે કારણ કે જેવી રીતે એક શુભામ કોઈ બીજાને દિલથી પ્રેમ નથી કરી શકતો, મૈત્રી નથી સાધી શકતો, તેવી જ રીતે ભારત બીજા દેશોની સાથે મૈત્રીના સંબંધ સારી રીતે નથી જોડી શકતો તેથી સૌથી પહેલા તમે તેની સાંજનૈતિક, સામાજિક અને આર્થિક જાંજીર તોડવામાં તત્પર થઈ જાઓ. આધુનિક ભારતના અગ્રણિય સ્વાતંત્ર્ય યજ્ઞના પુરોહિત રાજા રામમોહનરાયના આશીર્વાદ તમારા પર ઉતરે.'

ગુરુદેવે અને ગાંધીજીએ મહાશ્વેદિના આત્મા ને પ્રણામ કર્યા અને પછી એકબીજાને તેઓએ અગાધ વહાલથી આલિંગન કર્યું. આ અદ્ભુત દ્રશ્ય જોઈને સાલવૃક્ષો આલેલાદથી હસતાં હસતાં

રસ્તો છે આત્માને બાહ્ય બંધનોથી આઝાદ કરવાનો. જેવી ભાવના કેળવવાથી તો નૈતિક શક્તિ મળે છે, અને આવી શક્તિને આધારે જ એક વ્યક્તિ દશ વ્યક્તિઓ સમાન શક્તિશાળી બની જાય છે.'

આ રીતે આત્મશુદ્ધિનું આહવાન આપ્યા

દેશે સાંભળ્યું.

યોડા વંધોની અંદર જ દેશભક્તિનો એક મહાન યજ્ઞ લાગી ઊઠ્યો તેનાથી જગતમાં જ્યાં જ્યાં દેવી સ્વતંત્રતાના સાધકો અને સેવકો હતા તે આનંદ પામ્યા, અને પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા માટે પોતાને ડોમી દે, એવી પ્રેરણા તેમને મળી. કારણ કે સ્વતંત્રતાના આદર્શ અને આહવાનમાં કોઈ ભાતની સીમા નથી રહેતી, જેવી રીતે આત્માનું જગત વાહ વિભાનું છે.

આ મહાન યજ્ઞમાં ગાંધીજી અને ગુરુદેવ સિંધ્યાના બીજા પુરોહિતો પણ જોડાયા. પણ વિશેષ કરીને આધ્યાત્મિક દષ્ટિ અને ધ્યાનદ્વારા - કર્મકાંડથી અળગા રહીને પણ તે લોકોનો કાળો કાંઈ એકો નહોતો. જે સ્વતંત્રતાનો આત્મા આત્માની સ્વતંત્રતા છે, તો સ્વતંત્રતાના યજ્ઞમાં એણે અને વધારે એવો વિચાર પણ જોયું છે. પણ આપણા આ યજ્ઞમાં ગાંધીજી કર્મકાંડના પુરોહિત હતા, અને ગુરુદેવ જ્ઞાનકાંડના. તેથી જ તો સ્વતંત્રતાની સાધના દરેક ક્ષેત્રમાં શરૂ થઈ ગઈ, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, રાજનૈતિક, સામાજિક

આદિ, શુભાશીના ક્રેદાનામાં સ્વતંત્રતાનો સગીરણ વહેવા લાગ્યો. મૃતસમાન લોકોમાં પ્રાણ આવવા લાગ્યો. તેઓ પોતાની માણસાઈનું સુસ્થ આંકવા લાગ્યા અને વ્યક્તિગત અને સમષ્ટિગત જીવનમાં તેને ઉનારવા પડ્યું લાગ્યા. મનમાનથી માણું ઉચ્છીને નિકરપણે વિચારના વર્તવા અને ફરવા લાગ્યા. આમ 'મા ભૈ' (નહીં હશે)નો મંત્ર લોકો શીખી ગયા.

પણ આજે જો ગુરુદેવ અને ગાંધીજીનો આત્મા શાંતિનિકેતનમાં ફરીથી એક બીજાને મળે તો તેઓ શું કહેશે? સાત વૃક્ષો કેવા સમાચાર તે બંનેને સંભળાવશે? રાજ રામ મોહનરાય અને મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરના આત્માઓ તેમને શું કહેશે? તેઓ એમ તો નહીં કહે કે, 'જગતનો ક્રમ જ કાંઈ એવો છે. પોતાના સાચા સેવકોને લોકો જલદી ભૂલી જાય છે, પણ સત્તાધારીઓ અને સમ્રાટોને લાંબા વખત સુધી યાદ કર્યા કરે છે. હજુએ લોકોને અહમ્મવાદ અને આડંબર પ્રિય છે. પ્રભુ જાણે ક્યારે તેઓ 'જોમ' પ્રિય અને 'અહમ્-હોમ' પ્રિય બનશે.'

રૂપા !

(એક નવમ્ભાત બાલિકા પ્રતિ)

રૂપા !
તું કોનું, બોલ, રૂપ છે?
અરૂપનું!
કેવી અદ્ભુત છે હીંચા
આ સરજનદારની
કે પોતે વિના રૂપ છે.
પણ દરેક રૂપની પાછળ
પોતે જ વસે છે,
પોતે વિના મહાન છે
પણ દરેક ધરમાં તેનું જ મહાન છે.

પણ અરૂપ તો એક સાગર સમાન છે.
તો, શું, દરેક રૂપ તે સાગરમાંથી નિકળેયું
એક તરંગ છે!
પણ સાગરમાં તો મોતી પણ હોય છે.
તો, શું, રૂપા, તું અરૂપનું એક અમૂલ્ય મોતી છે!
અને તારું મ્યાન ?
સરજનદારના સિરતાળમાં !
તેથી જ તો તારા ચહેરાની ચમક સામે
કોણેય દીરા પણ યરમાવ છે.

"દાદા"

ધિની (મનુની) આજી વને છે;

સદાચારી સદા મુખી

વિમલમંગલા જે સામાન્ય રીતે બૂઝા મજાણ છે એવા અનેક બનાવ સજ્જનના જીવનમાં બની જાય છે. ઉદાહરણ્ય, એને કા તો સતતિ ન હોય, હોય તો મરી જાય કે નફ્ટ નિકળે ખાવા ધાન ન હોય, ઘરમાં મુવજાળી નારી ન હોય, શરીર નરવુ ન રહેતું હોય પણ એક અશુભ બનાવ કદાપિ ન બને, તે એ કે મજ્જન પેતે દુર્જન ન બને, એને કીધે દુરાચાર ન થાય દુરાચાર વિના આ વિશ્વમાં બીજી કોઈ વસ્તુ અશુભ નથી, ને સદાચાર વિના બીજી કોઈ શુભ નથી ભગવાન કૌંકતી છે તો પડી સજ્જનનું અનેક પ્રકારે ભગવતુ કેમ કર્યો?—આ પ્રશ્ન ઉત્તર નેનેકા આમ આપે છે ‘સજ્જનનું ભૂક યાદ જ નહિ, બે વિરોધી વસ્તુ એકત્ર ન જ રહી શકે’ ભગવાને સજ્જન આગમથી બૂડી વસ્તુમાત્ર આપી કરી છે, કેમ કે એણે તેની આગમથી પાપ ને અપરાધ, કુવિચાર, ક્વાથ* સાધના, કામ, ક્રોધ, ક્ષોભ લઈ લીધા છે એ સાધુપુરુષને પોતાને રૂડી રીતે પાળે છે ને સભાગે છે, પણ તેના પેટીપટારા ને પોટકાની પણ

ભગવાન ચોડી કરે એ ન બની શકે, એટલે આ બધા સતીયા વિષે ઉપેક્ષાવૃત્તિ રાખીને તે ભગવાનને એટલે અશે ચિન્તામુક્ત કરે છે

દુર્જન મજ્જનનું બગાડી જાય એવું ભગવાન કદાપિ બનવા દેતા નથી તે એને લૂટે, બદું તો મારી થે નાખે, પણ એવું બગાડી કદાપિ ન શકે

સદાચાર બની વસ્તુ ને દુરાચાર ભૂડી વસ્તુ એ વિના બીજી બધું,—જીવન ને મરણ, રોગ ને આરોગ, મુખ ને દુઃખ, રૂપ ને વિરૂપતા, બળ ને નજાગાઈ, માન ને અપમાન, ધન ને નિર્ધનતા, જય ને પરાજય, ઊંચા ને નીચા કુળમાં જન્મ, — તણખલાને તોલે છે

એટલે

મુખમાં ધન મૌન્ય, કુદરતા કુઅરૂપ છે।

*વોકાઈમાં કવું છું આ લક્ષણો મુખમાં ખનઈ।

(પ્રાદેશ સેવિત્તેજ* રટોકના અંગ્રેજી લખાણને આધારે)

*રિષમ દિના ના આગામી ત્રીજા મહત્તેને એક અખાવ

મુધારે

૧૨મા અકતે ચોદમે પાને પકેલા કોવમમાં

‘જનનિ’—આદિ શ્લોકમાં છેડે ‘દાદેન’ વાચવા

વિનતિ છે

આ પૃથ્વી ઉપરના ધર કરતા આગમનું (ઈશ્વરનું) ધર વધારે મજબૂત છે, આરે તારી દામત અડીથી ઉઠાવી લઈને ત્યા જ મૂક

હે હિરેશક* આ જગતમાં હું ધર બાધીને શું કરીશ? જ્યારે મજ્જરને હું જોઉં છું ત્યારે મારી કમર ખોદનાર મજ્જરેલુ રમરખ પાળ છે

સુનેમાનના દેશ કરતા માટે દેશ મને વધારે પ્રિય છે ચલનતા જણ કરતા મારા દેશને કશે પણ મારે મનથી વધારે સારો છે

પાણી વહેતું ન રહે તે જગ્યા છે અજર અવરત નહિ તો તેને જાલ ખાવ છે, દરવાથી સૂઈને તથા ચઢીને મદરત પ્રાપ્ત થયું છે ને નમોમંડળ કરવાથી જ ઉચ્ચ રિધતિ પ્રાપ્ત્યુ છે

[ગાંધી યાત્રી]

[ગયા અંકમાં પ્રવાસની શરૂઆત થઈ હોવાના પ્રવાસમાં યુરુદેવ માનવ સ્વભાવની કેટલીક રીતભાત, આચાર વિચાર અને લક્ષણના સંબંધમાં પ્રકાશ પાડતા જાય છે.]

કપ્તાને કહી રાખેલું કે આજે સંધ્યાકાળે એક વટોળિયો (જંગાળીમાં 'ઝડ' - ઉચ્ચારમાં 'ઝોડ' - કહે છે.) યશે. બેરોમિટર નીચે ઉતર્યું છે. પરંતુ શાન્ત આકાશે સૂર્ય અસ્ત પાડ્યો. હવામાનમાં ફરક ના પડ્યો. જલકે પવનમાં મંદગતિ આવી. અર્થાત કવિઓ યુવતી-ઓની મંદયાલની સાથે લુલના - સરખામણી - કરી શકે છે. તેનાથી કંઈક ઠીક ખરું. આ બધી અમારી ફિક્કરચિંતાઓના ખતપત્રો પાયલેટને સમર્પણ કરીને પ્રમદ સસુદ્રની અવધર્ષના કરતો ડેક - ખુરસી ખેંચી લઈને પશ્ચિમભણીમાં કરીને બેઠો.

જળસપાટી ઉપર સૂર્યોસ્તની અદ્વપના અંકિત આસને બિરાજમાન થવા નીલાંબરમાં સજ્જ થઈને ધૂમટો ખેંચી સંધ્યા આવી પહોંચી. ત્યારે પણ આકાશમાં મેઘ હતો નહિ.

ડેક ઉપર બિછાતું પાથરીને જ્યારે સૂતો, ત્યારે પવન અને પાણી વચ્ચે યુદ્ધ થઈ રહ્યું હતું. એક બાજુ સોં સોં શબ્દની તાણ હતી. બીજી બાજુ છલ છલ શબ્દ પ્રતિઉત્તર મળતો હતો. પણ વટોળિયાની એંધાણી જણાતી નહતી. આકાશમાંના તારાઓની સાથે આંખ મેળવતા મેળવતાં કથારિક આંખ મળી ગઈ.

રાત્રે સ્વપ્ન ભેયું એમાં જાણે હું મૃત્યુ સંગ ધે કોઈકને વેદમંત્ર સંભળાવી રહ્યો છું. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે એની રચનામાં મરણનો એક વિરાટ વૈરાગ્યનો આત્મસ્વરથી ભરપૂર છે. બરાબર મંત્રની વચ્ચેવચ્ચ જગીને ભેઈ છું તો આકાશ અને જળ બંને ઉન્મત્ત થઈ રહ્યાં છે. ચાચુંડાની જેમ ફેણ માંડીને સસુદ્ર અદ્ધાસ્યથી નૃત્ય કરી રહ્યો છે.

આકાશ ભણી નજર નાખી. વરસાદ ચડી આવ્યો છે. ભારે મજના થઈ રહી છે. મનમાં ભારે ગરબડ થવા લાગી. કશું જ જાણે ખબર પડતી ના હોય, એમ ખલાતીઓ નાનાં નાનાં લેન્ટર્ન - Lantern - (હાથદીવા) હાથમાં લઈને હરફર કરે છે. કોઈ કોઈ બોલતું નથી. વચ્ચે એંજન ભણી કણધાર - કેપ્ટન - ના સંકેતધ્વનિ ઠાને પડે છે. એટલું એ જ.

આ વળતે પથારીમાં પડીને ઉઘવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બહાર જળવાયુની ગર્જના, અને મારા મનના તત્ત્વમાં એ સ્વપ્નલબ્ધ મરણમંત્ર જ ચાલુ રહ્યો. આ જાતની નિદ્રા કરતાં જાગરણ સાચું એમ સરખામણી કરતાં વાગે છે. ઉંધુ છું કે જાણું છું એ જ સમજી શકતો નથી.

રાગી માણસ પોતાના મનની વાત કહી શકતો નથી એ જ રીતે સવારનો પડું પડું કરતો વરસાદ મન મૂકીને વરસી શકતો નથી. પવનમાં ફક્ત શબ્દ સ, અને જળ માટે બાકી રહે છે ય ર લ વ હ એને લઈને ચંડીપાઠ શરૂ કરે છે અને મેઘરાજ જટા છટી મૂકીને બ્રહ્મદિ ચઢાવીને ફરે છે. છેલ્લે મેઘરાણી જળધારાએ ઉતરી આવ્યાં. નારદની વીણાના ધ્વનિત ગંગાધારામાં વિષ્ણુ વિંગલિત થઈ ગયા હતા એ કથાપ્રસંગ મને તાજે થયો. પણ આ કથો નારદ પ્રલયની વીણા વગાડી રહ્યો છે? કયાં પેલો નંદીનો મેલાપ. અને કયાં વિષ્ણુની સાથેનો આ રૂદ્ર સંગમ.

અત્યાર લગી જહાજ હંમેશની એકધારી ગતિથી ચાલતું જતું હતું. આવો વટોળિયો પલ વહેલો ભોવા મળે છે. કસાન ખૂબ જ સ્વસ્થ છે. જરાય ઉદ્વેગમાં નથી. તે બોલ્યા: આમ તો બન્યા જ કરવાનું. જેમ યૌવનની ચંચળતા ભેધને

આપણે કહીએ છીએ કે આ ઉમરનો ધર્મ છે તેવું જ આ ગણાય

કેમિતમા પૂરાધને ઉકળતા તેવની જેમ કઠાઈ મા ચોકાઈ જવું એના કરતા પછાપણે વટોગિયા સાથેના મુકામલો કરવો સારો શાવ, ધાખળો વીટી લેવેટીને જહાજના ડેક ઉપર જઈને ખેંઠો

વટોગિયાની આપટ પશ્ચિમ તરફથી આવતી હતી એટલે પૂર્વ તરફના ડેકમા બેસવું બરાબર મરુતુ

વટોગિયો તો વખતો આવ્યો ઉપરના મેઘલા વાદળો ઠીચે ઉતરી આવ્યા હોવાથી તેને અને દાન્ય ના ઉમટતા મોજાને જરાય છેદું રહેતું નથી સમુદ્રના પાણીનો રંગ નીલો રહ્યો નથી ઉપ ના વાદળોની ઘેરી છાયાથી એ આખો યઇ ગયો એ વિવર્ણ બની ગયો છ જાણપણે અદેખિયન વાતોઓ વાંચેની યાદ આવે છે બધ ધડાનું એક ઢાકણું ઉઘડી જતા એમાથી ધુમાડાના જેવો એ મજબૂત હત્ય નીકળી પડે છ મારા મનમા એમ જ યજુ કે સમુદ્રના નીલ ઢાકણાને ઉઘાડી દીધું છે અને એમાથી ધુમાડાની જેમ અસખ્ય હત્ય અદૈઅદર ઠોસાઠોસી કરતા કરતા આકાશે પહોંચી જાય છે

જાપાની ખલાશીઓ દોઢાદોડી કરે છે, પણ મો એમના હસતા છે તેમના મુખભાવ ભેઈને મનમા થાય છે બહુ સમુદ્રના અદ્ભુતશક્તી જહાજની હઠા માન કરે છે પાશ્ચિમ દિશાના ડેકના બારણા બધ છે તો પણ તેના વીધમા રહીને ય દરિયાના મોજા હુંડમુડ કરતા ધમી આવે છે તે ભોંડે તે લોક હો હો કરી ઊઠે છે કમ્પાન વારવાર બેલે છે-આ તો નાનો ને સામાન્ય વટોગિયો છે એક વાર અમારો સ્ટુવાર્ડ આવ્યો અને ફેબ્રુ ઉપર આગળીઓ વડે સમજાવવા લાગ્યો કે જહાજનો માર્ગ કેમ બદલાઈ ગયો છે એવામા વરસાદનું આપટ પડ્યું અને શાન ધાખળોને લીજવી દીધા હવે તો કયા ય સગવડ ન હોવાતા કમ્પાનની ઓરડી

મા આશરો લીધો કમ્પાનની જે ઠોઈ ઉત્ક્રા હતી, તેના લક્ષણ બહારથી જોવા મળ્યા નહિ

ઓરડીમા ય વધારે બેસવા પામ્યો નહિ લીજવેની શાવ વીટીને પાછો બહાર આવીને બેઠો મૃત્યુની યાદ અનેક વાર આવી ગઈ ચારે દેર મૃત્યુ આ દિશાઓથી સામેની દિશા સુધી મૃત્યુ-મારો પ્રાણ એની મધ્યે આટલો એક બિંદુ સરખો! એ આટલો અતિ અદમ્ય એના ઉપર શુ આરથા રખાય અને આ વિરાટ એના ઉપર કયો ય વિશ્વાસ નહિ? વિરાટ ઉપર જ ભરોસો રાખેવો સારો

ડેક ઉપર બેસી રહો પાલવે તેમ હતું નહિ. નીચે ઉતરવા માટે બેઈ છુ તો છેક સીડી લગી ડેકપેસેજરો બેઠા છે રસ્તો ઠોસાઈ ગયો છે મહામહેનતે તેમની વચ્ચે થઈને રસ્તો કાઢી કેમિને પહોંચ્યા અને સૂઈ ગયો આ વખતે આખું ય શરીર અને મન ઘણેવાવા લાગ્યા મનમા થવા લાગ્યું શરીર સાથે પ્રાણનો મેળ જણાતો નથી હડીમા મધન થતા માખણ ઉપર આવે છે, તેમ પ્રાણ ઉપર આવવા લાગ્યો જહાજનું ડોલવું સહન કરવું મુશ્કેલ હતું જહાજની ઉપરથી એનું ડોલવું અને જહાજની અંદરથી ડોલવું એ સહન કરવામા ફેર રહે છે જેમ કાકરાઓ ઉપર ચાલવામા અને પગરખામા કાકરો શખીને ચાલવામા જે ફરક રહે છે તેવો ફરક એમા રહે છે એકમા બધનનો માર નથી, બીજમા બધનનો માર છે કેમિનમા સૂતા સૂતા સામગ્રવા પામ્યો કે ઉપર કંઈક હુંડમુડ થતું કંઈક તૂટી પડ્યું છે કેમિનમા હવા લાવનાર યત્ર ડેક ઉપરથી હાં કરીને ત્યાસ લે છે, તેનું મો બધ કરી દેવામા આવ્યું પણ પ્રબળ મોજાના ધસારાથી એમા રહીને ટપક ટપક કરીને પાણી આવવા મરુતુ બહાર ઓગળવવાશ વાયુના નૃત્ય! એટલે કે કેમિન વચ્ચેના મોટા મોળો એમા એક વિજળીનો પળો ચાલે તેની આપટ એવી લાગે બહુ ગાય પૂછાને ફેરવી

દેશવીને આપટ ના મારે એવી।

મનને થયું આ બધું અસહ્ય છે. પણ પ્રાણુસ-
માં એક એવું પડ્યું છે કે શરીર, મન પ્રાણુથી
યે જળરી એક એવી સત્તા પડી છે. વંટોળિયા-
વાળા આકાશની ઉપર જેમ શાન્ત આકાશ
છે. તોફાની સાગરના તળિયે જેમ શાન્ત સાગર
છે. એ જ આકાશ, એ જ સમુદ્ર જેમ મહાન,
તેમ માનવીના અંતરના ગહનમાં સૌથી સમુદ્ર
એ જ ભતનો એક વિરાટપુરુષ છે. વિપદ અને
દુઃખમાં જો જોવા એમીએ તો તેનાં દર્શન પામીએ
છીએ. દુઃખ એનાં ચરણમાં દબાઈ જાય છે મૃત્યુ
તેને સ્પર્શી શકતું નથી.

સાંજની વેળાએ વંટોળિયા શમી ગયા. ઉપર
જઈને જોઈ છું તો જહાજ સમુદ્રની અત્યાર
સુધી ઘણી ચડઉતર લોગવી એનાં અનેક ચિન્હ છે.
કપ્તાનની ચોરડીની ભીંત એક તટ્ટી પડવાને
કારણે એનો સરસામાન બધો ભીંજી ગયો હતો.
પાસે પાંધેલી એક લાઈફબોટને નુકશાન થવા
પામેલું હતું. ડેક ઉપરના ઉતાડોની ચોરડી
અને બંડારિયાનો થોડોક ભાગ તટ્ટી પડ્યો હતો.
જપાની ખલાસીઓ બધા કામમાં એવા બધા
શિકારી ગયા હતા કે જાણે એમનો પ્રાણ છે કે
કેમ એ સંશય રહેતો. જહાજે કમર ઠસીને
સંકટની સામે ચુલ્લ કહ્યું તેવું એક સ્પષ્ટ પ્રમાણ
મળી આવ્યું. કપ્તાનને આ વિષે પૂરેપૂરી માહિતી
હતી પણ મને તો આ બધાયમાં સૌથી વધારે
સ્પષ્ટ એ લાગ્યું કે વંટોળિયાની સામે જાપાની
ખલાસીઓનું હાથ મને સુધ્ધ કરતું હતું.

શનિવારનો દિવસ. આકાશ પ્રસન્ન જણાતું
હતું. પણ સમુદ્રનો કોપ હજી શમ્યો નહતો.
આશ્ચર્ય એ હતું કે વંટોળિયામાં જહાજ ડોલતું
નહિ. વંટોળિયા શમતાં તે એટલું જ ડોલવા
મંડ્યું. શરીરની અવસ્થા ય એવી છે. વંટોળિયા
વખતે જીવવાની જે તાકાત હોય છે, પણ બીજે
દિવસે મૂડી ન શકાય એવી વંટોળિયાની યાદ
આવી જાય છે.

આજે રવિવાર. પાણીનો રંગ ફીકો થયાતું
જણાય છે. આટલે બધે દિવસે આકાશમાં એક
પંખી ઊડતું જણાયું. આ પંખીઓ જ પૃથ્વી
ઉપરની વાણી આકાશે પહોંચાડે છે—આકાશ
આપે છે એનો પ્રકાશ. પૃથ્વી દે છે એનાં ગાન.
સાગરનું જે કોઈ સંગીત છે, તે છે પોતાની
લહરોનું, મોઝાનું. એની પાસે છે યથેષ્ટ જીવો.
પૃથ્વી કરતાં અનેકઘણા. પણ એ કોઈના કંઠમાં
નથી સૂર. એવા અસંખ્ય મૂગા જીવોને સમુદ્ર
પોતાની વાત સંભળાવી રહ્યો છે. પ્રધાનતઃ જીવો
શબ્દ દ્વારા મનના ભાવ વ્યક્ત કરી શકે છે.
જળચરની ભાષા હોય છે ગતિ. સમુદ્ર પોતે હોય
છે નૃત્યલોક. પૃથ્વી હોય છે શબ્દલોક.

આજે નમતે પહોરે ચાર પાંચ વાગે રંગુન,
પહોંચવાનું હતું. મંગળવારથી શનિવાર સુધીમાં
પૃથ્વી ઉપરના નાના મોટા સંદેશાની હરફર થવા
મંડી. અમારે માટે તે બધી સંગ્રહી રાખવામાં
આવી હતી. વાલિયાના ધનની જેમ હમેશા એનો
હિસાબ રહે.

(ક્રમશઃ)

—અનુ ૦ વિમળા પટેલ

રાજ હો, હવા હો, ધૂપ હો, વૃક્ષ હો છેડ છાડ
જંગલ કે પેડ કળ ઈન્દ્રે લાતે હૈં ધ્યાન મેં ?
મદિંશ સે રાજમાર કે હિલ જાય નિસ કા દિલ
ઈન્સાન હો કે કમ હૈં દરખોતેં સે શાન મેં.

[રાત હો, દિવસ હો, પવન હો, પણ અસ્પૃશ્યનાં વૃક્ષો તેને કયાં ગળકારે
છે ? મુરકેલી બરેલાં કાર્યથી જે મનુષ્યનું મન ડગી જાય છે તે મનુષ્ય હોવા
છતાં આડથી પણ હલકો છે.]

આ જગતમાં દરેક વસ્તુની ગતિ નિયમસર હોય છે અને બધે કાળચક્રની ગતિ પ્રમાણે નિયમિત પરિવર્તન થયા કરે છે. વેળવણી સૂય અથવા મહુ પજુ જગતમાં એ જ નિયમનુસાર ફર્યા કરે છે એક સમયે જ્ઞાન અને સ પતિનો સૂય હિંદુસ્તાનમાં મધ્યાકાશે પૂર્વ કળાથી પ્રકાશતો હતો. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોતા અત રિસતા બીજા તારાઓની પેઠે એ સૂય પજુ ધીમે ધીમે પશ્ચિમ તરફ વ્યાલવા લાગેલો જણાય છે. તે ઇશાન એમિરયા વગેરે દેશો ઉપર થઈને આગળ પાશ્ચિમ તરફ ગયો. મિસર દેશને તેના મધ્યાહ્નના કિરણો મળ્યા પછી થોડાનો વારો આવ્યો. ત્યાર પછી તેના મધ્યાહ્નકાળનું તેજ શીમે અનુક્રમ્યું. આગળ જતા તે પ્રકાશે યોગ્ય વખતે જર્મની ફ્રાંસ અને સ્પેનને બાંધત કયાં

બમણા તેજથી પ્રકાશવો જોઈએ તથાસ્તુ

હિંદુસ્તાનનો આન્દોલન ઇતિહાસ જોતાં હિંદુસ્તાનમાં રાત્રિ પડવાનું ખરું અને મૂળ કારણ બીજા દેશો પ્રમાણે અગ્નિયા પજુ એકવચૂરાપણે પથરાયુ એ જ છે. આ ઓરડી (હિંદુસ્તાન)માં નો સ્વચ્છ શુભ પ્રકાશ ફેટલો બધો ઉત્તમ છે। તે મારો છે। તે મારો જ છે। તે મને જ - મને એકવાને જ - મળવો જોઈએ। હું તે બીજા ફાઈને નહિ આપું. એમ કહીને આપણે તે પ્રકાશ ફાઈન લઈ બાંધ તે માટે તે ઓરડીના બાજી બારણાઓ બંધ કર્યા અને એ જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપણા એકવાના જ કાખમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવા જતા હિમ્મતી અધકાર જ ઉત્પત્ત કર્યો - મેળવ્યો. ઇશ્વર ફાઈને પક્ષપાત રાખતો નથી અને પ્રેમવ કે લક્ષ્મી એક જગાએ કહી

મેની રહેતા નથી

“ છેવટે એ વૈશવસૂયનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ ઇંગ્લેન્ડને મળ્યો. વળી ત્યાંથી પજુ તે સૂય પશ્ચિમ તરફ આગળ વધ્યો અને અમેરિકાને વેળવને, શિખરે પહોંચાડ્યું. અમેરિકામાં પજુ આ સૂય પોતાના નિયમ પ્રમાણે પૂર્વ કિનારાના ન્યૂયોર્કથી પશ્ચિમ તરફ જતા જતા ફેવિક્સાનિયામાં જઈ પહોંચ્યો. જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં દિવસ હતો ત્યારે અમેરિકાને ફાઈ આગળનું પજુ નહોતું. અત્યારે અમેરિકામાં દિવસ અને જિજ્ઞાસા હિંદુસ્તાનમાં દુ ખ અને દારિદ્રની રાત્રિ પથગયેલી છે પજુ ધીરજ રાખે તે વેળવમથ હવે પાસિફિક મહાસાગર પજુ બ્રાજીલના લાગ્યો છે અને બાપાન થોડા વખતમાં જ જગતનો એક જ પ્રવાસ દેશ બનવાના ચિહ્નો જણાય છે. કુદરતના નિયમો એ ખરા હોય તો આ જ્ઞાનમ પતિનો સૂય એ પ્રદક્ષિણા પૂર્ણ કરીને હિંદુસ્તાન ઉપર પાછો

દેશના એ સમયના શિક્ષાશુદ્ધિઓએ એ મોહ પાપ કર્યું. કે અપત્ય સમાન નીચતા વર્ણના લોકો સાથેનું પોતાનું (સ્વાર્થ ત્યાગનું) કર્તવ્ય બીસરી જઈ પોતાના સ્વાર્થી હુકો ઉપર અધિક બ્યાન આપ્યું, ગમે તેમ હો હવે તો કાળજગધી જ આ સ્થિતિ સુધરતી નય છે જેઓ ગાદ નિદ્રામાં પડે છે તેઓ જ્યારે જાગે છે ત્યારે ઉત્સાહથી બરપૂર હોય છે. હિંદુસ્તાન ધણે વખત નિદ્રામાં હતું પણ હવે ધીમે ધીમે - તો પજુ નિશ્ચયપૂર્વક - તેનું આગસ જવા લાગ્યું છે હવે તેની પુરાણપ્રિયતા અદ્વાયેલા સંયોગો સાથે જોડાઈ જવા માટે ઉદારમતવાદી બનવા લાગી છે

દેશની ઉત્પત્તિને ખાતર હિંદુઓની વર્ણ-
વ્યવસ્થા મનુષ્યોના કામધંધાની નિયમિત
વહેંચણી રહે અને અંતઃકરણની એકતા રહે
એવા ધોરણ પર રચવામાં આવી હતી. પરંતુ
કાળે કરીને અંદરની એકતા કરતાં બહારની
જુદાઈનું બળ વધી જવાથી એ સ્વાભાવિક ક્રમ
ફૂટી ગયો અને તેથી ઉત્પત્તિને બદલે દેશની
અધોગતિ થઈ. પરિણામે અંતરના પ્રેમતત્ત્વનો
નાશ થઈને સ્વાર્થ તથા ધંધારોજગારનું મિશ્રણ
થયું. એક વર્ણના લોકો ઘણી વાર બીજી વર્ણના
લોકોનો ધંધો કરવા લાગ્યા. બૂના ભતિભેદમાં
મિથ્યાભિમાન પેસી જવાને લીધે લોકોના અંતઃ-
કરણ વધારે ખાટાં થયાં. દેહાભિમાન વધવાથી
ઈશ્વર-આત્મા જુદાં જુદાં ક્ષણભંશુર નામરૂપો-
ની ઉપાધિઓમાં દટાઈ ગયો. તિ (વેદ)માંનું
આત્મજ્ઞાન લગભગ રદ થઈ સ્મૃતિ (પ્રાચીન
આચાર રૂઢિ વિધેના નિયમો) જુલમી લોકોના
હાથમાં એક હથિયાર રૂપ જ થઈ પડી; અને
ભાવાર્થની જગા શબ્દાર્થે લીધી. કોઈએ કહ્યું છે
કે: ‘વ્યાકરણ એ ભાષાની કબજ જ છે. વ્યાકરણ
ખરાબર સાચવવા ગયા કે ભાષા મૂર્છા સમ-
જવી’ તેવી જ રીતે નિયમો, રૂઢિ અને કર્મકાંડની
સખ્તાર્થથી રાષ્ટ્રનું સત્ત્વ નષ્ટ થાય છે.

* * *

ધ્યાનમાં રાખજો કે સ્મૃતિ અને કાયદાઓ
તમારે માટે છે, તમે તેમને માટે નથી જ. સના-
તાન શ્રુતિમાંનાં સનાતાન તત્ત્વોનો સર્વત્ર પ્રચાર
કરો, પરંતુ આજના સંયોગો પ્રમાણે સ્મૃતિમાં
(ધાર્મિક રૂઢિ-નિયમોમાં) ફેરફાર કરો. સ્મૃતિના
ઉપર તમારો વારસોનો હુકમ રહેવા દો, પણ
તમારા ઉપર તેનો હુકમ ન બેઠો.

હિંદુસ્તાનની નદીઓના પટ આજે બદલાઈ
ગયા છે, ગરુડ પડવાની જગ્યાઓ બદલાઈ
ગઈ, જંગલ હતાં ત્યાં ખેતરો થયાં, દેશનું
સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું, રાજ્યપદ્ધતિ બદલાઈ અને
લોકોનો વર્ણ પણ બદલાઈ ગયો; તો પણ આ
અસ્થિર જગતમાંથી જતા રહેલા ભૂતકાળના
આચાર અને નિયમ કાયમ રાખવાનો પ્રયત્ન
તમે કરો છો! સદા એ પાછળ જ ભેટા ભેટા
આગળ ચાલવાની આ રિયતિ ખરેખર દયાજનક
છે. એવો મનુષ્ય પગલે પગલે ઠેસ જ ખાય છે।

* * *

શિક્ષણનો ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે દેશનાં
સર્વ સાધનોનો આપણે ઉપયોગ કરી શકીએ.
ખરા શિક્ષણથી લોકોને પોતાની ભૂમિ વધારે
રસાળ બનાવતાં આવડવું જોઈએ. પોતાની
ખાણો અધિક ધનને ઉપજાવનારી કરતાં આવડવું
જોઈએ. વેપાર વધારે બહોળો અને ફાયદાકારક
કરતા આવડવું જોઈએ. મન વધારે વિચારવંત,
દેહ અધિક કાર્યક્ષમ અને બગવાન થવો જોઈએ.
અંતઃકરણો વધારે વિશુદ્ધ થવાં જોઈએ. કાર-
ખાનાઓ વધારે વિસ્તૃત અને દેશ અધિક
સંઘટિત થવો જોઈએ. પોતાનું પાંડિત્ય બતાવ-
વાને મોટાં મોટા શાસ્ત્રવચનો મોંએ કરવાં,
ધર્મજ્ઞોનાં વચનોના ગમે તેવા અર્થ કરવા
માટે શુદ્ધ શબ્દછલ કરવો અને આખા જનમમાં
કહી પણ ઉપયોગમાં ન આવે એવા વિષયોનો
અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષણ જ નથી. જે જ્ઞાન
વ્યવહારમાં આપી ન શકાય તે મગજમાં ભરવું
એ બાણી જોઈને આધ્યાત્મિક બંધકોશ અથવા
માનસિક અજીર્ણ દિપ્ત કરવા જેવું છે.

* * *

* બીમારીમાત્ર માણસને માટે શરમની વાત હોવી જોઈએ. બીમારી કોઈ પણ દોષની સૂચક છે. જેનું તન અને મન સર્વથા સ્વસ્થ છે તેને બીમારી થવી ન જોઈએ.

* વિકારી વિચાર પણ બીમારીની નિશાની છે. તેથી આપણે સૌ વિકારી વિચારથી દૂર રહીએ.

* વિકારી વિચારથી દૂર રહેવાનો એક અમોઘ ઉપાય શમનામ છે. નામ કંઠમાંથી જ જ નહીં પણ હૃદયમાંથી નીકળવું જોઈએ.

* વ્યાધિ અનેક છે, વૈદ અનેક છે, ઉપચાર પણ અનેક છે. વ્યાધિને એક જ ગણીએ, ને તેને મટાડનારો વૈદ એક રામ જ છે એમ સમજીએ તો આપણે ઘણી માથાદૂટમાંથી બચી જઈએ.

* પૈરો ને ઢાકતરો જેઓ મરે છે તેમની પાછળ આપણે બંટરીએ છીએ. પણ રામ જે મરતો નથી, હમેશાં જીવે છે અને જે અચૂક વૈદ છે તેને આ પૈરો બૂરી જઈએ છીએ, એ આશ્ચર્યની વાત છે.

* એથી થે વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે પણ મરવાના તો છીએ જ, બહુ કરીએ તો વૈદો વગેરેની મદદથી કદાચ થોડા દહાડા વધારે કાઢી શકીશું, તો થે તેને માટે ખુવાર થઈએ છીએ.

* એ જ રીતે વૃદ્ધ, બાળક, યુવાન, ધનિક, ગરીબ, સૌને મરતા જોઈએ છીએ તો પણ આપણે સ્તોત્રથી વેસવા માગતા નથી, પણ થોડા કિષ્કમ જીવવા માટે રામ સિવાયના બધા પ્રયત્નો કરીએ છીએ.

* આટલું સમજીને આપણે જે વ્યાધિ આવે તે શમનદોષે રહીને વેડી લઈએ અને આપણું જીવન આનંદમય બનાવીને ગુજારીએ તો કેવું સાચું!

* દેહધરી મહાદેવને તેના દેહ અને તેના લેખોની મારફતે જ આપણે એતા હયા, આ એક

જ વસ્તુ થઈ. દેહાતીત મહાદેવ સર્વવ્યાપી છે અને તેના ગુણોથી આપણે તેને યોગથી શકીએ છીએ, અને તેમાં સૌ સરખા ભાગ લઈ શકે છે કેમકે વસ્તો એણે બામ નહીં મળી શકે.

* જન્મ અને મરણ કદાચ એક જ સિદ્ધાંતનો બે બાજુઓ નથી? એક તરફ જીવે તો મરણ ને બીજી તરફ જીવે તો જન્મ તેમાં ક્યાં શા માટે? હરખ શા માટે?

જન્મમરણની વાત સાચી હોય, ને સાચી છે, તો મૃત્યુથી આપણે શા માટે જરાયે ડરીએ, કુંખી થઈએ, અને જન્મથી ખુશી થઈએ? દરેક માણસ પોતાની જાતને આં સવાય પૂરે

* જગત દ્વંદ્વોથી બરેલું છે. સુખની પાછળ દુખ ને દુખની પાછળ સુખ રહેલું છે, તડકે છે તો છાપડો પણ છે, પ્રકાશ છે તો અધારું પણ છે; જન્મ છે તો મૃત્યુ પણ છે. આ દ્વંદ્વોથી દૂર રહેવું તે અનાસક્તિ દ્વંદ્વોને છોડવાનો ઉપાય તેમનો નાશ કરવો એ નથી, પણ દ્વંદ્વોતીત, અનાસક્ત થવું એ છે.

* આ પાછડું સૂચવે છે કે બધાની ચાવી સત્યની આરાધનામાં રહી છે. સત્યની ઉપાસનામાંથી સહુ બીજ મળી રહે છે.

* ત્યારે સત્યની આરાધના કેમ થાય? સત્ય કોણ બાણે છે? અહીં સાપેક્ષ સત્યની વાત છે. આપણે જે સત્યરૂપે જોઈએ તે સત્ય. આટલું સત્ય પાળવાનું પણ ઘણું મુશ્કેલ છે એવી બનુબવે ખાતરી થશે.

* માણસ બાણનો છતાં સત્ય ઠહેતા કેમ અવકાશ છે? શરમનો માથો? કાની શરમ? ઉપરી હોય તો શું? નોકર હોય તો શું? વાત એમ છે કે આદત માણસને ખાઈ બાય છે આપણે વિચાર કરીએ અને જૂની આદત છોડી દઈએ.

* (જૂની આદત) ન છૂટે તો સત્યને રસ્તે ન જઈ શકાય વાત એમ છે કે સત્યને માટે બધું જ

કુરબાન કરવું જોઈએ. આપણે જેવા છીએ તેવા દેખાવા નથી માગતા. પણ એથી સારા દેખાવા માગીએ છીએ... જિંદગી થવાની ઈચ્છા હોય તો જિંદગી કામ કરીએ ને જિંદગી વિચાર કરીએ તો કેવું સારું! એ ન બની શકે તો ભલે નીચા દેખાઈએ. તો જ કોઈક દિવસ જાણે થઈશું.

* અનુભવ લેતો. જઈ છું તેમ જોઈ છું કે માણસ પોતે જ પોતાના સુખદુઃખનું કારણ છે.

* આમ હોવા છતાં માણસ સુખી-દુઃખી શા માટે છે?

* વાત એમ છે કે માણસ આવા વિચાર કરવા માગતો નથી. તેથી માને છે કે આવા વિચાર કરવાની કુરસદ જ નથી.

* આપણે સાચું જીવન શુભરવા માગતા હોઈએ તો માનસિક આજસ છોડીને આપણે મૌલિક વિચાર કરવો જોઈશે. પરિણામ એ આવશે કે આપણું જીવન ખરું સરળ થઈ જશે.

* જ્ઞાનીઓએ આપણને મુશ્કેલ કહ્યા છે. વાત સાચી છે. અહીં તો આપણે થોડા દિવસ માટે છીએ. પછી 'મરતા' નથી, આપણે ઘેર જઈએ છીએ, કેવો સરસ ને સાચો વિચાર!

* જીવનમાં મળે ક્યારે ખૂબ પરિશ્રમ કરીને કાઢીએ ત્યારે કોઈ છીરો હાથ લાગે છે. આપણે એવો થોડો પણ પરિશ્રમ ક્યારાડી જીવ કાઢવાને અને હીરાડી મત્ત થોડવાને માટે કરીએ છીએ ખરો?

* પરિશ્રમ વગર એટલે કે તપ વગર કશું જ થઈ શકતું નથી; તો પછી આત્મસંયમ કેમ થઈ શકે?

* જો બધો સમય ભગવાનનો હોય તો આપણે એક ક્ષણ પણ નકામી કમ જવા દઈએ? આપણે ભગવાનના હોઈએ તો આપણા શરીરનો એક ભાગ પણ મોજશોખમા દેમ આપીએ?

* અનાસક્ત કાર્ય શક્તિ આપનાર છે; કારણ કે અનાસક્ત કાર્ય એ ભગવાનની શક્તિ છે.

* જમશેદ મહેતાએ આત્મીયતા ક્રિસ્ટિયની

એક પ્રાર્થના મોકલી છે. તેમાં આ ભાગ આવે છે: 'હે ભગવાન! કોઈને આપવાથી જ અમને મળે છે મરીને જ અમે અમર પદ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.'

* જમીનનો માલિક તો તે જ છે જે તેની પર મજૂરી કરે છે.

* જે અંતરમાં ખરેખર સ્વદ છે તે બહાર અસ્વદ હોઈ જ ન શકે.

* સાચું કાર્ય કદી નકામું નથી થતું; સાચું વચન અંતે કદી અપ્રિય નથી થતું.

* શુદ્ધ હૃદયમાંથી નીકળેલું વચન કદી નિષ્ફળ નથી થતું.

* આજસથી આપણને દુઃખ થશે તો આપણે આજસુ નહીં રહીએ, એ જ રીતે આપણને વ્યભિચારથી દુઃખ થશે તો આપણે વ્યભિચારી નહીં બનીએ, નહીં રહીએ.

* પ્રથમ કામ, પછી મળે તો, કામ જેટલા કામ આ થઈ પરમાત્માની સેવા, કામ પહેલા આગે તો તે થઈ સેવાનની સેવા.

* કામવાને મતોષી અંતરમાં છે, પણ શકુ ક્યાં પછી તેને રોકવી અસંભવિત નહીં તો મુશ્કેલ તો છે જ.

* જે માણસ પોતા પર કાબૂ નથી રાખી શકતો તે બીજા પર કદી માયા કાબૂ નહીં રાખી શકે.

* પોતાને યોગ્ય બવાને માટે માણસે પોતા માંથી બહાર નીકળી તેટલું બનીને પોતાને જોવો જોઈએ.

* જે માણસ કોઈનો ચે બોલે હલકો કરે છે તે નકામો નથી.

* આપણે જોને આચુ ને શુભ માનીએ તે જ કરવામા આપણું સુખ છે, આપણી શાંતિ છે, નહીં કે બીજા કહે કે કરે તે કરવામાં.

* પુણ વાચનથી શક્તિ તો આવે છે પણ જ્ઞાન વગર આવી સ્વતંત્રતા નથી મળતી.

કોઈપણ સૈનિક લશ્કરી નિયમનો કે કાંઈ જાનો જાણ કરે તો તેને સજા કરવા માટે લશ્કર ખાતાને પોતાનું અવગ અને સ્વતંત્ર ન્યાયાધીશ મંડળ હોય છે એની અદાવત ઝુનેગારને જે સજા કરે તેની સામે તહોમનદારની કોઈ માગણી કે વિનંતી ચાલી શકતી નથી. આ ભાવની સમજને 'કોર્ટ માર્શલ' કહેવામાં આવે છે.

એકવાર ડ્યુક આફ વેલિંગ્ટને કોર્ટ માર્શલના કેટલાક હુકમો મહારાણી વિક્ટોરિયા પાસે તેમની સહી માટે રજૂ કર્યા હતાં. દરેક આરોપીને કરવામાં આવેલી સજા વિશે મહારાણી વાચતા બાદ અને પોતાના હક્ક કરી એને મજૂરી આપતા બાદ એમની પાસે એક એવું સળપત્ર આવ્યું કે

તેમાં ઝુનેગારને પોતાની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી. આ હુકમ વાચતા મહારાણી એકદમ થલી જતા, અને તેમની પાસે એક રહી સહીઓ કરાવતા સરસેનાપતિ લોર્ડ વેલિંગ્ટન સાથે કુત્ત, હાથ ડોડ રહ્યા. લોર્ડ વેલિંગ્ટન કડક વિચારમાં પડી ગયા. મહારાણી વિક્ટોરિયાની ઉમર ત્યારે ફક્ત બીસેક વરસની હતી અને તેઓ નવાસવા માહીએ આવેલા હતા. તેમણે લોર્ડ વેલિંગ્ટનને ઈતેમતી બરી નહરે પૂછ્યું, 'આ માણસની તરફથી તમારે કંઈ જ કહેવાનું નથી?'

લોર્ડ વેલિંગ્ટને જવાબ આપ્યો, 'કંઈપણ નહિ. ત્રણત્રણવાર પોતાનું કામ પડતું મૂકી એ ભાગી ગયો છે એને તો ગોળી મારી કાર કરી નાખવો જોઈએ.'

મહારાણીએ કહ્યું 'જરા ફરીથી વિચાર કરો.' અતુલથી વનિતાવત્સવ લોર્ડ વેલિંગ્ટન મહારાણીના અતરની આકૃષ્ટતા સમજી ગયા તે બોલ્યા, 'એ માણસ કનિષ્ઠ કદાનો હકથેયો છે.'

મહારાણીએ પૂછ્યું, 'ખીજ લોર્ડ! એના સ્વભાવ વિશે શું કહે છે?'

સરસેનાપતિએ જવાબ આપ્યો, 'એની વિરુદ્ધમાં કોઈને કોઈપણ કહેવાનું નથી લોર્ડ! કહે છે કે તે ઉત્તમ પ્રકારનો સન્નિવૃત્ત છે.'

'તો એને માટે એટલું બસ નથી? હુ તમારો હાર્દિક આભાર માતું છું અને એને માફ કરું છું' એમ કહી મહારાણીએ હુકમના કાગળ ઉપર મોટા અક્ષરે લખ્યું 'આ સજા માફ કરવામાં આવે છે' અને એની નીચે લીટી દોરી પોતાની સહી કરી, પછી ધજતે હાથે એ હુકમપત્ર તેમણે લોર્ડ વેલિંગ્ટનને આપ્યો. તાજુક, નમણાં, સત્તાશીવ પત્ર સમભાવમયો નાનકડા રાજમાતા તરફ આશીર્વાદ અને આદરથી લોર્ડ વેલિંગ્ટન ભ્રષ્ટ રહ્યા.

માયાણએ કહેની જાનિવાવાળા બાગના દત્તાકાકાના એક પ્રસંગની આ વાત છે.

એક હિંદુ બારડની યાચના કર્યા સામગ્રીને તેની તપાસ કરવા પરમપૂજ્ય ગારીજીએ દીનનંદુ એન્ડ્રુએ કીમ્સા ક્યો. સાથે એમને લાગણી અગત્ય ના પડે એટલા માટે અને પછી કીમ્સા ક્યો. અને બંને ગયા ત્યાં પેલા બારડ પાપર યમેના ત્યાં મારી સાથે ગોરા અશ્રુને ભેળા તે બારડ ઉપરાસ્તમાં આવીને મોખી ગૃહવા 'અને તમે સાથે કેમ લાન્કા? તે તો આપણો દુસ્મન ગણાય. એને જાદાર કાઢી મૂકો. પડી જ મારી જોડે લાન કરો.'

દીનનંદુ એન્ડ્રુએ તો પાપરના જાજોને ભેળા દત્તા અને આખમાંથી દડ દડ આસ સારતા દત્તા. એ આનુકે પેલા બારડના ઉત્કેષ્ટને પાવન કરીને ચાન્ત કરી દીધો. એવા તો હાથપયોડે કરાવ્યો કે બિભાનેથી ભેર કરીને તે બાળ ગેલુએ તે એન્ડ્રુ સાથેને ભેરથી ભેગી પડ્યો. એ દરમિયાન બે કુ ભેર રહ્યો છું.

પૂ ગોંડીએ આ વાત કરી તે જ વખતે આનંદના અસુએ સાથે બોલી કીધા કે 'ન્યેમુ! પ્રેમ અને અહિંસા દુસ્મનોને કેવા ભેળા પાડી દે છે.'

આમા હતા ખાખ

‘ઈન્દ’

દક્ષિણ આફ્રિકાનો સત્યાગ્રહ અને
ગોઆર યુદ્ધનું કામ પત્યા પછી ગાંધીજીએ
વિચાર્યું કે, અહીં રહું તેના કરતાં
દેશમાં હું વધુ સેવા કરીશ. અહીં સેવા
કરતાં મુખ્ય ધંધો પૈસા કમાવાનો જ
કદાચ રહે.

ગાંધીજીએ પોતાના નિર્ણયની વાત

મિત્રવર્ગમાં કરી. ખૂબ ચર્ચા થઈ.
આખરે શરતી સ્વીકાર થયો કે જે
કોઈને ગાંધીજીની જરૂર જણાય, તો
ગાંધીજીએ પાછા દક્ષિણ આફ્રિકા આવવું.

અને માનપત્રાની હારમાળા ચાલી.
સભાઓ થઈ. દરેક ઠેકાણેથી કીમતી
લેટરો મળી.

ભેટોમાં સોનાચાંદીની ચીજો તથા
હીરાની કિમતી માળાઓ પણ હતી.
આ બધું જોઈ ગાંધીજી અકળાયા,
અસ્વસ્થ બન્યા. અને વિચારવા લાગ્યા:

“આ બધી વસ્તુઓનો સ્વીકાર
કરવાનો મને શો અધિકાર? એના
સ્વીકાર કરું તો કીમતી સેવા હું પૈસા
લઈને નહોતો કરતો એમ મારા મનને
કેમ મનાવું? અને એક પચાસ ગીનીનો
હાર કરતુરૂપાને માટે કોઈએ આપ્યો
હતો. પણ તે તો મારી સેવા અંગે જ
મળ્યો હતો. તે પણ કેમ લેવાય?”

આમ આખી રાત્રિ ગાંધીજીએ
બાવરાની જેમ જગીને ગાળી. ઓર-
ડામાં આંટા માર્યા કર્યા. પણ કંઈ
નિર્ણય થઈ શકતો નહોતો સેંકડોની ભેટો
જતી દરવી એ પણ વસમું લાગતું
હતું અને રાખવી એ વધારે ભારે
લાગતું હતું. વળી પાછા ગાંધીજી વિચારે
ચડ્યા.

‘હું કદાચ ભેટો છરવી શકું પણ

મારાં બાળકોનું શું? સ્ત્રીનું શું? તેમને શિક્ષણ હું સેવાનું આપતો હતો. સેવાનું દામ લેવાય નહીં એમ હંમેશાં સમજાવતો હતો. ઘરમાં ધરેણું નહોતો રાખતો. સાદાઈ દિવસે દિવસે વધારવાની વાતો કરતો હતો. ત્યાં આ સ્થિતિમાં સોનાની ઘડિયાળો કોણ પહેરશે? સોનાના અઢોડા ને હીરાની વીંટીઓ કોણે પહેરવાં? ધરેણુંગાંઠોને મોહ તજવા હું બીજાઓને કહેતો. હવે આ દાગીના ને અવેરાત રાખવાં?

ખૂબ મથામણ પછી ગાંધીજીએ નકકી કયું કે બાળકો અને કસ્તૂરબાને સમજાવીને આ દાગીનાનું દૂસ્ટ બનાવીને દાગીનાઓ દૂસ્ટીઓને સોંપી દેવા.

સવાર પડી. બાળકો તો ગાંધીજીના વિચારમાં પૂરા સહમત થતા બોલ્યા: 'અમારે આ દાગીનાઓનું કામ નથી. આપણે તે બધું પાછું જ આપવું જોઈએ. કદાચ આપણને એની વસ્તુ જોડતી હશે તો આપણે પોતે ક્યાં નથી વેચાતી લઈ શકતા?

ગાંધીજી તો બાળકોના આ શબ્દોથી રાજના રેડ ચર્ચ ગયા. પણ કસ્તૂરબાને સમજાવવાની મુશ્કેલી હતી. છેવટે બાળકોને વકીલ તરીકે મોકલવા વિચાર કર્યો અને ગાંધીજીએ પૂછ્યું: 'પણ બાને તમે સમજાવશો ને?'

બાળકો રાજ થતા બોલ્યા: 'જરૂર, જરૂર. એ અમારું કામ. એને ક્યાં એ દાગીના પહેરવા છે? એ તો અમારે સારુ રાખવા ઈચ્છે. અમારે ન જોઈએ પછી એ શાની હંકરે?'

પણ ધાર્યા કરતાં કામ વસમું નીવડ્યું.

કસ્તૂરબા શુસ્સામાં બોલ્યા: 'તમારે ભલે એ દાગીનાનો ખપ ન હોય. તમારાં છોકરાઓને ભલે ન હોય. બાળકોને જેમ ચડાવો તેમ ચડે તમે ભલે મને પહેરવા ન દો, પણ મારી વહુઓનું શું? આટલા હેતયી લોકોએ આપેલી ભેટ પાછી ન લેવાય!' રોષ અને ક્રોધ સાથે આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલી

ગાંધીજીએ ખૂબ શાંતિથી કહ્યું: 'છોકરાઓ પરણે તો ખરા! હજુ તો નાના છે. મોટા થાય ત્યારે ભલે તેને જે કરવું હોય તે કરે. અને આપણે ક્યાં ધરેણુંની શોખીન વહુ ગોતવી છે? આમ છતાં પણ કંઈ કરાવવું જ પડે તો તો હું ક્યાં નથી બેઠો?'

આંખોમાંથી આંસુ હૂંતાં કસ્તૂરબા બોલ્યા: 'જાણ્યા તમને, મારાં ધરેણું પણ લઈ લીધાં એ જ તમે ના? મને સુખે નથી પહેરવા દીધું. એ તમે મારી વહુઓને સારુ શું લેવાના હતા? છોકરાઓને આજથી પેરાગી બનાવી

રહ્યા છે? એ દાગીના નહીં પાછા
અપાય. અને મને ભેટ મળેલો હાર પર
તમારો શો હક?'

'પણ એ હાર તારી સેવાને ખાતર
કે મારી સેવાને ખાતર મળ્યો છે?'
ગાંધીજીએ પૂછ્યું.

'ભલેને. તમારી સેવા એટલે મારી
પણ થઈ. મારી પાસે રાતદહાડો મજૂરી
કરાવી એ સેવામાં નહીં ગણાતું હોય?
રડાવીને પણ જેને ને તેને ધરમાં રાખ્યા
ને ચાકરીઓ કરાવી તેનું શું'

આવાં તાતાં તીરે છૂટતાં હતાં
છતાં પણ ગાંધીજીએ નક્કી કર્યું હતું કે
આ દાગીનામાંથી કંઈ પણ ન રાખવું.
છેવટે ખૂબ સમજાવટ અને મથામણ
પછી કરતૂરખા પણ સહમત થયા અને
એ બધી ભેટો પાછી આપી દીધી.

ગાંધીજી સ્પષ્ટ માનતા કે જાહેર
સેવકને અંગત ભેટો ન હોય. અને
કરતૂરખાને પણ બૂનકાળમાં ભેટો વિશે
જે પગલું ભર્યું હતું તેની યોગ્યતા જણાઈ
હતી.

ચાચાજીની વાતો.

એક ભાઈ પાસેથી સાલગેની આ વાત છે. "મને ચેત પકતુ નહતુ. શુરુદેવ કલકતામાં
છે. માંદગીને બિછાને છે. રોજ રોજ સમાચાર આવે છે કે શુરુદેવની હાલત ગંભીર બનતી
જાય છે. મારાથી રહેવાયું નાહ. છેવટે એમ જ થયું કે 'લાવ, શુરુદેવ પાસે આપ્યો જાઉં.'
મેં મારી આ ઇચ્છા શુરુદેવને લખી જણાવી. જવાબ મળ્યો. 'નહિ, ક્યાં જ રોકાઓ અને
બાળકોની સંભાળ લો છો તેમ લીધે રાખો. અહિં આવવાની જગ્યા જે જરૂર નથી સમાચાર
તો મળતા જ રહે છે ને મળ્યાં કરશે.'

"મન ઉપર સંયમ આણ્યો. રોકાઈ ગયો

"બીજે દિવસે સમાચાર મળ્યા કે 'શુરુદેવ ગયા!' વાતાવરણમાં ગાનિ પ્રસરી ગઈ.
સમયસૂચકતા અને ધીરજ બતાવીને બાળકો બધાને રસોડે જમવા મોકલી દીધાં. હું મારી
ઓરડીમાં બરાઈને છાનોમાનો રડી રહ્યો. હૈયાનો ભાર તેથી ઓછો થાય એવો મારો આગમ
હતો. ક્યાંય લગી આમ શૂન્ય બનીને પડી રહ્યો. એવામાં પાછલે બારણેથી એક ફૂતરો
આવ્યો. જે ફૂતરો શુરુદેવને અતિશય પ્રિય હતો. એણે આવીને જાણે મારા રુદનમાં ભાગ
પડાવતો હોય એમ જિ...જિ...જિ...જેવો અવાજ કરીને મારી પાસે આવીને બેઠો. ધીડી વારે
છીડીને આપ્યો ગયો. બસ, આ ફૂતરો છેલ્લો જ દેખાયો. પત્ની તો ક્યાં અલોપ થઈ ગયો તેની
ખબર કોઈને નથી! છેલ્લો આવીને મને દિવાસો આપી ગયો એમ મને પ્રતીતિ થયાં કે
છે. પ્રાણીમાં પણ પ્રેમની આવી જિંદી સમજ પડી છે."

વિમળા પટેલ

મૂડીવાદનો વિકાસ જોતાં જૂન જ મહત્વની શોધ હતી વસાળના આવકે બળ તરીકેના વપરાશની. આ શોધથી હાથઉઘોગે ભાંગ્યા અને કારખાના પદ્ધતિ શરૂ થઈ. કારખાના પદ્ધતિથી મજૂરોના પ્રશ્ન ઊભા થયા. કારખાનામાં શ્રમના આત્મનિક વિભાજનથી (Minutest division of labour) કારીગર સ્વતંત્ર બુદ્ધિ શુભાવી બેઠો. તે કારીગર મૂડી મજૂર બન્યો. પોતાના સર્જન પ્રત્યે તેન મમતા કે અભિમાન રહ્યા નહિ આધુનિક અર્થશાસ્ત્રના પિતા ઝેમ્સ મિલ્સ કહે છે કે એક ટાંચડી પેદા કરવા માટે દોઢસોથી વધુ મજૂરો કામ કરતા! શુભરાતમા આ યંત્રવાદને દલપતરામે ઓળખ્યો અને 'હુત્તરખાનની ચડાઈ'નું કાવ્ય લખ્યું.

મૂડીવાદનાં લક્ષણો દૂકમાં નીચે પ્રમાણે ગણવી શકાય.

‘સત્તા બજારમાંથી ખરીદવું’ અને મોંઘામાં વેચવું.’

‘ઝોલી મજૂરી આપી વધુ નફો મેળવવો.’

‘બીજા દેશમાંથી કાચી વસ્તુઓ અને પેદાશ માટેના બજારોમા સરસાઈ રહે માટે રાજદારી સત્તા મેળવવી અને બીજા દેશના સ્થાનિક રહેવાસીઓ પર જુલમ શુભરવો.’

મૂડીવાદનો વિકાસ જોતાં જરૂર છે કે તે હંમેશા ગતિશીલ છે. જો તેને નવા ક્ષેત્ર ન જડે તો તે તેના આશ્રયદાતાને જ બરબી બળ છે. બર્નાડોશોના શબ્દમાં કહીએ તો ‘તે એક વગરની દોડતી મોટરગાડી છે, કયાં અને ક્યારે અક્ષપાશે તેની કોઈને ખબર નથી.’ આ વિકાસશીલ સ્વભાવમાં જ મૂડીવાદના વિનાશના બીજ પડેલા છે. યુક્ત વેપારથી હરીફાઈ અને હરીફાઈથી ‘એસોસિએશન’, ‘ટ્રસ્ટ’, ‘કારટેલ’, ‘યુન’ અને ઇન્ટરનાશી ઈપ્પત્ર થયાં. અને પછી થયાં યુદ્ધો. યુરોપે ઇલા પચાસ વર્ષમાં બે યુદ્ધો જોવા છે. દરેક રાજ્યને વેપાર કરવા સત્તા જોઈએ તે કેમ બને! પ્રેમાનંદના શબ્દમાં ‘સહુ કોઈ વર નહિ

કોઈ બન!’

‘જેટલા યંત્ર વધ્યા તેટલાં કારખાના વધ્યાં.’

‘જેટલા કારખાના વધ્યાં તેટલાં મજૂરો વધ્યા’

‘જેટલાં મજૂરો વધ્યાં તેટલાં મંડળો વધ્યાં.’

અને પછી થઈ હક્ક માટેની સાકમારી (Charter of Demand).

કાનસમાં ચર્ચિતમાં હઈના બેકામ ઉડાઉ પશુએ બળવાને જન્મ આપ્યો. ઇતિહાસકાર રેવિસના શબ્દમાં ‘અનિશ્ચય બર્ચાગપણ ક્રાંતિની માત્ર છે, તેમ રશિયાના ઝારના મોજશોખે રશિયામાં અનાજ માટે હુલલડોને જન્મ આપ્યો. જેમ કાંગાડોનાં પેટમાં જ તનુ બચ્ચું રહે તેવી કુદરતી યોજના છે તેમ મૂડીવાદે સામ્યવાદને જન્મ આપ્યો. રૂંદરમ્તા શબ્દોમા :

‘જ’જીને જે ઘડતી હથેલી,

ઘડી દીએ છે શમશેર કોકલી.’

જર્મનીના ચહુદ્ધી કાર્લમાકસે લડનના મ્યુઝિયમમાં બેગી આધુનિક સામ્યવાદી વેદ સમા પોતાના મંથ ‘ક્રાંતલ’માં સામ્યવાદના સિદ્ધાંતો લખ્યા છે સામ્યવાદને સમજવા માટે આ પછે તેના રૂબ સિદ્ધાંતોનું વિહ્ ગાવડોકન કરીએ.

માકસે ક્રિતિકાસનું આર્થિક દષ્ટિએ અર્થ-ઘટન કરના કણુ કે મૂડીવાદમા દરેક દશ વર્ષે મોટી મંદી - Crisis - આવવાની જ છે. ‘છત્તા સમય પછી અછતનો સમય આવે છે.’ આને વ્યાપારચક્ર કહે છે.

યુદ્ધસામગ્રીના કારખાનાઓ નફો આપતાં હોવાથી યુદ્ધો થવાના જ. ‘આપણા સમયની શુભામી’ નામના પોતાના પ્રખ્યાત નિબંધમા ટોલ્સ્ટોય પણ એમ જ કહે છે.

મૂડીવાદમાં શ્રમજીવીઓ હમેશા વધુ ને વધુ શોષાવાના અને તેમની પામે તેમના હાથપગ સિવાય બીજી કંઈ પણ મૂડી ગ્રહેશે નહિ. માકસ એ વર્ગને બિહડ (‘એલિટરિયેટ’) કહે છે.

મજૂરી પોતાની રાજીથી વધુ પેદા કરે છે અને તે ખૂબ જ છે અને તેનો લાભ કારખાનાના માલિકો લઈ લે છે આ છે અવશિષ્ટ મૂલ્યનો સિદ્ધાન્ત મજૂરીને પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે રાજી નથી મળતી જેની હિમાયત રસ્કીન સર્વોદય (Unto the last) મા કરે છે, જે સાવના ગાંધીજીએ ‘સર્વોદય’માં સ્વીકારે છે મજૂરી જેટલું પેદા કરે છે તેટલો લાભ અવળત તેમને મળતો નથી ત્યારે મજૂરીની રાજીનું પોરણ શું છે? સમયવેન- (રાજના દરે) અને ‘કામવેતન’ (કરેલા કામ પર વેતનનું નફો થવું) ઇત્યાદિ નિયમો છે પણ સૌથી મોટો નિયમ તો માગ અને છતનો છે મજૂરી ઘણા છે અને કારખાનાના માલિકો ઘેરા છે માટે તેઓ મસ્તા દરે મજૂરી મેળવી છે છે બીજી મજૂરને એક દિવસ બોડે વધતે હિસાબે મજૂરી ન સ્વીકારે તો તે હ મેશને માટે તેટલી આવક શુભાવે છે કારણ કે મજૂરી સમન સાથે સકળાયેલી છે અમ એ વિનાશી પદાર્થ છે

વળી મજૂરીને જીવાઈ પૂરતો પગાર આપવા મા આવે છે એટલે કે એટલું વેતન હોય કે જે યરીર અને આત્માને લેગા રાખી શકે કાળલા તરીકે મૂળજી જેઠા મારકેટના શુભાસ્તાને (મિત્ર મજૂરી કરતા પણ તેમની રિયલિટી મૂકી છે) માત્ર જીવન દહી રહે તેટલો પગાર આપવામાં આવે છે તેના બદલામાં તે શેડના ઘરનું અને હુકાનનું કામ કરે છે અને શેડોશોણીના સ્વભાવને સહન કરે છે આમ જો એ સફળ થાય તો ખૂબ જ હાલાકાતને અતે તેને શેડ પરણ્યાની આપે છે માકસના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે આ કૃત્યમાં પણ શેડ રહમ કરતો નથી શુભાસ્તા પરણી પોતાની બતની વૃદ્ધિ માટે તેથી કરીને શેડના ઊંકરારને શુભાસ્તા મળે વળી પત્નિયો માણસ હુકાનમાંથી ચારી કરવાની કે બીજી હુકાનમાં ભેડાવવાની કે બીજો ધોધ કરવાની હિમત ન કરી શકે આમ પર પરાની શુભાસ્તી સર્જન થાય છે પણ આ

પર પરાના સબધો પર બ્યારે ગવ કરવામાં આવે છે ત્યારે ખરેખર હુ ખ થાય છે આ જીવાઈ પૂરતો પગાર કે પેટવડિયુ (Subsistence wage) જે કારણોથી આપવામાં આવે છે એકતો દેહ અને જીવની સયોગ સિદ્ધિ માટે અને બીજી અમજીનીને પોતાના દેહના પુનર્જન્મ માટે આવા શુભાસ્તાવર્ગને માકસ વસવાયા (જુઝવા) કહે છે મૂડીવાદીના અતિશય સપ કંને કારણે તેનું માનસ મૂડીવાદી છે તેનું ખિન્ન મિલમજૂરીથી પણ નીચું છે આ છે આપણા દેશનો મધ્યમ વર્ગ મૂડીવાદીઓના નફાનો સર વાળો એ કરે છે આવકવેરાની ઓડીમમાં જઈ મૂડીવાદીઓનો નફો પણ એ સતારે છે ક્રમ એક જ આશામાં કે એ પણ કોઈ દિવસ પોતાના શેડ જેવો થઈ જશે! મૂડીવાદ સામેના કોઈ પણ પગલાની અસર એના પર વધુ થાય છે મૂડીવાદ આનુ રહે માટે લોગ પણ એ વર્ગ આપે છે તે નામત નહિ પણ પરિણામત ધનજીવી છે તે નકલી કે ઉમેદવાર મૂડીવાદી છે માકસનું આ પ્રૃથ્થકરણ સાચું છે - નફા પ્રેરક ચાલક બળ - માટેની દલીલો પણ આ વર્ગની જીવિમાથી જન્મેની હોય છે આ વર્ગ મૂડીવાદનો મસાવની છે મહારાષ્ટ્રની ચળવળ શુજરાતી મૂડીવાદીઓ સામે હતી પણ ભૂટાયા હતા પરેલના મધ્યમ વર્ગના શુજરાતીઓ! વાનકેશ્વર ના શુજરાતીઓ મહાબળેશ્વર સાનના ગયા હતા વળી મહારાષ્ટ્ર સ્થપાતા તેનું સ્વાગત કરવા માટે શુજરાતી પૈસાપાત્ર વર્ગ પ્રથમ હતો બનીઈ શોએ ખરેખર કહ્યું છે કે ‘પૂજવાદને સ્વદેશ કે સ્વાત્મા હોતા નથી તેમ વિરુદ્ધ પરાધુ પણ નથી’ આદર્શ, ધર્મ નીતિ ઇત્યાદિ સહજુલોનું પાલન વસવાયા શુભાસ્તાવર્ગ માટે જ છે તે પાપ લીરુ છે. તે પ્રમાણિક રહે તો તેના શેડને નિરાત રહે એક તરફ અદ્યક પૈસો પેદા કરનાર કા તો નીતિની પરવા કરતો નથી અગ્રણી તે અપહરુ નીતિ પૈસાના જોરે બાદવી શકે છે બીજી તરફથી

અત્યંત યોગાયેલ વર્ગ (મજૂરવર્ગ) નીતિ, ધર્મ વગેરે પાળી શકતો જ નથી. આમ મૂડીવાદ એકને નીતિહીન અને બીજાને માનવતાહીન બનાવે છે. ફક્ત મધ્યમવર્ગને ફાળે આવે છે ધર્મ, નીતિ ઇત્યાદિનું પાલન. નિમક ખાનારે નિમકહડાવ થવાની ફરજ છે. સાકર ખાનારે સાકરહડાવ થવાની ફરજ નથી. લેનીને સાચું જ કહ્યું છે કે 'આદર્શવાદ શુભાસ્તાવાદ છે.' મૂડીવાદના જગત્પાથનો રથ આ વર્ગ ચલાવે છે.

આ જગત કોણું છે? આપણા ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે બ્રહ્માનું છે. પણ બ્રહ્માએ સર્જેલા જગતમાં રહેવાય તેનું છે? નાનાલાલ પૃથ્વી પાસે પોકાર કરાવી કહે છે:

‘હરિ નેહને નેહલે જીવાની
કે દેવનાં દાન લીધા!
પછી અગ્નિની સેજમાં પોઢાડી
કે પારકા કેમ કીધા!’

જ્યારે ઈશ્વરે પૃથ્વીને ‘પારકી’ કરી ત્યારે તેમાં રહેવાલાયક બાગબગીચા, મહેલો, રસ્તાઓ, ઘરો, કારખાનાઓ વગેરે બાંધી મજૂરોએ તેને અપનાવી છે. વળી ‘જના-જયંત’માં કાવ પૂટે છે:

‘પૃથ્વી દેવની કે દાનવની?’
કવિ જવાબ આપે છે ‘માનવની.’
કાર્લમાર્ક્સ કહે છે: ‘મજૂરોની.’

માર્ક્સ જ્યારે પૃથ્વી મજૂરોની કહે છે તેની પછવાડે તેની ભાવના શુદ્ધ છે. એ ભાવના બાઈબલના સિદ્ધાંત ‘સર્વ માનવ આજન્મ સમાન છે’ પર નિર્ધારિત છે. એટલે જ આજે આફ્રિકાના દેશોમાં માર્ક્સનું ‘કેપીટલ’ વાંચવાની છૂટ છે (કારણ કે તે વાંચ્યે સમજાય તેવું નથી) પણ ખ્રિસ્તી પ્રજા રાજ કરવી હોવા છતાં બાઈબલ વાંચવાની બંધી છે! તેથી કાર્લમાર્ક્સ મજૂરો અને શોષિતવર્ગને હાકલ કરે છે. ‘કામગારો! સંગઠિત થાવ તમારે સંલગ્ન

સિવાય કશું જ શુભાવવાનું નથી.’

મૂડીવાદી પદ્ધતિનું ‘પૃથ્વીકરણ’ કરતાં માર્ક્સ કહે છે કે વસ્તુની કિંમત તેના ઉત્પાદન માટે ખર્ચેલા શ્રમ ઉપરથી નથી આંકવામાં આવતી પણ તેની માંગ અને છત પરથી આલેખવામાં આવે છે. માટે જ વસ્તુના ભાંચા ભાવો ટકી રહે માટે કૃતિમ તંગી ઊભી કરવામાં આવે છે. બ્રાહ્મીકમાં કોફીનું ઉત્પાદન વધી જતાં, હોટો જ્યારે કોફી માટે ટળવળે છે ત્યારે સજગાવી દેવામાં આવે છે. આયલેન્ડમાં જ્યારે બટાટાનો દુબકાળ હતો ત્યારે અમેરિકામાં બટાટાના પાવેતર પર થોડાઓ ફેરવી તેના નાશ કરવામાં આવ્યો હતો!

સામ્યવાદનો મહત્વનો સિદ્ધાંત એ છે કે ‘બ્યાજ, નફો, બાકુ’ એ ચોરી છે. રણછોડલાલ રેડિયાવાળાએ મુબઈથી અમદાવાદ મિલનાં યત્રો ગાડામાં નાખી ખૂબ જ સુરક્ષેથી લઈ જઈ અમદાવાદમાં સર્વ પ્રથમ મિલ સ્થાપી. તેમનાં શ્રમ અને સાહસ આદર પા. છે. તેનો યોગ્ય બદલો મળવો બોધ્યો. તેઓ રાષ્ટ્રિય પુરુષ તરીકે આલેખવા બોધ્યો. પણ આ સાહસના કૃણ રૂપે તેઓ જિંદગી આખી એશઆરામ કરે, અરે તેમની પછવાડે એકાતેર પેઢી પણ આ શ્રમના બદલારૂપ બેકામ નફો ખાય અને એક તરફથી મજૂરોનું અને બીજી તરફ કાપડ વાપરનારા સમાજનું શોષણ કરે તે માર્ક્સને મંજૂર નથી. તે અક્ષમ્ય છે, તે ચોરી પણ છે. મૂળૂત શ્રમ અને સાહસનો બદલો મળી ગયા પછીનું વળતર-જન્મ પ્રતિ જન્મ અને એકાતેર પેઢી આવે ત્યાં સુધીનું પર પરાગત વળતર-ચોરી છે. ગીતા પણ કહે છે: ‘યો જુક્તે સ્તેત એવ સા:’ તિએટના લામાઓ પવનચક્ષીને પોતાના ધર્મની વૃદ્ધિ કરવા માટે વાપરે છે. આ વર્ગ સૂરજને પોતાના કાચે લગાડે છે. દિવસ ઊગે અને આયમે તેમા આ વર્ગનો નફો, બ્યાજ અને બાકાંગી આવક વધી જાય! માર્ક્સ આ વર્ગને સામાજિક

વાદાઓ કે સમાજના પરિપક્વિયા (પેરસાઈટ) કહે છે

સૌથી છેલ્લો અને મહત્વનો સિદ્ધાન્ત એ છે કે રાજ્ય હું મેંશા મૂડીવાદીની તારફેણ કરતું આપ્યું છે જ્યારે શોષણ થાય છે ત્યારે તે વચ્ચે પડતું નથી. જ્યારે વિરોધ થાય છે ત્યારે તે મજૂરોને કચડવા માટે તૈયાર થાય છે. રાજ્ય હું મેંશા કાયદો અને વ્યવસ્થા ભળવવા માટે હોય છે આ કાયદો અને વ્યવસ્થા મૂડીવાદને લાભની હોય છે વળી રાજ્યના જાવાલકો પણ મૂડીવાદી વર્ગમાંથી આવ્યા હોય છે માટે એક વખત ક્રાંતિ કરી રાજ્યને ઉઘાટી પાડો રશિયામાં આવી ક્રાંતિ થઈ છે ચીનમાં પણ થઈ છે

આ છેલ્લો વિચાર આપણને સામ્યવાદના સાધનનો વિચાર કરવા પ્રેરે છે. આધુનિક જગત ના રોગનું જે નિદાન સામ્યવાદ કરે છે તે મહાદ અંશે સાચું છે, તેના વિચારો સાચા છે. તેનું પૃથ્થકરણ આપણે નકારી શકીએ તેમ નથી પણ તે રોગનું ઔષધ સામ્યવાદ બતાવે છે તે વિચારણા માગે છે.

રાજ્ય ઉઘાટી પાડવાની હદ સુધી જવાને શકતો એક માર્ગ છે લોકશાહીનો. તે બાઈબલ કથિત 'સર્વ માનસી આજન્મ સમાન છે' નો સિદ્ધાન્ત માન્ય રાખે છે તે પુણ્યતાધિકાર આપી રાજ્ય વ્યવસ્થા ફેરવવાની છૂટ આપે છે મૂડી અગત્યની છે મૂડીવાદને અકુશમાં રાખી શકાય છે લોકશાહીને માગે. મઠે સામ્યવાદથી મૂડી વાદને હિ સાત્મક રીતે હઠાવવાની જરૂર નથી આ માન્યતા પશ્ચિમના દેશોની છે પણ લોકશાહી સામ્યવાદના પ્રતિકાર તરીકે કેટલી કામ આવે છે તે જરા ઊંડા ઉતરીને જોવાની જરૂર છે લોકશાહીનો સિદ્ધાન્ત અને લોકશાહીનો વ્યવહાર એ બે નિરાશી વસ્તુ છે લોકશાહીમાં સર્વને સમાન હક છે વિકાસ માટે સર્વને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મહેનત કરવાની છૂટ છે પણ

સંપત્તિ વગર આ અધિકાર લોગવી શકાય ખરો? વાણી રવાત્ર્ય પણ એક ગુમાસ્તો લોગવી શકે ખરો? અને તેથી જ લોકશાસન શ્રીમતશાસનમાં પરિણમ્યું છે. કાવિ'ને પોતાના ઉત્કાન્તિવાદના પુસ્તકમાં કહ્યું છે કે લાખી ડોકવાળા પ્રાણીઓ દૂધી ડોકવાળા પ્રાણીઓ કરતા વધુ ભરે છે કારણ કે જ્યારે પાનખર ઋતુ આવે છે ત્યારે લાખી ડોકવાળા પ્રાણીઓ ઝાડ પર રહ્યા સહ્યા પાદડાઓ ખાઈ શકે છે અને દૂધી ડોકવાળા જૂએ મરી જાય છે શ્રીમતો આ લાખી ડોકવાળા પ્રાણીઓ છે હકક તો દૂધી ડોકવાળા પ્રાણીને પણ છે પણ તેની પહેલ્ય કયા? ઉમરાવશાહી જમાનામાં ઉમરાવ બારણે બેઠેલો ભૂમિદાસ કે હાગીને (Delf) જમાડવાની ફરજ સ્વીકારતો મૂડીવાદના લોકશાહી જમાનામાં બનને સમાન હક છે અને તેથી પેલો તેનો દાસ નથી અને તેથી તેને ખવડાવવાની ફરજ પણ ઉમરાવને નથી પણ નિર્ભજ અને સખજ વચ્ચે સમાનતા કેવી? આમ લોકશાહી નિર્ભજને વધુ નિર્ભજ અને સખજને વધુ સખજ બનાવે છે

સામ્યવાદને લોકક-વાણના સાધન તરીકે અને લોકશાહીને લોકકલ્યાણના સાધન તરીકે થર્થતા ઇંગ્લેડનો દાખલો આપણને આપવામાં આવે છે ઇંગ્લેડમાં લોકશાહી પદ્ધતિથી મજૂરો માટે લઘુ કાયદાઓ પસાર થયા છે. ખાસ કરીને મજૂર નેતા શ્રી એટલીએ મજૂરને ખદલાના કાયદામાં લઘુ મહત્વના ફેરફારો કરાવ્યા છે પણ એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે ઇંગ્લેડ પોતાના મજૂરોને વળતર, છવાઈ, મહેનતાણું, બેકારી ભથ્થુ વગેરે આપી શકે છે કારણ કે તેની પાસે સામાજ્યમાંથી આવેલી લૂટની લશ્મી છે! વળી મજૂરોને આ હકો પણ ઇંગ્લેડે સળવળ વગર આપ્યા નથી ઉપરાત ચૂટણીમાં લીલા રહેવા માટે ઇંગ્લેડમાં ત્રણસો પાઉન્ડ અનામત તરીકે આપવા પડે છે આપણે ત્યાં પણ પાંચ હજાર રશિયા અનામત રાખવા પડે છે પ્રચારનું અર્થ

૬૬. આપણા દેશની માથાદીક આવક ભેતાં આ લાશ દેટલા લઈ શકે? ધનવાન સિવાય કોઈ જ નહિ.

સંસ્કૃતમાં કહ્યું છે કે ભૂખ્યો માણસ વ્યાકરણ જમી શકતો નથી અને તરસ્યો કાવ્યરસ પી શકતો નથી.* તેમ આપણે કહી શકીએ કે ભૂખ્યો માણસ બંધારણ પોથીને જમી શકતો નથી રદ ખી જાન્યુઆરીએ રહેલી પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ઘોષણા અને બંધારણમાં ગિરદાવાયેલ માનવ-એકતા અને સમાન હક્કની બાંહેધરી ભૂખ્યો માણસ લોગરી કે માણી શકતો નથી. તેને માટે તે અર્થહીન છે.

માનવનાં સર્વ પ્રથમ અધિકાર તો જીવવાનો છે. જે મૂડીવાદ છિનવી લે છે. કારણ કે જીવવાના અધિકારમાં કામ કરવાનો અધિકાર સમાયેલ છે. કામ કરવું એટલે પોતાની રોટી સ્વમાનપૂર્વક રળી લેવી. જીવનાધિકારમાં ઉપાજનાધિકારનો સમાવેશ થાય છે. આ અધિકાર મૂડીવાદ છિનવી લે છે કારણ કે યંત્રના ઉપયોગથી બેકાર માણસોની હાર સર્જાય છે. સામ્યવાદ બધાને રોટી આપવાનું વચન આપે છે. મૂડીવાદનું સૂત્ર છે: 'દરેકની જરૂરિયાતથી લઈને દરેકને તેના સાધન પ્રમાણે બક્ષિશ.' સામ્યવાદ કહે છે: 'દરેકની જરૂરિયાતથી લઈને દરેકને તેની શક્તિઅનુસાર બક્ષિશ.' બેકારી સર્જતો મૂડીવાદ માણસને અનીતિમાન બનાવે છે. જે વ્યક્તિમાં સુપ્રતિષ્ઠે યુદ્ધ અને ઈશુ હોય છે તે ચોર બને છે. માકસ કહે છે પરિસ્થિતિ માણસને સજો છે, માધી જેવા કોઈ વિરલા જ પોતાની પરિસ્થિતિ સહી લે છે. બાકી તો માણસ સંલોગધડયું પૂતળું છે. અછત અને તગી હોય ત્યારે માણસ હંદાર બની શકતો નથી. મારવાડી બંગાળીની જેમ વતી શકતો નથી. વસ્તુના ભાવ જોયે ચડે છે ત્યારે માનવ માનવ વચ્ચેના ભાવ હોંટે જીતે છે. આપણા

ધર્મચિંતકોએ પણ કહ્યું છે કે ગર્ભવતી સ્ત્રી જે ખાય, પીએ અને વિચારે તે અસર લઈ બાળક અવતરે છે. અન્ન તેવો ઓઠકાર. તાજમહાલ પછવાડે નિર્મળ જમનાનાં નીર બે વહેતાં નહોત અને પછવાડે વિશાળ આકાશ નજરે ન પડતું હોત તો તે આટલો લગ્ન લાગતો? ભૂકેશ્વરની કોઈ ગદલીમાં તાજમહાલ હોત તો દુનિયાની અબાયળી ન બનત. માટે પરિસ્થિતિ માણસને સારો નરસો બનાવવા માટે જવાબદાર છે. સામ્યવાદ કહે છે કે બળપૂર્વક આ પરિસ્થિતિને ફગાવી દો. એક વખત હિંસાથી રોષણ્યોરોના નાશ કરી નવું રાજ્ય સ્થાપો અને શાંતિ ફેલાવો. 'યુદ્ધનાશ માટે યુદ્ધ'ની પછવાડે આ ભાવના છે. એ વાત સાચી છે કે મૂડીવાદ બેકારી સજો છે અને પ્રામાણિક માણે પેટ ભરવાનાં સાધનો છીનવી લે છે. વળી જનોડેશોએ પોતાની લાક્ષણિક ભાષામાં પૂછેલા પ્રશ્નમાં—મૂડીવાદ પુરુષ માટે ચોરી અને સ્ત્રી માટે દેહ વેચ્ય સિવાય કયાં સાધનો બાકી રાખે છે?—પણ તમ્મ છે. વળી એ પણ સાચું છે કે મૂડીવાદી સમસ્ત પ્રજાજીવનના માલિક છે. કારણ કે લેનિને કહ્યું છે કે, 'જે ઉપાદાનનાં સાધનોનો માલિક છે તે જીવનનો માલિક છે.' પણ સામ્યવાદના બધાને રોટી પૂરી પાડવાના વચનની જીતરમાં પણ જોરાની આવશ્યકતા છે. એ સાચું છે કે સામ્યવાદી સમાજ રચનામાં કોઈ બેકાર નથી. પણ એ પણ માયું છે કે ત્યાં ફરજિયાત કામ લેવામાં આવે છે. સામ્યવાદી પક્ષના અધિકારીઓ જે કામ નિયત કરે તે કામ ફરજિયાત ક્યે જ છૂટકો નહિતર તેને ગુર્જવા કે મૂડીવાદી કે લોકશાસન વગેરે ગણી મારી નાખવામાં આવે છે દાખલા તરીકે નરસિંહ મહેતા બે સામ્યવાદી દેશમાં હોત તો રાજ્યસત્તા કહેત કે તમારા પદો બહુ જ સારાં છે માટે તમે સામ્યવાદને ગિરદાવતાં પદો લખો. ઈશ્વરને ગિરદાવતાં પદો લખવાં એ ભાષાનો અપભ્રંશ છે. બીજું તમારી ભાષા બહુ જ સુંદર છે તમે

* ભુખ્યક્ષીતૈઃ વ્યાકરણ્ય ન ભુખ્યતૈઃ પ્રિધાસિતૈઃ કાવ્યરસો ન પીયતે ।

લોકશિક્ષણ સરચામાં જોડાવ નગસિહને આ પસંદ પડશે? નામેન ઈનામ જીતુ કરનાર ખોરીસ પાસરનેકતુ દટાલ તાજુ છે અથવા તો આપણા માથી સામાન્ય માણસ મને કે કમને ઓફિસમાં કામ કરી કાજવ સમનમાં સાહિત્ય વાચે છે તેને બદલે કોઈ કારખાનામાં સવારથી સાજ સુધી ઓયવરમાં કોવસા નાખવાનું કામ તેને કાવશે? સામવાદના સિદ્ધાન્તો જેટલા સુદર છે, તેનું કોય જેટલું સુદર છે તેટલા તેના સાધનો સુદર નથી સામવાદ એક મહાકાવ્ય જોસાવર પ્રજા હિમી કરે છે જે હિંસક મામ' વગર ઊભી થઈ શકતી નથી

ત્યારે માગ' શો? મૂડીવાદ બેકારી અને શોષણ આપે છે સામવાદ કુચિયાલ વેઠ આપે છે જે એક પ્રકારનું શોષણ જ છે આપણે શું શાહમૂળની જેમ દેતીમાં મોડું નાખી નરસિહ મહેતાના જ શબ્દો બોલવા પડશે!

‘જે ગમે જમદયુદ્ધ દેવ જમદીશને,
તે તમે અવખરે ફાંક કરશે!
આપણે ચિન્તન્યો અથ કાઈ નવસકે
ઉપરે એક ઉદ્દેશ ધરશે.’

આજના વિચારકો માટે આ જ મોટો ‘ઉદ્દેશ’ છે આ પરિસ્થિતિ જે ‘જમદીયો’ સર્જી હોવ તો આપણે સ્વીકારની પડત પડુ આ પરિસ્થિતિ ‘નરથી નીપણ’ છે—મૂડીવાદી અને સામવાદી વિચારસરણી ધરાવતી પ્રજાઓથી—આ બંને વચ્ચેનો માગ' છે ગાંધીવાદ કે સર્વોપવાદ

સામવાદ હિંસાથી રાજ્યને ઉથલાવી પાડવાનું કહે છે ગાંધીવાદ હિંસાને નિરોધ કરે છે અને કહે છે કે હિંસાને સાધન તરીકે વાપર વાથી શાંતિ કદી મળતી નથી ‘યુદ્ધનાશ માટે યુદ્ધ’ની ભાવના ઓછી છે સુરેપમાં બે યુદ્ધો ખેડાયા ત્યારે એમ જ કહેવાતું કે આ યુદ્ધ છેન્ન છે નરકને રસ્તે થઈ સ્વર્ગે જવાતું નથી સેતાનની દોરતી રી ઈશ્વર મળે નથી કામકાંધ લોભથી મુક્તિ સાપડતી નથી એજ્યોજન કે મારકાડ

કયોથી ઈશ્વર પ્રાપ્તિનો કે શાંતિ મેળવવાનો એક પણ દાખલો આપણી પાસે નથી નારાયણનું નામ લેવું હોય તો સુતવિતદારા અને છેવટે શીશ પણ ત્યજવા પડે આપણા દેશમાં સાધન સાધ્ય વિશે ખૂબ જ વિચારો થયા છે અને વિચારકોએ સાધનની શુચિતા પર ખૂબ જ ભાર મૂક્યો છે સાધ્ય આપણા હાથમાં નથી, સાધ્ય કૃષ્ણ છે કૃષ્ણ ઉપર આપણો અધિકાર નથી, અને કૃષ્ણ ઉપર આપણો કાબૂ પણ નથી સાધન આપણા હાથમાં છે તેના ઉપર આપણો સંપૂર્ણ કાબૂ છે, તેને પવિત્ર રાખવું આપણી ફરજ છે આ છે ગાંધીવાદનો પ્રાયો...

બીજું યુગયુગોથી સાધુ પુરુષનું લક્ષણ છે પોતાને પડતી અમલકો મૂળે મોઢે કે હસતે મોઢે સહી લેવી કોઈ પ્રત્યે દ્રેષ ન કરવો કડવાશ પણ ન રાખવી સાથે સાથે નમનું ન આપવું આ લક્ષણોમાંથી જન્મ્યો સત્યાગ્રહ મૂળે મોઢે દ્રેષ વગર કું ખ સહન કરવું તે અહિંસા હસતે મોઢે દ્રેષ વગર કું ખ સહન કરવું તે પ્રેમ પ્રેમ અને અહિંસાને પાયામાં રાખી ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ કરી અનિષ્ટનો પ્રતિકાર કયો અને મૂડીવાદના રાજકીય સ્વરૂપ સામ્રાજ્યવાદ સાથે લડત આપી ટાંગારે કહ્યું છે કે ‘અક્રિત માયાળુ છે, સમઘિત માયાળી છે’ સત્યાગ્રહનું સાધન સમઘિત માયાળુ છે—ફરમનો સહિત—એ વિશ્વાસના પાયા પર નિર્માયુ છે

સત્ય અને અહિંસા એ ભાવનાત્મક સાધનો છે તો દેટિયો એ મૂડીવાદ સામેનું ભૌતિક સાધન છે આમાં ગાંધીવાદનું મોટું રહસ્ય છે મૂડીવાદ અને સામવાદ બંને ચત્રમાં માને આ ચત્રમાં આચિંક સત્તા કેન્દ્રિત થાય છે ગાંધીજી સત્તાના વિકેન્દ્રીકરણમાં માને છે સત્તાના કેન્દ્રીકરણથી માનવ માનવ મટી ચત્ર બને છે યુદ્ધ સર્જાય છે અગ્રેજ પ્રજાના દુઃશસનથી ભારતની પાયાની ના નીર હરાયા હતા તે દેટિયા મારકૂત ગાંધીજીએ પૂર્ણ છે

સામ્યવાદ ધર્મને અરીષ્ટ ગણે છે (Religion is opiate) લોકો પોતાના હક્કો ન માંગે અને ઉદ્ધતા રહે તે માટે એ અરીષ્ટ છે. આપણા ઘર આંગણે 'ઈસ્લામ ખતરેમે' હૈ' ની ખૂબો પાડી ધર્મના નામે મુસ્લીમોએ જે અત્યાચારો કર્યા છે તે જોતા આ ખુરુ' પણ લાગે છે, હુંગલ કહે છે કે 'તત્ત્વજ્ઞાનથી રોટલો રંધાય નહિ' અથવા તો પરોપકારનાં પાણીએ કોઈના દાળ ચોખા ચડતાં નથી. 'વાત પકવાનથી ભૂખ ન લાગે.'

આથી જિહદું ગાંધીજી ધર્મને જીવનનો પાયો ગણે છે. પણ તે ધર્મ 'ઈસ્લામ ખતરેમે' હૈ' ની ખૂબો પાડતો સંકુચિત કે હિંસાપ્રેરક નથી. તે માનવ ધર્મ છે. તે ધર્મનો પાયો છે સત્ય, અહિંસા, પ્રેમ, ખુદ રશિયામાં બીજાનું દુઃખ દરમ્યાન હિંતલરે ચડાઇ કરી ત્યારે સ્ટેલિનશાસકોમાં શેરીએ શેરીએ હાથોહાથની લડાઈ રશિયન પ્રજાએ આપી હતી. તેમાં સ્ત્રીઓએ પણ ભાગ લીધો હતો જેને સામ્યવાદી પદ્ધતિની લોકપ્રિયતા ગણાવવામાં આવે છે. પણ જ્યારે લડાઈ ચલીએ ગલી આલતી હતી ત્યારે શેરીમાં સામુદાયિક પ્રાર્થના લોકોએ કરી હતી. જે પ્રજા ધર્મનો નિષેધ કરે છે જ્યાં ધર્મસ્થળોને ઝગ્ગાલયો કે શાળાઓમાં ફેરવી નાખવામાં આવ્યાં છે. જ્યાં પ્રાર્થના કરનાર દંડાય છે ત્યાં કસોટીકાળે લોકોએ પ્રાર્થના કરી બળ મેળવ્યું અને રાજસત્તાએ વાધો ન લીધો! આ ખનાવ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવે છે જે ગાંધી-વાદનું અગત્યનું અંગ છે.

ગાંધીવાદ અને સામ્યવાદ વચ્ચે મુખ્ય ભેદ સાધનનો છે.

ગાંધીવાદ અને સામ્યવાદ વચ્ચે મુખ્ય ભેદ હિંસા અને અહિંસાનો છે.

સામ્યવાદ ગમેતેવાં સાધનોથી સિદ્ધિ મેળવાવા ઈચ્છે છે અને કહે છે કે જો હેતુ સારો હોય તો માર્ગ ગમે તે લઈ શકાય.

ગાંધીજી સાધનની શુચિતામાં માને છે. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે કૃષ્ણ આપણા અધિકારની વાત

નથી. તેવી જ રીતે કૃષ્ણ ગમે તેટલું પવિત્ર હોય અને ઈશ્વરનીય હોય તો પણ તે મેળવવાનો માર્ગ તેટલો જ પવિત્ર હોવો જોઈએ. ગાંધીજી 'એક ડગલું ખસ થાય' એ નીતિમાં માને છે. પ્રથમ પગલું પવિત્ર માંડવું. 'દૃષ્ટિપૂર્વ ન્યસેતપાદં' પછી કાશી જરૂર પહોંચાશે. અપવિત્ર પગલાંએ કાશી પહોંચવું નથી. પવિત્ર માંડવું તો કાશી હાથ વેંતમાં જ એવી ગાંધીવાદને શ્રદ્ધા છે.

બીજો ભેદ છે ચંત્રના વપરાશનો. સામ્યવાદ મોટા ચંત્રમાં માને છે અને મહાન લડાયક પ્રજા સર્જવા માંગે છે. સામ્યવાદ વ્યક્તિ કરતાં સમાજને મોટો ગણે છે. ગાંધીજી સમાજ માટે વ્યક્તિનો છેદ ઉઠાડવા માગતા નથી. વ્યક્તિનું વ્યક્તત્વ બળથી રાખતા સ્વનાત્મક કાર્યક્રમદ્વારા સમાજની મેવા કરવી અને સમજિતને ઊંચી લાવવી એમાં ગાંધીજી માને છે. ગાંધીજી વર્ગમાં માનતા નથી. સામ્યવાદ શ્રમજીવી વર્ગ અને મૂડીવાદીવર્ગ એ બે વર્ગની દૃષ્ટિએ જ વિચારે છે અને માને છે કે વર્ગ વિગ્રહ અનિવાર્ય છે. ગાંધીજી ધનિકોને ફર કરવા માગતા નથી. કૃષ્ણ તેમને તેમની મિલકતના પંચ (દ્રુસ્ટી) ખનવાનું કહે છે. મિલકત સમાજની છે અને તમે પંચ (દ્રુસ્ટી) છો. કારીગરની સુખાકાર બળવવાની તમારી ફરજ છે એમ તેઓ કહે છે. સામ્યવાદ મજૂરોના સંઘ સ્થાપી લડત આપવામાં માને છે ગાંધીજી અહિંસક લડતમાં માને છે પણ સંઘના મજૂરોને હસ્ત ઉદ્યોગ શીખવાનું જણાવે છે કે જેથી કરીને ભવિષ્યમાં તે યત્રની ચૂડમાંથી ખમી જઈ સ્વમાનથી પોતાનું જીવન જીવી શકે. ગાંધીજી ઉપ નિષદ્વના વાક્ય 'તેનો ત્યાગ કરીને સોગવ કોઈના ધન ને સ્પર્શ ન કર' માં માને છે.

સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ પછી સારતમાં વિશાળ પાયા પર યોજનાઓ હાથ ધરવામાં આવી તેનો અને ગાંધીવાદ પ્રણીત વિદેન્દ્રીકરણનો મેળ કેમ ખાય? એ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે ઉપસ્થિત થાય છે. એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો અત્યારે

કદાચ બહુ જ પહેલું ગણ્ય તોપણ ભારતમાં આયોજન દ્વારા જે ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ લાવવામાં આવે છે અને જગતના બીજા દેશોમાં જે ક્રાંતિ થઈ છે તેમાં ઘણો તફાવત છે અને આ તફાવતમાં ગાંધીવાદે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. એ તફાવત લક્ષમાં રાખવા જેવો છે કેવા ઐતિહાસિક સંજોગોએ ઇંગ્લેન્ડમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ થઈ એ આપો જોયું. આ ફેરફારો લગભગ દોઢસો વર્ષ સુધી ચાલ્યો. તે પડી જર્મની આગળ આવ્યું તેને ઇંગ્લેન્ડમાં થયેલી વૈજ્ઞાનિક શોધોનો લાભ મળ્યો. આ અનુભવ લાભને વીધે જર્મનીએ ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ કરતા પોળોસો વર્ષ વીધા તે પડી યુરોપના બીજા દેશોએ પોળોસોથી જોછા વર્ષો લેતા ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ આણી છે. વે આખું રશિયા રશિયામાં ઔદ્યોગિક પદ્ધતિ નમના પક્ષને હકારીને હિંસાકારી રાજ્ય સત્તા પ્રાપ્ત કરી અને પાંચ વર્ષના ગાળામાં યુરોપના બીજા દેશોમાં થયેલા ઔદ્યોગિક ફેરફારો કરવાની યોજના કરી ‘પંચવર્ષીય યોજના’ એવો શબ્દપ્રયોગ રશિયા માંથી પ્રથમ મળ્યો. પણ રશિયાની યોજના અને યુરોપના અન્ય દેશોએ કરેલી ઔદ્યોગિક ક્રાંતિમાં એક મોટું ફરક હતો. યુરોપના આ દેશોમાં ક્રાંતિ રાજ્યસત્તા પ્રણીત ન હતી તે ક્રાંતિ તે દેશના મૂડીવાદે પોતાની મેગે સાધેની હતી તેના મૂળમાં એકબીજા દેશો વચ્ચે રહેલી વેપારી સ્પર્ધા હતી જ્યારે રશિયા આ મિત્રમાં ઘણું જ મોટું આવ્યું અને ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ કરવા રાજ્ય પ્રણીત પંચવર્ષીય યોજના દ્વારા કમર કળી અને યોજનામાં આવતા અવરોધો તેણે હિંસાથી દૂર કર્યા પણ આથી એની માન્યતા પેડી કે સામ્રવાદી દેશ જ યોજના દ્વારા ઔદ્યોગિકરણ લાવી શકે યોજના અને સામ્યવાદ હાથમાં હાથ મિલાવીને આવે આ ગેરસમજ છેક ૧૯૪૮ મુખી આવું હતી લડન સૂચ્યો એક ઇકોનોમીકલના પ્રશ્નમાં પદ શ્રી કે જે હાઇના ‘યુવામીનો માર્ગ’ (‘Road to Socialism’) એ ૧૯૪૭-૪૮માં

પ્રગટ થયું તેમાં આ યોજનાને યુવામીનો માર્ગ તરીકે વર્ણવ્યો છે. આ પુસ્તકમાંથી રૂઢિચુસ્ત પક્ષના નેતા શ્રી ચર્ચિલ પાર્લામેન્ટમાં ઘણા અવતરણો નકલ હતા લોકશાહી અને આયોજન એ પરસ્પર વિરોધાત્મક છે એ આ પુસ્તકનો મુખ્ય સૂર હતો. આ પછી સાહિત્યમાં દરિયાત ઠરતા ગ્રામ મુદ્દારણા અને સામ્રવાદની ભાવના રજૂ કરતી ‘આમલક્ષી’ નવનકથાના નાયક અધિનને ગોરો અધિમરી પ્રશ્ન કરે છે કે આ મુદ્દારણા માટે ‘પૈસા રશિયાથી આવે છે?’ વિશાળ પાયા પર ગ્રામ મુદ્દારણા એટલે આયોજન અને આયોજન એટલે રશિયા અને સામ્રવાદ એવી માન્યતા તત્કાલીન ગોરા અધિકારી ને હતી તે વાતીકાર રમખાણના દેશાંતરે દેખાડયું છે. આપણા દેશના ગાંધીવાદીઓ પણ રશિયાની યોજનાથી ઘણા જ આકર્ષાયા હતા એ હકીકત છે. વળી રાજકોમના સત્તામંડલ વખતે પોલીસની ધાડ પડતી અને ક્રાંતિકારી સાહિત્ય જપ્ત થતું તેમાં રશિયાના રામ’ ને ‘રશિયાના રાસ સમજી પોલીસ લઈ જતી તે જાણીતી વાત છે.’ આ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ હતું કે લોકશાહી અને આયોજન સંઘે ન સંભવે અને આયોજન અને સામ્રવાદ નાથે જ સંભવે એવી માન્યતા હતી. આ બે જુદાં ચોક્કસ રાજ્યીય - આર્થિક મેત્રે પડી ગયા જે ભારતની સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ પડી, અને ભારતે યોજના શરૂ કરી પડી, દૂર થયા ભારતે પંચ વર્ષીય યોજના અમલમાં આણી અને વિશાળ પાયા પર રાજ્ય પ્રણીત ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ અને ગ્રામ મુદ્દારણા અમલી બનાવી. પણ સાથે સાથે સામ્રવાદને ન સ્વીકાર્યો અને પ્રજાસત્તાક શબ્દ બન્યું આથી એક મોટો ભ્રમ લાગ્યો કે આયોજન અને લોકશાહી માથે ન સમવે. આ છે આર્થિક મેત્રે ભારતનું પ્રશ્ન. આ છે રાષ્ટ્રીય મેત્રે સહ અસ્થિરતા આની લીપરમાં છે ગાંધીજીની ‘સમદિ માન્ય છે’ ની માન્યતા તથા શ્રી નહેરુનો માર્કસવાદ ગાંધીવાદ અને પંશ્ચિમની અધિ

સ્વાતંત્ર્યની ભાવનાનો ત્રિવેણી સંગમ.

આજ સિદ્ધાન્તનું આંતરરાષ્ટ્રિય ક્ષેત્રે રૂપાંતર તે આપણી-તદસ્ય નીતિ. આજનું સામ્યવાદી જગત નકશામાં ત્રણ રંગે રંગવું પડે તેમ છે. ખૂબ જ ઘેરો લાલ રંગ જે ચીન માટે વાપરી શકાય કારણ કે તે સુસ્ત માકસવાદી છે. ખીજો રંગ રશિયાને માટે જરા ખુદ્દા રંગનો હોવો જોઈએ જે ચીની સામ્યવાદીઓની દૃષ્ટિએ પુનરાવર્તનવાદી (Revivalist Revisionist)

છે કારણ કે તે મૂડીવાદી જગત સાથે સહ-અસ્તિત્વમાં માને છે, અને ત્રીજો ખૂબ જ ઝાંઝો લાલ રંગ જે યુગોસ્લાવિયા માટે વાપરી શકાય જે રશિયાને મન પુનરાવર્તનવાદી (Revisionist) છે. આમ સામ્યવાદી જગત ત્રણ-શાંતિમય નીતિ અને સહઅસ્તિત્વમાં માનતું થયું છે જે એક રીતે, ગાંધીવાદની વિશ્વમાં લાંબે પદે મંગળ રહ્યું છે એવી શ્રદ્ધાનું પ્રતિજ્ઞ છે.

ગિરનાર !

ગિરનાર !

તું એક સુધુભ ચિનગારી છે.

તે મહાનવની.

જેને પ્રગટાવીને, યુગ પહેલાં,

સરજનહારે આ જગત અને જીવન

બ'ને ધર્મ દતાં. ગિરનાર !

તેથી જ તો સદીઓથી, ગિરનાર,

તારા મૌન-મંદિરમાં

સાધરો પ્રાર્થના અને પ્રયાસ કરતા આવ્યા છે

કે તેમને પણ તે જ મહાનવની એક ચિનગારી, મળે

જેનાથી તેમના જીવનનો દીવો પ્રગટી રહે

અને જીવન - સગડી સગળી બેઠે ગિરનાર !

પણ ગિરનાર !

રાત્રીના તારાઓના પ્રકાશમાં

અને અનંતના અધિકાર-આવરણિય આ લોકમાં,

તું એક સળગતી ચિનગારી સાદસ્ય દેખાવ છે

ત્યારે હું પોકારી બીડું છું, આનંદ અને ઉમંગથી,

'મારો જીવન-પથ ઉભળ, હું ગિરનાર !

શુરુદયાલ મસ્તિક

૪

સાબરને કોડે

માથું મહિનો આવે છે, સામે.

એની બારમી તારીખ ઘડી જે ઘડીમાં આવી પહોચશે. જૂના સંસ્મરણોની યાદ તાલુ થાય છે. દાડી કુચ થઈ રહી હતી.

સનિકો માથે બાપુ એક જિલ્લામાથી બીજા જિલ્લામાં પ્રવેશે છે. દર્શનિકોના ટોળે ટોળા રસ્તાની ધારે બેઠા થાય છે, સ્વયં સેવકો રસ્તાની જે બાજુ હાથ સાફળ કરીને બેઠા રહે છે

રસ્તે પૂછાઈ રહે નહિ, દર્શનિકોની બીડ માર્ગ શેકે નહિ આ માટેનો ખટોબરના રાખવાનું કામ જિલ્લાના સરમુખત્યારોનું ગણાયું.

રસ્તે પાણી છાટવું. દર્શનિકો સહેવાઈથી દર્શન પામી શકે બાપુ આરામથી પોતાનો માર્ગ કાપી શકે, દર્શનિકોના ભાવ ઝીલી શકે વગેરે બરહાસ ધઈ રહી હતી સંધ્યાનો સૂરજ બાપુને વિદાય દઈ રહ્યો હતો આસપાસ ખુન્ના ખેતરો હતા કેડ ઉપરના ઘડિયાળે ધીમેકથી બાપુને ટકોર કરી: 'પ્રાર્થનાનો સમય થઈ રહ્યો છે'

યોરી માર્ગ બદલી બાપુ ખેતરબાણી વળ્યા પાછળ એમના હૈનિકો વળ્યા નાના અમે આગળ બેઠા. બરાબર બાપુની સામે બાપુની પ્રાર્થના લક્ષી આખને મી ચાલી જોવામાં અમને આનંદ પડ્યો બાપુની બેઠાએક પ્રેસવામાં ત્યારે મળુ અમને ગોરવ જણાયું. પ્રાર્થનાએ મળુ બ્રહ્મિની મહાનતાનો પ્રકાશ અદરે અદર રહે છે. અને તેમની સમીરે એમવાની ધન્યતા અનુભવાય છે.

પ્રાર્થના પૂરી થઈ.

સૌ બેઠ્યાં. જેવી હતી તેવી વ્યવસ્થા બાપુની રાખવા પિતા બોખરે આવતા હતા બાપુએ સાદ કંપો પોતાની સાથે આવ્યા હતા અમારી છોકરા છંપાંની ખબર પૂછવા માડી. 'દીકરીઓ કેટલી?'

શું કરે છે? પરણાવી છે કે કેમ, કોઈક એક શું કરે છે? વગેરે -

પિતાએ બોળખ કરાવી. સૌની વાતો કહી 'દેશ સ્વતંત્રતાની લડાઈ' માં અમે બેઠેનો જેલ જવાની હોસ ધરાવીએ કીએ વગેરે વગેરે પિતાએ કહેવા માડ્યું. વચમાં જ બાપુ બોલી ઊઠ્યા: 'પણ જમાઈઓની શી ઇચ્છા છે? વેવાઈપણે અંતિ છે કે કેમ?'

'હા જરૂર' તે વિના ચાલે જ કેમ?'

પિતાએ જવાબ આપ્યો. 'બસ, બાપુએ એ જ બોધ્યો' ઠાકું પૂણા વીને બાપુએ બીજી ઘણી વાતો પૂછી નાખી એક ધરના માવસની જેમ-

તે વખતના નાના મગજમાં પડી ગયેલા ઘેરા સસ્કાર હજી એ મનની બારીએથી ઠોકિયા ફરે છે ને સાક્ષી પૂરે છે કે આ તે જગત પિતા કે સંસારી પિતા! બપી જ ચિંતા તે તોળે ને

આવો જ અમુલ્ય પ્રમંજ એક એમનાં જે તે વામી-આશ્રમવામી-બહેન નાસેથી સાંભળવા મળે છે તેમના જ શબ્દોમાં ટાકીશ.

'સાંજની પ્રાર્થનાનો ઘટ વાગ્યો ને મને પીકા (પ્રસૂતિ) ઉપડી અને તમારા ભાઈ હસ્તિતાલે લઈ ગયા પ્રાર્થના સમયે મને ના બેઈ ડોસાને ખબર પડી ગઈ મનમાં સમજી ગયા પ્રાર્થના પૂરી થતા જ તમારા ભાઈને જોવાળ્યા સમાચાર પૂછ્યા. મને ઈપિસ્તાલે લઈ ગયાના ખબર બાણીને જોયા "કીક થયું. નહીં તર, પ્રાર્થના પડી હું" જાતે જ આવીને હાજર થાત પ્રાર્થનામાં ય મને એના વિચારો આવ્યા હતા. ચાલો, એની ચિંતા મને રહે છે. તમે સમાચાર મોકલજો પહેલી સુવાવડ છે એટલે ફિકર રહે. "

‘ઠાસો આટલી હદે અમારી ચિંતા કરતો.’

આશ્રમના અતેવામી ભાઈ-બહેનોને તો બાપુ એક ઘરનો બાપ જેવા જ ગણાયેલા ‘ઠાસો’ કહીને પ્રેમભર્યા સંબોધનથી લઠાવી પણ શકતાં!

અન્ય એવી ઘણી ચે બહેનો ઉપરના પત્રો વાચવા પામું છું. ત્યારે પણ આ જ ‘પ્રેમ’ નીર-ખવા પામું છું.

ત્યારે આવો પ્રેમનો પૂજ સમો પિતા જેની પામે જે લોક રહેવા પામ્યાં હશે, તે કેવાંકુ ધન્ય ગણાય? અને એવા પિતાની યાદમાં આપણે શું કરી શકીએ? સામેની સાબરમતી જવાળે આપે છે. મારા પ્રવાહમાં કેટલા ય કાળા કાગડા રોજ સવાર સાંજ નાહીને ભીડી બાંધે છે! કેમ ધોળા નથી થતા! પણ મનસરોવરના રાજહંસ એવા છે કે જે કદ કદ પીએ છે. પાણીને રહેવા દે છે!

✽

વહેતી નદીમાં એક પાટિયા સાથે છું મને બાંધીને પછી કહે છે કે ખબરદાર! બાંધ પક્ષબા દાંધી તો!

મારા ઉપર દુઃખના કુંગરો પડે છતાં મારા નયનના ખૂણાને પણ મારા કપાળ ઉપર ત્રાસની કરચલી દેખાશે નહિ.

✽

ધ્યારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૦. લવાજમ મની જોડરથી કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહોગ નોંધાય છે. ૨૨ માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહોક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, ભુનામદ

મુખ્યમાં લવાજમ ભરવાનું રચક : શાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (પૂર્વ)

[‘ધ્યારાબાપુ’માં લખાયેલા કામગીરી રૂપાયતન લાયકામળ દેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમશીકા ૧૨, માર્ચ ૧૯૬૧

		૧૪			
૧ વિચાર બિન્દુઓ	યોગેશ્વર	૨	સૈનિકો અને સજ્જન ... મો. ઉપેન્દ્ર ૨. બદ ૧૩
૨ પ્રથમ મિલન યુરુદેવ અને માંધીજીનું	શુ. મ.	૩	૬ આવા હતા બાપુ ... 'દેન્દ્ર' ૧૪
૩ રૂપા	દાદાજી	૪	૧૦ ચાચાજીની વાતો ... વિમળા પટેલ ૧૬
૪ સ્ફુટરચિત્ર	દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી	૫	૧૧ સામ્યવાદ ... અબિજિત સરેયા ૧૭
૫ જાપાન બાતી	સ્વીન્ડનાથ કાકર	૬	૧૨ ગિરનાર! ... યુરુદવાવ મલ્લિક ૨૬
૬ રામતીર્થની રત્નમાલા	૭	૧૩ સાનરને કડિ ... વિમળા પટેલ ૨૭
૭ ગાંધી રત્નમાલા	૧૧	૧૪ સુકતો	... તનસુખ બદ : કવર પેજ ૪

રૂપાયતન પ્રકાશન ✓

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અ વાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પગોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અનવિદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીંગના ભજનો	.

ગિયાં પાધ ને કેડિયા, અંગરખા ને એસ,
આખાઈ ને આડિયા, એ જીવવાણી વેશ.

લેંધા કુડતાં અડધિયા, ખોડી બારાં નાં;
બૂટ કેટ ને બાબરા, ગાય ખારના પાઠ

ગિયા પોમચા આઢણા, બાધણિયુ ને હેલ્ય,
અખોડા ને આબલા, કચોળિયે ધૂપેલ

થિયા ધરાક ફરાકના, ખંભે થલી મેલ;
ચોમરિયાળા ચોટલા, મુખ લાલી રંગેલ

આક ગયા લેખા ગયા, બાળકવાત પુરાણ;
સંધ્યા ગાયત્રી ગયાં, ગયાં શિખા ને માણ

ગોટપીટ કહી ગરજતા, અંજલની આણ્ય,
સરસતી મા ગઈ સરગમાં, (ન) શીનીમાની કાણ્ય.

(*ખોડીગારા = પાટલૂન ને લેધા)

વર્ષ ૧૪
એપ્રિલ ૧૯૧

૨

સા
રા
મા
જી

* કોઈની મહેરબાની માગવી એટલે આપણી સ્વતંત્રતા વેચવી.

* માણસની પ્રતિષ્ઠા તેના દિલમાં—હૃદયમાં—છે, નહીં કે તેના મગજમાં એટલે કે બુદ્ધિમાં.

* સર્વને ધારણ કરે તે ધર્મ; એટલે કે ધર્મ દરેક અવસ્થામાં ને દરેક સમયે જીવનમાં જોતપોત છે.

* ધર્મ કંઈ જીવનથી ભિન્ન નથી જીવનને જ ધર્મ માનવો જોઈએ. ધર્મ વગરનું જીવન મુશ્કેળ જીવન નથી; પશુજીવન છે.

* જેઓ વધારે કામ ભેગવે છે અથવા વધારે કામ કરે છે તેઓ ઓછામાં ઓછું જોડે છે. બંને વસ્તુ સૌથી જોવાની મળતી નથી. જુઓ, કુદરત સૌથી વધારે કામ કરે છે, ઊંઘતી નથી, છતાં મૂંગી છે.

* જે હુ:ખી જનોનો જ વિચાર કરે છે તે ચોતાનો વિચાર નહીં કરે. તેને એટલો સમય ક્યાંથી હોય?

* માણસ જે જોવા ઇચ્છે તે જ જોયે; સાંભળવા માગશે તે જ સાંભળયે, જેમ કે માણી બગીચામાં ફૂલ જ જોયે ને ફિલ્મરૂઝને ખબર પડે નહીં પડે કે બગીચામાં શું છે પોતે બગીચાની બહાર છે કે અંદર તેની પડે કદાચ તેને ખબર નહીં હોય.

* જેમની સાથે આપણે સહવાસ છે તેમની મારફત આપણે આપણી ખામીઓ જોઈ શકીએ ને સુધારી પણ શકીએ. વધારે સારું તો એ છે કે આપણે આપણે રાજનો વહેવાર શુદ્ધતમ રાખીએ, તો જ આપણે સાચા મેવક બનવાની આશા રાખી શકીએ.

* સત્યના મતની શુદ્ધ નિશાની એ છે કે સત્યાથી મૌન સેવે. આમ હોવા છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે ઘણા સત્યાથીઓ બહુ વાતો કરે છે, કારણ સ્પષ્ટ છે—આદત. આપણે આ

આદત છોડીએ.

* મૃત પ્રિયજનનું સ્મરણ કઈ રીતે કરીએ? મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે તેઓ મરતા નથી, ગરીર મરે છે. પણ સ્મરણ તો કાયમ રાખવું જ છે, તેમના સર્વે ગુણો આપણામાં યથાશક્તિ ઉતારીને, તેમની શુભ પ્રવૃત્તિ અપનાવીને ને તેમાં વૃદ્ધ કરીને, સમાધિ પર ફૂલ વગેરે ચડાવવા તે આ સ્મરણ વધારવા માટે છે. કૃતોધી જ સંતોષ માનીએ તો હું તેને મૂર્તિપૂજા કહું.

* આપણે પોતે મેલ્લારહીએ અને બીજાઓને સ્વચ્છ રહેવાની મલાહ આપીએ એ કેટલું જોડું છે?

* બીજાઓમાં ને આપણામાં, આખી દુનિયામાં જે દુરક છે તે જેમ એક જ જાતના વૃક્ષોમાં હોય છે તેવો અંશ કે દરમનો છે, જાતનો નથી જ. એમાં કોઈ શો? દેખ શો? બેઠ શો?

* માણસ બંને કોઈ શુભ નિશ્ચય પણ ન કરે, પણ વિચારપૂર્વક કરે તો તે કદી ન છોડે.

* માણસમાં બીજાને છેતરવાની શક્તિ કરતા પોતાને છેતરવાની શક્તિ ઘણી વધારે છે દરેક સમજુ માણસ આ વાતનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ.

* સ્વચ્છ પર ગુસ્સો ચઢે તે રોકવામાં જય છે. પારકા પર આવતો ગુસ્સો તો આપણે લાચારીથી દોડીએ છીએ તેમ જય શાનો?

* જીવનું એટલે, મોજ કરવી—ખાવું, પીવું, ફરવું નહીં, પણ ઈશ્વરની સ્તુતિ કરવી અર્થાત માનવજાતિની સાચી મેલા, કરવી.

* મનુષ્યજીવન અને પશુજીવનમાં ફરક શો? એનો પૂરેપૂરો વિચાર કરવાથી આપણી ઘણી મુશ્કેલીઓને નિવેડો આવી જાય છે.

* માણસ જ્યારે ચોતાની હદથી બહાર જાય, હદથી બહાર કામ કરે, હદથી બહાર વિચાર પણ કરે, ત્યારે તેને વ્યાધિ થાય, કોષ આવે,

એવો સંભવ છે. આથી દોડાદોડ નકામી છે,
તુકસાન પણ ફેરે.

* આજે પ્રાતાઃકાળના ભજનમાં હવું કે
ઈશ્વર આપણને કદી બૂલતો નથી. આપણે તેને
બૂલી જઈએ છીએ એ જ ખરું દુઃખ છે.

* જ્યારે ઈશ્વર નથી બચાવવા માગતો ત્યારે
નહીં ધન બચાવે, નહીં આતાપિતઃ બચાવે કે
નહીં મોટો હાજાર બચાવે! ત્યારે આપણે શું
કરવું જોઈએ?

* આપણે આપણી મંદિરી કાઢી નથી ત્યાં
સુધી પ્રાર્થના કરવાનો આપણને હક છે ખરો?

* માળા લઈએ, તે સંતોષ ફેરવી છે; તે
તુલસી કે સુખડની છે, દુદાકની હોય. પણ
ફેરવનાર માને કે માળામાં જ સર્વસ્વ છે તો તે
કેંદ્રી કેવી જોઈએ. જો માળા તેને પરમાત્માની
નજીક લઈ જતી હોય, પોતાના કર્તવ્યમાં
સાવધાન કરતી હોય તો ભલે તેને વિધિ પ્રમાણે
લે ને ફેરવે.

* આપણે છીએ કેમકે ઈશ્વર છે. આ પરથી
જ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મનુષ્યમાત્ર,
હવમાત્ર, ઈશ્વરનો અંશ છે.

* નવા કરારમાં એક આ વાક્ય છે, 'તારા
મનમાં ચિંતા ન રહો, ન કોઈનો ભય રહો.' આ
વચન પરમાત્માને માનનારને માટે છે.

* એ જ નયો કશર કહે છે કે જો ઈશ્વર
આપણને લાલચમાં નાખે છે તો તેમાંથી બચી
જવાનો રસ્તો પણ તે જ બતાવે છે. જેઓ
પોતાની મેળે લાલચમાં ફસાતા નથી તેમને માટે
જ આ વાત સાચી છે.

* નામનો મહિમા કેવળ તુલસીદાસજીએ
જ ગાયો છે એવું નથી. ગાઈબલમાં પણ હું એ
જ જોઉં છું. દસમા શતકની તેરમી સદીમાં
કહે છે કે જે કોઈ ઈશ્વરનું નામ લેશે તે સુખિ
પામશે.

* મુનો હુપો નથી રહેતો, તે માણસના
મોઢા પર લપેટો હોય છે. એ શામ આપણે.
પૂરેપૂરી રીતે બહુતા નથી, પણ એ વાત સ્પષ્ટ છે.

* આજકાલ ગાઈબલના કુકરા વાંચું છું.
આજે આ ભેવામાં આવ્યું: 'શ્રદ્ધાપૂર્વક જે કોઈ
માગ્યો તે તમને મળ્યો.'

* તિર્જલ કે બલ રામ જેવું જ વાક્ય સામ
૩૪-૧૮ માં છે. જે બાંગી પડ્યા છે તેની નજીક
પરમાત્મા છે જ, અને જેને સાચો પશ્ચાતાપ
થયો છે તેને બચાવી લે છે.

* આઈઝાયા ૪૧-૧૦ માં કહે છે: ડરો નહીં;
કેમકે પરમાત્મા તમારી પાસે જ છે.

* એક ઈશ્વરમાં જ સંપૂર્ણ શક્તિ છે તેથી
ઈશ્વર પર જ હંમેશાં બરોસો રાખવો, માણસ
પર કદી નહીં (આઈઝાયા ૨૬-૪ માંથી)

* પાણીનો સ્વભાવ નીચાણ તરફ જવાનો
છે. તે જ પ્રમાણે દુર્ગુણ નીચે લઈ જાય છે, એટલે
એ સહેલું હોય, સફળુષ જીવે ચલાવે છે એટલે
મુરકેલ હોય એમ લાગે છે.

* મારી કૃપા તારે માટે પૂરતી થવી જોઈએ,
કારણ કે મારુ બળ દુર્બળતામાં જ પૂર્ણ થાય
છે. (૨. કોર ૧૦-૬)

* ઈશ્વર આપણે આશ્રય છે, એ જ આપણું
બળ છે અને તે જ આપણને વખતે આપણી
રક્ષા કરે છે. (સામ ૪૬-૧)

* ઈશ્વરનો કોલ છે: હું આજે છું, કાલે
હતો, ભવિષ્યમાં હોઈશ. હું સર્વ ઠેકાણે છું,
સર્વમાં છું. આટલું બહુતાં છતાં પણ આપણે
ઈશ્વરથી દૂર ભાગીએ છીએ અને જે નાશવંત ને
અપૂર્ણ છે તેનો આશ્રય યોધીએ છીએ ને દુઃખી
થઈએ છીએ. આથી યોદુ આશ્રય બીજું કયું?

* પૂર્વ-પશ્ચિમમાં ભેદ ન કરીએ. દરેક
વસ્તુની તુલના, તે ગમે ત્યાંની હોય તો પણ,
તેના સુષ્ટોષ પર કરીએ. તો જ શુદ્ધ ન્યાય
તોળી શકીએ.

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા પાપુ ભાગ ૪ : સંપાદકો : ગાંધી ભાઈઓ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મહિલક

પ્રકાશના પુના આઉકોને પોસ્ટલ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

કારીગર

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૧૪ [૧૨ - એપ્રિલ - ૧૯૬૧] અંક ૨ ભે

દુશ્મિર દુઃખરૂપી કડવાં ઓધયો
આપે છે તેની જ સાથે મૈત્રીનાં
મીઠાં અનુપાનો પણ આપે જ છે.
ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને કારીગરની જનસાધનાત્મક અનુશાસન કરતું પ્રાસિક]

કોઈ એક વેળા ભગવાન બુદ્ધ રાજગૃહના વેલુવનમાં રહેતા હતા. તે વખતે આયુષ્યમાન રાહુલ પાસેના અંબલદ્વિકા નામના વિહારમાં વસતો હતો. એકવાર સાંજને સમયે બુદ્ધશુર રાહુલના વિહારમાં આવી ચડ્યા. રાહુલે તેમને દૂરથી આવતા જોયા. આસન પાથયું અને પગ ધોવાને પાણી તૈયાર રાખ્યું. ભગવાન બુદ્ધ આવ્યા એટલે તેમને પ્રણામ કરી આસન પર બેસાડ્યા. અને તેમના પગ ધોવડાવ્યા, અને પછી ગ્રાણું પર બેઠો.

પગ ધોયા પછી પાત્રમાં ઘોડું પાણી-ખાકી હટું તેની સામે આંગળી ચીંધીને બુદ્ધે પૂછ્યું: ‘રાહુલ, આ પાત્રમાં કેટલું પાણી છે?’

રાહુલ કહે: ‘ઘણું ઓછું ભગવાન!’

બુદ્ધ: ‘રાહુલ, જેને ઘોડું બોલતાં શરમ નથી આવતી તે માણસનું શ્રમણપણું આ થોડા પાણી પેટે અત્યંત હલકું છે, એમ સમજવું.’ પછી તે પાણી ફેંકી દઈને બોલ્યા :

‘રાહુલ જેને ઘોડું બોલતાં લાજ આવતી નથી તેના ભેગ આ નકામા પાણી પેટે તજી દેવાં જેવો છે.’ પછી બુદ્ધે તે પાત્ર ઊંધું વાળ્યું અને બોલ્યાં ‘જેને ઘોડું બોલતાં શરમ નથી આવતી તેનું સાધુપણું આ વાસણ પ્રમાણે ઊંધું થઈ ગયું છે એમ સમજવું.’ તે વાસણ ફરીથી ચતું કરી બુદ્ધે કહ્યું: ‘રાહુલ, આ ખાલી વાસણ તું જુએ છે ને? જેને ઘોડું બોલવાની શરમ નથી તેનું શ્રમણપણું આ વાસણ પ્રમાણે ખાલી-નકામું સમજવું.’

‘રાહુલ લડાઈમાં કોઈ રાજના હાથી પોતાના પગથી લડે, માથાથી લડે, પણ સૂંઢને બે પગ વચ્ચે સાચવી રાખે તો તે હાથીએ પોતે જીવ દઈને લડાઈ કરી છે એમ ન કહેવાય. પરંતુ જો તે હાથી સૂંઢ વડે લડાઈ કરે તો તેણે જીવનને જોખમે લડાઈ કરી છે એમ કહેવાય, અને પોતાનાં સ્વામી માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો ગણાય. તે જ પ્રમાણે જેને ઘોડું બોલતાં

શરમ આવતી નથી તેને કોઈ પણ પાપ કરતાં લાજ આવશે નહિ (હાથી સૂંઢને રાખી મૂકવાથી બુદ્ધમાં જીવંતો નથી અને સર્વસ્વ હોમતો નથી, તેમ બુદ્ધાણું રાખી મૂકવાથી માણસ જીવન સંજામમાં જીવ જોળવી શકતો નથી.) માટે હે રાહુલ, ‘મશ્કરીમાં પણ ઘોડું બોલીશ નહિ એવો નિશ્ચય ‘કર.’ આમ કહી ઘોડીવારે બુદ્ધે ફરી પૂછ્યું: ‘રાહુલ, અરીસાનો ઉપયોગ શું?’

‘અરીસો મોં જોવા માટે કામ આવે છે’ રાહુલે કહ્યું.

બુદ્ધ બોલ્યાં ‘રાહુલ આ અરીસા પ્રમાણે પોતાના મનની અંદર કંઈને જોઈને તેના ઉપર વિચાર કરવો અને શુદ્ધ કર્મ જણાય તો જ શરીર, વાણી અને મનથી તેનો આરંભ કરવો. જે કર્મ પોતાનું અને જગતનું કલ્યાણ કરશે એમ લાગે તેવું જ કર્મ કરવું. કામ કરતી વખતે પણ અંતરમાં જોયા કરવું તેમાં આત્મકલ્યાણ કે જનકલ્યાણ ન હોય તો તેને અધવચ્ચથી જ છોડી દેવું. પણ તે કાચં ચોગ્ય જણાય તો પૂરું કરવું. પૂરું કર્યા પછી પણ તેને તપાસવું. તપાસતા માત્ર પડે કે તે કામ ઘોડું હટું, આત્મઘાતક હટું, લોકહિતને નુકસાન કરનારું હટું તો તથાગત પાસે કે કોઈ વિદ્વાન શિશુ પાસે જઈ તારે તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવો અને તે દિવસથી ફરી તેવું કામ ન કરવું પણ કરેલું કર્મ આત્મોત્તતિકારક જનસુખાકારી સર્વને ઉપકારી જણાઈ આવે તો પ્રસન્નચિત્તથી તેવું કર્મ કરવાનો તારે ફરી ફરીને અચ્ચાસ કરવો આ રીતે અરીસાની પેઠે પ્રત્યેક કર્મને જોતાં શીખ, પહેલાંના સાધુસતોએ તે રીતે જ પોતાના કર્મો શુદ્ધ કર્યા છે. આજે કરી રહ્યા છે. અને ભવિષ્યના સાધુસતો પણ તે રીતે જ શુદ્ધ કરશે. કર્મને શુદ્ધ કરવાનો આ ઉત્તમ માર્ગ છે.’

ભગવાન બુદ્ધ બોલી રહ્યા એટલે રાહુલે માથું નમાવી દાઢ્ય જોડી તેમની અમૃત જેવી વાણી માથે ચડાવી. (‘દેવનાં દીવેનાં’)

૧૯૧૨! લડનાં એક પ્રખ્યાત કલાકારના દિવાનખાનામાં ઇંગ્લેન્ડના થોડા બાળીના કવિઓ, કલાકારો અને લેખકો ભેડા છે. આયરલેન્ડના એક વિશ્વ વિખ્યાત કવિ ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરની અગ્રેજીમાં અનુવાદ કરેલી ‘ગીતાગોવિંદ’ માથે એક પરી એક ગીત સંભળાવી રહ્યા છે. સાંભળનારાઓ મત્રમુગ્ધ થઈને બિલકુલ શાંત છે તેઓના ચહેરા સૂર્યોદયના પ્રકાશથી અભ્યા છે, કારણ કે આ ગીતોમાં તેઓને પૂર્વ-અને પ્રકાશ તો પૂર્વથી જ સદીઓથી આવે છે ને-ના સત્યના શોધકો અને સાધકો ની અમરવાણી સંભળાઈ રહી છે. આથી તેઓના હૈયામાં એવી આશા અકુરિત થઈ છે કે જો જીવનમાં ક્ષાન્તિ મેળવવી હોય તો પૂર્વ પ્રતિ અવજ્ઞાની ભાવનાનો ત્યાગ કરીને તેમાં જે આદરની ભાવના કેળવવી પડશે તેઓના ચહેરા પર જે આહ્વાનની છાંટ દેખાય છે તે આ આશાનું જ એક પ્રતિબિંબ છે.

ગીતોનું વાચન સમાપ્ત થયું છે પણ હજીએ શ્રોતાગણ મત્રમુગ્ધ જેવા દેખાય છે. કોઈના અતરમાં પ્રભુ પ્રતિ પ્રેમ ફરીથી નાચે છે. કોઈ બીજાના દિલમાં સૌંદર્યની આરાધના કરવાનો ઉમંગ ઉત્સાહ આંચે છે. કોઈ ત્રીજાને મૃત્યુનો મર્મ સમજાવા લાગે છે. કોઈ ચોથાને દુખમાં કૃપારી પ્રભુની ચરણ ધ્વનિ સંભળાય છે, કોઈ પાંચમાને માનવ જીવનની સાધનાનો પુરસ્કાર એક ચળકતી તવવાર હોઈ શકે છે ન કે શુભાગમન એક ફૂલ અને કોઈ છઠાને એમ લાગવા લાગ્યું છે કે મૌન જ પ્રભુનું સાચું મંદિર હોઈ શકે છે.

આવી રીતે શ્રોતાગણની અંદર અનેક જિર્મિઓનો સમુદ્ર ઉમટી આવ્યો.

અચાનક ત્યારે એક ભાઈ યોગી બિડ્યા, ‘જે ગીતોનું વાચન આપ્યું આજે સાંભળ્યું છે

અને ધન્ય થયા છીએ તેના માટે આપણે સૌ પ્રભુનો હૃદય આભાર માનીએ અને આપણા માનનીય મિત્રને પ્રણામ કરીએ અને કહીએ, - તમે આજે અમને જે સાચું અને મુક્તિ પૂર્વ છે, જ્યાં અ પ જ્ઞાનનો સૂર્યોદય થાય છે તેના દર્શન કરાવ્યા છે. હવે પછી અમે અમારું દિવ અને અમારી દૃષ્ટિ પૂર્વ દિશા તરફ સતત ખૂંટી રાખીશું. અમે ભૌતિક વિચારો અને વિષયો અને વિવાદોમાં એવા જે સપડાય ગયા હતા, કે કોઈ કોઈ વખત અમને એમ લાગવા પછી માંડપુ હતું કે એમ તો ન હોય કે અમે સાચી ઉત્પત્તિને બદલે અધોગતિ તરફ જઈ રહ્યા છીએ.

પછી એક બીજા ભાઈ બોલ્યા ‘‘‘ગીતાગોવિંદ’ ના ગીતો દ્વારા અમને અધ્યાત્મિક જીવન માટે એક અમૂલ્ય ખમીર અને ખજાનો મળ્યો છે.’’

પછી એક બહેન બોલ્યા, ‘પ્રભુ અમને ક્ષમા કરે કે જે દેશમાંથી અમને આજે સત્યનો સંદેશો મળ્યો છે, તેના હોઠોની સાથે અમારો વ્યવહાર માનિક શુભામ જેવો રહ્યો છે, જ્યારે ધર્મ અને નીતિની દૃષ્ટિથી અમારે તેમની સાથે મેત્રી રાખવી એમ હતી હતી, આવા અનાદર માટે અમારે એજે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું હશે.’

ગુરુદેવ આ બધું ચૂપચાપ સાંભળી રહ્યા હતા શું કહેવું તેમને કંઈ સૂઝતું નહતું.

ત્યાં એક અંગ્રેજ ભાઈ જેમણે ભારતમાં લખખખ બાર વર્ષો સુધી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં સાડા કામ મ્યું હતું, તેઓ બિલા થયા અને ગુરુ દેવની પાસે ગયા અને તેમને સાદાગ પ્રણામ કર્યો આ બેઈને બધા અજબ જ થઈ ગયા. ગુરુદેવ પત્ર ચોલી ફાલ પછી તે ભાઈએ કહ્યું ‘જાગથી હું મારી જીવગી ભારત સાથે પ્રેમ અને હિંદુ તરફથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં

ખરચવાની પ્રતિજ્ઞા કરું છું.’

આ શબ્દો સાંભળીને ગુરુદેવની આંખોમાં આંસુ ન આવવા લાગ્યા હોય એમ લેઓ ત્યાં બેઠેલા હતા તે લોકોને લાગ્યું. તે અંગ્રેજ બાઈની પ્રતિજ્ઞા પાછળ ગુરુદેવે પ્રભુનો એક સંકેત લેયો. પછી તેમણે કહ્યું: ‘હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજથી મારા જીવનનું વિશેષ પ્યેય પૂર્વ અને પ્રાશ્ન્યમ વચ્ચે પૂલ બાંધવાનું હશે.’

આ રીતે ગુરુદેવ અને દીનબંધુ એનું જીવન પ્રથમ મિલન દ્વારા પૂર્વ-પશ્ચિમની પ્રેમસંગાઈ થઈ. ત્યાર પછી ગુલામીનો અત્યાચાર અને અંધકાર ધીરે ધીરે દૂર થવા લાગ્યો અને માણસ-જાતિના હૈયામાં આવા એક સંકેતનો જન્મ થયો કે સાચી માનવ સભ્યતા અને સંસ્કૃતિનો પાયો વિજ્ઞાન અને આત્મ જ્ઞાનના મિલનમાં જ છે.

૪

ધણા માણસોને એવી રેવ હોય છે કે સંખ્યાપૂર્ણ કરતી વખતે આપા મુલકની કૃપા કરવા બેસે છે. ડેટલાક મોરેથી બોલતા નથી પણ મૂર્ખ માણસ પણ સમજી જાય એવી ધંધારત કરીને જે કહેવું હોય તે કહેતા જાય છે! આ લઈ આવ, પેલું લઈ આવ, એ પોરસજો; વળી કાંઈ પૂછે તો જાહું જાહું એવું એવું પણ કરતા જાય છે.

ડેટલાક લોકો ઘાટ પર બેઠા બેઠા મારા ફેરવતા જાય છે અને પાણીમાં માછલીઓ તરતી હોય તેની કીમતનો હિસાબ પણ સાથે સાથે ગણતા જાય છે! જપ કરતા જાય અને આગળી વડે કાંઈ પાસે ડીકું હોય તેને બતાવે કે, ‘પેલી માછલી આવી!’

વળી ડેટલાક ગંજારાન કરવા આત્માનારોને ધંધરતો વિચારે તો તે કમથે આવે જ કપાંથી! પણ જીલટા દુનિયાની જ વાતો કરવા મંડી જાય છે! બધા મુલકની વાતો જ્ઞાન કરતી વખતે જ! ‘તમારા દીકરાનો વિવાહ થયો તે ડેટલું ઘરેણું કન્યાને ચડાવ્યું!’ ‘ભાઈ ફલાણો તો બહુ માલો છે!’ ‘ફલાણો સસરાને ઘેર ગયો હતો તે પાટો આવ્યો કે નહિ?’ ‘ફલાણને ઘેર ગયાંતાં ત્યાં તો ખૂબ ગંભીર કરી.’ ‘મારા દરીયાને મારો એવો હેવા છે કે અને એક ઘડી વાર પણ મૂકતો નથી!’ ‘અબી! ફલાણીને તો અત્યાચારી પળિયાં આવી ગયાં!’

લેયું ને! આ બધાં ગંજારાન કરવા આવ્યા છે અને વાતો બધા મુલકની કરે છે!

*

*

*

શું? પહેલા પૈસા સંધરવા અને પછી ધંધર એમ? અરે ભાઈ! તમારાં દાન અને પરમાર્થ કેવાંક છે! દાન આપતી વખતે હિસાબ ગણીગણીને આપશો. એક બાજુએ તમારા આહારવિહાર પાછળ, સારાનરસા પ્રસંગો પાછળ, અને મોજરોળ પાછળ દબાયે રૂપિયા કાંકરાની માફક જડાવે છે અને બીજી તરફ તમારાં પાંડેશીનાં બચ્ચામે રૂઝો રાટલો પણ ન મળે! બલે તે મરે કે જીવે! આપણા ઘરનાં માખસ સુખી રહે એટલે બસ! અને આમ જતાં પણ તમે જીવદયા અને પરમાર્થની મોટી મોટી વાતો કરો છો!

રામકૃષ્ણ પરમહંસ

[ગાળાકથી આન]

(પ્રવાસમાં દેવવાક મૂંડ મેળવીને કવિ કેમ કેમ તાથુતાનું ગૂઢ છે તે આપને જોઈએ.)

૪

૨૪ વિશાખના અષોરે રણુન પહોંચી ગયા નેત્રની પાછળ જોવા માટેનું જે ચત્ર છે તેમાંથી જે કાંઈ દૃશ્ય થાય છે, તેનો આપણને સતોષ નથી થતો બલકે કાંઈ જોયું જ ના હોત એમ લાગ્યા કરે છે જેમ તેમ ઉપરછલ્લુ જોયું એનાથી કાંઈ વર્ણન થઈ શકતું નથી એમા દોષ કોનો?

આજ્ઞા દોષ ના હોય તો પણ મારા અભ્યાસ જુદી જાતનો છે ધારી ધારીને જોવાતું નથી તે મારે મારે નકામું જાય છે કોઈ કોઈ વાર નોટ લઈને અહેવાલ આપવા બેસું ચ ખરે પણ એ બધી કકડે કકડેવાળી વાતો મનની છાંડાખાલીમાંથી સરી જાય છે એ તો હાજર થઈ તે વાત એકવાર મારા મનના નેપથ્યે (પડે) એન્ડમ વિચીન થઈ જાય અને તે ત્યાર પછી જ્યારે પ્રકાશના મધે આવે, ત્યારે જ તે મને મમ આવે મારા તેની સાથેનો અવહાર એમ શરૂ થાય

કોઈકામ કરતા કરતા જોવું એ તો મારે મનિ તદ્દન નકામું અર્થાત્ મારી પાતેથી સારું કરીને જમણકયાતું વર્ણન પામી શકો નહિ મારી પાને અતઃકલ્પના સત્યની સાક્ષી પૂરાવે તો રણુન નામના એક શહેરમાં હું આવેલો એ કહી શકું પણ અદાવતમાં વધારે પૂરપરછ કરવામાં આવે તે વખતે હું બીજી શકું કે રણુન પહોંચ્યો નથી

એમ પણ હોઈ શકે કે રણુન શહેર એ કાંઈ મહત્તરની ખીજ નથી રત્ના સારા-પહોળા-ચોખ્ખા, મકાનો પણ ઉચ્ચા મનાના ચક્રચક્ર કરે એવા રત્નો મહત્તર, પાળણી શુભરાત્રી આવવા જતા દેખાય એમા વળી

વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે રણીન કપડામાં પ્રહરદેશના સ્ત્રી પુરુષો નજરે પડે ત્યારે મનમાં એમ થાય કે આ લોક જ બધે વિદેશી હોય

અસવ વાત એ છે કે ગગાનો પુત્ર જેમ ગગાનો નથી, એ જ રીતે રણુન શહેર પ્રહર દેશનું શહેર નથી એ સારા થે દેશનું પ્રતિવાદી જેવું છે

પ્રથમ તો ઈસવતી નદીમાંથી શહેરની નજીક જઈએ છીએ ત્યારે પ્રહરદેશને પરિચય કેવોક આપવો? કિનારે મોટા મોટા ફેરોસિન તેવના કારખાના એની આ ઊંચી ઊંચી ચીમની-ભૂગણા-આકાશમાં માથા ઊંચા કરીને ઊભા હોય છે તે જોઈને એમ લાગે કે અમો ચિટ્ટ થી રહ્યો છો!

ત્યાર પછી જેમ જેમ આગળ જવાય છે તેમ તેમ દેશવિદેશના જહાજની લીડ જોવામાં આવે છે ત્યાર પછી જેમ જેમ ઘાટે પહોંચ્યા, તેમ તેમ કાકા નામનો પદાર્થ આગે પડે નહિ બલકે એક ઝોળાકારમાં લોખ ઠંને પાટો પડ્યો હોય એમ લાગે તે પછી આફ્રિસો, અદાલતો, ફકાનો અને બજારની વચ્ચે રહીને મારા બગાળી ભાઈને ઘેર જઈ ઉતર્યો ત્યાંથી કોઈ પ્રહરદેશીને અહેરો જોવા મળ્યો નહિ મનમાં થયું કે રણુન પ્રહરદેશીના નકશામાં છે પણ દેશમાં નથી એટલે કે આ શહેર દેશની ખૂમિમાંથી વૃક્ષની જેમ તે સી ચાલુ નથી, આ શહેર કાગપ્રવાહના મોજાની જેમ વહી આવ્યું છે દૂકમાં, આ પમે આ જગા જેવી, અન્ય જગ્યાએ જેવી

અસવ વાત તો એ છે કે પૃથ્વીમાં જે બધા શહેર છે તે અનુખની અમતાદરતા તત્ત્વાર થયા છે દિલ્હી કહો, આગા કહો કારી કહો,

માણસના આનંદે જ તેમાંથી સુદિ ઊભી કરી છે. પણ (નિનર્મમ) હૃદયહીન વાણિજ્યલક્ષી, તેના પગ આગળ પડેલું માનવીના માનસ-સંદોષરતું શતદળ સૌન્દર્ય તે ખીલવી શકતી નથી. માનવી ભણી તે ભેટી પણ નથી. તે ચાહે છે માત્ર દ્રવ્યને. યંત્ર છે તેનું વાહન. ગંગામાં બ્યારે અમારું વહાણ ચાલી રહ્યું હતું, ત્યારે વાણિજ્ય સંપત્તિની નિર્લભ્ય નિર્દયતા નદીના બે કાંઠે ભરપુર ભેવાતી હતી: એમાં પ્રેમ દેખાતો નહતો. માટે તો ગંગાજલને સાંપડેલી આવી મુંદર ગંગા, તેની જળધારા આટલી સહજમાં નદ ધર્મ શકી છે.

મને વિચાર આવ્યો કે મારું પરમ સૌમાન્ય કે કલકત્તાની નજીકમાંના બે કાંઠાને છેક 'મેટેયુરજ'થી માંડી 'હુગલી' સુધીને બંધ બાંધી એનો કોળિયો થવા વારો આવે તે પહેલાં હું જન્મી ગયો. એ સમયે ગંગાના ઘાટે ગામડાની સુવાળી હુંક ગંગાને છાતી સરચી ચાંપીને પોતાની કરીને સંઘરી સખી હતી. ગંગાના નાવડીઓ ત્યારે પણ કાંઠે કાંઠે, ધારે ધારે, ધરના લોકને ઘેરે ઘેરે પાછા પહોંચાડતી સંઘાકાળે દેખાતી હતી.

ત્યારે પણ કલકત્તાની આસપાસ ગંગાજ-ભૂમિની રૂપલાવણ્ય બે આંખો ભટ્ટીને નજરે પડતું હતું. એટલા માટે તો કલકત્તા આધુનિક શહેર છતાં નાના કોકિલ બચ્ચાની જેમ એને પાળીપાળીને સાચવવાતું થયું છે. એકદમ માળામાંથી હાંકી કાઢવામાં નથી આવ્યું. પણ ત્યાર પછી વેપારવાણિજ્યની સભ્યતા ભેટલી ભેરદાર સ્વરૂપ પકડતી ચાલી તેમ તેમ દેશનું રૂપ મૃતાપ્રાય થતું ચાલ્યું. હવેતું કલકત્તા ગંગાજભૂમિને પોતાને ચારેકોરથી નિર્વોસિત બનાવી રહ્યું છે. દેશ અને કાળના વિગ્રહમાં દેશનાં ધાનપાણીની સમૃદ્ધિ નદ ધર્મ ગઈ છે. કાળની કરાળ મૂર્તિ જ બાકી રહી છે.

લોખંડના દાંત નખ સાથે ઊના નિઃસાક્ષ નાખતી.

એક વખતે માણસ બોલી ગયેલો 'વાણિજ્યે વસતે લક્ષ્મી:' ત્યારે તે માણસને લક્ષ્મીનો પરિચય જ્યેઝો કેવળ તેના ઐશ્વર્યનો નહિ પણ તેના સૌન્દર્યનો. એનું કારણ હતું વાણિજ્ય સાથે તેનો સંબંધ હતો, મનુષ્યત્વ મરી નહોતું ગયું. સાળ સાથેનો સંબંધ જેમ વણકરનો, હથોડીનો સંબંધ કારીગર સુધારના ટચકાનો. આમ અરસપરસ મેળ હોય છે. એટલા માટે તો વાણિજ્યના ઐશ્વર્યમાં માણસનું હૃદય મુંદરપણે વ્યક્ત થઈ શકતું. એમ ના હોત તો લક્ષ્મી તેનું પ્રદાસન પામત જ કેમ? પ્રાચીન વેનિસની સાથે આધુનિક માન્ચેસ્ટરની તુલનામાં સ્પષ્ટ તફાવત ભેદ શકાય છે. વેનિસના સૌન્દર્યમાં અને ઐશ્વર્યમાં માણસ પોતાનો જ પરિચય આપે છે. માન્ચેસ્ટરના માણસમાં 'ખૂબ' સંખ્યાનો અને તેમાં ફળ-ધનનો-પરિચય છે. લોસની ગંગામારીમા સારી ધ પૃથ્વીને રહે-દેઈ થતું પડ્યું છે. અત્તપૂર્ણ આજ કાળી સ્વરૂપે છે. એનું અન્ન પરિવેષણનું પાત્ર આજે રક્તપાનથી ભરાઈ ચૂક્યું છે. એનું સ્થિતહાર્ય આજે ભીપચ્છ અદહાર લાગે છે. ગમે એમ હો, મારે એ જ કહેવાતું છે કે વાણિજ્ય માણસને પ્રકાશ આપતો નથી. માણસને પ્રસન્ન કરી શકે છે.

માટે તો કહું છું રંચુન તો ભેયું પણ તે આંખે ભેયું એટલું એ જ. એમાં મને કંઈનો પરિચય થયો નહિ. ત્યાંથી મારા બંસાળી ભાઈઓની અતિથિસત્કારવાળી સ્મૃતિ લઈને આવ્યો, બ્રહ્મદેશમાંથી કાંઈ જ દક્ષિણ લાવવા પામ્યો નહિ.

સોમવારે સવારે મારા મિત્રો અહિંના સુવિખ્યાત બૌદ્ધ મંદિરમાં લઈ ગયા. (મતઃ)

અનુ. વિમળા પટેલ

પ્રકરણ ૧૯ - હરકી પૈડી

માનવાના ધર્મધર્મતા કુંઝરા, પંતળનાં હથેળી જેવાં લીલાં મેદાનો અને યુક્ત પ્રાંતવું પૂજની ડમરીવાળું આકાશ જોઈને થોકેલી આંખોને દૂરથી શિવાલિકની ટેકરીઓ દેખાવા માટે છે ત્યારે માન્યામાં નથી આવતું કે આ જ હિમાલય છે. પશ્ચિમ ભારતના એક ક્ષીપ્રકથપમાં, હિમાલયથી હજાર માઈલ દૂર જન્મેલા એક ભારતવાસીને માટે હિમાલય એ પુરાણ જેટલો પ્રાચીન, અફળુત અને અગમ્ય પ્રદેશ લાગે છે. વળી મધ્યમવર્ગીય માણસને માટે તેની યાત્રા પણ સ્વમસ્યારૂપ બને છે. ધન જોઈએ, સમય જોઈએ, સાથ જોઈએ, અને સંયોગો જોઈએ. અનુભવી પ્રાચીનોએ કહ્યું છે એવાંસિ બહુવિધાનિ। આથી હિમાલયનું કલ્પનાચિત્ર કલ્પનામાં જ રહેવાનું છે એમ સમાધાન માનીને યાત્રાનારને એકાએક યાત્રાનો સુયોગ સાંપડે, યાત્રા આરંભાય, અને હરદ્વારને સામે તીરે આવેલી મનસાહેવીની ટેકરી થે દેખાય તો ય વરોજૂની કશંનની ફલંભતાની છાપ મનમાંથી જૂસાતી જ નથી પણ પર્વતથી વધુ પ્રત્યક્ષ શું હોય! એટલે ચિત્ત આ નવા અનુભવને નકારી પણ શકતું નથી. આથી સુગંધલાવે, વિસ્ફારિત નયને, રિમતમય વહેને, તરાઈની ટેકરીઓના ધણુને જોતા જોતા હરદ્વારને સ્ટેશને યાત્રી કિતરે છે ત્યારે પંડા, પ્લેટફોર્મ, હમાલ અને ધમાલ બધું ય આ નવા આશ્ચર્યનો એક ભાગ જની ભય છે.

હરદ્વારના સ્ટેશનથી ગુજરાતભવન પાસેક મિનિટને રસ્તે છે. રસ્તામાં અગવળ મહાકાલ મુત્યુંજયનું શુંદર પૂતળું કુંડ વચાએ બેઠું છે.

અહીંથી જ યાત્રાવ્યાપી આશ્ચર્યશ્રુતિનો આરંભ થાય છે. રુદ્રાક્ષની માળા અને હાથમાં બેરખા ધારણ કરેલ યોગીરાજ એ કુંભ વડે મસ્તક ઉપર જળ ઢાલે છે. શેઠિયા, વેઠિયા, કાળા-વોડા અને ઘોળા હાથીનાં પૂતળાં ભેનારી આંખોને આ નવીન છતાં પીરાણિક દૃશ્ય જોઈને લાગે છે કે આપણે યુરોપીય નગરીના પરાંરૂપ ભારતીય રાજધાનીમાં નથી. પણ આયોવર્તની પ્રાચીન પુણ્યભૂમિ ઉપર શ્વાસ લઈએ છીએ.

અ્યાં તીથંયાત્રા કરવા નીકળ્યા હોઈએ ત્યાં યાત્રાને અણકારાય નહીં ને રજળપાટમાં રિઝાઈએ નહીં. આથી ગુજરાતભવનમાં નળમાંથી વહેતા ગંગાજળથી સ્નાન કરીને ગંગાતીરે થતી આરતિ બેવા ઉપડ્યો. યાત્રાની મોસમ હોવાથી ગંગાઘાટ ઉપર પૂજ લીડ હતી. આ ગંગા-મંદિરવાળા ઘાટને હરકી પૈડી કહે છે. હરકી પૈડી હરદ્વારનો મુખ્ય અને પ્રસિદ્ધ ઘાટ છે. ત્યાં પહોંચતાં તીથંસ્થળનું અતિ લાક્ષણિક દૃશ્ય જોયું. ત્યાં પોઠિયાઓ પૂરી ખાતા હતા. બિખારીઓ ભીખ માગતા હતા. સાધુઓ ઉંઢર નિમિત્તે શહસ્થ તરફ જોતા હતા; અને દાનેશ્વરીઓ ત્રણેને કશા લેફલાવ વિના ખવરાવતા હતા. સંન્યાસીઓ આશ્રમ માટે ફુંડ ઉઘરાવતા હતા અને ગુજરાતીઓને આ પુણ્ય-લાભ માટે વિશેષ પસંદ કરતા હતા. કપાકારો ગંગાજળ તરફ પીડ કરીને કથા કરતા હતા અને શ્રોતાઓને ગંગાદર્શનની તક પૂરી પાડતા હતા. શ્રોતાઓ ભક્તિભાવથી કથા સાંભળતા હતા અને ભક્તિભાવનો કિતાર આવતાં ગમે ત્યારે બિલા થઈ જતા હતા. શ્રોતાવર્ગમાં

પંજાબીઓ અને ઉત્તરભારતીઓ પ્રધાન હતા. કયાંક વળી કેવળ સ્ત્રીવર્ગ પણ કથામૃતનું પાન કરતો હતો. કોંક-ઠેકાણે સંગીતામૃતની વર્ષા થતી હતી. કથામાંથી ઉપર માળાધારી કથાકારો સંગીતની સૂરાવલીઓ છેડતા. તેમાં પેટીવાનું અને તખ્તમાં સાથ આપતાં. સંગીતની ખૂળીઓ આવતાં આલાપ સાથે તાલની હરીફાઈ થતી હતી અને આ સાંત્વિક સ્પર્ધામાં શ્રોતાઓ મગ્ન થતા હતા. ભજનરસિકો જેવા જ આધ-રસિકો પણ અન્યત્ર ભજનો પાથરીને બેઠા હતા અને પ્રહારકુંડના આ ઘાટ ઉપર વૈશ્વાનરને આહુતિ આપી. ગંગાજળ પીને સ્વાદેન્દ્રિયના દોષોનું પ્રક્ષાલન કરતા હતા. યાત્રામાંથી પાછા ફરતા યાત્રીઓ ગંગાજળના હોટાહોટી ભરીને તેને રેણુ કરાવતા હતા. ફૂંલના પડિયા વેચનારાઓ વિવિધ આકારના પડિયા વેચતા હતા. તેમાં રૂપિયા જેવડા કોડિયાં અને નખ જેવડી વાલ્ય પણ હતી. રગડા, પેટીસ અને મીઠાઈઓ પણ મળતી હતી. યાત્રામાર્ગની પથદર્શિકા વેચનારાઓ ઘસાકે શોધતા હતા, ફાળા કરનાર દાતા શોધતા હતા, સંઘના યાત્રીઓ પરસ્પરને શોધતા હતા તો કોઈ સુચકુ પોતાની ભતને જ શોધતા હતા. પોલીંગો વ્યવસ્થા ભળવતા હતા, યાત્રાળુઓ વ્યવસ્થા તોડતા હતા, દર્શનાર્થીઓ ગંગામંદિરમાં પુણ્ય કમાતા હતા. પૂજારીઓ દ્રવ્ય કમાતા હતા. મગરમચ્છ જેવા તારાઓ ભરચક ધાટને શૂન્યઆંખોએ ભેતા તરતા હતા. ગંગાપ્રવાહ, કથાપ્રવાહ, સંગીત-પ્રવાહ, ઘંટનાદપ્રવાહ અને રગડાપ્રવાહમાં સૌ મસ્ત હતાં. કેવળ ઉપરના ઘાટના પોઠિયાઓ અને નીચેના જળના તારાઓ આ સૃષ્ટિથી અલિપ્ત હતા. સૌ કોઈ ભક્તિ કરતા કે કરાવતા હતા. ઘાટ ઉપર માનવનું કીડિયાઈ બિભર્યું

હતું છતાં કીડિયારા જેવી જ સ્વયંપ્રેરિત વ્યવસ્થા હતી. ત્યાં શીડ હતી પણ ધક્કામુક્કી ન હતી ખાનપાન હતાં પણ રંગરાગ ન હતો. દ્રવ્યોપાર્જન હતું પણ લક્ષ્મીને હડકવા ન હતો. સૃષ્ટિનાં જ હોવા છતાં સૃષ્ટિથી પર થવાની સૌને મહેન્દ્રા હતી. આને લીધે ઘાટ ઉપર એક ભતની સજીવ ચિત્રસૃષ્ટિ આવેખાઈ હતી. ચિત્તમાં શાંતિ હતી. કાળ બધે સ્થિર થયો હતો. પણ નીચે ગંગાજળ અને ઉપર યાંત્રિક ઘંટાઘર પળેપળને હિસાબ દેખાડતાં હતાં અને બધે કોઈ સમજે તો સમજાવવા મથતાં હતાં કે—

આઘીવ નિશ્ચિતિ જરા પરિતજ્યન્તી

રેમાઘે શયત્ર ધવ પ્રવરન્તિ દેહમ્ ।

આયુઃ પરિન્નવતિ સિત્તધટાદિવામ્ભે ।

લોકસ્તથાપ્યદિતમાર્ચરતીતિ ચિત્રમ્ ॥

[વાધૂની નેમ વૃદ્ધાવસ્થા ધુરકતી બીમી છે. વેરીની નેમ શેગો દેહની ઉપર ધા કરે છે તરડાયેના ધડામાંથી પાણી યુવે તેમ આવરદા ગળે છે. છતાં ય લોહો પોતાનું અકલ્યાણ ક્યં જ નવ હે એ ટેરી નતાર છે?]

ગંગામાનાને બે હાથ નોડીને મેં પ્રણામ કર્યો હાથપગ પખાળીને આચમન કર્યું અને બે બિંદુ માથા ઉપર મૂક્યાં. ગંગામૈયાએ તેનું શૈલ્ય અને પાવનાવ તરત જ સમજાવી દીધું. વૈશાખના ધામ ધખતા બિનાબાની સાંજે ગંગાજળમાં યત્ર ભોજતાં તેની ઠંડીથી કળ વળી ગઈ. મને થયું કે આ તો પાચેરામાં પહેલી પૂણી છે. હરદ્વારમાં ઠંડા પાણીથી રૂપાટાં બિલાં થયાં તો ખરેખરે બરફનો ‘દેમાળો’ આવશે ત્યારે શું થશે? અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે આવતી આફતના ઓળા પહેલેથી પરખાય છે. કોલેજના પંખા વચરના ઝોરડામાં ખરે બપોરે ‘કાવ્ય પ્રકાશ’ ભણતાં ગંગાનું મૈત્રેયપાવનાવ

જેવું આહવાદક લાગતું હતું તેવું આહવાદક તે હરદ્વારના પીંગળેવા બરફની વેગબલી વારિ ધારામા પ્રતીત થયું નહીં

હવે સાડાસાત વાગ્યા. ગંગાની આરતિનો વખત થયો. ધ્વજકુંડના મહિરોમા શખનાદ ધમધમી જોડ્યા મહિરની મૂર્તિઓની આરતિ થઈ પડી ત્રણ પૂજારીઓ મથાન જેવી મહા કાય આરતિ લઈને ધ્વજકુંડના છેવે પગથિયે જોમા રહ્યા શખનાદ અને ધ્વજનાદ સાથે આરતિ આરભાઈ ભડભડાટ બગરી જ્યોતથી આરતિનો હાથો ભરખ થઈ જતો હતો પાસે ડબેલા છોકરાઓ પાશ્વરી છાંચકો રંગીને તેને ડોકા પાડતા હતા હજારો યારીકો એકચિત્ત બે હાથ જોડીને જોમાં જોમા આ ગંગાપ્રવાહની આરતિપૂજારી પવિત્ર થતા હતા હજારો હૃદયો ગંગામાતાના મુકરોતો ગાતા હતા એક ભાનુ હરદ્વારનું પાથડીપને વસેલું નીચંધામ શાન હતું. બીજી ભાનુ શિવાલિકની સનાતન ગિરિમાળા મૌન હતી. વચ્ચે ગંગાધારા મઠ સડાટ કરતી અવિરતપણે વડી રડી હતી તેની ઉપર પ્રચંડ દીર્ઘશ્વાઓ ગમગમટ કરતી હતી અને ભાવિક હૃદયમા ભાવ, સૌન્દર્ય અને ધન્યતાની વૃત્તિઓ જગાવતી હતી આરતિ, શખધ્વનિ, ઘટનાદ અને હજારો પવિત્ર હૃદયોની પ્રાર્થના વડે ઠોઈ અને કંઈક વિશ્વમા યાત્રીઓ જોડના હતા

આરતિ પૂર્વ થઈ ફૂવનો પરિયો લઈ મે દીવો પ્રગટાવ્યો અદરની વાટ નો પવનના

અપાટણી ન ખૂંચાય તો પાવ્ય મિનિટ નાહે તેડી કડુલાઈ હતી નાચતા, ઉછળતા ગંગાના નીરમા એ કુતુહલપૂર્વક દીપદાન કર્યું. અંધારા મા આવ્યા અનેક દીવાઓ ગંગાજળ ઉપર નાચવા લાગ્યા કોઈક તરત ઠરતા, કોઈક ઠર કે ઠર તે નક્કી કરી ચકતા ન હતા કોઈ મરૂં મરૂં કરતા પ્રકાશના હવા અને પ્રમાણ વેરવાને બદલે પોતાનું અસ્તિત્વ જ દર્શાવતા હતા કોઈ ગંગાની શીશગામી ધારામા સડસડાટ ઉપડી જતા હતા તો કોઈ ઘાટને કાઠે કાઠે સવામત પ્રવાસ કરતા હતા કયાક નાના પડિયાઓ વચ્ચેથી એક મોટી નાવડી આકારનો દીવો ગૌરવપૂર્વક પસાર થતો હતો કેટલાક દીવાઓ ભૂથમા સઘ ઉપાડના તો કેટલાક અવગારીઓ અનમ જ તરતા કેટલાક પહેલે જ પવન અપાટે ઠગીને તેના પાવકને નિરુત્સાહ કરતા તો અન્ય બજે ઉન્ન્યાત મચાવવા જતા હોય તેમ હોયજેર દોડી જતા બે દીવાઓ મગી જાય તો દાડની જોડીને શમરામ કરતા અને શિશાચાર પૂરે થતા જુદા પડી જઈને સ્વતંત્ર પ્રવાસે જતા આડા યોમા જેવડા પડિયા મહિયુ ફૂવ સમાવતા તાસગી જેવડા પડિયા પવાલુ ફૂલ ધરતા તો તાળાકુટી જેવા પડિયા પાલી ફૂલનો વેશવ પ્રગટાવતા

ધીમે ધીમે ભક્તજનોની બીડ ઓછી થવા લાગી દેવપૂજ તો કરી હવે ઉદરપૂજની પણ કંઈ જોગવાઈ કરીએ એમ વિચારીને એ અતિમ પૂજ માટે જોનાર આવ્યો (કથા)

દરેક જણને પૂર્વનાં કર્મ ભોગવવાનાં હોય છે. તે ભોગવ્યા વગર છૂટકો જ નથી. સંસ્કાર—પ્રારબ્ધ—એ બધું માનવું પડે છે

એક કહ્યારો હતો. તે પરમ ભક્ત હતો. તેને દેવીનાં સાક્ષાત દર્શન થયાં હતાં. દેવીની તેના ઉપર કેટલી કૃપા ! કેટલો પ્રેમ ! તો પણ તે કહ્યારો જ રહ્યો. રોજ લાકડાં કાપતો અને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો. કારાગ્રહમાં દેવકી-જીને સાક્ષાત ચતુર્ભુજ—શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મધારી ભગવાન—નાં દર્શન થયાં, પણ ભગવાને તેમને એ જ વખતે બધન મુક્ત કર્યાં ન હતા. પ્રારબ્ધકર્મના ભોગ તો ભોગવવા જ પડે. અને જ્યાં સુધી ભોગ ભોગવવાના બાકી હોય ત્યાં સુધી દેહ રહેવાનો જ. એક કાણો મંગાસ્નાન કરેવા ગયો. તેનાં પાપ તો ધોવાઈ ગયાં પણ કાણી આખ ન મટી. પૂર્વજન્મનાં કર્મ હતાં તે ભોગવ્યા વગર છૂટકો જ ન હતો. દેહને તો મુખદુઃખ આવે ને નય; પણ ભક્તને જ્ઞાન અને ભક્તિનું જે એશ્વર્ય હોય છે તે તે કદી ગુમાવતો નથી. જુઓને, પાંડવોને ઓછી વિપત્તિ હતી ! પરંતુ એટલી વિપત્તિ છતાં

તેઓ કદી ચૈતન્યરહિત થયા ન હતા. એવા જ્ઞાની અને એવા ભક્ત જગતમાં અતિ વિરલ છે

૨૫

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં એવી કથા છે કે અવધૂત (દ્તાત્રેય)ને ચાવીશ ગુરુ હતા. તેમાં તેમણે મમડીને પણ પોતાની ગુરુ ગણી હતી. એક દેકાણે કેટલાક માછી લોકો માછલી પકડતા હતા. એવામાં એક સમડીએ ચાવીને એક માછલી ઉપર ઝડપે મારી અને તેને લઈ ચાલતી પકડી તેની પાસે માછલી બેઠને હબરો કાગડા તેની પાછળ પડ્યા અને તેને ચારે બાજુએથી ઘેરી લીધી; તથા કા કા કરીને ભારે ઘોંઘાટ મચાવી મૂક્યો. આખરે તે મમડી બાવરી બની ગઈ અને ગભગઠને લીધે તેના પંજમાંથી માછલી પડી ગઈ. એમ થતાં તુરત જ કાગડા તે સમડીને છોડી દઈને માછલી ભણી ઊડી ગયા.

અવધૂતે એ મમડી પામેથી એ ઉનદેશ ગ્રહણ કર્યો કે જ્યાં લગી પોતાની પાસે માછલી છે, એટલે કે વાસના છે, ત્યાં સુધી કર્મ કેડો મૂકશે નહિ; અને કર્મને લીધે દારુણ ચિંતા, મંતાપ, અશાન્તિ, મહન કરવાં પડશે. માટે

વાસનાનો ત્યાગ થાય ત્યારે જ કર્મનો ક્ષય થાય અને શાંતિ મળે.

છતાં નિષ્કામ કર્મ કરવાં સારાં છે. તેનાથી ચિત્તની શાંતિનો ભંગ થતો નથી; પણ ખરેખરાં નિષ્કામ કર્મ થવાં બહુ મુશ્કેલ છે. આપણે મનમાં એમ સમજીએ કે અમે નિષ્કામ કર્મ જ કરીએ છીએ; પણ કોણ જાણે કયાંયથી કામના આવીને ઊભી રહે છે તેની ખબર જ પડતી નથી. પ્રથમથી જ પુષ્કળ સાધન કયું હોય તો એ સાધનના બળથી કેટલાક લોક કેવળ નિષ્કામ કર્મ કરી શકે છે.

અવધૂતને એક બીજો ગુરુ હતો. તે મધમાખી હતી. મધમાખી અત્યંત પરિશ્રમ લઈને, ઘણા વખત મુદ્ધી. મધનો સંગ્રહ કરે છે, પણ તે મધનો ઉપભોગ પોતે કરી શકતી નથી. કોઈ માણસ તેનો મધપૂડો ઉઘેડીને તેમાંનું મધ નીચોવી લે છે. મધમાખીની પાસેથી અવધૂતે એ ઉપદેશ લીધો કે કશાનો પણ સંગ્રહ કરવો નહિ. સાધુ લોકો ઈશ્વરની ઉપર સોળેસોળ આના ભરોસો મૂકે છે, તેઓ કદી સંગ્રહ કરતા નથી. પણ સંસારી લોકોની વ્યવસ્થામાં આ નિયમ લાગુ પાડી શકાય નહિ તેમને તો પોતાના કુટુંબનું પાલન કરવાનું છે; એટલે તેમણે તો સંગ્રહ કરવો જ

જોઈએ. પંખી અને સાધુ એ બેને સંગ્રહ કરવાની જરૂર હોતી નથી. છતાં પક્ષીને પણ બગ્યાં થયા પછી દાણા ચાંચમાં ઘાલીને બગ્યાંને માટે માળામાં લાવવા પડે છે.

*

આ ઉપાયથી ઈશ્વર મળે અને આ ઉપાયથી ન મળે એવું કાંઈ છે જ નહિ. તેની કૃપા ઉપર સધળો આધાર રાખીને ઉદમ કરો. તેને માટે વ્યાકુળ થઈને જે બને તે કર્મ કરો. વ્યાકુળતા વડે ઈશ્વરની કૃપા મળે છે.

થોડો મુયોગ પણ જોઈએ. સાધુ-સંગ. વિવેક, અને સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ. ધારો કે એક માણસને માથે તેનો મોટો ભાર છે અને તે જ કુટુંબના ભરણ-પોષણનો ભાર ઉપાડે છે જે સ્ત્રી છે તો તે વિદ્યાશક્તિ-ધર્મપરાયણ-છે; અને પોતાના પતિના માધનબળનમાં વિદ્વંસ્વ ન થતાં ઊલટી સહાયતા આપે છે. અથવા તો તે પહેલેથી પરણેલો જ નથી. સંસારનાં કોઈ જાતનાં તેને બંધન જ નથી. એનું નામ મુયોગ એવો મુયોગ હોય તો સાધક અપાઠાબંધ આગળ વધી શકે છે.

એક દૃષ્ટાન્ત સાંભળો. એક માણસના ઘરમાં કોઈને સખત મંદવાડ છે, અને મરવાની આગી પર છે. કોઈ કહે

છે કે સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદના પાણી-
નું ટીપું જે મુઠ્ઠાની ખોપરીમાં પડે
તથા તે જ વખતે એક દેડકો અને તેને
પકડવા માટે દોડતો આવતો ઝેરી નાગ
તે ખોપરી આગળ આવી પહોંચે, તથા
દેડકો ખોપરી ઉપરથી છત્રંગ મારીને
ફૂદી જાય અને તે જ વખતે નાગનું ઝેર
ખોપરીમાં ટપકે તો તે પાણી પાયાથી
હરદી મરતો બચે. આવો બધી જાતનો
જોગ મળવો મુશ્કેલ છે. છતાં ઘરમાં
મંદવાડ તો છે જ, તેથી નરનો માણસ
સ્વાતિ નક્ષત્ર ખેસવાનું ચોધારિયું જોઈને
ઘેરથી નીકળ્યો અને મસાણામાં જઈને
માણસની ખોપરી શોધવા લાગ્યો.
મનમાં ભગવાનના કાલાવાલા કરતો
જાય કે, 'હે ઈશ્વર! તું જલદી એકાદ
ખોપરી મારી નજરે પડે તેમ કર!'
એમ કરતાં કરતાં મસાણામાં ફરે છે,
એવામાં એકાએક ખોપરી તેની નજરે
પડે છે. તે જ ઘડીએ વાદળી ચડી આવે
છે અને વરસાદના છાંટા પણ પડે છે;
તથા તેનાં થોડાં ટીપાં, પેલી ખોપરીમાં
પણ પડે છે. પછી પેલો માણસ પ્રાર્થના
કરે છે કે, 'હે ભગવાન! તે' ખોપરી નો
અપાવી; તેમાં સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદ-
નું પાણી પડ્યું. હવે અબઘડી એક
સાપ અને દેડકાને મોકલી દે. બસ
આટલો જોગ મેળવી દે!' ખૂબ આકુળ-

વ્યાકુળ થઈને તે પ્રાર્થના કરે છે.
એવામાં એક દેડકો અને તેની પાછળ
એક મોટો નાગ દોડતા આવે છે. પેલો
માણસ ઘણો જ ખુશ થઈ ગયો. તેનું
દૃઢ્ય ધડકવા લાગ્યું, તે બોલ્યો: 'હે
ભગવાન! તે' બધા સંજોગ મેળવી
આપ્યા, હવે એ દેડકાને આ તરફ
મોકલ!' બસ તેમ જ થયું! દેડકો
ખોપરી તરફ વળ્યો અને સાપે પણ
તેની પૂંઠ લીધી. દેડકો છત્રંગ મારીને
ખોપરી ફૂટી ગયો; અને તેને પકડવા
જતાં જ સાપની દાઢમાંનું ઝેર પેલી
ખોપરીમાં ટપક્યું. પેલો માણસ આનંદ-
થી નૃત્ય કરવા લાગ્યો. માટે જ તમને
સઘળાને કહું છું કે વ્યાકુળતાપૂર્વક
તેની પ્રાર્થના કરો.

*

જ્યારે રામનામ બોલતાં રામાંચ
થાય અને નેત્રમાથી આનંદનાં અશ્રુ
વહું ત્યારે નિશ્ચયપૂર્વક સમજવું કે હવે
સંધ્યા ઉપાસના વગેરે કર્મ કરવાની
જરૂર નથી. ત્યારે જ કર્મત્યાગ કરવાનો
અધિકાર મળ્યો કહેવાય - કર્મ આપો-
આપ જ છૂટી જાય છે. ત્યાર પછી માત્ર
રામનામ કે હરિનામ કે માત્ર ઝંકારનો
જપ કરીએ તો ચાલે. સંધ્યાનો ગાયત્રી-
માં લય થાય છે અને ગાયત્રીના ઝંકાર-
માં લય થાય છે.

*

સર્વ એવેલ હિ સદા સંસારે રધુનન્દન ।
સમગ્ર પ્રયુક્તાત્ સર્વેષુ પૌરુષાત્ સમવાચ્યતે ॥
યોગવાસિષ્ઠ ૨-૪૮ ॥

હે રામ આ સસારમા સારી રીતે યોગેના
પુરુષપાત્રથી માયુમ એકેએક રત્ન કમાઈ શકે છે
કલિપન મોહિને મનદે દેવ કિંચિત્ ન વિચરે ॥ ૬ ॥

દેવ જેવું કાંઈ જ નહિ એ તો મૂંડે મન
જુદિ નોનાની માત્ર ક પના જ છે
યો ય અથઃ પ્રાથ્મ્યતે તદથઃ ચેહને કમાત્ ।
અવશ્ય સ સમાપ્નોતિ ન ચેત્ અષોત્ નિવર્તતે ॥
૧૨ ॥

જે માયુમ જે વસ્તુની જાણ કરે છે તે તેને
સારુ પ્રયત્ન કરે છે એને તે અવશ્ય મળે છે ને એ
કામ પાકવા પહેલા પ્રયત્ન ન છોડે તો

સારેયુ પુરુષાર્થેન રથેનૈવ ગરુડકવજઃ ।
કાશ્વિદેવ પુમાનેવ પુરુષોત્તમતા ગત ॥ ૧૫ ॥

પોતે સરસ પુરુષાન કશી તો તેને પ્રત્યે એક
જથ પુરુષમાથી પુરુષોત્તમ બન્યો
પ્રાજ્ઞાત ચૈદિકઃ ચેતિ દિવિધિ વિદિ પૌરુષમ્ ।
પ્રાજ્ઞાનોઽધનનેનાશુ પુરુષાર્થેન છયતે ॥ ૧૭ ॥

આગના બરનો ને આ બરનો એમ પુરુષાર્થ
ને પ્રકારનો થાય છે. તેમા આગના બરનો આ
બરનો પુરુષાર્થની તરફ જ છાંટી સકાય છે
આવશ્ય યદિ ન ભવેત્ જગત્યનર્થઃ
કે ન સ્થાન બહુધનકો બહુશુનો વા ।
આવશ્યતા હિમવનિ સ સાગરાન્તા
સ પૂર્ણ નરપશુભિ ચ નિર્ધનૈઃ ચ ॥ ૨-૫-૩૦ ॥

જમતમા નો બનર્થગ્ય આગ ન હોય તો
મોગ પનાગ્ય કે નિદાન ન બને આગમને લીધે જ
આ સાગરમના પૃથ્વી અગ્નિ તથા નિર્ધન માયુસેને
બારે મરે છે
પ્રાકૃત્વકર્મેતરાકાર દેવ નામ ન વિચને ।
બાહ્ય મનચયુત્તેષ તત્ત જેતુમિક શકમને ॥
૨-૬-૭ ॥

આપણે જ આગમા બરમા કરેલા કર્મ વિના
દેવ જેવું બીજું કાઈ નથી અને નાનો બાળક
મોટા પુરુષથી છતાય તેમ આગના બવનું કર્મ આ
બરના કર્મથી છતી શકાય છે
અશુભેભવેવ સમાવિષ્ટ શુભેભવેવાતારયેત્ ।
પ્રયત્નાત્ ચિત્તમિત્યેષ સર્વશાસ્ત્રાર્થસ શકઃ ॥
૨-૭-૧૨ ॥

આપણે મન અશુભ વસ્તુ ઉપર મોટું કોષ
છે તેને પ્રાલપ્ત કરી શક વસ્તુ ઉપર નોકડું, - શાસ્ત્ર
માનના અર્થનો સાર આપેના જ છે

લોકનાતૃપ્યતિ નાલોકતા ગન્તા ગમ્મહતિ નાગતિ ।
વક્તાવક્તિત્ત ચાવક્તા પૌરુષ સકૃલ નૃબામ્ ॥ ૧૭ ॥

જે જગતે તે ધરાય ન જગતે તે નહિ જે માણે
તે પોતે ન આને તે નહિ જે માણે તે વક્તા
માય, ન માણે ને નહિ પુરુષપ્રયત્ન સક્ષણ થાય જ છે

દેવમ્ એવેલ ચેત્ કર્તૃ પુમ કિમિવ ચેદ્યથા ।
જ્ઞાનજ્ઞાનાસનોચ્ચારાન્ત દેવમેવ કરિષ્યતિ ॥
૨-૮-૬ ॥

જે થાય છે તે દેવ જ કરે છે તો માયુમે પોનાના
કાષયમ ॥ કાષ કયાનાઈ ન્દાવાનુ જમવાનું બધું
દેવ જ આવીને કરી ભય

શુભાશુભકથા માયોકથા વહન્ની વામનાસરિતા
પૌરુષેષ્વ પ્રયત્નેન યોગનીયા શુભે થયિ ॥
૨-૯-૩૦ ॥

આપણી વામનાગ્ય નદી બને કે જુકે માર્ગે વહે
છે એને આપણે પ્રયત્ન કરીને શુભ માર્ગે અઘાવવી
જોઈએ

ય કોષ દેવ કથિનો નૈવ દ્વેડવતિષ્ઠને ।
શરીરે સસ્થિતો નિત્ય ચિન્માત્રમ્ ધતિ વિશ્રુત ॥
૩-૭-૨ ॥

આ જે દેવ કહેવાય છે તેજર નથી રહેના, તે તો
આપણા દેહરૂપ દેવાભયમ જ ચેતનરૂપે રહે છે

વૃદ્ધ સાધુ પીતર ગિલ્લિગનને દિવસ ને રાત થાક ઉતરે જ નહિ; કેમ કે એના ધણ માલિકા અર્ધા કાં ખાટલો દાળીને પડયા હતા ને કાં પોતાની કબરમાં સૂઈ ગયા હતા.

સંજયાટાણે એ એક વાર ખુરશી ઉપર બેઠો બેઠો એલાં ખાતો હતો ત્યાં વળી એક ધીને ધરેથી એને તેડવા આવ્યા; એટલે એ ઉઠાસ યર્ષ ગયો. કહે, 'મારે નથી નિરાંત, આનન્દ કે શાન્તિ, કેમ કે માણસો મર્યા જ કરે છે.' આટલું એ બોલી તો ગયો, પણ પછી એને પસ્તાવો થયો. એટલે ફરી કહે, 'હે ભગવાન, મને સમા કર, કેમ કે આ ઘડીએ હું ન બોલવાનું બોલી ગયો. તે હું નહોતો બોલ્યો, પણ મારો દેહ બોલ્યો હતો.'

ખાવાએ પ્રાર્થના કરી ને એને નિદ્રા આવી ગઈ. સંધ્યાના સોનેરી રંગ અઢોપ ઘઈ ગયા ને તારા જડેલી બોદણી બોદીને રાતરાણી આવી પહોંચી.

સવારે કાગડા બોલ્યાને ટાણે વૃદ્ધ સાધુ બિરો

યર્ષ ગયો ને બોલ્યો, 'અરરર. મેં અહિં નીંદર કરી ને વાં માણસનું મરણ થયું છે.' એમ કરીને એણે પોતાના ઘોડાને લેધમાંથી ઉઠાડ્યો ને એના ઉપર ચડીને એને મારી મૂક્યો.

માંદા માણસની પત્નીએ ખાર ઉઘાડ્યું ને કહે, 'ખાવાજી, તમે વળી પાછા આવ્યા?'

એણે પૂછ્યું, 'ખાપડા ચુકરી ગયા?'

'હા. એણે તો મેં ઘડી પહેલાં દેહ છોડ્યો. તમે ગયા પછી એણે પડખું ફેરવ્યું ને શાંતિ-પૂર્વક મરી ગયા.'

આ સાંભળીને સાધુ ધૂંટણમર પડ્યો, ને કહે, 'થાક્યાને વિસામો દેવા જેણે રાત કરી છે તે મારા નાથે મારી લીડ લાંગવા દેવદત્તને મોકલી દીધો. ચાહોસૂરજ જેની આરાતુસાર વતે છે તેણે જીંધી ગયેલા હાસાધમ ઉપર દયા કરી.'

(પીરસના કાવ્ય ઉપરથી).

* વિશ્વમંદિતા ના આગામી ત્રીજા મંડળનો

એક અધ્યાય.

* સત્યાગ્રહી સંઘવી

નેમચંદ શેઠ ૨૦૦-૩૦૦ જાંબુનો સંઘ લઈ આજી જનમએ ગયા સંઘ ભેગો ધનદાસ નામે ખાવો પણ હતા. સંઘને ચોરે રોક્યો ને ધનદાસ આગળ રાતું રંગેયું તંબુકું હતું તે માગ્યું. ખાવો કહે, 'થાય તે કરી દો; નહિ આપું.' ચોરે ખાવાના હાથ ઉપર તલચારનો ઘા કર્યો ને સાધુનું કાંડું તંબુકાસોતું કપાઈ ગયું. નેમચંદલાર્ધ સંઘના પાછલા ભાગમાં હતા, એને ચોરની જાણ થઈ એટલે એણે સંઘને જોમો રખાવ્યો, ને કહે, 'આપણે પ્રવચન કરવો નિકળ્યા છીએ, એટલે મારામારી ન કરવી. જેની આગળ ધરેણુંગાંડું હોય તે ભૂટારાને આગે; એની ખોટ હું ભરીશ.' સંઘ ભેગા સઘળ વળાવિયા દતા તેને પણ શેઠે મનાવ્યા, ને સૌએ ભીલ આગળ ધરેણું ને રોકડનો દગલો કર્યો. ભીલ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા, નેમચંદશેઠને પગે પડયા, અને શેઠાણીને જાહેન કરીને એને દસ રૂપિયાનું કાપડું આપ્યું.

(શ્રી જગજીવન કાલિદાસ પાદકૃત વ્યવહારનીતિર્ણય-અગ્રપટ્ટ-ઉપરથી)

૨. ૫૧.

* વિશ્વમંદિતા ના આગામી ત્રીજા મંડળનો એક અધ્યાય.

ધરતરાસ્ટર કે'સે —

ધરમખેતરમા ને ઠરુખેતરમા, જે તરતના બાધી મરે,
એવા મારા સોકરા ને મારા બાઈન સોકરા
લેગા થઈને હું કરે? હજ્યડા! લેગા થઈને હું કરે?
અરજિયો કે'સે —

નાના ય મારવા ને મોટા ય મારવા, ને મારવાનો નો મળે આદો,
એવું ય રાજ ઠેઠિક ને નો ક્યું, તો કયો ગજો રઈ યેા કુવાદો?
કરહિયા! હું તો નથી લડવાનો.

કરહિયો કે'સે —

આ અજસમર મનખ્યાનો આતમ્યો ઈ માર્યો નો મરાય,
એવું હમણે એવા હીધે રાખ્યને, એમા તારા બાપનું હું બાય?
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

મલક બધો તારી ઠેકડી કરે, ને હું ય કહી કહીને થાક્યો,
ખતરીના કુગમા કયાયો આવો તું, ઊંધા પાનિયાનો પાક્યો?
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

જુધમા જીનીશ તો રાજ કરીશ, ને મરીશ તો લાશ હરજે,
એવા તારો દિ બે ધરે હોય તો, તું આવો લાગ શીદને મૂકે?
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

મોટા મોટા માત્યમા પુરુષ જેણે વાસનામા મેર્યો પૂજો,
એના જગત હાડું કરમ હરડે તો તું તે કઈ વાડીનો મૂળો?
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

કરમની વાત હધી આપણા હાથમા, ને ફળની નઈ એક કણી,
એવું નો હોત તો અધાય થઈ બેહત, દની રેસના ધણી
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

હાથુ એક્રને કરમ દરહથે જા ને ફળની કયં આ ફકર,
ફળનો દેનારો એ યો પરભુડિયો, નથી તારા આપનો નોકર
અરજિયા મે'યને મૂરખવેડા!

અરજિયો કે'સે —

કરમ લાગ્યો ને સરો ટળ્યો ને ગળ્યાન લાક્યુ હાચુ,
તું મારો મદારી ને હું તારો વાદ્યો નચાવ એમ હું નાચુ
કરહિયા હું તો હરે લડવાનો!

હજ્યડો કે'સે —

જેગી કરહિયો ને લડ અરજિયો, થાય જી ઠેકાણે લેતા,
મારું દલડું એમ સાખરી પૂરે, ન્યા દાડી બેઠે ઘીકેળા
ધરતયડા દાડી બેઠે ઘીકેળા.

—વનિલર ભટ્ટ

દહીંની મુલાકાતો

સાંજનો સમય હતો.

બહારથી આવીને હમણાં જ ખાટ પર ચાચાણ આડા પડ્યા હતા. આગલી રાતે તો શરીરે અસુખ થઈ આવેલું. જરાઈ પીડાએલા ય ખરા, યલુ, એ બધાંને આંટી દેવરાવતો એમને સંયમશીલ સ્વભાવ. નવી નવી પરણીને આવેલી એક મુગ્ધ કુળવંદુ સાસારથાના લાજમલાબ આગળ શરમાઈને, કપાળ ઢાંકીને જેમ બેસી રહે છે, તેમ, શરીરે અનેકગણી પીડા હોવા છતાં ય તેને દબાવીને બેસી રહેતા હોય છે અને મળવા આવેલાઓમાં પ્રીતમખ્યાસનાં દર્શન પામતા હોય છે, એમ સૌને મીઠે મોંઝે આવકાર આપતા હોય છે.

કોઈકે સમાચાર આપ્યા : ‘ચાચાણ, આપણી પછવાડે આપણો જૂનો ભૂતપૂર્વનો વિદ્યાર્થી’ આજે ખૂબ નરમ છે. દાક્ટરોએ એનો ફેસ જંબીર ગણી કાઢ્યો છે. હાથ ધોઈ નાખ્યા છે, આશા મૂકી દીધી છે. ઘેર નાની વહુ છે. બે નાના છોકરા છે. નાની એક છોકરી છે. આમ એનાં નાનાં સંતાન. નાની વહુ, છોકરા અધ-વચારે છે....’

ગરીબ ઘર, ગરીબ સંસાર. ગરીબ હોદ્દા. ચાચાણનું માત્ર આગમન. ઘરમાં દેવ પધાર્યા જેવડો એમને આનંદ એ ધર્મપરાયણ હોકાને થાય. રાણ રાણ થઈ જાય. ઘર પાવન થયાનું ગણે. નિરાશ, નિસ્તેજ એવા ઘરમાં પ્રાણનો સંચાર થાય. એની અસર દહીંને સારી થાય છે.

સૂર્યના કિરણોના સ્પર્શમાં અનેક શતદળ ફમળની પાંખડીઓ ખીલી બિંદે એવું બળ હોય છે ચાચાણ બિંદ્યા. સાંજની પ્રાર્થનાને હજી

પાએક ઠલાક વાર હતી. એવા જવા આદ્યા. અરે ય એમની પૂઠે આદ્યાં.

આગળથી ખબર પડી જ ગયેલી. શોક-છાયામાં ય કંઈક ઉદ્વેગ જણાયો. ટોળેવળીને પેટમાં પગ ઘાલીને બેઠેલા આદમીઓ છોકરાના ખાટલા પાસે દીનનજરે એતા બેડાંતા. બહાર લાજ કાઢીને બેઠેલી આધેક સ્ત્રીઓના ટોળામાં બિલેલી છોકરાની મા આંમુભરી નજરે અમને આવકાર આપવા સામી આવીને ચાચાણને પ્રણામ કર્યાં.

ચૂલામાં બળતણ કરીને રાટલાનો હોટ મસળતી નાનીબાળ જેવી વહુ છોકરાની, મનમાં ભાવિની મંગળ અમંગળ કેદપનાઓમાં શૂન્ય થઈ ગયેલી હોય એમ અમને ભ્રાંચન હોય એમ નીચી નજરે એવું કામ કરી રહી હતી. ખબર પડતાં એ વિચારમાળામાંથી ઝબકી બીઠી. અમને આવકારવા કેડમાં નાની બેબીને લઈ ને અમારી પાસે આવી, ચાચાણને પગે લાગી.

દહીંનો માથો, આંખ બાળીને બેઠેલો છોકરો યલુ હોંશમાં આવીને વક્રિયેથી બેબે બેબે બેઠો થયો.

એની પાસે જ ચાચાણ બેઠા. માંદા બાળકને એક મા પોતાના ખોળામાં લઈને પંખાળતી હોય, તેમ પંખાળવા લાગ્યા. ક્યાંય લગી પંખાળતા રહ્યા. આંખો બંધ કરી ગયા. અને બાબે અંદર બેઠેલાને આવહાન કરતા હોય એમ બિંદે બિંદે ઉતરી ગયા. પંખાળવાનું તો આડુ જ હતું (ચાચાણ કહે છે કે નિહંવ પદાર્થમાં ય તાદરશતા સારું પરિણામ લાવતી હોય છે.) વાતાવરણમાં દહીંના દહની ગંભીરતા હોવા છતાં ય ‘દેવ’ના, આગમનની ઝાંખી થતી જણાતી હતી.

‘જબ તક ધરમે પ્રભુ બંદે કરવે બદગી’
 ‘એ બે વાર, ત્રણ ત્રણ વાર એની એ જ લીટી
 ઉપાડી ઉપાડીને મહીર નાદે પ્રાર્થના કરવા
 લાગ્યા પ્રીતમને જાણે આજીજી કરના હોય
 વિનતી સલામવાના હોય એવા ગદગદ સ્વરે
 પ્રાર્થના પૂરી કરીને આખો ખોલી બે હાથ વડે
 આખતા આંધુ લૂકીને જોના ‘કેમ કાઈ
 કેમ છે? કહીને એને ખાલે, કપાગે, હાથ ફેરવીને
 જીભા ચર્ષ મથા’

આશ્રમની પ્રાર્થનાનો વખત યનો હતો. ત્યા
 તે ગાના, અમે ઘેર આવ્યા

પ્રત્યક્ષ પ્રીતમની પ્રાર્થનામા જ એને લક્ષ છે
 એને આથી વધારે કયુ ઉત્તમ યોગ્ય મને
 દહીંને માટે? પ્રીતમમા જેને પોતાતુ સમર્પણ
 છે, તેવાને માટે આથી વધારે કઈ ભાષા હોય
 દહીંના દહને હાવુ કરવાની?

વર્ષેજૂની પીછાણ

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ

કોલેજિયનો જ હશે લાગવાતા એવા

સાજની રેખા ચર્ષ રહી હતી

‘ખદેન આશ્રમની આ પ્રાર્થનાભૂમિ છે?’

ટોળામાથી કેઈકે સાદ કંથી

‘હા, કાઈ’ મે પાછુ વાળી જવાબ આપ્યો

‘પ્રાર્થનામા કોણ કોણ આવે છે?’

ખધારે થતુ હતુ ઘેર કામ પતાવીને
 આચાજના દરબારમા બેસવા જવાની મનમા
 હોશ, એક મિનિટ સરળી માગેમા એણે જાણ
 એમ ધરજાતુ હતુ નહિ

તો ય, જીની રટી

‘છાતકન્યાઓ, અધ્યાપન મંદિરની જાહેનો
 તથા આશ્રમવાસીઓ પ્રાર્થનામા આવે છે’
 મે જવાબ આપ્યો

‘એ સિવાય બીજી કોઈ ખતુ?’ અતિથય

ચોકસાઈ દાખવતા એક કાઈએ પૂછવાનુ આવુ
 રાખ્યુ

‘કોઈ કોઈ વાર મહેમાન આવી ચડે છે ને તે
 પ્રાર્થનામા હાજર રહે છે’ જરા ઉતાવળ
 બતાવતા મે જવાબ આપ્યા

‘આપે કોઈ હશે ખતુ?’ કોલેજિયને
 પ્રશ્ન પૂછ્યો

‘હા એક જ જોના વરો જેણે કવિવર
 રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના અરજોમા ગાયા છે કનિને
 પોતાના ગુરુદેવ ગણા છે એવા સાધુપુરુષ
 ગુરુદેવ મવિકલ છે...’ વાક્ય પૂરુ થતુ ય
 નથી ને સામેથી પ્રશ્ન આવે છે-તેઓ ‘પ્રાર્થના
 મા આવશે ખરા?’

‘હા હા જરૂર પ્રાર્થનામા તો જરૂર આવે
 જ...’ હું બે ડગલા આગળ ચાતુ છુ ત્યા જ
 ખેત ફરફરી સુવાયમ દારીના દર્શન થયા
 સામે જ તેઓ આવી રહ્યા હતા

મે બતાવ્યા ત્યા તો તે મેળુ ઠોડીને
 તેમને ઘેરાઈ વળ્યુ ચાચાજી એક પડી એક
 સૌને છાતી સરસા ચાપે છે અને પૂછે છે ‘કયાથી
 આવો છો?’ કેમ છો? જરૂર

વિદ્યાર્થીઓ જાણે એમના નિકટ પરિચયના
 ના હોય, એમ તેમની સાથે વાતો કરે છે સૌ
 બેગા મળી પ્રાર્થનામા નથ છે અને સુદર મુગ્ધ
 ભાવે વાતોવાપ સાથ છે આવી છે એમની પ્રીત
 પુરાણી

* * *

આવો જ બીજો એક પ્રસંગ છે

ખાપુતુ નિવાસસ્થાન ‘હૃદયકુજ’ ખાપુજીની
 બિલ બિલ જીવનસરણીના દર્શન આપની શિયા
 વડીને આમ તેમ જોઈને અદર અદર વાતો કરતી
 અતરની ઉડાણવાળી ભાવ યુગ કેટલીક પારતી
 જણેનો પગથીઆ ઉતરીને આવી આવે છે તેમને

મને લોટો થાય છે.

આશ્રમ સંખ'ધે વાતો પૂછે છે. જગતનો મહાન પુરુષ ગાંધીજી એને વિષે કંઈ કંઈ પૂછે છે. મને સૂઝે છે અને 'જેટલી બધી હોય છે તેના જવાબ આપી ને હું ચાલું છું'.

'જિભાં રહો બહેન. આજકાલ ગાંધીજીનો નિવોણ દિવસ છે. એને લીધે પણ ખાસ ખાસ કોઈ માણસો આવતા હશે ને, તમારા આશ્રમમાં ?

એમાંના કોઈ આવેલા છે ખરા ? (પૂછનાર બહેનની ભાવના જણાઈ આવતી હતી પૂછવા પાછળતું એનું માંગલ્ય દીપી ઊઠતું હતું. હું ધડીભર તો વિચારમાં પડી ગઈ. હૈયે હતું ને હોઠે આવી ગયું. ચાચાજીની ઓળખ કશવવાની સાહજિક પ્રેરણાને રોકી ના શકી. સાથે જે હતી બહેનો તેમનાંમાં જિજ્ઞાસાની જૂખ જણાતી હતી. તેમનાંમાં હતી જે સરળતા, તેણે મને આકર્ષી.) ચાચાજીનું નામ તેમને મેં આપ્યું.

'ઓહો.... ને કયાં મળશે એવાને ?'

હું માથું ખજવાળવા લાગી.

'અમારે એ મહાપુરુષ કે જે કવિ ટાગોરની પાસે રહી આવેલ છે તેને અમે કેમ ના મલીએ ?' પાશ્વરી બોલીમાં એ બહેનોએ ઉત્કંઠા ખતાવી.

*

આપણે જ આપણાં મારાં કે માતાં ભાવિની ગૂંથણી કરી રહ્યા બીએ અને એ ભાવિમાંપી છુટાવ એનું છે જ નહિ. નાનામાં નાનો પ્રત્યેક સદૃશ્ય કે દુર્ઘટ્ય પોતાનો ચીતો પાડ્યા વગર રહેતો નથી. દારૂડિયો દરેક વખતે પોતાની જાનને આપમાન આપતો ગદે છે : 'આ હેલ્થ; હવેથી નહિ પીઈ, આ એક વખત માફી.' એ ભસે એવી માફી ઇચ્છતો હોય, પણ તે એને મળતી નથી. એની નસોના બારીક તાંતણા અને એના મરીરના શૂકમ પિડા એવા પ્રત્યેક પ્રસંગની ગણતરી ને નોંધ રાખે જ છે. ત્યારે ફરીવાર પ્રસંગમનના પ્રસંગ આવે ત્યારે એ જ વ્યક્તિની વિરુદ્ધ એ નોંધનો ઉપયોગ થાય છે. શુદ્ધ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ જોઈએ તો આપણે જે કાંઈ કરીએ તેમાંનું કશું પણ યોગ્ય જણ નથી.

આની સારી બાજુ છે તેમ નમણી બાજુ પણ છે. અનેક પ્રમંથે માનવી નમેા કરતો રહે તો તે છેવટે દારૂડિયો બની જાય છે. એ જ પ્રમાણે બિલ બિલ કાયો અને તે કરવામાં ગમેલા સમયને કારણે આપણે કાં તો સન્ત, કાં તો પ્રમાણશૂન વિદ્વાન કે પછી કાર્યવિચારક કસબી બનીએ છીએ. ('મટુદ ઇવન')

હિંદુલોકોમાં લાક્ષણિકવ્યવહારને કોટલું બધું વધારે પડતું અને અચોગ્ય મહત્ત્વ આપી દેવામાં આવ્યું છે કે કોઈએ આપણા ધર્મને સુવિકાસ કર્યો (ચોક્કાધર્મ) એવું ઉપનામ આપ્યું છે શું ખાવું અને કેમ ખાવું એની શાસ્ત્રીય રીતે જાણ છે કદી ચર્ચા જ કરી નથી જેવો તમે આહાર કરશો તેવા જ તમારા વિચાર અને આચાર થશે શમે તે યત્રમાંથી પણ જે તેમાં નાખ્યું જ ન હોય તે બહાર શી રીતે નીકળે? મગજ અને સ્નાયુઓને જરૂરનું અન્ન જે ન ખાય તેના મગજ અને સ્નાયુ પાસે કામ કરાવવાની આશા કરવી એ કેવળ મૂખોઈ છે માનસિક અને શારીરિક પ્રાપ્તિ ઉત્તમ રીતે ચાલવાને માટે ભોઈએ તેટલાં નાથદેવસ અને દેવદેવસ જેમાંથી મળી શકે એવા ઘણા અનાજ, ફળ, અને શાક-ભાજી પસંદ કરી શકાયે. મગજ અને સ્નાયુને પોષક એક પણ અંશ વગરના ધીને આપણે ઉત્તમ ગણીએ છીએ, અને વિદ્યાર્થીઓને માટે સૌથી ઉત્તમ અન્ન જે જવ, એને આપણે છેક અધમ હોખીએ છીએ, એ શુ શોચનીય નથી? તીખા, ખારા, પદાર્થો અને દવાઓ શરીરવ્યવસ્થાને બગાડી નાખે છે, આપણી સ્વાભાવિક રુચિને નાશ કરે છે, અને સર્વ પ્રકારની દુર્ગંધતા વ્યાધિ તથા મૃત્યુને યોગ્યતા લાવે છે. માખણ, સાકર, અને ફળેલા પદાર્થો જેવા કારણોનેદ્રસ્ટ કોટલે દેહસાને બાગી નાખનાર સિવાય બીજા કોઈ પદાર્થો નથી તેનાથી સ્નાયુ અથવા મગજનું કોઈ પણ પોષણ થતું નથી, તો પણ તેમને અત્યંત મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે, એના પરિણામ તરીકે આગ્રસ, ઊંધ અને ચાક જ વધે છે. માટે આરોગ્યશાસ્ત્રને અનુસરીને જ તમારું ભોજન નક્કી કરો.

ઉત્કટ ભક્તિ અને સૂક્ષ્મ વિવેક સાધુ અને

ગૃહસ્થાશ્રમી જ ને માટે આવશ્યક અને ઉપકારક છે. અને જેને જેને હિંદુસ્તાનની અંદરની અને બહારની પ્રાચીન અને અર્વાચીન બંને સ્થિતિ-ઓનું ખરાબર જ્ઞાન ॥ તેઓને સહેજે જણાઈ આવશે કે સુચિન્તિત હિંદુસ્તાનનો ભવિષ્યનો ધર્મ વ્યવહારિક વેદાત અર્થાત ભક્તિ સાથે કર્મયુક્ત સન્યાસ એ જ છે. ખરા કર્મને ખરી ભક્તિ અને ખરા જ્ઞાનથી જુદું પાડી શકાતું નથી શુદ્ધિધર્મ (વ્યવહારિક વેદાત) નો આચરણ થી દરેક વાસના, વિચાર, અને ક્રિયા એ સર્વ ઈશ્વર પ્રીત્યથા કરેલો યજ્ઞ જ બની રહે છે

યજ્ઞ કોટલે સર્વ દેશબાધવોને એક જ માનીને પોતાનું ક્ષુદ્ર 'હું પણ' નક્ક કરવું તથા સૌના આત્મા બનીને પાકોશી કે દેશબાધવો તે હું જ છું એ તત્ત્વ તેવા આચરણ દ્વારા અનુભવવું. આ યજ્ઞનો અર્થ જેમ કોસ ઉપર ચડાવ્યા પછી સ્થિતવુ દિવ્ય સ્વરૂપના પુનરુત્થાન થયું તેમ દેહાત્મભાવનો વધ કર્યો પછી આપણું પણ વિશ્વ-સ્વરૂપના પુનરુત્થાન થવું એ છે. આ યજ્ઞની જ એક બાબત નામ ભક્તિ અને બીજી બાબત નામ જ્ઞાન છે

શુ તમને દેશભક્ત થવાની ઇચ્છા છે? એ તેમ હોય તો તમારા દેશ ઉપર, તમારા દેશ બાધવો ઉપર પ્રેમ કરો. તેમનો અને તમારો આત્મા એક થવા દો તમારી અને તેમની વચ્ચે તમારો પોતાનો 'હું' પૂજાનો છેક પાતળો પડેલો પણ આપના દેશો નહિ દેશહિંતાના કામમાં પોતાના પ્રાણ અર્પવાને પણ સક્ષમ એવા પારમાર્થિક વીર બનો. ક્ષુદ્ર અર્થપાત્ર દેહી દર્મને દેશ સાથે તાદાત્મ્ય પામ્યા પછી તમારા મનમાં જે વિચાર આવશે, તે આખા દેશના જ ખતરો. તમે આગળ ચાલો કોટલે આખો દેશ તમારી

પછવાડે આવશે. આધુન્ય-આરોગ્યનો વિચાર તમારા મનમાં આવતાં પરિણામે તમારા સર્વ દેશખાંધવો સશક્ત અને નિરોગી બનશે. તમારી શક્તિ તેમની નસોમાં વહેવા લાગશે. “હું” હિંદુસ્તાન—સર્વ હિંદુસ્તાન—હું એમ લાગવા દો. હિંદુસ્તાનની ભૂમિ એ જ મારું શરીર છે, કેમોરિનની ભૂશિર મારા પગ છે, હિમાલય મારું મસ્તક છે, મારી જટામાંથી ગંગા વહે છે, મારા મસ્તકમાંથી સિંધુ અને ધ્રુવપુત્રા નીકળે છે, વિંધ્યાચળ એ મારી ઠેડે બાંધેલા કમરપટો છે, કૌરોમાંડલ જમણો અને મલબાર એ મારો ડાબો પગ છે, હું સર્વ હિંદુસ્તાન છું. હિંદુસ્તાનની પૂર્વ તથા પાશ્વમ દિશા એ મારા હાથ છે, અને એ મારા બાહુ સમસ્ત માનવજાતિનું આલિંગન કરવાને હું પહોળા કરું છું. મારો પ્રેમ વિશ્વ-વ્યાપી છે. અહાહા! મારા દેહનો બાંધો જ એવો છે! ઊભો રહીને અનંતકાળ તરફ હું નજર કરું છું. મારો અંતરાત્મા એ સર્વનો-વિશ્વનો-આત્મા છે. હું આહું છું ત્યારે હિંદુસ્તાન જ આલે છે હું બોલું છું ત્યારે એ હિંદુસ્તાન જ બોલે છે. હું આસોન્ધવાસ લઉં છું તે હિંદુસ્તાન જ લે છે એમ અનુભવું છું. હું હિંદુસ્તાન છું. હું શંકર છું. હું શિવ છું. દેશભક્તિની આ સ્વોત્કૃષ્ટ ભાવના છે, અને વ્યવહારિક વેદાંત પણ એ જ છે.

સૂર્ય જો સુબર્ધ ઇલાકાનાં આગ્રવૃક્ષોને કહે છે ‘હિમાલય પર્વત પરના લોખંબર અને દેવ-દારનાં વૃક્ષોને મેં પ્રકાશ અને ઉજ્જ્વળતા આપ્યાં છે તેથી હવે હું તમને એ વસ્તુ આપીશ નહિ, મારી કૃપા અને મારો પ્રલાવ મેં તે વૃક્ષોને દાખવ્યા છે’ તેટલાથી સંતોષ પામીને તમારે વધવું જોઈએ, તે તો આગ્રવૃક્ષ થોડા વખતમાં જ મરી જશે. બાગમાંનાં વૃક્ષો પર સૂર્યપ્રકાશ પડવાથી અરણ્યનાં સુંદર કમળો છૂલી જ શકે નહિ: ખુદ, કાઈસ્ટ તથા મહમદને થયેલા

સાક્ષાત્કારથી શેક્સપિયર, ન્યૂટન અથવા રુષેન્સરને શાંતિ થશે નહિ. એટલા માટે આપણા છવનના પ્રશ્નોનોનો નિકાલ આપણે પોતે જ કરવો જોઈએ અને ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલા ઘણા જ માનવંત દુષ્ટાઓ તથા સંતોની આંખો દ્વારા જોવાને બદલે આપણી પોતાની આંખોથી જ જોતાં શીખવું જોઈએ.

મોહક ભાષણો કરીને, મોહક ગાયનો ગાઈને, પ્રમાદયુક્ત નિદ્રા વધારવાને માટે હાલરડાં ગાઈને, જનસમૂહની રુચીને અનુકૂળ વચનો કહીને અને લોકોની અજ્ઞાનતાની પ્રશંસા કરીને, મોટી સંખ્યામાં અનુયાયીઓ મેળવવાનું કાર્ય કાંઈ સુરકેવ નથી. સત્ય એ જ શાશ્વત છે અને આ સઘળા ચરાચર દુરય મિથ્યા છે, જે માત્ર દુરય-બાદ્ધ-સ્વરૂપોને માટે સત્યનો ભોગ આપે છે તેને ધિક્કાર હજો! સત્યને તેની મરજી પ્રમાણે આગળ આવવા દો, સત્યરૂપી સૂર્ય પોતાનો ઉદય કેવી રીતે કરવો તે સારી પેઠે જાણે છે. નગરાઓના અવાજથી સર્વ લોકોને દીર્ઘ નિદ્રા-માથી દોઢાળીને બચત કરવા માટે સત્યને પ્રયત્ન ગર્જના કરવા દો. હું સત્યસ્વરૂપ છું. સ્થૂળ દેહની પ્રતિક્ષા વધારવાને માટે આત્મઘાત કરવાને હું તૈયાર નથી.

આ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે હવન કરવા અને લોકોને જમાડવા એ બંને બાબતોથી હવામા જે રાસાયનિક ક્રિયા થાય છે તે સરખી જ છે. છતાં કૃત્રિમ અગ્નિના મુખમાં અમૂલ્ય ધીનો અપવ્યય કરવાને બદલે ભૂખે મરતા, પરંતુ નારાયણસ્વરૂપ લાખો ગરીબ લોકોનાં અસ્થિ તથા માંસનો લક્ષ કરી જતા જહરાગ્નિના મુખમાં લખાસૂક્ષ્મ રોટલાના સાત દિવસના વાસી ટુકડા શા માટે નથી નાખતા? આવા જ હવનની આજે હિંદુસ્તાનને વધારે આવરણ કતા છે.

કેશુઆરીની તા ૧૨ બાપુનો આદર્શન સાબરમતી નદીનો સામે ક્રેષ્કર આરો જ્યાં બાપુના અરિથને વિસર્જન કરવામા આવ્યા હતા પાણીના દેવાની જેમ વર્ષો ઉપર વર્ષો દેવાઈ જાય છે તેર તેર વર્ષના વહાણા વાયા બાપુની ચેહ હેણે જે એકવાયાની બારી નથી ચલી એ તો મામે-યમુના કાઠે રાજધાટની સમાધિએ પૂણી ધખાવીને બેઠેલા જ છે આચાણ એમને પોકારે છે નાનો એક માડી બયો બાગ આની પાછળ વિદાય કરતો હોન એવુ ત્યારે એક દર નજર સામે દિવ સામે ખડુ થતુ હોય છે સૌ અવાક થઈને બેઠા છે આમુખીની આજે એમની સામે બેઠે રહ્યા છે બાગકતુ હેયાકાટ રુહન કેઈથી સહુ નથી જતુ પક્ષીઓ બિટીને બીજે વૃથે જઈ બેને છે સાધાનો સૂય પડુ બાપુ અનુભવે છે અને દિલનો બાર વહીને જલદી છૂટવા માગે છે આચાણ બોલે છે મફત થઈને આજ બીચીને 'બાપુ અમારે એ સ્વીકારુ પડશે કે તમારી સાથે અમારે પ્રેમ સગાઈ નથી, બે અમને તમારી સાથે પ્રેમસગાઈ હોત તો સત્ય અને અહિસાના સિદ્ધાન્તોમા અમને વિશ્વાસ હોત પ્રેમ અને કહુરાઈ સાથે ના હોય તમારો પ્રેમ વર્ષો મુઠી અમન અમો હને પરતુ અમે પ્રેમસગાઈના નામે કમાઈ કરી છે બાપુ, અમને ક્ષમા કરો અમે તમારા પ્રેમપાત્ર બનીએ એવા આશીર્વા આપો અમારી પ્રાર્થના સ્વીકારો ' આમ વિનવણી કરતા આચાણ આમ જ બોલતા સબળા છે 'બાપુ તમારા અરિથ વિસર્જનની સાથે અમે તમારા અસ્તિત્વનુ પણ વિસર્જન કર્યું છે અમારા જીવનમા સ્થિતપ્રજ અને વૈષ્ણવના લાવો કયા દેખાય છે? અમે અહિસાના સિદ્ધાન્તોમા તમને

ઉતારી છે બાપુ, અમે 'નામ તમારુ ને કામ અમારુ' કર્યું છે આ સાબરમતી નદી પણ પૂછે છે કે બાપુનુ સત્ય શુ બાપુની સાથે ચાલી ગયુ? તમારા સિદ્ધાન્તોના નામે અમે તમને જ ઉઠાવી રહ્યા છીએ બાપુ, અમને ક્ષમા કરો ક્ષમા કરો ' ધરીક વૂપ રહે છે ધરીક મૌન રાખે છે પાછા આગળ બોલે છે 'આપ તો ઉદાર છો ને! ક્ષમા કરી દેશો પણ અમે બે સાચી ક્ષમા માગતા હોઈએ તો, અમારા દોષને દૂર કરવા પ્રભુનુ નામ લઈને પ્રાર્થન કરીએ બાપુની ક્ષમાના પાત્ર બનવા પ્રયત્ન કરીએ સ્થિતપ્રજ જીવનમા ઉતાર વાનો પ્રનાસ કરીએ એક દિવસ કહી શકીએ

મોહન દુર્ધ આપની સાથે સગાઈ ' તમે કહ્યું હતુ લોકોએ તમને અહિસાના સિદ્ધાન્ત માટે ઉતારી હતા તે તો કમાઈ થઈ

'આ પવિત્ર સ્થાને પ્રાર્થનાજ શોએ પ્રવચન ન શોએ એકત્ર થયા છીએ બાપુના આત્માને વચન આપવા થયુ તે થયુ તમે અમારી દુર્બળતા તો નજી છો ને? પણ પિતા! પિતા! તે દુર્બળતા દૂર કરવા માટે આપના આશીર્વાદ માનીએ છીએ આપના સિદ્ધાન્તોમા માનીએ છીએ કે નથી માનતા વચવો રસ્તો કોઈ નથી આપના સિદ્ધાન્તો બ્યબિજીવન અને સમાજ જીવન સત્ય આધારિત છે કે તહિ મન મનાવવા માટે કમવા માટે નામ તમારુ કામ અમારુ નામ અને કામ વચ્ચેનુ અતર દૂર કરો બાપુ અમને સુરવીર બનાવો સત્યના માર્ગે પર ચાલવાને માટે તમારી કૃપા ઉતરો આપની ઉદારતા અને પ્રભુની કૃપામા વિશ્વાસ રા ડીએ પ્રતિના કરીએ છીએ પ્રયત્ન કરીશુ '

શ્લોક નીરવળ જણુ છે આચાણ આજ બોલતા નથી અલ્બુન શાન્તિ અલ્બુત મૌન છે

એક ચક્રુ'ય ફરકતું નથી. મોટી માનવ સંજ્ઞા છે. પણ બધામાં એતનાનો સ્પર્શ જણાય છે. કાંઈ કાંઈ બોલતું નથી. બધાં જ અંતગામી થઈને બેઠાં છે.

ત્યાં અનંતનો પ્રવામી ખુલ્લું અવાજે હૃદય સિંહાસનના ચરણોમાં માથું નમાવીને, કોઈ પહોડના શિખરેથી પ્રાર્થના કરતો સંભળાય એ જ લાક્ષણિક ઢંગે આચાજને ગાતા સાંભળ્યા:

“આજ તેરે ઘર બાપુ આયા.
ઉસકે દિલથી ચાહ મિટાઓ ..
આજે તેરે ઘર બાપુ આયા.
અપને પ્રેમ છી વહ કોદ વહ લાયા,

વહ તો તેરા જન્મ જન્મકો
ઉસકે દિલથી ચાહ મિટાઓ.
આજ તો ઉનકે સંમ રો લે.
ઔર ચલાવો જીવન છી નાવ.
ધૂપ છાંવ ઔર બિંજળી વરસા મે
વહ તેરા નામ ખુદા... આજ તેરે

*

(કંઈક છાપામાંથી. કંઈક એક બાઈની નોંધમાંથી.)
એમ પ્રવચનનો સાર લઈ લીધો છે. પ્રત્યક્ષ હાજરી છતાં પાતાવરણની ગદનતામાં ડૂબી જવાયું. પ્રવચન નોંધવું સામર્થ્ય રહ્યું નહિ. તોય લેનાર બાઈની સજ્જનતાને આભારવશ બનું છું. —વિમળા

*

ધારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મની ઓડરથી કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. ૬૨ માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, ભૂનાગઢ

સુબઈમાં લવાજમ ભરવાનું રથળ : શાંતિલાલ માંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદેપારકે (પૂર્વ)

[‘ધારાબાપુ’માં વપરાયેલા કામગીર રૂપાયતન લાઘકીયળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા ૧૨, એપ્રિલ ૧૯૬૧

પૃષ્ઠ				પૃષ્ઠ			
૧	ગાંધી રત્નમાલા	૨	૮ બાવા ગિલ્લિમનનો રાસકો	...	દે. વા. ૧૬
૨	જુદ્ધ અને રાહુલ ‘રામ’ ૪	૯	સત્યાગ્રહી સંઘની	...	દે. વા. ૧૧
૩	પ્રથમ મુલાકાત શ્ર. મ. ૫	૧૦	ગામડી ગીતા	...	હરિદર ભટ્ટ ૧૭
૪	જાપાન યાત્રી	...	સ્વીન્ડનામ કાકુર ૭	૧૧	આચાર્યની વાતો	...	વિમળા પટેલ ૧૮
૫	હિમાલયના હૃદયમાં ‘યાત્રી’ ૯	૧૨	રામતીર્થની રત્નમાલા ૨૧
૬	રામકૃષ્ણવાણી ૧૨	૧૩	પ્રેમસગાઈના નામે ૨૩
૭	વસિષ્ઠવાણી	...	દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી ૧૫	૧૪	સુકાંતો	...	તનમુખ ભટ્ટ : કવર પેન્ડ ૪

પ્રકાશક અને પ્રદ્રક : ધીરેન ગાંધી • રૂપાયતન ગ્રંથસાલય • ભૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજી સ્નેહ અધ્યયન	૧-૨૫
અલાહના ઘંટાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અનવિદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાના જાજનો	”

ધ્રમ ધારો એધ્રમ નહી, મન ભાખો મત ભૂંડ;
આધુ' જીવો, મ દૂંડું, કેળ ભાળો, મતે દૂંડ.

હરિ હડિયાપાટી કરી, હણુંત નવ અહંગણ;
(પચ) કમુધ ઉપજાવે કળે, નો ધીંહરે કાઢે ઘણ

જતિ તો લખમણજી જતિ, બીજા જતિ હનમાન.
ત્રીજા ભરત ભભૂતગર, ચોથા નહીં સમાન

શુ રા પુ રા ના પા જિ યા, સ તી યુ' દે રી સો ય;
(પચ) જોગી મુતા સમાત્યમા, (જિના) પગલાં તૂટે કોય

વડા કર્યાં વાતું તણું, વાણી કે રી ત વી;
રમના ખોરા તેલમાં, લાગ્ય કવિતા કવી.

ડિંગળ તો દેખ્યું નથી, પિંગળ નવ પરતીત;
(પચ) પિંગળ ઘોડું જોલિયું, (હ) હરિચરણની પ્રીત.

क
र
क
र
क
र

✓ રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા જાપુ ભાગ ૪ : સંપાદક : ગાંધી બાઈઓ ૦-૫૦

એને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મલ્લિક

આસપાસનાં આલોકન ચોક્કસ માટે

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

કારીબાપ

ઉદ્દેશભવાન્માનસ

વર્ષ ૧૪ [૧૨ - મે - ૧૯૧૧] અંક ૧૦૧

તેમ તેમ સત્યની પૂજા
આપણામાં વધતી નવ તેમ તેમ
દોષ દોકવામાં આપણને શરમ
આવે છે, દોષ ઉપાડા કરવાથી
બાર દશકો થાય છે.

માંધીલ

[અમી.ક અને કુરુદેવી છાત્રાલયમાં 'અમી.ક' ગ્રંથ પ્રાપ્ત]

અમેરિકાના મહાન પ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકન ૧૮૬૦માં જ્યારે પ્રમુખપદે ચૂંટાઈ આવ્યા ત્યારે તેમના મિત્રો અને સરકારી વડા કર્મચારીઓ તેમને અભિનંદન આપવા સિંગ્રગ્રીડ ખાતે આવેલ તેમના નિવાસ સ્થાને ફૂલહાર લઈને એકઠા મળ્યા. એ સમયે અમેરીકામાં રિવાજ એવો હતો કે મોટા હોદ્દા પર ચૂંટાઈ આવેલ વ્યક્તિ તેને અભિનંદન આપવા આવેલ મહેમાનોને અતિથિ સત્કાર રૂપે ભારે ઠાઠમાઠ અને હબહબા ભર્યા ક્રમામથી પાટી આપે. આ ચાલ પરંપરા અને રીઝીરૂપે પહેલી ધરેડને અનુસરવાનો પ્રસંગ આજ લિંકનની સામે પ્રથમ વાર આવીને ઊભો હતો.

પુશાહીનો કેલાહલ કરવા આવેલ મહેમાનોની કેરેપનામાં પણ નહોતું કે લિંકન આજ કેવું સ્વાગત કરશે? મહાન લિંકનના કોમળ હૃદયમાં દેશના કરોડો દીન-હીન દરિદ્રોની વેદના શૂળની માફક હરપળે અને હરહાલતમાં લોકાતી જ રહે છે એનો ખ્યાલ આગંતુક મહેમાનો કરી શકે તેમ નહોતા. સ્વાગત પ્રસંગની પ્રાચીન પ્રણાલિને ઝીલવા આજ સૌ કોઈના મન આતુર બની થનગની રહ્યા હતા. સૌ કોઈ ભોજનની વિવિધ વાનગીઓની લહાણ માણવા ઉત્સુક હતા. પરંતુ આજ કશુંક આશ્ચર્યજનક બન્યું. મહાન

પ્રમુખ લિંકન સ્વાગત પ્રવચનના પ્રારંભમાં ઉપસ્થિત મહેમાનોને સંબોધતા બોલી ઉઠ્યા.

“મારા વહાલા નાગરિકો! આપણા દેશની કોટી કોટી પ્રજાએ પોતાની ગરીબી અને દરિદ્રતા ફેડવા માટે આજ મને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કાઢ્યો છે એનો મને હર્ષ છે પરંતુ આ શુભ પ્રસંગે આપણા કરોડો દેશ બાંધવો કે જે ભૂખ અને દરિદ્રતા સાથે બીપથ સંગ્રામ એવી રહ્યા છે એને આપણે વિસરવાના નથી. આ ગરીબ પ્રજાના સારા અભિવિક્ષિ તરીકે મારી સૌથી પહેલી અને છેલ્લી ફરજ એ છે કે મારે સ્વયં ગરીબને છાજે તેવું જીવન જીવવું. અને એટલા માટે જ હું તમારું સૌંદર્ય આવભીનું સ્વાગત આજ ગરીબ પ્રજાની અસ્મિતાને સાથે એવું કરીશ.

“સાક્ષી આપણે આજના શુભ દિવસે ઈશ્વરે બક્ષેલ ઉત્તમોત્તમ સ્વાદિષ્ટ પીણું કે જેના થકી આપણે સૌ જીવન ટકાવી શકીએ છીએ તેવું સાથે મળીને પાન કરીએ.”

આટલું કહી મહાન લિંકને આવેલ મહેમાનોની સમક્ષ એકએક પાણીનો પ્યાલો સહજ સ્મિત વેરતા વદને મૌના હાથમાં પોતે ભરેલી દોષા.

લિંકનનો આ જીવન પ્રસંગ આપણી મામે મૌન ઉપદેશ બનીને ઊભો છે

ચિત્તકાર, સિત્થકાર, ગાયક અથવા કવિ એમને માત્ર પુરસ્કાર આપવાથી કળાની ઉન્નતિ થવાની નથી, કળાને સમાજ પોતાના હૃદયમાં, કુટુંબમાં, મંદિરમાં અને સમાજમાં રચાતો આપણું જોઈએ. પોતાના જીવનમાં કળાની પ્રતિષ્ઠા કરે એટલે કળાધરો આપોઆપ પેદા થશે

કળાધરે કોઈના નોકર ન બનવું જોઈએ.

—કાકાસાહેબ

મે મહિનાની તા. ૭ આવી.

વસંતના આગમને જેમ વૃક્ષની પડવવીઓમાં ચેતન આવે છે. પીળાં પાન વિદાય લે છે. નવી ફૂંપણી આવે છે. તેમ કવિની યાદ તેવો જ ભાગ બજવે છે. કવિને કુદરતની સાથેનો સંબંધ માઠ છત્રંત રહે છે. જેવો મા અને બાળકનો સંબંધ હોય છે તેવો. પ્રેમસંબંધ તો સર્વવ્યાપિ છે. છવમાત્રમાં છે. ફરક એ છે તેનો અનુભવ, તેનો સ્પર્શ તો 'જે પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમ રસ તેના ઉરમાં ઝરે' એને ખાતર છે. મા સામે ભેટું બાળક માનો પ્રેમ અનુભવે છે. નથી ભેટું કહિયે, તે શું પામે? કવિ બાળક છે. કુદરત મા છે. કવિને સૂરે છે એનાં કાળ્યદારા માને પોકારવાતું. કવિની આંખો છે એનાં કૂચ. એતું આકાશમાત્રી અંતર. એમાંથી એને ભાવ-ભાવનો અનંત પ્રેમ મળી શકે છે.

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર હતા જ્યારે બાલ્યકાળે, ત્યારે તેમનું બાળપણ હતું માત્ર એકાકી. એમાંથી એ કશું પામી ગયા. અંતર અમુખી એમને ઘણું સૂઝી ગયું. અનંતના કમળે તે તેનામય થઈ ગયા

એમના શરીરે તો તે આજે પૃથ્વીપર નથી. પણ એમની કવિતાઓને જમર કરી ગયા છે. એ કૃપાસે તેઓ ચિરંજીવ કવિસમ્રાટ બનીને મળના સિંહાસને બિરાજમાન છે. એમની ભક્તિકાઓની મુલાકાતે તેનો પમસાટ મર્ગ ત્ર કોષ છે. એક બાળ માનસમાં એમના સહવાસનો પ્રેમથી પાસા બેડો છે એની કાલીધેલી મોઝીમાં તેના અનુભવ શાંતિનીએ.

'શુરુદેવ આશ્રમ છોડે છે કલકત્તા બચ ૧. ફરી પાછા નથી આવી શકવાના. એની રમને ખાતરી છે ત્યારે ગીત બને છે: 'તું ફરી માયી બનજો. મૃત્યુપ્રદેશનો નાવિક હું' બનજો.' આગલે દિવસે એમના નોકરની

સાથે આશ્રમમાં ફરવા તેઓ નીકળ્યા. નોકર એમનો બૂનો. વનમાળી એતું નામ. જેની સાથે એમને ખૂબ પ્રેમ. ટોળાપ્રેમજ પણ કરે. એનારને એમ પણ લાગે કે નોકરને માથે ચઢાવી મુકવો છે. બાકી બંનેનો રનેહસંબંધ ખૂબ ગાઢો. એટલે સુધી કે શુરુદેવ પોતાના ધ્યાનમાં હોય, ક્વા લેવાનો વખત થઈ ગયો હોય. વનમાળી આવે: 'હાહામ'શાય ચૂનું છે ના! ઔપધેર સમય હવે છે. કમ્મે લેખોન.' (હાહા મહાશય સાંભળતા નથી. ક્વાનો વખત થઈ ગયો છે) બે વાર વાર સાદ કરે. હાહા-મ'શાય સામું પણ ન બુએ. વનમાળી થાકે. ઘાંટો કાઢે: 'કિ હાહામ'શાય ચૂનું છે ના કેન? બનું છે ના સમય હવે ગેમ્ છ!' (શુરુદેવને હાહામ'શાયથી સૌ બેલાવતા.) હાહામ'શાય અમરી છે. લાક કરતા કરતા બેલે: 'કિ વનમાળી, બોલ આમાર વનમાળી! તોમાર હ કયા આબિ ભાબિતેછિ.' (હું વનમાળી કહે, શું કહે છે, મારા વનમાળી. તારી જ વાત હું વિચારતો હતો.) આવો હતો એમનો અરસ-પરસનો પ્રેમસંબંધ.

શુરુદેવનો આશ્રમવાસીઓ સાથેનો સંબંધ પણ સ્વજનો જેવો જ વણાએલો હતો અને એ તદ્દન સ્વાવિક રીતે રહેનો. એ તો ટીક પણ ફૂલરોપને ય તેઓ બાંડુની જેમ ગળી શકતા. કલકત્તા જવાને આગલે દિવસે શરીરની અતિ-શય કમબેરીને કારણે પગે ચાકીને નહિ પણ એક ઉત્કણાણી (ઇસ્પિતાલોમાં હોય છે તેવી) માં નીકળે છે. વનમાળી થેટો નોકર તેમને બધે જ ફેરવે છે. રસ્તાની એક બાજુ બહેનોની હાર છે. માત્રી બાજુ ભાઈઓની હાર છે. એમ સો આશ્રમવાસીઓ શુરુદેવના વિદાયની ભેટ લેવા ભિંમ્યાં છે. એક ઈશ્વારાથી બળાવે છે રસ્તાની ધા

તે તરફ વાળવામાં આવી. એક અર્ધખીલી પાંખડીઓવાળા ફૂલને હાથમાં લે છે અને કોમળ આંગળીઓ વડે પંખાળે છે. પંખાળતાં પંખાળતાં આંખમાંનાં આંમુની ધારા વરસે! બહુ ફૂલને રોતાં રોતાં સંદેશો આપતા ન હોય કે “ભાઈલા, આપણું છેલ્લું મિલન છે. ફરી આપણે ક્યારે મળીશું તેનું કોઈ એંધાણ નથી.”

શુરુદેવની આ જાતની હતી સૌ સાથેની આત્મિયતા.

‘મૈા મીઠાં સંભારણું કહી રહ્યા છે તે ભાઈ મોહનભાઈ પટેલ (પોતે આજે એક નગર પુસ્તકાલયના અધ્યાપક છે) એમને અમારા વિદ્યાલયમાં બેઠક વધે ઉપર શુરુદેવની વાતો કહેવા આમત્રેતા. વયમાં વયમાં વિદ્યાર્થીઓ પ્રશ્ન પૂછે. તેનો જવાબ તે સરમ રીતે આપતા જાય. એક વિદ્યાર્થી પૂછે છે: ‘શુરુદેવનો ગુસ્સો કદી પહોરવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે ખરો?’ મોહનભાઈ હસતાં હસતાં બેઠેલા કંઈ જવાબ આપે છે.

‘નાના મોટા ઘણા ય પ્રસંગો એવા છે જેમાંનાં કેટલાક યાદ છે, કેટલાક યાદ નથી. બે પ્રસંગો મને યાદ રહી ગયા છે જે મારા કોમળ માનસ પર ઘેરા સંસ્કાર પાડી ગયા છે. હું શાન્તિનિકેતન ગયો, ત્યારે મારી ઉંમર અગિયારેક વર્ષની હશે. તે વખતે અભ્યાસની મારી અભિરુચિ કરતાં તોફાન મચીમાં મારુ ધ્યાન વિશેષ હતું. તોફાની મસ્તીખોરના વર્ગમાં મારો પહેલો નંબર ગણાતો. પણ ત્યારે ય શુરુદેવ મારેની બહાર તો જગતની જ હતી. મદિવકલ મારા હાલ હતા. એટલે કોને માટે કેટલો પ્રેમ-આદર હતો, તેની તુલના કરવા નથી બેસતો. પણ એટલું કે બંને માટે મને ખૂબ જ ભાવ હતો.

એક વહેલી સવારે પવન વાયો અને વરસાદરૂપે મોટાં મોટાં ફોરાં-કરાં-પડ્યાં, પવનના સપાટાથી મારી ખારી ઉઘડી ગઈ અને

ત્યાંથી કરા મારા પર પડવા લાગ્યા. હું જાગી બેઠ્યો. મેં જોયું. વખત સરસ છે. કેવડાનાં ફૂલ બરાબર ખીટ્યા હશે. હું બેઠ્યો. ‘મિદલી પગે બારણું ખોલવા ગયો. થોડાક જ પ્રયત્ને બારણું ઉઘડ્યું. પાસે પડેલી એક સાઈકલને લીધી. પાછલું પેડું ‘કિન્નર’ અવાજ કરતું હતું. મેં એને ખભે લીધી. આશ્રમની બહાર ‘ખોપાય’ નદી. એને કાંઈ કેવડાનું વન. હું, અને મારો સાથીદાર મમીરેન્દ્ર ત્યાં પહોંચી ગયા. કેવડાના ઝાંટે હું ચડ્યો. ફૂલ ચૂટીને નીચે નાખું. સમીરેન્દ્ર તે ભોગાં કરે. આકાશમાં વાદળ વીખેરાયાં હતાં. તારાઓનું ચમકતા હતા. એના આખા તેજથી ફૂલ સ્પષ્ટપણે દેખાતાં હતાં. એક ફૂલ સરસ મળતું. પૂરેપૂરું ખીલેલું ને સુગંધે ભર્યું ભર્યું ‘બસ શુરુદેવને આ જ ફૂલ આપવાનો.’ વિચાર આવ્યો. મનમાં ખુશી ઉપજી. હરખનો માર્યો મનથી નાચવા લાગ્યો. પણ ખીલું જ ક્ષણે એક વિચાર આવ્યો કે કેવડાને નાગ હોય છે. જેવો વિચાર કરે છું તેવો જ એક નાગ ફૂલની દાડીએ વીટળાઈ ને બેઠો છે હું ચમક્યો. પણ શુરુદેવને એ જ ફૂલ આપવાની એટલી બધી હોશ અને તમન્ના કે નાગનો ભય પેદા થાય તે પહેલાં જ આગળથી એક ટકોર મારી. સાપ સરસ કરતો ઉતરી ગયો. ફૂલ લઈને નીચે હું ઉતર્યો. ફૂલોથી ખોળો ભર્યો ને હું તો મીઠો દોડ્યો. વચમાં ‘રથીબાણુ’-શુરુદેવના દીકરા-મળ્યા. કહેવા લાગ્યા કે ‘એક ફૂલ મને આપ.’ મેં ચોખ્ખી ના પાડી લીધી. ‘શુરુદેવ મોટેનાં ફૂલ હું જીનને પ્રકેમ આપાય?’ ‘પેલું મોટું ફૂલ માગ્યું. એને માટે તો મેં ચોખ્ખી ઘમીને ના પાડી. કહ્યું કે: ‘એ ફૂલને તો મેં મહેનત કરી છે. અને શુરુદેવ માટે ખાસ લાવ્યો છું.’ ફૂલ લઈને હું શુરુદેવ પાગે ગયો. શુરુદેવ ત્યારે હાથમાં ટોરો લઈને દૂધપાક જેવું કંઈક નાસ્તામાં લઈ રહ્યા હતા મેં દોડીને,

હોસપૂર્વક ફૂલ એમના મોં સામે મૂક્યું પાસે
 ગુરુદેવના દોહિરી કીણા હતા ગુરુદેવે ફૂલ
 સામે જોયું આખમા ગુરનો જળાયો (હું તો
 કપલા લાગ્યો મનમાં થતું કે હું આ ફૂલ
 કયા લાગ્યો?) નીચું મોં રાખીને જ બોલ્યા
 ‘મરવું છે શું? આ શા કપા માગ્યા છે?’
 પડખે ડાબેલા બુનીદિ’એ (‘દિદિ’=મોટી
 બહેન) મારું ઉપરાખ્યું લીધું ‘ના હાહામ’શાય
 સમજા તો 110 પુ કોન છે સાપનો બધ ખાસ
 નથી હોતો’ નાના બાગકની જેમ ખડખડાટ
 કરતા ગુરુદેવ સની પડખા એમના ગુલામી
 ગાઢ ઉપરનું અમકતુ ને વખતનું ખાસ એજે
 મારા બપોને જાગી દીધો ને એક રોષનું, એક
 પ્રેમનું અમ એથી બે પાસા મે એક સાથે
 જોયા અને પૂન આનંદ-મતોષ થયો

બીજે પ્રમથ ગુરુદેવ જારે એમના ગીતો
 મવશયે તારે એમને તાલ અને ડાગની નાવક
 તું એક બધુ ક્યાન રહે કે પોતે એમાં જ
 લીન યર્થ જતા એક વાર વધાના દિવસો
 હતા બહાર પૂન વરસાદ પડતો હતો ગુરુદેવ
 સગીતમાં પહેલા હતા પત્નીનાથી તેઓ દેમ
 જેમ ઘર્ષ ગયા હતા હમેશા હું એમની
 સામે જોયું પરસેવાના ગિડું એમની ઠાકેથી
 સરીને અજમાયા પ્રવેશના મે જોયા અને પંખો
 નાખવાની હોરા ઘર્ષ આવી નજીક ઘર્ષને
 બેઠો પંખો નાખવા લાગ્યો મારી ઘોડીય 11
 અભ્યુતિને કારણે કહો કે હોલની પૂનમાં કહો
 ગમે એમ કહો પણ પંખો ગુરુદેવને વાગ્યો
 એમજે અને ‘ધાફ’ (રહેવા દે) એમ કહી
 ઘડીક રડીને પાછો મે જતા તકેદારી સાથે પંખો
 નાખવો ચડકથો ફરી વાગ્યો ત્યારે તે નીકાચ
 બોલી કીણા ‘રહેવા દને બાઈ મે પંખો
 મૂવી તો દાપો પણ મારાથી રંગ પડતું
 ગુરુદેવ જાગી ગયા એટલા જ વહાલથી તે
 બોલ્યા બહે તાખ પણ મારતો નહિ હો’
 આ પ્રસંગ હું બૂવી નથી શક્યો

ગુરુદેવ અને અમે એટલે કે આશ્રમ અને
 વિદ્યાથી’એ એ જ હતું એમનું સર્વસ્વ એ
 જ હતા એમના આત્મિયનન મત્તિકલ માટે
 નો પણ એમનો પ્રેમ અલગ હતો કલકતા
 જવાના ઘોઘક દિવસ પહેલા એમજે બુનીદિ’ને
 કહેતું કે ‘આશ્રમમાંથી સૌ ઠાક મારી પાસેથી
 પામ્યા છે કેટલાકને મે પોતે આખ્યું છે
 કેટલાક પોતે છીનવી ગયા છે એક ગુરુદેવ
 એવો છે કે એને મે કાર્ડ જ આપ્યું નથી’

વાત મત્તિકલને કાને ગઈ મત્તિકલએ
 જવાબ આપ્યો કે ‘મે કાર્ડએ નથી લીધું
 તે મે મેજરી લીધું છે’ ગુરુદેવે જવાબ
 સાબગી લીધો બીજે દિવસે બધા ચિદાઈ
 બેઠા મગી ગુરુદેવને મળવા ગયા ગુરુદેવે
 તરત જ પૂછ્યું ‘કેમ ગુરુદેવ, તમે શું
 વર્ષ ગયા છો?’

ગુરુદેવ તમે છીડીને ધ્યાનમાં બેસો છો
 તે વખતે હું એક વાર ચોરી ચૂપડીથી બાગ્યો
 પાછળ બેઠી ગયો ત્યારે મને અસીમની
 અનુભૂતિ ઘર્ષ તે મારે માટે અમૃત્ય ધન ઘર્ષ
 પડ્યું છે’

ગુરુદેવ પૂન જ હમી પડખા ને બોલ્યા
 તમારી વાતે મને કુતાબ’ બનાવ્યો છે’

નરનાની મૃતિ’ શા મત્તિકલ બોલ્યા
 હું કુતરા થયો’

જગનને પૂજે પૂજે બ્યાપક બની બેઠેલા
 એક મહાકવિ એક વિદ્યાથી બાળકને કેમ
 ખમલ કરી દે 11 સુખ બનાવે છે એનું એક
 મહાચિત્ર ઉપરના વાતોચપમ આવી જાય 11

હવે આપજે કવિના કાબ્યની પૂરી સમજ
 વાનો, તેનો આસ્વાદ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીએ
 બાગકેના સેવામાનસને હિંદોળે બેઠીને તેમની
 બુદ્ધિને આકાશગામી કેમ બનાવે છે તે ભેદ અ
 શાન્તિનિકેતન આશ્રમ છે

ત્યા એક પ્રશ્ન છે (હતી) ઉપજા (બાગલજ)
 મારે છાજ વીજા જવું અમ બાગકે બેમા

મળીએ. છીએ. આગલે દિવસે છુટા છે. એનો અમને અતિશય આનંદ છે. સામાન્ય રીતે શુરુ-દેવનાં ગીતો ગાવાં અમને ખૂબ ગમે. મોજ પ્રમાણે ગાઈએ.

છુટી સંબંધમાં શુરુદેવે એક ગીત રચેલું તે અમે ગાતાં. હજીયે તે યાદ આવે છે. તે ગીત આ રહ્યું:-

‘આજ આમાદેર છુટી એ ભાઈ આજ આમાદેર છુટી’

‘આજ આપણે છુટી છે, એ ભાઈ આજ આપણે છુટી છો.’

માથે ટોપડીઓ છે. રંગબેરંગી વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં છે. અમારું એ બાળપણ છે. હવામાં ઊડતી અમારી કેશલટોને સમારતા સમારતાં પશ્ચિમબાજી તાડવનમાં અમે જતાં હતાં. લીલા હરિયાળાં ખેતરોમાં ગાયવાછડાં આરો ચરી રહ્યાં હતાં. અમે તે તરફ હોટ મૂકીએ છીએ. સાથે એક ગીત લલકારીએ છીએ:-

આજ આમાદેર છુટી એ ભાઈ આજ આમાદેર છુટી (આજ આપણે છુટી છે)

કિ કરી આજ ભેળે ના પાઈ, પથ હારીએ કોન અને નાઈ. (શું કરીશું તે સમજાતું નથી. મારું મૂકીને કયા વનમાં જઈશું તે કહેવાતું નથી.)

‘કોન માઠે જે છુટે મેકાઈ સકત છેલે જીટી.’ (સૌ મળીને કયાં ભાગીયું.)

‘રાખાલ છેવેર સંગે ધેનુ ચરાખ આજ બાણ્યે બેનુ’ (ગોવાળિયાઓ સાથે પાવો વગાડતાં વગાડતાં ગાયો ચરાવીશું અને) ‘તાલદીધીને ભાસીએ દેખ, ચલખે ફૂલે ફૂલે.’ (તાડવનમાં આવેલા તળાવમાં હોડી તરવી મૂકીશું તે ડાલતી ડાલતી જશે તે જોવાની મળ માણીશું...હા. હા. હા.) ‘આજ આમા દેર છુટી એ ભાઈ આજ આમાદેર છુટી’

બાળકોના મનની કલ્પના કવિ ઝંટ પામે છે. કેમકે તે પોતે જ બાળક છે ને! તે સરલ ને નિર્દોષ

છે તે બાલુ છે બાળકો સ્વયંવિહારી છે. તેમને છુટીનો આનંદ સવિશેષ હોય છે. એનો ઉપભોગ કેમ કરવો તેનું આયોજન તેમને થાય છે. ગોવાળિયા સાથે પાવો વગાડવો. એમની સાથે ગિલ્લીદંડે રમવું અને ગાયો ચરાવવી વગેરેની બધી કલ્પના તે સેવે છે. અને એટલેથી પતતુ નથી ત્યારે બીજી કલ્પનાની આંખ ખોલે છે. ‘તાલદીધીને ભાસીએ દેખ ચલખે ચલખે ફૂલે ફૂલે.’ નાવડીને એક તળાવડીમાં અને તે તળાવડી પાછી કેવી! તાડવનની વચ્ચા આવેલી તેવી. એમાં એક હોડીને તરતી મૂકવી અને તે જોવાની મળ લાડીને આનંદ કરવો, એ કેવી સુંદર કલ્પના ગણાય?

ત્યારે યાદ આવે છે શુરુદેવને રંગભૂમિ પર નાટકનું સુખ્ય પાત્ર ભજવતા ભેયેત્રા છે. ખાસ કરીને રાજવિંમાંનું સુખ્ય પાત્ર રાભનું ભજવતા જોયા છે. વસંતોત્સવ અને શરદોત્સવ માં ભાગ ભજવતા જોયા છે. ક્ષાદ્યુતીને ઉત્સવ પલ્લ સાથે હાંધે જ. તેમાં ય ભાગ લેતા જોયા છે. દૂકમા, ઝગુના ઉત્સવો સારી પેઠે શાન્તિ નિકેતનમાં ઉજવાતા હતા. પોતે નાચતા અને એમની સાથે શિશુકવંદ, શિબકવંદ અને સાડું જે વાગાવરણ નાચમા યનત્રતાવી દેવાની અજબ કળા કવિવરમા હતી. વસંત નાચ ક્ષાદ્યુન બેસે. ક્ષાદ્યુનને વધાવવા ‘પારિભતક’ (ભંગાળ માં ‘શેક્ષલિ કહે છે) તૈયાર જ હોય. એના પાકા રંગે રંગેતા વસ્ત્રોમાં કવિ શુરુદેવથી માંડી સૌ આશ્રમવામીઓ (શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓ ખાસ હોય) જ્યારે રંગભૂમિ ઉપર આવે, ત્યારે તે વખતનું દરય અમારા જેવા તફન નાનાં બાળકોના ચિત્તમંદિરે પૂરેપૂરું અંકાઈ જતું, તે અત્યારે ચિરંજીવ જનીને રહ્યું છે.

એ જ રીતે કવિના ગાન, કવિના પુસ્તકો પણ અમારા મનમાં કોઈક જુદા ભાવથી જન્માવટ કરી રહ્યા છે. તેના વર્ણન માટે માત્ર ‘મૌન’ એક હૃદયનું સાધન છે શબ્દો નથી

જડતા. કવિના નાટકો તો પ્રખ્યાત છે. ડાક-
 ઘરથી માંડીને ખીખાં ખીખાં. ‘નૌકા હુખી,’
 ‘ચોખેરવાલી,’ વગેરે નવલકથાઓ તો ઘણી
 સાહિત્યપ્રેમીઓના ઘરમાં વસેલી હશે. આમ
 કવિ એક મોટો મહાકવિ હોવા છતાં છેવટે તો
 એને ‘બાળક’ જેવી લાડીલી ઉપમા મળે છે.
 ખરેખર એ જેવો કવિ છે, તેવો જ બાળક-
 પ્રેમી છે. ત્રણત્રણ દશક ઉપરની એક વાત.
 થાઠ આવે છે. શુભરાતમા આવ્યા પછી મારી
 ખૂન પ્રમાણે મેં કવિ શુરુદેવને પત્ર લખ્યો.
 તરત જ જવાબ મળ્યો: ‘કથાણ્ણીયાસુ, તોમાર
 કથા આમિ ભામિતે છિ! તોમાર ચિહિણામિ
 પાઈયા આનંદિત હુઈલામ. તોમાદેર કથા આમિ
 મિશ્રમૂતિ હઈ નાઈ. તોમારા આમાર આશીર્વાદ
 મહણુ કરમે. શુભાકાંક્ષી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.
 મહાપુરુષોની આજ ખૂબી છે. કદિ તે

વિસરતા નથી. અદ્યપમાં અદ્ય એવી વ્યક્તિઓ
 પણ તેને માટે મહાન છે. માટે જ તે ખુદ
 મહાનપદને પામે છે. એ નમ્ર હોય છે. વિનયી
 હોય છે. પોતાની એને મહાનતા લાગતી નથી.
 બાળકો અમે જ્યારે પળે લાગવા મંડીએ.
 ત્યારે તે દોડીને જતા રહેતા. હાં. નૃત્યમાં
 તેમનો ભાગ જરૂર જ હોય. પણ આશીર્વાદ
 દેવા માટેનું કામ તો તેણે પ્રભુને જ સોંપી દીધું
 હતું. કવિ આમ આમ થાઠ આવે છે. અને
 તેને કારણે જ તેનો ‘ચતાઈ’ જેવો બળ્ય
 પ્રસંગ પણ અમોઘો થઈ પડે છે. મહોત્સવમાં
 સૌ ભાગ લઈ શકે છે. કોઈ વાજાંતના મીઠા
 સૂરથી, કોઈ ઢોલ નગારું ટીપીને, કોઈ ગાઈ
 બજવીને, તો કોઈ નાનીશી વાંસળી બજવીને.
 જેની જેવી શુંબશ ને આવડત તે પ્રમાણે તે
 મહોત્સવ માણે છે. એ પણ છે કવિની કરામત.

★

* ત્યાં સુધી સાહિત્યત્રવણ અને સંગીતના જલ્પાઓ મદિરામાં થતા, મૂર્તિવિધાન કળા
 તેમ જ ચિત્રકળા મદિરામાં અથવા વિહારોમા ફવવાતી, અને માલનાચાંચો ગંગા જેવી નદીને
 પોતાનું સંગીત સંભળાવના ઘાટ ઉપર સંગીતાશ્રુત પ્રવાહ વહેવડાવતા, ત્યારે ગરીબ અને
 તવંગર ખતેને કળાનો સરખો જ ભાગ મળતો. ઉત્સવપ્રસંગે અને વિવાહપ્રસંગે નાતબાતના
 ભેદો બંને હોય, પણ ધની અને ધનહીન એવા ત્રીન ભેદ આપણે ત્યાં નહોતો. અને તેથી
 કળાનો આનંદ, કળાની પ્રેરણા, અને કળાની સંસ્કારિતા બધાંને સરખી રીતે મળતી. અને
 ઠોક ઠોક વાર સર્વોચ્ચ કળાકારો વેશગીની દીક્ષા લઈ પોતાની મસ્તીના આનંદમાં ગમે
 ત્યાં રહેતા. ધનવાનોની ફોલન અને એમની ખુશામન આ અધમરતેને લખ્યાવી શકતી
 નહોતી. ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ એમની સેવા શુભ્રા કરી કળાધર બની શકતો. આને
 એ સ્થિતિ રહી છે એમ કહેવાની હિંમત નથી થતી.

* મુજરાતનાં લોકકાવ્યો જેણે માબળ્યા છે અને નવધૂના અને ચૂંદડી રંગી આપનાર
 પાડોશી રંગેજના સંવાદોનો આનંદ જેમણે રસબેર સાંભળ્યો છે તેઓ શું કહી શકે કે
 રંગેજની કળા કુબરકળા છે, લલિતકળા નથી! માણસ સાંજે ઉદેશ વખત ફરવા બધા એ
 પ્રમાણુ; અને સિખર પરના મંદિરે દર્શન કરવા બધા એ પ્રમાણુ નહિ એમ? રસાહુત ઘણી
 ફરે ત્યારે એ સરકારના એને આંગળીની સીતાદયાનાં પાકાં ફળ બહેનને આપવા બાઈ સહેને
 દસ માર્ગન યાત્રી નાખે એ ગામડિયું દેનું એમ?

કાકાઆલેખ કાસેસકર

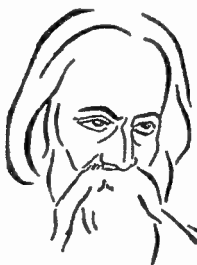
૨૧ ઓગસ્ટ ૧૯૧૬ શાંતિનિકેતન! ખપોરનો સમય. બધા આશ્રમવાળીઓ જમીને આરામ કરી રહ્યા છે. ચારે દિશામાં ગંભીર શાંતિ પ્રસરી રહી છે. એક નાનકડા મકાનના ૧લા માળા પર એક નાનકડી ઓરડી છે. તેમાં પદ્માસનની મુદ્રામાં એક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ એક ગાલીચા પર બેઠી છે. કેવી ભવ્ય આકૃતિ! તેમની આંખો કોઈ અદ્ભુત અદૃશ્ય આલોકથી ઉજ્જવલ થઈ હોય એમ લાગે છે. તેઓ સામેની બારીમાંથી બહાર અનંત અંતરિક્ષમાં અને અતીત આકાશ તરફ જોઈ રહ્યા છે. -તે જ વખતે આજ્ઞાનુસાર સાત વર્ષોથી તેમના દર્શનાથે ઉત્સુક અને આતુર એક સરહદી યુવાન આ મહાન વિભૂતિની સામે હાજર થાય છે અને પ્રણામ કરે છે. તેમને જોતાં જ તેની પૂર્વ-જન્મની કોઈ સ્મૃતિ તાજી થઈ જાય છે. તેની સામે એક ગુરુકુળનું દૃશ્ય ખડું થઈ જાય છે. સન્ધ્યાસવણીવાળા કપડામાં બ્રહ્મચારીઓ એક વૃક્ષ નીચે બેઠા છે. તેમના પૂજ્ય ગુરુવર તેમનાથી જરા દૂર એક કુશ આસન પર પધાર્યા છે. તેઓ ધ્યાનમગ્ન છે. પણ આંખો ખોલતાં જ તેમની કૃપા દૃષ્ટિ બ્રહ્મચારીઓ પર પડે છે. અને બધા બ્રહ્મચારીઓ એક સાથે મધુર સ્વરે લલકારી ઉઠે છે. 'ગુરુબ્રહ્મા, ગુરુવિંધ્યુર,ગુરુ સાક્ષાત્ ...'

પછી તે યુવાનના મનમાં એક પ્રશ્ન ખડો થાય છે. 'જે વિભૂતિના હું હમણાં

દર્શન કરી રહ્યો છું, તેઓ મારા પૂર્વજન્મના ગુરુદેવ તો નહીં હોય!'

પણ જવાબ માટે તેને બહુવાર વાટ જોવી ન પડી. કારણ કે કવિવર સ્વીન્ડ્રનાથ ઠાકુરે- તે જ તે વિભૂતિનું નામ હતું-તેની તરફ જોઈને કહ્યું: 'હું તો તમને કેટલાય વખતથી ઓળખું છું.'

આ રીતે તે યુવાનને તેનાં દિલની પ્રતીતિનું એક વિશ્વાસપૂર્વક પ્રમાણ મળી ગયું. ત્યારે તેને તેના પૂર્વજન્મનની એક ધીજી આપી થઈ. તેને લાગ્યું કે તેના પૂર્વજન્મમાં તેને પોતાના ગુરુદેવના અમુક આદેશનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું. તે તેની સાધનાને વધારે ઉશ્મળતાવવાના હેતુથી ગુરુકુળથી દૂર એકઠો જ ગણમાં જવા ઈચ્છે છે. પણ તેના ગુરુદેવે તેને અનુમતિ ન આપી, તેમણે તેને સમજાવ્યું કે સાધના લોકો વચ્ચે રહીને જ કરવી જોઈએ, કારણ કે સમાજ-જગત પ્રભુની જ યોગ્યેશ્વરી એક કમોટી છે. જેના પર સાધક

પોતાની પ્રગતિ માથી રીતે પરખી શકે છે. એકાંતમાં બીજાથી અળગા રહીને ધણીએ વાર તેને તેની કલ્પના ઉતારી શકે છે. તેને કોઈ કોઈ વાર એમ લાગવા લાગે છે કે તેને પોતાની ઈન્દ્રિયો અને મન-પર બરાબર કાબૂ મેળવી લીધો છે, તેની અંદરથી શેદભાવની વૃત્તિ, વાસના અને વિષ નીકળી ગયા છે. તેથી તે બાંહે અને બાંહે ઉદ્ધત, અલંકારી અને આકર્ષક

વાળો બની જાય છે એવી રીતે તે સાધનામાં સૌથી અગત્યનો પાક, - અર્થાત્ નમ્રતા કેળવવાનું - ભૂતી જાય છે. પણ કાન્તી બુદ્ધિવાળા શિષ્યના લેખમાં આ બધું જિતવું નહીં અને તે જંગલમાં આવ્યો ગયો. ત્યાં થોડા વર્ષો પછી તેને બે ચાર સિદ્ધિઓ મેળવી લીધી. અને પડી - એકવાર એને શહેરમાં જવાનું થયું. ત્યાંના પ્રવેશનમય વાતાવરણમાં તે એવો સપડાયો કે તેનું પતન થયું અને પ્રહારમાં આચરવા બહારે તે હવે જમમાં આચરવા લાગ્યો. અહમ્મ ને તે વર્ષો અને ઓમને તેણે ત્યાં આપી !

આ બધું તેને થાક આવતા જ તે સરહદી યુવાનની આખોમાંથી આસુઓની ધારા વહેવા લાગી. પ્રાપ્તિશક્તિની ભાવનાથી તે પીડાયો તેથી સમા અને શાંતિ માટે તે શુરુદેવના અરજીમાં પડી ગયો. શુરુદેવે આ બધું જોયું પણ તેઓ તો એક કંઠલાની મૂર્તિ હતા. તેમણે તે યુવાનને પોતાના બંને પિતૃવત્ત હાથોથી ઊંચો કર્યો અને પછી કહ્યું 'વત્સ! હવે તો તું મુમુક્ષુ ગયો ને કે તારી ભૂત કયા થઈ હતી? તેથી આજ પડી જોઈ કે ફરીથી તું સસાર કે સમાજ વિમુખ બની તું જાય એવું તો તું વિચાર વત્સ, કે ભાગીને આવ્યું જઈ પણ કયા શકે છે? કહે, પ્રભુ કયા નથી વસેના? તેથી

દુનિયાથી ભાગવું પ્રભુથી ભાગવું. તેનાથી ન અજાગા રહેવું, તેના માટે જ તો સાધના ને? તો દુનિયાથી દૂર રહેવું, એવી ભાવના, એવો વ્યવહાર સાધનાના જીવનમાં સૌથી મોટી મુશ્કેલી ઊભી કરે છે '

સરહદી યુવાને સંપૂર્ણ ધ્યાનથી શુરુદેવના વચનોને માંજમાં તેણે ત્યાં જ અને તે વખતે જ એક એવી પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી કે તે સસાર અને સમાજમાં રહીને જ પ્રભુ અને તેની સગત કૃપાનો ભાવ તેને રહે, તેવી સાધના નમ્રતા પૂર્વક કરશે ભલે તેને એક પણ સિદ્ધિ ન મળે, ભલે તે આત્મ જ્ઞાનનો 'અ' પણ ન સમજે ભલે તે મમતાવશ, મોહવશ થઈને વારંવાર પટકાય ને નીચે પણ પડે, અને ઉંમ સાધકોની દૃષ્ટિમાં તે યોગબ્રહ્મ બની જાય.

શુરુદેવને તેણે ફરીથી પ્રણામ કર્યો અને તેમના મકાનના દાહરાથી નીચે જિતરી ગયો. પણ જેવો જ તે આશ્રમની એક નાનકડી ચૂપડીમાં દાખલ થયો કે ચારે બાજુ પ્રસરેલા વિશાળ જીવન અને જગતે તેના કાનમાં કહ્યું 'હવે તો પોતાની નાનકડી જીવનની મીલુબતી ઓલવી દે, બવા માણસ '

અને તે દિવસથી સરહદી યુવાન રવિના પ્રકાશમાં રહીને ધારાવાહી પ્રેરણા અને પુષ્ટિ પામી રહ્યો છે, અને ધન્ય થયો છે

* પાપ-પુણ્ય, સુખ-દુઃખ શા માટે? ઈશ્વર છે પણ તે વ્યક્તિ નથી. તે નિયમ છે, નિયંતા પણ છે. આનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્ય કર્મનો ભોગ બને છે. તે સત્કર્મથી ચડે છે, દુષ્કર્મથી પડે છે.

* જે વડે સમાજ-એટલે કે સૌ લોકો-જિંદગી ચડે તે સારી સમાજસેવા છે. અસુક સમાજ કંઈ રીતે જિંદગી ચડે તે માણસ સમાજ ભેદને જ કહી શકે.

* માણસ જાણે છે કે તે મરણ સમીપ પહોંચે છે ત્યારે તેને માટે ઈશ્વર સિવાય બીજો કશો આધાર નથી, તેમ છતાં તે રામનામ લેતાં અચકાય છે. એમ કેમ?

* અહિંસા મારફતે સ્વતંત્રતા મેળવવાનો એક જ માર્ગ છે-મરીને જીવીએ, મારીને કહી નહીં.

* દેવી રીતે મરીએ? આત્મ હત્યા કરીને? કહી નહીં. જરૂર પડતાં મરવાની તૈયારી રાખીને મરીએ તો તો જીવતા રહેવા માટે મરીએ.

* ધૈર્યથી, શાંતિથી, શું નથી થઈ શકતું? એનો અનુભવ જે લેવા માગે તેને રાજ મળી શકે.

* ભાગ્ય અને પુરુષાર્થનો અઘડો રાજ ચાલ્યા કરે છે. આપણે પુરુષાર્થ ક્યાં કરીએ અને પરિણામ ઈશ્વર પર છોડીએ.

* બધું ભાગ્ય પર ન છોડી દઈએ અને પુરુષાર્થનો ફાંકો પગ ન રાખીએ ભાગ્ય ચાલ્યાં કરશે. આપણે જીવવાનું એ છે કે તેને આપણે ટેટલું વાળી શકીએ છીએ. એમ કરવાની આપણી ફરજ છે, પરિણામ ભલે ગમે તે આવે.

* હિંમત વસ્તુ તો એ છે કે શું કરવું તે જાણવા છતાં આપણે તે કરી શકતા નથી.

આનો ઉત્તર દરેક પોતપોતાની મેળે આપે.

* હું પ્રત્યેક ક્ષણે અનુભવું છું કે મૌન એ સર્વોત્તમ ભાષણ છે. બોલવું જ પડે તો જોછામાં જોછું બોલો. એક શબ્દથી ચાલે તો બે ન બોલો.

* નાની નાની ખાખતો હેરાન કરે ત્યારે સમજવું કે ક્યાંક આસક્તિ રહેલી છે. તેને શોધી કાઢીને દૂર કરો. મોટી ખાખતોમાં આપણે સીધા ચાલીએ છીએ એમ માનવું એ ભ્રમ છે. મોટી ખાખતોમાં આપણે લાચાર હોઈએ છીએ એ સીધાપણું ન કહેવાય.

* એવે પ્રસંગે યાદ રાખવાનો પ્રયત્ન આ છે: ઇન્દ્રિયોના વિષયો જોડેના સ્પર્શો આવે છે ને બાધ છે; તેમને સહન કર.

* જે કંઈ કરીએ તે સુવ્યવસ્થિત કરીએ અથવા ન કરીએ. આનું પ્રત્યક્ષ દર્શન રાજ થાય છે. આજે સારી પેઠે થયું. જાની પુણ્ય-તિથિ હતી ગીતાપારાયણ ચાલતું હતું પણ તેમા કશો ચે રસ ન હતો.

* જૂલને સુધારી શકીએ. એટલે ભૂલ મટી બાધ છે. પણ ભૂલ દબાવી દઈએ ત્યારે ગૂંમડાની પેઠે ફૂટે છે અને બાયંકર સ્વરૂપ લે છે.

* આત્માને ઝોળખવાથી, તેનું ધ્યાન ધરવાથી અને તેના શુભોને અનુસરવાથી માણસ જિંદગી ચડે છે. એથી ઊલટું કરવાથી નીચે પડે છે.

* ધૈર્ય કેને કહેવાય? શંકરાચાર્ય કહે છે- 'વાસની એક સળી લઈને મનુદ્રકિનારે બેસો ને સંજી પર પાણીનું એક એક ટીપું લો. ધૈર્ય હશે અને નલકમાં ટીપાં સચવાઈ રહે એવી ખાઈ હશે તો કાળે કરીને સમુદ્ર ખાટી થશે.' આ લગભગ પૂણે ધૈર્યનું દર્શન છે.

* જેનામા આંટું થાય નથી તે અહિંસા ન પાળી શકે.

* સાપ અને માણસમાં શો ફેર? સાપ પેટે ચાલે છે, માણસ પણ પર ટાર રહીને ચાલે છે પણ આ દેખાવ છે જે માણસ મનથી પેટે ચાલે છે તેનું શું?

* મૌનનું મહત્વ હું દરદીન જોઈ છું મૌન સૌને માટે સારું છે, પણ જે કામમાં હોષ્ટકો છે તેને માટે તો મૌન સોના જેવું છે.

* “ઉતાવળા મો બાવરા, ખીરા લો ગંધીર” એ કહેવતનું સત્ય કણે કણે જોવામા આવે છે.

* નિયમ તૂટે એ કેવું ભ્રમકારક છે? મુંબઈ આવ્યો ને રોજ લખવાનું છટી ગયું

* નિયમ વગર એક પણ કામ ન ચાલે એક શુશ્રુષે માટે પણ નિયમ તૂટે તો આખું સૂર્યમંડળ અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય.

* આ વસ્તુ નાના મોટા સૌને માટે છે. એમ વિચારીને આપણે શીખીએ ને તે પ્રમાણે ચાલીએ, નહીં તો શુભતા છતાં મૂંઝવેણી છે.

* વગર જરૂરે હાજરો વધારવી એ પાપ જેવું લાગે.

* આજનો દિવસ હામીની યુદ્ધવાગાઓને બચાવવા માટે રાખેલી હડતાલનો છે ભોલો હોકો ભેઈ વિચારીને જ આજનું કાર્ય કરશે, તો અહિંસાના માર્ગમા આપણે ઘણું કામ કર્યું ગણાયે.

* શું કરવું તે માણસ બોલે છે, પણ જાણે છે તે કરતો નથી તેનું કારણ શું?

* આપણા પર બહારના માન કે વાતો વરણની અસર થઈ તો આપણે નાશ જ છે ચિમૂરવાળા કેદીઓની બાબતમા વાતાવરણ રોજ બદલાતું રહે છે. આપણે કર્તવ્યપાલન કરીએ અને અનાસકત રહીએ

* બીજી વારતને જે માણસ ચાહી સમજે તેને સહન કરવામા કેટલા બારે અહિંસા ભેઈએ?

* શરીરને બચાવવા માટે ઘણો ઉદયમ કરું છું. આત્માને યોગબળ એટલો કરું છું ખરો?

* ગેરસમભુતીથી હું ચુસ્ત થાઉં છું, રોઈ છું, હંસુ છું, દયા ખાઉં છું, આ બધું છોડી ધીરજ રાખીને, ગેરસમભુતી દૂર કરવી એ જ એક મારો ધર્મ નથી?

* આપણે શું માનવું? આપણી પ્રશંસા કે આપણી નિંદા? અને બોટી હોઈ શકે. ત્યારે આપણો ઇન્સાફ આપણે જ કરીએ? એમા પણ ઘણી બૂલ જોવામા આવે. આપણે કેવા છીએ એ તો એક ધંધર જ ગણે છે, પણ તે તો આપણને કહેતો નથી. એટલે, સાફ તો એ છે કે આપણે આપણે વિશે જે કંઈ જાણીએ નહિ (તે) માનીએ નહિ. જેવા છીએ તેવા છીએ જાણવાથી ને માનવાથી આપણને કશો લાભ નથી થતો ખરી સુદાની વાત આપણું ધર્મપાત્ર છે.

જેની આજો ફૂટી ગઈ છે તે આપણો નથી પણ જે પોતાના દોષ લાકે છે તે આપણો છે.

* માણસની શાંતિની કસોટી સમાજમાં જ થાય, હિંમતવાળી ટોચ પર નહીં.

* આદર્શ એક વસ્તુ છે, તેનું પાલન એ ભુદી જ વસ્તુ છે

* આદર્શ વગરનો માણસ સુકાન વગરના વઢાણ જેવો છે.

* મારો અમુક આદર્શ છે એમ હું તો કહી શકું બે હું એ આદર્શને પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરતો હોઉં.

* સાચો અને યથા શક્તિ પ્રયત્ન થતો હોય તો પ્રયત્નથી આપણે સંતોષ માનીએ પરિણામ કેવળ પ્રયત્ન પર આધાર નથી રાખવું. બીજી પણ કેટલીક વસ્તુઓ હોય છે જેમના પર આપણો અક્રુશ નથી હોતો

રામકૃષ્ણવાણી most apparent and Satisfactory

‘હું હું’ કરવાથી કેવી દુર્ગતિ થાય છે તે વાછરડાની દશાતું અવલોકન કરવાથી બરાબર સમજાય છે, વાછરડું ‘હમ્મા’ ‘હમ્મા’ કરે છે, એટલે હમ-હમ હું-હું કરે છે, તેની અવદશા બુઝો. કદાચ સવારથી સાંજ સુધી હળ ખેંચે છે. ટાઢ, તાપ, વરસાદ, ગમે તેવાં હોય તો પણ તેને સખ્ત મજૂરી કરવી પડે છે; અથવા તો કસાઈને હાથે તેની કતલ થાય છે. તેનું માંસ લોકો ખાઈ જાય છે. ચામડાના જેડા થાય છે. અને લોકો તેને પગે પહેરીને ફરે છે! આટલેથી તેની અવદશા અટકતી નથી. ચામડાનો ઢોલ બને છે અને તેના પર દાંડીના રાતદિવસ અપાટા પડે છે! વળી તેનાં આંતરડાંમાંથી પિંજરાની તાંત બને છે; અને જ્યારે પિંજરાના ગોટીલાના અપાટા પડે છે ત્યારે તે ‘હું હું’ ને બદલે ‘તુંહિ તુંહિ’ એવો અવાજ કાઢે છે. ‘તુંહિ તુંહિ’ જોલે એટલે અવદશાનો—અધોગતિનો—અંત! બસ એકદમ સુક્તિ! પછી તેને કમંચેત્રમાં આવવું પડતું નથી.

જ્યારે જીવાત્મા કહે છે કે ‘હું ઈશ્વર! હું કર્તા નથી, તું જ કર્તા છે;

હું યંત્ર છું; તું યંત્રી એટલે યંત્રનો ચલાવનાર છે; એટલે જીવાત્માની સંસારચંત્રણાનો નિકાલ થઈ જાય છે. પછી તે મુક્ત થાય છે; અને તેને કમં-ક્ષેત્રમાં આવવાની જરૂર રહેતી નથી. ઈશ્વરનું દર્શન થાય નહિ ત્યાં સુધી અહંકાર સંયં પામે નહિ. જેનો અહંકાર નાશ થઈ ગયો હોય તેનું સમજવું કે તેને ઈશ્વરનું દર્શન થઈ ચૂક્યું છે.

ઈશ્વરદર્શનનાં અમુક લક્ષણો છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં લખ્યું છે કે જેમને ઈશ્વરદર્શન થાય છે તેમનામાં ચાર પ્રકારનો લક્ષણ જેવામાં આવે છે. (૧) બ્રાહ્મવત્ (૨) પિશાચવત્ (૩) જડવત્ (૪) ઉન્માદવત્.

જેમને ઈશ્વરદર્શન થયું હોય છે તેમના સ્વભાવ બાળકના જેવો હોય છે. બાળક ત્રિગુણાતીત હોય છે સત્ય, રજ અને તમઃ એમાંના કોઈ ગુણ બાળકમાં વિશેષપણે હોતો નથી. વળી પવિત્ર-અપવિત્ર સર્વ જેને મન સરખું જ છે તે પિશાચવત્ કહેવાય છે. તે ગાંડાની માફક કોઈ વાર હસે છે, તો કોઈ વાર રડે છે; કોઈ વાર સારાં સારાં કપડાં પહેરે છે તો કોઈ વાર સાવ નગ્ન

પણ ફરે છે—બગલમાં ધોતિયું રાખીને
પણ ફરતો ફરે. વળી તે કોઈવાર જહની
માફક બોલ્યાચાલ્યા વગર શુભચુપ બેસી
રહે છે.

+

એકદમ કર્મનો ત્યાગ કરવાની
જરૂર નથી. તમારી પ્રકૃતિ જ તમને
કર્મ તરફ—પ્રવૃત્તિ તરફ—ધકેલે છે
તમે કર્મ કરવાની ઈચ્છા રાખો અથવા
ન રાખો તો પણ તમારાથી કર્મ થઈ
જ જવાનો; માટે તમને કહું છું કે
જ્યારે કર્મ ક્યો વગર છૂટકો જ નથી
ત્યારે આસક્તિરહિત કર્મ કરવા;
નિષ્કામભાવે કર્મ કરવા, કર્મના ફળની
બિલકુલ સ્પૃહા ન રાખવી. પૂજન, જપ,
તપ, ઉપાસના વગેરે કરવા ખરા; પણ
તે લોકોમાં ભક્ત ગણાવાને ખાતર નહિ
જ; તેમ જ આ બધું કર્યાથી ખુલ્લુ
થશે એવો વિચાર પણ મનમાં આવવા
દેવો નહિ. આવી રીતે આસક્તિરહિત
કર્મ કરવાં એનું નામ કમયાગ

+

માટે તમને કહું છું કે તમે જે
પ્રકારની સાધના કરતા હો તેમાં જ
બંધાઈ નરહો, પરંતુ આગળ ને આગળ
વધો. જેમ જેમ આગળ જાઓ તેમ તેમ

ઉત્તમોત્તમ પદાર્થ પામતા જશો. જરા-
તરા જપ કરતાં ભક્તિનું ઉદ્દીપન થયું
એટલે સંતોષ પકડીને બેસી ન રહો.
એ તો થવાનું તે થઈ ગયું. કર્મ કંઈ
જીવનનો ઉદ્દેશ નથી. માટે આગળ
જાઓ, એટલે નિષ્કામ કર્મ કરવા
શક્તિમાન થશો. છતાં નિષ્કામ કર્મનો
માર્ગ ઘણો જ મુશ્કેલ છે. ભક્તિપૂર્વક
વ્યાકુળતાથી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરો કે
'હે ઈશ્વર! મને તમારા ચરણકમળની
ભક્તિ આપો. મારાં કર્મ આછાં કરો;
અને જેટલાં કર્મો રહેવા દો તે સધળાં
મારાથી નિષ્કામભાવે થાય, એવી મને
સદ્બુદ્ધિ આપો.' આત્માથી પણ
આગળ જાએ એટલે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ
થશે તેનાં દર્શન થશે અને એમ કરતાં
કરતાં તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી શકશો.

+

'જે કાંઈ થયું છે અને થાય છે, તે
ઈશ્વરની ઈચ્છાથી જ થાય છે એમ
જાણવું. તેની ઈચ્છાથી થાય છે અને તેની
ઈચ્છાથી ભાંગી પડે છે. તમે તેમાં શું
કરી શકવાના છો? તમારું તો એજ
કર્તવ્ય છે કે ઈશ્વરમાં જ સંપૂર્ણ રીતે
મન પરોવવું. પ્રેમસાગરમાં ડૂબકી
મારવી. વ્યાખ્યાન, વાદવિવાદ, તકરાર,

એ બધું તમે કરી ચૂક્યા હવે તો ટૂંકી મારો ! આ સમુદ્રમાં ટૂંકી મારવામાં મરણનો ભય નથી. એ તો અમૃતનો સાગર છે. એમ નહિ સમજતા કે તમે ગાંડા થઈ જશો. એમ નહિ સમજતા ઈશ્વરમાં વિશેષ મન પેરોવ્યાથી માણસ ગાંડો થઈ જાય છે ! બાપુ ! સચ્ચિદાનંદમાં ટૂંકી મરવાનો ભય નથી. એ તો અમૃતનો સાગર છે. એ સાગરમાં અંપલાવનારને મરણનો ભય રહેતો નથી. ઊલટો તે અમર થાય છે. ઈશ્વરને માટે ગાંડો થયેલા માણસ ગાંડો કહેવાય જ નહિ.

આ મારું છે, તે મારું છે, એમ કહેવું અથવા એવા એવા પદાર્થો ઉપર કે વ્યક્તિઓ ઉપર આસક્ત થવું એનું નામ માયા છે. માત્ર પોતાનાં સ્વજનો ઉપર પ્રેમ રાખવો એનું નામ માયા. આપણા સ્વદેશનો લોકો ઉપર પ્રેમ રાખવો એનું નામ પણ માયા. તમામ દેશના લોકો ઉપર પ્રેમ રાખવો, તમામ ધર્મના લોકો ઉપર સદ્ભાવ રાખવો એ દયા, એ સ્નેહ, અને ભક્તિ. માયાથી મનુષ્ય બંધાઈ જાય છે અને ઈશ્વરથી વિમુખ થાય છે, દયા વડે ઈશ્વરના સાંનિધ્યમાં જવાય છે. શુકદેવ, નારદ,

વગેરે દયામય હતા. તેઓ માયાથી પર હતા. દયા વિશ્વવ્યાપી છે. માયાનો પ્રદેશ સંકુચિત છે.

*

સાધુસંગ, હરિનામ, હરિગુણાન, ઈશ્વરભજન એ સર્વ તારા રોગનાં ઓસડ છે. હું એમ જ કહું છું કે 'મા ! મારે જ્ઞાન બેઠતું નથી. તમારું જ્ઞાન અને તમારું અજ્ઞાન તમે જ રાખો. મને તો માત્ર તમારા ચરણકમળની શુદ્ધ ભક્તિ આપો. ખીતું કાંઈ મારે બેઠ્યું નહિ. જેવો રોગ તેવું ઓસડ. ગીતામાં તેણે પોતે કહ્યું છે કે 'હે અર્જુન ! તું મારે શરણે આવ, હું તને સર્વ પ્રકારના પાપોમાંથી મુક્ત કરીશ.' બસ. તેને શરણે જાઓ. તે તમને સદ્બુદ્ધિ આપશે. તે બધો ભાર પોતાને માથે લઈ લેશે તમારો તમામ પ્રકારનો વિકાર દૂર થઈ જશે. આપણી આ અદ્ભુત બુદ્ધિવડે શું તેને ઓળખી શકાય ? એક શેરના વાસણમાં ચાર શેર દૂધ સમાય કે ? વળી તે પોતે ન સમજાયે તો માણસની તાકાત શું કે તેના સ્વરૂપને જાણી શકે ? માટે જ કહું છું કે તેને શરણે જાઓ. તેની મરજી હશે તેમ તે કરશે. તે ઇચ્છામય છે માણસનું શું ગણું છે ?

પ્રકરણ ૨-હૃદયકેશ

બીજે દિવસે પ્રવાસમાં બિડીને ગંગાના નામે હરદી પૈડીના અંગૂઠા પ્રસાદ ઉપર ગયો. ઘાટ આગળથી શરૂ થતી હરદારની બાજુમાંથી એક અંગૂઠો ખરીયો. પ્રસાદ કો કોઈ કાગળે ગંગાતીરે આવેલો અંધ કુંડ હતો. પરંતુ હવે તો તેના ઉપરવાસ-હોકવામના કિનારા નથી તેથી ગંગાના નીર તેની અંદરથી સડસડાટ વહે છે. ઘાટ ઉપરથી કુંડના બીજા છેડા ઉપર જવા માટે પૂવ છે આ બીજે છેડા પ્રસાદ અને ગંગાના મુખપ્રવાહ વચ્ચે બેઠેલો બેઠો છે અને ઠીક ઠીક લાગે-પહોળો હોવાથી પ્રવાસમાં, શાસ્ત્રપંથ અને સાજે સત્સંગ માટે વપરાય છે.

પ્રસાદમાં ગંગાની મધ્યધારા જેટલું જ પાણીનું તાણ લાગે છે. કાચોપાચો તો બેગમ પગથિયાથી નીચે જતાં જ ત્રણ બેગમ તેવું પાણી બેગમ અંધ નાથ છે. બગવાન બીરીપતિના જટામૂટમાં શું ચરાયેલી ગંગાને હૃદયકેશ પડી જ શોભાયા મળે છે. હસ બાર હાલર ફીટની બેગમ તેવું ઉદ્ભવસ્થાન હોવાથી મેદાન મળતાં નાનાં બાળકની જેમ ગંગા દોડવા જ મહે છે. તરવેયાઓ ઘાટ ઉપર દોડવા છતાં ભાગ્યે જ તેના પ્રવાહની સાથે રહી શકે છે.

મેં પ્રસાદમાં દુધી મારીને બેગમિયું ખાધું. શરીરે ટાક ચડી ગઈ-વેશાખ મહિનો હોવા છતાં પણ એકવાર નાહ્યા પડી ચડેલી ટાક છટ બિનરી નાથ છે. એટલે કુંડના એક છેડાની બીજા છેડા સુધીના વીસ પચીસ ફીટના ગંગાની નહેર જેવા પ્રવાહને તરી પણ ગયો. ગંગાને નહિ તો તેની નહેરને પાર કરી એ પણ એક સંતોષની વાત ગણાય.

સ્નાન પૂરું કર્યો પછી શુરુકુળ-કાંગડી બેવાનું મન થયું. આથી એક ટાંગો કરીને

ત્યાં ગયો. આ સંસ્થા હરદારથી ત્રણેક માર્ગ દૂર છે. વચ્ચે કનખલ આવે છે. તેમાં પુરાણ મંદિરોમાં દક્ષપ્રજ્ઞપતિનું સ્થાન વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. કનખલથી ગંગાપ્રવાહ બરા દૂર છે. યજ્ઞમાનોને આચમન-સંકલ્પ કરાવવા ગંગા-બળ બેઠેલો તેથી પંડાઓની વિનંતી ઉપરથી સરકારે એક નીક બોલી દીધી છે. આમાંથી યાત્રીઓ આચમન કરે છે. કનખલનું પુરાણ-કાળમાં મહાત્મ્ય હતું. દક્ષ પ્રજ્ઞપતિએ બકીં યજ્ઞ કરેલો અને બકીં સ્ત્રીએ અપમાન સહન ન થવાથી દેહોત્સર્ગ કરેલો તેના કૃણસ્વરૂપે બહી જ વીરભદ્રે નંદી આદિ ગંગોની સહાયથી યજ્ઞવંસ કરેલો એમ પુરાણમાં વર્ણવેલું છે. કાલિદાસ મેઘદૂતમાં તેનો ઉલ્લેખ કરતા કહે છે:—

તત્પ્રભાદ ભરતેઃ અતુ કનખલ રીક્ષાભવતીહી
બહોઃ કન્યૌ મધ્યતત્ત્વસ્થર્ગ સૌપાન પક્ષિભઃ

[પડી નું સૌનાજ હિમાલયમાંથી નીકળેલી અને સગરના (સા દબર) પુત્રોની (ભરમને સ્પર્શ વડે પાન કરીને) સ્વર્ગની નિસરનીના પગથિયાપ બેતી બકરી (બહુની કન્યા) અગળ કનખલ સમીપ જતે.]

શુરુકુળ બ્રીમાવકાશ (મે વેકેશન) ને કારણે અંધ હતું. છાત્રો અને શિક્ષકો પકાડના પર્વટને આસ્થા ગયા હતા. આથી અધ્યાપન-અધ્યાપનની પ્રવૃત્તિ બેવાય તેમ ન હતું. તેના મકાનો અને તેની ચારે બાજુએ આવેલી દીવાલ બેઠેને મને સાગરમતી જેટલું સ્મરણ થયું. બરાબર આવો જ ફેરટ અને અંદર આવો જ વિસ્તાર છે. ફેરટમાં આવેલા વિસ્તાર નો અરધો ભાગ આંખાવાડિયાથી અને બાકી જગાથી રોકાયો છે. બાકીના અરધા ભાગમાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં મકાનો છે - તેમાં વિદ્યાલય, મહા વિદ્યાલય, રંગમંચ, પ્રદર્શન, છાત્રાવાસ અને અધ્યાપક નિવાસ મુખ્ય છે. અધ્યાપન પ્રવૃત્તિ

ખંધ હોવાથી કેવળ પ્રદર્શન જ દર્શનીય રહ્યું હતું. તેમાં વિદ્યાર્થીઓનો પરિશ્રમ દેખાઈ આવતો હતો. ભારતીય ઇતિહાસના અને સંસ્કૃતિના આલેખો તથા નકશાઓ ત્યાં દોરેલા હતા. માટીકામ હતું. ભારતીય મહાપુરુષોનાં તથા ભારતના પ્રત્યેક રાજ્યનાં મનુષ્યોનાં પૂતળાંઓ તેમાં હતાં. પ્રારંશિક લાક્ષણિક ચહેરાઓ ખનાવવામાં ઠીક કાળજી લેવાઈ લાગી. ઉપરાંત શુરુકુળના વિકાસનો ઇતિહાસ છબિઓમાં દર્શાવાયો હતો. ઇતિહાસદષ્ટિ સારી હતી. દ્વારકા કામમાં (ફ્રેઈમવર્ક) કરકસર હતી. શુરુકુળ હોય એટલે સંસ્કૃત સાહિત્યનો અભ્યાસ તો વારસામાં જ હોય. સંસ્કૃત સાહિત્યનો અને વિશેષે વેદનો અભ્યાસ જો તો શુરુકુળની વિશિષ્ટતા ગણાય છે. કોઈક રસિયા કવિ-ચિત્રકારને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં આવેલાં પક્ષીઓનાં ચિત્રો દોરવાની સ્ફુરણ થઈ હશે. તેને લીધે આવાં પક્ષીઓમાં કોકિલ, મયૂર, પારાવત, હંસ, કારંડવ, ચક્રવાક, ચાતક, સારસ, ટિટ્લિલ, રથેન, ગરુડ, વગેરે વિવિધ સ્થળચર, જળચર અને નલચર પક્ષીઓના રંગીન ચિત્રોની નીચે તેમને ઉલ્લેખતી સંસ્કૃત કાવ્યપદ્યોમાં ટાંકવામાં આવી હતી.

પ્રદર્શન જોઈને દરવાજો આવ્યો, ગાડીવાને દરવાનનું માન રાખીને ગાડી ઊભી રાખી. અહીં પ્રેક્ષક તરીકેના હસ્તાક્ષર આપ્યા. આયુર્વેદીય ઔષધિઓ વેચાતી હતી. સંસ્થાને દાન આપવાની ઇચ્છા હોય તેની આગળ દાનપોથી ધરાય છે અને પ્રેક્ષકો યથાશક્તિ સહાયતા આપે છે.

હરદાસ પાછા આવીને સાંજે યાત્રાને લગતો થોડો સામાન ખરીદ્યો—ખાસ કરીને લોદાની અલ્પીદાર ખોલણવાળી વાંસની લાકડી. આ લાકડી પહોડા ચડતાં—ઊતરતાં ઠીક કામ આપે છે.

હું એક સંઘમાં હતો. એટલે રાત્રે યાત્રીઓનો સામાન તોળનાર નેપાળી મજૂરો-

નો શુક્રદમ, અમારી પાસે આવ્યો. એક મણુ સુધીનો સામાન સાથે લેવાનો હોવાથી બિસ્તરો, ગરમ કપડાં અને અત્યાવશ્યક વસ્તુઓ રાખીને ખીજે સામાન શુશ્રાતલખનમાં દ્રંકમાં મૂકીને ઉપર નામની ચિઠ્ઠી ચોડી દીધી.

ખીજે દિવસે સાત વાગે મોટરગસમાં શુશ્રાતલખનથી સંઘ ઊપડ્યો. દોઢક કલાકનો રસ્તો હતો. હિમાલયની તળેટીનાં જંગલોમાંથી કાઢેલી સડક ઉપર મોટર દોડતી હતી. વચ્ચે એક પ્રસિદ્ધ મંદિરની આગળ દર્શનાર્થે ખમો ઊભી રહે છે. હુવીકેશમાં કોઈ મંદિરમાં ઊતારો હતો. નામ તો ભૂરી ગયો છું. ત્યાં સામાન મૂકીને તરત ખસ લક્ષમણજીવા જવા ઉપડી. લક્ષમણજીએ અહીં તપશ્ચર્યા કરી હોવાથી તેમનું મંદિર છે અને નજીકમાં ગંગાને પાર કરવાનો લોખંડી દોરડાંનો પૂલ છે તેને લક્ષમણજીવા કહે છે.

મંદિરથી તે લક્ષમણજીવા સુધીમાં રક્ત-પિત્તિયાઓની એક મોટી એવી ભિભુકુટકડી જોઈ. શબ્દિયાની નાનકડી થોલકીમાં માંડ એક માણસ જોઈ શકે એટલી જગ્યા હોય છે તેમાં વિરૂપ, વિકૃત માનવદેહની દુરવસ્થા જોઈને કમકમા આવી ગયા. કોઈનાં હાથનાં આંગળાં ખરી ગયાં હતાં તો કોઈના પગનાં. કોઈનું નાક ખવાઈ ગયેલું તો કોઈના ખંને હોઠ ખરી ગયા હતા. કોઈના મુખ ઉપર સર્વત્ર કાણાં જ હતા! કોઈ કોઈનો તો અવાજ પણ જોડી ગયો હતો. શહેરોના ભિખારીઓની જેમ મળેલા પૈસા છુપાવીને દરિદ્રતાને પ્રકટ કરતાં તેમને આવડતું ન હતું. તેથી જેટલા મન્યા હોય તેટલા પૈસા શુણ્ણપાટ ઉપર દેખાતા હતા. કોઈકે એવી પજી ટીકા કરી કે સરકાર તરફથી દૂર એકાતવાસમાં આ વસાહત ચલાવવામાં આવે છે અને તેમને તેમને ખાવાપીવાનું આપીને બીખના પૈસા સરકાર લઈ લે છે. મને તેમાં કાંઈ વજ્રદ ન લાગ્યું.

લક્ષ્મણજી આ વડોદરાના કામઠીબાગના પૂવનુ અતિકાય સ્વરૂપ જેવો છે સહેજ આગળ વધતા પૂવ હોતો છે અને પડવાની જરાય સલાવના ન હોવા છતાં સાવચેતી રખાઈ બંધ છે કહે છે કે જૂના જમાનામાં આ લોખંડી પૂવ ન હતો ત્યારે તો બે બહાર રાહવા સાથે સામે કાંઠે આડ કે પદ્મર સાથે બાંધીને તેમાં એક શીકુ લગ્નકરુ તેમાં ચાનીઓ બેસતા અને સામે કિનારેથી દોરડા વડે તે શીકાને ખેંચવામાં આવતુ. આમાં કેટલો સમય જતો હતો! લોખંડી કેવું હતું! દોરડા જૂના થયા હોય અને ઘસારો થતા તુલના અકસ્માત કઠી નહિ થયા હોય! અને છતાંય યાત્રાઓ કઠી અટકી છતાં આવા શીકાના પૂવ અનેક સ્થળે આવતા હોય ત્યારે જીવને મૂડીમાં લઈને જનારા જ યાત્રા કરતા હોય અને કદાચ કોઈ લોકો અંગીથી જ યાત્રા પૂર્ણ ગણીને પાછા ફરતા હોય! વળી તે કાળે આજના જેવા મીઠા સપાટ વસ્તાઓ, અને અન્ય સગવડો શાની હોય! પ્રાચીનયુગની હિમાનયનાના પ્રમાણમાં આજની યાત્રાઓ કેવળ બાદશાહી જ ગણાયો!

લક્ષ્મણજી ઉપર શારીરિક અને માનસિક કંપ અનુભવતા સામે તીર પહોંચ્યો અડીથી ઉત્તરમાં યાત્રામાર્ગ શરૂ થાય છે પણ હાની દેશને સામે તીરે આવેલા ધર્મસ્થાનો જોવાના હોવાથી અમે ફક્તજીમાં પ્રવાહ સાથે કિનારે ચાલ્યા હતાં વાગ્યા હશે પહોંચ તપવો શરૂ થયો હતો અડીથી બે માર્ગે ફરે સ્વર્ગાશ્રમ, ગીતાશ્રવન અને પરમાર્થનિકેતનના સ્થળો જોવાના હતાં રસ્તાની બે બાજુ વૃંદોને છ વડો હતો તેમાં હિમાવનની પ્રથમ પગપાળા યાત્રા અનુભવી જેવા બાવો રૈનગ્રાડીમાંથી હિમાવનની ટેકરીઓ જોતા થતા હતા તેવા જ બાવો વધારે ધનતાથી ઉજાવવા લાગ્યા આ જ પુરાણપ્રસિદ્ધ હિમાવન! અહીં જ હજારો મુઠામુઠા મુઠાથી પવિત્રભાવપૂર્વક વિહર છે,

મુમુક્ષાનો જોનામાં ઉદય થયો છે તેવા જીવોથી માંડીને સિદ્ધ થયેલા મહાત્માઓ સુધીના કેટકેટલા આ માટે આજ હશે અને આવા સિદ્ધો પણ બે પાંચ નહિ પણ સેકડો કે હજારો અડીથી પસાર થયા હશે! નાહ તો ચિત્ત એકાએક કેમ અવરન લાવદશા અનુભવે! તેમણે જગતકન્યા અથે! કરેલાં ચિન્તનોનાં આદોવનો આ રેડિરોના જમાનામાં પણ વીજળીની ગતિએ હિમાવનમાં જાયે પૂરે છે અને ઇચ્છા કોન તેઓ તેમને અનુભવે છે! એ જ પાવિત્ર! એ જ શાંતિ! એ કયાથી આવે છે?

આની ચિત્તાવસ્થામાં સ્વર્ગાશ્રમની નજીક આવતા એક મૂચના વાની કે મુખ્ય માર્ગ છોડીને કેડીએ જવું નહિ આનો અર્થ મને એમ સૂઝ્યો કે કેડીને મૂડીને મુખ્ય માર્ગે આવવું નહિ એટલે જ કેડી પસંદ કરી કારણ કે મારે હિમાવન જોવો હતો પરિણામે દૂરે રસ્તે હું વહેલો ગીતાશ્રવન પહોંચ્યો અને વચ્ચેનું સ્વર્ગાશ્રમ કપાઈ ગયું

ગીતાશ્રવન એ અમદાવાદના ગીતા મંદિરની વિરાટ સવર્ધિત આવૃત્તિ જેવું કદાચ હશે હીવાડો પર ગીતાના જુલો જુલો મ્લોકોના વિવરણાત્મક ચિત્રો છે ચોરખપુરના ગીતા ત્રેસના બધા ધાર્મિક પ્રકાશનો ત્યાં મળે છે અનેક માસ્વાડી સત્સંગીઓ દિવસો સુધી ત્યાં રહે છે તેમને માટે રસોડા આવે છે ખોટા બેડા બાદના આવીશાન મહાનય જેવો તેને દેખાવ છે તેના પ્રવેશદ્વાર પર જ સૂચના છે કે આ (જાહેર) ધર્મશાળા નથી પણ સત્સંગીઓએ પોતાને માટે બધાવેલું સત્સંગશ્રવન છે એક સાથે સેકડો માણસો તેમાં રહી શકે તેવી વ્યવસ્થા છે. સવાર બપોર અને સાંજ ત્યાં મહાત્માઓના પ્રવચનો યાચ છે હાનીકેશથી આ તીરે આવવા માટે મક્કત નાવ ચાલે છે અને બીડના સમયમાં જીજી નાવો પણ જાડે

ફરે છે. સમગ્ર વ્યવસ્થાતંત્ર જયદયાલ ગોયંકા અને અન્ય મારવાડી સજ્જનોનું છે.

અહીંથી નીકળીને પરમાર નિકેતનમાં ગયેા. આ સંસ્થા સ્વામી શુકદેવાનંદજીની છે. તેમાં પણ ગીતાલયનની જેવી જ બાંધણી અને રચના છે. વધારામાં એક ઘંટાઘર (ટાવર) છે. અહીં પણ સંસારીઓ અને સાધુઓ સત્સંગ માટે રહે છે. પરમાર નિકેતનમાં સ્વામી અખંડાનંદજી તથા શુકદેવાનંદજીનાં દર્શન કર્યાં. હિમાલયમાં પહોંચ બહુ તપતા હોવાથી આ મહાત્માઓ જિનાણામાં ચણેલાં પાકાં લોંચરામાં બપોરવેળાએ રહે છે.

ધર્મસ્થાનો જોઈને નાવમાં બેસીને હુપીકેશ આવવા નીકળ્યા. ગંગાનો પટ અહીં ઠીક પહોંચેા છે. નાવની બંને બાજુએ લોટની ગોળી ખાવાની લાલચે મોટાં મોટાં માછલાંઓ તરતાં ચાહ્યા આવતાં હતાં. આંખના સજ્જન ડો. શિવાનંદના આશ્રમને ઘાટે નાલ જિતરી.

બપોરે બધું સૂમસામ હતું તેથી મકાનો જોતા જોતા બસમાં બેઠા અને જિતારે આવ્યા. રસ્તામાં જોયું કે એક ગુજરાતી પતિપત્ની એવા ધોમ ધખતા તડકામાં પગે ચાલતાં જતાં હતાં. પુરુષે ખંભે બિસ્તરે નાખેલો. સ્ત્રીને કંઠે અડી વરસનું બાળક હતું. એવા તડકામાં બાળક નીરાંતે ઊંઘતું હતું. બંનેની ગતિ થાકેલાંની હતી. સાધનસંપત્તિ લોકો બિસ્તરા નેપાળી મજૂરો પાસે ઉપડાવે છે. પણ આવા દરિદ્ર યાત્રિકોની તિતિક્ષા જોઈએ માથું નમી લય છે. કેવળ શ્રદ્ધા સિવાય જેની પાસે બીજું ધન નથી એવા હજારો યાત્રીઓ માકડાંનાં માથાં ફાડે એવા તડકામાં અને શીંગડું કરી મૂકે એવી ટાઢમાં આવી કપરી યાત્રાઓ પ્રતિવર્ષ પૂરી કરે છે! ત્યાગ, તિતિક્ષા, તપ, શ્રદ્ધા, નમ્રતા જોવાં હોય તો હિમાલયની યાત્રામાં તે જોવા મળે છે. (૧મસ')

પ્રેમનું સૌનું

રવિદાસ અમારું ધૂળ વાળતો. બધો બધો રસ્તો એની આગળ ખાલીખમ બની જતો. રસ્તે જનારાં લોક એને ન અડી જવાય એવી રીતે ચાલતાં.

ચુરુરામાનંદ પ્રાતરજાન પતાવીને દેવમંદિરને રસ્તે જતા હતા, ત્યાં ફરથી ધૂળમાં માથું ઢાળીને રવિદાસે પ્રણામ કર્યો.

રામાનંદે પૂછ્યું, 'ભાઈ કાણ છે તું?'

ઉત્તર મળ્યો, 'હું તો છું કેરી ધૂળ, પ્રથુ! ને તમે છો આકાશી મેષ. એમાં જો પ્રેમની ધારા છે તો મૂળી આ ધૂળમાંથી જોડે રંગબેરંગી ફૂલોનાં ગીત.'

રામાનંદે તેને છાંતીએ સાંધ્યો ને તેને દાધિ પ્રેમ. એટલે રવિદાસના પ્રાણના કુંજવનમાં વસંતના ગીતની હવા લાગી.

મિતોડની રાણી. આલી હતું તેનું નામ. તેને કાને એ ગીત પડેનું. તેનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. કામકાજ કરતાં પછી કાઈકાઈ વાર તેની બંને આંખોમાંથી પાણી વહેતું, કોણ જાણે તેનું મન ક્યાંવડે ગયું સાચું.

રવિદાસ અમાર પાસે રાજરાણીએ દરિપ્રેમની દીક્ષા લીધી.

રાજમહેલના છુટ્ટા પુરોહિત રજીતસિરોમણિએ રાણી પર ફિટકાર વરસાવ્યો: 'ધિર! મહારાણી, ધિર! રવિદાસ જેવો અત્યજ, જે રસ્તેરસ્તે ફરીમે ધૂળ વાળે છે, તેને તમે ચુરુ કરી પ્રણામ કર્યો તમારા રાજ્યમાં બ્રાહ્મણનું નાક કપાયું.'

રાણી કહે, 'મહારાજ, હવે સાંભળો. આચારના વિધિને નિષેધોની દગ્ગર દગ્ગર ગારો. વાજ્યાથી રાત્ર દિવસ માત્ર બંધન જ સખત થાય. પ્રેમનું સૌનું એમાંથી કાણ જાણે ક્યારે સરી પડ્યું તેની કાંઈ ખબરે જ ન પડી,

'મારા ધૂળિયા ચુરુ મને ધૂળમાંથી જ ક્યાંક મળી આવ્યા અથડીજી બંધનના અભિસારમાં, મહારાજ, તમે તો એ ગાંઠ જેવા સખત જ બંધને રહો, મેં તો સોનાથી કંગાળ ધુનનું દાન માથે લીધું છે.'

અનુ. વિનોદ કેહારી (દલિયા)

સ્વી. દ્રનાથ ઠાકુર

મંદિરનો દીવો

નવા જ નિમાયતા મંદિરના પૂજારીઓમાં એક નાનીસરખી વાતપર વિવાદ થયો. ભગવાનને ધીનો દીવો કરવો કે તેડનો તે વિશે ચર્ચા ચાલી ને તેણે તકરારનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. વાત વહેતી વહેતી મંદિરના મહંત પાસે પહોંચી.

મહંતે કહ્યું: 'એમાં વિવાદ કે તકરારનું કારણ જ ક્યાં છે? બધે જો ચાહે છે તે આપણે ત્યાં પણ થવું જોઈએ. દીવો ધીનો જ થવો જોઈએ, ધીથી હવા પણ શુદ્ધ થાય છે.'

તે સતે પૂજારીઓ ને મહંતને સ્વચ્છ બાંધ્યું. તેમા તેમને કોઈ પ્રેમાળ સંતના રૂપમાં પ્રભુનું દર્શન થયું. તે રૂપમાં પ્રભુએ તેમને કહ્યું: 'બાઈઓ, મારે ધી કે તેડનો નહિ પણ પ્રેમનો દીવો જોઈએ છે. પ્રેમનો દીવો કરીને તમે મારી સાચી પૂજા કરો એમ ઈચ્છું છું.'

પણ પૂજારી ને મહંત પરાપૂર્વથી ચાકલી આવેલી પરિપાટીનો ત્યાગ કરવા તૈયાર નહતા.

શ્રીમંતનું દાન

દાન આપવાની ઇચ્છાવાળા શ્રીમંતે શહેરના એકાંત ઉદ્યાનમાં એક સાધુને જોયો, ને તેને દાનનો અધિકારી માની ધન ને વસ્તુનો બંડાર તેની આગળ ઠાલવવા માંડ્યો.

પણ સાધુએ તે હેવાની ના પાડી 'પ્રભુના હરબારમાં મને કોઈ વાતની જોડ નથી' તેણે ઉત્તર આપ્યો. 'મારા કંઈકાણે દાનબંધુના હરબારમાં કોઈ વસ્તુની જોડ નથી.'

કૂટચાં તૂટચાં વસ્ત્રોમાં વીટાંયલાં મજૂર-કંપતીને દાનનાં અધિકારી માનીને તે પછી તે શ્રીમંત તેમની પાસે જીતો રહ્યો, ને તેમને દાન લેવા કહેવા લાગ્યો. પણ તેની આશ્ચર્ય વચ્ચે તેમણે પણ ના પાડી. 'મજૂરી કરવાની શક્તિ છે. ત્યાં સુધી અમને કોઈ વાતની જોડ નથી.'

તેમણે ખુલાસો કર્યો: 'આજે શ્રમનો રાટલો રળવાની હિમત છે, ને કાલની ચિંતા નથી: પ્રભુ પર શ્રદ્ધા છે એટલે કાલની ચિંતા નથી.'

ત્યારે તે શ્રીમંતને ખરેખર મૂંઝવણ થઈ. વધારે પડતું ધન એકદું કરવા ને તેનો ઉપયોગ નહિ કરી શકવા માટે તેને વિવાદ થયો.

પણ એટલીવારમાં એની મૂંઝવણ ટળી ગઈ. એક મોટા મંદિરના મુખિયાની તેને મુલાકાત થઈ ગઈ. તેણે કહ્યું: 'ભગવાનનો બંડાર તમારે માટે ઉઘાડો છે. તેમાં યથાશક્તિ દાન કરવાથી તમે સુખી થશો ને સજ્જતિની પ્રાપ્તિ કરશો. ને બીજા દાન ઉપરાંત પચાસેક હજારના ભગવાંનના સુકુટ માટે તેણે ભિક્ષા માગી! મંદિરમા વિરાજેલી ભગવાનની મૂર્તિ એ જોઈને બધે ઠરી રહી.

સુધારણા—પૌતાની ને બીજની

જે સુવાનોએ એક દિવસ મારી મુલાકાત લીધી. તે કહેવા માડ્યા: 'અમારે પૃથ્વીને પડતાથી દેવી છે. સમાજને સુધારવો છે. તે માટે શું કરવું કહી જતાવો. અમે આખી દુનિયાને દેવી કરવા માગીએ છીએ.'

મેં તેમની પાસે મધનું એક ટીપુ પાડ્યું. થોડીવારમાં ત્યાં કીડીની કતાર જામી ગઈ. તે જોઈને તેમને કહ્યું: 'તમે શું જોયું?'

'મધને સ્વાદ લેવા કીડીઓ ટોળે વળી છે' તેમણે ઉત્તર આપ્યો.

'એમાં તમારે માટે શિક્ષા સમાયેલી છે.' મેં તેમને ખુલાસો કર્યો: 'બીજને સુધારવા માટે પહેલાં તમારો સુધાર કરો: તમારી કાચાપલટ કરો: તમે મધુમય બનો: એટલે માર્ગની મુશ્કેલી નહિ નડે: મધ તમારે થતાં કીડીઓ આપોઆપ આવી પહોંચશે.'

પછી હું તેમને પાસેના સજેવરમાં બીજેલાં કમળ પાને લઇ ગયો, ને તેમાં બેઠેલ અમરને બતાવ-

વીને એજ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહેવા માંડયોઃ
'તમારી તૈયારી થતાં સેવાની ચિંતા નહિ કરવી
પડે. સેવા અમારી દ્વારા આપોઆપ થશે.'

તે સમજી ગયા.

સાચો શ્રીમંત

દૂર દેશના ડાહ્યા રાજાએ એક વાર જાહેર
કયું કે મારા રાજ્યમાં જે સૌથી ઐશ્વર્ય શ્રીમંત
હશે તેને માન આપવામાં આવશે.

દેશના ખૂણેખૂણેથી એ જાણીને શ્રીમંતો
લેગા થયા. જેમના પર લક્ષ્મીની કૃપા હતી.
ને ભાગ્યની અનુકૂળતાથી જે સર્વે પ્રકારની
સંપત્તિના સ્વામી થયા હતા, તે રાજાને હાથે
માન મેળવવાની મહેત્તાથી રાજમંદિરમાં
એકઠા થયા. જાણે કે મોટો મેળો જાયો. કોઈ
મોટા પેટવાળા તો કેઈ મોટી ગરદનવાળા,
શરણે ને શ્રીમંતોનો તેમાં વાર ન હતો.

રાજાએ સૌનો સત્કાર કર્યો ને સૌને યોગ્ય
સ્થાન સુપ્રત કયું. તે પછી નક્કી કરેલા
સમયે તે મંત્રીની સાથે ઐશ્વર્ય ધનવાનની
પસંદગી કરવા નીકળ્યો. સભામાં બધે ફરી
વળ્યો. પણ તેને કોઈ પસંદ ના પડ્યું.
સભાસ્થાનમાં દરવાજા પાસે એક સાદા ને
સફેદ વસ્ત્રોમા સજ્જ ખેડૂત બિંભા હતો.
ખેતરમાં જતાં તે કુતકલ્પશ સભાને જોવા
આવ્યો હતો. રાજાએ તેને પસંદ કર્યો ને તેને
બહુમાનનો અધિકારી માન્યો, ત્યારે બધાને નવાઈ
હાગી. પણ રાજાએ કહ્યું: 'મારા નિર્ણયને
નવાઈની નજરે જોવાની જરૂર નથી. સાચી શ્રીમં-
તાઈ ધનમાં નહિ પણ હૃદયમાં ને બાહુના બળમા
વસે છે. શરણ નહિ પણ આ સાદો ને નિર્દોષ
ખેડૂત મારા રાજ્યનો સાચો શ્રીમંત છે.
શ્રીમંતોનો પ્રતિનિધિ છે.

સૌન્દર્ય ને મોહ.

પૂનમની રાતે પોતણી જેવા રૂપાળાં શરીર-
વાળી તે સુકુમારી સરિતાના તટપર બેઠી
હતી. સખીઓથી છટી પડેલી, સમાધિમાં

હુબેલી કે વિચારમગ્ન બનેલી હોય તેવી તે
દેખાતી હતી. ઘૂટણપર માથું મૂકીને બેઠેલી એ
સુકુમારી રૂપરૂપા અંબાર જેવી દેખાતી હતી.

તેને જોઈને એક યુવાનને મોહ થયો. તે
તેની પાસે ગયો ને બોલ્યો: 'કુમારી, આમ
એકલવાથી બનીને તું શું વિચારે છે? મારા
તરફ બે તો ખરી; તને જોવા ને તારી સાથે
પ્રેમથી વાત કરવા આતુર છું. તને જોઈને હું
મોહિત થયો છું.'

કુમારીએ કહ્યું: 'મને જોઈને તમે મોહિત
થયા છે પણ હું તો શરીરની નહિ પણ
આત્માની ઉપાસિકા છું રૂપ નહિ પણ ગુણની
પૂજારિણી છું. માનવમાં પ્રભુને જોવા ટેવાયલી
છું. મારી સાથે તમને કેમ ગમશે?'

પુરુષે હવે પ્રેમાતુર બનીને બોલવા માંડ્યું:
'હું પણ ગુણનો પૂજારી છું. આત્માનો ઉપા-
સક છું: ને સત્ય, શિવ ને સુદેવનો આરાધક
છું તું રૂપની નહિ પણ ગુણની ભૂતિ છે. માટે
સાચા અર્થમાં મુંદર છે. વળી વિવેકી છે. માટે
જ હું તને પસંદ કરું છું. તારું મુખ જોવા
ને તારી આંખમા આખ મીસાવવા હું આતુર
છું; છતાં તું નીચું ઘાલીને કેમ બેઠી છે?

'કેમકે મારું શ્રીમુખ જોઈને કેટલાય
યુવાનોનો મોહ મરી ગયો છે. તમારું પણ એમ
થશે એવો મને ભય રહે છે, માટે રસ્તે પડો,
આ પ્રેમાલાપ રહેવા દો, એમ પ્રાર્થુ છું.'

યુવાને કહ્યું: 'હું એવો કાચી માટીનો કે
અચ્ચળ નથી. હવે મને વધારે તલસાવવો
હીક નથી.'

છેવટે એ સુકુમારીએ બોલ્યું: 'યુવાનને
આનંદ થયો. પણ બીજી જ પળે તે અદ, આટલી
બધી બેઠોજા! કહીને બેઠોય જેવો
બનીને નાસવા માંડ્યો. કુમારીનું મુખ અત્યંત
મનોહર હતું, પણ તેને નાક ન હતું!

કુમારીએ હસતાં હસતાં બીડીને આડવા
માંડ્યું.

વળી હમરો માણસોને એક દિવસમાં જમાડ્યાં તેમાં શું દહાડો વળ્યો? આવા વિવેક-રહિત પરાપકારથી માત્ર સંભાવિત બિખારી-ઓની સંખ્યા વધે છે. હિંદુસ્તાનમાં આ સર્વ દેવ અને દારિદ્ર શાથી વધ્યા છે? દેશ, કાળ અને સત્પાત્રનો વિચાર કયો વિના આપેલા દાનથી, એક ફૂંચ થઈકારે લખ્યું છે કે લોકોના હુન્મતું નિવારણ કરવાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવેલા દાનથી ઊંચકા અર્થોઅર્થ હુન્મત નવાં પેશ થાય છે, પણ તે દાનથી ઉત્પન્ન થયેલાં હુન્મતોમાંથી અર્ધાં હુન્મતું પણ નિવારણ તેનાથી થઈ શકતું નથી, દાનની કિંમત એકલા હેતુથી નહિ પણ તેના પશ્ચિમથી આકવાની છે. એક ટકટકખેર આળખુ બિખારીને એક પેસા આપીને કોઈ ધાત્રાણુ એમ માને કે પર-લોકમાં આપણને એનો બદલો મળશે તો ભલે તેમ માને; ખાકી તો ખુદનું જ સમજાય છે કે એ પેસાએ જગતને તો નુકસાન જ કર્યું છે.

આપણે યોગ્ય પ્રકારનો જ યજ્ઞ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ દીન કિંવા અનાથ માણસોની સેવા તથા રક્ષણ કરવું જોઈએ, અને તે કાર્ય એવી રીતે કરવું જોઈએ કે તેનો મૂળ ઉદ્દેશ હોયો વળી ન જાય. સર્વ દાનોમાં વિદ્યાદાન શ્રેષ્ઠ છે, કોઈ માણસને તમે એક દિવસ જમાડ્યો તો પણ બીજે દિવસે તો અવશ્ય તેને બૂખ લાગશે જ. પરંતુ જો તમે તેને એકાદ હુન્મત શિખવશો તો તેને આખી જિંદગીનો જોરાક પૂરો પાડવાનું પુણ્ય તમને પ્રાપ્ત થશે તમે તેને જે જ્ઞાન આપો તે એવા પ્રકારનું હોયું જોઈએ કે જેથી તેના જન્મનું કાર્યકર્મ થાય. બિખારી રહેવા કરતાં તો એકા મીનવા જેવો એકાદ ધર્મો કરવો વધારે મહત્ત્વનો છે.

મિત્ર દેશબંધુઓ! આપણા પ્રાચીન ઋષિ-

ઓએ સૂર્ય, ઈન્દ્ર, પૃથ્વી, વાયુ, તેજ, સમીર, વિવત, મેઘગર્જના આદિ સર્વની અંદર જે ક્રિષ્ક સર્વ ધર્મરતું દર્શન કર્યું હતું તે પ્રમાણે તેમ ન કરી એમ 'રામ' તમને કહેતો નથી. ધર્મરતને સુદિમાં પ્રવૃત્તિરૂપે ભલે જીવ્યો, પણ એથી ચે જરા મુક્તિ દદિ કરવી જોઈએ. પ્રયોગશાળામાં અને શાસ્ત્રાધ્યયન શાળામાં પણ ધર્મરતને જેવો જોઈએ. રાસાયનિક પ્રયોગની મેજને યજ્ઞની વેદી જેટલી જ પવિત્ર માનવી જોઈએ પુરાતન યજ્ઞયાગાદિના અગ્નિનો પુનરુદ્ધાર હવે તમે કરી શકશો નહિ; પરંતુ તે પ્રાચીન કાળના પ્રેમ આદર, ભક્તિ આદિનો ઉદ્ધાર તમે કરી શકશો. તેમ કરીને જે વસ્તુઓ આજે તમારાં કર્તવ્ય કર્મો થઈ ને બેઠી છે તેના પર તેમનો પ્રકાશ પડવા દો. અમાસિજ કહે છે કે "સુદિનું દિનરીણ કરવું તે ધર્મરતના વિચારોનો પુનઃ વિચાર કરવા સમાન નથી? તમારાં સર્વે કર્મોમાં પવિત્રતા પ્રવર્તેલી હોવી જોઈએ. હવે મારે યજ્ઞનો અગ્નિ સ્થાપવાની જરૂર ન હોવાથી હુકારની ભૂમીમાંનો અગ્નિ મારે મન:તેટલો જ પવિત્ર છે." પ્રિયજ્ઞુ! મેરૂતના ખટારાને ધરિનો રથ બનાવી દેવામાં માત્ર 'રામ'ની દૃષ્ટિની જ જરૂર છે. આ ધર્મરી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામાં જ યજ્ઞનું ખર્ચ રહસ્ય સમાયું છે.

યજ્ઞ, તીર્થ મેજા, દેવમંદિર, ન્યાયમંદિર, લોચનચૂક, વિવાહસમારંભ, રમ્યાનયાત્રા, સભા, સમાજ, વારિકેટસપ, આધુનિક પરિષદો, રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠકો, આ સર્વે હિંદુ-સ્થાનના લોકોને એકત્ર મળવાના અને એકતા વધારવાના પ્રસંગો છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ખ્રિસ્તી દેવાડયો, હોટેલો, પ્રકાશનો, પ્રવાસસ્થાનો, વિશ્વવિદ્યાલયો, સાવનનિક બાબાનો, કલ્પો અને રાષ્ટ્રીય સંમેલનો આદિના યોગ્ય લોકોનો યંત્રમેજો ભમે છે. જે સંસ્થામાં

પ્રેમયુક્ત સ્વાત્વિકભાવ વિષમાન હોય છે તે જ સંસ્થા વિશેષ કરીને ઐક્યવર્ધક હોય છે અને આથી સંસ્થામાં જ ઐક્યરૂપી વૃદ્ધિને પ્રેમરૂપી વૃક્ષનું સિંચન થવાથી તે વૃદ્ધિગત થાય છે. જ્યાં અંતઃકરણની એકતા થાય છે ત્યાં જ ચિરસ્થાયી ઐક્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. માત્ર દેહનું જ સામીપ્ય થવાથી બાણવા જેવું ફળ મળતું નથી. તેથી તો ઉલટો મત્સર વધે છે.

* * *

આપણા મિત્રો અથવા આપણા અનુયાયીઓ હંમેશાં આપણી પાસે જ રહે એવી આપણી ઇચ્છા અથવા આવશ્યકતા હોતી નથી. સર્વ સ્વતંત્રતા ઉત્પત્તિસ્થાન અને શાશ્વત અસંરૂપી આત્માની જેટલે નહીં આપણે હર્ષનું તેટલા અધિક મિત્રો આપણને મળશે. વીડો નામનો છોડ પાણીની નહીં જ જીએ છે; અને પાણીની તરફ જ પોતાનાં મૂળિયાં ફેલાવે છે, આથી તેની આસપાસ તે જ જાતના બીજ પુષ્કળ છોડવાઓ આપોઆપ જીગી નીકળે છે. આ પ્રમાણે આપણે પણ શાશ્વત અસંરૂપી આત્માની નહીં જ રહેવું જોઈએ કે જેથી આપણી આસપાસ પણ સમાનરીત પુષ્કળ મનુષ્યો ઉપસ્થિત થશે. માત્ર પ્રથમ તમારે જ સત્યના અરાની સંનિધિમાં જિલા રહેવું જોઈએ.

* * *

શ્રીઓ, બાળકો અને મજૂરવર્ગની કેળવણી પ્રત્યે બેદરકારી રાખવી એ તો જે શાખા પર આપણે આધાર હોય તે જ શાખાને ઠાપી નાખવા સમાન છે, એટલું જ નહિ પણ, ખુદ પ્રજારૂપી વૃક્ષના મૂળમાં જ ઘા કરવા સમાન છે.

* * *

વીસમા શતકના ઋષિકુમારો મનુષ્યદેહ કેવળ કાળને આધીન નથી, પરંતુ દેહને પણ આધીન છે. કાળની દૃષ્ટિથી જોતાં તમે હિમાલયમાં રહેતા ઋષિઓના ખુદ વંશજ હશે. પરંતુ સ્થળની દૃષ્ટિથી જોતાં કળા કૌશલ્ય અને

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પાકા જ્ઞાતા તથા વ્યવહારકુશળ યુરોપિયનો અને અમેરિકનોની માથે જે સમઠાવીન અસ્તિત્વનો સંબંધ તમે ધરાવો છો તેનો ઇનકાર તમે કરી શકશો નહિ. આતુવશિક સંસ્કારથી તમારામાં ઉપનિષદનું જ્ઞાન ભલે આવે, તેને ભલે પ્રાપ્ત કરો; પરંતુ ભૌતિક બાબતમાં તો બાબાન તથા અમેરિકાનું જ્ઞાન સંપાદન કરી તેને પોતાના જીવનમાં જોતખોત જૂંથી દેવાથી જ તમે જગતના જીવન કલ્પમાં ટકી શકશો. એક વૃક્ષનો ઠામળ છોડ જો આસપાસની જમીન, હવા, પાણી, પ્રકાશ આદિમાંનાં પોષક તત્ત્વો લઈ તેને પચાવવાનો ઇનકાર કરે, અને પોતાના બીજ વિષે જ બકાઈ માથો કરે તો તે જલદી જ મરી જશે એમ નક્કી સમજવું. પોતાના રાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરવાનો ઉપદેશ આપવાની દૃઢપતા પણ ‘સમ’ના મસ્તકમાં આવનાર નથી; પણ ‘સમ’ તમને ફરમાવે છે કે તમારે વધવું જ જોઈએ અને જે પ્રમાણે તેઓ (યુરોપિયનો તથા અમેરિકનો) તમારી બ્રહ્મવિદ્યાને તેમની પોતાની કરી રહ્યા છે તે પ્રમાણે તમારે તેમના ભૌતિકશાસ્ત્રને તમારું પોતાનું કરવું જોઈએ.

પરદેશમાં જ્યારે સ્વાસ્થ્યી બનો ત્યારે જ પુનઃ સ્વદેશમાં આવજો. જે પ્રમાણે બાપાની તરુણીએ પાર્શ્વત્ય પ્રજનુ વ્યાવહારિક જ્ઞાન પોતાના દેશમાં આણ્યું તે પ્રમાણે તમે પરદેશમાં મેળવેલું જ્ઞાન તમારા બંધુઓને અર્પણ કરી તેમને મુખી કરજો. જો પરદેશમાં તમે સ્વાસ્થ્ય થવા ઉપરાંત પરોપકારી થાઓ એમ ન લાગે તો તો ત્યાં જ રહેજો. એવા સંયોગોમાં અહીં આવીને હિંદુઓની કુશળિત છાતી પર નિરુદ્ધોગી જળો ઘડને જ રહેવાનું હોય, તો તેમ કરવા કરતાં એકદમ અરબી સમુદ્રમાં ભૂસકો મારજો અને સમુદ્રનું આતિથ્ય સ્વીકારજો; પરંતુ હિંદુસ્તાનના કિનારા તરફ આવતા નહિ. સ્વદેશાભિમાન અને સ્વદેશ પ્રીતિ આથી જ રીતે વર્તવાની આજ્ઞા દેર છે.

તું નાનો હતો ત્યારે માની યાત્રીમાં તું જમતો. એકું શું એનું તને જ્ઞાન નહોતું. પછી તે જોઈ લીધું કે તારા એકા વાટકે કોઈ વાપરતું નથી, પણ તને માત્ર એકા વાટકામાં ખાવા આવે છે. તે વખતે તને કેટલું માહું લાગ્યું હતું! તે દિવસથી મેં ઘરમાં બધાને કહી રાખેલું, ‘હવે-મોટો થશે છે હવે એ કોઈનું એકું નથી ખાવાનો’ એ બધું તને યાદ છે? સોએ મારો નિયમ વધાવી લીધો પણ તને જ એ નિયમ વધારે પડેલો આકરો લાગ્યો. તે કહ્યું, ‘પણ હું જમીશ તો બાની યાત્રીમાં જ હો!’ મેં જટ હા પાડી લીધી એનું કારણ શું હતું?

આજે તને એકી પધારી વિશે જણાવવા માતું છું. જેમ પારકાનું એકું ખવાય નહિ તેમ પારકાની એકી હું પલુ લેવાય નહીં. એક જણે વાપરેલા કપડાં ધોવાં વગર વાપરવાં આપણને કહી ગમે ખરા? બીજાના પરસેવાની આપણને સૂગ ચડે જ પણ બીજાની હું પલુ સૂગ રાખવા લાયક વસ્તુ છે.

સવારે ઊઠીને તારી પધારી ખાંખેરી નાખજે. બની શકે તો એકાદ કલાક તડકામાં નાખજે અને પછી એનો વીંટો વાગી એક ફેર મૂકી દેજે. પધારી તો રાત્રે સૂતી વખતે જ ખોલાય. આખો દિવસ પધારી ખુટતી રહે તો તે માણસને એકી બનાવે છે. ગમે તે આવે એ પધારી પર ખેસે અને ઓળખાણ વધનાં પધારી પર આજોટ પણ ખરે. સમગ્રીનો તાપ જેમ માણસને આળસુ બનાવે છે તેમ પધારી એકી બનાવે છે. જેની પધારી હમેશાં પાચદેલી રહે છે એ માણસની દોરની કરતાં પહેલાં ચેતજે. એવા માણસને સ્વચ્છતાનો ખ્યાલ નથી હોતો. સ્વચ્છ માણસને એક વાર છોડેલી પધારીની

હું ક્યાં ફરી વાર ધૂસણું પણ ગમતું નથી.

તારે કોઈની પધારી પર ખેસવું નહીં. આજોટવાની તો વાત જ શી? તારી પધારીમાં પણ કોઈને ખેસવા દેવા નહીં. કોઈ માહું હોય ત્યારે આ નિયમ ન સચવાય એ ખરું પણ ત્યાં પણ બને તેટલો એ નિયમ બળવવો જ.

(૨)

રત્નમાં તમે મુસાફરીએ જવાના છે. એ સાતું છે. મુસાફરીના કેટલાક નિયમો તને અહીં કહી દઉં છું. તું નાનો છે એટલે મુસાફરીમાં ઘણી વાર તને થાક લાગશે, તારા બોલે જીવકતા તને મુરકેલી પડશે. પગમાં ભેડા ડાંગશે. કોંક વાર તાવ પણ આવશે. દોડવામાં તું પાછળ પડીશ આવે વખતે મૂંઝાઈ ન જવું. તને ખબર ન હોય તોયે તારી સાથેના શિક્ષકની તારા પર નજર હોય જ. મુસાફરીથી પ્રસંગાવધાન કેળવાય છે; ક્યે પ્રસંગે શું સમજવું અને શું કરવું એની માણસને સૂઝ પડે છે. એવે વખતે ભયત રહીએ તો જ મુસાફરીનો બધો આનંદ અને લાભ થતી શકીએ.

એલે જીવકવાની તારી શક્તિ ભલે ઓછી હોય, પણ એકા સામાન્ય ચવાવવાની તાકાત તું જરૂર કેળવી શકે છે. કોઈના પર બારરૂપ ન થતો. જેટલા છોકરાઓ મદદ કરવા ઇત્તે-ભાર હોય છે તે બધા જ કંઈ સારા નથી હોતા. કેટલાક તો મદદ કરીને આપણને ઓશિયાળા બનાવે છે. તેમની મદદ એક બલતું છપ્પું કરજ હોય છે. આપણે ન ઇચ્છીએ એવી રીતે અનેક વખતે તેઓ મદદનો બદલો માગે છે. આપણને જે મદદ કરે છે તેના દોષો તરફ આપણે આંધળા થઈ જઈએ છીએ, અને

પછી એની ટેવનો આપણને ચેપ લાગે છે આપણી ખરેખરી અગવડ જોઈને જે આપણને જરૂર જેટલી જ મદદ કરે તે સાચો મદદગાર. પણ આપણી સાથે વિશેષ પરિચયમાં આવવાની ઈતેન્નરીથી જે મદદ ઠાલવવાની તક જ શોધતાં ફરે છે, તેને વિષે જરૂર ચેતવણું જોઈએ. યુરોપના વેપારીઓએ ઈજિપ્ત, ઈરાન વગેરે દેશોના રાજાઓને મોં માંગ્યા પૈસાં ધીરો, જાતજાતની લાલચ બતાવી અને અંતે એમના રાજ્યો પોતાના સકંજામાં લીધાં.

થાક લાગ્યો હોય તો પોતાના પગને પોતે જ માલિશ કરવી. ગોઠણ નીચે પિંડીની

માલિશ જરૂરની છે. જાંઘની માલિશ તો કોઈને પાસે કસવીએ જ નહીં. પોતાની પધારી સ્વતંત્ર રાખવી ખની શકે તેટલી અગવડ ઉત્સાહપૂર્વક વેઠી લેવી. ન જ ચાહે ત્યાં શિક્ષકોની કે ઓળખીતા મિત્રોની મદદ લેવી. જેમ આપણે અભણતા માણસને ત્યાં જમવા જતા નથી તેમ અપરિચિત માણસની મેવા કે મદદ પણ આપણાથી ન લેવાય.

ગીતામાં 'તિતિક્ષા' શબ્દ આવે છે એ તને ચાહ છે? એ ભારે ગુણ છે. જે અગવડ ફર ન ચર્ચ શકે તે સહન કરવા જેટલી બહાદુરી જેનામાં નથી તે મદદ ન કરેવાય.

❦

પ્યારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, ખરેદા માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મની જોડાઈથી કામીસખને મરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહોમો મોકાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રબ્યવહારમાં ત્રાહક નખર અવરુપ લખવો.

'પ્યારાબાપુ' કાયોલિય, રૂપાપતન, જૂનાગઢ

મુ'અઈમાં લવાજમ ભરવાનું રથજ : ચાંતિલાત ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલે પારલે (૧૧)

['પ્યારાબાપુ'માં વપરાયેલા કામચોડા રૂપાપતન લાયકાતજ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમશિકા	 ૧૨, મે ૧૯૬૧	
		૫૪	૫૪
૧ ઓઠ સ્વાગત	ગિરિરાજ ભારતીય	૨	૬ દિમાલખતા હાલપમા ... 'માત્રી' ૧૫
૨ સંસ્મરણ	... વિમળા ખટલ	૩	૭ વિચાર બિંદુઓ ... યોગેશ્વર ૧૬
૩ ગુરુદેવ	... ગુ. મ.	૮	૮ રાજતીર્થની રત્નમાલા ... ૨૧
૪ ગાંધી રત્નમાલા	૧૦	૯ જે પત્રો ... કાકાસાહેબ કાવેશ્વર ૨૩
૫ રામકૃષ્ણવાણી	૧૨	૧૦ મુક્તો ... તપસુખ બદ : ૬૧૨ પેજ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન ગાંધી • રૂપાપતન મુદ્રણાલય • જૂનાગઢ

ઉપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

૧

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અ-સાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મરતીની પંજોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાના બજનો	"

આ ભા મંડળ વાદળા,
વરસી વરસી વહી ગયા,

ભૂ મંડળ માં મંત;
વાંછ્યા વિશ્વ કુળઅંત

કાયા સાડાત્રણ હથી,
(પણ) મન બુદ્ધિને કારણે,

નર માતરને મોય;
દંડ દંડવત હોય

હોભી ચિંતવે દામને,
બાળક ચિંતવે મામને,

કામી ચિંતવે કામ;
સંતન ચિંતવે રામ.

નાનકડા નિંદા કરે,
(પણ) નર મોટાના નેણમાં,

સમાન દાખે દેવ;
નેહ, વસે સવિશેષ.

ગરુડન કેરી ગાળ્ય,
(પણ) મૂરખ આળખંપાળ્ય,

વૈકુંઠે વેંઢાર શે;
માયાં કપવે મૂલનાં.

વાદે મે વરસે નહીં,
વાદે આભૂષણ નહીં,

વાદે ન હોય માન;
વાદે નવ સંતાન.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

१४, १४
१५, १५
४

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ ભાગ ૪ : મ'પાદકો : ત્રાંવી બાધઓ. ૮-૫૦

અન

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ... ૮-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ... ૮-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ... ૮-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ... ૮-૧૫

મા. આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ... ૮-૧૫

લેખક : સુરુદયાલ મલિક

પ્રાસાદબાપુનાઃ ગ્રાહકોને યોરદેશ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

ખારીબાળ

કહેવાતમાનમાનમ્

જાં ૧૮ | ૧૨ - જૂન - ૧૯૧૧ | અંક ૬ એ

હિંદુસ્તાન નો પ્રેમના સિદ્ધાંતને
તેના ધર્મના એક સક્રિય અંશ રૂપે
સ્વીકારે અને તેને પોતાના રાજકારણમાં
દાખલ કરે, તો હિંદુસ્તાનમાં સ્વરાજ
સ્વર્ગમાંથી ઊતરી આવે. પણ મને
સંખેદ માન છે કે એ ઘટના હજી ધણી
દૂર છે.

ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને કુરુક્ષેત્રની ઇતિહાસિકાલ્પ જાણીવન કવિ ગાંધીજી]

અમીર ખોરાસાન દેશનો રાજા હતો. એ બારે વૈભવમાં રહેતો હતો. એ જ્યારે મુદ્દ કરવા જતો ત્યારે એના રસોડાનો સરસામાન તથા વાસણકૂસણ બાયકવા માટે ત્રણસો જેટલાં તો બેટ વપરાતાં.

એક વાર એ મુદ્દમાં હારી ગયો અને ખલીફ ઈસ્માઈલે એને કેદ કરી લીધો. માણસ ઉપર બંધે ગમે તેટલી આપત્તિ આવી પડે પણ જુદા કાંઈ એને છોડે છે? અમીરે જોયું કે એના રસોઈચો પાસે જ ગમે છે એટલે એને કહ્યું કે, લાવ બાઈ, કાંઈ ખાનાતું બનાવી દે.

રસોઈચો પાસે સીસકમાં થોડું માંસ તો હતું. એટલે દેવતા સગળાવી એના ઉપર એક વાસણમાં તે રાંધવા મૂકી દીધું અને રસોઈજરા સ્વાદિષ્ટ થાવ એટલા માટે એમાં કાંઈ શાકભાજી ઉમેરવા માટે તેની શોધમાં તે નીકળી પડ્યો.

એટલામાં ત્યાં ઘઈને એક કૂતરું પસાર થતું હતું. એને પેલા રાંધાતા માંસની વાસ આવી અને, ઝપ ઘૂંટીને તેણે વાસણમાં મો નાખ્યું. પણ ત્યાં તો એને ચૂંચાતો તાપ લાગ્યો ને તે એકદમ પાછું દડી ગયું, પણ તે એવું કદગીરી રીતે હડકું કે પેનું વાસણ એના મોંપર ચોટી ગયું. એણે મો કાઢવાની મહેનત તો કરી પણ કાંઈ ફાળ્યું નહિ, અને એવું ને એવું જ તે નાસવા લાગ્યું.

અને કૂતરાનું આ દશ્ય જોનાં જ અમીર ખડખડાટ હસી પડ્યો. એના પર ચોટી રાખવાને એક અમમદાર રાખેલો હતો, તે એને આમ હસતો જોઈ બોલી બેઠ્યો, 'અરે, અત્યારે તો તમારે ખુશ થવા જેવું કાંઈ નથી. તોપણ તમે આમ કેમ હસો છો?'

એટલે અમીરે તેને પેનું પુરઝડપે નાસી રહેલું કૂતરું બતાવ્યું અને કહ્યું, 'મને એ વિચારથી હસવું આવે છે કે આજે સવારે તો મારા રસોડાનો સામાન બાયકવાને ત્રણસો બેટ ઝોળાં પડતાં હતાં અને હવે આ એક જ કૂતરું માડું આણું રસોડું ઉપાડી જઈ શકે છે!'

અમીરને આમ આનંદ વિનોદ ગમતાં હતાં. જો કે એ પોતે બીજાઓને આનંદ આપવા માટે કશો પ્રયત્ન કરતો નહતો. આમ છેતાં એના આનંદી સ્વભાવની કદર આપણે જરૂર કરીશું. એના ઉપર આટલી

મેટી આફત બિતરી આવી હતી ત્યારે પણ તેને આમ હસી શકતો હતો તો પછી આપણી નાની નાની મુશ્કેલીઓની અંદર શું આપણે હસી શકીએ નહિ?

✽

ઈરાનમાં એક બાઈ મધ વેચવાનો ધંધો કરતી હતી. એનો સ્વભાવ બહુ આનંદી હતો. અને એની દુકાને આહોવાની દહ બમ્બેલી રહેતી. એની વાર્તા કહેનાર કવિ આપણને એમ ખાતરી આપે છે કે બાઈને એર વેચતી હોત તો પણ લોશ એને મધ સમજીને લઈ જત.

હવે આ સ્ત્રીને આટલી બધી કમાણી કરતી જોઈને એક બીજા માણસને થયું કે લાવ, હું પણ મધનો વેપાર કરું તો મને પણ ખૂબ પૈસા મળશે. એટલે એણે પણ મધની દુકાન માંડી. પણ એ માણસ ચીડિયા સ્વભાવનો હતો. એટલે માણસોને મધના વાસણ પાછળ જે ચહેરા નજરે પડતા તે કાંઈ મધના જેવા મીઠા લાગતો નહિ. જે કાંઈ એને ત્યાં મધ લેવા આવે તેની સાથે એ ચીડિયું મોં કરીને વાત કરતો અને લોક એને ત્યાંથી માલ લીધા વિના જ ચાસી જવા માંડ્યા. આપણો કવિ કહે છે કે, માણસો તો શું, પણ એના મધ ઉપર માંખ પણ દરકતી ન હતી. અને સાજ પડી તો પણ એને પાઈતી પણ કમાળી ઘઈ નહિ. ત્યાં એક સ્ત્રી તેના પતિ સાથે પમાર થતી હતી તેણે આ વેપારીને જોઈને કહ્યું, 'આ માણસનો ચહેરો એવો કડવો છે કે એવું મધ પણ કડવું ઘઈ જાય છે!'

આપણને પ્રશ્ન થશે કે આ સ્ત્રીને હસતી હતી તે શું આહોવાનું આકર્ષણ કરવાને હસતી હતી? ના, આપણને તો એમ જ વિચારવું ગમે કે એ સ્ત્રીનો સ્વભાવ જ ઉત્તમ હતો અને એમાંથી એવું હાસ્ય જન્મ પામતું હતું. આ જગતમાં આપણે કાંઈ માત્ર માત્ર વેચવાને કે ખરીદ કરવાને જ આવેલા નથી. આપણે તો જગતમાં પરસ્પરના મિત્ર બની રહેવાનું છે, એ આપણું કર્તવ્ય છે. એ જથી બાઈના આહોવાને પણ થતું હતું કે આ સ્ત્રી માત્ર મધ વેચનારી જ નથી. એ તો આ જગતની એક આનંદમય નિવાસિની છે.

'બાલદસિલા'

(૧)

આથે-સના જ્ઞાની સકતુને ન્યાયસભાના સભાસદોએ દેહાન્તદંડ કર્યો, એટલે તે સૌને ઉવેશીને એણે કહ્યું (૪૧, એપેલોજ ૪૦),

‘મને વારે આશા છે, કે મૃત્યુથી માણસનું કલ્યાણ થાય છે, કારણ કે મૃત્યુથી બેમાથી એક પરિણામ આવે; કા તો તે પત્ની માણસમાં કોઈ જાતની ચેતના ન રહે, ને કા માણસ મત્યલોકમાંથી કોઈ બીજા લોકમાં જાય. આમ જો ચેતના ન રહે, અને મૃત્યુ શાંતિ દેનારી સ્વપ્ન વિનાની નિદ્રા જેવું જ હોય તો તો મરવાથી અફળત લાભ થાય. પણ મૃત્યુ પછી પોતા પહેલાં મરી જાયેલા માણસો જ્યાં વસે છે એવે દેહાણે માણસ જાય છે એ વાત સાચી હોય તો તો એના કરતાં રૂડું ગું? અન્યાયી ન્યાયાધીશના હાથમાંથી છૂટીને સમદષ્ટિવાળા યમરાજની દિવ્યસભા ભેળી, અને જે પરાપકારી પવિત્ર જીવન જીવ્યા છે તેવા માણસોનો સત્સંગ કરવો, આ તો વીર્યયાત્રા જ ગણાય. રામ ને કૃષ્ણ, વ્યાસ ને વાલ્મીકિ, કાલિદાસ ને ભવભૂતિ, — આવા લોકોની સાથે વાતચીત કરવાનો અધિકાર માણસને મળે એ તો અમૂલ્ય જ લેખાય. આવું આવું જોવા જણવાનું મળતું હોય તો તો હું એક નહિ પણ અનેક વાર મરવાની આજલાશ રાખું. મૃત્યુથી કોઈ લયભીન ન થાય: કારણ કે મરેલા માણસ જીવતા હોય કે મરી જાય, પણ એવું ભૂડું કોઈ દિવસ ન થાય. ભગવાન એને કદાપિ છેડે દેતા નથી.’

નવિ કથાજ્ઞાન કોઈ દુર્ભવ, તાત, પાત્રો.

—ગીતા

(૨)

સુઆંગ ત્સુની પત્ની મરી ગઈ. તેની

ઉત્તરક્રિયામાં ભાગ લેવા હુઈ ત્સુ આવ્યો, ને જુએ છે તો સુઆંગ ત્સુ ગોઠણ ઉપર ઊંધો પ્યાલો રાખીને બેઠો છે, પ્યાલા ઉપર ટકોરા મારે છે અને ગીત ગાય છે.

આ જોઈને હુઈ ત્સુ એને કહે, ‘તમારી પત્ની તમારા ભેગી આખું આયુષ્ય સદી, તમારા છોકરાને ઉછેર્યો, ને તમારા ભેગી વૃદ્ધ થઈ, એનો તમે કાંઈ મોગ ન ખાંધો તો એ તે જોડું કહેવાય; પણ આમ ગીતકાં ગાવાં એ તો તમે મર્યાદા જ મૂકી કહેવાય.’

સુઆંગ ત્સુએ ઉત્તર આપ્યું, ‘તમે મને અન્યાય કરો છો. તે મરી ગઈ ત્યારે હું અસ્વસ્થ થઈ ગયો હતો. પણ એ બનાવ વિશે મેં વધારે વિચાર કર્યો તો મેં જોયું કે મરણમાં કોઈ નવી વિપત માણસ ઉપર આવી પડે છે એમ નથી. સદિમાં વસંત, શીત, વર્ષા, શરદ, હેમન્ટ ને શિશિર ઋતુઓ એક પછી એક આવે છે તેમ માણસના જીવનમાં પણ કુમારજીવસ્થા, યૌવન, જૂરા તથા અન્તે મૃત્યુ આવે છે. કોઈ થાકી જાય ને થાક ઉતારવા બેઠો જાય તો આપણે રાંઠે રાંઠ નથી કરી મૂકતા. મારી પત્ની પણ ભગવાનના વિશાળ પ્રાસાદમાં ઘડીક જ પડી ગઈ છે. વિલાપ ના કોલાહલથી એની નિદ્રામાં જો હું ભંગ પાડું તો રાજવાળેશ્વરે ઘટેલા સાર્વભૌમ નિયમનું મને જાન નથી એમ સિદ્ધ થાય.’

(૩)

ત્સુ લાઇ માટે પહોં, ત્યાં ત્સુ લી આવ્યો ને પૂછ્યું, ‘તારા ઘરને ભાંગીને ભગવાન શું ઘડ્યો?’

ત્સુ લાઇ કહે, ‘માબાપની આશા થાય એટલે બાળક ઉત્તર કે દક્ષિણ, પૂર્વ કે પશ્ચિમ

નય છે. તો પછી જગતનાં માખાપ એને આજ્ઞા કરે તો તેની ઇચ્છાને વશ પતીને તે જ્યાં એને મોકલે ત્યાં એ કેમ ન જાય? જગત્તાય જગદ આ મને મરવાની આજ્ઞા કરે અને હું તે આજ્ઞા ન માનું તો હું અકાલો બાળક ન પડું? આ માખાપ વિરુદ્ધ મોરારથી કૃતિયાદ ન કરાય. મને એણે આ દેહમાં વસાવ્યો, જીવાની-માં મારી આગળ પરશ્વમ કરાવ્યો, ઘડપણમાં થાક ખાવા દીધો, અને મરણ પછી મને વિસામો દેશે. જીવતા જેણે મને આમ પાખ્યો તે મયો પછી કેમ નહિ પાળે?

‘લુહારની કુલડીમાં પડેલી ધાતુ એકદમ ફૂદકો મારે ને કહે, કે “મારે હજા કે ઘર નથી બનવું; મારે તો તત્તવાર બનવું છે,” તો લુહાર બાણે, કે “આ તે કેવી અવિનયી ધાતુ મારે હાથ આવી છે?”

‘કેણે બાણે છે કે જીવતા રહેવાની ઇચ્છા કરવામાં માણસ ભારે ભૂત નથી કરતો? કેણે બાણે છે કે મરવાની અનિચ્છા, આપણે હોઈએ તો ઘરને માગે જ પણ આપણે ભૂલા પડ્યા છીએ એવી ભ્રમણાના જેવી નથી? હી ચી આઈમાં એક પસાયતાની દીકરી હતી. ત્યાંથી તેને પકડીને ચિન લઈ ગયા. એટલે તે એટલું બધું રોઈ કે એની સાડી આંસુથી પત્રળી ગઈ. પણ પછી જ્યારે તે રાબતા દરગારગદમાં આવી, એના સિંહાસન ઉપર એના ભેગી બેઠી અને એના ભેગી બત્રીસ બાતનાં ભોજન ને તેત્રીસ બાતનાં શાક જમી ત્યારે તેને થયું કે ‘હું આટલું બધું રોઈ શું કામ. કેણે બાણે છે કે આપણે લાણુ આયુષ્ય તે શું કામ માગ્યું હશે એમ મરેલાને નહિ થાતું હોય?’

(૧ ચર્ચના ને ૨-૩ વેળાના અગ્રેજ ઉપરથી.)

(૪)

આપણે મરણુ એવી ઈશ્વરની આજ્ઞા ધાય તો આપણે એ આજ્ઞા આનંદપૂર્વક માથે ચડાવવી, અને બાણુ કે એ આપણને કારાગૃહ-માંથી છોડે છે અને આપણી બેઠી તોડે છે જેથી કરીને આપણે આપણા પરમધામને પન્થે ચડીએ.

સિસેરો (ટરક્યુવન કોરપુટોસ ૧-૪૬)

એ મરનેસે જન્મ કરે. સો મેરે મન આનન્દ; કળ મરિયે, કળ ભોલિયે પૂવન પરમાનંદ.

—કર્પીર

(૫)

આપણું જીવન ઉઝીના લીપેતા રૂપિયા જેવું છે; તે પાછા ભરવાનો દિવસ લેલિયાત કુદરતે કરાવી દીધો નથી. તો પછી જે દી એ છન્છે તે દી એ જીવન પાછું માગે તો તેમાં આપણે કચકચ શું કામ કરવું? જીવનધન ઉપાડતાં આપણે એવી જ ભોલી કરી હતી.

સિસેરો (ટ. ડિ., ૧-૫૬)

(૬)

હરક્યુલેસ મરીને દેવલોક પાગ્યો, એણે આખો જીવ માનવજાતિની સેવા કરીને જે માગે ઘઈને તે દેવલોક પહોંચ્યો તે માર્ગ બનાવ્યો હતો. પરોપકારથી આ માર્ગ તે ન બતાવત તો તે દેવલોક પહોંચી ન શકત.

સિસેરો (ટ. ડિ., ૧-૧૪)

(૭)

માણસ જીવે છે ત્યાં લગી નિદ્રાવશ હોય છે, અને મરે છે એટલે બગી નય છે.

હરકત મહમ્મદ

માટે શિલ્પદું છે. તે તો વધી જાય છે. આનંદનો અનુભવ બાળક માટે સરેરાશ છે. નાનું બાળક માટીમાં પથ્થુ ઘેસીને સ્વર્ગ સર્જે છે. માટીથી રમે છે. આનંદનો અનુભવ કરે છે. એમાં પોતાની જાતને પથ્થુ બૂલી જાય છે. એક જ કારણે તે આનંદ માટીમાંથી લૂંટી રહ્યો છે. સર્જન કરી રહ્યો છે. પોતે આનંદ

અનુભવે છે. બીજાને અનુભવાવે છે કાગવાને એવું જગત રચ્યું છે. પ્રકૃતિનું સૌન્દર્ય કૂલ, નદી, ઝરણું, પક્ષીનું ગીત, બધે આનંદ આનંદ. કવિ અને કલાકાર અને આપણી વચ્ચે એક જ ભેદ છે. આપણે વ્યક્ત નથી કરી શકતા. શબ્દોમાં નહિ. ચિત્રમાં નહિ. પણ સુંદર ચિત્ર કે વ્યક્તિ વિચાર સંભળાતો હોય, હૈયાથી અનુભવાતો હોય તો 'વાહ વાહ' એક શબ્દમાં જરૂર બોલીએ. માટે તો શીખ શુરુ મંથ-સાહિબમાં એક જ વાત જોવા મળે છે તે આનંદ આનંદ. વાહ વાહ (અદ્ભુત).

સેંકડો વર્ષોથી માણસ પ્રજાની લીલા પામતો આવ્યો છે. અનુભવતો આવ્યો છે. તે તેને વ્યક્ત કરતો આવ્યો છે અને વ્યક્ત કરશે. આગમ અપાર છે. શુરુદેવ વહેવા લીલતા. એ માનના કે સવારનો પહોર એ ખૂબ અજલ્યો છે. બારીમાંથી આકાશનું દર્શન અને તે પછી સૂર્યના કિરણોનો પ્રવેશ એમાંથી ઝોરડાનું ઉગ્ગતળપથું એ જ મોટો આનંદરૂપ ગણાય. શાન્તિનિકેતનમાં વિદ્યાર્થી આદે હોય ત્યારે શુરુદેવ ચિંતા કરતા. રાત કેવી ગઈ એ જ પૂછતા. કેમ કે માંદા બાળકને રાત કીક ન ગઈ હોય તો

સવારના સૂર્યના પ્રકાશથી તેના કિરણોના સ્પર્શથી તેને આનંદ યાય છે. માંદું બાળક માને પૂછતું હોય છે: 'મા સવાર પડ્યું?' એ પ્રશ્ન પાછળ બીજો કરો જ અર્થ હોતો નથી. એ પ્રકાશને ઝંખતું હોય છે. તેથી તો શુરુદેવ શાન્તિનિકેતનની શાળામાં પ્રકાશની પ્યાસ દિવસે દિવસે વિકાસ પામે તે તરફ વધારે ધ્યાન આપ્યું. વિદ્યાર્થી કોઈ કારણસર લાલ્ચા નથી ગયો જાણી એવું દુઃખ મનમાં ન લાગતું. પણ સવાર સાંજ ૧૫ મિનિટ પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય તેણે ન માણ્યું હોય તો તે જાણીને તેમને દુઃખ થતું. પ્રકૃતિ પ્રથમ પુસ્તક છે. કુદરતનાં દર્શનો, ચિત્રો છે. નદીની વાંકીચૂકી ગતિ, પહાડ, વાદળ વગેરે દેખાતા આકારો એ એની ભાષા છે. અત્યારે ઘણી નિશાળો શક્રાત્મતા બે વર્ષમાં ચિત્રો વગેરે રાખે છે. ચિત્રની પણ એવી ભાષા છે કે જે આદિવાસીઓ પ સમજી શકે છે. ચીનથી એક ચિત્રકારે ગાંધીજીને પોતાનાં ચિત્ર બતાવવાની ઇચ્છા બતાવી. ગાંધીજીને કુદરત નહતી. ચિત્રકારે નક્કી કર્યું કે ત્યાં લગી ગાંધીજી પોતાના ચિત્ર ન જુએ ત્યાં લગી સેનામામમાં રહેવું. ત્યાં લગી ન પાવું. ન પીવું. આ હતો એનો પ્રેમનો સત્યાગ્રહ. જમ્યા પછી ચિત્ર જોવાની ગાંધીજીએ તૈયારી બતાવી. ફક્ત દસ મિનિટ માટે. ચિત્રકાર હરખાયો. ગાંધીજીએ જમવાનું પૂરું કર્યું કે તરત ચિત્ર લઈને દાડયો. ચિત્ર બતાવીને તે બોલવા ગયો કે: 'કું કહેવા છાથું છું. કે....' 'બસ. કર. ચિત્રનો આત્મા હોય છે તે બોલશે.' આમ ગાંધીજીએ ચિત્રકારને બોલતો અટકાવીને ચિત્રો જોઈ લીધાં. શુરુદેવને એવો વિશ્વાસ વર્ષો સુધી સંભળ થયો છે. તે લોકોની અંદર ધીમે ધીમે રસનું ઝરણું ફૂટી નીકળતું. શાન્તિનિકેતનમાં વિદ્યાર્થીઓ જન્મતાં, જ્ઞાન કરતાં વર્ષોમાં કામ કરતાં, ગીતપવનથી. વાતાવરણ ભરપૂર રહેવું. નિર્બંધ વખતનાં પણ તેમનાં ગીત સાંભળાને અહારથી આવનાર પગ ચૂકતાંની સાથે જ તેને ત્યાંના આનંદ અને સ્વતંત્રતા (સ્વચ્છંદતા નહિ)ના દર્શન થવા પામતાં. શુરુદેવ કહેતા જેમાં રમ મળે તેને માટે તો અંદરથી નિર્મત્રણો મળે છે. સૌંદર્ય દરેક ઠેકાણે છે. 'કૂલ મારા પ્રિયનમના પત્ર છે.' કૂલને જોઈ તે કહેતા કે: 'જેજે કૂલ બનાવ્યાં છે, તેની યાદ આપે છે.' પ્રજાનો પ્રેમ વ્યક્ત કરે છે. ત્યાં પ્રેમ છે, ત્યાં

સૌદર્થ છે એા/ખવા પૂજ કરના પ્રસશા કરવા આપણે માપ નક્કી કરીએ છીએ પણ એમ હોય તો કૃષ્ણ કલો છે તેા સામે કેશ્વ જુએ. સાતાવ પણ કાળા છે છતા સુદર છે ગુરુદેવે ઘણા ગીતો કહ્યા છે તેમા પણ અનેક સૌદર્થ છે બાલક પણામા ને પ્રેમ અનુભવીએ છીએ તેમાથી તે સુ ર બની જાય છે પ્રતિનુ સૌદર્થ પ્રથુનો પ્રેમ છે એક અનુભવ મને ભગવાનની કૃપાથી થયો હું જીતો હતો સુધના કિરણો માટીને ઝડી જતા હતા હું ગદાઈ થઈ ગયો હતુ થે મદમદ થવાય છે પ્રથુ રસમય આનંદમય છે એ આનંદ સર્જે છે અનુભવે છે આપણે પશુ તેમ કરીએ તે આનંદમા રહે છે આપણે પણ રહીએ તેમ તે હતું છે

એક કમળના બાઈ તેમણે ભગવાનાની પૂજુ મગનનાના આનંદમા અને આનંદમા રહો છો આમ આવો નો મને કરો કેમ રહી શકાય ' ૧૮ વર્ષની ઉમરે એક ફરીર અને એવાઓ મગન રહા કરો ' એવા મન આપ્યો કેઈ પશુ સ્થિતિમા રમતુ ઝાલુ સર્વન છે એવી દૃષ્ટિ હોય રસ પી શકીએ તેવી કમ્પા પણ હોવી જોઈએ કવિને તથા સંગીતમા અગાધ વિશ્વાસ હોય ■ સ્વ સમજીએ કે ન સમજીએ સદેશ દિલથી પોઆડી શકીએ છીએ. પરદેશી મહેમાનો આવે બગાળી ન બાજે શબ્દ અર્થ રાગ રાગિણી ન સમજે છતા એક વાન સમજે છે ગુરુદેવ આ ગીતમા આ કહેવા કમ્પે છે મીનના એક બહેન મલા સર્જને આવા પારકા ઘર શામ મજૂરી વગેરે કરીને પેસા જવાની આખ્યા ગુરુદેવ ન મળે ત્યા સુડી કાર્ડ ન લેવાનો એમનો નિશ્ચય કે વારે જ ગુરુદેવ મળી શકે ગુરુદેવ બપોરના સમયમા વિદ્યાના પુસ્તકો અલિપ્ત વગેરેનો અભ્યાસ કરના કેઈને પ્રથમ થયે કરીને અલિપ્તમા શું રસ પડે? Mathemet cs & beauty goes to-gether જવાન એમનો આ હતો જહન ઉ વાગ્યે મળ્યા ગુરુદેવે પૂજુ તે તે સમજ્યા નહિ એ તણુ શબ્દો જ ગુરુદેવને કહેવાયા આ-સુ ગીત ગાએલ' ગીત ગાયુ ગીત સામજતા તે બહેન રડી

પડ્યા અલિપ્તિ મૂકમા આ પાથો ગીત સામજતા રડી પડ્યા 'બગાળી ગીત છે તે શું સમજ્યા?' પૂજનામા આવ્યુ 'ભાગ નથી સમજતી પણ ગીત મલુ સબધી હતુ મારો ગુજરી ગયો દીકરો મારી સામે છાવન થયો' (આને આ બહેન મારી આપ સામે આવી ઊભા છે આવાછ)

સંગીતને બાગ બાકરજીના નિખોળી જર નથી દિડ દિવ સામે વાન કરે છે હૈયામા રસ હોય તે ભજન દ્વારા ભક્ત વ્યક્ત કરે છે રસનુ ઝરણુ તેમાથી બેએક દીપા આપણને મળી જાય તેવી કૃપા ઉતરે ગુરુદેવ પડેના એકના જતા વચમા જ મુનમુન રાર કરે મારીમાના મુસાદરો તેથી મીડાય ચૂપ કરે ' એમ કહીને અટકાવે. પણ તેઓ ચૂપ રહી શકે નહિ લોહ પામલ મણી કાપતા ત્યારથી શાન્નિનિજનના અધ્યાપોએ મળીને નક્કો કયું કે ગુરુદેવને ફરતકાસમા જ મોકલવા બલે તે મારે એક ટક છોડી પડે તો તેમ પશુ ફરતકાસમા મોકલવા નેથી એમની રતતવતા જળવાય

"એ નો સૂરજડી કિરણો,
તેર પ્રેમકા આવરણો એ નો સૂરજડી
તેરા પ્રેમ જગ અજાવે
અકલ સહિ સાજ સભાવે,
જેત જેત કોઈ નાચ નચાવે,
પથ્થર કરે કથનો એ નો સૂરજડી
તેરા પ્રેમ લેદ મિટાવે
પરસ્પર કે સબધ બનાવે
આપસમે અળકે મિલાવે,
કરે એક વરણો એ નો સૂરજડી
તેર પ્રેમ એ સૂરજ અમકે
ચાહ અમકે તારા અમકે
નદી ઓર સમુદ્ર અળકે,
કરે આકર્ષણો એ નો સૂરજડી

પ્રકરણ ૩—રુદ્રપ્રયાગ

હિમાલયનાં યાત્રાધામોમાં સડક અને મોટરગસ પહોંચી ગયાં છે, યાત્રા સરળ, સગવડ વાળી અને સુખરૂપ થઈ ગઈ છે. પરંતુ પ્રાચીનકાળમાં યાત્રાએ જવું એટલે ઘર બાળીને તીરથ કરવું એમ ગણાતું. દયારામે ત્રણ વાર પગપાળા આખા ભારતની યાત્રા કરી હતી અને લૂંટાયા પણ હતો. આજે તો બદરી-કેદાર પહોંચીને ત્યાંથી તાર કરી શકાય છે. અને વગર લૂંટાયે તારથી પૈસા મગાવી શકાય છે. મહાભારતકાળમાં અશ્વારથારૂઢ થઈને શ્રીકૃષ્ણ સૌરાષ્ટ્રથી હસ્તિનાપુર જતા. વિંધ્યુદ્ધ કાળમાં તૈલરથારૂઢ થઈને કૈલાસનાથ કાતજૂ દેવ પ્રયાગના દર્શને જઈ શકે છે.

હૃષીકેશમાં મોસૂઝણું થયે મોટરબસમાં ખડકાયા. પોલીસખાતાની કડક દેખરેખને લીધે વધારે યાત્રીઓ તો ભરી નથી શકાતા. પરંતુ પંબળીઓ અને ઉત્તર ભારતીઓ પોતાની વિશ્વાળ કાયાઓને લીધે વગર ભીડે, ભીડને આભાસ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. યાત્રાની મોસમ પૂરબહારમાં આહુ હતી. વીસ પચીસ બંગાળી દેવપ્રયાગ તરફ દોટ મૂકતી હતી. ઘડી ઘડી વળાક લેતી અને ઊંચે ને ઊંચે ચડતી ગતિને કારણે કોઈને ચક્કર આવતાં હતાં, કોઈને ઉલટીના ઉછાળા આવતા હતા. કોઈ નીચેની બચકર ખીણો ભેળંને સડક ઉપર જ સડક થઈ ગયા હતા. કોઈ વળી પરમાનંદ આધવને પ્રાર્થના કરતા હતા કે તે વાચાળ ફાઈવરને મૂક બનાવી દે જેથી યાત્રીઓને પંચ બનીને ગિરિ લંઘવાનો પ્રસંગ ન આવે. દસેક વાગે દેવપ્રયાગ આવ્યું, મીધો હું ઘાંટ ઉપર પહોંચ્યો.

દેવપ્રયાગમાં ગંગોત્રીથી આવતી ભાગીરથી અને બદરીનાથથી આવતી અલકનંદાને સગમ થાય છે. બંને ધોધ પડતો હોય એવા વેગથી

ધસતી, ધો, ધો, ધો એમ ગરજને પાપ ધોવાતું કહેતી, બજરમાન અલકનંદા અહીં શીળી અને વહાલસોઈ ભાગીરથીને પોતાના આશ્વેષમાં એવી સમાવી લે છે કે ભાગીરથીને ગોતવી ભારે થઈ પડે છે. ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની નદીઓના સંગમે શાંત હોય છે. ગુજરાતની મોટી નદીઓ મેદાનમાં વહે છે. સૌરાષ્ટ્રની મોટી નદીઓ પહાડી ભોમમા ઊતરે છે. સરવાળે બંને શાંત ગણાય. પણ અહીં તો દસહજાર ફીટ ઉપરથી ઊતરતી બે નદીઓ મોઝેક માર્બલમાં બીજી અનેક નદીઓનાં જળથી પરિપુષ્ટ થઈ ચૂકેલી હોય છે. આવી હૃદયુષ્ટ નદીઓને કુદકે ને બુસકે નીચે ઊતરવાતું હોય ત્યાં તેઓ વિજયગર્જના કરતી જ વહે છે.

ઘાટનાં પગથિયે સાંકળો બાંધી છે. તે પકડીને જ પાણીમાં ઊતરવું પડે છે. તેમાં થ એક બે પગથિયાં જ નીચે ઊતરી શકાય. વધારે ઊંડા ઊતરીએ તો હિમાલયની યાત્રાને બદલે સમુદ્રયાત્રાએ ઉપડી જવાય. પંડાના એક છોકરાએ કહ્યું કે દર વરમે બેત્રણ માણસો આવા ધોધમાર પાણીમાં તણાઈ નાથ છે. પછી તરતાં આવડતું હોય તો આગળ ઉપર શાંત જળ થાય ત્યાં નીકળી શકે અને નહિ તો અહીં જ સફગતી પામે.

દેવપ્રયાગમાં રધુનાથજીનું મંદિર છે. લલમણે જેમ હૃષીકેશમાં તપ કરેલું તેમ બગવાન રામ ચંદ્રે દેવપ્રયાગમાં તપશ્રયો માંડેલી. ગામમાં પોણોસો જેટલાં ઘર હશે. હિમાલયનાં બધાં ગામો ઘાટનાં પગથિયાંની બાંધણીએ વનેલાં હોય છે. ડુંગરા ઉપર કંટાળા ધોરનાં ઝુંડે ઝુંડે બેઠા છે.

સાંજે ચારેક વાગે બસ ફરી વાર ઉપડી. બસના ચોલાવ આગળથી એક દિગંબર સાધુ પસાર થયો. લલબલા પહેલવાનને શરમાવે તેવું અલમસ્ત તેવું શરીર હતું. કોઈની ચે

તરફ જોયા વિના તે કયાક ચાલ્યો ગયો છએક
વાગે શ્રીનગર (કારમીરનું નહિ પણ મઢવાવ
જિલ્લાનું) આવ્યું આખા કાનીકમનીવાળાની
ધર્મશાળામાં ભિસ્તરો ગોઠવીને ગરમીથી જલવા
અનકનદાને તળે ગયો

અવકનદાને પહોળો ૫૦ ધોળા પથરા
જોથી ભરેલો છે કયાક કાળા અને રાતા પથરા
પણ મળે બધા જ પથરા ગોઠમગોઠ તેમની
ઉપર ચાનીને જ નદીએ પહોચાય સૌરાષ્ટ્રના
ગામડાઓમાં જાણજોતા ઘરને આગળે પીપળા
નો જોગે તથા તુવસીકચારો હોય છે જોરા
ઉપર મળે તેટલા શિવલિંગ ગોઠવ્યા હેય
છે આવા લાખો શિવલિંગ અવકનદાના ૫૦મા
પડયા હતા નકગડિયા પાણીથી માડીને નદી
ચરના નમૂના સુધીના બધા કાના પથરાઓ
ચોંચા હતા બધા જ ગોઠાકારે ખૂણા કોણા
કે અકેણાપણાનું નામ જ નહિ! અહીં ગરમી
મેહર પડે છે તેથી હાથ મોખબ ધોયા અધારુ
યથે ધર્મશાળામાં આવ્યો

શ્રીનગરની ધર્મશાળામાં ચાનીઓનો શબ્દ
મેળો ભરેલો હતો ગુજરાતના જિયા પડછદ
ખેડૂતો અહીં જોયા ભારેખ ઉત્તર ભારતીયોને
જોયા જિયાઈ અને પહોળાઈમાં બનેને હકાચે
તેવા પબખીઓ જોયા સફેદા ભારતના
એકેએક પ્રાંતનું અહીં એકાઠ કુટુંબતો હતું જ
ધર્મશાળા ખીચે ખીચ બરી હતી કોઈ શકતા
હતા કોઈ મીધુ ખરીદતા હતા કોઈ જોજનની
તૈનારી કરતા હતા કોઈ દેવદરને જતા હતા

આખા કાનીકમનીવાળા પબખના સિદ્ધ
પુરુષ થઈ ગયા છે તેમની મુખ્ય સરચા
હુપીકેશમાં સ્વગૌરવમાં છે હિમાવચના બધા
યાત્રાધારીમાં તેમની બધાવેલી ધર્મશાળાએ
યાત્રીઓને માટે આશીર્વાદ સમાન છે ગયોત્રી
જમનેત્રી બદરીનાથ, કેદારનાથના યાત્રા
માર્ગેમાં આદ્યત્વ માર્ગવચા અતરે તે સર્વત્ર
આવે છે મોટા યાત્રીગણ તેમાં જ જિતરે

તેમાં સ્થાન ન મળે તો જ અન્યત્ર રહેવાનો
લોકો વિચાર કરે છે સાધનસપ્ત ગૃહસ્થો
પડાઓને ત્યાં કે ખાતગી મકાનોમાં જિતરે છે
પડાઓ દક્ષિણથી સતોષ પામે છે દુકાનદારો
ચાત્રીઓને દુકાનમાં જ રાતવાસો આપે છે
અને અદવામાં ચાત્રીઓ પોતાની દુકાનેથી
મીધુ ખરીદે એટલે સણ ચા છે સૂવાનું
ભાકું તેઓ લેતા નથી રસોઈના વાસણો મફત
આપે છે પહેલા બગનજુ પણ મફત આપતા
પણ હવે સર્વજનની મહામારી જેવી મોઢવારીએ
બગનજુને બાંદરે બીજા બનાવી દીધી છે
દુકાનદારો કહે છે કે તેમની પસેથી જ ગવ
ખાતું કે સુપરાર્થ દુકાનના કે જમીનલાડના
પૈમાં લે છે પકેવા જ ગવખાતું આવી કમાણી
નહોતું કરતું તેથી બજનજુ મફત આપી શકાતું
હવે તેનો કર આપવા માટે બગનજુના કામ
લેવા જ પડે છે

શ્રીનગરની પાછળ ઈતિહાસ છે અગાઉ
એક પહાડે નદીમાં તુટીને સરેશ્વર બતાવેનું
આ કુદરતી બધ પડી કુદરતી રીતે જ તુટ્યો
અને તેનું એવું લયકર પૂર આવ્યું કે જુનું
શ્રીનગર તણાઈ ગયું નવું વસેલું શ્રીનગર
પહોળા રસ્તાવાળું, મીધી હારની દુકાનોવાળું,
વ્યવસ્થિત ગામ છે ચોટરનો માગે સવાથી તે
રસ્તાથી જરા દૂર પડી ગયું છે જૂના વખતમાં
અહીં રાજાઓની રાજધાની હતી પહાડોની
તળેટીમાં વસેલું હોવાથી અહીં ધામ બહુ થાય છે

વહેલી સવારે જલ્લુ વાગ્યાથી કોઈ કોઈ
ભક્તજન જિરોને શ્યામભજન કરવા લાગ્યા એક
ઉત્તર ભારતીય ભક્ત મીકા સુરીવા કહે બજનો
લવકારતા હતા તેમણે અનેક ભજનો ગાયા
તેમાં 'રામે કુટિયા બનાઈ બનખ કમે' બહુ
સુદર ભારતીય સીતાએ માયામૃગને મારવાની
હક લીધી શમ ન છૂટકે ગયા મારીચવધને
અતે પર્વકુમ્ભિમાં આવીને રામ જુએ તો સીતા
ન મળે! તેમણે રમણને પૂછ્યું 'સીતા કયા?'

અપરાધી લક્ષણ શો ઉત્તર આપે? દુષ્કર્મ બનેલા રામે લક્ષણને કહ્યું: 'લક્ષણ! આરા-ભંગના અપરાધ માટે તને દેહાંતરદંડ જ ઉચિત શિક્ષા છે. પરંતુ એ શિક્ષા કરું તો પછી મને બીજો લક્ષણ ક્યાંથી મળે?'

ચાર વાગે યાત્રીઓ ઊઠવા માંડ્યા અને પાંચ વાગે તો રવાના પણ થયા. દેટલાક પગ-પાળા જનારા હતા. દેટલાક પહેલી જસની ટિકિટ લેવા ઊતાવળ કરતા હતા. સાડા ૩ વાગે અમારી મોટરબસ ઉપડી અને દસ વાગે રુદ્રપ્રયાગ પહોંચ્યો. રુદ્રપ્રયાગમાં માધ્યમિક શાળા છે. કોલેજમાં પ્રથમ બે વર્ષોના વર્ગો પણ ચાલે છે. સેવાસમિતિની કચેરી છે. દવા ખાતું, ટંપાલ કચેરી અને કોર્મળિયાની રમી ટંકાવવાની ગોઠવણ પણ છે. બાળા કાઢી-કમઢીવાળાની ધર્મશાળામાં ઊતર્યા.

રુદ્રપ્રયાગમાં બઢરીનાથથી આવતી અલક-નંદાની સાથે દેહારનાથથી આવતી મંદાકિનીનો સંગમ થાય છે. સંગમસ્થળે અણીદાર ભૂશિરમય ખડકને કોરીને નીચે ઉતરવાનાં જૂના જમાનાનાં પગથિયાં છે. દરેક પગથિયા વચ્ચે દોઢ ફીટનું અંતર હોવાથી સંગમમાંથી રસોઈ માટે પાણીની બાલ્કની લાવનારને સાદો વ્યાયામ થઈ જાય છે. અલકનંદાનાં ઘોળા, ડોળાં જળમાં મંદાકિનીના શાંત ણિલેરી નીર મળે છે એ દૃશ્ય આહ્લાદક છે. અહીં દેવપ્રયાગ જેવો ઘેરો ધુધવાટ નથી. સંગમોમાં સ્નાન કરતી વેળા એવી ઇચ્છા રહે છે કે ખરેખર બે જળ મળે છે ત્યાં જઈને ફૂળકી મારીએ. પણ એકવાર ત્યાં પહોંચીએ તો પાછા ફરવાની કોઈ આશા રહેતી નથી એટલે સંગમક્ષેત્રમાં જળ કરતાં સ્થળનું મહાત્મ્ય અધિક ગણીને હરકોઈ એકના જળમાં બીજી નદીના જળને ઉપસ્થિત ગણી લેવું-એટલું જ નહિ પણ આવા ત્રિવેણી સ્થળે સંસ્કૃતીનું પણ માનસિક સ્થાન કરી લેવું હિતાવહ છે. સંગમસ્થળ સ્વયં સુષ્કમય છે.

અધિક પુણ્યસંચયનો લોભ રાખનારને માટે સુક્રિતદ્વાર જ પ્રવે છે.

હિમાલયમાં શું કે દેશમાં શું, સંગમ સર્વત્ર પ્રેક્ષણીય હોય છે. અહીં અલકનંદાનો પટ બહુ પહોળો છે. મંદાકિની તેની આગળ બાળક જ લાગે. અથવા તો મોટી બેન બહુ નાની બેનને ઘણે વરને મળતી હોય તેમ લાગે. અલકનંદા મસ્તીખેર, તોફાની, લાડકી મોંએ ચડવેલી, બજરમાન કન્યાનું રૂપ ધારણ કરે છે. કલકલ નહિ પણ ખળખળ નિનાદ કરે છે. ઊર્મિમાળા અને તરંગાવાલે ઉછળે છે. મંદાકિની જૂના સંસ્કારી રૂઢિચુસ્ત કુટુંબની કુલવધૂ જેવી, અસ્તિત્વ દર્શાવતાં ચે સંકોચાતી લાગે છે. બંને ભગિનીઓ ભેટે છે ત્યારે અલકનંદાના વારિવૈલવમાં મંદાકિનીનું જળવિત્ત ક્યાંય દેખાતું નથી. દેવપ્રયાગના અને રુદ્રપ્રયાગના સરિતાસંગમોમાં બંને જળ જુદાં પડી જાય છે. કયું જળ અલકનંદાનું અને કયું જળ તેની બહેનનું એ આંગળી ચાંધીને બનાવાય એવો રંગભેદ વરતાય છે. અલકનંદા-મા ધસમસતું પૂર અને ઘોણું પાણી તેની આંતરપ્રકૃતિ નથી દર્શાવતા. મંદાકિનીનાં ચાર પાંચ માથોડા જળની નીચે પડેલી ઘોળી શિલાઓ મધ્યાહ્નના સૂર્યનાં જળભેડી ફિરણે વડે સ્પષ્ટપણે પરચાતી હતી. અલકનંદાના ડરામણા ખળખળાટને બદલે અહીં નીરવ શાંતિ હતી. કાંઠા ઉપર નજર નાખતાં બે માંકડાંએ સામેના ડુંગર ઉપર ખાવાનું બોળતાં એક વૃક્ષથી બીજે વૃક્ષે ચડતાં હતાં. એક કક્કલિયો માછલાં ગોતતો હોલે પટે હોડ્યા કરતો હતો. બે હોલાંઓ તરસ છિપાવવા પાણી પીવા મથતાં હતાં. ત્રાંસા તટના લીસા પથરાની દિવાલો ઉપર તેમના પગ ટેકવાતા ન હતા અને બીજી કોઈ રીતે પાણી પીવાય તેમ ન હતું. તેમની આ મથામણ ઠીકવાર મુઠી મેં ભેડી; પરંતુ અતે તેમણે પાણી પીધું કે તરસ્યાં જ

હોડી મયા તેની સરત ન રહી

રુદ્રપ્રયાગનુ આ સગમસ્થાન મને એટલુ
ગમી ગયુ કે તેના મદાકિની તા'ના એક સ્થળે
હું નજીક કલાક સુધી બેઠો જ રહ્યો હૃષીકેશમા
લક્ષ્મણબાથી ગીતાબ્જનને એક ગાઉને માર્ગ
પરે કાપતા હિમાવનની પદ્મનાગની પ્રયમ
ધન્યતા વરતાર્થ અડી હિમાવનના ભક્તિપૂર્ણ,
એકાલ સ્થળોના દુષ્કામોક્ષા થવામા પશુ કેટલી
ધન્યના છે તેનો અનુભવ થયો આ હિમાવન
મા અનેક સાધુસત સિદ્ધયોગી સુસુખમહાત્મા,
રાગીતાગી, મૃદસ્થવૈરાગી જ્ઞાત્માશિવાત્મા
એએ ધ્યાન ધર્મ હશે, તપ ઠરું હશે, મનન
કર્તું હશે, સમાધિ સાધી હશે એવા પરમાત્મા
ના કૃપાપાત્ર હૈરી જીવોની કોઈ ગણના પશુ
હશે ખરી? સ્વેતવાસકક પના ઉદયથી ત
સ્વરાજનના ઉદય અને પ્રભાતકાળમા ભારતીય
આર્યોનુ યાત્રાસ્થાન, નિવૃત્તિસ્થાન, ઉપાસના
સ્થાન અને નિર્વાણસ્થાન હિમાવન જ રહ્યો છે
આ ગિરિમાળાને એક પશુ ડુંગર એવો હશે
ખરો કે જના કોઈ પવિત્ર આત્માના પગના
ન પડયા હોના? કોઈ શિવાલટ એવો હશે
ખરો કે જના કોઈ સાધકે વધી ન વિતાળ્યા
હોય? કોઈ શિખર એવું હશે ખરું કે જના
સિદ્ધોનો વાસ ન હોય? કોઈ જળબાટ એવો
હશે ખરો કે જેએ સદાજી યાત્રાળુના જીવન
સમયને એક આયમનથી પનદાવી નાજુ ન
હોય? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાની વિભૂતિઓ
વર્ણવતાસ્વપ્નએકદંડે કે રથાવરણા હિમાલય :
ઓતસામાદિભ ભગ્વતી । ગીતાની સાક્ષીએ
ભગવાન હિમાલય સ્વરૂપે ભગોને સદૈવ દર્શન
આપે છે, ભગવીસ્વરૂપે સદૈવ અમૃતપાન કરાવે
છે સાધકના ઉદરમા સ્વચ્છ જઈને તેના રક્તના
બિંદુએ બિંદુમા, રોમેશમમા વ્યાપીને તેની
કાયાનુ કથન કરે છે, તેની આસુરી પ્રકૃતિને
દૈવી દશામા પવગી નાખે છે ધોળીઘાટના

પથસમાધી ધર્મોત્થા સરખવે છે

મધ્યાહના પહાડી તડકામા એક ખડકની
શીતળ છાયામા, હિમાવનના અને મદાકિનીના
દર્શનથી ચકલી મરતી અનુભવતો હું બેઠો જ
રહ્યો જેની અખના આલેખાગથી ભેરેની તે
આજે આખેડ વધે નેત્રનિર્વાણરૂપે, દરે દિશાએ
મને વીટી વળ્યું હતું । આકાશમાથી ગિરતી
ગગનુ અવતરણ, તેને ધારણ કરતા મહ દેવ
તેમના જટાબૂથમા વગે સુધી ભુકભુવામાની
બ્રમણ અતે મગતો માર્ગ, એ બધી કથા
આજે નજરોનજર બજે બેતો હોઉં એમ તાજી
થતી હતી હિમાવન! મદાકિની! તેની પદ
યાત્રા! તેના સ્નાનપન! આલ્મણના દીકરાને
માટે આજે બજે દેવના દ્વાર ઉદય્યા હન ।
આજે ચિરવાહિત સૌમાન્યનો ઉદય થયો હતો!

મથાતર મહિમરીકરણીતલાનિ

વિદ્યાધસપ્રપિતચારુશિલાતલાનિ ।

સ્થાનાનિ કે હિમવન મલય મતાનિ

ચત્સાવમભવપરિવરતા મનુષ્યા ઃ

[જગના શ્રીમા તરંગીની ઝગુથી દડા બનેલા
અને જેની ઉપર વિદ્ય ધરા (દેવનાઓ) વસે છે એવા
હિમાવનના સ્થળો શુ નાશ પામ્યા છે કે જેથી અપમાન
પૂર્વક અપાપેનો પારકો પિંડ (કોપાજન) મેળવ
વામા મનુષ્યો રચાપચ્યા રહે છે!]

હરદારમા પહોલીવાર હિમાવનની હાર
માળાનુ દર્શન થતા થયેલો આનંદ વધતો જ
બધ છે ડુંગરાએ તેવા જ છે ઉંચાઈમા
આજુ ગિરનારના જ સંહોદરો! નદીઓ પશુ
સાગર વચ્ચે, મડી નમંદા, બાદર રોનુ જી કર
એમાસે પહેલી હોય તેવડી જ, પરંતુ સૌરાષ્ટ્ર
સુજરાતનો વગડો વગર સાવગ્રેય ચિકટ લાગે છે
ત્યારે અડી જન્મોજન્મનુ સાર્થકથ સમાયુ છે
બાળક માતા પાસે આવે ત્યારે જે આનંદ ઉત્સાહ
અને પરનિવૃત્તિને તે અનુભવે છે તેવી અનુભૂતિ
આસ્વાદ્ય છે (કમથ

તમે ગમે તેટલા વિદ્વાન થાઓ, પણ જ્યાં સુધી તમારા હૃદયમાં ઈશ્વર-ભક્તિનો ઉદય ન થાય, જ્યાં સુધી તેને પ્રાપ્ત કરવાને તમે ઉત્સુક ન થાઓ, ત્યાં સુધી તમારી બધી વિદ્વતા કોકટ છે. વિવેક, વૈરાગ્ય વગરના મિથ્યા પાંડિત્યથી કશો લાભ નથી પડતો હજારો ગ્રંથો ભણે, અને સારાં સારાં વ્યાખ્યાનો કરે પણ તેમનું ચિત્ત તો કામિની-કાંચનમા પરોવાયેલું હોય છે. ગીધ ભક્તેને આકાશમાં ઊંચે ઊડે પણ નજર તો તેની ઉકરડા ઉપર જ હોય છે. જે વિદ્યા વડે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય તેનું નામ જ વિદ્યા. ખીલ બધી વિદ્યા, એ વિદ્યાની આગળ નકામી છે આ વિદ્યા થા વિશુક્તયે.

સાધક જે પ્રકારના હોય છે એક પ્રકારના સાધક વાંદરીના બગ્યાં જેવા હોય છે અને ખીજ બિલાડીનાં બગ્યાં જેવા હોય છે. વાંદરીનું બગ્યાં પોતાની માને ગમે તેમ કરીને પોતાના બગ્યાં તળગી રહે છે. એ જ પ્રમાણે કેટલાક સાધકો દૃઢ નિશ્ચય કરે છે કે આટલો અભ્યાસ તો રોજ કરવો જ બેઈએ. આટલા વખત સુધી ધ્યાન કરવું જ બેઈએ; આવી અને આટલી તપશ્ચર્યા

તો કરવી જ બેઈએ. એવા સાધકો પોતાના આત્મબગ્યાં ઈશ્વરને પકડી લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

પણ બિલાડીનાં બગ્યાં પોતે માને વળગતાં નથી. તે તો પડ્યાં પડ્યાં મિયાઉ મિયાઉ કરીને માને બોલાવે છે અને માની મરજીમાં આવે તેવી તેમની વ્યવસ્થા કરે છે. કોઈ વાર બગ્યાંને મોંમાં પકડીને કોઈ ગૃહરથના પલંગ ઉપર લઈ જઈને મૂવડાવી આવે છે તો કોઈ વાર માળીએ લાકડાં ભર્યાં હોય તેના પોલાણમાં પણ મૂકી આવે છે. મા પોતે તેમને મોંમાં પકડીને, ફાવે ત્યાં લઈ જાય છે તેઓ પોતે માને પકડી શકતાં નથી એ જ પ્રમાણે કેટલાક સાધકો સાધન ભજનનું ધાગણ પોતે ઠરાવીને—એટલે કે આટલો જપ કે આટલો વખત ધ્યાન કરવું એવો નિશ્ચય કરીને—ભજન કરતા નથી. તેઓ તો માત્ર હૃદયની વ્યાકુળતા-પૂર્વક આકન્ઢ કરીને પ્રભુને માટે પોકાર કર્યા કરે છે અને તેમનું રુદન સાંભળીને પ્રભુથી ચાંભાતું જ નથી. આવીને દર્શન આપવું જ પડે છે.

બધા સંપ્રદાયને માન આપવું પણ નિષ્પ્રાભક્તિ તો એક ઉપર જ રાખવી.

બધા દેવને પ્રણામ કરવા પણ એકને જ હૃદય અને આત્મા સમર્પણ કરીને તેના પ્રતિ અનન્ય પ્રેમ રાખવો. એનું જ નામ એકનિષ્ઠ ભક્તિ અથવા અપ્યભિચારિણી ભક્તિ.

હનુમાનને રામરૂપ સિવાય ભગવાનનું બીજું કોઈ પણ રૂપ પ્રિય ન હતું. ગોપીઓની નિકા એવી હતી કે દ્વારકાના મુગટધારી શ્રી કૃષ્ણનું મુખ જોવાની પણ તેમણે ઇચ્છા ન બતાવી. સ્ત્રી પોતાના દિયર જેઠ, બધાની સેવા કરે છે; તેમને પીવાને પાણી આપે છે; ખેતવાને આસન આપે છે; પણ પોતાના ઘણીની જેટલા પ્રેમથી સેવા કરે છે તેટલા પ્રેમ તે કોઈના ઉપર રાખતી નથી. તેના ઘણીની સાથેના તેના સંબંધ એર જ છે

*

આનંદ ત્રણ જાતનો હોય છે:
વિષયાનંદ, ભજતાનંદ અને પ્રજ્ઞાનંદ.
 જેમનો આનંદ કામિની-કાંચનના ઉપભોગમાં જ મર્યાદિત થયેલો છે તેઓના આનંદને વિષયાનંદ કહે છે. ઈશ્વરના પવિત્ર નામનું અથવા તેના શુશ્રુતું કીર્તન કરવાથી પ્રાપ્ત થતા આનંદને ભજતાનંદ કહે છે; અને ભગવાનના દર્શનથી જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેને પ્રજ્ઞાનંદ કહે છે. પ્રજ્ઞાનંદનો ઉપભોગ કર્યા પછી ઋષિમુનિઓ પોતાની મરજ

મુજબ વર્તન કરતા હતા.

ચૈતન્ય ભગવાનની ત્રણ પ્રકારની અવસ્થાઓ હતી: અંતર્દશા, અર્ધબાહ્યદશા અને સંપૂર્ણ બાહ્યદશા. અંતર્દશામાં તે ભગવાનનાં દર્શન કરીને સમાધિરથ થઈ જતા અથવા જડ સમાધીમાં લીન થઈ જતા. અર્ધબાહ્યદશામાં તેમને કેટલીક શુદ્ધિ રહેતી અને સંપૂર્ણ બાહ્યદશા વખતે ભગવાનના નામનું અને શુશ્રુતું કીર્તન કરતા.

*

સમાધિ કોને કહેવાય તે જાણો છો ?

જન જન મરે મરે તત્ત તત્ત સમાધયમ્ ।

જ્યાં જ્યાં મન લીન થઈ જાય ત્યાં ત્યાં સમાધિ થઈ કહેવાય. જ્ઞાનની નિર્વિકલ્પ સમાધિ હોય છે. એવી અવસ્થામાં તેમનામાં અહંભાવ રહેતો નથી. ભક્તિ-યોગ વડે પ્રાપ્ત થતી સમાધિને સવિકલ્પ સમાધિ કહે છે. એવી અવસ્થામાં સેવ્ય-સેવક ભાવનું સ્મરણ રહે એટલા પૂરતો અહંભાવ રહી જાય છે. ઈશ્વર રસરૂપ છે અને ભક્ત રસિક એટલે રસને ભોક્તા છે, અથવા ઈશ્વર આસ્વાદ્ય છે અને ભક્ત આરવાદ્ય છે એટલા પૂરતો અહંભાવ રહે છે. ભક્તને સાકરરૂપ બની જવું ગમતું નથી. સાકરથી જરા અલગ રહીને—તેના ભોક્તા બનીને—તેની મીઠાશનો સ્વાદ લેવાનું ગમે છે. તેની પ્રાર્થના કરો. તે દયામય છે.

તે શું ભક્તની પ્રાર્થના નહિ સાંભળે? ન કેમ સાંભળે? તે તો કૃપતરુ છે. તેની પાસે જે માગશો તે મળશે.

*

સાધારણ ઋષિમુનિઓ પોતે જ તરતા, પણ ખીજઓને તારી શકતા નહિ. ખેરનું લાકડું જેમ તેમ કરીને પોતે તરી શકે છે પણ તેના ઉપર એકાદ પક્ષી સરખું બેસે તો તે ડૂબી જાય છે. પણ નારદજી જેવા ઋષિઓ સીમળાના લાકડા જેવા હતા. તેઓ પોતે તરી જાયતા એટલું જ નહિ પણ ખીજાં હજારો માણસોને પણ સાથે લઈ જતા. જેમ રટીમર પોતે તરે છે એટલું જ નહિ પણ તેમાં જે બેસે તેને પણ તારી શકે છે.

નારદ જેવા વિજ્ઞાની આચાર્યો ખીજા ઋષિઓ કરતાં વિશેષ પરાક્રમ-શાળી હતા. પાકા પટાબાજી કરનારા આંખે પાટા બાંધીને પણ પટા ખેલી શકે છે; અને એકઠી વખતે પાંચ છ માણસની સાથે હરીફાઈ કરી શકે છે.

જેઓ માત્ર જ્ઞાની જ છે અને વિજ્ઞાની નથી તેઓ ખીજઓને ઉપદેશ આપવાની યોગ્યતા ધરાવી શકતા નથી. શેતરંજ રમતી વખતે કાચા ખેલાડીઓ ગમે તેમ કરીને પોતાના પ્રતિરર્ધીનું

માર્ગ મારવા ઉપર જ દૃષ્ટિ રાખે છે; પણ શેતરંજના ખરા ઉસ્તાદી દાવપેચ તેઓ બતાવી શકતા નથી. જે વિજ્ઞાની છે તેને કોઈ પણ પ્રકારનો ભય હોતો નથી. તેઓને સાકાર તેમ જ નિરાકાર બેઉનો સાક્ષાત્કાર થયેલો હોય છે. તેઓ ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારનો આનંદ વધારે ભોગવી શકે છે. ચિંતન કરતાં કરતાં અખંડમાં જ્યારે મન લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેમને અદ્વૈતિક આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને જ્યારે મનનો સંપૂર્ણ લય નથી થતો ત્યારે ઈશ્વરની મહત્તામાં મન પરોવાઈ તે દ્વારા આનંદ અનુભવાય છે.

*

અનંત મત અને અનંત માર્ગ છે. પણ એક વાત તમારે હમેશાં યાદ રાખવી કે કળિયુગ માટે તો નારદીય ભક્તિ એ જ વિધાન છે. એ માર્ગમાં પ્રથમ ભક્તિ પરિપક્વ થયા પછી ભાવ અને ભાવના કરતાં પણ એક કોચી અવસ્થા છે. એ અવસ્થાને મહાભાવ કહે છે; અને તે પ્રેમનો ઉદય થતાં પ્રાપ્ત થાય છે. સામાન્ય મનુષ્યોને આ મહાભાવ અને પ્રેમ પ્રાપ્ત થઈ શકતાં નથી. જેમને તે પ્રાપ્ત થાય છે તેમને જ પરમ લાભ અર્થાત ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થાય છે.

*

* તેઓ (વડીલો) કહે તે દરવુ, કરે તેના આપણે કાણ ન બનવુ.

* હરિશ્ચન્દ્રની ઉપર પડેલી તેવી વિપત્તિઓ ભોગવવી ને સત્યનું પાવન કરવુ એ જ ખડુ સત્ય. આજે ભારી બુદ્ધિ સમજે છે કે હરિશ્ચન્દ્ર કોઈ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ નહિ હોય, છતાં મારે મન હરિશ્ચન્દ્ર અને શ્રવણ આજે પણ છવતા છે

* શુદ્ધ પ્રેમને કંઈ જ અશક્ય નથી એમ હું બાંધુ છું.

* સેકડો અતુલવેદી હું એ તારણ કાઢી શક્યો છું કે જેની નિષ્ઠા સાની છે તેને પ્રભુ જ ઉગાડી લે છે

* વિદ્યાભ્યાસ ને વિવાહ બેઉ એક સાથે તો હિંદુ સસારમાં જ હોય

* વ્યાયામને એટલે શારીરિક કેળવણીને માનસિકના જેવું જ સ્થાન વિદ્યાભ્યાસમાં હોવુ જોઈએ

* સાચુ બોલનારે ને સાચુ કરનારને ગાંધેવ પણ ન રહેવુ જોઈએ

* નહારા અક્ષર એ અપૂરી કેળવણીની નિશાની મળતી જોઈએ સારા અક્ષર એ વિદ્યારુ અવશ્યક બન છે

* સાન અક્ષર શીખવાને સાડુ ચિત્રકળા આવશ્યક છે હું તો એવા અભિપ્રાય ઉપર પહોંચ્યો છું કે બાળકોને ચિત્રકળા પ્રથમ શીખવતી જોઈએ જેમ પક્ષીઓ વસ્તુઓ વગેરેને ભેધ બાળક તેને યાદ રાખી સહેજે એમણે છે તેમ જ અક્ષર એમણતા શીખે, ને ત્યારે ચિત્રકળા શીખી ચિત્રો વગેરે કાઢતા શીખે ત્યારે અક્ષર કાઢતા ગીએ તો તેના અક્ષર છાપેડ જેવા વાપ

* કોઈ પણ હિંદુ બાળકે સંસ્કૃતના સરસ અભ્યાસ વિના ન જ રહેવું જોઈએ

* ભારતવર્ષના ઉચ્ચ શિક્ષણક્રમમાં સ્વભાષા ઉપરાંત સમ્મલાષા હિંદી, સંસ્કૃત, ફારસી, અરબી અને અંગ્રેજીને સ્થાન હોવુ જોઈએ આટલી ભાષાની સખ્યાથી કોઈએ ડરી જવાનું કારણ નથી ભાષા પદ્ધતિસર શીખવવામાં આવે અને બધા વિષયો અંગ્રેજીની જ માર ક્રમે શીખવાનો ને વિચારવાનો બોલો આપણે ઉપર ન હોય તો ઉપવી ભાષાઓ શીખવામાં બોલો નથી, એટલું જ નહીં પણ તેમાં અતિશય રસ રહેલો છે

* સુધારા કરવા સાડુ પણ માણમે છીડા પાણીમાં કિતરવુ નહીં જોઈએ. જેને સુધારવા છે તેની સાથે મિત્રતા હોય નહીં મિત્રતામાં અદ્વૈત ભાવના હોય એવી મિત્રતા જગતમાં કવચિત જ ભેવામાં આવે છે મિત્રતા સરખા શુભવાળા વચ્ચે શેલે અને નલે મિત્રો એકબીજાની ઉપર અસર પાડતા વિના ન જ રહે એટલે મિત્રતામાં સુધારાને અવકાશ બહુ ઓછો હોય છે મારા અભિપ્રાય એવો છે કે અગત મિત્રતા અનિષ્ઠ છે કેમકે અનુભવ કે પને બંદ મહેલુ કહે છે શુભ મહેલુ કરવાને સાડુ પ્રયાસની આવશ્યકતા છે જેને આત્માની, હૃદયની મિત્રતા જોઈએ છે તેજે એકાદી રહેવું ઘટે છે, અથવા આખા જગતની સાથે મેત્રી કરવી ઘટે છે

* માસાહારનો જે વિરોધ, જે તિરસ્કાર શુજસતમાં અને ગ્રામકોમાં ને વૈષ્ણવોમાં એવામ્મ આવે છે તેવો હિંદુસ્તાનમાં કે આખા જગતમાં બીજે કયા ય એવામાં નહીં આવે.

* જેને ઈશ્વર હિમારવા ઇચ્છે તે પદ્મના ઇચ્છતો છનો પવિત્ર રત્ની ગકે છે

* જેમ ન પડવાનો પ્રયત્ન કરતો છતાં મનુષ્ય પડે છે એવું આપણે અનુભવીએ છીએ તેમજ પડવા ઈચ્છતો છતાં અનેક સંજોગોને કારણે મનુષ્ય બચી બચ છે એ પણ અનુભવ સિદ્ધ વાત છે. આમાં પુરુષાર્થ કયાં છે, દૈવ કયાં છે, અથવા કયા નિયમોને વશ વર્તીને મનુષ્ય છેવટે પડે છે અથવા બચે છે, એ પ્રશ્નો ગૂઢ છે. તેનો ઉકેલ આજ લગી થયો નથી અને છેવટેનો નિર્ણય થઈ શકશે કે નહીં એ કહેવું કઠિન છે.

* મેં હંમેશાં સ્ત્રીને સહનશીલતાની મૂર્તિ-રૂપે કદાપી છે.

* પત્ની પતિની દાસી નથી પણ તેની સહચારિણી છે, સહધર્મિણી છે, બંને એક ખીજનાં સુખદુઃખનાં સરખા ભાગીદાર છે.

* (ખીડી પીવાની) એ ટેવ જંગલી, ગંદી ને હાનિકારક છે એમ મેં સદાય માન્યું છે. ખીડીનો આટલો જખરદસ્ત શોખ દુનિયામાં કેમ છે એ સમજવાની શક્તિ હું કદી મેળવી શક્યો નથી.

* અહિંસા જ્યારે વ્યાપક સ્વરૂપ પકડે ત્યારે તે પોતાના સ્પર્શથી કોને અલિપ્ત રાખે? એવી વ્યાપક અહિંસાની શક્તિનું માપ કાઢવું અશક્ય છે.

* જે માણસ અધિકારી આગળ, સ્વેચ્છાએ, પોતાના દોષનો, નિષાલસપણે ને ફરી કદી તે ન કરવાનો, પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સ્વીકાર કરી લે છે તે શુદ્ધતમ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે.

* બાદા શુદ્ધિ અતિ આવશ્યક છે, પણ પાશ્ચાત્ય વૈદ્યશાસ્ત્રે શીખવ્યું છે કે મળત્યાગાદિની તથા સ્નાનાદિની બધી ક્રિયાઓ બિછાને પડ્યાં પડ્યાં પણ સંપૂર્ણ સ્વચ્છતાથી થઈ શકે છે, ને રોગીને કદા ઉઠાવવું પડતું નથી. જ્યારે જુઓ ત્યારે તેનું બિછાનું સ્વચ્છ જ

હોય. આમ સચવાયેલી સ્વચ્છતાને હું તે વૈજ્ઞવધર્મને નામે જ ઓળખું.

* ધર્મ એટલે આત્મભાન, આત્મજ્ઞાન.

* રામનામ આજે મારા સારુ અમોઘ શક્તિ છે.

* આજે હું તુલસીદાસના રામાયણને ભક્તિમાર્ગનો સર્વોત્તમ ગ્રંથ ગણું છું.

* આજે હું ભોઈ શકું છું કે ભાગવત એવો ગ્રંથ છે કે જે વાંચીને ધર્મરસ ઉત્પન્ન કરી શકાય. મેં તે તે શુન્દરાતીમાં અતિ રસથી વાંચ્યો છે, પણ મારા એકવીમ દિવસના ઉપવાસમાં ભારતભૂષણ પંડિત મહનભોહન માલવિયાજીને શુભ સુખેથી મૂળ સંસ્કૃતના કેટલાક ભાગો સાંભળ્યા ત્યારે એમ થયું કે બચપણમાં તેમના જેવા ભાગવદ્ભક્તને મોઢેથી સાંભળત તો તેના ઉપર પણ મારી ગાઢ પ્રીતિ બચપણમાં જ લામત.

* આ જગત નીતિ ઉપર નભેલું છે. નીતિમાત્રને મમાવેશ મત્થમા છે.

* વળી એક નીતિનો છપો પણ હૃદયમાં ચોંટાયો. આ રહ્યો એ ચમત્કારી છપો:—
પાણી આપને પાય, બહુ ભોજન તો દીને
આવી નમાવે ગીસ. દરવત કોડે કીને
આપણા ધારો દામ, કામ મહેરાનું કરીએ
આપ ઉગારે માણ, તે તજાડાખમાં મરીએ
શુણ કેડે તો શુણ દસ મણો,
મન વાચા કમેં કરી
અવશુણ કેડે જે શુણ કરે,
તે જમમાં છત્થે મરી.

* મારા સ્વર્ણનંદી હું મધ્ય ગણાઉં તો ઠીક જ છે.

* દરેક નવયુવક પોતાને મળતા થોડા રૂપિયાનો પણ હિસાબ કાળજીપૂર્વક રાખશે તો તેનો લાભ જેમ બલિષ્ઠમાં અને અને પ્રજને મળ્યો તેમ તે પણ અનુભવશે.

બધે બહુ મુગ વીની ગયો હોય તે વખતની વાત છે

ગાંધીજી આ જગાએ સૂતા આ જગાએ બેસતા આ જગાએ ભવિષ કરાવતા બધું જ બધે કાંઠે જ ભેડુ ન હોય એમ આજ આજ બહુ થાય છે

અમે ત્યારે તો બહુ નાના કોલેજમાં બસતા હતા ગાંધીજી ત્યારે ૬ આથી પાછા દુર્ધા હતા અમદાવાદમાં આશ્રમ ખોલવાની વિચારણા ચલાવી રહ્યા હતા છાપામાં સમાચાર જુદી જુદી રીતે ને અમોખી ભાતે રાજ રાજ આવતા તે અમે વાચતા અને અદરો અદર વાતો કરતા ત્યારે તે 'મહાત્મા' ન હતા

બ્રિટીશ સત્તાનતનો એ અમલ હતો અમા જ અંગ્રેજી રીતરસમમાં રખાએલા તે સમયમાં અંગ્રેજોને બહુ પોતાની માતૃભાષા (ગુજરાતી) મા તેઓ પ્રવચન કરતા એની ટીકા નોંધ છાપાઓના છાપરે આવવા લાગી અમારા તે વખતના નાના કલ્પનાથી લગી મગજમાં ગાંધીજી મટે ખરેખર અદ્ભુત છાપ પડી અહોભાવ તો એવો નાગ્યો કે અમે અદર અદર એમની મૂર્તિસ્વરૂપે કેના ક હશે એની જુદી જુદી કલ્પનાઓના થોડા દોડવતા હતા કોઈ કહે 'માર આફ્રિકામાં ગોરા લોકોની સાથે રહેલો, તેમની સાથે લડેલો બધેડેલો, એવો મિરદર એમ કે ગાંધી પ્રભાવશાળી તો હશે જ અને એની રહેણીકરણી પણ રૂઆપવાળી હશે'

કોઈ વળી જુદુ જ બોલે કેલ્હની ક પનામાં મોટા ઓફિસર હોય કોઈની કલ્પનામાં વળી કોઈ હોય આમ અમે એમના સળધે એક રોખચદરીની જેમ વાતો કરતા હતા

એક દિવસ અમે બધાએ મળીને નક્કી કર્યું કે 'આજે તો એમ કે ગાંધીને જોવા

જ એટલા માટે એમને ઘેર જવું બહે તાપ લાગે પણ જવું જ ને દર્શન કરવા'

ખરેખર તાપ આકરો હતો પરંતુવાથી દેવજેન થતા અમે એમનો મુકામ શોધતા 'કોચરબ પાલડી પૂરી નાખ્યું છેવટે કોઈકે એમનું મકાન બતાવ્યું અમારી ધારણા જુદી જ નીકળી આલેશન મકાનની અદર બેરિસ્ટર સાહેબ વસતા હોવા ભેળંએ એની જગાએ એક તર્ફન સાધારણ મકાન બતાવવામાં આવ્યું અમે અદર પગ મૂક્યો

ભેળંએ છીએ તો એક સાદી સીંધી રહેણી કરણીવાળો એક મલુસ યોશરીમાં બેસીને હાથમાં ચાળી લઈને ચોખા વીણી રહ્યો છે

એણે અમારા સામુ ભેડુ મવકાતુ મેા એતુ ભેળંને અમે મોડુક પામી તો ગયા કે અમે બેના દર્શને આવ્યા છીએ એ જ ગાંધીજી હોવા ભેળંએ

શાળી છેટે મૂકી અમને આવકારીને ઘરમાં લઈ ગયા ખુરસી બતાવી બેના પર બેસવા કહ્યું ચે તે પછીને લોટો પલાલુ લઈ આવ્યા અમને પછી ખેડું અને બેસ્યા 'ભાઈઓ તમે આટલા તાપમાં આવ્યા છો તો પહેલા પાણી પીઓ હડા પડો' કહીને મીઠું મીઠું હસ્યા

અહોહો એ જગતપિતાતુ પ્રેમહાસ્ય જિદગીમાં ય ભૂવાય એતુ નહનું અમે તો નાના અમારે પૂછવાનુ ય શુ હોય? અમારે તો માત્ર દર્શન કરવા હતા શીડીક વાર મૂગા મૂગા ખેડા સાથે એ પ્રેમમૂર્તિના દર્શન થઈ રહ્યા હતા એમાં અમે રસબોળ થઈને છેવટે અમે બોલ્યા અમને વળાવવા બાપે આવ્યા આ બધું કેમ જુવાય? એ તો અમારે માટેનો પુરપ્રસંગ કહેવાય એક મહાન પુરુષ નાના સરખા અમે અમને એના અનેક સત્તાનોમા

સમાવી લે એ કંઈ નાનીસૂની વાત ગણાય?

* * *

સરદાર વલ્લભભાઈને બાપુ કેમ માળ્યા?

“સરદાર વલ્લભભાઈ અમારી સાથે રહે. એક દિવસ અમને સહસ્રા પ્રશ્ન ઊઠ્યો: ‘બધા તો ઠીક. પણ આ વલ્લભભાઈ જેવા અક્કડ વડીલ ગાંધીજીના રંગે કેમ રંગાયા હશે?’ મેં જ હિંમત કરી એક દિવસ પૂછવાની.

“વલ્લભભાઈ તમે તો પૂરેપૂરા અંગ્રેજીના પાઠશાળામાં રંગાયેલા છો. એમાં મિ. ગાંધીનો રંગ કયાં ચડ્યો.” મોકો જોઇને મેં પૂછી લીધું.

“વાત કંઈક લુટી છે.” ઝીણી આખ કરીને વલ્લભભાઈએ પોતાની વાત કહેવા માંડી.

“અમે બેચાર કલબના મિત્રો. નવરાશ મળે એટલે કો'ક કો'ક દિવસ સાબરમતી આશ્રમમાં બેસવા જઈ ચડીએ. ગાંધીને મળી આવીએ. એ ઠાસો અમને આમ તો ખૂબ વહાલો લાગે એટલે એનો સંગ અમને ગમતો. અમે અવારનવાર જવા લાગ્યા. એક દિવસ તો અમે બેઠા બેઠા એવું બેઠા કે રાતના દશ અગીઆર વાગી ગયા તો ય તેનો ખ્યાલ ન આવ્યો. છેવટે, અમે ઊઠ્યા. ઠાસાએ મારી સામે જોઇને કહ્યું: ‘વલ્લભભાઈ, મારે તમારી સાથે વાત કરવી છે. તમે બેસો. બીજા લાઇઓને જવા દો.’

આંખના ઈસારે તે ભાઈઓ ઊઠ્યા. હું બેઠો. એ પછી ઠાસાએ કહ્યું: ‘વલ્લભભાઈ, આ આશ્રમનું સંચાલન તમે કરો. તમારા જેવા પુરુષની શોધમાં હતા જ. તમે સામેથી મળો છો. તમને જ એ કામ સોંપવા માશું છું. બોલો તમારી શી ઈચ્છા છે?’

હું મુંઝાયો. મારા જેવો એક આદમી, અનેક નબળાઈઓથી ભરેલો, આશ્રમને તે શું સંભાળી શકે! મને ભારે ગડમથલ શરૂ થઈ. મારા મનમાં વલોવાટ પેદા થયો.

‘હું વિચાર કરીને કહું તો?’ મેં જવાબ આપ્યો.

‘હલે પણ નિરાશ તો મને નહિ કરો ને?’ ઠાસાએ પ્રેમનજરે વીંધતાં મને પૂછ્યું. ઘેર ગયો.

આખી રાત ઊંઘ ના આવી. બસ આંટા જ માથાં, ધરમાંથી બહાર ચોમરીમાં. ચોસરી-માંથી નીચે. નીચેથી ઓટલે. ઓટલેથી બગીચે. એમ આંટા જ માથાં. એક જ વિચાર. ઠાસાની પામે અનેકાનેક ચોગ્ય માણ્યો હોવા છતાં મારા જેવા ઉપર એની નજર પડે, એમાં જરૂર ઈશ્વરી સંકેત હશે. તે જ વખતે, મેં સંકલ્પ કર્યો: ‘બસ. આવતી કાલથી વડીલાત બંધ, સરકારી સંબંધો બંધ. અન્ય પ્રવૃત્તિઓ બંધ અને બાપુ પાસે જઈને બેસી જવું.’

સવારે મારી પુત્રી (મણિબહેન) એ પૂછ્યું: ‘તમે રાત્રે ઊંઘ્યા જ નહિ એવું કારણ શું.’ જવાબ આપ્યો કે ‘ઠાસાએ મને ઝડપી લીધો છે. પછી ઊંઘ શેની આવે.’

બસ એ જ દિવસ એવો ઊગ્યો કે ‘મેં મારું’ બધું બાપુના ચરણમાં સમર્પણ કરી દીધું.’

કહેતા કહેતાં હંધાંશુ અમે ભેંયાં ને ધન્ય થયાં. આ પ્રસંગ પણ અમારી યાદદાસ્તની દિવાલે અંકાયેલ છે. તે કદિ જ ભુલાશે નહિ ..

બપોરની વેળા. સામે નદીની રેત. માથે આકાશ તાપ. નીચે તપેલી લોંબ. આંગણે અતિથિરૂપે એક સફૂલ્લ અવાવે છે. સુકલડું શરીર. માથે કાળી ટોપી. લાંબો કોટ અને પોતિયું. સબળનતા ભરેલા તે. પૂરેપૂરા ભાવના-શાળી છે. બરાબર પગથિયાં પામે જીભ રહીને આ બે ય ધન્ય પ્રસંગો તે ગદગદ થઈને વર્ણવે છે. બાપુના પ્રેમનો પ્યાલો તેમણે પીધો છે. તેનું તેમને તાન હતું. તેનો તેમને નયો હતો. અવાક થઈને હું તો સાંભળતી હતી અને સાથે વિચારતી હતી કે આવા સાગર જેવા જગત પિતાના પરિવારમાં આવા કેટલાં ય ભાંડુઓ પડ્યાં હશે!

[અઠ્ઠમી અધ્યાય]

(કવિ જાણ છે એક મૌલ મંદિરે એમાંથી તે આત્મા અનુભવે છે શહેરની ધનનો નુપના
જાતીની દોષમાં નેમની જે હર-નવા જીભી થએથી તેમાંથી કંઈક શાતા મેળવે છે
માથે સાથે પ્રાદેશની મુગ કન્યાઓને જોઈ એમને વિચારેના અદોષને જાણે છે વિ)

આત્માર હાગી જે કાઈ એવા મળ્યું, તેના
મારમા દોષ વરતુ હીનવાઈ હોય એવો જ
અનુભવ થયો. એકાદ એક શહેર પછી તે પાછું
કોઈ એક નહિ એવું આત્માર જે કાઈ જોવાય
છે, તેમાં તેમાં વિશેષ એક પ્રકાર છે તેનાથી
મન ખુશી થાય છે સ્વતંત્ર થાય છે આધુનિક
બગાડી હરોમા વચગાળે ફેગનવાગી છે કંગીઓ
જોવા મળે છે તેઓ અપ્રત્યક્ષ કરીને આવતી હોય,
પટપટ કરીને અગ્રેજીમાં જોવાની હોય, તેનાથી
મનમાં અલગમો જીભો થાય અને મનમાં
એમ થાય કે જાણે ફેશન જ પ્રધાનપદ જોઅવની
હોય છે બગાડી છેકરીઓને માટે જ ખામ
છે એમ નહિ બધે જ આ બધા છે એવામાં
ફેશનમુખ એક સરગ મુદર બગાડી કુટુંબની
કન્યાઓને જોતા જ, જેમ એક રવ-છ ગણીર
મદેશવરની પાળે આવેના પત્રવનથી નૃપા હરજી
ની તરસ છીપાય, એમ કંઈક અનુભવ થયો.
મંદિરમાં પ્રવેશ દરતા જ મારુ મન એક
આનંદના ચમકારે ચમકી ઊઠ્યું મનમાં થયું
જેમ હો તેમ, આમાંથી જે કાઈ દરેક થશે તે
અનેક ગત મારુ હશે મારુ થ રગૂન શહેર
આની પાને અદર જાની ગયું બહુ વધોનો
મોતે વિશાળ પ્રદેશ આ મંદિરમાં મનાયેલો
દેખાયો.

પ્રથમ તો, બહારના તેજમાંથી એક જના
કાગની વિશેષભાવયુક્ત છાયામાં આવીને જીભો
મંદિરના મોટા પગથિયા ઉપર જઈ રહ્યા
હતા તેના ઉપર એક મોટું પાથરણ આગ
હિત થતું હતું પગથિયાની બે ધારે પૂજા
સામગ્રી માટે ફળ, ફૂલ, દ્રવ્ય વગેરે ચેચાતા

હતા અને આ ચેચનાશઓ મોટેભાગે પ્રાકૃતિક
કન્યાઓ હતી કૂલોનો રગ એમના રેશમી
વસ્ત્રોના રગ ભેડે જળી જતો હતો અને તેથી
કરીને મંદિરમાં સ્થાસ્ત વખાતના આકાશ જેવી
શોભા થતી હતી સીને છૂટ હતી જે તે
વેચવા માટેની કોઈને કશાનો નિયંધ હતો
નહિ મુસવમાન વેપારીઓ વિવાયતી હીરા
મોતીની દુમન માટીન જોતી ગયા હતા અને
મામમાંટીનો ય વિચાર ક્યાં વગર ચારેકોર
ખાવાપીવાના જ વિચાર ટોકિયા કરતા હતા
એની સાથેનો જ બજે બધાપાર સખધ હોય
એમ લાગતું હતું ફક્ત એટલું કે હાટબજારમાં
જે જાનની જોવામાવ દેખાય તે અહિં જોવા
ના મગી બધે નિરાશાપાલ તો નહિ પણ
છાનું, રાગબ નહિ પણ શાન્ત એવો બાસ
થતો હતો અમારી સાથે પ્રાદેશીય એક
ગૌરિસ્ટર હતા એમને પ્રશ્ન થયો કે 'મંદિરના
પગથિયામાં મામમાંટી ખવાય, વેચાય'
ત્યારે સાદ આવે છે ખુદનો એક ઉપદેશ કે
જેઓ પાછળ આપતા ગયા છે, કહી ગયા છે
કે "જેમાં માનવકદસ છે, એમાં 'જબર
દસ્તી' એ ઉગાય નથી એનાથી બધું થઈ
શકતું નથી બહારના શાસન કન્યાજી કરી
શકતા નથી અંતરની ઇચ્છામાં જ મુક્તિ
છે એવો મોટે મમાજમાં કે મંદિરમાં
આચાર સખધે જળરદસ્તી નથી" આ એની
ખાતરી છે

મીડી ચડીને ઉપર જ્યા ગયા ત્યા ખુદની
જગા હતી ત્યા જ નાના નાના જુદા જુદા
જાતના મંદિર નજરે પડ્યા એ મંદિરમાં

જરા ય ગંભીરતા નહિ. કેવળ શિદ્ધપદ્મનો કહેરો ભરચક ભરેલો બલે છેકરાંનાં રમકડાં ભયાં પડ્યાં હોય એમ. આવો અદ્ભુત પંચ-રંગી વ્યાપાર ક્યાં ય જોયો નહિ, બહુ જૂનાં પુરાણાં શિદ્ધ અત્યારનાં સસ્તા શિદ્ધ પાત્રે ક્યાં ય ચડે છે!

આ મંદિરની સાજસબવટ; પ્રતિમા, નૈવેદ્ય, વગેરે એવાં હતાં બલે છેકરાંઓનો ઉત્સવ હોય. એમાં ન મળે કંઈ અર્થ. માત્ર કેલાહલ. જેમ કે કોઈ એક ઘરમાં છેકરાંની વસતિ મોટી હોય અને તેમની ગરબડ અને એ ગરબડમાં ય એમનો આનંદ જણાતો હોય એવું આ હતું.

મંદિરની ઉપરનાં મોના-પીત્તળનાં શિખરો બલે કે પદ્મદેશની કન્યાઓ આનંદમાં આવીને હો હો કરતી ઉચિસાદે હસતી હોય અને એનો પડઘો—ગોખારો—જોયે આકાશમાં જતો હોય એમ લાગતાં હતાં. એવી એ કન્યાઓ માટે ગંભીર ઉંમર હોતી નથી. આવી રંગીન કન્યાઓ સૌથી વધારે નજરે પડતી હોય છે.

આ દેશમાં આ જ બધાં પુષ્પોની જેમ જ્યાં ને ત્યાં બિછાયેલાં જોવામાં આવે છે. એમના સિવાય ખીજું કંઈ નજરે પડે જ નહિ ને.

લોકો કહે છે કે અહિંના પુરુષો આજસુ અને આશમપ્રિય હોય છે. અન્ય દેશોમાં પુરુષો જે કામ કરતા હોય છે, તે જ કામ અહિંની છોકરીઓ કરતી હોય છે. મનમાં મને એમ થયું કે છોકરીઓને જીવન. તો. થતો. નહિ હોય. પણ ખરી રીતે, તેનાથી ઊલટું જાણવામાં મળ્યું. છોકરીઓને જ આવાં કામોમાં રસ હોય છે. આનંદ પડતો હોય છે. અને એમનો વિકાસ પણ તેમાં જ થતો હોય છે. કુદ્રત બહાર દરવાથી તેમને મુક્તિ જણાય છે તેમ નથી.

સ્વતંત્ર કામકાજ કરવામાં મનુષ્યને મોટામાં મોટી મુક્તિ અનુભવાય છે. પરાધીનતા સૌથી મોટું બંધન નથી પણ એમાં કાર્યનું સંકીર્તન જ કઠોર પિંજરમાં પૂરાયેલું જણાય છે.

અહિંની છોકરીઓ આ પિંજરમાં પૂરા-ચેલી નથી માટે તે પોતાની પૂર્ણતા અને આત્મપ્રતિષ્ઠાનો લાભ પામી શકી છે. પોતાના અસ્તિત્વ આગળ પોતે સંકુચિત રહેતી નથી. નારીલાવણ્યે તો તે પ્રેયમી જેવી હોય છે. શક્તિના મુક્તિગૌરવે તેઓ ઉત્તમ હોય છે. કાર્યની કુશળતામાં સાંતાલ કન્યાઓ મને ચડતી દેખાતી હતી. તેઓ આકારો પરિશ્રમ કરે ખરાં, પણ એક શિદ્ધી સખત હાથે જ ટાંકણાથી મૂર્તિ ઘડી શકતો હોય છે. એ જ રીતે પરિશ્રમના ટાંકણામાં સાંતાલ કન્યાઓનો દેહ અટલપણે સુબ્યક્ત થતો હોય છે અને એમની હરેક પ્રકારના ગતિકામમાં એક જાતની મુક્તિનો મહિમા પ્રકાશ પામતો હોય છે. કવિ ક્રિડસ કહે છે. “સત્ય જ સુંદર છે.” અંતરે કે સત્યમાં બાપકથી મુક્ત એવી સંપૂર્ણતામાં સૌન્દર્ય હોય છે. સત્ય મુક્તિનો જેને લાભ થયો, તે પોતે જ સુંદર બનીને પ્રકાશ પામે છે. પ્રકાશનું પૂર્ણત્વ એજ સૌન્દર્ય છે. આ વાતનો ઉપનિષદની વાણીથી મને અનુભવ થયો છે.—આનંદ રૂપમમૃત યદિલાતિ અનંત સ્વરૂપ જ્યાં પ્રકાશે છે ત્યાં અમૃતરૂપ, આનંદરૂપ ગણવું. માણસ ભયથી લોકથી ઈર્ષ્યાની મૂઠતાથી પ્રયોજનનું સંકીર્તન ઢાંકી દેતો હોય છે અને. ત્યારે તે. વિકૃત. બની. જાય. છે. એ વિકૃતિનાં ઘણી વાર મોટાં નામ આપી વિશેષ ભાવે તે પાછો આદર કરતો હોય છે. (કમલ)

અનુ. વિમળા પટેલ

તોસા—માડુ જહાજ

૨૭ વેશાખ—૧૩૨૩

જાનકીન મનુષ્ય ઘોડાની પૂછડી પકડીને આખે રસ્તે લાત ખાતો ખાતો જાય છે અને જાનવાન મનુષ્ય ઘોડાની પીઠ પર સવાર થઈને આનંદ તથા મુખની સાથે મોજ કરતો માર્ગ કાપે છે આત્મજ્ઞાની મનુષ્યને કોઈ પણ કર્મ, કર્મ તરીકે લાગતું નથી વસતત્તત્તને વાચુ કુદોની સુમધને જોડશી સહેવાઈથી લઈ શકે છે, તેટલી સહેલાઈથી સ્થિતપ્રજ્ઞ મનુષ્ય એક પકાડ જેવું પ્રયત્ન કરે છે નિષ્કામતાના અર્થ-અસાધ્ય-ઉપદેશક ભગવાન રામ તરફ જ દૃષ્ટિ કરે આનંદભરિતા ઇતિહાસમાં આદલા ઘોડા કાગળમાં માત્ર એક જ વ્યક્તિને હોય એવું બધું કામ થયું હોય તેવું એક તો ઉઠાડવું આપો! તેમણે સેકડો બધા રચ્યા, મર્યાબો સ્થાપી, રાજ્યોને સ્વ મતાનુયાયી બનાવ્યા અને નેતૃત્વ શાસ્ત્રરથી હિમાલય પર્વત પરી ત સમસ્ત ભરતખંડમાં પ્રયત્ન મહાસભાઓ ભરી હતી જેથી નીતે નમરોમાંથી પ્રકાશ અને પુષ્પમાંથી સુગંધ ચારે તરફ પ્રસરે છે તે પ્રમાણે આ મહાકાર્ય નો પ્રયત્ન એક તેમજામાંથી સહજે સહજે નીકળ્યો હતો.

આખું પ્રજ્ઞત્વ સિદ્ધ કરી મોહ તથા હૈમંદ્યનો ત્યાગ કરી તેને છોડી તેને વશ કરે! સ્વાત્મનિષ્ઠ મનુષ્યને આખા જગતે એક બાળુ થઈને માર્ગ આપે એ જ જોઈએ જગતના પ્રભુ તમે થાઓ નહિ તો જગત તમારા પર પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવી દેશે સશરી કિંવા અધ્યક્ષતા ગુલામને મોક્ષ પ્રાપ્ત બનાવ નથી પોતાના પ્રજ્ઞત્વ વિષે દૃઢતા સશરને જગ્યા આપવા કરતા તેમાં બદલની જોગીને જગ્યા આપવી એ જ બહેતર છે તમારું અત કરણ તમને આ આનંદમાં દબો દેવું હોય તો તેને

જેવી મદો અને ફેડી દો! ઉદ્વસિત વૃત્તિથી સત્યસાગરમાં પ્રવેશ કરો ગમરાઓ છો શા મારે!

કેનાથી ડરો છો? ઈશ્વરથી? એ તો તદ્દન મૂર્ખતા છે, માણસથી ડરો છો? એ તો બીડતા છે પણ મહાજૂનથી ડરો છો? તો તો હિંમત ધરો તમારી જાતથી જ ડરો છો! ત્યારે તો આત્માને ઓળખો કહો કે હું ઈશ્વર છું, રામ' સત્યસ્વરૂપ ॥

* * *

ગંગા, બુધે મરતા હિંદી ખેડૂતના સ્વરૂપ મા સાક્ષાત નારાયણ એ જ મારો ઉપાસ્ય દેવતા છે એવો આ મારો ધર્મ છે અને કોઈ પણ હિંદવાગ્યોઓનો એ જ ધર્મ, એ જ સર્વ સાધારણ ધર્મ, એ જ વ્યાવહારિક વેદાંત અને એ જ ભક્તિમાર્ગ હોવો જોઈએ એકની લાગી લાગી અથવા દિગ્ગેશ જે આવી નહિ શાસ્ત્રતત્ત્વની ભુસ્સાદાર લાગણી દેવાવવામાં હિંદુમાતાના દરેક પુત્રે પ્રયત્ન કરીને મદદ કરી જોઈએ બાગેશ બાગેશમાંથી પસાર થતા મિવાર તરુરમાં આવી શક્તા નથી રોનેરોમમ થી આખા રાષ્ટ્ર સાથેનું તાદાત્મ્ય સ્ફુર્તી મિવાય વિરાટ સ્વરૂપ પરમાત્મા સાથેનું પોતાનું ઐક્ય કોઈ અનુસરી શક્તું નથી દરેક ભારતપુત્રમાં હિંદુમાતા વસે છે એમ ભાવીને દરેકે તેની નેવામાં તત્પર થઈ જોઈએ હિંદુસ્તાનમાં દરેક ગામ શહેર, નદી, પશુ, પક્ષી અને આખા હિંદને દેવતા માનીને પૂજ કરવામાં આવે છે હિંદુમાતાના આ અનેક અશ્વત્થારના પૂજનથી પૂર્ણવતારના પૂજનની સ્ફૂર્તિ થવાનો અને અખિર હિંદુમાતાને દેવતા માનીને તેની પૂજ કરવાનો સમય શુ હજી નથી આવ્યો? આપણે હિંદુવેદો દુર્ગાની પદ્મરની પ્રતિમામાં પણ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

ચૈતન્ય ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ તો ગું સાક્ષાત્ દુર્ગાસ્વરૂપ હિંદુમાતામાં ચૈતન્ય, તેજ અને પ્રાણ આપવાં ન જોઈએ? હૃદયે એક યવા દો એટલે મસ્તક અને જાહુઓ એની ગેળે એકાં યશે. સૌનું દિલ એક થતાં જ સૌને પરસ્પર પ્રાદ અને હાથની સહાયતા મળશે.

ભારતવર્ષના ધર્મોંધ વહાલાઓ! તમે તમારાં સર્વ શાસ્ત્રો યથાર્થ આચરણમાં લાવો. અનેક પ્રકારના ઠંડક પ્રતિષ્ઠા દીવ્યા કરો. રાષ્ટ્રીય બંધુભાવ આગળ તીવ્ર જાતિભેદને ગોણ માનો એમ તમને રાષ્ટ્રીય ધર્મ આજ્ઞા કરે છે. જે હિંદુસ્તાને એક વળત જમતના નિરાશ્રિતોને માટે પોતાનાં દ્વાર ખુલ્લા રાખ્યાં હતાં અને જુદા જુદા લોકો તથા દેશોને આશ્રય આપ્યો હતો તે જ હિંદુસ્તાનમાં આજે પોતાનાં બાળકોને સૂકી રોટલીને ટુકડો પણ આપવાની શક્તિ રહી નથી; એ તમને દેખાતું નથી? સૌને યોગ્ય સ્થાન મેળવવાની છૂટ આપો. માથું ગમે તેટલું ઊંચું કરો પરંતુ પગ તો એક જ સર્વ સાધારણ બુમિ ઉપર રહેવા જોઈએ એ ધ્યાનમાં રાખો. બીજી દુબળા હોય કે તેની મરણ હોય તો પણ તમારા પગ તેના માથા કે ખભા ઉપર મૂકશો નહિ.

તરુણ ભાવી સુધારકો! હિંદુસ્તાનના પ્રાચીન રીતરિવાજ અને ધર્મની નિંદા કરશો નહિ. કુસંપતું એક બીજ વધારે શેપવાથી હિંદી લોકોમાં એકથ થઈ શકે તેમ નથી. હિંદુસ્તાનની આધિભૌતિક અવનતિનો દોષ તેના ધર્મ અને સાત્ત્વિકપણા ઉપર મૂકશો નહિ. બગીચા લૂંટાઈ જવાનું કારણ કાંટા અને

ચોરની વાડનો અભાવ જ છે. તે વાડ નથી કરે, પરંતુ સુધારાને નામે બગીચા વચ્ચે બગતાં ફળફૂલનાં ઝાડ ઉખેડી નાખવાનો કુવિચાર કર્યો નહિ. હે ઉપયોગી બળ અને કાટાઓ! તમે તો તારક તરવો છો. હિંદુસ્તાનને તમારી જરૂર છે.

શત્રોના શ્રમ કરતાં-સેવાધર્મની મહત્તા જાતાં-હું તમોશુભને સર્વ અને રજના કરતાં જોછા મહત્વનો ગણતો નથી. માથું કહેલું એટલું જ છે કે હિંદુસ્તાનમાં આપણે તમોશુભ વિરુદ્ધ ખૂબ યુમરાણ મથાવી તેનો પ્રતિકાર કરવાથી જ આપણે આપણામાં તેની અતિશય વૃદ્ધિ કરી મૂકી છે. હવે તો આપણે તમોશુભને ઉપયોગ કરતાં શીખીને તેને ઉચ્ચવસ્ત્ર કરવો જોઈએ. મેલું ખાતર ઉપયોગમાં લીધા સિવાય જો આપણે ફેંદી ઇંદુશું તો બગીચા શી રીતે તૈયાર થઈ શકશે?

તમોશુભ એ ક્રાંતિનો છે. તેના સિવાય રક્તેશુભરૂપી અગ્નિ અને વરાળ તથા સર્વશુભરૂપી પ્રકાશ ઉત્પન્ન થતાં નથી. ફાઈ પણ દેશમાં જેટલે અંશે તમોશુભનો પાયો મજબૂત હોય છે તેટલે અંશે હિંમતથી ઉત્પન્ન થતા રક્તેશુભના અગ્નિ અને સર્વશુભના પ્રકાશનું ભેર વિશેષ હોય છે. એ સિદ્ધાંત આધુનિક મસ્તક વિદ્યાના સિદ્ધાંત સાથે ખરોબર મળે છે. એ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે 'નૈતિક અથવા બૌદ્ધિક વિકાસ ગમે તેટલો થયો હોય તો પણ તેજસ્વિતા અને ચારિત્ર્યની શક્તિઓને મનુષ્યની તામગી વૃત્તિનો મજબૂત આધાર મળ્યા સિવાય તે નિરુપયોગી નીવડે છે.' અને તેથી જ હિંદુ લોકો મહાદેવને તમોશુભના અધિષ્ઠાતા કહે છે.

કાચીનો રાજ કણોટકની ચડાઈએ બિપટયો
તે વિજયી થયો ચંદન, હાથીદાત અને મોના
માણિક્યી હાથીઓ લદાયા

સ્વદેશ પાછા વળતા રસ્તામાં અવેશરીના
મંદિરમાં બિલિતના લોહીની નદી વહેવડાવી
રાજાએ પૂજા શોભાવી

પૂજા કરી પાછા ફરતા રાજાને શરીરે હતા
લાવ વસ્ત્ર, ગંગામાં હની જલસ્વીડી માળા,
કાળે રજાચંદનનું તિવક, અને સાથે હતા
માત્ર મંત્રી તથા વિદ્વજ

એક ઠેકાણે રસ્તાને કિનારે બાળાવાડીમાં
બાળકો રમતાં એને દેખાયા

રાજાએ પોતાના બંને સાથીઓને કહ્યું
'ચાલો ભેળંએ, શી રમત છે તે'

છોકરાઓ બે હાથમાં દીગડીઓ સગવી
વડાઈ લડાઈ રમતા હતા

રાજાએ પૂછ્યું, 'કોની સાથે કોની લડાઈ
આવી છે?'

બાળકોએ મ્હુ 'કણોટક સાથે કાચીની'
રાજાએ પૂછ્યું 'કોનો વિજય? કોની
હાર?'

છોકરાઓ છાતી ફુવાવીને બોલ્યા, 'કણોટક
નો વિજય કાચીની હાર'

મંત્રીનો અહેસાસ ગભીર બન્યો રાજાની
આંખો લાવ લાવ થઈ વિદ્વજ માત્ર બકબકાટ
હમી પડ્યો

રાજા પોતાના સૈન્ય સાથે પાછો નીકળ્યો
ત્યારે પણ બાળકોની રમત ચાલુ જ હતી

રાજાએ હુકમ છોડ્યો 'એકેક પીટવાને
બાધો ગાક સાથે અને મૂડી કાઠો નેતર વડે

ગામમાંથી એમના મંત્રી દોડી આવ્યા
કહેવા લાગ્યા, 'એ તો પ્રિયારા બાળકો જ રમ્યા,
રમતા હતા પોતાની રમત એમને દુખા કરે'

રાજાએ મેનાપતિને બોલાવી, 'આ

આખા ગામને એવી તો ધાક બેસાડો કે જેથી
કરીને કાચીના રાજાને એ જન્મખર થાદ કરે.

એટલું બોલી એ શિબિરે ચાલ્યો ગયો

સાંજે મેનાપતિ આવી રાજા આગળ બિલો
રહ્યો નીચા નમી મુજરો કરી બોલ્યો,
'મહારાજ, શિયાળવાનૂતર સિવાય કોઈ નો
યે અવાજ ગામ બાબામાં સંભળાતો નથી'

મંત્રીએ કહ્યું, 'મહારાજની માન પ્રતિષ્ઠા
સચવાઈ'

પુરોહિતે કહ્યું 'વિશ્વેશ્વરીની મહારાજ
પર કૃપા છે

વિદ્વજ કહે, 'હવે મને રમ બાળો'

રાજાએ પૂછ્યું, 'શા માટે?'

વિદ્વજ કહે 'મને નથી આવડતું ભારતા
કે કાપતા ભગવાનની કથાથી એક માત્ર હસતા
આવડે છે મહારાજના દરબારમાં રહ્યો તો માડું
હાર જ હું બૂની જવાને'

રથયાત્રાનો દિવસ પાસે આવ્યો
રાણીએ રાજાને કહ્યું, 'ચાલો રથ બેસા
જઈએ'

રાજા કહે, 'ઉત્તમ'

અન્ધશ્રામાથી અન્ધ નીકળ્યા, હસ્તિશાળા
માંથી હાથી માફા પાનખીઓની હાર જ લાગી
અને આગળપાછળ આવવા લાગ્યા ભાવાહાર,
ચોપદાર, હાસદાસી

પાછળ રહી ગયો માત્ર એક જ જાણુ, જેનું
કામ હતું રાજમહેલની સાવરણીઓ માટે

લાકડીઓ અને સગીઓ આવી આવવાનું

સરદારે એની પાસે જઈ કૃપાળુપણે પૂછ્યું,

'અરે, આવડુ કોય તો આવડે ને'

હાથ બેડીને એ બોલ્યો, 'મારાથી આવી
ગમન તેમ નથી'

રાજાને કાને વાત ગઈ બધા જ આવે છે'

પણ આ જ એકલો દુઃખી માત્ર આવતો નથી.
 દયાર્દ્ર ઘઈ રાજ્યે મંત્રીને કહ્યું, 'એને
 પણ બોલાવી લો.'
 રાજ્યભાગની બાબતે જ હવે દુઃખીનું
 ઘર. મંત્રીના હાથી ત્યાં પહોંચ્યો કે એણે
 પેલાને બોલાવીને પૂછ્યું, 'અરે દુઃખી, ભગવાન-
 ની સવારી જોવી છે ને? ચાલ.'
 દુઃખી હાથ જોડી બોલ્યો, 'ક્યાં સુધી
 આવું? ભગવાનના દરવાજા સુધી પહોંચવાનું
 શું મારા નસીબમાં છે?'
 મંત્રી કહે, 'તને તે કેની ખીક? રાજની
 સાથે તો તું આવવાનો.'
 તે બોલ્યો, 'આપ રે બાપ! રાજની વાટ તે
 શું મારી વાટ?'
 મંત્રી કહે, 'તો પછી તારી શી વાટ (વહે)?'

ભગવાનની સવારી જોવાનું તારા નસીબમાં
 જ નથી લાગતું.'
 તે બોલ્યો, 'નહીં કેમ? ભગવાનની સવારી
 તો રોજ જ રથમાં બેસી મારે દરવાજો આવે છે.'
 મંત્રીને હસવું આવ્યું. બોલ્યો, 'તારે
 દરવાજો રથનાં ચિત્ર ક્યાં છે?'
 દુઃખી બોલ્યો, 'ભગવાનના રથના ચિત્રો
 જિમટે નહીં.'
 મંત્રી કહે, 'તે કેમ?'
 દુઃખી કહે, 'કારણ તેઓ પુષ્પક રથમાં
 બેસીને આવે છે.'
 મંત્રી કહે, ત્યારે ક્યાં છે એ રથ?'
 દુઃખીએ બતાવ્યું—તેના દરવાજાની બંને
 બાજુએ બે સૂર્યસુખી ખીત્યાં છે.
 'સ્વીન્-સૌરભ'

પ્યારાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, ખરેસ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મની ઓડરથી કમીસરને
 સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ ગ્રાહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ
 થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'પ્યારાખાપુ' કાર્યોલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

મુ'બંધમાં લવાજમ ભરવાનું રથજી : શાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદ્યેપારલે (પૂર્વ)

['પ્યારાખાપુ'માં વપરાયેલા કામળો રૂપાયતન લાયકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમશિક્ષા : ૧૨, જૂન ૧૯૬૧

		પૃષ્ઠ			પૃષ્ઠ
૧ સુદર કથાઓ	...	શ્રી માતાજી ૭	૬ ગાંધી સ્તંભલા	...	૧૫
૨ મૃત્યુ માનો મહોત્સવ - દેસાઈ વાલજીઓવિન્દજી	૩		૭ સાબરને કાંડે	...	વિમળા પટેલ ૧૭
૩ ચાચાજીની વાતો	...	વિમળા પટેલ ૫	૮ બપોલન યાત્રી	...	સ્વીન્દ્રનાથ દાકુર ૧૯
૪ હિમાલયના હૃદયમાં 'યાત્રી' ૮	૯ રામતીર્થની સ્તંભલા	...	૨૧
૫ રામકૃષ્ણવાણી	...	૧૨	૧૦ કથાઓ	...	સ્વીન્દ્રનાથ દાકુર ૨૩
૧૧ મુકલો		...	તનમુખબટ : કવર પેજ ૪		

ઉપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

☆

આવા હતા બાપુ -૧ ઝ ૩ દરેકના	૦-૫
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજીતિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અ લાહના બાંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પગોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૨
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૧-૨૦
શ્રી ગમકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમજી મહર્ષિ માથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંના બજનો	"

સોઢ ટળી થ્યા સંત, કુપ્પળ ટળા સુપ્પળ મુઝ;
તુંથી સાંધ્યા તંત, (ધ) પારે પૂથ્યા પ્રીતમા!

સૂર સમો નહિ આંદલો, ગંગ સમુ નહિ નાણ;
ગરુ સમો નહિ ચેલકો, રથી સમુ નહિ પાણ.

કરમ તણી કઠણાધયુ, મા ચે મંડાણી;
(પથ) અખંડ અમરતધારની, એ લી રે લાણી.

અણુભણ કાતાં વાવરે, બુદ્ધિમંત આણુનંત;
વશેક વઘાઈ કરે (ઠ) મારણ કારણ મંત.

ખલિહારી બુદ્ધિ તણી, બાંધ્યો આણુનો બંબ;
લાખ પુરુખ પરનળણી, વઘાઈ નાખો ગંગ.

વિદ્યાથી મુગતિ મળે, વિદ્યાથી સુખ શાંતિ;
(પથ) વિદ્યા બાળે વિશ્વને, (ધ) બણતર કેરી આંતિ.

५५ १४

५५ १४

५

५५ १४

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા આપુ ભાગ ૪ : સંપાદકો : ગાંધી ભાઈઓ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મલિક

આવા આપુના કોલેજોને ચાર્ટરેડ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

પ્રચારબાન

કેદરેશ્વરભાઈભાનસી

જા. ૧૪ [૧૨ - જુલાઈ - ૧૯૬૧] અ ક પ મી

પ્રયાશક્તિ કોને કહેવ:ય? પોતાની
બધી શક્તિ જરાયે સકોચ વગર
વાપરતી તે. એવા શુભ પ્રયત્નમાં
ધણું કરીને સફળતા મળે છે
માંધોજી

[માંધોજી અને ગુરુદેવની દયનસાક્ષીનું જીવનચરિત્ર]

અથાતો ભક્તિં વ્યારંબ્યાસ્યામઃ ॥૧॥

હવે પછી ભક્તિની વ્યાખ્યા કરીશું.

સા ત્વસ્મિન્ પરમપ્રેમસ્વરૂપા ॥૨॥

ભક્તિ એટલે ભગવાનમાં પરમ પ્રેમ પ્રગટ થાય તે.

અમૃતસ્વરૂપા ચ ॥૩॥

ભક્તિ તો અમૃતનો જેવી અમર અને મધુર છે.

યદ્વસંબંધા પુમાન્ સિદ્ધો ભવતિ અમૃતો

ભવતિ તૃપ્તો ભવતિ ॥૪॥

ભગવાનમાં પરમ પ્રેમ થાય ત્યારે ભક્ત સિદ્ધ અને

અમર બને છે. તે પરમ સંતોષનો અનુભવ કરે છે.

યત્પ્રાપ્ય ન કિંચિદ્ વાંછતિ ન શોચતિ

ન દ્રેષ્ટિ ન રમતે ન ઉત્સાહીભવતિ ॥૫॥

ભગવાનના અનુરાગ પ્રગટે એટલે જાંબના, શોક,

દેષ અને રાગ શબ્દો જાય છે; તેને સંસારમાં રસાર્થ

સાધવાનો ઉત્સાહ રહેતો નથી.

યજ્ઞતાત્વા મત્તો ભવતિ સ્તબ્ધો ભવતિ

આત્મારાગો ભવતિ ॥૬॥

પ્રેમનું રસપ્રભ નશીને ભક્ત મસ્ત બને છે,

આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થાય છે અને પોતાના આત્મામાં

જ આનંદ કરે છે.

સા ન કામયમાનાં નિરોધસ્પૃતાત્ ॥૭॥

ભક્તિ નિરોધસ્પૃષ્ઠ ગણાય છે; માટે તેમાં

સંસારની કામનાઓ રહેતી નથી.

નિરોધસ્તુ લોકવેદ્યાપારંબ્યાસુ ॥૮॥

નિરોધ એટલે લોક અને વેદને અનુસરીને

કરવાના તમામ વ્યાપારો ભગવાનને જ સોંપી દેવા તે.

તસ્મિન્ અનન્યતા તદ્દિરોધિષુ ઉદાસીનતા ચ

૥૬॥

ભગવાનમાં એક અનેરો ભાવ જાગે અને તેમાં

વિદ્ધ નામિ તેનાં કાર્યો કરવામાં અણુગમે રહ્યા કરે.

અન્યાશ્રયાણાં ત્યાગઃ અનન્યતા ॥૧૦॥

ભગવાનને છોડી બીજા વિષયોમાં અનુરાગ થવો

તે અન્યાય છે. એવા અન્યાયનો ત્યાગ કરવો

તેનું નામ અનન્યતા છે.

લોકે વેદે તદનુકૂલાચરણં તદ્દિરોધિષુ

ઉદાસીનતા ચ ॥૧૧॥

ભગવાનના પ્રેમમાં અનુકૂળ રહી લોકનાં અને

વેદનાં કર્મો કરવાં અને પ્રતિકૂળ કર્મોમાં અણુગમે

રાખવો.

ભવતુ નિશ્ચયદ્વંદ્વર્થાત્ શિધ્વં શાસ્ત્રરક્ષણમ્

૥૧૨॥

ભગવાન જ ભક્તનો એક આધાર છે એવો

નિશ્ચય દ્વંદ્વ થાય તે પછી પણ ભક્તે શાસ્ત્રની

મર્યાદાઓ પાળવી.

અન્યથા પ્રાતિત્યશંકયા ॥૧૩॥

શાસ્ત્રની મર્યાદાઓ લોપવામાં ભક્તની પત્તી

થાય તેવો ભય રહ્યા કરે.

લોકોઽપિ તાવદેવ કિન્તુ લોજનાદિવ્યાપાર-

સ્તુ આશરીર કારણાવધિ ॥૧૪॥

ભક્તને લોકના કાર્યો પણ કરવાં, તેમ જ શરીરનો

અંત ન આવે ત્યાં સુધી આદાર વિહાર વગેરે

કુદરતી કર્મો પણ ક્યે જવાં.

તદ્વક્ત્રસંજ્ઞાનિ વાચ્યંતે નાનામતલોદાત્ ॥૧૫॥

ભક્તિના લક્ષણો અનેક પ્રકારના મતોને અનુસરી

હવે બતાવવામાં આવે છે.

પૂનઃકિંચુ અનુરાગ ઇતિ પારાશર્યઃ ॥૧૬॥

ભગવાનની સેવાપૂજામાં પ્રેમ પ્રગટે તેનું નામ

ભક્તિ એવો ભગવાન વ્યાસનો મત છે.

કથાદિષુ ઇતિ ગર્ગઃ ॥૧૭॥

ભગવાનની કથાવાર્તા, ભગવનપ્રાનન વગેરેમાં પ્રેમ

પ્રગટે તેનું નામ ભક્તિ એવો ગર્ગીયાચાર્યનો મત છે.

આત્મભરતિ-અવિરોધેન ઇતિ શાકિદેવ્યઃ ॥૧૮॥

પોતાના હૃદયમાં ભગવાનનો પ્રેમ પ્રગટ થાય

ત્યાં સુધી ભગવાનની કથાવાર્તા, ભગવનપ્રાનન વગેરેમાં

અનુરાગ રહે; પણ હૃદયમાં અનુરાગ થયા પછી તો

આત્માની જ મસ્તીમાં ભક્ત મરત બને એવો

શાકિદેવ્યમુનિનો મત છે.

નારદસ્તુ તદર્પિતાખિલાચારતા તદ્દિરમરણે

પરમ વ્યાકુલતા ઇતિ ॥૧૯॥

ભગવાનને પોતાનાં સર્વ કર્મો સોંપી દે અને

ભગવાનનું જ રક્ષણ રહ્યા કરે; ભગવાન એક ધર્મ

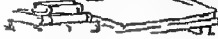
પણ બુધાર્થ જાવ તો તે વિગદનું ખૂબ જ દુઃખ

રહ્યા કરે એ આત્મનિવેદનનું નામ ભક્તિ છે

એવો નારદનો મત છે.

બાપુના પત્રો

સત્ય અને અહિંસાની નિયમ
ધારા બાપુના પ્રત્યેક વાક્યમાં વ્યક્ત
થતી એમની અર્થઘોષની તોષ તે
શ્રી મહારાજભાઈની રાજનીતી દ્વારા
જાણ થતી છે. જ્યારે બાપુએ
લખેના અલ્પિન પત્રોમાં પ્રગટેલી

વિચારધારા હજી સુધી અચર્ય થઈ નથી આ
વિરાટ પ્રતિભાના પ્રકાશ કિરણો પત્રોમાં પ્રયેક
વાક્યે વેરાના હેતુ છે. મિત્રો રનેડીએ, કાપકરા
અને હિંદના સામાન્ય માનવી પર લખેના એ પત્રોમાં
બાપુની પ્રતિભાનું તેજ અમકે છે. બાપુએ લખેના
ત્રણ અપકટ પત્રો અડી રજૂ કર્યા છે. એ પત્રો
શ્રી કરસનભાઈ ચિન્મયા તરફથી પ્રાપ્ત થયા છે.

છોટાભાઈ માનસિંહ અને મહાર

આશ્રમ સાવરમળી

ભાઈશ્રી કરસનભાઈ,

તા ૧૬ ૧૦-૨૮

તમારો કાગળ મળ્યો. સહી તમારી છે
અક્ષર કિશોરવાવના છે એથી હું જરા ચિંતામાં
પડ્યો છું. તમે માતા છે કે મારા કાગળથી
તમને એવો આઘાત પહોંચ્યો કે જેથી તમે
મોતે લખવાને અસમર્થ બન્યા અને કિશોર
લાલભાઈ શરણ લીધું? આવી ચિંતાને વશ
થઈને જ કાગળ તમને સવારની નાથના પહેવા
બીજા કાગળોને છોડીને લખાવી રહ્યો છું.

તમને આશ્ચર્ય થયું છે અને આશ્ચર્ય
થાય છે પણ તમને આશ્ચર્ય થયું છે અને
ગમે છે એટલે કે મેં વિરોધ વાચવામાં કે
સમજવામાં ભૂલ કરી છે એવું બધું હોય
જેમ કમળાના રોગથી પીડાતો માણસ બીજા
નામાં કમળો લુએ છે તેમ જો ખેડ અથવા
મચોડા મારે વિરોધ બીજાએ કચારના ભેઈ ગયા
છે અને હું ધીરે ધીરે એવા લાગ્યો છું તે
તમારામાં વિના કારણે જોતો હોઉં તમારે ને

મારે પોતપોતાને એક જ પ્રશ્ન પૂછવાનો છે
આપણે મૃવા પડી તે તે સદ્ધા તેની ને તેવી
અથવા ઘણે ભાગે તેવી ને તેવી ચાલશે કે
નહી? જો આ બાબત વિશે કંઈ શકા હોય
તો આપણે બન્નવું ભેઈએ સુરજબહેન અથવા
લક્ષ્મીબહેન અથવા એ બંને બહેનો સાથે મળીને
કાગિનીસમાજના બારને તમારા વિના વહન
કરી શકે એમ તમને લાગે તો બધું કુશળ છે.

હજી આઘાત પહોંચતો હોય અથવા
આશ્ચર્ય થતું હોય તો અને વખત મેળવી
શકો તો આવી જાઓ અને મારો મોઠો વખત
રોડી જાઓ.

બાપુન વ ન

*

રનેડી ભાઈશ્રી

આ આજીવન સુધી તમારું આશ્રમનું
અને તેની પ્રવૃત્તિને લગતું ખર્ચ કેવળ મિત્ર
વર્ગે સ્વેચ્છાએ મોકલેલી મદદથી ચાલેલું થયું
હવે તેની પ્રવૃત્તિ એટલી બધી છે કે તેનું
ખર્ચ વગર માગ્યે ચાની શકે તેમ જણાતું નથી.

આશ્રમની પ્રવૃત્તિના નીચે પ્રમાણે વિભાગ
થાય છે.

(૧) આશ્રમમાં રહેલા ખાનાનું
ખર્ચ-હાલ આશ્રમમાં નાના મોટા થઈ ૩૦
ની વસતિ ગણાય તેનું ખર્ચ દર માને ભાડા
સહિત રૂ ૧૦૦ સરેરાશ આવે છે એમાં
મહેમાનોનો સમાવેશ થઈ જાય.

(૨) કાર્યવણીનું કામ-આ કામ બે વર્ષ પહેલાં આશ્રમમાં કાંપને નહોતું આવડતું. આજે આશ્રમમાં ઘણે ભાગે બધાને ઓછું વડું આવડે છે. અને તેમાંથી કેટલાક તો નિપુણ થયેલા ગણાય. આશ્રમમાં સાત શાળા ચાલે છે. તેની દેખરેખ નીચે બીજી પાંચ ચાલે છે. આ પ્રવૃત્તિ રૂ. ૩૦૦૦ની મૂડી રોકે છે. કપડાં વણાય છે તેમ જાપી લાય છે. આજ મુધીમા રૂ. ૫૦૦૦ કપડું વેચાયું છે. આ ઉધોગથી ચાર કુટુંબો જેણે વણાટનો ધંધો છોડી દીધો હોય તેણે પાંચે હાથ કચે છે, અને તેઓ વધુ ૧૭ માણસ નભાતા થયા છે. એક કુટુંબે શાળાનું કામ નવું શીખીને પોતાનું ભરણપોષણ કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે હજી પોતાની આશુવિકા ધંધામાંથી કાઢી શકે છે, એમ કહી મ શકાય. એવી ઉમેદ છે કે દર વર્ષની અંદર હજારો વણકરો, જેણે ધંધો છોડી દીધો છે તેઓ વણતા થઈ જશે. સહુ કષ્ટદ કરે છે કે કપડાં વણવાની મિટો રહે તો પણ હાથવણાટને સારું દેશમાં પુષ્કળ અવકાશ રહે છે. આ કામમાં હાલ ખોટ લાય છે. છતાં ઉવટ ખોટ જવાપણું નથી રહેતું. હાલ માસિક ખર્ચ રૂ. ૧૧૦ ગણાય.

ત્રીજી પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રીયશાળાની છે

આશ્રમવાસીઓની એવી માન્યતા છે કે રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે કેળવણી નહિ અપાય ત્યાં સુધી દેશને ઘણું નુકસાન થયા કરશે. આથી રાષ્ટ્રીયશાળાનો અખતરો શરૂ કર્યો છે. આમાં ઉદ્દેશ ઊંચા પ્રકારની કેળવણી માત્ર ભાષા દ્વારા તથા સહેલી રીતે કેળવણી આપવાનો છે એ અખતરો સફળ થાય તો તેવી જ કેળવણી સરકાર પોતે આપે એવી માગણી કરવાનો તથા સતત હિલચાલ કરવાનો હેતુ આમાં રહ્યો છે. તેમ જ અખતરની સફળતા બતાવી શકાય તો ખાનગી સાહસો પણ તેવાં પ્રકારનાં બીજાં કરે એવો સંભવ રહે છે. આ અખતરમાં માનસિક તેમ શારીરિક કેળવણીનો સમાવેશ થઈ લાય છે. તે વર્ષનો

કામ કદ્યો છે. તેમાં શ્રેષ્ઠ્યએટને મળતી કેળવણી ઉપરાંત હિંદી ભાષાજ્ઞાનનો અને ખેતી તથા વણટજ્ઞાનનો સમાવેશ થઈ લાય છે. આ અખતરનો બોલે સુખરાત દેલેનના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પ્રોફેસર સાંકળચંદ શાહે ઉઠાવ્યો છે. પ્રોફેસર શાહે દર વર્ષ સુધી પ્રોફેસર ગજજર સાથે કામ કર્યું છે તેમની સાથે મદદગતો ભાઈ નરહરિ પરીખ એલ.એચ.બી., ભાઈ દત્તાત્રેય કોલેલકર બી.એ., ભાઈ કુલચંદ શાહ બી.એ. તથા મારા ભત્રીજા છગનલાલ ગાંધી છે. હજી એક બે આરિયવાન શિક્ષકની શોધ થાલે છે. સંસ્કૃતના અધ્યાસમાં અમદાવાદના શાસ્ત્રી ગિરિભાઈકરજી મદદ કરે છે. આ અખતર પર દેખરેખ પ્રોફેસર આનંદજીકર ધ્રુવ રાખે છે. બીજા સાક્ષરોની પણ મદદ લેવાય છે. શિક્ષકો પોતાની હાજત પ્રમાણે આશુવિકા લે છે. આ અખતરનું ખર્ચ દર મામે રૂ. ૫૦૦ નું છે. આમાં ભાડાનો સમાવેશ નથી કેમકે બાડું આશ્રમ જ્યાંમાં ગણાયું છે. હાલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૨ની છે. અખતરો એટલે સુધી ચાલ્યો છે કે હવે બહારના વિદ્યાર્થીઓ લેવાનું શરૂ કરવાનું છે. આજ લગીના વિદ્યાર્થીઓ આશ્રમના અને શિક્ષકના હાકરાઓ છે.

ચોથી પ્રવૃત્તિ હિન્દ ભાષા પ્રચારની છે

જે જ્ઞાન અયોગ્ય રીતે હાલ અગ્રેજ ભોગવી રહ્યું છે તે સ્થાન હિંદીને હોવાનું ભોઈએ એ વિષે મતભેદ હોવાનું કારણ નથી. છતાં રહે છે એટલું હુઓમ છે. શિક્ષિતવર્ગને એક ભાષા ભોઈએ જ. તે હિંદી જ હોઈ શકે. હિંદી મારફતે કરોડોમાં સહેલાઈથી કામ થઈ શકે તેમ છે. એટલે તેનું સ્થાન તેને મળવામાં નેટલી દીલ થાય છે તેટલું દેશને નુકસાન છે. આ નુકસાન અટકાવવાનો પ્રયત્ન દેશમાં ચાલે છે તેમાં આશ્રમની પ્રવૃત્તિમાં વધારો કર્યો. તેમાં મુખ્યત્વે હિંદી શિક્ષકો મેળવવા કેળવવાનું કાર્ય પહેલું પગથિયું છે. એ કાર્યમાં ખર્ચ ઓછામાં ઓછું રૂ. ૨૦૦૦ ગણ્યું છે.

પાયમી પ્રવૃત્તિ કેવળ મનનીય વિષયો
જેમા સૂચ પડે છે તે વિષયો હાથમા લેવાનું
છે તેમા ખર્ચ કેવળ મારા અને મારી સાથે
ફરનારના દેવભાગાનું જ રહ્યું છે એ દર માને
બાચે રૂ. ૧૦૦ મુધીનું આવે છે તે મેળવતા
કથો પ્રવૃત્તિ કરવો પડ્યો નથી છતાં અહીં
ગણી નાખ્યું છે

આમ દર માને ખર્ચ રૂ.	
૧ આશ્રમ વ્યવહારના	૪૦૦
૨ વજુપટકામ	૧૦૦
૩ પાકશાળા	૫૦૦
૪ હિંદી ભાષા પ્રચાર	૨૦૦
૫ મારા દેવલે ખર્ચના	૧૦૦

રૂ. ૧૩૦૦ થવા બચ છે

રાષ્ટ્રીયશાળાનું ખર્ચ હજી વધરો જોડે
બધી પ્રવૃત્તિઓનું ખર્ચ રૂ. ૧૫૦૦ મળવામા
અતિશયોક્તિ ન ગણાય

આ કાયોને સારૂ ખડોગી જમીનની જરૂર
છે તેવી જમીન લગભગ ૫૫ વીધા સામરમની
નહીને કિનારે સામરમતી જેલના નજદીક
લેવાઈ ગઈ છે ખીજી હજી લેવાનો પ્રયાસ વ્યાપ્ત
છે તેમા વજુપટકામને સારૂ કારખાનું આશ્રમને
મેળતા રહેવા રસોઈના મકાન તથા રાષ્ટ્રીય
શાળાને સારૂ મકાન બાંધવાના છે, તેમા ખર્ચ
લગભગ ૧૦૦૦,૦૦ થવા સંભવ છે મકાનના
બાંધકામનો બોલો હિંદ રોલક સમાજના બાઈ
અમૃતવાવ હાથે લીધો છે

જોડે મારી હાજત મકાનના ખર્ચનો
આજો અને જોક વર્ષના ખર્ચનો આકડો
મેળવતા રૂ. ૧૧૦૦૦નો થાય છે જમીનનું
ખર્ચ મારી પામે રહેતા પૈસામાથી કાંકડુ છે
આ જમીન અને મકાનનું દૂર કરવાનું છે
ઉપરના સાહેનો બધા આપને પસંદ હોય તો

મારે આપની પામે હાથ જ લગાવવાનું રહ્યું
ને આપે યથાશક્તિ મદદ આપવાનું રહ્યું
પ્રવૃત્તિઓમાની અચુકને સારૂ જ મદદ કરવાની
ધ્યાન હોય તો તે પ્રમાણે આપની મદદનો
વચ થશે પણ મારી બધી પ્રવૃત્તિમા કેવળ
આડપણ જ લાગતું હોય તો પણ મારી વિનંતિ
છે કે મારા આત્માના સતોષને ખાતર, જેઓ
મને જોળાજે છે તેઓએ મને મદદ કરવી ઘટે
છે બધા મુધી મારી જૂર અને માનુષ નહિ
પડે તમા મુધી એ મારા આત્માની જીવનદોરી
થઈને રહેવાની છે આ પ્રવૃત્તિઓમા મારી
દેશરવાની સમાપ્તિ રહેતી છે

હું જાતે નીકળી આપને મળવાનો હતો
પણ હું અપારજીવાથી ૮ માસ લગી મુખ્ય
ચાઈ એમ જોતો નથી દરમ્યાન પ્રવૃત્તિ બાંધવા
કર્યો ખર્ચ પણ થયા કર્યો

છાપાઓ દ્વારા હાવ બિંદા માગવાની ઇચ્છા
નથી તે કરતા પહેલાં હજી કાર્ય આગળ વધવાની
ને વિશેષ અનુમતી જરૂર છે આપનાથી
ખતલી મદદ અમદાવાદ સત્યાગ્રહ આશ્રમ
પરમારી અચવા તો મને મોતીદારીને શિરનામે
મોકલ્યો તો ચાલશે આપના મિત્રવર્ગની
મદદ મેળવાય તો પણ તે મેળવવા વિનંતિ છે,
આપ પોતે આર્થિક મદદ આપવા શક્તિમાન
નહોતો આપના મિત્રવર્ગની મદદ મેળવો
એમ માગું છું પોતાના મિત્રવર્ગની બહાર
કોઈ મદદ મેળવવા નીકળે એમ ઇચ્છતો નથી

દરેક પ્રવૃત્તિ વિશે હિંસામ ધ્યાનપૂર્વક
શખવામા આવે છે અને તે હિંસામનો તારીએ
મિત્રવર્ગમા મોકલવાનો ઇરાદો છે

કઈ પ્રશ્ન પૂછવા જોડુ જણાય તો પૂછશે

મોહનદાસના
દેમાનરમ
મેતીદારી અખારણ
સંવત ૧૯૭૩
'જનમજુમિ'

સંસારની સંકુચિતતા નિહાળી વિરાટનો આત્મા ક્યારેક ખળભળી ડોડે છે. ધર્મ, સંપ્રદાય અને પદ્ધતિની દિવાલો જાણે કે માનવ વ્યક્તિત્વને ગુંગળાવવા મથતી હોય તેવું ડગલે અને પગલે અનુભવાય છે. પરંતુ છેવટે માનવ ક્ષિતિજની સીમા પર બેઠેલા સંસ્કૃતિના ચોખ્ખાદાર સમાધર્મ સંસ્થાપકના જીવન પ્રસંગોને નિહાળીએ છીએ ત્યારે વિરાટનો આત્મા પુનઃ શાંતિનો ચિર શ્વાસ ખેંચે છે, અને માનવ હૃદય પશુ પુલકિત બની નાચવા માડે છે.

મહામહા પયગંબર પંજી મુસ્લિમધર્મના ખીલ ખીલ હજરત ઉમર હતો. ને રાજ્યના વડા હતા અને ધર્મગુરુ પણ હતા. એક વેળા એમના રાજ્ય-કારભારમાં એક વરિષ્ઠ હોદ્દા પર કોઈ સારા લાવક માણસની નિમણૂક કરવાની જરૂર હતી, એ વખતે છાપાંઓ અને જહેરખનરોનો જમાનો નહોતો, સામાન્ય રીતે આવી જગેરાત શહેર ને ચોટે ચોટે દોલ પીડીને કરવામાં આવતી. શિરસ્તા મુજબ આજે પણ આ જગ્યા માટે અરજદારોને બોલાવવા જાહેર દાંડી પીટવામાં આવી અને પરિણામ રૂપે ખીજ દિવસે જાહેર કસેલ સમયે કેટલાક સુસજ્જાન ઉમેદવારો આ જગ્યાની પસંદગી પામવા હજરત ઉમર સમક્ષ હાજર થયા. આશ્ચર્યની વાત એક બની કે આવેલ ઉમેદવારોમાં એક ઇસાઈધર્મી પણ હાજર હતો.

રાજ્યના શિરસ્તા મુજબ આવેલ ઉમેદવારો સાથે એક પછી એક, પ્રત્યેક સાથે વાર્તાવિત અને મતવત થઈ ચૂકી. અને તપાસણીના અંતે રાજ્યના વકીલટની જવાબદારી અને કંટાળાવણીના બંને યુજોની કાષ્ટએ હજરત સાહેબની પસંદગી પેલા ઇસાઈધર્મી પર પડી, હજરત સાહેબે જોયું તો એ વેળા રાજ્યના બધા હોદ્દા પર મુસ્લીમધર્મીઓ જ અધિકાર ભોગવતા હતા. પરંતુ હજરત સાહેબે પરંપરાની દરકાર કયો વિના પેલા ઇસાઈધર્મીને હોદ્દા પર નિમણૂક આપીને વરિષ્ઠ અધિકારી તરીકે જાહેર કર્યો.

વાયુવેગે શહેરમાં વાત પ્રસરી ગઈ, ધર્મચૂસત મોલવીઓ અને ઉદ્દિગ્રસ્ત રાજ્ય અધિકારીઓમાં ભારે

હોહા મચી ઉઠી. સૌ, વાત સાંભળતાવેત હજરત ઉમર પાસે દોડી આવ્યા. જાણે કે ધર્મનો ભવકર વિનિપાત થઈ ગયો હોય તેમ ધર્મોવેગના અનુભામાં આવી હજરત સાહેબને કહેવા માંડ્યા.

“ખૂદાવિંદ! ગમ્મ થયો!! ગમ્મ થયો!!!”

પ્રથમ તો હજરત સાહેબ કશું સમજતા નહિ એણે નવાઈ પામીને પૂછ્યું: “કહો તો ખરા, બન્યું છે શું?”

આવેલ ટાળામાંથી સંવમનો બાર છોડી મેટેથી ધાંટો પાડતો એક જણ બોલી ઊઠ્યો.

“નામવર!! આપ જાણો છો કે આપે આજ રાજ્યના હોદ્દા પર જે ઉમેદવારની નિમણૂક કરી છે તે માણસ મુસ્લિમ નથી.”

જાણો સંગીતકાર જેમ આવાપના પ્રથમારથી સ્વરને પરખીને જ ગાયકની પરિક્ષા કરી લે તેમ હજરત ઉમર ટાળાની ઉશ્કેરાએલ લાગણીને પારખી ગયા પણ એ કશું પણ બોલ્યા વિના ખડગ ખેંચે અડગ બનીને ઝીલા જ રહ્યા.

હજરત સાહેબે મોન બનેલા નિરખા કરી એક મોલવી બોલી ઊઠ્યો. “માલિક! આપ જાણતા ન હો તો જાણી લો કે આપે જાહેર કસેલ ઉમેદવાર ઇસાઈ ધર્મી છે.”

માનવ મહિમાનું મહાસંગીન ગાતા હોય તેમ હજરત સાહેબ મોનનીઓને મંજૂર સ્વરે સંબોધતા બોલ્યા. “મારા મોખીન મિરાદરો! હું જાણું છું કે તે એક માનવ છે અને એ પણ જાણું છું કે કોઈ પણ માનવી માનવ મટીને સુસજ્જાન કે હમાઈધર્મી બની શકતો નથી.”

મેલવટ પર વિજળી પડે તેમ મોલવીઓની સાંપ્રદાયીક સંકુચિતતાને બેદવા માટે હજરત સાહેબના આટલા શબ્દો તસ થઈ પડ્યા. મો સરમોંદા બની પીઠ ફેરવી પાછા વળ્યા.

એ વખતે આકાશનો સુરજ જાણે સપ્તમા અવનવારંગોથી મોલવીઓને ઉપદેશ આપતો કરી રહ્યો હતો.

“પ્રથમ માનવી પછી ધર્મ.”

મહાગિવસત્રીનો દિવસ છે

ભાગ્ય પ્રમ નો પ્રદેશ જ જેણે પોતાનો કરી બસ્યો છે. સદા ય એમા એનો વાસ છે. એવા ચાચાજી હાથમા ખત લઈને નીકળી પડે છે ઘેર ઘેર ભીક્ષા માગવા. 'ભીક્ષા આપો બા' બારણે જિભા રહે છે મંડે છે બોવાવવા. કોઈને લીકગી, કોઈને બા, કોઈને વહુરાણી એવા એવાં જુનાં જુનાં મીઠા ને પટામળા સંજોધને સંજોધે છે. ફગાહાર લે છે.

ફગાહાર લેણું કરે છે. એક કુટુંબમા બિમીને ફગાહાર સૌની સાથે જમે છે માનવીનું મન છે. ભાતભાતની કંપના, ભાતભાતની દૃષ્ટિ અને ભાતભાતની વિચારસરણી એ પ્રમાણે એવા મનેસુદ્ધ બનતા હોય છે જેવો કમાન, તેવો એ સુદનો રગ બામે છે

વિશ્રાન્તિનો થોડોક ગાળો છે

મેં પોતે જ કંઈક પ્રશ્નો પૂછ્યા.

જેવા પ્રશ્નો સરગનાથી જોડે છે, તેવા જ તેના જવાબ મળે છે મનોગન બાવ, મનોગન મયન સદા ય જોડતા હોય છે એના અસરપે કંઈક બહાર આવે છે. ચાચાજી એને સન્માને છે જવા ય ઉચાટ કે અભાવો બતાવ્યા વગર

પ્રશ્ન 'ચાચાજી, ઘરમા ઘણીવાર અકળામણ થાય છે. શરૂલે થઈજવાય છે એ ગમતું નથી તો ય થઈ જાય છે.'

ગણપતિ (ગજ્ઞનો પતિ) જેવું એમનું સ્થાન ઝીઝી આંખ કરીને દૂર દૂરનું બાગી લેવું. તાણુ નાક રાખીને ભડભલી ગંધ પારખી લેવી. મહત્વની, આવ વિનાની ગમે તેવી નાના નાના, સ્વગન પરજનની વાતો પેટમા સંપરવી, એવું એમનું મોહું પેટ. બેઠા છે

સામેની ખાટે. વિચારે છે જવાબ સંજોધે. "જે માણસ પૂજ જ કામ કરે છે એટલું જ નહિ પણ એકે એક કામને એ મહત્તા આપે છે પોતાને હાથે જ કરવાનો આશ્ક રાખે છે. એવાં જે છે તેને પૂજ ઘર્ષણ રહ્યાં કરે છે. બીસ રહ્યા કરે છે એ શાન્તિ લેવા ઇચ્છે છે. શાન્તિ મળતી નથી શરીર થાકે છે મન થાકે છે પરિણામે જેની પાસે અપેક્ષા રાખી શકાય તેવાની પાસેથી મદદની સ્વભાવિક ઇચ્છા એને રહે છે. એ ઇચ્છા સંતોષાતી નથી તેના અસતોષ મનમા ઉમેસાપ છે એટલે શુરસો થાય છે 'Sorrow' માણસોને આવું ઘણે ભાગે થતું હોય છે એટલા માટે તો ગાંધીજી શું કરતા, આખા દિવસ દરમ્યાન પાચ મિનિટ એવી જરૂર જ કાઢતા કે એ સમયે તદ્દન શાન્તિ કામકાજ બધા પ્રાર્થના એ જ લક્ષ અદાર અદાર કવાક કામ એમને રહેતું પણ પ્રાર્થના માટે પાચ મિનિટ જરૂર કાઢતા. એમાથી એમને નવું બધું અભ્યાસ કરતું એમ કરીને તે પોતાની શાન્તિ અને આનંદ બાઢવી શકતા, બાકી કામ તો થયા જ કરવાતું."

"પણ મને હમણા હમણાથી શુરસો પ્રમાણુ-મા વધી ગયો છે તેનું નિવારણ બતાવો" મેં કહ્યું. (એ દિવસે મારા મનની અપ્રમતતા ઠીક ઠીક પ્રમાણુમા હતી. એનું કારણ અરપટ હતું આખીયેયો આકાશમાં એક પતંગ જોડા ખાતો હોય, સુવાટ લેતો હોય, દોર હાથ ન રહેતો હોય, એવી મારા મનની સ્થિતિ હતી) પ્રશ્નો ઠીક ઠીક સૂઝતા હતા

"શુરસો તો સૌને હોય છે વ્યક્ત ધવાની રીતે નેવળી હોય છે. મન અને પ્રકૃતિની આ રમતો છે કોઈ વાર પ્રકૃતિથી શુરસો ઉદ્ભવે

છે. કોઈ વાર મનગી ઉદ્દેશવે છે. બ્યારે બંને એક સાથે મડે છે નૃત્ય કરવા ત્યારે એની વિષમતાનું પ્રમાણ વધી જાય છે. તે વખતે આપણે જોવું. જેમ કે, એક બાળક તોફાને ચડે છે. ત્યારે આપણે એને રોકવું પડે છે. કહેવું પડે છે હવે, રૂપ બનીને એક ખૂણે જેમ. બાળક નથી માનતું, ત્યારે બિડીને આપણે તેને જોરથી ખૂણે બેસાડવું પડે છે એ જ રીતે આપણે ત્યારે મનને કહેવાતું છે: “બહુ નૃત્ય કર્યું”, બસ. હવે મને કરવા દે.” ના માને તો પરાણે મનાવવાતું રહ્યું ..”

કોઈક આવી ચડ્યું, અમારી વાત અધૂરી રહી. જીવન સમસ્ત બહુ રસથી ભરપુર છે. વિજ્ઞાનથી ભરપુર છે. આચાજ એમાં જોડા ઉત્તરો છે. જીવનના વિજ્ઞાનને પાયા છે. અનેકના સંસર્ગમાં આગ્યા છે. અનેકને પોતાના પેટમાં સમાગ્યા છે. ધણીયના જીવનની દુર્ગતિઓ લઈને ફરે છે. ધણીયના પિતા છે, માતા છે, બંને છે. ત્યારે યાદ આવે છે શાકુન્તલના કવચ પિતા સાથે એમને સરખાવવાતું કદિ નથી બનાવતા એ કંટાળો કદિ નથી બતાવતા એ અણગમો. પણ ત્યારે આપણે ભૂવાવામાં ય પડી જઈએ છીએ. એક પ્રસંગ નોખું છું. એ નહાવા આવે. નાહીને એક કણ એમની ન બગડે એની મને સતત ચિંતા રહે. ચંપક એમનાં ત્યારે પોલીસ પ્રથ કરીને બારણે તૈયાર રાખવાની મને તમન્ના રહે. પણ બને શું, રસોડામાં તે જ વખતે મારે હાજરીની જરૂર ઊભી થાય. ચંપક સાથે લઈ જઈ. (વિચારતા લાગે છે કે શું શક્તિભાવ જ એવો હોય છે કે નાના બાળકની જેમ ઝાઝો વિવેક જ્યાં રહેને! નથી! ગમે એમ હોય, મારે માટે એવું

બન્યું.) આચાજ એ ટકોર કરી ‘રસોડામાં લાડ હોય. ખાસડાં હોય?’ તે ટકોરને મેં વિનોદમાં ગણી કાઢી. બીજી વારની ટકોર આવી: ‘ખાસડાં જ ખાવા આપવાં છે શું?’ અભોધ હું, એટલેથી ય ન સમજી, ન ચેતી. ત્રીજી વાર તો ખરેખર બોલી બેઠ્યા: ‘નહિ નહિ. ચંપક રસોડામાં આવે, એ મને નથી ગમતું.’ હું સમજી ગઈ. અને અત્યાર લગી ટકોરને ન સમજવાની પાછળ મારી ગમે તેવી સારી માન્યતા ભડે હતી, પણ તેમાં મારે ‘વિવેક’ની જરૂર સમજવી જોઈતી હતી એમ સ્પષ્ટપણે લાન થયું. મેં જવાબ આપ્યો: ‘તમે તાકીને નીકળો છો. સુત્રાકાલીએને ભેટવા. ચંપક પૂગ ભર્યા રહી જાય છે. મને તે નથી ગમતું. તમારી બરહસ્તમાં એટલી ઠમીના હું સડી નથી ચકતી ...’ મારું હાઈ તેઓ સમજી ગયા: ‘નહી નહીં. જરૂર જિલો રહીશ. બે મિનિટનું જ દામ હોય છે, એમાં શું?’ વાત પતી ગઈ.

પથારીમાં એ પડે ત્યાં લગી મને એમની સાથે લાડ કરીએ અમારી વાતો તે જરૂર પ્રેમથી સાલજો. જવાગ આપે. સજાઈ આપે. એવું તો એમનું સ્વરણ હોયું. છતાં જ બધાંની વાતો પેટમાં સમાવી ચકે છે. એમની માન્યતા છે. દરેક બાંહેડને પોતાનાં આગવાં બાંહેડો હોય છે. કોઈને કાંઈ પસંદ. કોઈને કાંઈ પસંદ એક જ વાત કે વિચાર, એકને ગમે છે. બીજાને તે નથી ગમતો. કારણ એ છે કે એના સંસ્કાર પ્રમાણે તે જીવવા માગે છે. આપણે એટલું સમજીને આવીએ; તો ક્યાં ય ધર્મ ના થાય. સંવાદના સૂર સાંભળવા મળે. જીવનનો આનંદરસ અખંડિત રેલાયાં જ દરે અમને આ જ શીખ તે આપતા હોય છે.

પ્રકરણ ૬-ચંદ્રાવતી ચટ્ટી

બપોરે બે વાગે આવીને જમ્યો ડુગરાઓ ધીમેને એવા ગરમ થયેલા કે બધાની આંખો બળવા માડી કેટલાકે બળતરામાંથી બચવા કાળા કામ ૧૧ ચરમા પહેરાં રોડાટાણે એક બ્રહ્મ આબુ ત્યારે જ શાંતિ યર્ધ

ગગાના ઘાટ ઉપર નહાતી વેળાએ યાત્રીઓ પૈસાતુ બરાબર દ્યાન રાખે છે હરદ્વારમાં કપડામાં પૈસા મૂકીને સ્નાન કરવા જનારને સનાનના જ સમાચાર મળે છે પરંતુ હવે તો ચોરો દુરના યાત્રા રથોમાં પણ હાથ મારે છે રુદ્રપ્રનાગ હરદ્વારથી પહોંચ્યા બહુ દૂર હોવા છતાં ત્યાંની ધર્મશાળામાં એક ચોર બરાચેડો મધરાતે બાબા કાલીકમનીવાળાની ધર્મશાળામાં 'ચોર' 'ચોર' એવી ખૂબો પડી થોડી મારજૂડ થતી સાબળી અને પડી દાદરો ઊતરીને કોઈ નામી જતુ હોય તેમ પગના સબગાયા કોઈક ચોર યાત્રાળુના વેશમાં આવેલો અધરાતે બાબુની ધારીના યાત્રીના ખીસા તેણે ફેંદો ના પેટો નાગી જતા ચોર પકડાયો અને ખોબરો પણ થયો પબ્બ આ દંડયુદ્ધ અધારામાં થવાથી બીજા યાત્રીઓ વાલીસુખીવતા યુદ્ધમાં રામની જેમ ચોર અને માનિકને લેદ પારખી નહિ શક્યા હોય તેનો લાક લઈ ચોર નાકો અને સગમની દિશામાં છટકી ગયો

બીજી સવારે મદાકિનીને તીરે દૂર દૂરવા ગયો રસ્તામાં કંઈક અવાજ થયો ડુગર ઉપરથી માટી અને પથરાઓ પડતા હતા હિમાલયના કેટલાક ડુગરો કેવળ માટીના બનેલા હોય છે માટીના ડુગરો સાબળીને નવાઈ લાગે પગ સાથે જ આંખો ડુગર માટીનો હોય છે તેમાં વચ્ચે નાના મોટા ગોળ પથરાઓ જડાઈ ગયેલા દેખાય છે બાલુ મળા બિરા

વાળી તરબુચની વાવ નીરાં કયાંક તો આવા પથરાઓ જોડાયા બધા હોય છે કે ઠડિયાઓ છોળેને જોડવા જેમ વચ્ચે ચૂનો પૂરે છે તેમ આ ગોળમોળા શકરોને જોડવા માટે તેમાં માટી પૂરી જણાય છે સુગો પહેલા આ ડુગરાઓ અડી નદીપાત્રને સ્વરૂપે હતા તેમની ઉપર ગગા બહેલી હતી પડી એક દિવસ ધરતી કપથી હિમાલય ધણેલી ઊડ્યો નદીના નીચા પાત્રો ઉપરથી ડુગરા બની યથા ઉપર વહેતી ગગા યેમી ગયેલા ડુગરાઓ ઉપર કે ખીણોમાં ફેંકાઈ ગઈ માછલાઓ ડુગરના ઝાડની કાળીઓમાં જટવાઈ ગયા હશે આમ નવા બનેલા ડુગરો દેખાવાના જ ડુગરો થયા એકાદ શિવાને પણ ધારણ કરવાતુ તેમનામાં સામર્થ્ય નથી વરસાદના મારથી કે ઠડી બરમીના સંકેતવિસ્તારથી અદરના ભારેખમ પથરાઓ પથરામાંથીના સમવાયત ત્રમા રહેવાની ના પાડે છે અને પોતાના નાતીસાઓને જઈ મળે છે ફેંકવાર પહોંચના આખા પ્રયત્ન પડખા તરીને ગજબના પ્રાકૃતિક પરિવર્તનો નિપજાવે છે એકવારતુ નદીતળ આને નદી તળ નહીં પણ પવન બની બેઠું છે! અને છતાં ય તેના લક્ષ્યો તો નદીતળના જ રહ્યા તેમાં ડુગરાઓની ઘનતા દહતા કે રિયરતા કયાથી મળે? કુદરતની દયા ઉપર તે નકો છે અને કુદરતનો પ્રહાર આવતા તે ધરાશાયી થાય છે આવા ડુગરાઓ પ્રાકૃતિક મહાભારત ના શિખરીઓ જ લેખાન

રુદ્રપ્રનાગના સગમતીથે નોમવતી અમા વાદ્યોને દિવસે ભગવાન રુદ્રનાથ અને ગગાજના મદિરામાં દર્શન કરી બીજો દિવસે બપોરે અમે મોટર બસમાં ઉપડ્યા ચૂનો પથરાળો યાત્રામાર્ગ તો બરાબર સગમતટ ઉપરથી જ જાન છે પણ હવેના નવા બસ

માર્ગોને માટે એ જોખમ ગણાય. તેથી સંગમથી એક ફર્લોંગ દૂર ભૂશિરઆકૃતિના હુંગરાને ફેરીને તેમાં મુરંગ બનાવેલ છે. દરેક માર્ગ દૂરની અગસ્ટ્યમુનિની ચટ્ટી વડાવીને આગળના એક પડાવે મોટરબસ અટકી. અહીંથી આગળ મોટરમાર્ગ ન હતો (હવે થયો છે). હવે પછીની આખી યાત્રાની વાહન વ્યવસ્થા સર્વે યાત્રાળુઓએ પોતાને ખર્ચે કરવાની હતી. ધણાખરાએ હરદાર-હુપીકેશથી જ દલાલો મારફત ડંડી-કંડી લાડે કરી લીધી હતી. ડંડી એ દેવદારના હલકા લાકડામાંથી બનાવેલી હોડીના આકારની આરામ ખુરશી હોય છે. તેને આગળ પાછળ ખૂંસરીઓ લગાડીને ચાર મજૂરો ઉઠાવે છે. બહુ ભારે યાત્રી હોય તો છ મજૂરો પણ જોઈએ કંડી એટલે કરડિયો. નેતરના ગૂંથેલા ઊંડા ટોપલી જેવા કરડિયાની અંદર આદરો વગેરે મૂકી બેસવા યોગ્ય કરીને અંદર હાળવા વજનનાં ટોસાટોમીને કે બાળકોને બેસાડે છે. તેની એક બાજુ જિણી કાપેલી હોય છે ત્યાંથી પગ બહાર કાઢે છે અને લટકતી પાવડી ઉપર પગને ટેકો મળે છે. આખા કરડિયાને મજૂર પીઠ ઉપર ઉંચકે છે. જોબથી પળીને મજૂર ધરતીને જોતો આંસુ છે અને યાત્રી તેની પીઠ ઉપર ત્રાસો પડતો હોવાથી ધોળે દિવસે આટાશદર્શન કરે છે. આ સિવાય બહુ કંઠણ ચઢાણો હોય ત્યાં ચોડાઓ પણ ભાડે મળે છે, તેમ જ એટલા ભાગ પૂરતી ડંડીકંડી પણ ક્યારેક મળી જાય છે. પૈસા અને ગરમ કપડાં એ બે અત્યાવશ્યક વસ્તુઓ હોય તો યાત્રી ફુગ્ગી થતો નથી.

અમારામાં બે ત્રણ જણા જ પદયાત્રા કરવા તૈયાર હતા. એટલે અમે રસ્તો માપવો શરૂ કર્યો. પહેલો વિચાર મને એ આવ્યો કે હિમાચ્છાદિત શિખરો ક્યારે દેખાશે. દસપંદર મિનિટ પછી સાથેના એક અનુભવી યાત્રી સફળદ્રવ્યે કહ્યું: 'જુઓ બરફ દેખાયા!' એ

આતુરતાથી જોયું તો ઉત્તરમાં દૂર દૂર કાળમીઠ પથ્થરની ભીંતમાં ચૂનાનાં ધોળાં છાંટણાં પડ્યાં હોય તેવું લાગ્યું. આવો તે હિમાલય હોય! બરફના ધવંતો વિષે મેં અનેક ભતની કદવના કરેલી. ચૂના વડે જેમ આખા ધરને ધોળવામાં આવે છે તેમ આખા ચે પહાડને નળશિખ્ર કુદરતે બરફથી ધોળી નાખ્યો હશે એમ મેં ધારેલું. પરંતુ આ રંગારી કદવના કગારી નીવડી. કેઈ શિખાઉ સ્વયં પાટીની ઉતાવળથી હોટની થાળીને ઠેસ વાગતાં જેમ રસોડામાં ચારે બાજુએ હોટ વેરાઈ જાય તેમ ઉત્તર અદ્રિશિખરો ઉપર તથા વચલી ખીણોમાં બરફની ચપટીઓ વેરાયેલી પડેલી.

આવો તે હિમાલય હોય? મહાકવિને અકલ્પ્ય હિમરાશિનો બચાવ કરવા માટે ખાસ શ્લોક રચી ક્ષમા માગવી પડી હતી. વિનીત કાલિદાસ સૌજન્યપૂર્વક કહે છે:—

અનન્તરત્નપ્રભવસ્ય ચરચ

હિમં વ સૌમાગ્યવિદોપિ જાતમ્.

એકો હિ દોષો ગુણસંનિપાતે

નિમગ્નતીન્દ્રોઃ કિરજોદિવસંકામ્

[નિરવધિ રત્નોની ખાણરૂપ હિમાલયના સૌંદર્યનો લોપ હિમ ચક્ર થતો નથી. ચક્રકિરણોમાંના લાજની જેમ ગુણોના સમુદાયમાં એક દોષ કંઈ જાય છે.]

પણ કાલિદાસે આવી ક્ષમા માગી જ શા માટે? ગર્થ કાલે હિમના ધામ રૂપ હિમાલયની પહાડી ગરવીથી આખો બગતી હતી. જિતાણામાં શીતળતા માણવા આવેલા યાત્રીઓને મરુબૂમિનો અનુભવ થઈ ગયો હતો. આને પ્રતિદર્શન માણવા આવેલાં નેત્રોને ખીણ નિમ્નજાતા મળી! આમ ને આમ નિરુત્સાહિત ચિત્તે થોડા માહત્તો ચાલ્યા પડી અંત્રાવતી ચટ્ટી આવી. ચટ્ટી એટલે પહાડી ધર્મશાળા. ત્યાં પાંચ દસ દુકાનો હોય આ દ્રષ્ય અને રમેઈલું ચીજું ખરીદવાની વ્યવસ્થા હોય. ત્યાં મેં ધર્મશાળામાં રવેરામાં બિન્નરો

ખિછાઓ સધ્યાકાળે સૂર્યાંકિરણો ધરતી ઉપરથી
 ઉઠ્યા પવતો ઉપર ગયા અને ઘણે વખત
 ત્યાં જ રહ્યા આત્મભાવુતા જામના અધકારમાં
 હિમશૃંગો ઉપર તેજ જગારા મારવા લાગ્યું
 મગનના સૂર્યનાસયણનું સકંવ તોજ આ ઉત્તમ
 શિખરોને અસ્તાનગની પહાડી અર્ધનું હતું
 અનેક યાત્રીઓએ ક્ષણે ક્ષણે નવતા પામતી
 આ હિમઉત્તરવવ રમણીયતાને એનીટલે જોયા
 જ કુત્રી હિમાવયના આપાતદર્શને ઉપજેથી
 ખિન્નતા આખરે પ્રસન્નતામાં પરિવર્તી

સાને મહાકિનીના તટ ઉપર મથો શ્રીનગર
 ની જેમ જ ઘોઠા ઘોઠા પથરાઓ ઉપર પગ
 મૂકીને ઠીક દૂર આવવાનું હતું મહાકિનીના
 શીતળ જળપાતથી રૂઝિતિ આવી અધાર થતા
 હોનારે આજો ચટ્ટીના આગણમાં ભેમીને
 મજૂરો વાતો કરતા હતા કોઈ રાધતા હતા
 આ મજૂરોમાં બે ભેદ છે પહાડી અને નેપાળી
 પહાડીઓ ડહીકડી ઉપાડે છે નેપાળીઓ
 બારે ભોળે જીકાવે છે પહાડીઓ ડહીને ખભા
 ઉપર ઉચકે છે નેપાળીઓ ભોળાને પીઠ પર
 લાદીને તેના દોરડાને કપાળે ટેકવે છે કપાળની
 જગ્યાએ દોરડાને બદલે જાડી મજબૂત ખાટલા
 ખાટી હોય છે આમ કપાળ, ઠોક, વાનો અને
 ફેંડોના ઉપયોગ કરીને, પાકો દોઢ મણ ભોળો
 ઉપાડીને, તેઓ ગમે તેવા આકરશ ચકાણે ચડે
 છે તેમાં ચ વળી ટૂંકી ફેંડીઓ પસંદ કરે છે
 પહાડીઓ સહેજ સરકારી અને કોમળ બાધાના
 જણાય છે નેપાળીઓ કસાયેલા, ખડતલ,
 હોખડી શરીરના વાગે છે નેપાળી મજૂરની

પગની પીડી જે મૂઠીમાં માડ આવે પહાડીઓ
 જરા સુધક લાગે નેપાળીઓ જરા અલુધક,
 ભવર્ધમાં બને સરખા બોટિયાઓની સરખા
 મણીમાં વળી નેપાળીઓ સુધક અને સંસ્કારી
 લાગે બોટિયાઓને સારા દહેવરાવનારા કોણ
 છે તેની ખબર નથી

આવા પહાડીઓ અને નેપાળીઓ પરસ્પરની
 ભાષા સમજે છે રનોઈ જુદી જુદી પોતાના
 અધમાં જ કરે ૧૧ રાતે તેઓ પોતાની ભાષાના
 ગીતો ગાતા હતા તેમના ગીતોના સૂરો વિચિત્ર
 વાગ્યા કોઈ જાહેરો માણસ પોતાનો જ અવાજ
 સાંભળી ન શકવાથી બેસર, કંકશ, બોખર
 બોલે તેવું તેમનું નાચન પ્રથમ શ્રવણે ભાસ્તું
 વધારે અનુભવ અને ધ્યાનથી સાંભળતા તેમાં
 પણ હોહસ ગીતનું સૌંદર્ય સમજાય છે હોહ
 સગીતની જેમ તેમાં સ્વરવૈવિધ્ય બોહુ હોય
 છે, અને ટેકના પ્રવળ સૂરો વધારે હોય છે
 સુરખા બોટિયાઓને દેશ સામરે ત્યારે આવા
 સૂરો ક્યારેક છેડે છે ખસ પણ તે બીજાને
 કાને ન પડે તેથી કાળજી રાખીને જ. પહાડી
 સાહિત્યનું આ અમૂલ્ય ધન ગણાય છે

આપુ પહાડી સગીત સાંભળતા જ હોંધ
 આવી મર્ધ તેથી લાગે છે કે તેમાં હાલરડાની
 શબ્દો પણ હોવી જોઈએ

સુધારા

જવા અકમા અગિયારમા વાનાના ખીલ કોતમમાં
 'તોકની ત્રાણ પકિતમાં દિમવન' નહિ પણ
 'દિમવન' જોઈએ

નીતિરિક્ષણ અને કળાનું શિક્ષણ એક નાનપણથી આપવું હઈ અને દિતકર
 દે. પથુ તે કૃતિ દારા જ પદેન આપવું જોઈએ એના મૂળમાં રહેના તત્ત્વો પાછાગથી
 પ્રાપ્ત થીને પ્રગટ થાય છે અથવા કરી સમાર છે

—કાકાભાણેજી

આગળ વધો

એક કઠિયારો જંગલમાં લાકડાં કાપવા ગયો હતો. એકાએક તેને એક સાધુનો મેળાપ થયો. તેણે કઠિયારાને કહ્યું : 'આગળ જા.' કઠિયારો ધીર આવીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે એ સાધુએ મને આગળ જવાનું શા માટે કહ્યું હશે?

એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ તે ઘરમાં બેઠો હતો તેવામાં પેલા સાધુનું વચન સાંભરી આવ્યું. તે એકલો એકલો બોલ્યો : 'ચાલ, આજે તો જરા આગળ જાઉં જોઉં તો ખરો કે ત્યાં શું શું છે?' પછી પોતે હમેશાં લાકડાં કાપતો હતો ત્યાંથી જરા આગળ જઈને જુએ છે તો સુખડનાં ઝાડનું મોટું જંગમ હતું. ત્યાં જઈને તે ગાડાં ભરી ભરીને મુખડ ગામમાં લાવ્યો અને તેને વેચતાં એટલું બધું કમાયો કે એ પૈસાદાર ગણાવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. વળી એક દિવસ સાધુનું વચન યાદ આવ્યું અને તેણે ઠરાવ કર્યો કે હજી એ આગળ જવું. આગળ જઈને જોયું તો નદીને કાંઠે રૂપાની ખાણ! આ

વાતનો તેને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ ન હતો. પછી તો મુખડને બદલે રૂપાનો જ વેપાર કરવા લાગ્યો, અને મોટો ધનાઢ્ય થઈ ગયો.

એમ કરતાં વળી કેટલાક વખત પછી માધુનું વચન ફરીથી યાદ આવતાં તેણે વિચાર કર્યો કે સાધુએ મને રૂપાની ખાણ મુઠી જવાનું કહ્યું ન હતું પણ આગળ ને આગળ જવાનું કહ્યું હતું. તેથી તે નદીને સામે કિનારે ગયો અને જોયું તો રૂપાની ખાણ! તે કહેવા લાગ્યો કે આટલા માટે મને સાધુએ આગળ જવાનું કહ્યું હશે.

થોડા વખત પછી ને વધારે આગળ ગયો એટલે હીરાની ખાણ તેની નજરે પડી અને તે કુબેરના જેવો દ્રવ્યવાન થયો.

માટે તમને કહું છું કે તમે જે પ્રકારની માધના કરતા હો તોમાં જ બંધાર્થ ન રહે; પરંતુ આગળ ને આગળ વધો. જેમ જેમ આગળ જાઓ તેમ તેમ ઉત્તમોત્તમ પદાર્થ પામતા જશો. જરા-તરા જપ કરતા ભક્તિનું ઉદ્દીપન થયું એટલે મંત્રોપ પકડીને બેસી ન રહો. એ તો થવાનું તે થઈ ગયું. કર્મ કંઈ

જીવનનો ઉદ્દેશ નથી મારે આગળ જાઓ, એટલે નિષ્કામ કર્મ કરવા શક્તિમાન થશો. છતાં નિષ્કામ કર્મનો માર્ગ ઘણો જ મુશ્કેલ છે. ભક્તિપૂર્વક વ્યાકુળતાથી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરો કે 'હે ઈશ્વર! મને તમારા ચરણકમળની ભક્તિ આપો. મારાં કર્મો ઓછાં કરો, અને જોટલાં કર્મો રહેવા દો તે સઘળાં મારાથી નિષ્કામ ભાવે થાય એવી મને સદ્ગુણ આપો.'

આનાથી પણ આગળ જાઓ. એટલે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થશે, તેનાં દર્શન થશે અને એમ કરતાં કરતાં તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી શકશો.

ત્રીય વેગમ્ય

ત્રીય વેગમ્ય કેને કહેવાય? એક દષ્ટાંત સાંભળો. એક દેશમાં એક વાર દુષ્કાળ પડ્યો. ખેડૂતો નહેરો ખોદીને દૂરની નદીમાંથી પાણી વાળીને ખેતરમાં લાવતા હતા. એક ખેડૂત ખૂબ ટેકવાળો અને અડગ જીરુસાવાળો હતો. તેણે સવારમાં જોઈને નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી ખેતરમાં પાણી નહિ આવે, જ્યાં સુધી નદી અને નહેરની સપાટી એક નહિ થાય ત્યાં સુધી અન્નપાણી હરામ છે. બપોર થઈ ગયા. નાહવાની વેળા થઈ. તેની સ્ત્રીએ છોકરીના હાથમાં

તેલની વાડકી આપીને તેને ખેતરમાં મોકલી. છોકરી બોલી: 'બાપા! ખાવાનો વખત થયો. આ તેલ શરીરે ચોળીને નાહી લો.' ખેડૂત કહે: 'તું અહીંથી ચાલી જ, મારે હજી કામ છે.' પાછલો પહોર થવા આવ્યો. પણ ખેડૂત તો ખોદતો જ ગયો. ખાવાનું તેને યાદ જ આવ્યું નહિ. અંતે થાકીને તેની સ્ત્રી જાતે ખેતરમાં આવી અને કહેવા લાગી: 'હજી તમે નાહના નથી! ખાવાનું ઠાઢ' થઈ ગયું, ચાલો, ખાઈ લો. ખાઈને કામ કરજો. તમારે લીધે જ બધું ધર ને ખાર છે, આજ તથાય તો કાલે કરજો!' ખેડૂત બિજવાઈ જઈને બોલ્યો: 'તને અક્કલ નથી, વરસાદ પડ્યો નથી, ખેતરમાં કશું વવાયું નથી, છોકરાં ખાશે શું ધૂળ? જૂએ મરવાનો વખત આવ્યો છે. જા. ઘેર ચાલી જ. મેં તો દરાવ કર્યો છે કે ખેતરમાં પાણી આવે નહિ ત્યાં સુધી મારે નાહવું થે નથી, અને ખાવું થે નથી.' એમ કહી પાછો તે કામે વળગ્યો. સાંજ સુધી તનતોડ મહેનત કરી અને નહેર તથા નદીનું જોડાણ કરી નાખ્યું. નદીનું પાણી ખળખળ કરતું ખેતરમાં દાખલ થવા લાગ્યું. એ જોઈને તેનું મન શાંત થયું, તેને ખારે-હર્ષ થયો. હવે તેણે કેાદાળી-પાવરો ફેંકી દીધા. પછી

તેણે ઘેર જઈ સ્ત્રીને કહ્યું: ‘ચાલ, તેલ લાવ, હુંકો લાવ’ પછી નિશ્ચિંત થઈને તે નાહ્યો, અને ઘસઘસાટ ઊંધી ગયો. એનું નામ તે તીવ્ર વૈરાગ્ય.

મંદ, વૈરાગ્ય

ખીજે એક ખેડૂન હતો. તેને પણ પોતાના ખેતરમાં પાણી વાળવું હતું. તેની સ્ત્રી જ્યારે ખેતરમાં જઈને કહેવા લાગી કે, ‘ચાલો ને, ખાવાતું તૈયાર થયું છે, કામ તો થશે, તેની એવડી ગી ઉતાવળ છે?’ ત્યારે પેલા ખેતરે એક-દમ કોદાળી પાવડો પડતાં મૂક્યાં અને કહ્યું કે: ‘તું કહે છે ત્યારે ચાલ, રહેવા દઈએ.’ એના ખેતરમાં પાણી આવ્યું જ નહિ. એનું નામ મંદ વૈરાગ્ય. બે જુસ્સા વગર—નિશ્ચય વગર ખેડૂતના ખેતરમાં પાણી પણ ન આવ્યું તો પછી ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ તો થાય જ ક્યાંથી?

ઈશ્વર કર્તાપણ

જેમને ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ થઈ છે તેઓ પાપપુણ્યથી પર છે. તેઓ જુઓ છે કે કર્તા તો ઈશ્વર જ છે એક ઠેકાણે સાધુઓના મઠ હતો. મઠના સાધુઓ રોજ ભિક્ષા માગવા જતા હતા. એક દિવસ એક સાધુ ભિક્ષા માગવા જતો હતો ત્યાં તેણે બેયું કે એક જમીનદાર એક માણસને ખૂબ મારતો હતો. સાધુ ઘણો દયાળુ હતો તે વચ્ચે પડ્યો અને જમીનદારને અટકાવ્યો. તે ઉપરથી

પેલાને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો. અને તેણે પોતાની બધી રીસ તે સાધુ ઉપર કાઢી. તેણે સાધુને ખૂબ મારવા માંડ્યો. એવો માર્યો કે તે બિચારો બેહોશ થઈને જમીન પર પડી ગયો. કોઈએ જઈને મઠના સાધુઓને ખબર કરી કે તમારામાંના એક સાધુને જમીનદારે ખૂબ માર્યો છે. સાધુઓ દોડી આવ્યા અને બેયું તો પેલો બેભાન અવસ્થામાં પડેલો છે. બેચાર જણ તેને ઊંચકીને મઠમાં લઈ આવ્યા. અને સુવાડ્યો. હજી તેને શુદ્ધિ આવી નહતી. મઠના સાધુઓ તેની આસપાસ ચિંતાતુર થઈને બેઠા હતા. કોઈ તેને પંખા નાખતા હતા. એક કહે કે જરા એના મોંમાં દૂધ રેડી જુઓ. તેના મોંમાં જરા દૂધ રેડ્યું. ત્યાર પછી થોડી વારે તેને શુદ્ધિ આવી અને તેણે આંખ ઉઘાડી. લોકોએ પૂછ્યું: ‘કેમ બાઈ! હવે તને ભાન આવ્યું કે? તું હવે કોઈને ઝાળખી શકે છે કે?’ એ પ્રમાણે લોકોએ તે સાધુને ખૂબ મારેથી ખૂમે પાડી પાડીને પૂછ્યું: ‘મહારાજ! તમને દૂધ કોણે પાયું?’ સાધુએ તે ઉપરથી ધીરે ધીરે ઉત્તર આપ્યો: ‘જેણે મને માર્યો હતો તેણે જ દૂધ પાયું છે. ખીજે કોણ પાનાર હતો?’

ઈશ્વરને ઝાળખ્યા સિવાય આવી અવસ્થા થાય જ નહિ.

[ગતિકથી ચાતુ]

(કવિ કદપનાની અદ્ભુત પાત્રે કહે છે આમ વાત્રી નો તે બનેનો જ છે એવી તીવ્ર નજર કદાની કયા ય પડે છે અને એના મને સમ્મના આદેનનોથી એને કંઈ કંઈ મૂકે છે એમ કલ્પ કરતા તે 'પિનાગ' મદરે પડેલો છે)

૫

૨૬ વૈશાખ નમતે પહોરે જ્યારે પિનાગ બહરે અમે પ્રવેશ કરીએ છીએ ત્યારે અમારી સાથે આવેલો એક બાગક જેનું નામ મુકુવ હતું, તે બોલી ઉઠે છે “શાગામા અત્યારે મુખી મોઢે પાડ કરીને મરી ગયા, એ જ આ પિનાગ છે!” ત્યારે મારા મનમાં થયું કે શાગામા નકશામાં પિનાગ જેવું જેટલું સદૃશ હતું, એટલું એને શોધવું ય અઘરું ન હતું શિક્ષક નકશામાં આગળીથી દેરા દેખાડતા, એ જ હવે જહોજથી એવા મલો

આ રીતે જમણમાં ખાસ દનીકન તો જુગ સામાન્ય જણાય બેઠે બેઠે બાલે સ્વમ એવા જેવું થઈ પડે કોઈ જાતનો કમ જ વેડવાનો નહિ આખ સામે જ એક પછી એક દૃશ્યો ઊભા થાય છે, આ પાકો રસ્તો બહી થઈને હોલ આવતા જતા હોય આ રસ્તો જ એવો છે કે જે દીક કપવાની જરૂર વાળો મણાય વગેરે વગેરે, આમ અનેક માણસ જમણદારો સાહસિક થતા હોય છે અને બેઠા બેઠા કદપનાની છબી મુરખાની બસાઈઓ બરી બરીને રસાસ્વાદ માણવા વાગ્યા

કાઠાની માઝા મૂકેલો સાગર ઉગળી રહ્યો હતો અલેદ દિશાએના બધ પડકા ઉચકાઈને પ્રચંડ મુર્તિના દર્શન થતા હતા એ મુર્તિની બીજજીતામાં મનોહરતાનો અનુભવ થતો હતો

અમે એક જગાએ બેઠા હતાં અરે જમ્યા જ અમારી સામે આવીને પડી હતી! મને

એક અનુભવ થાય છે એવો કે, અમે જમણ કરીએ છીએ અને સાગરને માગે આવતા આવતા, જમ્યા પચ્યા એક પકાડ દેખા દે છે આગળ પાછળ કીટી કીટીથી તે ઢકાએલો છે. બાલે દાનવલોકનુ પ્રચંડ જગુ એનાં મદા લીલાશ પડતા રૂંવાડાને પહોળા કરી, સમુદ્રની ધારે તડકો ખાતુ તદ્રાવરમાં પડ્યું ના હોય! આ એઈને મુકુવ બોલી ઉઠ્યો “અહીં જિતરી જવાની ઇચ્છા થાય છે આ ઇચ્છા સાચી રીતે તો જમણ કરવાની ઇચ્છા છે”

આ પકાડવાળા બેઠોના નામ બાજીતો નથી શાગામા નકશામાં આ બધું મોઢે કમું નથી ફરથી તો એમ જ લાગે કે એકદમ તાત્તુ છે ફરતા પુસ્તકાલયોના પુસ્તકો જેમ એકબીજાના હાથમાં બંધ છે એ રીતે આ બધું થાદ રહેતું હોય તો? કેવું સરસ!

સૂર્ય જ્યારે આધમતો હતો તે વખતે જ અમારે જહોજ પિનાગના બહરે પહોંચ્યું. મનમાં થયું કેથી સુદર આ પૃથ્વી જગની સાથે સ્થળતુ બાલે પ્રેમ મિલન બેઈ રહ્યો છું, ધરતી એના બે હાથ પસારીને સમુદ્રને આર્થિગન કરી રહી છે જળબંધો વાદ્યોમાં નીવાલ પહોડોની ઉપર એક સુકોમળ પ્રકાર પડતો એઈને સોનાવરણ પાનેતરથી મોઢાકીને બિનેત્રી નવવધુ બાલે બિત્રી હોય એમ લાગ્યું. જળ અને સ્થળમાં આકાર બાલે છે ત્યારે એ સધાવેગાની સ્વર્ગીય મોખતો વાગતી મજામાં છે

સહ ફાડી નાખે એવા તોફાની સમુદ્રમાંની નાવડીઓની જેમ માણસની સુંદર સૃષ્ટિ સાવ અદૃષ્ટ હોય છે. પણ જ્યાં પ્રકૃતિના છંદે માણસને આવવાનું હોય છે, ત્યાં માણસની સૃષ્ટિ સુંદર થવા વિના રહેતી નથી. સદવાજા જહાજ અને કળવાળા (ચંત્રવાળા) જહાજમાં ફરક છે. કળવાળા જહાજમાં બેશક સગવડ છે. એમાં સૌન્દર્ય નથી. જહાજ જ્યારે ધીમે ધીમે બંદરને અડે છે, ત્યારે પ્રકૃતિ દરતાં માણસની હૃદયેષા સૌથી મોખરે જણાય છે. ચંત્રની ચિમનીઓ પ્રકૃતિમાં ભંગ કરતી હોય છે ત્યારે ભેવા મળે છે. માણસનું આટલું મોટું જગત એમાં તે કદરૂપી સૃષ્ટિ ઊભી કરે છે. અને એમ ફરીને તે પોતાને સ્વર્ગમાંથી નિર્વાસિત કરે છે.

‘તોસા મારુ,’ પિનાંજ બંદર.

૬

દ્વિતીય જેઠ, ઉપર આકાશ, નીચે સમુદ્ર અમારી બે આંખો મા-ધરતીનાં વહાલ પાત્રોને અકરાંતી થઈ ગઈ હતી. એટલા માટે તો વચ્ચે વચ્ચે આ અકરાંતી આંખોને માટે ઉપવાસ સારા. એમ લાગે છે.

અમારી સામે બે મોટા રસથાળ હતા. એ આકાશ અને સાગર. અઘ્યાસના અક્ષાંશે પહેલાં તો મનમાં એ થાય કે આ બંને થાળ તદન શૂન્ય છે. પણ નજર ખેલતાં કાંઈક જુદું જ લાગે છે. બીજી બાજુ મેઘ નવાં નવાં રૂપ ધારણ કરે છે.

આ વિરાટ રંગશાળામાં આકાશ અને સમુદ્રના જે રંગ ભેવા મળે છે તેને ખરેખર ભેવાની આપણી ટૂંકી નજરને વિકસવાની જરૂર છે. દિવસ રાત આપણે આ ધરતીના બોળામાં, તેની ગોદમાં વસીએ છીએ, તેની સાથે આપણે જોતાં ય નથી. એટલું જ નહિ પણ તેની

આપણે ઉપેક્ષા જ કરીએ છીએ. જગતની મહાનતા જ એ છે કે તેની ચારેકોર જે વિરલતા છે, એની પટભૂમિકા (Background) તદન સાદી સીધી હોય છે. એને પોતાની ઓળખ કયાં ય આપવા ઇચ્છા નથી રહેતી. અતીત અધિકારે નિરીક્ષની નક્ષત્ર સભા આકાશમાં પોતાના પ્રકાશથી તે ઉજાજવા રહે છે. આ સમુદ્ર આકાશમાં જે બૃહદ પ્રકાશ જણાય છે એમાં એ જ હકીકત છે. સમુદ્ર પોતાનો પ્રકાશ જાગતી રાખે છે. અને પોતાની મર્યાદાને નષ્ટ થવા દેતો નથી.

અમારે એટ સારી સગવડ હતી. સામે આડું કશું આવતું નહિ. વિચાર્યતવું યાત્રી-જહાજ જ્યારે લંગસાય છે ત્યારે યાત્રીઓને એક દૃશ્ય જાને છે. તેઓનું નાચવું, બાવું, જેત્રવું એ જ અનંતને અજ્ઞાનમાં ઢાંકેલું રાખેલું છે. એક મુહૂર્ત માટે પણ તેઓને નવરાશ નથી હોતી અનંત લાણી નજર નાખવાની. જહાજના તૂતક સાથે આકાશ સમુદ્રનો કોઈ પણ જાતનો મેળ રહેતો નથી. અમારા ચાર જેઠ સિવાય બીજા કોઈ ઉતાડે હતા નહિ. બેરણ જુદું હતા પણ તે તદન ધીરપ્રકૃતિના. અમે મનફાવે એવા વેશે ફરીએ છીએ, જાગીએ છીએ, ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ. કોઈને કશી જ પીડા નથી. એનું મૂળ કારણ જેમની મર્યાદા રાખતી પડે, એવી કોઈ જાહેન નહતી. એટલે તો હંમેશાં એવી જ સમજ રહે છે કે સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત એ સામાન્ય વ્યાપાર નથી પણ સ્વર્ગ મૃત્યુનો એ રાજકીય સમારોહ છે. પ્રભાતે પૃથ્વી પોતાને ઘુમટો ખોલીને ઊભી રહે છે. એની વાણી કોઈ અદ્ભુત સૂરે લાગી જાય છે સાયકાળે સ્વર્ગ-લોકને પડદો ઉઘાડ્યો જાય છે. અને દેવકોક સ્વયં જ્યોતિષી રોમાંચ ખડાં કરી નિઃશબ્દ દ્વારા પૃથ્વીના અભાષણને પ્રતિઉત્તર આપે

છે. સ્વર્ગમૃત્યુનો આ મોઢેમોઢનો વાળાંત્રાપ ફેટલો ગંબીર અને મધુરભાષી છે, તે આ આકાશ અને સમુદ્રની વચ્ચે ઊભા રહીને સાંસારવાથી તે અનુભવ થાય છે.

ઉપર નચર નાખતાં ખજર પછી કે વાદળો વીખેરાયાં છે અને આકાશમા દોડદોડ કરી રહ્યાં છે. યુદ્ધિર્ગના આંધળામા બન્ને કુવારા ઊડના હોય એમ એમના મો ઉઘડી ગયા હતા. બીજું તો ઠીક, પણ વુદા વુદા આકાર યત્ના હતા એ એવાની મજા આવતી હતી એક મીઠી સીટી ન મળે. મીઠી સીટી એ માનવીના હાથનું કામ. એના ઘરની દિવાલ, કારખાના વગેરેમાં માણસ જયસ્તબ એકદમ ખડે કરવાનો.

સૂર્યાસ્ત વખતના આકાશમા રંગતુ એથથ એક પાગવની જેમ બે હાથે વિના પ્રયોજને ખોમડે ખોમડા છંટાય છે તે જ રીતે પૂર્વ આકાશમાં ભ્યા શાન્તિ ને મંથમ હોય છે, ત્યા ત્યાં પત્ત રંગની ખિત્તાવટ માટે આકર્ષ થાય છે પ્રકૃતિની મહત્તા અવજનીય છે. સૂર્યાસ્ત અને સૂર્યોદય વખતે ડાળે જમળે પડે એકી વખતે તે દેખા દે છે એનાં ગાન, એના સંગીતના સૂર, અર્થાત્ એનો મદિમા કેઈ દોડી શકતુ નથી.

વળી જળજલમાં રંગોની તો વાત જ શી કરવી? એનું વર્ણન જ થાય કેવી રીતે? એના જળતરંગમાંના રંગોના સૂરનાં વાજીરમા સૂર

કરતાં મુનિ અમંખ હોય છે એ વખતે આકાશ એની પ્રસાદ સ્વબંધન ઉપરના ઉત્તમોત્તમ રંગોમાં દેખાય છે, અમુદ તે વખતે એની નાની નાની લક્ષ્મીઓમા મુમરી આપીને વળી જે અદિતીય રંગોમાં દેહીપ થાય છે, ત્યારે તેના આકર્ષનો પાર રહેતો નથી.

અમુદ આકાશની ગીતિનાથનીતામાં બીજા પ્રકાર કેમ કરીને નાખે છે, તે પહેલાં કહેવાયું છે (કુચી વાર) કાઠ પત્ત એનુ કમરૂ વમાડીને અદ્ધાસ્ય કરતો હોય છે સવારે આકાશ ખૂસ રંગના એટીલયાં વાદળોમા કૂટીકાટી ઊડયું ને પડી પાછે મૂમળધાર વરસાદ પડવા મંડ્યો. વીજળીએ અમારા જહાજની ફરતે એની તવવારો ફેરવવા માડી એની પાછળ પાછળ વજ જેવી ઘોષણા થરૂ થઈ. એક વજ ઠીક અમારી સામે જ પાછીમા પડયું અને એમાથી બાબરેખા સાપની જેમ થદ દબને ઉપર આવી. અને એક વજ પડયું અમારી મામે 'માસ્તુવ' (કુવાસ્તબ-માસ) ઉપર એનું ડૂંડવરૂએ સ્વીડરૂએડના ઈતિહાસમાં વિજિયમ ટેકની આજુબ ધનુવિંધારી પાતો આવે છે તેની માદ અપાવી બસબર 'માસ્તુવ'ની ટોચે તેનું બાણ વાગ્યું પણ અમને જરાય કપસ ના થયો! આ વરોળમાં અમારો સંગામી 'માસ્તુવ' તૂટી પડ્યો. માણો! અમે કેમ બની ગયાં એ જ આકર્ષ છે. (કમસ)

અનુ બિમજા પટેલ

મોરડીમા કમનાયક મયરચીનુ ખડરી દેશથી સમરૂ સચવાતી તપી અને કળાએ ખીડતી નથી, જેમ રમેઈમા તમામ જાનના મમાલા મુડી મૂડી નાખતાથી દ્યારે સતોષપાતો નથી અને તનિયને જળવાતી નથી. મામત્રા બધા જ સોહાને એકસામત્ર મમસા એવાનાથી પરિચયે ડેળવાતો નથી અને કેઈની કદરે કરાતી નથી. એની રીતે મોર્ડીત કલક સંગીત, દરેક લખાણમા કાવ્ય, કવને ને પગલે દીરાઓ, બધાં ત્યા વગાળુ-એનું કરવાથી કળા સચવાતી નથી —કાકાસાહેબ

નમસ્કારનો નશો

સમી સાંજે મંદિરના પ્રાગલ્ભ્યાં એક નવ-યુવાને પ્રવેશ કર્યો, ને દેવદર્શન કરીને બહાર બેઠેલા પંડિત પાસે જઈને તે બોલે રહ્યો.

‘આરે, તો’ મને નમસ્કાર પણ ના કર્યો?’ પંડિત તરત બોલી બોલ્યા; ‘તને ખબર નથી કે ગામના મોટા મોટા લોકો પણ મને નમસ્કાર કરે છે?’

‘પણ તમે આટલા બધા ઉતાવળા કેમ થઈ ગયા?’ યુવાને ઉત્તર આપ્યો; ‘હું તમારી પીરજ, નમ્રતા, સમતા ને મહાનતાની કમોટી કરતો હતો.’

ને બે હાથ બેડી મસ્તક નમાવીને તે રવાના થયો.

*

બાળકની માગણી

પ્રેમભક્તિથી ભરેલા એક શિશુની પાસે પ્રભુ પ્રગટ થયા, ને એનાં આંસુ લૂછીને એને પૂછવા માંડ્યા, ‘બેટા, તારે શું બોઈએ છે? તારા પર મારી કૃપાનો વરસાદ વરસાવવા હું પ્રગટ થયો છું. તારા મનમાં કંઈ વસ્તુની કામના છે?’

બાળકના શેમેરોમમા પ્રસન્નતા ફરી વળી. ‘મને કોઈ વસ્તુની વૃષ્ટિ નથી, પ્રભો!’ તેણે કહેવા માંડ્યું; ‘પણ તમારી ઇચ્છા જ હોય તો એવી કૃપા કરો કે સારા સંસારને સદાચારથી સંપન્ન કરીને પ્રભુપરાયણ બનાવી શકું. સંસારને સુખી કરીને તમારા નામથી ભરી દઉં.’

‘તો તો મુશ્કેલ છે.’ પ્રભુએ કહેવા માંડ્યું.

‘મુશ્કેલ નથી મારા પ્રભુ! તમારા માટે કંઈયે મુશ્કેલ નથી. તમે તો સમર્થ છો.’ બાળકે યાદ દેવડાવ્યું.

‘તો પણ માર કે તારી ઇચ્છા પૂરી ના કરુ તો?’

‘તો પછી મારે બીજું કંઈ જ નથી ચાહતું. તમે તમારાં બાળકોના મનોરથ પૂરા કરવાની શક્તિવાળા નથી એટલું ભલે બહેર કરી દો.’

પ્રભુએ સ્મિત કરતાં કહ્યું: ‘બેટા, તારી ઇચ્છા હું પૂરી કરીશ, જરૂર પૂરી કરીશ.’

*

કિશોર અને કામિની

હરિયાકિનારે માણસોનો મેળો ભરાયો હતો. સૌ, યુવકો ને બાળકો સુંદર પોષાક પહેરીને દ્રવ્ય નીકળી પડ્યાં હતાં. હરિયાકિનારે બધે મેળો ભરાયો હતો.

એક અતિશય સુંદર યુવતી પણ તેમાં ફરી રહી હતી. હરિયાના પાણીમાં ભરી રહીને તે અંજલિ આપતી ને ગીત ગાતી.

માણસો તેના તરફ એકીટમે જોયા કરતાં. કોઈ કહેતા કે આવી સુંદરી આ શહેરમાં ભાગ્યે જ બીજી હશે. તો કોઈ તેના કામળ સ્વરની પ્રશંસા કરતા. મેળામાં એક કિશોર પણ આવ્યો હતો. તે પણ એ યુવતી તરફ તાકીને જોયા કરના. આશ્ચર્ય એ હતું કે તેની આંખ બીની હતી.

યુવતીએ તેનું કારણ પૂછ્યું તો તેનો જવાબ કર્યો: તમારુ રૂપ ખરેખર અજોડ છે. મારી જેમ કેટલાયની આંખનું એ આકર્ષણ બન્યું છે. પણ આંસુ મને એ વિચારથી આવે છે કે આ ઉત્તમ રૂપ પણ આખરે તો કરમાઈ જશે: આ સુંદરતમ શરીર પણ એક દિવસ રાખમાં મળી જશે: કાળ આના પર પણ કૃપા નહિ કરે.

હિંદુસ્તાનના એક કટોકટીના સમયમા આપણે જન્મેલા હોવાથી દેશનેવા કરવાના પ્રસંગ ભેદજે તેટલા છે અને તેને માટે આપણે ધન્યરનો ઉપકાર જ માનવો જોઈએ આપણે ભાગે આવેલુ કાર્ય લોકોત્તર કવિને પણ સ્ફુર્તિ આપનાર અને કાલિકારક છે કહેવત છે કે જે ખૂમ ઉઘે છે તે સપૂર્ણ તાન ધર્મને જોડે છે હિંદુસ્તાનને મહા માદ નિદ્રા આવી હતી તેથી તેની જાગૃતિ પણ તેથી જ લોકોત્તર થવાની છે હિંદુ લોકોમા આપણે જે ઉત્પન્ન કરવુ છે તે આ જાગૃતિ જ છે દોષ શોધવાની દષ્ટિ દૂર કરીને શુભશાહકતા વધારવી બધુભાવ કાર્ય કરવાની વૃત્તિ, એકત્ર થવાની દેવ અને મહેનત ભરેલા કાર્યો કરવાના ઉત્સાહને માટે હિંદી એને જાગૃત કરવા એ હાથ ધરુ આવશ્યક છે

* * *

અરે રે! એક પદવાળાઓ બીજા ઉપર ટીકા કરવામા અને તેતુ ખડન કરવામા દેશની કેટની બધી શક્તિને બેપગ્વાઈથી દુરુપયોગ કરે છે? હવે આપણમા મર્દ કર્ડ બાબનોમા મળતાપણુ છે તે આપણે જોવુ જોઈએ અને તેને જ વધારે મહત્ત્વ આપવુ જોઈએ કેટલાક લોકો પર આર્થસમાજ અસર કરે છે પરંતુ સનાતન ધર્મની તેમા ઉપર કઈ જ અસર થતી નથી કેઈને બ્રહ્મીમાજ ગમે છે તો કેઈને વૈષ્ણવપથ સારો લાગે છે મારા પદથી મને આનંદ અને આત્મબળ પ્રાપ્ત થાય છે તો પણ તેમા પર અશ્વદા રાખનાર મનુષ્યોને દોષિત કાવવાનો મને શો અધિકાર છે? તેમને સૌને આવવા દો, ખરી તે રહે કે બય તેની મને શી પરવા છે? જે થાય તે હું સવા દઉં છું હું કોઈના કાર્યમા હાથ ધાવતો નથી મારે કે તમારે બધા માણુનોની વાગણીનો ઈશરો હોવાનો પ્રત્યક્ષ આ માટે કરવો જોઈએ?

મારો અધિકાર પ્રેમ રાખનાર અથવા દેવ રાખનાર ગમે તે હોય-સૌની સેવા કરવાનો છે અસાક્ત અને દુર્ગુણી છોકરાઓ જ માતાને વધારે પ્રિય હોય છે જેઓ તમારા મતને મળતા નથી તે સવળા શુ ખોટા છે? તેમ હોય તો તેમની પણ દેશને જરૂર છે એકવા જમણા પગે ફૂદકા મારીને આલતો માણસ ખરેખર દયા ખાના યોગ્ય છે ઈશ્વરની દષ્ટિથી (શુભ દષ્ટિથી) સર્વ વસ્તુઓ તરફ જોતા રાખવુ એ જ ખરુ શિક્ષણ છે

* * *

- આપણા વ્યક્તિવિષયક અને સ્થાનિક ધર્મને રાષ્ટ્રીય ધર્મ કરતા વધારે મહત્ત્વ આપવુ ન જોઈએ સર્વ બાબતો યોગ્ય પ્રમાણમા રાખવા થી મુખ અને કન્યાણુ થાય છે રાષ્ટ્રહિત સાધવાને ખનતો પ્રયત્ન કરવો એ વિશ્વની શક્તિઓ અથવા દેવદેવતાઓની પૂજા કર્યા બરોખર જ છે હિંદુ દેવતાને માટે એવો યગ દરેક બંધે કરવો જોઈએ

* * *

ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કરવી હોય તો સન્યાસવૃત્તિ ધારણ કરો, એટલે કે સ્વાર્થનો પૂર્ણ ત્યાગ કરીને તમારુ કુદ્ર વ્યક્તિત્વ હિંદુમાતાના વિરાટ સ્વરૂપમા યોગવી દો આનંદ અથવા ઈશ્વર પ્રેમવો હોય તો રાષ્ટ્રોત્તરિના વિચારમા પોતાની સર્વ વૃત્તિઓ નો ભોગ આપનાર પ્રકાણુ સ્વસ્થાવ ધારણ કરો આનંદપ્રાપ્તિ કરવી હોય તો પ્રત્યેક દુષ્ટો પોતાના જીવનનો ભોગ આપવાની સમિતિવૃત્તિ ધારણ કરો ઈશ્વર પ્રાપ્તિને માટે પોતાની સર્વ સ્વ પત્તિ રાખના જરૂર તરીકે સાચવી રાખનારી ખરી વૈરાગ્યવૃત્તિ ધારણ કરવી જોઈએ આ લોકમા કે પરલોકમા આનંદ અથવા રામ-અનંદધન રામ-નો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય અને તમારા મનમાના

અમૂર્ત ધર્મવિચારને મૂર્ત અને દૃશ્ય સ્વરૂપ આપવું હોય તો કોઈ કાળે પુણ્યશાળી સૂત્રોને નીચી આપેલાં શારીરિક કષ્ટ દ્વારા તમારે તમારા હાથપગ વડે આ સંન્યાસવૃત્તિ તથા પ્રાદ્ધાન્ય, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યની વીરવૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. સંન્યાસવૃત્તિનો અંત્યજ્ઞેના કર્તાવ્યપાત્રનમાં સંયોગ થવો જોઈએ. એ એક જ માર્ગ અત્યારે રહ્યો છે. ભીડો ને બહુત થાઓ.

બીજા દેશો પણ અત્યારે આખા જગતની પ્રજાભૂમિ હિંદુસ્તાનને પોતાના દલાન્તથી આ ધર્મ શીખવે છે. જ્યારે એક બાપાની તરુણને, પુત્રધર્મ પાળીને માતાની સેવામાં રહેવાને (ગૃહધર્મ) માટે સૈન્યમાં દાખલ કરવાની ના પાડવામાં આવી ત્યારે તેની માતાએ આત્મહત્યા કરીને ઉચ્ચ રાષ્ટ્રીય ધર્મને માટે જોછા મહત્ત્વના ગૃહધર્મનો ત્યાગ કર્યો. અતુલ પ્રતાપી શુરુ ગોવિંદસિંહિ રાષ્ટ્રીય ધર્મને માટે વ્યક્તિ વિષયક, સાંસારિક અને સામાજિક ધર્મોનો જે ત્યાગ કર્યો તેમની બરોબરી કરનારાં બીજાં કયાં કર્મો મળી આવશે? હોકાને ચત્તાની મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય છે. જ્યારે તમારું વ્યક્તિત્વ આખા રાષ્ટ્રના વ્યક્તિત્વ સાથે તાદાત્મ્ય પામે છે ત્યારે એવી કઈ પ્રત્યંક અમયોદ શક્તિ છે કે જે તમારા હાથમાં આવી શકશે નહિ? છેવટે હજારો મહામહા પેગંબરના સુંદર શબ્દોમાં એ શક્તિનો મને દાખલો આપવા દો:

“સૂર્ય મારા જમણા હાથ ઉપર અને ચંદ્ર હાજા હાથ ઉપર આવીને બેસે અને બંને અને પાછો ફરવા કહે તો પણ હું તેમનું સાક્ષી-વાનો નથી.”

પ્રાચીન કાળમાં જ્યારે હિંદમાં પુણ્ય ધન હતું ત્યારે-તે મારા કાળાં ખીસામાં હતું. હિંદે જ્યારે તે પાશ્વર્યમાં ઘસડાઈ ગયું છે ત્યારે તે મારા જમણા ખીસામાં આવ્યું છે. હું સમૃદ્ધ છું. સરતી અને જોટ બંને મારામાં જ થાય છે. ચત્રુતા રાખવાથી અને વેર લેવાથી આપણું કલ્યાણ થશે નહિ પણ કર્તાવ્ય બખવાથી-પ્રેમ રાખવાથી જ-કલ્યાણ થશે. પ્રેમ સર્વને જીતે છે એવું જે કહેવાય છે તે કાંઈ ખોટું નથી. વસ્તુની પાછળ દોઢવાથી તેના પરા માલિક થઈ શકતું નથી. “કપૂર, કપૂર, ઊલું રહે! મારે તને રાખી મૂકવું છે.” એમ કહેવાથી કપૂરનો એક ટુકડો પણ તમારા હાથમાં રહેશે નહિ; પણ પ્રેમથી આખી દુનિયા તમારી છે એવો અનુભવ તમને મળી શકશે. માત્ર પ્રેમથી જ ખરા માલિક થઈ શકાય છે. બીજી માલિકી-જો ચોરી, લૂંટફાટ અને હૈવી નિયમના ઉલ્લંઘનની દૃશ્યમાં આવી ગય છે; જો કે મનુષ્યો સ્વાર્થપરાયણતાથી તેને યોગ્ય અને કાયદેસરની માલિકી એવું નામ આપે છે.

ધર્મસંસ્થાપકો, કવિઓ, હૃદયરંગનાના શોધકો અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ આદિ સર્વેની પ્રેરણાનું મૂળ પ્રેમ જ છે. ફેર માત્ર એટલો જ છે કે કેટલાકમાં તેનો વિશેષ પ્રાદુર્ભાવ જણાય છે અને કેટલાકમાં થોડો. કૃષ્ણ, ચૈતન્ય, તુલસીદાસ, ચેકસપિયર, જિજ્ઞસ અને રામકૃષ્ણ એટલા બધા તારતીન થઈ ગયા હતા કે તેઓ પ્રેમસ્વરૂપ જ બની ગયા હતા. પ્રેમમાંથી વિષયાસક્તિ બાદ કરીએ તો એ જ પ્રેમ પરમાત્માની જ્યોતિ છે.

* સ્વાહનું ખડું સ્થાન છલ નથી પણ મન છે

* જેને રામ રાજે તેને કોણ આપે?

* દુનિયામાં ઘણા ઝંઘડા કેવળ કરારના અર્થથી ઉત્પન્ન થાય છે સ્વાર્થ સહુને આધાગી બીત કરી મૂકે છે રાજાથી માંડીને રક, કરાદોના પોતાને ઠીક લાગે તેવા અર્થ કરીને દુનિયાને, પોતાને અને પ્રભુને છેતરે છે આમ જે શબ્દ અથવા વાક્યના પોતાને અનુકૂળ આવે એવા અર્થ પશ્ચકારો કરે છે તેને ન્યાય શાસ્ત્ર ક્ષિપ્તથી મધ્યમ પદ કહે છે

* સુવર્ણન્યાય તો એ છે કે સામા પમે આપણા જોવાનો જે અર્થ માન્યો એ જ ખરો ગણાય, આપણા મનમાં હોય તે ખોટો અથવા અપૂરો

* ખને એવો જ બીજો સુવર્ણન્યાય એ છે કે, જ્યાં બે અર્થ સંભવિત હોય ત્યાં નબળો પક્ષ જે અર્થ કરે તે ખરો મનાવો એઈએ

* આ બે સુવર્ણમાર્ગોના ત્યાગ થવાથી જ ધણે ભાગે ઝગડા થાય છે ને અધર્મ આવે છે અને એ અન્યાયની જડ અસત્ય છે જેને સત્યને જ મારો જણુ છે તેને સુવર્ણમાર્ગ સહેજે જડી રહે છે તેને શાસ્ત્રો શોધવા નથી પડતા

* જે નવો ધર્મ સ્વીકારે છે તેની તે ધર્મના પ્રચારને લગતી ધગસ તે ધર્મના જન્મેવાના કરતા વધારે ભેદમાં આવે છે

* સત્યના પૂજારીએ ઐનનું સેવન કરવું ઘટે છે જાણે અજાણે પણ મનુષ્ય ઘણી વેળા અતિશયેન્દ્રિય કરે છે અથવા જે કહેવા ચોચા હોય તે છુપાવે છે કે જુદી રીતે કહે છે આવા સકટોમાંથી બચવાને ખાતર પણ અપભાષી ઘણુ આવરક છે થોડું જોવનાર વગર વિચારે નહિ બોલે પોતાના દરેક શબ્દને તોળે

* ઘણી વેળા માણસ જોવવાને અધીરો બને જો 'મારે પણ જોવું છે' એવી ચિડી કયા પ્રમુખને નહીં મળી હોય? યદી તેને વખત આપવમાં આવ્યો હોય તે તેને સાડુ પૂરતો નથી થતો, વધારે બોલવા દેવા માગણી કરે છે, ને છેવટ રજા વિના પણ જોડ્યા કરે છે! આ બધાના જોવાથી જગતને લાભ થયેલો ભાગ્યે જ ભોવામાં આવે છે તેટલા વખતનો સ્વ થયેલો તો સ્પષ્ટ એઈ શકાય છે.

* ભગવદ્ગીતા અમૂલ્ય ગ્રંથ જોમ મને તે વેળા (વિનાયકમાં વિદ્યાભ્યાસ વેળા) જાણ્યું તે માન્યતા ધીમે ધીમે વધતી ગઈ અને આજે તત્ત્વજ્ઞાનને આડું તેને હું સર્વોચ્ચ ગ્રંથ ગણું છું મારા નિરાશાના સમયે તે ગ્રંથ મને અમૂલ્ય સહાય કરી છે

* મારું ધર્મ જ્ઞાન કઈ જ નથી તેથી હું કોઈ પણ પદમાં ભગી જવા નથી ઇચ્છતો

* આપત્તિ વેળા જે વસ્તુ મનુષ્યને બચાવે છે તેણે તેને તે વેળા નથી જ્ઞાન હોવું, નથી જ્ઞાન હોવું નાસ્તિક બચાવે અથે છે ત્યારે કહે છે કે પોતે અકસ્માતથી બચી ગયો. નાસ્તિક એવે પ્રસંગે કહેશે કે મને ઇશ્વરે બચાવ્યો

* ધર્મોના અભ્યાસથી, સવચ્છથી ઇશ્વર તેના હૃદયમાં પ્રગટ થાય છે એવું અનુમાન પરિણામ પડી તે કરી લે છે એવું અનુમાન કરવાનો તેને અધિકાર છે પણ બધાની વેળા તે બધાનો નથી કે તેનો સયમ બચાવે છે કે કોણ બચાવે છે

* જે પોતાના સયમત્રયનું અભિમાન રાજે છે તેનો સયમ સૌજાઈ ગયેલો કોણે નથી અનુભવ્યો? શાસનના તો એવે સમયે ચોથા સમાન લાગે છે

* જ્યારે બધી આશા છોડીને બેઠીએ, બને હાથ હેડા પડે, ત્યારે કયાકને કયાકથી

મદદ આવીને પડે છે એમ મેં અનુભવ્યું છે.

* સ્તુતિ, ઉપાસના, પ્રાર્થના એ વહેમ નથી, પણ આપણે ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ, ચાલીએ છીએ, એ બધું જોટણું સાચું છે તેના કરતાં એ એ વધારે સાચી વસ્તુ છે. એ જ સાચું છે, ખીતું બધું જોડું છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

* આવી ઉપાસના, આવી પ્રાર્થના, એ કંઈ વાણીના વેશવ નથી તેનું મૂળ કંઈ નથી પણ હૃદય છે. તેથી જો આપણે હૃદયની નિર્મળતાને પહોંચીએ, ત્યાં રહેલા તારોને સુસંગઠિત સમીએ, તો તેમાંથી જે સૂર નીકળે છે તે સૂર ગગનગામી બને છે. તેને સાડુ જીમની આવશ્યકતા નથી, એ સ્વભાવે જ આકર્ષત વસ્તુ છે વિકારો રૂપી મળેાની શુદ્ધિ કરવાને સાડુ હૈદિક ઉપાસના જીડીજુડી છે, એ વિષે મને શંકા જ નથી. પણ તે પ્રસાદીને સાડુ આપણામાં સંપૂર્ણ નમ્રતા જોઇએ.

* હિંદુધર્મે શુરુપડને જે મહત્તર આપ્યું છે તેને હું માનનાર છું. શુરુ વિના જ્ઞાન ન હોય એ વાક્ય ઘણે અંશે સાચુ છે, અક્ષર-જ્ઞાન, આપનાર અપૂર્ણ શિક્ષકથી સલાવી લેવાય, પણ આત્મદર્શન કરાવનાર અપૂર્ણ શિક્ષકથી ન જ સજ્ઞાવાય. શુરુપડ તો સંપૂર્ણ જ્ઞાનીને જ આપાય. શુરુની શોધમાં જ સફળતા રહેવી છે, કેમકે શિષ્યની યોગ્યતા પ્રમાણે જ શુરુ મળે છે. યોગ્યતા પ્રાપ્તિને સાડુ અપૂર્ણ પ્રયત્ન નો દરેક સાધકને અધિકાર છે, એ તેનો અર્થ છે. એ પ્રયત્નનું ફળ ઈશ્વરાધીન છે.

* મારા જીવન ઉપર બ્રિટી છાપ પાડનાર આધુનિક મનુષ્યો ત્રણ છે: સયચંદ્રબોર્સએ તેમના જીવન મંસર્જથી, ટોલ્સ્ટોયે તેમના 'વૈકુંઠ તેમના હૃદયમાં છે' નામના પુસ્તકથી ને રસ્કિને 'અનદુ ધિસ લાસ્ટ' - 'સર્વોદય'

નામના પુસ્તકથી મને ત્યક્તિ કર્યો. ૧૧/૧

* ગરજને જ્ઞાન કયાંથી હોય?

* વકીરનું કર્તવ્ય પશ્ચકારો વચ્ચે પડેલી તૃટ સાંધવાનું છે.

* મારા જીવનમાં આગ્રહ અને અનાગ્રહ હમેશાં સાથે ચાલતા આવ્યા છે. સત્યાગ્રહમાં આ અનિવાર્ય છે એમ મેં પાછગધી અનેક વેળા અનુભવ્યું છે, આ સમાધાનવૃત્તિને સાડુ મારે જીવનું જોખમ અને મિત્રોનો અસતોષ ઘણી વેળા ખેઠવાં પડ્યાં છે. પણ સત્ય વજ્ર જેવું કઠણ છે ને કમળ જેવું કૌમળ છે.

* બહાર કામ કહી કરજ કરીને કરવું નહીં. દોકોનો બીચ્ કામો વિશે લગ્ને વિશ્વાસ કરાય, પણ પૈસાના વાપડાનો વિશ્વાસ ન કરાય.

* બહાર કામ ચલાવતાં ઝીણો ખર્ચ ઘણા પૈસા લઈ લાય છે. કરકસર દરેક સંસ્થામાં આવરવક છે, છતાં એ હમેશાં નથી જળવાતી એમ હું બાપું છું.

* હરકોઈ સંસ્થાનો ઝીજવટથી રખાયેદો હિસાબ તેનું નાક છે. તેના વિના તે સંસ્થા ઉવટે ગંદી ને અતિકા રહિત થઈ લાય છે. શુદ્ધ હિસાબ વિના શુદ્ધ સત્યની રંગેવાળી અસંભવિત છે.

* બીચને નાચોરા કરી મનુષ્યો પોતે કેમ માન માની શકતાં હશે એ કોપડો હજુ લગી હું ઉઠેલી નથી શક્યો.

* જ્યાં જ્યાં ઉદારતા, સહિષ્ણુતા અને સત્ય છે ત્યાં લેદો પણ લાભદાયક નીવડે છે.

* જુઓને ગૌરમની દયા. તે મનુષ્ય-જનને ઓળંગી બીજાં પ્રાણીઓ સુધી ગઈ. તેના ખલા ઉપર રમતાં લેદાનો ચિતાર આંખો સામે આવતાં જ તમારું હૃદય પ્રેમથી નથી બિજારતું!

૧ ચોદાનન મિત્ર ઝકાઈનો અન્તકાગ હતો ત્યારે શિખો કહે ચુરુદે અમને જીવ્યા મુનાનો આશીર્વાદ આપો ' એટલે જો બોલ્યો 'ભગવાન કરે ને તમે જેટલી માણસની ખીક રાખો છો એટલી ભગવાનની ખીક રાખો ' "

શિખે ' માણસથી ડરો એ તેના કરતા ભગવાન થી વધારે ન ડરવું ધરો ? "

ચોદાનન ' માણસથી ડરો છો એટલું ભગવાનથી ડરો એટલે હાઉં તમારે કાઈ દુઃકર્મ કરવું હોય તો તમે પહેલાં આમ તેમ આખ કરવો છો ને કાંઈ માણસ દેખવું તો નથી ને એટલું નક્કી કરો છો ભગવાન જે સદા સર્વદા સર્વજ સર્વ વસ્તુઓ દેખે છે તેની એટલી ખીક રાખો એટલે બસ ' (મેરા મોથ ૨૧-૨)

૨ ધનદંથ માણસ દાન કરે તો તે નરકથી બચી જાય

એ ઘેટા હતા તે નદી જીવરત્ત હતા તેમજ એકની જીવ જીતારીની હતી તે સામે કાંડે પકોએ ને ખીજે ખૂટી ગયો (ગિટિન ૭-૧)

૩ તે વિધા કહે નવખંડ ધરતીના ધનનો કેમ મારી આગળ દબો. કરે તો યે કુ બોડુ ન બોન એકનર કુ કુરના ગયો હતો ત્યાના લોકો સત્વવાદી હતા એટલે જુકા પા પહેલા મરતા નહિ. કુ ત્યા પરબો ને મારે ઘેરે મે પ્રુન અવતર્ક એક દિવસ મારી પ ની બેળે બેળે માથુ ઓળખી હતી ત્યા એક પાડોશજી એને મળવા આવી એને માથુ એળખી કાઢી જીએ તે રીક નહિ એમ કરીતે જો કહ્યું બાઈ ધરમા નથી ' આ પછી તરત મરા બેથ છોકરા મરી ગયા. આથી કુરનામાના રહેલાની મૂલવા મજા કે આમ કેમ બન્યું ? નાનપણમા ઠોકરા કેમ ખગડા ગયા ? ' મે પત્નીને મળવા આવેલી ઓની હડામણી કરી હતી એની વાત કરી એટલે કુરનામાનીઓએ મને કહ્યું " બાપસાહેબ તમે કુરના છોડીને બીજે જાએ નકર કલાંચ તમાગા પર્વનથી તમે આખા ગામને મારે એવું જ સકટ આણી દેજો અને મૃત્યુ આ ગામમાં ઘરમાં લવચકાઈ જાને " (સાન્ડેગિન ૫૭-૧)

૪ ચારે દિશાએ તમારુ ઘર ઉધાડુ રાખજો અણમે પોતાના ઘરને ચાર બાર રાખ્યા હતા જેથી કરીને શાક માણસ ગમે ત્યાંથી આવે તો યે તરત પ્રવેશ કરી શકે (અવેલ દ-નર નાથન પ્રક)

૫ ધર્મચુરુ અધીરા કાદવા નામે સાહુકારના ઘેટા ચારતો ત્યા કા માની દોકરી રાહેન એના ઉપર મુગ્ધ થઈને એને વરી પરણ્યા પછી રાહેને વરને જણવા પરગામ ચોકડેથી લણી ગાળીને અધીરા તા કાનેમમા પ્રેરેસર બ-રો ને બાર વર્ષે ' શિખે સહ વર્તમન ચેરુઅનેમ આ-યો ઘર બહાર પોતે મેલો છે ત્યા ધરમા વાલગીત આપની હતી તે તેણે સામગી તેમા રાહેન બોની 'મારા વર અહિ હોય ને મારી વાત સાંભળે તો કેવુ સાડુ ? ને તેથી કરીને એને લાભ થાય એમ હોય તો કુ મારા વરને ખીજા બાર વર્ષ પરેશ રહેરા દઉં ' એટલે અધીરા રાહેને મળ્યા મિના જ પાછો ગયો અને કરીને પાછો આવો ત્યારે ૧૨૦૦૦ શિખે એના ભેગા આ-યા ને આખા ચેરુસનેમ મામે એને માન આપ્યું

૬ કાઈ મણસ તારું બગાડે તો તું એને કામા કરને કેમ કે તારો તારા પોત ઉપર પ્રેમ છે એટલે પ્રેમ તારે તેના ઉપર રાખજો ધરો છે એક હાથને કાપી બીજા હાથને વાગી જાય તો હાથન ધરેને હાથ બીઅ હાથ ઉપર થા કરે ખરો કે તારે માથે જુદું બ પડવું તે ભગવાને પાડેવું છે અને તે કાક પાપની શિક્ષારૂપે અથવા તો ભગવાનના એપિધા રૂપે આવ્યું છે

૭ 'મારા હૃદયને નિર્મલ કરો' (સામ ૫૩ ૧૦) તમારે હૃદયમાથી કુટ્ટ વિચાર કાઢી નાખવા જોઈએ એમ ન કહે તો તમારુ શરીર આ મારામતુ મંદિર બનવું જોઈએ તેને બંદને તમે તેને ચોરતુ ધર બનાવજો

૮ રંગી સાઈમન કહે જી એક રાખજો માનીતો અધિકારી હતો એને રાખ કહે માગ માગ ને કાઈ કુ તને આપી શકુ તે તારુ બનશે. ' અધિકારી વિચાર કરે છે કે ચોતુરુ દીરામાલોકમાતી ને કુ માલ ને રાખ આવે જ્યારે માન કે ઉચ્ચતર પદ માથુ તો તે જ આવે પણ એના કરતા કુ એની

કુંવરી જ માગું, કેમ કે જો એ કુંવરી આપે તો તેમાં બીજું બધું પણ આવી જાય.’

સવેમાનને ભગવાન રૂપનામાં આત્મા ને પૂછ્યું, ‘તને હું શું આપું?’ સંક્રમાને વિચાર કર્યો, કે ‘સોવંરૂપ માગું તો તે ભગવાન આપે, પણ તેના કરતા સન્મતિ મળું, કેમ કે ભગવાન સન્મતિ આપે તો તેમાં બીજી શુભવસ્તુમાત્રનો સમાવેશ થઈ જાય.’ એમ વિચાર કરીને એ કહે, ‘હ પ્રજો, તારા દાસને સુમતિ દે.’

૯. સંસારમા ભગવાન આટલો બધો અધમ કેમ રહેવા દેતા હશે? આને રબ્બી ધરમદ્ધે આમ જવાબ આપ્યો: ‘ભગવાન નહિ પણ તમ પોતે જ અનીતિના કતી છે. ખેનરમા જાંખરા ફેનાઈ જાય તો ખેડૂન ભગવાન આગળ રાવ ખાવા જાય ખરો કે ના, ના; તેમાં દોષ એનો પોતાનો જ છે. કાં એણે પ્રમાદી યદ્દને ખેતર સંભળુ નહિ?’

૧૦. ‘તારા પ્રેમુની પાછળ પાછળ જીવું આવજો.’ પ્રેમુની પાછળ પાછળ ફેરી રીને આવવું? તેના મુખ તથા આચારનું અનુકરણ કરીને પ્રમુ નરમાને વળ આપે છે, માદાની ખબર કાઢે છે, શોકમસ્તને

આધાપન આપે છે, એટલે આપણે પણ એમ જ કરવું.

૧૧. હંઝાહિમ આવના જાના વરેમાગુને ૨૪ પોતાનું ઘર ઉધાડું રાખતો ને એનો આદરસત્કાર કરતો. વરેમાગુ એનો પાડ માને તો કહે, ‘મરો પાડ માનો મા, કેમ કે હું આ ઘરનો ધણી નથી. જેણે પૃથ્વી તથા આકાશ સર્જ્યા છે તે પ્રભુનો પાડ માનો.’

૧૨. માર જુના સ્ત્રી વેળાએ આમ પ્રાથના કરતો: ‘હે નાય માગુ નંણે બગાડ્યું હોય તે સૌને ક્ષમા કરજો.’

* ૧૩. કુખ આવી પડે જો, તો ધસતો પાડ માનજો (ચેક ઝોર ફોર પેદના).

(હરીશ્ચંદ્ર ને પોતાનોના અંશેષ ઉપરથી.)

• વિધિસંહિતાના આચારી નીલ મંડલનો એક અધ્યાય.

સુત્રાણી

જૂના અંકમાં ગ્રેષ્ઠે માને જ્યાં પરિચેદની છેડી લીટીમાં ‘બતાવત’ને કેકાણે ‘બનાવત’ વાંચવા વિનવતી છે.

ખ્યારાખ્યા

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, ખંદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ સની એકાદરથી કામીલધને, સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પરિવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય સંખલે.

‘ખ્યારાખ્યા’ કામીલધ, રૂપાવતન, જૂનારમલ

સુખમાં લવાજમ ભરવાનું રચણ : ચાંતિલાલ ગાધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (૫૫)

[‘ખ્યારાખ્યા’માં ૧૧૫૫૫૫૫ કામીલ રૂપાવતન કાચકામળ કે.દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા

૧૨, જુલાઈ ૧૯૬૧

	૫૪		૫૪
૧ નારદભક્તિસૂત્રા	૨	૭ બપાન માત્રી ... રતીન્દ્રનાથ કાકર ૧૫	
૨ બાપુના પત્રો મર્ચિય ૩		૮ વિચાર મિત્રજો યોગજીવ ૧૮	
૩ પ્રથમ માનવી પછી ધર્મ - ગિરિરાંજ - જ્ઞાતીય ૬		૯ રામલીધની રત્નમાલા ૧૬	
૪ આત્માજ્ઞાના વાસિ ... વિમળા પટેલ ૭		૧૦ ગાધી રત્નમાલા ૨૧	
૫ દિશાલયના હૃદયમાં ‘વાત્રી’ ૮		૧૧ તાલીમદ તાલીમ - દેશાઈ વાલજી ગોવિન્દજી ૨૩	
૬ રામકૃષ્ણવાણી ૧૨		૧૨ મુક્તો વનપુત્ર મદ : ૬૫૨ પૃષ્ઠ ૪	

પ્રકાશક અને પ્રદક : ખીરેન ગોધી - રૂપાવતન મુદ્રણાલય - જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧, ૨, ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અક્ષાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અન્નવિદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આર્નલ્ડમણી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં ભજનો	"

ખર યજ્ઞવલ્કિયો નહીં,
(૧) ખેડો ધરમાં પાપ,

રોટી કબ રેણાક;
(૨) શીઘ્ર સોસાવું શામળા ?

પ્રાપ્તી સોખી દૂર થ્યાં,
ખખળી ગીયું ખાળિયું,

પાંડે રીયલ મમ્ જ્ય,
સમરણ કરવા મં જ્ય.

માયે પેયો ભૂગળાં,
(૩) ધસર ઉભિયાં સોત,

શિર પર ધરિયાં રોપ;
ઉરથી આળસિયા નહી.

સિયા રીઝે રંગથી,
મં ગે રીંગ મં બંગથી,

શૂરા જ ન સમ રોર;
સંત ન માળા મેર.

દ્રાક્ષ સમા રુદ્રાક્ષ ને,
માળા લાગે મીઠડી,

તુલસી લસી સમાન;
(૪) મનવો થ્યો મસ્તાન.

ચાહન ચિતમાં ધર કયું,
તૃપત કરે તારે નરા,

દામોદર ને દુવો;
(૫) કામણગારો દુવો.

૧. ગામા બાક્યા ચક્રાન્તી પહેલી લીટીમાં 'કુળમ' નહિ પણ 'સમજ' ગણ્યો

१५९ १४
०५१२८ १११
६

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા પાપુ ગ્રામ ૪ : સંપાદક : ગાંધી ગાંધી ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી ચરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મલિલ

તાલેતરમાં બહાર ૨૩૬

રામતીર્થની રત્નમાલા ૦-૩૫

આશાપાપુના શાહકોને દયાલ મર્થ માટે

રૂપાયતન પ્રકાશન : બૂનાગઢ

કારીગર

હિંદીકાલ્પનાત્માનમ્

નં. ૧૪ [૧૨ - ઓગસ્ટ - ૧૯૧૧] અંક ૧ થી

માનવીના હૃદયમા હંમેશાં જે
વાતનું ઘર્ષણ રહે છે તે અધિકાર
અને પ્રકાશ. આ બે વસ્તુ જો ન હોત
તો જીવન જ ન હોત
ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને યુગરેતની જીવનસાધનાનું અનુસીલન કરવું માસિક]

ગ્રાહક બંધુઓને

‘ધારા બાપુ’ માસિક હાથકામગણમાં છાપવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે અમે માનેછું કે ગ્રાહકોના સહકારથી ગ્રાહક સંખ્યા વધશે અને માસિક જોટમાં આવશે નહીં. કેટલાક ગ્રાહકોનો સહકાર તો મળ્યો. આમ છતાં ‘ધારા બાપુ’ માસિકને અમે પગલર ઠરી નથી શક્યા. ત્રણેક વર્ષથી ગ્રાહક સંખ્યા ઘણી ઘટી જવાથી અમારે આખરે અધવચથી જ બંધ કરવાનો નિર્ણય લેવો પડ્યો છે. ૧૩ વર્ષ પછી આમ એકાએક બંધ કરતાં ઘણી મૂંઝવણ અનુભવીએ છીએ પણ ખીલે રસ્તો ય દેખાતો નથી. કેટલાક ગ્રાહક બંધુઓએ તો ‘ધારા બાપુ’ શરૂ થયું ત્યારથી એકલું નિયમિત લવાજમ મોકલ્યું છે કે એમની સાથેનો આ સંબંધ તુટી જતા હોય પણ થાય છે. આ સૌ ભાઈઓનો અતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

લેખક મિત્રોએ પણ બધી રીતે અમને અનુકૂળ ચર્ચ મદદ કરી છે તેમને ય અમે કેમ ભૂલી શકીએ ?

‘ધારા બાપુ’ માસિકનો આ છેલ્લો અંક છે. ગ્રાહક બંધુઓને કોમન બાકી રહેલું લવાજમ મેળવવાનો હેતુ છે.

બાકી રહેલું લવાજમ પરત કરવા માટે નીચેના ત્રણમાંથી એક માર્ગ પસંદ કરવાની અને તે પ્રમાણે અમને જણાવવાની ગ્રાહકોને વિનંતી છે.

- (૧) રૂપાયતન તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલાં એટલી કિંમતના પુસ્તકો ખરીદવા.
- (૨) ‘ધારા બાપુ’માં પ્રગટ થયેલા ફોટાઓ (હાથકામગણ ઉપર માઉન્ટ)નો સંગ્રહ.
- (૩) મનીઓર્ડરથી લેણી રકમ પાછી મંગાવવી.

આ છેલ્લો અંક મળતાં જ ગ્રાહકો અમને પોતાની પસંદગીનો નિર્ણય જણાવે એવી વિનંતી છે.

દરેક ગ્રાહકનું કેટલું લેણું બાકી છે તે તરત જણાવવામાં આવશે.

સગીતના સૂર કોને ના ગમે? ચાચાજી પોતે જ સગીતનો સૂર એને સાબળવા કયા કયાથી તેડા આવે છે આ વખતે બાપુનો નિર્વોહદિન સર્વોદયની વાતો કહેવાના નોતરા આવ્યા ૧૨ે ગાંધીજીનો ભક્ત સર્વોદયની ભાવનાનો સંદેશો પહોંચાડવા ઉમંગભરે દોડી બાય છે શરીરનીચે પરવા કર્યા વગર પ્રભુના પ્રમાણનો દીવો બનીએ” એ “શીર્ષક વડોદરા ગયા”તા ત્યાંથી એ સંદેશો આપે છે ‘સત્સંગ એ પ્રભુની કૃપા અને પ્રેમનું અનોખું પ્રતીક છે જ્યાં લોકો ભેગા થાય છે કે ઇક એવો ઉદ્દેશ લઈને, જેમાં સ્વાર્થની દુર્ગંધ નથી, જેમાં ઇશ્વરના ચરણ સ્પર્શ મળવાની આશા છૂપી રીતે રહી છે એવો છે સત્સંગ

સત્યનો સંગ તો જ્યારે માવિકની કૃપા ઉતરે ત્યારે જ થાય છે અને પત્રી સત્યની જાત્રી મળે, એને સમજીએ, જીવનમાં ઉતારીએ એ વિરલ ભાગ્ય છે પણ આપણા જેવા સાધારણ માણસો માટે મહાયુગે એ સરળ પદ્ધતિ બતાવી છે અને તે બધાની સાથે હમી મગીને રહેવાની

‘સખમે રામ રહો એકાકી દરેકમાં રામ વમે છે દશરથનો ઝોગે રામ? ના એ રામ જેનો પસારો ઘનઘનમા છે એ અતુલ્ય થવા પત્રી જે સૂરે આપણે બધામાં છીએ તેનો વિચાર આવ્યા વિના રહેનો નથી વર્ણના કે જ્ઞાનના એવા કોઈ પણ ભેદભાવ વિના એ આપણામાં વસે છે

એ પ્રેમમય છે ને? પ્રેમની દૃષ્ટિ સમદૃષ્ટિ છે પ્રાર્થના દ્વારા, મૌન દ્વારા ભેદભાવ રહિત સૌમાં પ્રભુનો વાસ અનુભવાય છે જ્યાં એ પ્રેમની દૃષ્ટિ એવામાં આવે છે—પરિવારથી લઈને સચિવાલય સુધી કે નિશાળથી વધીને વેપારી સંસ્થા સુધી ત્યાં અતુલ્ય અને આધારે એમ

કહેવાય છે કે ત્યાં પ્રભુના પગલા પડ્યા છે એ આપણું દિવ્ય શુદ્ધ ન બન્યું હોય એ સ્વાર્થની દુર્ગંધથી એ સડી ન ગયું હોય તો દિવ્યમાં એવી ભાવના બજે છે

સર્વોદયનો સંદેશો આપણા યુગમાં વિશેષ રૂપે બ્યવહારનો આકાર આપીને બાપુએ આપણી સમય રાખ્યો એની પાછળ પ્રભુની ઇચ્છા રહી છે એમ હું માનું છું આપણા યુગમાં જાણેલા ગણેના ખાસ કરીને રાજનીતિના રંગે રંગાયા હતા—એમાં પૈસાદારા, સ્થાનદારા, જ્ઞાનદારા બીજા પર સત્તા મેળવવાની વત છે નીતિના ક્ષેત્રમાં બીજાની સેવા કરવાની ભાવના બજે છે એમાં આપણા અહંકારનો વિસ્તાર દિવસે દિવસે ઓછો થતો જાય છે એમાં પ્રભુને આગળ અને પોતાને પાછળ રાખવાનું હોય છે

સર્વોદયની સાધનાનો પાઠોશીની સેવાથી આરભ થાય છે પાઠોશીના જીવનમાં આપણે એવું તો ઓતગોત થઈ જઈએ કે એનું સુખ એ આપણું સુખ અને એનું દુઃખ એ આપણું દુઃખ બને, એનો અભાવ એ આપણો અભાવ બને

અને આ કઈ સરવ નથી એ સારું ઉચ્ચ સાધના કરવી પડે છે, ઘણું બરહાસ્ત કરવું પડે છે, ખમવું પડે છે પોતે જુએ સૂઈને બીજાને ખાવા આપવું પડે છે સર્વોદયનું સત્ય તો સૂર્યસમાન છે એનો પ્રકાશ આખા જગતમાં સૂર્યના પ્રકાશની જેમ ફેલાય એવો આપણો સકપ છે પણ દરેક ઘરમાં એક માટીનો દીવો તેનાર રાખવો પડશે એ દીવામાં જ્યારે જ્યોત આવશે ત્યારે સર્વોદયનું સત્ય કેવું છે, એનો મર્મ જો છે એ સમજીશું

માનવ સાથે તાદાત્મ્ય ન કેળવી શકે તો પ્રભુની નજરમાં તે ખોખડો છે પત્રી ભલેને

હમરો લાપણો આપે, કૂલોના હાર મેળવે,
છાપામાં નામ આવે કે પુસ્તકો લખે, એ બધું
શબ્દોની બાજ છે. પ્રભુ સમજશે કે જેમ
પ્રભુને કસાવે છે. તેમ મને પણ કસાવશે. તો
સર્વોદય સાડુ, દરેકે આંતરિક વૃત્તિ કેળવવી
પડશે. બહે એક બે કે પાંચ વર્ષ લાગે પણ
એ સિવાય બીજો રસ્તો નથી.

સૌ પ્રથમ પરિવારને જીતી લેવો જોઈએ.
જે સત્ય સિદ્ધાંત આપણે અપનાવ્યા છે તે
તેઓ સમજે, અપનાવે ભલે નહિ મતભેદ
હોઈ શકે છે. પણ સમજે એ વ ધણું છે.
નિરાશ કે હતાશ થઈ ઘર છોડીને આઠ્યા
જવું એ કેટલી હદ સુધી યોગ્ય છે એ હું
કહી શકતો નથી.

સત્યની એક બીજી ખાસિયત છે. સત્યની
દષ્ટિ વિરોધીઓને સાચવી શકશે. પોતાનામાં
સમાવી શકશે. Truth reconciles the oppo-
sites—સત્યનો ઉપાસક વિરોધી દષ્ટિબદ્ધોનું
સામંજસ્ય સત્યના પ્રકાશમાં કરી શકે છે અને
જીવનમાં ઉતારી શકે છે.

અમે બધાં એ પક્ષી હોત તો રાજ સવારે
એક ગીત, એક જ રીતે ગાઇને સતોષ પામતા.
એમને સા...રે...જ...મનો ખ્યાલ નથી;
માણસને છે. બધાં 'સા' હોય તો ગીત ન
ધાય. શબ્દ ધાય. જેમ સંગીતમાં જુદા
જુદા સ્વરોમાં સંવાદિતા બજવીને ગીત પેદા
કરવું પડે છે, તેમ સર્વોદયમાં પણ સંવાદિતાનું
સંગીત શુંગવવું છે.

હું મારા ઢાચામાં સૌને ઢાગવાનો પ્રયત્ન
નહિ કરું. પ્રભુની ઇચ્છા એવી હોત તો સર્વને
એકસરખા ઘડ્યા ન હોત? પ્રભુ ઇચ્છે છે કે
દરેકનો જીવન-વિકાસ એણે જે ધ્યેય તે વ્યક્તિનું
રાખ્યું હોય એ રીતે થાય. એવરેસ્ટ એકનો
એક હોય પણ દરેકે એનું દર્શન પોતપોતાના
દૃષ્ટિકોણથી કરે.

સર્વોદયનું કાર્ય કાયદા કાનૂનથી નહીં થાય.

કેમકે સર્વોદય સત્યનો પાયો પ્રેમમાં છે.
દમદમીથી પ્રેમ કરવાનું કદી શીખવી શકાય
કે? પ્રેમ તો અંદર બીજ રૂપે છે. જ; એનું
પ્રમાણ? બન્યાનો જન્મ થયો છે માના ખોળામાં.
આંખ ઉઘડતાંની સાથે મા સાથે એનો પરિચય
થઈ ગયો. પરિચય-પત્ર લાવવાની એને જરૂર
નથી પડી! એવી દષ્ટિ થઈ જશે કે વ્યક્તિને
જોતાં જ પ્રેમ ઉભરાઈ આવશે. કેમકે, મારામાં
યે રામ છે અને તેનામાં પણ રામ છે.

આ માટે કોઈ દબાણ ન હોય. સહજ
સમાધિ થઈ જાય. પ્રેમ કરનાર બાજુનો નથી
કે પોતે પ્રેમ કરી રહ્યો છે. પ્રેમ કરવો એટલે
બાતને જૂઠી જવી. એવો છે પ્રભુનો પ્રેમ. એ
બધાં સાધનો આપણને આપે છે પણ પોતે
દેખાતો નથી.

દરેકે એ નક્કી કરવું પડે છે કે હું મોનાના
દગલા જેવો બનીને રહું કે પ્રગટાવેલા પ્રદીપ
જેવો બનીને રહું. સર્વોદય સત્ય જવાબ આપે
છે કે પ્રગટાવેલા પ્રદીપ જેવો બની રહે. પ્રભુના
અચલુમાં એ જ પ્રાર્થના કે આપણને એવી
સફળતા ને શક્તિ આપે કે જીવનકારા ત્યાં
અધકાર છે ત્યાં પ્રભુના પ્રકાશનો દીવો બનીએ,
જ્યાં દ્રેષ છે ત્યાં પ્રભુના પ્યારા પોરટમેન
બનીએ, જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં આત્મજ્ઞાનનો
આલોક પ્રતિબિંબિત થાય. એવો આશીર્વાદ
પ્રભુ આપણને આપે."

*

કવિના કવિત્વમાંથી નવનીત ઉદ્ભવેલીને એનું
હૈયું ગાંધી ગુરુની બક્ષિતમાં હીન થયું છે. કૃષ્ણ
જોપ ઘરોમાં ઘૂમી વધને દલી-માખણની
ગોરમીઓ ખાટી કરી નાખી હતી. અને ઉપરથી
ગોપીઓનો છુપો હૈયાપ્રેમ મેળવીને મસ્ત બનીને
સારા યે જગનનો કૃષ્ણ (આકર્ષણ) રૂપ બની
બેઠો હતો. એવા એ ગુરુપ્રેમની ન્યોત ભેના
હૈયામાં રાત ને દિવસ પ્રગટેલી છે અને એની
સામે હૈયાની સાદી બિછાવીને જે સદાય

સાધ્ય પામી રહ્યા તેવા તે આચાર્ય કયારેક
શુદ્ધેવ સ્વીન્દ્રનાથ કાફર સબધમા ઉદાહરણો
આપે છે ક્યારેક જગતમા મહાન કળાકાર
તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેલા શ્રી નદમાયુ સબધમા
ખોલે છે ને વિદ્યાર્થીઓને શુદ્ધેવનો નશો
આપે છે

કવિવર શુદ્ધેવ સબધમા તે કહે છે કે
‘વિદ્યાર્થી’ને ત્યારે કથાથી રસ નથી પડતો
ત્યારે તેને એવી સૂચના પ્રવામા આવે કે જેમા
વધારે રસ પડે છે તેનો પ્રસ વધાર પડી
જેથી કે જના રસ નથી પડતો તેમા પશુ રસ
પડવા લાગે છે દરેક બાળકને રસ હોય છે
પૂગમાથી પશુ તે સ્વર્ગ રચના હોય છે જડ
ચીજ પશુ તેને પ્રાણવાન લાગે છે અને પ્રાણ
વાન હોય તેમ તેની જોડે રમે છે દીગનીને
તાવ આવે છે નવા કપડા પહેરાવે છે વગેરે
આ સબધની પ્રભુની ન્યુનિઓ છે જનાથી માણસ
આનંદ પામે, શાન્તિ પામે શુદ્ધેવ સુદર ચિત્ર
સુદર વિચાર, ગીત વાતાંથી પોને આનંદ
અનુભવતા અને જોનારને સાક્ષાત્કારને પણ
આનંદ મળે તે રીતે વ્યક્ત કરતા આમ શુદ્ધ
હેવને ચિત્ર, શિષ્ય, શાહિત્ય કે સંગીત દ્વારા
આનંદ પ્રદાપકની ગાળીએ સત્તની સેવાથી
આનંદ બનેતો ક્ષેત્ર એક આનંદ મા છે
તે સેવા કરતા કદિ નથી થાકતી શુદ્ધેવને
જીવનમા કદિ કદિ એમ પણ બનતું કે મહિના
ઓના મહિનાઓ વીતવા છતા ગીત, વાતાં
કાઈ ન સ્કુરે ત્યારે તે નિરાશ નહિ થતા
વિદ્યાર્થીઓને નિબંધો વાની સબધાવે કઈ
કઈ નવું શીખવે અને તેમને રસ જગાડે
પત્રોના જવાબ પોતાને હાથે આપે અને એમ
કરીને જીવનમા રસ રડવાનો પ્રયત્ન કરતા એ
માનતા કે રમ આનંદ વિના માણસ જીવી
શકતો નથી શુદ્ધેવ અધામા રસ વેતા પાવાની
નવી ડીજ હોય તેમા તે રસ ક્રેતા હતા
શુજરાનીઓ મ્હી કેમ બનાવે છે તે તેઓ

બળતા ન હતા નરસિંહભાઈને ત્યા જ્યારે
જ્યારે કદી થાય ત્યારે એમને માટે એક
વાડકો જરૂર ચોકવવામા આવતો તેમને શેમા
રસ ન હતો તે કહેવું સુરકેવ છે વિદ્યાર્થી
ઓને કહેવું આજો, કાન ખૂવા રાખો જુઓ
તે ધ્યાનથી જુઓ કુસ્તમા છે તે આનંદ માટે
છે કૃપ, સૂરજનો પ્રકાશ વગેરેથી આનંદ મળે
છે જના પ્રકાશ છે ત્યા આનંદ અને રસ છે
તેથી તો શાન્તિનિકેતનમા ૧૫ મિનિટ સવાર
સાજ શાન્ત બેસવાનો રિવાજ હોય જ્યારથી
પરીના ગીત, પ્રકાશના કિરણોના સ્પર્શમાથી
બાળકોને અવનવો આનંદ મળે પ્રકૃતિ
નિરીક્ષણમા રસનું ભાણ મળી જતું હોય
અને મન કુદરતની જેમ સરળ રહી શકે તો
દરેક વ્યક્તિ અને વસ્તુમા રસ પડી શકે છે

શાન્તિનિકેતનમા લાયબ્રેરી ખુલી જ્યારે
ઇન્છા થાય ત્યારે વાની શકાય જેમા રસ પડે
તે વાંચે ચિત્રનો એ રંગો બે કલાક માટે ખુલો
જેમને જે દોરવું હોય તે દોરે એવી સૂચના
સાથે આમ સંગીત પ્રવા વગેરે રસના વિષયોનું
આનંદકેન્દ્ર સદા ખુલુ રાખી બાળકમા રસનું
સ્થાન ખીલવવાના પ્રયત્નો થતા છાત્રાવધમા
દર બુધવારે સૌ પોતપોતાના ખાના અમુક રીતે
ગોઠવે બીજી વાર બીજી રીતે ગોઠવે એમ
નવું નવું કયાં કરે શુદ્ધેવ પણ તેમ જ કરતા.
જન્મદિવસે આશીર્વાદ આપતા “જે સદા નવો
છે (પ્રભુ) તેનો સ્પર્શ તમને મળે” ૮૦
વર્ષના નદમાયુ કવાઈ પ્રભાકે ભુધી ગધેડાને
રોડી રાખે નીરખ્યા કરે કોઈકે પૂછ્યું “હાહા
ગધેડામા શું જોવાનું હોય?” “ગધેડાને-
ભગવાનને-બેઈ રહ્યો છું એમા જે દર્શન થશે
ત્યારે ચિત્ર સુદર થશે”

શુદ્ધેવના શાન્ત જીવનથી એટલું તો
બાણવા મળ્યું છે કે વિશ્વાસ રાખો પ્રભુ ઇન્છે
છે જગત આનંદ આપવા માટે છે અનેક
કથોમા થ જે અદરનું રસ ઝરવું સૂઝાઈ ગયું

નહિ હોય તો આનંદ અરણ્ય પહેલું જ દેખાશે. જીવન ભાર રૂપ નહિ પણ કૃત સમાન સુગંધિત બની જશે. આપણે એવો પ્રયત્ન જરૂર કરીએ કેાઈ પણ કામ કરતાં હોઈએ એમાં આપણી તક્ષીનતા હોય. પછી તે કામ રસોઈનું હોય, પીરસવાનું હોય, કેાઈને મળવાનું હોય, કેાઈની વાત સાંભળવાનું હોય યા તો બીજું કેાઈ કામ હોય. એમાં આંખો ખુલી રાખવી જોઈએ. એક વાર ધ્યાનપૂર્વક કામ કરવાની ટેવ કેળવીએ પછી તો એ કેાઠે પડી જશે.

આ જીવન એક સંગ્રામ છે. પણ એથી કરીને એમાં સુરહેલીઓ, વિરોધો સાથે લડવાનું છે એમ નથી. જે અંદરમાં આનંદ-રસ અનુભવે

છે અને રસ સર્જવાનું કામ કરે છે એને માટે બધું જ સરળ છે. આનંદ રસ પામવાની કળા એ છે કે જે કરીએ તે કામને સમર્પણ કરીએ. જે ભાવના બહુત યર્થ બધ તો આનંદ. પ્રભુ આનંદની આવી આપવા ઇચ્છે છે. તેથી તો તે સવાર સાંજ આનંદમય છે. આપણે પણ કંઈ દુઃખ અસહ્ય ધર્મ બધ તો તારા જડિત આકાશ નીચે જઈને બેસી, આકાશ સામે બેઠીને શાન્તિ, આનંદ મેળવવાં. પછી જુઓ કે એકવારનાં આંખમાંનાં આંસુ કલાક બે કલાકમાં શાંત. આમ કુદરતના વાતાવરણમાં આનંદરસ પડેલો છે. એમાંથી આપણે મેળવી શકીએ છીએ.

૪

બાળકો સાથે

બહાર જવાનું હતું. આચાજીએટલે આઠા ચારનાં તા. સંજે અમારી ટોળી હતી. કંઈક વાતો આલી રહી હતી. એમાં એ લોકો આપણાં તા બાળકોના નાના બાળકો રમવાંતાં. એમાં એક બાળ બાલ્યો. આંખે ખરાબર ક્ષેત્ર નહિ. બીજી રીતે પણ અસક્તા નજરો પોત્તો દેહ એનો ચાચાજીને પ્રજ્ઞામ કરવા માટે એ આવ્યોતો. પહેલાં એણે પોતાના પગના પગરખા કાઢ્યા. પછી નીચા નમીને પગે લાગ્યો. આજીબાજુ અમને ૫ એણે નમસ્કાર કર્યાં. પછી પાછો પગરખાં પહેરવા લાગ્યો. આખે પૂરું સૂઝે નહિ. પગરખાંની જોડ બાદી અવગણી ઘર્ષ ગર્ભ. તે ઠીક ઘર્ષ, ત્યારે દોરી બધાય નહિ. વગેરે ઘણું ઘણું નડતર થવા લાગ્યું. બાળકમાં રમતાં બાળકોની નજરે આ દરેક ચડી મધુ. યુજરાતી કહેવત પ્રમાણે “હિંદનાં અદારે ૫ વાંકા.” એમ બાઈ મળે પૂરું દેખે નહિ, ત્યાં આણું થાય એટલે બાળકોને મન તમાસાદપ ઘર્ષ પડ્યું. એકબીજાને સળીસંચાર કરીને બાનાંમાનાં હમવાં લાગ્યાં. આચાજીની ચકોર નજરે એમને હસતાં બોલા. હેહને આંગળીઓથી દબાવી સંજા કરવા લાગ્યા: “હસો નહિ.” મરતીએ એવાં બાળકો એમ સાનથી એાં જ સમજો પાછો ઈસારો કર્યો ને હેવટ બોલ્યા: “હસો નહિ. હસો નહિ.” આટલું જ માત્ર સમજોથી હિંચાર્યાં પણ એમાં કદં જીતું બજીલું હતું: “મરજનદારની કૃતિની ઉપેક્ષા, મરકરી, મગક કરવાનો આપણને અધિકાર નથી. શોભણું નથી, બાળકો, આટલેથી સમજી બેજો.”

બાળકો સમજી ગયાં. સાચા યદન પોતાની પ્રવૃત્તિમાં પડી ગયાં.

પરિમતી સંધ્યાના આકાશથી આવતા લાલસુરખી રંગની છોટે ચાચાજીનાં જોં પરનાં બાવોની બાપામાં પ્રાપ્ત્ય પ્રકટાન્યુ: “કેાઈની ઉપેક્ષા ન કરે. ભગવાને જે ઘડ્યાં તે ખરું. આપણાથી તેને કેમ તરછેડાયાં આપણાથી કેમ છૂં ઘાવાં?”

વિ. ૫.

પ્રકરણ- ૫ ગૌરીકુંડ

હિમાલયના પહાડી પ્રદેશોમાં અને હિંદી ભારી પ્રદેશોમાં સર્વત્ર પાંચ વાગે ત્યારે આપણા છ વાગ્યા જેટલું અજવાળું થઈ જાય છે. યાત્રીઓ વહેવા છીડીને ટાંકે પહોરે જ આવવાનું પસંદ કરે છે એટલે પાંચ વાગે તો તેવાર થઈને પદયાત્રીઓ રવાના થાય છે. ડીકડી જાળાઓ જરા મોડા નીકળે છે અને વહેવા પહોંચે છે દૂર ઉત્તરમાં હિમાચલદિત ચિખરો ઉપર પ્રકાશ ચમકવા લાગ્યો. આગે મીઠા કતો એટલે અત્રાવતીથી ઉપડીને આઠ માઈનનું અતર વલ્ગ્યાર કઢાકમાં કાપ્યું કુડચડી આવતા એક દુકાનદારે આવકાર આપી કહ્યું કે હવે બે માઈનની 'ખડી ચડાઈ' આવે છે મા' પુરે આરામ લઈને બેઠો આદ્ય પીવા હોય તો પીઓ મદિરજીનોદાર મા' ફાળો કરવા બેઠેલા અન્ય સજ્જનો તેને ડેકા આપ્યો અને બેઠા એટલે તેણે વગર જોડે અમાની સામે પાવવીબુક ધરી યાત્રીઓએ જલવામાં પરપુષ્પ ધરી બહુ યત્ને દુકાનદારનું કે તેણે ડીકે આરામ લેવરાયો. કારણ કે પહેલાં એ મજ ચડતા, આ ચડાઈ 'ખડી' હોવાની સાથે 'કડી' પણ છે તે સમબર્ધ ગયું. એ સંચકવા લાગ્યો સાથેના માથાથી પંડાત્રીઓએ વચ્ચે વચ્ચે થાક ખાવાનો આમ્રક કયો પણ શરીરને જેમ વધારે કષ્ટ દઈએ તેમ વધારે ધર્મ પાળ્યો કહેવાય તેવી 'ધર્મજુદિ' સૂત્રવાધી એ થાક ન આપે. સાથેના યાત્રીઓ ભારી 'મહાનચકિત' થી અચરજ પામ્યા પણ બે માઈનનું ચડાઈ પૂરું થતા મને યશુ કે આગેનો પ્રથમચે શુભકારીનો અનુભવ કહી નહિ વીસરાય.

શુભકારીમાં કાશીવિધનાયનું મદિર નામ પ્રમાણમાં મોટું મણાય મદિર પાસે મણિકુલિંકા નામે કુડ છે તેમાં બે ઝરણાઓનું

પણી ગોમુખ કારા અને નજમુખ કારા નીચે પડે છે. યાત્રીઓ અહીં રનાન કરે છે કે દેવ જાતી થાય છે.

સ્નાનજોગનાદિથી નિવૃત્ત થઈને આજુ બાજુનો પ્રદેશ જોવા નીકળ્યો. નામ બદલ ગેરરી ઉપર પ્રાથમિક શાળા બેઠી જેટલા જતા મકાનની બોસડીમાં બેઠેલા બે પ્રાથમિક શિક્ષકોએ આવકાર આપ્યો. દુ બેઠો. મહેરે શાળા વિરે વાત થઈ મહાવત્ત જિહ્વા લોકેવ બોડી તરફથી પહાડી બાગડો મા' તે શાળા આવે છે થોડી વાગ્યા ઉત્તર પ્રદેશના ધારાસભ્ય શ્રી ગજાદરજસિંહ અન્ય સજ્જનો સાથે મામભાથી આવ્યા તેમની પાંચેથી આ પ્રદેશની દરિદ્રતા વિરે બહુ આજો મહાવત્ત જિહ્વા પહાડી છે પહોરો ઉપર જ ગાસે વનોધા છે બધી વસ્તી બનીબ છે શિક્ષકોને પમાર થાળીમ રૂપિશ અને ગોપવારી સાથે સુમાનીસ રૂપિયા હતો બને શિક્ષકોને પદર દિવસની કાડી થઈ ગયેલી જીવના ભડા હોસઓના વલેલા હો' ખટલન તેમજ પહેલો હવા તેની ઉપર થીમડા માયો હતા તેમના કરતા બાગડોની દમ્મા વધુ શક હતી તેમના કપડા મંદા, ફાંટા દર્ગા શરીર સ્વચ્છ ન હતા શ્રી સિદ્ધે કહ્યું કે બહારની મહા વિના અહીંની પ્રમતો ઉત્કર્ષ થવો અશક્ય છે એ તેમના સુબર્ધ-કવકતા ગમેતા શ્રીમત દેશવાસીઓની મહા મેમરવા કહ્યું તેમજે કહ્યું સુબર્ધ-કલકતામાં મારવાડીઓ શ્રીમત છે, જલવાસીઓ નહિ અહીંનો એક પણ માણસ અન્યત્ર જઈને ધનવાન નથી થયો. કેદારનાથ જતા યાત્રાળુઓ તરફથી જે કષ્ટ મહા મજે તેથી કોઈ કોઈ સરથા આવે છે શુભકારી પાસે નીચે ગાતા જે એક વિગાપીક પણ ચડે કરી છે બગેર વગેરે.

શાળામાંથી નીચે જીતરીને એક વૃથાને

છાંચડે હું આ પ્રદેશની દરિદ્રતા ઉપર વિચાર કરતો બેઠો હતો ત્યાં ઠંડીવાળો કોઈ પહાડી મજૂર બળતણ માટે કરગરિયાં વીણવા આવ્યો. તેણે બળતણ એકઠું કર્યું પછી અમે વાતો શરૂ કરી. મેં આ પ્રદેશની ભેતીની પેદાશ પૂછી, તેણે ઘઉં, ચોખા, અડદ તથા બીજાં થોડાં અભણ્યાં તામ પણ ગણાવ્યાં. પ્રાણીઓમાં વાંદરાં, રીંછ, વાઘ બધેરા (નાનો વાઘ-લીપડો?) હરણ અને બીજાં અભણ્યાં નામો આપ્યાં. કસ્તૂરીમૃગ તિબેટના ડુર્ગમ પહાડોમાં થાય છે. ત્યાં પહાડીઓ પણ પહોંતી શકતા નથી. મેં શુભશતનાં ઘડિયણાં, જુવારબાજરી, ઠાંગર-તુવેર, મગફળીકપાસ, મકાઈતમાકુ વગેરે નામો આપ્યાં. કપાસની વાતમાં તેને રસ પડ્યો અને તે કેમ ભીંગે, વીણાય, પીંજાય, કંતાય, વણાય, વગેરે બાબતે ખૂબ રસથી પૂછી. પોતાના ગામની અને પ્રાંધાની વાતો કરી મન મોઠણું થતાં તેના ઊભરો ઉપર આવ્યો. તેણે કહ્યું કે યાત્રાના ધર્મકાર્યથી પ્રભુ તમારી ઉપર પ્રસન્ન થશે પણ અમે ઠંડી ઉપાડીને માઇલો સુધીની એક મજલ કરીએ છીએ ત્યારે અમને શું થઈ હશે તેનો વિચાર કરો. સાક્ષાત્ મહુની કાયાનો બોલો ખસા ઉપર ઊંચડીને આકરા ચડાણો ચડતાં આવી કેદારનાથની ઠંડીમાં પણ અમને પરસેવો વળે છે. આ મજૂર ભાંગીવટી પહાડીમિશ્રિત હિંદીમાં બોલતો હતો. તેના શોધરાતા શબ્દોમાં દુઃખ અને ક્રોધ હતાં. અવાજ કંપતો હતો અને બોલતા શબ્દો જડતા ન હતા. પરંતુ તેની આંખો અને સુખમુદ્રા બંધુ જ વર્ણવતાં હતાં. બળતણ લઈને એ આવતો યયો અને મારા મનમાં બળતણ બાળતો ગયો. ત્યાર પછી મેં ચોગેર નજર કરી. પહાડોની શોભા નિરખવાનો યત્ન કર્યો. પરંતુ દસ માઈલનો પગપાળો પ્રવાસ, તેમાંના આખરી એ માઈલની ‘ખડી ચડાઈ’ અને પછી મળતા આરામને લીધે તંદ્રા જેવું વરતાવા

લાગ્યું. પહાડોની શોભા, શિક્ષકોનાં દાળદરી મોઢાં, પહાડી જુવાનની વ્યથાપૂર્ણ આંખો, એ બંધુ એકબીજામાં ભળવા માંડ્યું. એકું આવવા જેવું લાગ્યું એટલે જિતાડે આવ્યો.

શુપ્તકારીથી રામપુરનો માર્ગ આવતાં હવે સૂકા ડુંગરાઓને બદલે લીલાં વૃક્ષો દેખાવા લાગ્યા. પંચથી દસ હજાર ફીટની ઊંચાઈએ હિમાલયમાં સર્વત્ર વનો હોય છે. જેમ જોયે ચડીએ તેમ તે લીલાંછમ અને ગાઢ બનવા લાગે છે. હવા શીતળ બનતી જાય છે. તડકો ચાંદની જેવો સૌમ્ય બનતો જાય છે. ઝરણાંઓ વધતાં દેખાય છે. સામેના પહાડો ઉપરથી ધોધ પણ પડે છે. હવે હિમાલયના પ્રદેશમાં ખરેખર વિચરીએ છીએ તેની ખત્રી થાય છે.

માર્ગમાં કેદારનાથના પર્વતને જઈને પાછી વળતી પહાડી વિદ્યાથીઓની એક ટુકડી મળી. બધા જ દસથી પંદર વર્ષના હતા. તેઓ શુપ્તકારીની આજુબાજુના પહાડી ગામડાંઓમાં રહેતા હતા. તેઓ-હંસાહથી વાતોએ ચડયા. યાત્રાની કઠિનતા વિષે તેમણે કહ્યું કે દર વરસે હજારો યાત્રીઓ જાય છે તેમ તમે પણ જશો. તકલીફ તો પહાડોમાં રહેવાની. પણ જુઓને! અમારી ટોળીમાં આ દસ દમ વરસના છોકરાઓ પણ છે જ ને! એમ કહી તેમણે પેલા છોકરાઓ તરફ આંગળી ચીંધી. આવા બાળકો રમતાં રમતાં પહાડ ચડીને પાછા જિતયા છે ત્યારે તમે તો મોડા છો, અનુભવી છો, ધીરજવાન છો. આ બધા છોકરાઓ ફૂદતા ફૂદતા ચડતા હતા. ખરી ચડાઈ તો સાત માઈલની જ છે. થાક લાગે ત્યાં આરામ લેવો, આહુધ લેવાં, ઠંડી હવા ફેફસામાં ભરું પેગે નહિ માટે બહુ હાંફવું નહિ.

આ કુમારો તો વાતોમાં ખીટ્યા! હિમાલયની જડીબુટ્ટીની વાતોએ વળગ્યા. તેમણે કહ્યું કે હિમાલયમાં કોઈ કોઈ સ્થળે એવાં વિષવૃક્ષ હોય છે કે તેની ઉપરથી આવેલો પવનનો

સપાટો નીચે આવતા મનુષ્યને લાગતા માણસ
બેશાન થઈને ઢળી પડે છે સ્વપ્ન એ આવા
વૃક્ષો ચાત્રામાર્ગમાં નહિ પણ સઘન વનોમાં
વસ્તીથી દૂર હોય છે મારી પાસેના નાનકડા
દરખીનથી બધાએ વારાફરતી દેહારનાથના
હિમધવવ શિખરો જોયા એક નાના બાળકને
દરખીન એટલું ગમી ગયું કે તેણે ખરીદવા
હઝા દર્શાવી મારે તેનો ઉપયોગ હવે જ
કરવાનો હતો એટલે મેં હું ખૂબી ના પાડી
નાના દેખાતા શિખરો એટલા કેમ થઈ બચ
છે એવું કુતકુત્વ દરેકના અંદર ઉપર વચ્ચે
હતું વારવાર એકબીજા પાસેથી લઈને તેમણે
હિમશિખરો વનરાજિ ગંગાતટ વગેરે નિરખ્યા
ક્યાં

રામપુરથી ગૌરીકુંડના માર્ગમાં પશ્ચિમ
દિશાએ ત્રિજુગીનારાયજીનું તીર્થ આવે છે ત્યાં
જવા માટે મુખ્ય માર્ગને મૂકીને પશ્ચિમમાં
ફટાણ પડે છે માર્ગ કાંધારણ ચકાઈનો છે,
પરંતુ લીલા વૃક્ષો અને છાંયડો વારવાર આવે
છે પહાડોની તળેટીમાં તે વસેતું છે ગંગોત્રીથી
સવાસો માર્ધવના ડુંગ્રો અરણ્યો ભેડીને એક
કેડીમાર્ગ બાંધી આવે છે એમ સાંભળ્યું

ત્રિજુગીનારાયજી પણ શુભકારી અને
શામપુર જેવડું જ ગામ છે ત્યાં નારાયણનું
મંદિર છે બહાર પાંચ ફુટો છે મંદિરમાં મૂર્તિ
નારાયણની છે અને પાસે જ એક યજ્ઞકુંડ છે
તેમાં લોકડાનઃ યોગેસા કાયમ બસતા જ રહે
છે અહીં ઉમાનો મહાદેવજી સાથે વિવાહ
થયો ત્યારથી તે અગ્નિકુંડની પૂર્ણ પ્રજ્વલિત
રહે છે શિવપાર્વતીના લગ્નની સાથે જ ઉમાનું
નિશ્ચય મનોબળ, લીન તપ અને પ્રસન્ન થયેલા
શકરનું પ્રાકટ્ય કષ્ટનાયકથી નિરખાય છે
તપમાં અને ભક્તિમાં દેહધ્યાન વીસરી લીન
બનેલી ઉમાને ભગવાન શકર એવા આત્માસન

અને શાંતિપ્રદ વચનો કહે છે કે ભગવતી હેમવતી
માતા પોતાનો કહેલો ભૂતી ગર્ભ આશુતોષ
સોળાનાથ કહે છે —

અવગમ્યભૂત્યવનતામિ તવારિમ દાસઃ
હીતસ્તથોગ્નિરિતિ વારિનિ ચ દ્રમીહો ।

અહ્યાં ત્યાં નિયમજન દુઃખમુક્તસત્ત્વ
કથેશા કૃષ્ણેન તિ પુનર્નવતા વિધતે ॥

[હે આગામિ! આજથી હું તારો દાસ છું
તાના તપથી તે મને ખરી જીવિષા છે ભગવાન
ચક્રોત્તી બ્યારે આમ બોલ્યા ત્યારે તપથી થતો
કરેલ ઉમાના ચિત્તમાંથી અદસ્ય ચક્રગયો રાગપ્રાપ્તિ
થતા તેને માટે સરેના કરેલ કોણકથે રહેતો નથી
પરંતુ પૂર્વની પ્રસન્નતા જ ધરે છે]

માતા ઉમાનો કહેલો તો અદરશ થયો પણ
તડકો થયો હતો અને હજી સાતેક માર્ધવ
બીજા કાપવાના હતા એટલે ત્રિજુગીનારાયજીમાં
એકાદ કવાક માર્ગને આવ્યા હતા તે જ
રસ્તેથી આર માર્ધવ ચાલીને દેહારનાથના મુખ્ય
માર્ગે પહોંચ્યા માર્ગમાં સુવર્ણપ્રગામ આવ્યું
ત્રિજુગીનારાયજીના પહાડોમાંથી આવતી સુવર્ણ
ગંગા (સોનગંગા)ને મહાકિની કાયે સગમ
થાય છે પૂર્વથી સગમ દૂર હેવાથી દેખાતો
નથી રુદ્રપ્રયાગ પછી આજે નદી મગી એટલે
મેં સુવર્ણગંગામાં વસ્ત્રો ધોયા સ્નાન કરવા
અદર ઊતર્યો પણ કેડ મુખી કિતરતા અગ
બહેડું થઈ જતું લાગ્યું મેં નક્કી કર્યું કે
નહોતું નથી સ્નાનને બદલે આચમન ચાલશે
પણ પુણ્યના પોતલા બાંધવા આવેવા પુત્રને
સહેવાઈથી છટકવા કે તેવી સુવર્ણગંગા કાંપી
ન હતી કેડ સમાજા પાણીમાં ઊસો હતો ત્યાં
જ જળના વેગને લીધે પથ લપસી ગયો અને
સ્નાન થઈ ગયું

કુણ્ડો ભથેત કૃષ્ણચિહ્નિ કુમારઃ ન ભવતિ ।
[છેડ કળેમ થાય પણ માનર કમાવતર ન થાય.]

તહાઈને બીલું પહેરણ ખલે નાખ્યું અને ગૌરીકુંડની વાટ પકડી. પાંચ હજાર ફીટની ઊંચાઈએ ખરે ખપોરે તડકેા ઠાઠો હતો. શીતળ હવાને લીધે ઉઘાટે ચરીરે કપારી આવતી હતી. પરંતુ ચાલવાથી તરત ગરમી આવી. ત્રણેક માઈલની સાધારણ ચઢાઈ પછી ગૌરીકુંડ ગામ આવ્યું. ગરમ પાણીના કુંડમાંથી વરાળ નીકળતી હતી. ધર્મશાળા પાસે જ મંદાકિનીના સાવ તટ ઉપર દસહાથ જ દૂર છે. નીચે મંદાકિની ધોધમાર વહેતી હતી તેનો ઘેરો નાદ વાતાવરણમાં ગ્યાપી જઈને બધા અવાજને ગોણ બનાવતો હતો. નિમજી જળ, ધોળા ફીણ, પ્રવાહના મારને શાંતિથી ઝીલતા નાના મોટા

પથરાઓ, સામેનો ઊંચો તટપ્રદેશ, ઉપરની વનસજિ, વિવિધ પ્રાંતના યાત્રાળુઓ, સાધુનાં ભૂથો, ધર્મશાળાના ધબંગરા જેવાં સૂકાવા નાખેલાં રંગીન વસો, ચાદર, સીધુંસામાન, મીઠાઈફરસાણની હુકનો, એ દરેક ચટ્ટીનું રોજનું દરય છે. ડહીકંડીના પહાડી મજૂરો, નેપાળી જોઝીઓનાં ટોળાંઓ ભેટલાં દેખાય છે. તેઓ વાતો કરે છે, ખીડી ફૂંકે છે, કચારેક ગાય છે, રોટલા ઘટે છે, એક ચૂલે વારાફરતી રાંધી લે છે અને ઠંડી હવામાં પરસેવો પાડીને હકની કમાણી કરે છે. અસાન, દીનતા, દરિદ્રતા અહીંની જનસંખ્યામાં જડે છે. સૌન્દર્ય, પવિત્રતા, અભ્યંતર એ અહીંની વનસંખ્યામાં વિલસે છે.

(કમરાઃ)

સાંજની વેળા હોય.

સૂરજ સંતિજમાં ચાલ્યો ગયો હોયઃ ઘંટ વાગે સો પોતપોતાનાં આસન હાથમાં લઈને દોડી ભવ, પોતાની જગા શોધીને બેસી ભવ બધાં જ છૂટક છવાયાં મનરાવે તે જગાએ બેસે. એટલું કે આગ્રમને ફરતાં મોજાનમાં જ બેસવાનું. ધણે દૂર નહિ. બીજો ઘંટ વાગે. પલાંડી વળાય. આંખ મીંચાય. અદભવળાણે ખ્યાનમાં બેસાય. અને કાર્પકમ શરૂ થાય.

શુદેવ બિલાડી પડે નીકળે. ચૂપચાપ ફરે. સોને જુએ. આ કાર્પકમને એક છવન રિશ્તયુદ્ધ એક ખાસ અંગ ગણી લઈને સોને નિહાળતા ફરે.

એક વાર બન્યું એમ કે, કુ અને મારી બહેન સામસામી કાંકરીઓ મારીઓ. તે ભેઈ બીજાંઓએ પશુ રમતો માંડી અને કાગળની કાપથીઓ બેઠવા લાગી. શુદેવ આવી ચડવા ભેઈ ગયા. ધડીકે બિલા રહ્યા. અને ઘરચરી શીક્યાં પશુ શુદેવે અમને જરા પશુ કપકો ન આપ્યો. માત્ર નાક ઉપર આંગળી મૂકી દસતાં દસતાં સંગ્રા કરી કે “આમ રમત ના થાય. બીજાંઓને ખલેલ મરો.” પછી સામ્યા ગયા. બસ એ પાઠ જ અમને એવો કીમવત્તા ગયા કે આને પશુ કોઈનું મ ખ્યાનભંગ ન થાય એની ચિંતા સ્વભાવમાં વણાઈ ગઈ છે.

—વિ.

જૂપડી ને મહેલ

મહેલે જૂપડીને કહ્યું ‘તારી દીનતાનો તે કાંઈ પાર છે? જો માત્ર એક જ રૂપ જળ સુખ ને જો તરી જનમોજનમની દરિદ્રતા! મારી પાસે શું તું શોભે છે?’

જૂપડીએ શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો ‘ભાઈ મહેલ, આપણે આજ સુધી ભાઈબેન બનીને છુટ્યા છીએ એકમેકના સુખમા સુખી ને દુઃખમા દુઃખી હતા આજે તને આ અભિમાન ક્યાંથી થયું! ભાઈ, તારું એકદમ અજોડ છે એ વાત ખરી પણ મારા વિના તરી કિમત કોણ કરત? તારી મહત્તાની ખબર પણ કોને પડત? મારી એની સેવા પણ તું સમજી શકતો નથી એનો મને અકસોસ છે વળી તારી હાથે ટૂંકી છે તેનું મને દુઃખ છે વાત એમ છે કે તારું ને માત્ર મૂલ કામની પાસે સરખું જ છે સસારને સુયોગિત અને સુવાસિત કરનારા જ્યોતિષેશ મારી જ સોડમા જન્મ્યા છે, ને મારા જ હૃદય પર રમીને મોઢા યથા છે તને તેણે સૌમાન્ય ભાગ્યે જ એકાદ એ વાર મળ્યું છે પ્રભુના નામના રક્ષકારથી હું સુખી ને વૈભવી જ છું’

એ પડી મોડી રાતે જૂપડીમા કીર્તન શરૂ થયું ત્યારે મહેલમા મહિસાસનની મહેફિલ ઊઠવા માડી

ખીજે દિવસે જૂપડીમા એકે બાળકનો જન્મ થયો

એકાદ મહિલામા તો બચકર ધરનીક થયો ને મહેલ ને જૂપડી બેને ધરાશાયી થઈ ગયા પણ જૂપડીનું જયમાન કરનારો પેટો બાળકે આગળ જતા પયગબર બન્યો ને બધે વિચરવા માડ્યો

આશા ને નિરાશા

એ મુસાફરે મારગ કાપી રહ્યા હતા રસ્તામા એક ગામ આબુ ગામની પાદેરે એક માલુસ ઊભો હતો મુસાફરે તેને પોતાને પહોચવાના આગવા જામનું અતર પૂછ્યું, તો તેણે ઉત્તર આપ્યો કે આગલું ગામ ચાર માઈલ જતા આવી પહોચશે

પહેલા મુસાફરે એ સાબળી કહ્યું હતું તો ચાર માઈલ ચાલવાનું બાકી છે

બીજાનાના મુસાફરે શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો હવે ચાર જ માઈલ બાકી છે બસ ચાર જ માઈલ

*

પ્રાર્થના

પ્રેમ સૌના પર ધ્યાય પણ મોઢું કોઈના થ પર ના રહે એવી કૃપા હે અતયોમી એવી કૃપા કરો!

સખધ ભલે સૌને સચવાઈ રહે, પણ સસજિત કોઈની થ ના થાય, એવો આશીર્વાદ આપો, હે અમૃતમય એવો આશીર્વાદ આપો!

સેવા સૌની ધ્યાય ને ક્યાંથી દિવ દ્રવી બચ પણ મમતા કોઈનામા ન થાય એવી કૃપા કરો, હે અતયોમી એવી કૃપા કરો

સાધના સધળા પ્રકારની ને સંપૂર્ણપણે કરવામા આવે, પણ સ્વાસ્થ સદાને માટે ફર રહે એવો આશીર્વાદ આપો, હે અમૃતમય, એવો આશીર્વાદ આપો!

સૌમા તમારું દર્શન કરીને અતર આનંદ અનુભવે, ને સૌને સુખી કરવાનો પ્રયાસ કરે, એવી કૃપા કરો, હે અતયોમી એવી કૃપા કરો!

રામકૃષ્ણવાણી

કપટ માધનાતુ પરિણામ

એક વખત એવું બન્યું કે એક માછી કોઈ ગૃહસ્થની વાડીમાં તળાવ હશે તેની અંદર જળ નાખીને માછલી ચોરી જવા પેઠા. પેલા ગૃહસ્થને ખમર પડી ગઈ એટલે એણે પોતાનાં માણસોને મોકલીને વાડીમાંથી બહાર નીકળવાના રસ્તા ઉપર સખત પહેરો ઘેરાડાવ્યો. પછી મશાલ સળગાવીને ચોરને શોધવા માટે વાડીમાં પેઠા. માછીને પણ આ વાતની ખબર પડી ગઈ હતી, તેથી નેણે શરીર રાખોડી ચોખીને બાવાનો વેશ લીધો અને એક વાડ નીચે ગુપ્તગુપ્ત બેસી મથો. પેલા શેઠે અને તેનાં માણસોએ ચોરને ખૂબ શોધ્યો પણ કોઈ ઠેકાણે પત્તો લાગ્યો નહિ. માત્ર શરીરે ભરમ ચોખીને ઝાડ નીચે ધ્યાનસ્થ થઈ બેઠેલા એક સાધુને તેમણે બોલ્યો. બીજે દિવસે સવારે ગામમાં વાત ચાલી કે અમુક બાબુની વાડીમાં એક મહાત્મા પધાર્યા છે. લોકો તો દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા કોઈ ફૂલ લાવે, કોઈ ફળ લાવે, કોઈ મીઠાઈ લાવે અને મહારાજને સાદાં પ્રણામ કરે. પૈસાનો પણ એકાદ નાનો સરખો ઢગલો થઈ ગયો. આ બેઠને પેલો માછી વિચાર કરવા લાગ્યો: ‘આ કેવું

અભયબ જેવું છે! હું ખરેખરો સાધુ તો છું જ નહિ; માત્ર મેં સાધુનો વેશ લીધો છે તો પણ લોકો મારી આટલી બધી એવા કરે છે, ત્યારે બે હું ખરેખરો સાધુ જ થાઉં તો જરૂર મને ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય.

જેવું! કપટસાધનાથી તેના હૃદયમાં ચેતન્યનો ઉદય થયો, ત્યારે ખરેખરી, સાચા દિલની સાધનાથી શું ન થાય? શુ સત્ય છે અને શું અસત્ય છે તે બધું તેને સમજાઈ ગયું. ઈશ્વર જ સત્ય છે અને સંસાર અનિત્ય છે એ વાતનો તેને સાક્ષાત્કાર થઈ ગયો.

નિત્ય અને લીલા

જે માત્ર જ્ઞાની જ છે તે લગભગ એકતરફી વિચાર કરે છે આ પ્રભ નથી, તે પ્રભ નથી, એવો વિવેક કરીને તે તમામ અનાત્મ જથ્થાતા પદાર્થોની ખરબાદી કરી નાખે છે, અને જગતને સ્વપ્નવત્ ઠરાવે છે. હું તો બેઉ હાથ છોડી દઉં છું અને બધા—નિત્યને અને તેની લીલાને બેઉને—સત્ય માનું છું.

બેઉ હાથ છોડી દઉં છું એનો અર્થ સમજ્યા? એક વાર એવું બન્યું કે એક

વણકર ખીજ વણકરને મળવા ગયા હતા. પેલો વણકર તે વખતે રેશમ કાંતતો હતો. તેની પાસે નાના પ્રકારનું રંગ બેરંગી રેશમ હતું. તે પોતાના મિત્રને બોધને ઘણો ખુશ થયો અને બોલ્યો : 'ભાઈ તું આવ્યો તેથી મને એટલો ખુશો હવે થયો છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ. બેસ, તારે માટે હું જરા ખાવા પીવાનું લઈ આવું.' એમ કહીને તે બહાર ગયો. આ બાબતે પેલો મળવા આવેલો વણકર રંગબેરંગી રેશમ બોવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેનું મન લલચાયું અને રેશમનું એક ગૂંચળું તેણે બગલમાં સંતાડી દીધું. એટલામાં ઘરઘણી ખાવાનું લઈને આવી પહોંચ્યા. બેઠે જણુ ઘણા જ આનંદથી અને પ્રેમપૂર્વક સાથે બેસીને ખાવા લાગ્યા. ઘરઘણીએ જ્યારે પોતાના રેશમ તરફ નજર કરી ત્યારે રેશમનું એક ગૂંચળું ઓછું થયેલું માલૂમ પડ્યું. અને ખીજ બાબતે તેણે પોતાના મિત્રને બગલમાં કાંઈક સંતાડતો દીઠો. આથી તેને સંદેહ દઢ થયો અને પોતાનો ચોરાયેલો માલ પાછો મેળવવાને તેણે એક તદખીર રચી.

તે બોલ્યો : 'દોસ્ત! આપણે આજે ઘણું દિવસે એકઠા થયા છીએ આજે

તો ઘણા આનંદનો દિવસ છે. મને એવું મન થાય છે કે જાણે આપણે બેઠે જણુ જરા નાચીએ.' પેલો કહે : 'મને પણ તારા બેઠેલો જ હવે થયો છે.' એમ કહીને બેઠે જણુ નાચવા લાગ્યા. ઘરઘણીએ જોયું કે પેલો માણસ હાથ જોયા કર્યા વગર એમ ને એમ જ નાચે છે તેથી તેણે કહ્યું : 'દોસ્ત! એમ શું કરે છે? આજે તો આનંદનો દિવસ છે. જરા બેઠે હાથ જોયા કરીને તો નાચ.' પણ પેલો માણસે તો એક જ હાથ જોયા કર્યા ત્યારે પેલાએ કહ્યું : 'અરે! એક હાથ શું જોયા કરે છે? બેઠે હાથ જોયા કરીને તો નાચ.' બે હાથે બેઠે હાથ જોયા કરીને નાચું છું! પણ પેલો તો બગલમાં સંતાડેલું રેશમનું ગૂંચળું વધારે દબાવીને હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો : 'મને તો એક જ હાથ જોયા રાખીને નાચતાં આવડે છે!'

માટે હું (શ્રી રામકૃષ્ણ) તો બેઠે હાથ જોયા રાખીને નાચું છું. મારી પાસે બગલમાં સંતાડવા જેવું કશું નથી. મને લેશ માત્ર પણ બધ નથી. માટે જ હું નિત્ય અને તેની લીલા બેઠેને સત્ય માનું છું.

આત્મસમર્પણ

દેહના સુખદુઃખ તો સર્વને છે જ;

‘પરંતુ જેને ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થઈ ચૂકી છે, તે પોતાના મન, પ્રાણ, દેહ, આત્મા બધું તેને જ સમર્પણ કરી દે છે.

પંપા સરોવરમાં સ્નાન કરતી વખતે રામલક્ષ્મણે સરોવરની પાસે એક દેકાણે જમીનમાં પોતાનાં ધનુષ્ય દાટી રાખ્યાં સ્નાન કરી રહ્યા પછી લક્ષ્મણે ધનુષ્ય બહાર કાઢ્યાં ત્યારે તે લોહીથી ખરડાયેલ દીઠાં. રામે એ જોઈને કહ્યું: ‘બાઈ, જુઓ તો જરૂર કોઈ બિચારો છવ માર્યો ગયો હશે.’ લક્ષ્મણે થોડી માટી ખાતરી બેધું તો એક મોટો દેડકો મરવાની તૈયારીમાં હતો. રામે કુરુણ સ્વરે તેને કહ્યું: ‘તે અવાજ શા માટે ન કર્યો? તેમ ક્યું હોત તો અમે તને બચાવી લેત. સાપ તને પકડે છે ત્યારે તો ખૂબ બૂમો પાડે છે!’ દેડકાએ કહ્યું: ‘ન્યારે સાપ મને પકડે છે ત્યારે તો હું રામ! મારું રક્ષણ કરો! મારી વહારે ધાઓ! એવી ચીસો હું પાડું છું. પણ અત્યારે તો તમે મને મારનાર રામ જ હતા! હવે મારે કેને વહારે બોલાવવા?’

*

સાહચ

રાજા પોતાના આસન પર બેઠો હોય અને તેના રસોઈચો રાજાના યોગ્ય

આસન પર જઈને બેસે અને કહે કે, ‘હે રાજા! તું જે છે તે જ હું છું.’ તો લોકો તેને ગાંડો ગણશે કે નહિ? રસોઈચો અને રાજા કદી એક હોઈ શકે? પણ એ જ રસોઈચોની સ્વામીભક્તિથી સંતુષ્ટ થઈને રાજા તેને બોલાવીને કહે કે, “અહીં આવ. મારી પાસે બેસ. એમાં કશી હરકત નથી, ‘જે તું છે તે જ હું છું.’” એમ રાજા કહે અને પછી રસોઈચો તેની પાસે જઈને બેસે તો ચાલે. તેવી જ રીતે સાધારણ માણસ, કશું સાધન કર્યા વગર માત્ર મોઢેથી બોલે કે, ‘સોહદમ્-હું તે જ છું.’ એમ બોલે તો તે ન ચાલે. જળના તરંગ કહેવાય છે પણ તરંગનું જળ નથી કહેવાતું.

*
મૂર્ખાઓની ખાતર

વિલીધણને લંકાની ગાદી લેવાની ઇચ્છા ન હતી. તેણે કહ્યું: ‘હે રામ! તમે મને મળ્યા. હવે મારે રાજપાટનું શું કામ છે?’ રામ કહે: ‘વિલીધણ! તમારી ઇચ્છાથી નહિ તો પણ મૂર્ખાઓની ખાતર રાજ થાઓ. લોકો કહેશે કે તમે રામની આટઆટલી સેવા કરી પણ તમને શો ફાયદો થયો? કાંઈ એશ્વર્યની પ્રાપ્તિ થઈ? એવા મૂર્ખાઓને ઉપદેશ આપવાની ખાતર તમે રાજ્ય સ્વીકારો.’

[મતાકથી ચાતુ]

[કવિ ઉ કસપનાની આને કઈ કઈ જડે છે યુવકદા બને છે દસ્ખને નિદાને છે કેકેકે રૂં થાશે
ઉ એમાથી કઈ કઈ પામે છે ને આ તરવા પોલાલુમાં સમ ખિરય બનીને મેસી નવ થી એને
પદોચ્ચ એ તો ખામર કલમને એના જેવુ થતુ પડે! કયાથી થવાય! ત્યારે નમા ફાવટ ના
આવી ત્યાં ભાવાનુવદનો આધાર લેવો પચ્ચે છે
હવે આ પ્રકરણમાં કવિ જડાજની પાતે કહે છે ને તેના કામ્ય રીતોના ગુણન ન થવું છે સાથે
સ થે સમીપાલ થે દેવ સંબંધના વિચારો પર ખજુ મક સ પડે છે વિ.]

૭

આ કેટલાક દિવસ આકાશ અને સુષુપ્તને ખૂન
ધરાઈને ભેઈ છુ અને મનમાં થાય છે કે અતરમાંની
રંગ તો છુલ નથી કાળો અથવા નીનો હોય છે
આ આકાશ ફક્ત ધોડુંક જેટલું છેડું, આકાશ-
અર્થાત્ પ્રકાશ-જેટલું તે સાદું છે અને ભ્યારે તે
હિંમોચરથી દૂર નવ છે ત્યારે તે છેક જૂર દેખાય
છે આ અસ્તીમ અધકારમાં એક નાનું બાળક જેમ
માની છાતીએ વળગતુ આવે છે એમ આપણી આ પૃથ્વી
દિવસ ને રાત્રિને છૂટા થકીને તેને ખાડેની રહે છે
આ ગોરાગી પ્રકાશનું જગત ચિત્રવિચિત્ર રચે
મા સાજ સહજે અસિસારની આલે આશુ બળ છે
પેલા સ્વામય તરફ અનિર્વચનીય અચ્ચકા કાઈ
કાઈ દિશા તરફ જડ નિયમોના બધેને બધાયેના
રહેતુ એને ગમતુ નથી એમા મૃત્યુ સમજે છે અને
એ નિયમોની પાળને સર્વેર ગળીને એનાથી મૃત્યુ
મેસી રહેવાતુ નથી કદિક એ પાળ તુડી નવ છે
અને એ પાળ તુડતા વિષના વાદ્યોને નોતરવા જેવું
થાય છે અચ્ચક પ્રકાશની અસીમતામા આવેલી આ
પાળ એ અસિસાર માત્રા છે એમા પ્રત્યેના કાંટા
ભયી માર્ગે કળે ને મળે કુમકુમશા રમતા ચિન્દ
અકિત હોય છે

ખજુ કાલે કાઈ દિશાએ નવ છે એની તો
એધાણી કરી નથી હોતી! ના બધુ જ અચ્ચકત
પરતુ અચ્ચકાર તો નથી કેમકે પેલી દિશાએથી
વાસળીના સુર સભગાય છે અખણી ચવન ગતિએ
કાઈ આખના ઈસારાવાળી નથી એ તો એ પેલા
સરના તાલુવાળી છે આખના ઈસારાથી જેટલું
અધાય છે ને તો જુદિયા દોરવાય દોરવાય એ એમા
તો માપ હોય છે, દિશાન હોય છે ફરી ફરીને

મર્યોદાની પાળમા તે રહે છે એમા કાઈ ખાસ ગતિ
નથી હોતી અને વાસળીના સુરમા જે પાળન થાય
છે એમા છવવા મરવાતુ ભાન નથી રહેતુ એવા
એ પાળનોથી જગન દૂર રહે છે એમા નિદાને,
બધેનોતો દોર હોય અને એમાથી યાસવાતુ હોય છે
પડ્યે કાઈ મિથુ નથી રહેતુ રહે છે એને સહન
કરવુ પડે છે

ભ્યારથી અધકારની વાસળીના સુર કાને પડે છે
એ તરફથી માણસની સધળી આરાધના સધળી
શિખરકળા સધળા કાવ સાડુ થે વીરત્વ, સારો વ
આમત્યાગ મો ફેરવીને મેસી નવ છે માણસ ત્યારે
રાત્રિસુખને પાણીમા વહેતુ મૂઠી વૈરાગી બની નવ છે

માનવજાતિમા જોએ બધન તોડવા છે તે સૌક
જ આગળ મોખરે આવી ગયા છે એઓ બધમા
અમય પામ્યા છે વિપદમા સંપદ પામ્યા છે ને
હનશાગી વાસળીના સુર સાલગવા પામ્યા નથી તેઓ
એક જડ પેટલાની જેમ બધનમા બધાઈ રવા છે
અને શાસન એ જ એમન માટે રહે છે તેઓ વૃથા
આનદતોકમા જન્મ્યા છે ભ્યારે મહાઆનદનો
ઉપમોગ કરી શકતા નથી અમીમની સાથેની નિત્ય
લીલા એ જ છે છવનવાત્રા એમા ભગ્ય જન્મ એ
જ છે મુખ્ય વિધિ

ફરી પછુ નજરે પડે છે પેટો સ્વામન અનત,
દોડી આવે છે પોતાની શુભ જ્યોતિષથી આનદમૃતિ
તરફ અસીમની સાધના છે આ સુદર આનદમૃતિ
કાને એને કાને જ એની વાસળી વિરાટ અધકારમા
રહીને આટલી વ્યાકૂળ બનીને વાગી રહી છે અસ્તીમ
ની સાધના છે આ સુદરી-મૃતિ-ને નવા નવા
વચ્ચોમસ મમલગા માટે

કથાને બોડી વધારે સ્પષ્ટ કરીએ

એક જણ વેપાર કરે છે. તે શું કરે છે? તેના મૂળ ધનને અર્થાત્ કમાણીને ખોટ ખાતે માંડી વાળે છે. મેળવેલું ધન એ દેખીતી કમાણીનું છે. ખોટ એ અસીમ અને અવ્યક્ત. ધગેલી કમાણી બેશક અદૃશ્ય હોવા છતાં એની વાંસળા વાળે છે એ જ ખરી વાંસળા છે. જે વલ્લિક એ સાંભળે છે, તે પોતાની બેંકમાં જમા કરાવીને કંપની પાસે કાગળિયાં બેગાં કરાવે છે. આ રથને શું બેઠેલો છે છીએ? મળેલી કમાણીની સાથે મળેલી ખોટ એ પણ સંપત્તિનો એક ભાગ યોગ છે. એ યોગમાં બેવડો આનંદ છે. કેમકે, આ યોગમાં મળ્યાને ના મળ્યાં મળે છે. ના મળ્યાને મળ્યાની મધ્યમાં પોતાને જ પામે છે.

પણ મનમાં થાય છે જવા દે. વલ્લિક કેવળ પોતાની કમાણીનો હિસાબ રાખે છે. એનો અંત હોતો નથી.

ચીન સંયુક્ત, તોસા માડુ,
પમી જેઠ, ૧૩૨૩.

૮

સાંમજીયું છે કે પારસ્યાના રાજા જ્યારે ઈજાંડ ગયા હતા ત્યારે હાથે ખાવાના પ્રસાદે તેમણે અંગ્રેજોને કહ્યું હતું કે કાઠાયમયાથી તમે લોક બલે ખાઓ. પણ ખાવામાં એક જાનનો આનંદ સમાયે છે તેનાથી તમે વંચિત રહેો છો. હાથના રૂપમાં અનરસ છૂટવાનો આરંભ થાય છે. અને આંગળી ઓપી રવાની મળ આવે છે. તે જ રીતે મને પણ જહાજમાંથી જ જાપાનના રવાની મહેકેમહેકે રહે થઈ ગઈ. કદિ બીજા (ફરસી) જહાજમાં જાપાન જવાનું ચક્ર હોત તો આંગળીઓ મોળીને અનની મળ લાંટાય છે તેની રીતે મજા લૂંટી શકતા નહિ.

આ પહેલાં ઘણી વાર વિવાયતના જહાજમાં સમુદ્રયાત્રા કરી છે. એની સરખામણીમાં આ જહાજ બહુ મોટું ગણાય. એના કપાનો બહુ જ અડક ને અપા. વાલીઓ સાથે ખડુ પીડુ, બેલુ કુંદુ બીલુલ બધા. પણ કમાની બહુ જ રંગીલી હોય છે. આટલાટલાં જહાજોમાં હું રંગી છું પણ એમાંથી કોઈ કમાન મરી નજરમાં વસ્યો નથી. કેમકે, તેઓ બધા માત્ર જહાજનું અંગ બની ગયા છે. અમારી સાથે નડીવત્ સંબંધ એમનો હોય છે. જહાજના સુકાન બણી જ તેમનું લક્ષ રહે છે.

દોષ થકે છે, હું કદિ યુરોપીય હોત તો મારો અનુભવ જુદો હોત. માણસમાં કદિ મને લેખત ખરા. પણ આ જહાજમાં હું વિદેશી. જેવા એક યુરોપીયન તેવો હું. બધા સૌ સરખા.

આ જહાજમાં બેસીને મેં જોયું કે અમારો, કમાન એની કમાનીથી માંડી સૌ ઉપર ધ્યાન આપી શકતો હતો. એકદમ સરળ માણસ હતો, એના હાથ નીચેના કર્મચારીઓ, તેમની સાથે તેમનાં કામ સંબંધેના સખન વ્યવહાર રાખતો. પણ યાત્રીઓ સાથે તો કંઈ જ નહિ! મારે વટાવિયા વખતે પણ તેના રૂમમાં જઈ શકાય, એવા એનો સહજ ને સરળ સ્વભાવ. વાત-ચીત્ર વ્યવહારથી જ તેની સાથે અમારો મેળ જામી ગયો. એ કમાનના હિસાબે નહિ પણ એક ઈન્સાનના હિસાબે. આ જાતના અમારે માટે આખરી ગણ્યારી. એની સાથેનો વ્યવહાર અમારો અટકી જાય. પરંતુ તેને તો અમે ખૂલી રાખીશું નહિ. અમારા મનમાં તો વસીને રહેશે.

અમારી કેબિનનો જે રૂઝખાટ હતો તે પણ તેનાં કામકામની સીમામાં રહીને જરાય સખત થઈ શક્યો નહોતો. અમે અમારી વાતો કરતાં હોઈએ ત્યાં તે આવીને અમારી વચ્ચે બેસી બધા અને ભાગીતરી અંગ્રેજીમાં બોલીને સૌને હસાવે.

અમારા જહાજના જે ખાનગી હતા, તેઓ એક દિવસ અમારી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા: 'મારા મનમાં અનેક તરેહના પ્રશ્નો જાહે છે. તમારી સાથે એનો વિચાર કરવા મારી ઇચ્છા થાય છે. પણ મારું અંગ્રેજી એટલું નબળું છે કે એની આભાસતા કરતાં શયે નહિ. જો તમને વધી ના હોય તો વચમાં વચમાં કાગળ પર મારા પ્રશ્નો લખીને આપું તમે તેના ઉપર સંક્ષિપ્તમાં બેચાર વાતોથી આપી દો. ત્યાર પછી રાટ્ટ સાથે સમાજનો સંબંધ કેટલો એ પ્રશ્નોત્તરી શક થઈ.

બીજા કોઈ ખાનગીને આવ્યા પ્રશ્નો કહતા જરૂર હતો. પણ પોતાના કાર્યક્રમમાં તેના તરફ દુર્લક્ષ આપના હશે. એમને બેઠેને મારા મનમાં થયું આ બધા નવી જાનના જાતિના છે. એ બધાને નવું જાણવાની ઇચ્છા છે. નવીન જાણના હિસુક છે. બાળકો નવી ચીજ જોઈને ન્યમ ફૂટે છે વ્યથ થાય છે. વિચાર-idea-સંબંધે આ લોક પણ તેવા જ સમજવા.

એ સિવાય, એક વિશેષપણ એ છે કે એક પક્ષે

જહાજના યાત્રી, અને એક પક્ષે જહાજનો કર્મચારી. બંને વચ્ચેની અંતરગત એટલી બધી મખળ નહિ. હું મખળગીના પ્રમતો જાણ્યા લખવા બેસીશ, ત્યારે એ વાત યાદ આવશે. માણસ ઉપર માણસનો જે હક્ક છે, એ હક્ક સરળતાથી ઉપરિયત કરીએ તો મનમાં કશું લાગતું નથી. ખુશી થઈને મેં માથે આ મન આપીયના માટે નિયુક્ત રાખ્યો.

બીજી પક્ષ એક વાત વિશેષ કરીને ચારી નજરે પડી. યુકત એક બાળકમાત્ર. કેવળ એક પેઢી જર. પક્ષ જહાજના નધા કર્મચારીઓ એની સાથે છુટથી મિત્ર કરે છે. કામ કરતા કરતા તેઓ શીખવના હોય છે, સમજાવતા હોય છે કે જહાજ કેમ ચાલે છે, કેવી રીતે સમુદ્રમાં માર્ગ નક્કિ કરી શકે છે, કેવી રીતે મહનકારતું નિરીક્ષણ કરતા રહે છે વગેરે એ ઉપરાંત પોતાના કામકાજની વાતો પણ ઉત્સાહથી કરતા રહેતા હોય છે. યુકલને શોખ થયો જહાજન્ય એન્જિનની કારામત જોવાની. એને કાંયે રાત્રે અગ્ની આર વાગે રટીમરની 'પાનાલપરી'—જ રારીયા—મા લઈ ગયા, એક કનાક સુધી બધું બતારીને પાછા લાન્ના.

કામકાજની સાથેના સંજ ધમાથી માણસ માણસ ની સાથે આત્મીયતાના સંબંધો બપાવ છે લાગે છે કે આપણા પૂર્વદેશનું આશ્રય છે. પશ્ચિમમાં ધધાગીય માઠ સંબંધ ઊમા થઈ શકે છે, ત્યાં માનવ સંબંધ કામ નથી લાગતો. બેઠક તેથી કામ ખૂબ સારી પેઠે થઈ શકે છે એમાં સંકેદ નહિ. હું ધાર છું કે જનપાને તો મુશ્કેલ પાસેથી આ દીક્ષા મેળવી છે. દૂરકા, કામની બામનમાં તે પક્ષ ખૂબ પાકા હોય છે. પક્ષ આ જાપાની જહાજમાં કામ જોઈ શકાય છે. કામમાં નૂદિ જોઈ શકતા નથી. અન્યા થાય છે જ્યારે પોતાને ધેર છીએ કંપનીના જહાજના નથી. નહાવા ધોવા વગેરે નિવકકમમાં જરા ય ખાળી હોતી નથી.

પ્રાચીનદેશના માનવસમાજના સંબંધો બધા જરા વિચિત્ર અને દાઝા હોય છે. પૂર્વપુરુષ જે અવસાન પામેલા હોય છે, તેમની સાથેના પક્ષ આપણા સંબંધો હિંમ થઈ જતા નથી. આપણી આત્મીયતાની અગ બહુ વિરૂપ હોય છે આપણા નોકરો દાતા પતારદાર જ નથી હોતા પક્ષ આત્મીય તાનો દાવો કમ્તા હોય છે. જ્યાં આપણો કોઈ જતનો

દાવો ચાનતો નથી હોતો ત્યાં કામ પક્ષ થતાં નથી અને આપણને એન પક્ષ પડતું નથી ધણીવાર અગ્રેજ માલિક સાથે જાગાગી કર્મચારીએને બનતું નથી. અથવા તો માલિક અને નોકરનો જોડાએ એવો સંબંધ રહેતો નથી. એનું કારણ આ હોઈ શકે. અગ્રેજ માલિક જાગાગી નોકર (કર્મચારી)ને સમજ શકતો નથી. જાગાગી નોકર (કર્મચારી) અગ્રેજ માલિકનું કડક શામન સમજ શકતો નથી. કારણાતાનો માલિક કેશ માલિક જ થશે તો તે ના ચાલે. એણે મા આપ બનવું જોઈએ લાગા અજવાસને વસ જાગાગી કર્મચારી આટલી આશા રાખે. ત્યારે એ મુશ્કેલીમાં ચૂકાય છે ત્યારે એને આશ્ચર્ય થાય છે અને અન્યા મનમાં માનિતને દોષ દીધા વિના તે રહી શકતો નથી. અગ્રેજ કામનો દાવો કરવાને ટેવાઈ ગયો છે. જાગાગી માણસને ચાનતો ટેવાઈ ગયો છે એટલા માટે ઉંમરપક્ષે ઠીક ઠીક મેળાપ રહી શકતો નથી.

પક્ષ કામનો સંબંધ અને માણસનો સંબંધ એ એ બંનેને વિચ્છેદ થવનું જરૂરી છે. એ વાત અન્યા આપ્યા વિના રહેતી નથી. કેમ કરીને યોગ્ય થઈ શકે એવો કોઈ બાધેના ચોક્કસ નિયમ નથી. સાચી વાન, સાચુ ચોમ તો પ્રકૃતિમાં પડેયું છે આપણા દેશની પ્રકૃતિમાં અદર જે પડેયું છે તે કાલનું કહણ છે. કેમકે જેઓ આપણા કામકર્તા, તેમના નિયમ અનુસાર કામ કરવું એ જ બાધક છે.

જાપાનના પૂર્વજોએ પશ્ચિમ પાસેથી કામધધાનો શિક્ષાવાજ લીધો પરતુ કર્તા તો પોતે જ રહ્યા. એટલા માટે મનની અદર એક આશા રહે કે જાપાનમાં વખતે પાશ્વત્ય કામોની સાથે પ્રામ્યજાવનું એક મેળ થઈ શકે અને જો તે મેળ થાય તો સંપૂર્ણ આદર્ થઈ જશે. શિક્ષણની પ્રથમ અવસ્થામાં અનુ કરણ અર્થ છે. પક્ષ અદરની પ્રકૃતિ બારને બારતે પોતાનું કામ કરની થાય ત્યારે શિક્ષણ ગમે એટલું કડક હોય પક્ષ તેને પોતાનું કરી લે છે. પક્ષ આ કામ માટે ધોડો સમય શાહ જોવી પડે છે. એટલા માટે પશ્ચિમનું શિક્ષણ જાપાનમાં કેવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તે હજી મે જોવા મળતું નથી. અંતમાં જહાજમાથી હું આ બંને જાપાની મિનનનાં મિત્ર પામી શકવો.

(કમટા)

અનુ. વિમલા પટેલ

મોગરાનાં પુષ્પસમી રૂપેરી તારાઓની કૂલ-વાડી તિમિરના ગગન ગોંઝે વિલસી હતી. ચોમેર નિરવતા વસુંધરા પર મોડતાળીને સૂતી હતી. શાંત વાતાવરણમાં નિર્જનતા છવાઈ હતી. અઘાધ અધકારની આફલાદકતા ગાઢ નિદ્રામાં પોદેહ નગરજનોને માધુર્યમય માદકતા અપે જતી હતી. એ સમયે કોઈ બે નિશાચરો નગરની સાંકડી ગલીઓમાં ઇમારતોની ઓથે-ઓથે લપાતાલપાતા છૂપવાનું સ્થાન શોધતા અહિં તહિં અટવાતા હતા. એમની પાછળ પોલીસનો ધીમે પગરવ સંભળાયો અને એ ભયના માયી કોઈ નમેલા અરૂણી ઓથે અધાર ખૂણોના આશરે લઈને છુપાયા. બન્નેના હૃદય શ્વાસોશ્વાસની ધમધમ પેઠે હાકી રહ્યા હતા. થોડી વારે શ્વાસનો ડુસકો હળવો પડતાં એક નિશાચર બીજાને સંબોધતા કહ્યું.

‘દોસ્ત! જગતમાં પોલીસ ન હોત તો આપણે ધંધો કેવો પીકતો ચાલત?’

પેલા નિશાચરનું વાક્ય સાંભળી બીજાએ ઉત્તર આપતા કહ્યું.

‘અરે મૂખ! પોલીસના કારણે જ આપણે ધંધો સુંદર ચાલે છે. હુનિયામાં પોલીસનું નામ ન હોત તો ચોરીના ચટકે કેટલાય લોકો અઘ્યા હોત ને?’

ઉપર અરૂણામાં સુતોસુતો એક ચિંતક આ તસકરોને વાતલાપ સાંભળી રહ્યો હતો. નિશાચરોના શબ્દો એના પ્વનિચ્છ પર પડતાં જ એ ઊંડા ચિંતન સાગરમાં સરી પડ્યો. એણે નિશાચરોના શબ્દોને વિચારની ઓરણ પર ઠસવા માંડ્યું.

“પણી પવનના અસ્તિત્વનો ઇન્કાર કરીને આકાશનું ઉડ્ડયન કરી શકે અડુ?”

“અધકારનો અભાવ પ્રકાશને પ્રગસ્તી વળી શી રીતે અપીં શકે?”

“નૈયા નીરની હસ્તિની અવજા ક્યે તો એ પ્રગતિના પથે પ્રયાણ શી રીતે કરી શકે?”

એને નિશાચરનું કથન યથાર્થ લાગ્યું. લાંબા વિચારના અંતે એણે પ્રગતિનો નવોદિત નિયમ શોધી કાઢ્યો.

“પ્રગતિના અવરોધક તત્ત્વો જ જીવન-ઉન્નતિમાં પ્રેરક બળ સમા બની રહે છે.”

હુનિયામાં સંઘર્ષ, યુરકેલીઓ અને આપત્તિ-એણે જ ઈતિહાસ સભળ્યા છે. વિરોધના અગ્રવાતોએ જ ક્રાંતિની મશાલો ચેતાવી છે. વિપત્તિવેરા વાદળોની વર્ષા થકી જ જીવન ઉપવન નવપક્ષલવિત બન્યાં છે. સાચું કહીએ તો હુનિયાનો વિકાસમાર્ગ વિવાદો-વિકાદો-વિરોધો અને વિપત્તિઓના કંટક પર જ રચાયે છે સસારમાં જીવનસાકૃત્યની ચાવી મિત્રો કે રનેહીઓના હાથમાં નહિ પણ વિરોધી પરિ-બળોના હાથમાં જ રહી છે. અને એટલે જ કહેવાયું છે કે જીવનનું મૂલ્ય ચાંદીના સિક્કાઓ કે સુવર્ણની લગડીઓ વડે નહિ પણ યુરકેલી અને વિદ્વો સામે વિજયશ્રી મેળવીને જ ચૂકવી શકાય.

કલાકો પછી તિમિરના વાદળ વિખરાયા. ઊંડા ચિંતન સાગરમાં લહેરીયા હોતો ચિંતક અચારે સપાટી પર આવ્યો ત્યારે પ્રભાતનું પરોહ આકાશની અટારી પર ડોકીયા કરી રહ્યું હતું. ઉષાના નવરંગી કિરણો ચિંતકને મહાભારતના જીવનમંત્રની સ્મૃતિ આપીને કહી રહ્યા હતાં કે—

“કુઝેન સાધવી લભમે મુખાનિ”
(અર્થાત—કુઝ સહ્યા વિના સુખ સુવન નથી જ)

* ધર્મ અને નીતિ એક જ વસ્તુના વાચક છે
* નાનુ હ બ પૃથુ દૂરથી એતા મોટું
જણાય છે

* સ્મૃતિકાદેએ બ્રાહ્મણતર શૌચ ઉપર ખૂબ
ભાર મૂક્યો છે

* શત્રુ કહેવાના તે દરેક જ કરે એમ કેમ
માની લેવાય? શત્રુ મન્યા તે એટલું જ હોય
એમ કેમ કહેવાય? ઈશ્વરની સામે તો ન્યાયની
જ માગણી કરાય.

* જે સેવામાં આનંદ નથી મળતો તે
નથી સેવકને ફળની, નથી સેવ્યને બાવની
જે સેવામાં આનંદ મળે છે તે સેવા આગળ
એક આશામ કે ધનોપાર્જન કલ્યાણ પ્રવૃત્તિ
મુશ્કેલ લાગે છે. આ શુભો જ્યારે આનંદદાયક
ચર્ચ પડે છે ત્યારે જ નખી શકે છે તાલીમીને
અથવા દેખાવ કે શરમને બાતર યાય છે ત્યારે
તે માણસને કચડી નાખે છે, ને તે કરનો છતો
માણસ કરમાય છે

* ગ્રેમ કયા બધોને તોડી શકતો નથી?

* મારો અનુભવ અને કહે છે કે સામા
પક્ષને ન્યાય માપીને આપણે ન્યાય વહેલો
મેળવીએ છીએ

* હિંદુ સસારમાં વિવાહ બાગવતે થતા
હોવાથી, અને મધ્યમ વર્ગના લોકોમાં મોટે
ભાગે પતિ સાક્ષર અને પત્ની નિરક્ષર એવી
સ્થિતિ હોય છે તેથી, પતિપત્નીના જીવન
વચ્ચે અતર રહે છે અને પતિએ પત્નીના
શિક્ષક બનવું પડે છે

* હિંદુ પત્ની પતિપરચણતામાં પોતાના
ધર્મની પરાકાષ્ઠા માને છે, હિંદુ પતિ પોતાને
પત્નીનો ઈશ્વર માને છે એટલે પત્નીએ જેમ
તે નચાએ તેમ નાચવું રહ્યું

* અમુક પ્રસંગે અમુક મનુષ્ય શું કરશે
એ નિર્ણયપૂર્વક કહી જ ન શકાય તેમ જ
મનુષ્યના બાહ્યચાર ઉપરથી તેના શુભની જે
પરીક્ષા થાય છે તે અધૂરી હોઈ અનુમાન માત્ર
હોય છે

* ઘણી જાહેર સરકારોની ઉત્પત્તિને
સાડુ તેમ જ તેમના તત્ત્વને સાડુ જવાબદાર
રહ્યા પડી, મારો દંઢ નિર્ણય એ થયો છે કે,
કેઈ પણ જાહેર સરકારે સ્થાયી ફક્ત ઉપર
નભવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ તેમાં તેની
નૈતિક અધોગતિનું બીજું રહેલું હોય છે

* જાહેર સરકાર જોડે લોકોની મનુષ્ય
ને લોકોના નાણાંથી આવની સરકાર એ સરકારને
જ્યારે લોકોની મદદ ન મળે ત્યારે તેને હરની
કોમવવ નો અધિકાર જ નથી સ્થાયી મિલકત
ઉપર નખની સરકાર લોકમતથી સ્વતંત્ર બની
જતી ભેવામાં આવે છે ને કેટલીક વેળા તો
શિવગ આચરણ પાલુ કદે છે આવે. અનુભવ
હિંદુસ્તાનમાં ડમડે ડમડે થાય છે

* કેટલીક ધાર્મિક ગણાતી સરકારોના
હિસાબકિતાબનું કેસલું જ નથી તેના વાનીઓ
તેના માવિક ચર્ચ પડ્યા છે ને કોઈને જવાબ
દાર હોય તેમ નથી જેમ કુદરત પોતે શાજનું
પેદા કરી શાજનું જમે છે તેમ જાહેર સરકાર
ઓનું હોવું, જોઈએ, એ વિષે મને શકા જ
નથી જે સરકારને લોકો મદદ કરવા તૈયાર ન
હોય તેને જાહેર સરકાર તરીકે નભવાનો અધિ
કાર જ નથી. પ્રતિવક્ષ મળતો કાળો તે તે
સરકારની લોકપ્રિયતાની અને તેના સંચાલકોની
પ્રમાણિકતાની કનોટી છે અને દરેક સરકારે
એ કનોટી ઉપર ચક્રવર્તી જોઈએ એવો મારો
અભિપ્રાય છે

* બાળક છોકરાંઓ માળાપથી વિખૂટાં ન રહેવાં જોઈએ. જે કેળવણી બાળકો સુવ્યવસ્થિત ઘરમાં સહેજે પામે છે તે છાત્રાલયોમાં ન પામી શકે.

* જ્યાં સ્વતંત્રતા અને અક્ષરજ્ઞાન વચ્ચે જ પસંદગી રહી છે ત્યાં કોણ કહેશે કે સ્વતંત્રતા અક્ષરજ્ઞાન કરતાં હિતરગણી વધારે મારી નથી?

* ચોતાના બાળકોને યોગ્ય રીતે ઉછેરવાં હોય તો મા અને બાપ બન્નેએ બાળકોના ઉછેર વગેરેનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ.

* આપણામાં કોવો વહેમ છે કે, પહેલાં પાંચ વર્ષ બાળકને કેળવણી પામવાપણું હોતું નથી. ખરી વાત એ છે કે પહેલા પાંચ વર્ષ મા બાળક જે પામે છે તે પછી પામતું જ નથી. બાળકની કેળવણી માતાના ઉદરમાંથી શરુ થાય છે એમ હું અનુભવથી કહી શકું છું. ગર્ભાગ્રાસ કાળની માતાપિતાની શારીરિક તેમ જ માનસિક સ્થિતિની અસર બાળક ઉપર પડે છે. ગર્ભકાળની માતાની પ્રકૃતિ, માતાના આહારવિહારના સારા માઠા ફળો વારનો લઇ બાળક જન્મે છે. જન્મ્યા પછી તે માતા પિતાનું અનુકરણ કરતું થઈ જાય છે, અને જાતે અપંગ હોવાથી તેના વિકાસનો આધાર માતાપિતા ઉપર રહે છે.

* આ વિચારો જે સમજી દેવાની કાર્યો, તે તો કહી દેવાની સંગને વિષયવાસના સતોષ વાત સાધન નહીં બનાવે; પણ જ્યારે તેમને સંતતિની ઇચ્છા થયે ત્યારે જ સંગ કરશે. સતિસુખ એક સ્વતંત્ર વસ્તુ છે એમ માનવામાં મને તો ઘોર અજ્ઞાન જ જણાય છે. જનન-ક્રિયા ઉપર સંસારની હસ્તીનો આધાર છે. સંસાર એ પ્રશ્નની લીલાતું સ્થાન છે, તેના અહિમાતું પ્રતિગિણ છે. તેની સુવ્યવસ્થિત

વૃદ્ધિને અર્થે જ સતિક્રિયા નિર્માયેલી છે એમ સમજનાર વિષયવાસનાને મહાપ્રયત્ને કરીને પણ શક્ય; અને સતિભોગને પરિણામે જે સંતતિ યાય તેની શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક રક્ષા કરવાને અંગે મેળવવું જોઈએ તે જ્ઞાન મેળવશે ને તેનો ઉપયોગ ચોતાની પ્રજાને આપશે.

* પ્રત્યેકપિત્ત અને પ્રજાઉછેર એ જોડેર-મેવાનાં વિશેષી છે.

* (કઠણ દૂધો કરતાં જે જોયું છે) જે માટે લોકમેવામાં જ તન્મય થઈ જવું હોય તો પુત્રવચ્ચા તેમ જ વિતૃષ્ણનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને વાનપ્રસ્થધર્મનું પાલન કરવું જોઈએ.

* જત બંધન નથી પણ સ્વતંત્રતાનું દાર છે. ‘હું પ્રયત્ન કરવામાં માતું છું; જતથી બંધાવા નથી માગતો,’ એ વચન નિર્બંજતાની નિશાની છે ને તેમાં સૂક્ષ્મ રીતે ભોગની ઇચ્છા છે. જે વસ્તુ ત્યાગ્ય છે તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવામાં હાનિ કેમ હોઈ શકે?

* પ્રહસ્યર્થનું સંપૂર્ણ પાલન એટલે પ્રહ દર્શન તે અસિધારા જત છે એમ વધારે ને વધારે સમજી હું. નિવંતર જગૃતિની આવશ્યકતા જોઈ છે.

* પ્રહસ્યર્થનું પાલન કરવું હોય તો સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાળ મેળવવો જ જોઈએ. જ્યારે હું સૂકાં અને લીલા વનપદ ફળ ઉપર રહેતો ત્યારે જે નિર્વિકારપણું અનુભવતો તે મેં યોરાકમાં ફેરફાર કર્યો પછી નથી અનુભવ્યું. ફળાહારને અમરે પ્રહસ્યર્થ સહજ હતું. ફળાહારને અંગે તે કટકાધ્ય બન્યું છે. પ્રહસ્યારીને સારુ દૂધનો આહાર વિધકર્તા છે એ વિશે મને શંકા નથી. આમાંથી કોઈ એવો અર્થ ન કાઢે કે પ્રહસ્યારી માટે દૂધનો ત્યાગ કરવો ઘટે છે.

સુધારાના બાળકો! તમારા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો અને કલાઓનો અમે સ્વીકાર કરીએ છીએ, પણ કૃપા કરીને બહુ ધાપરે ચડાવશો નહિ કેમ એ સૂર્ય છે અને દુનિયાના શાસ્ત્રો તેની આસપાસ ફરનારા થઈો તથા ઉપચરો છે મનુષ્ય સાથે ધર્મે દુગ્ધ સમગ્રપણે ધરાવનાર ખનિજ પદાર્થો અને પદ્ધતિઓ જે મૂલ્યવિધા વિવેચન કરે છે વનસ્પતિશાસ્ત્ર તેથી જરા ઉંચા વિષયનું વિવરણ કરે છે ખગોળવિજ્ઞાન માનવસાધ્ય ધર્મે દર રહેલા તારાઓ સબધી જ્ઞાન આપે છે શરીરશાસ્ત્ર માનવસના બાહ્ય હાડપિંજર અને અસ્થિનું જ્ઞાન આપે છે માનસશાસ્ત્રના કૃત્ત મનના જુદાજુદા વ્યાપારો જળાભ્યા છે પણ પ્રેમશાસ્ત્ર (મહાત્મા ગાંધીજી ના શબ્દોમાં અહિંસા શાસ્ત્ર-ત બ) તે મનુષ્ય તેમ જ પ્રાણીના પરમ તત્ત્વની સમજ આપે છે એ વિદ્યા તે એક કલા અને શસ્ત્ર બને છે શાસ્ત્રી સૂર્ય તે એક મહાન સૂર્યના પ્રેમરૂપી અગ્નિનો અથવા એકમેવાદિનીયમ એ તત્ત્વનો માત્ર તજુબો છે

આ વીમળી સદી છે નામસેદથી નર ચવાનો આ સમય છે 'રામ' કિવા ખીજે કોઈ જે કંઈ તમારી પાસે મૂકે તેને અતર્કત યોગ્યતા પ્રમાણે મોકળું કરે દરેક વસ્તુની તેના નામ ઉપરથી નહિ પણ શુભદોષ ઉપરથી પરીક્ષા કરતા શીખો તે ઉપરથી ॥ છે કે નહિ તેનો વિચાર કરો અમુક ધર્મ અસ્થિતિ પ્રાપ્તિ છે માટે તેનો જ સ્વીકાર કરવો યોગ્ય છે, એમ માની બેસવું એક નહિ પ્રાણીનતા ઉપરથી જ તેની અત્યંત અને યોગ્યતા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી ઘણી વખત બૂનાં ઘર પાળીને નવાઈબાંધવા પડે છે તેની જ રીતે અમુક ધર્મ નવો છે એટલું જ જોઈને તેનો સ્વીકાર કરવો

નહિ નવી વસ્તુઓ હમેશા સારી જ હોય છે એમ પણ નથી, કારણ કે એ સમયની કમોટી-એ ચડેલી નથી બધા મનુષ્યો-લગભગ આખી મનુષ્યપ્રતિ-અમુક ધર્મ પગ મઢા રાખે છે એટલા જ ઉપરથી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણ કે જનસમાજની માટી ચપ્પાની સેતાન ના ધર્મ પર અધ્યક્ષ હોય છે એમ કંઈ અમુક અમુક માનવો છે એટલા ઉપરથી જ તે પર મઢા ગળેશો નહિ કોઈ કોઈ વખત એકાદ ધર્મનો સ્વીકાર કરનાર મૂઠીમર હોઈ. અધારમાં ભૂતા પડેલા હોય છે અમુક મહાન યોગી કે ત્યાગીએ અમુક ધર્મ સ્થાપ્યો કે ઉપદેશ્યો છે એવા ઉપરથી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણ કે જેણે સર્વસંગપરિત્યાગ કર્યો હોય એવા ઘણાક યતિઓને પણ કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી, તે કેવળ ધર્મધેવા હોય છે અમુક ધર્મ રાખનાર છે એટલા જ ઉપરથી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણ કે ઘણા રાજાઓ ધાર્મિક દષ્ટિએ ભોલા છે કે જાવ હોય છે અમુક ધર્મ શ્રેષ્ઠ નીતિમાન પુરુષે સ્થાપ્યો છે એટલા ઉપરથી પણ તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણ કે ઘણી વાર અત્યંત સદાચારી હોઈ. પણ સત્ય પ્રતિષ્ઠાન કરવામાં ઘાપ ખાય છે એકાદ ધર્મને કોઈ પ્રખ્યાત મનુષ્યે સ્થાપ્યો છે એટલા જ ઉપરથી સ્વીકારવો નહિ સર આઈઝેક ન્યૂટન એ જમવિખ્યાત પુરુષ થઈ ગયો, પરંતુ તેની પ્રકાશની પરિમાણરૂપી ઉત્પત્તિ હવે ખોટી સિદ્ધ થઈ છે અને તેની ગૂંચવણની પદ્ધતિ પણ હવે લાયકાતની અવનપદ્ધતિના જેટલી ઉત્તમ ગણાતી નથી કોઈ પણ વસ્તુને તેના પોતાના શુભદોષ પરથી જ સ્વીકારવો કોઈ પણ ધર્મ પર તેના પોતાના જ શુભ નોઈને મઢા રાખવો

બુદ્ધ, ખ્રિસ્ત, મહામદા કિંવા કૃષ્ણને તમારું સ્વાતંત્ર્ય વેચશે નહિ. બુદ્ધે એક ઉપદેશ આપ્યો, ખ્રિસ્તે બીજો ઉપદેશ આપ્યો, અને મહામદે ત્રીજો જ ઉપદેશ આપ્યો: એ કાર્ય તેમને પોતાને માટે યોગ્ય જ કહ્યું છે. તે બુદ્ધા બુદ્ધ કાળમાં થઈ ગયા. તેમના વખતની સ્થિતિ ઉપરથી તેમણે માર્ગ શોધ્યા અને ધર્મો રચાયા. પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તેમણે નિરીક્ષણ કર્યું. તેમનું કર્તવ્ય પ્રચંડ હતું. પરંતુ તમે અત્યાચારના કાળમાં છો. તમારે પોતે જ તમારી બાળપણનો વિચાર કરીને તમારો માર્ગ નક્કી કરવો જોઈએ સ્વાતંત્ર્યપૂર્વક તમારી પોતાની દૃષ્ટિથી દરેક બાબત જોતાં રીજો. બીજાના પ્રયત્ન પર આધાર રાખનારી બુદ્ધિને છેરી દો. તમારા પૂર્વજે અસુક ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખતા હતા તે તેમને માટે યોગ્ય જ હતું; કારણ કે તે તેમણે જોઈને જ નહીં કહ્યું હતું. પરંતુ આજ તમારે મોક્ષ મેળવવો એ તમારું પોતાનું કામ છે. તમારો ઉદ્ધાર કરવો એ કામ તમારા પૂર્વજોનું નથી, અસુક ધર્મ ઉપર તેમને શ્રદ્ધા હતી તે પ્રમાણે આવીને તેઓ ત્યાં હોય કે નહિ પરંતુ તમારો મોક્ષ તમારે પોતે જ મેળવવો જોઈએ. જે જે તમારી સામે આવે તેની યોગ્ય પરીક્ષા કરો; અને તે તમે જાને કરો. કદાચિત તમારા પૂર્વજોને એક જ ધર્મ બતાવવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ તમારી સામે સર્વ પ્રકારનાં સત્ય, સર્વ પ્રકારના ધર્મ, સર્વ પ્રકારનું તત્ત્વજ્ઞાન, અને સર્વ પ્રકારનાં શાસ્ત્રો સમયોગ સિદ્ધ કરી બતાવવામાં આવે છે.

સત્ય કોઈ એક જ જણની મિલકત નથી, એ ઈશુની મિલકત નથી, માટે ઈશુના નામે તે આપી-ઉપદેશી શકાય નહિ. તે બુદ્ધનો વારસો નથી; માટે તે બુદ્ધને નામે પણ ઉપદેશી શકાય નહિ. તેમ તે મહામદનું ધન નથી, કૃષ્ણનું નથી, તેમ કોઈનું પણ નથી, સત્ય તો સૌનું છે. અને તેના ઉપર સૌનો સમાન અધિકાર છે. તમારા પહેલાં તકકામાં કોઈ જોડે

હોય, તે પછી તમે તે જ તકકામાં બેઠી શકો છો. વહેતા ઝરાતું એકાદ પ્યાલો તાજું પાણી કોઈ પીતું હોય તો તેમાંથી એકાદ પ્યાલો પીવાનો તમને પણ અધિકાર છે. સર્વ ધર્મ પ્રત્યે તમારી એવી જ સમાન દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. પાકોશીની ઐહિક સંપત્તિ લઈ લેવાનો કિંવા તે પોતાને મળે એવો વિચાર દરેક મનુષ્યના મનમાં લાગ્યે જ આવ્યા વિના રહેતો હતો. પરંતુ એ ઐહિક સંપત્તિના કરતાં આવડત શ્રેષ્ઠ એવી આત્મિક અથવા ધાર્મિક સંપત્તિ આપણા પાકોશીઓ આનંદથી આપણને આપવા આવે છે છતાં તે ન સ્વીકારતાં તેની વિરુદ્ધ જીભ યઇએ એ શું આશ્ચર્યની વાત નથી?

કાગીઝરો, શિક્ષકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને તત્ત્વચિંતકો પોતે પોતાના વિષયમાં પ્રેરણા પામે છે; પરંતુ આ પ્રેરણા માત્ર દેહલિભિમાનનો નાશ થવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ દુનિયામાં મનુષ્યોને લોકાત્મા અગર કલાં તરીકે રહેવાનું બહુ ગમે છે. પરંતુ કોઈ પણ વસ્તુના લોકાત્મા બનવું એ કુદરતના નિયમની વિરુદ્ધ છે. આ લોક લોકગતનાર અસત્ય આત્મા-ભિધ્યા અર્હ-ભાવ-છે. તે તમે પોતે નથી, સર્વ તત્ત્વ ચિંતકોએ અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ જાણવું જોઈએ કે તેમનું શરીર, મન અને તેમનો દરેક જીવન-વ્યાપાર એ સમસ્ત દુનિયાના લોક માટે છે. આજ સત્ય માર્ગ છે. જો તમારે લોકના થવું હોય તો મોક્ષનો માર્ગ, મુખનો રસ્તો, આનંદનો પથ, તમારે માટે બંધ છે. તમે આ દુનિયાનો કદી ઉપભોગ કરી શકતા નથી. તમારે માટે માત્ર એક જ રસ્તો છે અને તે એ છે કે તમારે તમારા દેહને, મનને અને સર્વસ્વને કોઈ દેવી સત્તા લોગવે છે એમ જાણવું છે. કાઈએ કહ્યું છે કે: “આ મારું માંવ આઈ લાગ્યો, તેનું ભક્ષણ કરી જાઓ. આ મારા લોહીનું તમારે પાન કરી જવું છે.” તે મનુષ્યને ધન ॥ અને તે જ મનુષ્ય ખરો સુખી છે. કે જેનું જીવન એક સતત આત્મમર્મવૃદ્ધિ છે-બલિહાનદ્વિ છે.

હમબગ ચાગીસેક વર્ષે તો વીત્યા હશે ત્યારના બાળપણની વાત છે પણ એ સસ્મરણો આ પ્રોત્સવે પણ અદરથી ડોકિયા કર્યા વિના રહેતા નથી

સહેજસાજ અધારુ થવા આજુ હતું આખા આખા દીવાબત્તી પણ થયા હતાં શાન્તિનિકેતનની, ધરતી પર પહેલવહેલો પગ મૂકાયો હતો. આફ્રિકાની શાળા, આફ્રિકાની સહિયરોનો માથા એ હજી દિગોથરમાથી બાધા થયા નહતા ત્યાં નવી ધરતી આવી મહાર્ધ અને એ બને પડની વચ્ચે નહિ જેવા છએક માસના માળા ખૂરતી અમારા સોજાજા (વતન)ની શાળા અને શાળાએ જતા જતા વચ્ચે અવતા રામજીમદિર એની હું ફે હું ફે બહે જીવવા માગતા હોય એવા હનુમાનજીના મંદિરે દર્શન કરવા વગેરે અનેક સસ્મરણોની બોનો મમજમા ઠાપીને બગી હોડા ત્યાં નવી શાળા, નવી ધરતી, નવું બધું આવીને મળ્યું સમજદારીની વાત તો બાળુએ રાખીએ પણ વડની વાત કરીએ તો બાર ઉતરીને બહે તેરમું બેડું હોય એમ ઝાંખી થાય છે

પિતા હોશમા હતા ફરી ફરીને બધું બતાવતા હતા ફરતુ રથજી હોય તો લાકડીથી બતાવતા હતા એકુઝ સાહેબની કૃતિર વચ્ચે આવતી તે બતાવી અમારી શિક્ષક પંડી અને આશ્રમ શાળા, છાત્રનિવાસ, અતિથિગૃહ, લોજનગૃહ, સ્નાનગૃહ, કવાભવન, ઉપાસના મંદિર એ બધાની વચ્ચે અમારુ પાયદંથ મિનિટ જતા આવતા થાય એટલું છેદું “છાદિમ તવા” (જ્યાં મહર્ષિએ શાન્તિ અને નિરવતામા સમાયેલો અદ્ભુત પરમ આનંદ, પરમ શાંતિ અને એથીયે આજગતુ રથાન તે ‘સમાધિ,’ તેને તે પામેવા) તે સ્થાન પૂર્વમા એક ખૂલે આવી જાય અને ‘ઉતરાયણ’ તે

સડકની કોરે રહી જાય આ બધો જ નકરો એક સામગ્રે તો નહિ પણ સાજની વાત કરીને પરવારો છીએ તો ચાલો આશ્રમ ભણી ધડીક આગે મારી આવીએ કરીને નીકળેતા

એક મોગે કૂવો જેને કોરા કૂરે બાળુમા કેટલાય હવાડા. તેમા પાણી બરાતું જાય વિદ્યાર્થીઓ બધા નહાતા જાય આ સગવડ અમે ભેતા ઊભા હતા ત્યાં એક ઊંચી પડછદ વ્યક્તિ આની ચડી માથે કાઢી ઊભી દિવાવની ઠોપી કાળો બધ કોવરનો અમો છેક દીસણ ની ધ નીચે પહેલે એવો અને એની નીચે સફેદ કૂદ જેવી પાથજમાની કિનાર દેખાય બહે કે કાળા વાદળમારી દેખાની વિજગીની રેખા!

પાછળ તેમણે હાથ રાખેલા પ્રડીક બેધડી તે વસ્તિ ઊભી પિતા સાથે વાત કરીને અધારામા અદૃશ કર્ષ ગર્ધ

પિતાએ ખબર કરી તે જ ‘ગુરુદેવ’ જે ‘રવીન્દ્રનાથ ટાગોર’થી બોળખાય છે

“તમારી સાથે તે વાત કરે ખરા!” મારી બાએ સાહજિક અહોભાવ બતાવતા પૂછ્યું.

“કેમ નહિ સૌની આમ જ ખબર અતર પૂછતા હોય છો! ચમે એવું એમનું કામ હોય પણ સાજના એ શોડોક વખત કાઢતા જ હોય છે ને સડકે ફરવા જતા જે મયે તેની સાથે આમ વાતચીત કરી લેતા હોય છે”

*

શાળાની પ્રાર્થના એટલા પર થાય સારો એવો કંઠ હોય, સુદર ઉચ્ચાર કરી શકતા હોય એવા પ્રાચેક વિદ્યાર્થીઓ તે એટલે ઊભા રહે સામે શિક્ષકગણ, વિદ્યાર્થીગણ અને મહે માનો આખા મીંગીને ઊભા હોય ગુરુદેવ પણ એમ જ ઊભા હોય પ્રાર્થના આમ જ ખૂદામા થતી. સિવાય કે ખાસ દિન હોય, વરસાદના

દિવસો હોય. તો જ ઉપાસના મંદિરમાં પ્રાર્થના થાય. સૌથી વધારે ગમ્મત અને અહોભાવ એ જ ભક્તો થાય છે કે સૌની હારમાં ભક્તો શુરુદેવ જેમ સધિ એક પોતાનાં વસ્ત્રગણને લઈને ઇષ્ટદેવતા સામે અરજ કરતો જોયો હોય એવું એ ચિત્ર હજી યે મનની ચૃષ્ટિમાં રચ્યા કરે છે.

*

અમારા વર્ગમાં પીઅર્સન સાહેબ અંગ્રેજી શીખવે અંગ્રેજી લોકના ઉચ્ચાર ગળામાંથી થાય ને તેની પકડ અમને દેશી બાળકોને જ આવે નહિ. શબ્દે શબ્દે અમે હમી પડીએ. સામે પીઅર્સન સાહેબ પણ એવા. તે પણ હસે અને જરા ય કંટાળ્યા વિના, ઉત્સાહ ભર્યા પ્રેમથી શીખવે. સામે અમે જવાબ આપીએ. તેના ઉપર ટોળટીબળ થાય. વિનોદભરી ચર્ચા ય થાય.

સામાન્યતા: શુરુદેવ શાળા ચાલતી હોય

ત્યારે ફરવા નીકળે. અમારું આ ભેદ ગયા. પીઅર્સન સાહેબને અમે ગાંઠતાં નથી. વર્ગનું નિયમન બળવતાં નથી. એમ એમને સમજાયું. તરત અમારી વચ્ચે આવીને બેસી ગયા. બધું જ કંડું ગાર થઈ ગયું. બધાં જ બહુ ઠાઠાં ને ડમરાં થઈને અદબથી બહુવા બેસી પડ્યાં. “કેમ છોકરાં હવે ચૂપ થઈ ગયા? હું દેશી છું માટે? આમ ના થાય તમારાં તોફાનથી પીઅર્સન સાહેબને કેવું લાગે?” અને ઉદ્વેગે બીજી આડીતેથી વાતો કરી હમી, હસાવીને એ આજ્ઞા ગયા. ન તો ધાક, ન ધમકી આપી. પણ તે દિવસથી માંડી આજ ત્રણ વર્ગનું કે બહારનું શિસ્તભંગ બહુ અત્યે ય પોતા થકી ન થાય એની બહુતિ મનમાં રહે છે.

*

હમી ઓમસ્ત આવે છે ને આણું આણું કાણુ લેણું બાળપણ ખૂણે ખૂણેથી તાણું થાય છે. તેમ જ એમાંની ઝાખી આમ ઝખકી ઊઠે છે.

*

ધારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મની ઓડરથી કાયોલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રબ્યવહારમાં માહક નંબર અવસ્ય લખવો.

“ધારાબાપુ” કાયોલય, રૂપાયતન, ભુનામક

સુબધમાં લવાજમ ભરવાનું રચણ : શાંતિલાલ ઝાંખી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારકે (પૂવ)

[“ધારાબાપુ”માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાયતન લાયકાતના કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા				૧૨, ઓગસ્ટ ૧૯૬૧			
				પૃષ્ઠ			પૃષ્ઠ
૧ માહકોને	૨	૭ બપોલન યાત્રી ...	૨૧	૨૧	૧૫
૨ આચાર્યની વાતો	વિમળા પટેલ	૩	૮ જીવન સાક્ષ્યની આવી - ચિરિરાજ-વારતીય	૧૮	૧૮	૧૮
૩ બાળકો સાથે...	૬	૯ અધી રત્નભાવા	૧૬
૪ દિમાલયના હૃદયમાં	૭	૧૦ રામતીર્થની રત્નભાવા	૨૧
૫ વિચાર બિંદુઓ	૧૧	૧૧ મારા બાળપણમાં શુરુદેવની ઝાંખી - વિ. પ.	૨૩	૨૩	૨૩
૬ રામકૃષ્ણવાણી	૧૨	૧૨ મુક્તકો	૪

અનુક્રમણિકા અને મુદ્રક : શીરેન ગોધી-રૂપાયતન મુદ્રણાલય-ભુનામક

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અ.લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આર્નલ્ડમથી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	"

પ્રભાસ કરે પીપળે, પારધી પાડે પ્રાણ;
(અતઃ) વૈકુંઠના વૈમાન, (હ) કરુણા તારી કેશવા!

આત્મજન જે તારિયા, (જ) નશ નપતપને નય;
(અથ) અધમાધમ આધારિયા (હ) કરુણા તું કેવાય.

તીરથ સેવે ત્રેવટે, કા પંડિત કા માધ;
જળ અંજે ઘટ ઘેનતા, હીરે કફીક હાથ.

હું માઈ ને હડપવું, ત્રણ્યે ય વાત અકાળ;
તું તાડું ને તોળવું, ત્રણ્યે ય વાત મુકાળ.

પૂંછ્યા પોરો ખાય, (ત) ધોરિધર ધર્મ દયાકતા;
ગોરિયા ગમાણ્ય નય, (તે) ખોટ્યું બેરે ખેડ્યા

રાજની રીત્યું દાયલી, દેલમદેલા (ત) ઠોહો;
ગાંધી ગરુ ગુપત વિયા, (હરે) હજો કરે કયો ઠોહો?

क
श
क
प

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા પાપુ ભાગ ૪ સ પાદકો ગાધી ભાઈઓ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પગમહંસ માથે છવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે છવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદામ સાથે છવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ માથે છવનયાત્રા . . ૦-૧૫

મા આનંદમયી માથે છવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક શુરુદયાલ મદિવલ

ભારતગા બદાર ૫૩૧

રામતીર્થની ગ્લનમાલા

૦-૩૫ "

આવાબાપુનાં સાલકોને દયાલુ અર્થ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

પરિચય

ઉદ્વેગાત્માત્માનમ્

વર્ષ ૧૪ [૧૨-સપ્ટેમ્બર-૧૯૧૧] અંક ૭ મે

જ્યાં મુઘી 'કમાભાવના' નહીં
કેળવીએ ત્યાં મુઘી માનવજાતનો
કોઈ રીતે ઉદાર છે જ નહીં.
આપીછ

ગ્રાહક બંધુઓને

જયા અંકમાં 'ધ્યારાળાપુ'માં પ્રગટ થયેલું 'નિવેદન આપ સૌ ધ્યાન પૂર્વક વાંચી જયા છે. એ માટે અમે અતિ આભારી છીએ. 'ધ્યારાળાપુ' બંધ થાય છે એવું એ નિવેદનમાં બહાર ફેરવું પણ ત્યાર પછી - ગ્રાહક બંધુઓ અને મિત્રો તરફથી અમને સંખ્યાબંધ પત્રો મળ્યા છે. આ બધા જ પત્રોમાં, તેઓએ 'ધ્યારાળાપુ' માટેની લાગણી વ્યક્ત કરી છે અને ભારપૂર્વક જણાવે છે કે, 'ધ્યારાળાપુ' ના પ્રચાર માટે અમે બધી મદદ કરીશું પણ આવું સુંદર માસિક બંધ ન કરશે.

જધા જ ગ્રાહકો તરફથી અમે આવા પત્રોની અપેક્ષા નહીં રાખેલી. લોકરુચિ અને જીવનમૂલ્યો બદલ બદલાઈ ગયેલાં અનુભવીએ છીએ. આમ છતાં મિત્રોના લાગણીભર્યા પત્રોથી અમે 'ધ્યારાળાપુ' ચાલુ જ રાખવા પ્રેરાયા છીએ. કેટલાક ગ્રાહક મિત્રોએ તો નવા ગ્રાહકો બનાવી નામોની યાદી પણ મોકલી આપી છે. જધા જ ગ્રાહક બંધુઓ આ ભતની પ્રચાર જુએશ ઉઠાવે તો 'ધ્યારાળાપુ' માસિકને વધુ સમૃદ્ધ કરી શકાય અને બંધ કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો ન થાય.

'ધ્યારાળાપુ' માસિકને વધુ સમૃદ્ધ બનાવવા કેટલાક મિત્રો માસિકનું નામ બદલાવવાનું પણ સૂચન કરે છે, આ વિચાર અમને ગમ્યો છે. 'વેખજવજન' નામ આપી શકાય. આવી ભતના ખીલ ધણા ફેરફારો સૂચવતા પત્રો પણ મિત્રો તરફથી મળી રહ્યા છે. અમે ઘટતા ફેરફારો કરવાનું વિચારી રહ્યા છીએ. ગ્રાહક મિત્રો તરફથી અમે પૂરા સહકારની આશા રાખીએ છીએ. સૌ વેખજસર નવા ગ્રાહકો બનાવી અમને નામો મોકલી આપે એવી વિનંતી છે.

* દૂધના ભેગો સ્નાયુ બાધનારો ને એટલી જ સહેલાઈથી પચનારો ફાહાર હથુ મારે હાથ નથી લાગ્યો, નથી કોઈ પે. હાથમ કે હાથાર તેવા કમ કે અન નતારી સક્રિયા તેથી દૂધને વિકાર કરનારી યજ્ઞુ બલુના છાં હુ તેના ત્યાગની બન મજુ હાન કોઈને નથી કરી સકતો.

* ઇંદિયો એવી બળનાન છે કે તેને ચોમેરથી ઉપરથી અને નીચેથી એમ દસે દિશાએથી પેરવામાં આવે ત્યારે જ અકુશમાં રહે છે.

* કેટલાક લોકો ઉપવાસ કરના છાં નિ દળ જાન છે તેનું કારણ એ છે કે ઉપવાસ જ નહુ કરી લકશે એમ માની તેઓ માત્ર રચા. ઉપવાસ કરે છે ને મનથી હાથનભાગ આપે છે. ઉપવાસ દરમ્યાન ઉપવાસ દૃષ્ટિએ શુ આદર્શ એના વિચારોના સ્વાદ લીધા કરે છે, ને પડી ફરિયાદ કરે છે કે નથી સ્વાદેન્ધિયો સપમ થો. ને નથી થયો જનદેવિયો.

* ઉપવામની ખરી ઉપમે ગિતા ત્યા જ હોય ત્યા માધુસનુ મન પજુ દેહમનુમાં સાથ આપે એટલે કે મનને વિષમભાગ પ્રત્યે પેરાગ આ થો હોવો. ભેદને વિષમતા મૂલિયા મનમ્મ રહેના છે ઉપવામાદિ સાધનોની મન એ કે થા જી છા પ્રમાણમાં થોડી જ હોય છે એમ કહી સકાર કે ઉપવામ કરતો છો મનુષ્ય વિષવાસકન રહી શકે છે ખરો પજુ ઉપવાસ વિના વિષવાસકિતો જકમૂળથી નાશ સમવતે નથી તેથી અહમ્યર્થના પાનમમાં ઉપવાસ અનિવાર્ય અમ છે.

* સમયીના અને સ્વછીના, ભોગીના અને ત્યાગીના જીવન જન્મે બે લેવે જ ભેદને સામ્ય હોય છે તે ઉપરથી દેખાતુ જ બેંડ ચોખ્ખો તરી આવે. જાંડે.

* આખનો ઉપયોગ જાનને કરે પજુ અહમ્યારી દેવર્ધન કરે, ભોગી નાટકનેગમાં લીન રહે જાનને કાનને ઉપયોગ કરે. પજુ એક હિંમરમજન સાલ્યો ખીને વિવગી ખીનો સાલગતમાં મોજ માણે જાનને તારનુ કરે. પજુ એક અનુષ્ઠાનમાં હ વ

મદિરમાં ગિરાજતા રામને લીનવે, ખીને નાચરગની ધૂનમાં ચત્રાનુ લાન જુરી જાન જાનને જાને પજુ એક સગીરગી લીધેલેન નમારત. પરતુ દેહને માંડ આપે ખીને સ્વાદને ખાતર દેહમાં અનક વસ્તુઓ ભરી તેને દુર્ધિન કરી મૂકે આમ જાનનેતા આચાર વિચારમાં બેંડ રચા જ કરે અને અતર દિવસે દિવસે વધે ઘે નહી.

* અહમ્યર્થ એને મનનયનકાવાથી મન હિંચિયોતો સવમ આવુ અહમ્યર્થ અ પ પ્રધાને સાધન નથી કરોડાને સાધ તે એ હમેશા દેવળ અનુષ્ઠા જ પ રહે છે કેમકે પ્રપત્તની અહમ્યારી પોતાની બીજપોતુ નિત્ય દર્શન કરશે પોતાનામાં જુએખાચર ધુપાઈ રહેના વિકારને ઓળખી મેળે ને નેમને કાનના સત્ત્વ પ્રપત્ત કરશે જાન સગી વિચારો ઉપર એરો કાખ નથી મળ્યો કે હજી રિતા એક પજુ વિચાર ન આવે ત્યા સગી સપૂજુ અહમ્યર્થ નથી વિચારવાત વિકાર છે તેને વશ કરવા એ ને મનને વશ કરતુ અને મનને વશ કરતુ તે વાધુને વશ કરવા કરના થે કહિન છે આમ છાં બે આત્મા છે તો આ વસ્તુ પજુ સાધ્ય છે જ આખુને કુમ્હેનીઓ આરી નડે છે તેથી તે અસાધ્ય છે એમ કોઈ ન માને એ પરમ અર્થ છે અને પરમ અર્થને સાધે પરમ પ્રપત્તની આવસ્થકના હોય એમાં શુ આશ્ચર્ય?

* હિંમરમાસાકાર કરવાને અર્થે મે વ્યાખ્યા આપી છે તેવા અહમ્યર્થનુ ભેગો પાનન હજી છે તમે બે પોતાના પ્રપત્તની સાથે જ હિંમર ઉપર પ્રકા રાખનારા હોય તો તેમને નિરાશ થવાતુ કશુ કારણ નથી તેથી રામનાથ ને રામકૃપા એ જ આત્માર્થને છેનતુ સાધન છે.

* સમાજનુ એક પજુ અગ અનાવડુ રહે એ મને હમેશા ખૂંચુ છે પ્રજના દોરો લાખને તેના બચાવ કરવે અચવા દોરો દૂર કરી વિના હો મેળવવા એ મને હમેશા અડચનુ લાખુ છે.

સંગીતનાં સંભારણાં

ચિત્તરંજન રૂ. રાભ

સંગીતનાં સંભારણાં કરવા એક જાણે છે અને ઘણા મ ઉત્તાદોની યાદ આવી જાય છે. એમ થાય છે કે કેને યાદ કરુ અને કેને મૂકી દઈ સંભારનાં સંભારતા એક જિંડુ હુન્ન પળ થાય છે કે આ મન્ન હુનિયામાંથી ઘણા ખરા તો ગયા અને સંભારવા સિવાય કંઈ જ ન રહ્યું. ઘણાખરાએ તો નથી પોતાની યાદ કેપના મળામાં મૂકી કે નથી મૂકી આંગીમાં. અને રેકડે ઉતરાવવાથી તો કેમ બધે બઝકતા હોય કે પાછાની પેરી માટે કંઈ જ ન મૂકયું, સિવાય કે સંભારણાં. અને આખા-ધરાણાએ હોપ ધઈ ગયા. એક બીજુ પળ હુન્ન થાય છે કે લગભગ હરિદાસજીથી માંડી આજ સુધી આ મન્ન હુનિયામાં ઘણા ઉત્તાદો ધઈ ગયા પળ જૂની પેરીથી ચઢિયાતાં ન જ થયા એક જ ધરાણાની જે પેરીએ સાબળીએ ત્યારે સહેજે આ પ્રતીતિ થાય. આજે તો એ મન્ન હુનિયા તો ન રહી પળ તમાશો જ રહ્યો સંગીતની વાત કરું છે ત્યારે એક વાતની પ્રતીતિ થાય છે કે આ ખાંસાહેજે બઝે કાલજના તો હતા મિસ્કીન, પળ રિવના તો યાદશાહો જ હતા મહેબબ સિવાય તેને કોઈ છત્રી ન શકયું અને મધા જ પૂની.

સહેજે જ જૂનાગઢના ઉત્તાદ કામિતની યાદ આવી જાય છે. કામિત તો એમનું વખતુસ અને એ નામથી એ યાચરી કરતા. એમનું ખડું નામ તો મુકામલકી. પળ એ નામથી બાગ્યે જ એમને કોઈ જોગખવું. એમની સિદ્ધિઓની તો મળ્યાંજાડયાને જ ખજાર હતી. એમના જાપદાઓ ખેરપુર નવાબના માથે. અને જૂનાગઢમાં એમના જાપ દુરેનમાંથી આવેલા કામિત ઉત્તાદ 'લીલવરી

(૧)

‘કામિત’
ઉત્તાદ

ખંદાર’ બાનીના ગાયક હતા. આ બાની તાનનેનનાં પુત્રી સરસ્વતિના વંશની છે. ખંદાર કુટુંબ મૂળ રજપુત અને પાછાથી મુસલમાન થયેલુ. આ ધરાણા પામેથી શીખેલા પંતબતા ગાયકોએ સત્તરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ‘તાન-સેની ખંદાર’ બાની શરૂ કરી અને આ ગાયકો લીલવરીના હતા એટલે આ બાની ‘લીલવરી ખંદાર’ બાનીના નામથી જોળખાય છે. આ બાનીમાં ચત્રત શરૂઆતથી જ એકઠે કે વીજમાં શરૂ થાય છે. વીજ બરતાં જ બાનીમાં અંત શરૂ થાય છે અને પછી વીજના જહેલાવામાં, ઉપજમાં, ગાયક હવક, લહક વગેરે અલ-કારાથી પુષ્ટિ પામતા હોય છે. આ ધરાણામાં જેમ ઘણા વિતાંબિત મુવપદો છે તેમ કુલ મુવપદો પળ છે.

‘જગક ઉડી’ એ મિયાંમહારને મુવપદ.

‘અહો રાજા રામ’ એ મુદ બિરાવતને મુવપદ.

‘કરે ચોરી ગવીગતમે’ સાજન ફેરા’ એ છત્રકને મુવપદ.

‘અહો ધર્મ રાજા’ એ નયનેયવન્તિને મુવપદ.

એ એમના ચરેલા મુવપદો હતા. એમણે આ મુવપદો નવાજ જહાંદુરખાનના દરબારમાં

* સુધારાની મરજ રહી સુધારકને પોતાને; જે સમાજમાં તે સુધારો છુટે છે ત્યાંથી તો તેણે વિરોધની, તિરસ્કારની ને બળના ભ્રમની પથ્થુ આપી રાખવી રહી સુધારક જેને સુધારો માને તેને સમાજ કુધારો કાં ન માને? અથવા કદાચ કુધારો ન માને તો પણ તે તરફ ઉદ્ઘાસી ન કાં ન રહે?

* સત્ય એક વિશાળ દક્ષ છે. તેને જેમ એવે તેમ તેમાંથી અનેક કૌશલ નીપજતોં જેવામાં આવે છે તેને અંત જ દોતો નથી. જેમ જેમ તેમાં ઉઠે શિતરીએ તેમ તેમ તેમાંથી રત્નો મળ્યાં કરે છે, મેવાના પ્રસંગ જરૂર કરે છે.

* જાહેર સેવકને અંગત બેરો ન હોય.

* સેવાની આવકત કઈ પિયારીના ટોપની પોં જોઈ નીકળતી નથી. તેને સાડુ છપ્પા ભોંકેને ને પછી મદાવશે.

* ધન, સપ્તા અને માન મનુષ્યની પાસે કેટલાં પાપો ને અનર્થો કરાવે છે!

* ગમે તેવાં કામ છતાં જેમ આપણે ખાવાનો સમય કાઢીએ છીએ તેમ જ વ્યાવાયનો કાઢવો ભોંકીએ. તેથી દેશની સેવા વધારે થાય પણ એટલી નહીં, એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે.

* આ પાતળી રિયાઝ (કાળીમાતા આગળ પેટાંના બંધાનનો) ખંધ થવો ભોંકીએ એમ સાચું. પેલી શુદ્ધેશવાળી કયાં જાય આવી. મારે મન પેટાંના છવની કિંમત મનુષ્યના છવના કરતાં એટલી નથી. મનુષ્યશ્રેયને નિભાવવા કું પેટાંના દેહ સેવા તેવા ન થાડ. જેમ વધારે અપજ છત તેમ તેને મનુષ્યના આત્મવનો વધારે અધિકાર છે એમ કું માનું છું. પણ તેની મોઝવા વિના મનુષ્ય આત્મક આત્મક પણ અસમર્થ છે. પેટાંને આ પાતળી દોઢમાંથી બચાવવા, મારી પાસે છે તેના કરતાં અતિશય વધારે આત્મશુદ્ધિની અને ત્યાગની આત્મશુદ્ધિ છે. એ શુદ્ધિ અને એ ત્યાગની અભાવે તો જાંબના કરતાં જ મારે મરડું રજું છે એમ કાઢે છે. એવો કાંઈ તેજસ્વી પ્રકૃષ્ટ કે એવી કાંઈ તેજસ્વી સ્ત્રી સેવા થાઓ, જે આ મદાપાતમાંથી મનુષ્યને બચાવે, નિર્દોષ

પ્રાણીઓની રક્ષા કરે, ને ચરિરને શુદ્ધ કરે, એવી પ્રાર્થના તો નિરંતર કરું છું. યાની, શુદ્ધિશાળી, ત્યાગશીલતાળી, જ્ઞાનપ્રધાન અંગાળ કેમ આ વધ સહન કરે છે?

* જેમ મુખર્ષ દિઠ્ઠુતાન નથી તેમ રંગૂન-થલ્લેસ નથી.

* ત્રીજા વર્ગના ઉતારુ એટલે પેટાં, ને તેમની સગવડ એટલે પેટાંના ડબ્બા. મુદેપમાં તો મેં ત્રીજા જ વર્ગમાં મુસાફરી કરેલી. અનુભવને ખાતર પકેલા વર્ગની મુસાફરી એક વાર કરેલી. ત્યાં મેં પકેલા અને ત્રીજા વર્ગ વચ્ચે અડીના નેત્રું અંતર ન બાળ્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ત્રીજા વર્ગના ઉતારુઓ મેટ્રે સાથે દળગીઓ જ દોષ છે. છતાં, ત્યાંના ત્રીજા વર્ગમાં પણ વધારે સગવડ છે. કેટલાક ભાગમાં તો ત્યાં ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં સવાની સગવડ પણ હોય છે. અને જેટલા ગાદીથી મરેલી દોષ છે, દરેક ખાતામાં ગેસનાર ઉતારુઓની સંખ્યાની દર જગ-વચામાં આવે છે. અહીં તો ત્રીજા વર્ગમાં સંખ્યાની દર જગવાચાને અને અનુભવ જ નથી.

* રેલખાના તરફની આ અગવડો ઉપરાંત, મુસાફરોની કેરો મુખ્ય મુસાફરને સાડુ ત્રીજા વર્ગની મુસાફરી સગવડ કરી નાખે છે. ગમે ત્યાં પકેલું, ગમે ત્યાં કચરો નાખવો, ગમે તેમ ને ગમે તે વખતે બીટી ફૂંકવી, પાનચરદો આવવાં ને તેની પિયકારીઓ બેઠા દોષ ત્યાં જ મારી, એટલાક ભોંય ઉપર નાખવો ખરેખર પછીને વાતો કરી, ભોંયે ભોંયની દરકાર ન કરી, ને બાળની ગંદકી-આ તો સાર્વ-નિક અનુભવ છે.

* આ મદાપાતિને ઉપાય મેં એક જ બંધાવે છે. તે એ કે સિસિલ વર્ગ ત્રીજા વર્ગમાં જ મુસાફરી કરી, ને મોઝોની રેલો સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. સિવલ, રેલખાનાના અમલદારોને હરિવારોથી પછીની મેલવા, પોતાની સગવડ મેળવવા કે જગવવા સાંચુકરન ન આપવાં, ન એક પણ ચેરકાપરે વનંકુડ જતી કરવી આમ કરવાથી પકેલો સુધારો થઈ શકે છે એવો મારો અનુભવ છે.

પ્રકરણ ૬-કેદારનાથ

ગુપ્તકાશીની જેમ જ ગૌરીકુડમાર પણ અચોર પડી ગામ બહાર કરવા નીકળ્યો દૂરની ટેકરી ઉપર શાળાનું મકાન નેયું. એાસરીમા હાકરા રમતા હતા સાગા તરફ આંતરે ભેળંને “આધરે આધરે” કહીને મને આવકાથી આથી મારો ઉત્સાહ વધ્યો. બાળકોને પૂછતા ખમર પડી કે નિજાળના મકાનને ઘેરુ ઢોવાથી શિક્ષક આઆ ન હતા. બાળકો મારી આસપાસ ગોમ કુકાડુ વળીને બેસી ગયા. મારા ખિસ્સામા હતા તેટલા કાજુદાસ મે સીને વહેંચી આપ્યા. છ થી બાર વરસના બુનકાઓ તે લેવા માટે કુમળી હથેલીઓ ધરતા હતા. હિમાવનના આ નાના બાળકો રૂપકકા રમકકા જેવા લાગતા હતા તેમની મુવાબી હથેલીઓ ભેળંને કુખ્યનપુત્ર બસતે રમકકુ લેવા ધરેલી હથેલી સાબરી —

મહોલ્ય વસ્તુ પ્રણય પ્રસારિતો
વિશાતિ ભવ્યચિત્રાણુવિ કર ।

અવલકષ પત્રાન્તરમિહરાગથા
નોવોપક્ષા ભિલ્લમિવેકે પકજમ્ ॥

[કોનામળી વસ્તુની લાલચોથી આમળ ધરેને મૂંઝેલી આગળીની હથેલીનાં કાચ એવો લાગે છે કે જાણે સમૃદ્ધ રક્તવણુવાળી ખીલતી ઉષાએ ઉપકતી પાખડીઓવાળું કમળ વિકસાવ્યું ન હોય.]

પરંતુ તેમની લાલ હથેલીઓ ભેળંને થતો હાથ તેમના મજા વલનકમળો બોલા ગીડી ગયેા. મે આમ તેમ વાતો કરી હુ ક્યા પ્રદેશમાંથી આવુ છુ તે કહ્યું નાના બેળા નિર્દોષ એવા મુખે તેઓ મારી વાતો એકામપરે સામળના હતા વચ્ચે વચ્ચે ટાપખી પૂરતા હતા એકાદ બે જણે વિશ્વાસિ પાડ્યા વચ્ચે મારામતી પણ કરી લીધી કેઈ બાળકનો બાપ બાહે ધોડા ફેરવતે હતો. કોઈનો બાપ ધાસ કાપતો હતો એક મે હાકરાના બાપ ગોરપદુ કરતા હતા જણા ખરા હાકરા શરીરે જડા અને ભુદિમા જડ હતા. મે તેમને વાતો અને વારનાઓ કહી એકાદ કલાક બાજી એટલામા તે બાળકો દોરન બની ગયા અને

પધારે બેસનાતો આમક કરવા લાગ્યા શિક્ષક નડોતા આવનાના એટરે આને નિશાળમા બાળકોનું રાજ હતું હુ જણુ વધારે મોકો ને સુખી તે વાતો કરી અને આખરે તવા દોરતોની રજ લઈને ધર્મશાળામા આવ્યો.

સવાર પડતા જેને મારે હૃદય ઝખતુ હતું, ત્યા પહોચવાથી હિમાવનની એક પવિત્ર દુર્ગમ તીર્થવાત્રા કરી ગળાતી હતી તે કેદારનાથના ધામ મધે બેપડયો અડીયા કેદારનાથ સાન માર્ધન ફર છે વચ્ચે ત્રણેક માર્ધલે રામવાડાચટી આવે છે ત્યા રાનવાસો રહેલની ધર્મશાળા છે ગૌરીકુડાથી જ માર્ગની ચકાઈ યાત્રીને કહિને વરતાય છે અને રામ વાડા પડીની ચકાઈ તો કષ્ટકર છે અત્યાર સુધીના પ્રવાસમા હુ વચ્ચે બેમીને યાક ખાતો નહતો મને એવું અભિમાન પડુ થયુ હતું પણ આને પ્રથમ વાર પડેલી કનાકે મોકો પડી અરધી કપડે અને પડી દર પા કલાકે વાક ખાનો ગયો મારો જુસ્સો નશાની જેમ ઝેતરી ગયો.

તદા મુખોડસરીતિ નવર ઈવ મહો મે વ્યધગત ।

[ત્યારે હુ મૂખ છુ એવું બાન થતા તાવની જેમ મારો મન ઝેતરી ગયેા.]

આમ શરીરમળ કીડુ થયુ હતું ત્યારે કુદરત તેનું દૈવિક પ્રકટ કરતી હતી ધોધ અને ઝરણાઓ વારવાર આવવા લાગ્યા તેમને એળગવા નાના પૂનો બાધ્યા હતા કડી વધતી જતી હતી આવનાથી અને હાકરાથી ગરમ થવા છતા ગરમ કોહ, ગરમ કાન ટોપી મનર વગેરે કાઢવાનો વિચાર પણ આવતો ન હતો ઉપપ્રદેશના ત્રણે જર્મને હિમ પ્રદેશમા થતા શક્ય આકારના પ્રચંડ તરવરોના વનો શક થયા તે પણ પૂરા થતા મદદિનિના સામા તીરના પહાડ ઉપરથી હિમમરિતાઓ બિનરતી દેખાઈ આવી ચાર છ હિમસરિતઓની સામે એક હિમસરિતા યાત્રી એના આવનામા માર્ગમા પડુ દેખાઈ પરંતુ તેને કાપીને માર્ગ સાફ કરવામા આવેલો કાપેના હિમ માથી શીતમ વારિબિન્દુઓ તપડીને માર્ગને કાઢવો કરતા હતા તેનો ખરક મેનો ધૂળિયો કાકરાવળો હતો

ગાયેલાં. તેઓ એક સિદ્ધ સિતારિયા પણ હતા. સિતાર તેઓ બહાદુરસેન અને અમીરસેન બંને સેનિયાઓ પાસેથી શીખેલા. સેનિયાઓની બાંધા અંગની બાણીતિ ત્રિભંગી ઉપર એમનો વિશિષ્ટ કાણુ હતો તેમજ અનેક પણ પણ ઉત્તમ હતું. આવી જ રીતે દેહનાના ઉત્તર સુલટના જવાબ પણ એમની પાસે વિશિષ્ટ પ્રકારના હતા.

કૌણ જાણે કેમ છેલ્લા વીસ પચ્ચીસ વર્ષથી એમણે સંગીત છોડી દીધેલું અને પછતા કૌઈ દિવસ કારણ કહેતા નહિ. છેવટમાં તો જૂનાગઢ શ્ટેટના શાયર તરીકે પગાર ખાતા એકવાર મને યાદ છે કે નવાબ સાહેબની શાહબદીઓને સિતાર શીખવવા માટે ધમદીઓ સુધી વાત પહોંચેલી પણ એમણે ન જ શીખવ્યો તે ન જ શીખવ્યો. એક વાર મેં એમને પૂછેલું કે, 'અમને તો ઉસ્તાદ, સામેથી આવી જતાવો છો તો આ શાહબદીઓને કેમ નથી શીખવતા?' એમણે કહ્યું કે, 'યે તો મહોબતકી બાગ છે, દિલ નહિ લગતા.'

એમને એમની માતા માટે અગાધ પ્રેમ હતો. એમ કહીએ તો લાલે કે માતા માટે જ એ જીવતા. સને ૧૯૪૭ માં એમના માતા સુખરી

ગયાં અને ઉસ્તાદે પણ જૂનાગઢ છોડ્યું. એમનો વિદાય પ્રસંગ આજ પણ નથી ભૂલાતો એક વહેલી સવારે આવ્યા અને કહે કે:

‘જયુભાઈ, મા બસરે પડી ઔર મહે બહોત સાલોડી ખવાઈશ પૂરી ફરના આહતા હૂં. ફરીની લે રહ્યા હૂં. ઔર આપકી બિદાય લેને કે તિયે આયા હૂં. ઔર મેરા એક કામ કરના યે મેરા ધરકા સનહ હે વો આપ રખો. ધર ખીક કે ખેરાત કર દેના.’

આરી આંખમાં પાણી આવી ગયાં. મેં ‘જેયુ’ કે ઉસ્તાદનો નિર્ણય ફરી શકે એમ નથી. તેમના ચહેરા ઉપર કૌઈ અગમ્યનો સાદ દેખાતો હતો. મેં કહ્યું:

‘ઉસ્તાદ યે સનહ આપ આપકી જમાતકા દે કર લાઈએ વોહી અન્ધ હૂં. ઔર કહી બાદમે મુશ્કેલાત હોગી ઔર શાયદ આપ મંલાંગે નહીં.’

મદાસુગીબતે એ હું એમને સમતલી ચકચો એમના હાથમાં એક અત્તરની શીરી હતી. એ હતી એમની મને ભેટ. આંસુભરી આંખે છેલ્લે ઈન્દ્રે સિતાર ઉપર આશાવરી છેડી. ને જ એમની આખરી ભેટ હતી. એ ગયા માથળ સર્ધ ગયા.

★

.... દિંદમા વસતા અંગ્રેજ અને અમેરિકન મિશનરીઓએ આગીને અમારી ક્ષત્રી જ રેવા નથી કરી. જો કે તેઓની બાળ્યા જો છે કે તેઓએ માનવ દવાતું કામ કર્યું અને ગરીબોની મેરા કરી. પગલુ દવાખાનાઓ, નિદાઓ અને એવી સંસ્થાઓ રથાપી અમારા બાળકોને અને માણસોને આકર્ષ્યા. પરિણામે અમારી પ્રજાએ ધર્મબદ્ધ થઈ શિખી દુરુમો નરીકાર કમોઁ અમારા ધર્મ શિખી ધર્મ કરતાં ઠીક રીતે ઉતરશે નથી. પણ આપ અનેક દાખલાઓ ગુણી રહ્યું છું કે, અમારું ટેલી દસ સુધી લોટી મુસાઈ મય છે. કુરીતય થી વેડી કુરીતય એટલે દાઃપિંચ ૧૨ રડે નેઈ અને અમારા જો દયા બેગરી દયા કીએ પતુ મરી અજા છે કે અમે ૧૨૨ પાત્રપંદર વર્ષમાં નફુની પાંડી ચેનનિયું.

—મીપીઇ

ગોરસ ખાંડની કાપીઓ બાઝી હોય તેવા તે બરફ દેખાતા હોય, એક સ્વચ્છ જગ્યાએથી થોડો બરફ મેં આપી જોયો પડુ તે જગ્યા સાથે વાગ્યો નહિ. હાંડીને લાંબી કંતાનના ભુટમાં પગના આગળાં સહોળના હતા. નાકમાંથી પાપી ગમતું હતું ક્યારેક સિધ્ધમ આપતી હતી. થાક ખાસ છતાં જે એની આસ કા જગતી હતી કે દેહારનાથ પગેલાએ કે નહિ. શરીરનું બધું પ્રથમ હતું યથુ. પગી નટ યથુ અને છેવટે શરીરમાં ખોટાઈ ગયું. એક સાખી ચિના ઉપર હોયો થઈને દુ પડ્યો અને બગડાનને કહ્યું કે હું દેહારનાથ પડેલી શકવાનો નથી તારે પડે માગ્યો કોય તો પડેલાઈ મનામ ગણાણા લાગ્યો. - મુને તી મેને મિર્જાલકે બલ રામ પિછડી સાથ જડુ મંતનદી આટે મંવારે દામ- જબલગ ગજ બલ અપનેા વરત્યો નેક સદા નહિ કામ

નિર્જાલ દુવે બવ રામ પૂકારો આથે આધે નામ- દુપહસુતા નિર્જાલ લાજ તા દિન ગહવાથે નિજ ધામ

દુશાસનદી ભુલ થકિત ભઈવસનરૂપભયેરથામ- અપમલતપબવબૌર બાહુબવ સૌધા હે બલ દામ સર કિશોર કૃપાને મળ બલ હારેકે. હરિનામ- 'હારે તો હરિનામ'ના મને મમળ્યા. પ્રદેના કાપા દોષ એમ લાગ્યું. આરામ હાંડીને દુ પડ્યો. પગમાં ભેર આપ્યું. એક પગ રથને એલ દિના આશ્રીતો ગયો. - મડતો ગયો. પડેના પાનના ચાનાગુઓ 'જય દેહારનાથ મી' કરેના ત્યારે સ્થગતે અચાજે સાથું અભિસાદન કરે. દુવે લલમગીને ખોનવા લાગ્યો. આરેક વાગે દેહા નાન મહિંગ દુગી દેખાયું. મંદાકિનીતો નાનો પૂર જોળાથી બાર હનર દિટા દિતમ'ન દસોવતો ખાલો વટાળ્યો અને દેહાપુગીયાં દાબન થયો પંડાનું થર પડી કાઢ્યું. ત્યાં જઈને સગે. બીજા ચાપીએ કાપી ચોડાદી દીધી.

બે કલાક મુર્ચને પીપો મંધના ચાપીએ મરિંગા પૂલ કરતા થઈ દામ ત્યાં જ્યાં તેમ રથેલા આધાર રીતે દેહારનાથનું મહિંગ એ વાગે બધું થઈ બધું છે. જુઓ આરેક પચનેક થ શ્રીના મળી દેહારથી મુખ્ય દરવાને બધા કડી બાહુને દત્તાત્રેયી બધે

દાખવ કર્યા હું ઉતારેથી નીકળ્યો. ઉત્તરમાં ગયા દિમધુગો ઉપર બરફનું તોફાન બમ્બુ હતું. ધીમે ધીમે તે નીચે બનતું ગયું. થોડી મિનિટ પગી મધ પૂડાની સાખીએ ઝડપી દેલ તેવો ગણુગળાટ સંજગાયો સાથે દંડા પનનો સપાટો આવ્યો. વગડા માં આકોનિયું રૂ ગેડે અથવા ધોળારાની પી જ્યુઆથી રના તાનળા ગેડે તેની બરફની હનુ કર્યો કે ઝીણી દિસમુચિએ આકાશમાં ઝડપ લાગી પીંછા નેરી પતગીએને પવન ગમે તે દિશામાં હડાડતો હતો જ્યુ બધી ઉત્તર દિશામાંથી આવતી હતી. છત્રી ઉઘાડી પડા પાસે ગયો અને પૂલખની ધાળા મંગાવી પચાસ ચાપીઓમાં સીધી છેન્નો જઈને ડોને. બહાર બરફનું તોફાન વધ્યું એટલે બધા ચાપીઓ દાથમાં પૂલમામથોની ધાળાઓ રાખીને પાપીથી પચપચની કાયાની દડી સાદરી ઉપર ઉઘડે પગે લેલા. તેની દડીથી જ રેડવાકતે કળતર ચડી ગઈ.

બે કલાક પછી તપરના પગી સીધી છેન્નો મારો વાગે આવ્યો. સવારના આદ્યથી માંજના ચાર શુદ્ધી ગતીગાનના રહેના ટ્રાફિકી પુરોદિને કશીપતુ ઉપાવળ વિના સાતિથી પૂષ, દીપ મધ ચુન, પુપ, ચદન વગેરે વિરિધ સામગ્રીથી બગવાન દેહારનાથજીનું યથાવિધિ પૂજન કરા પુ. ઉપરે બોલિતિ'નની પ્રદક્ષિણા કરાવી તેમજે થોડું વી બાગુએ રખામ્બુ હતું તેનાથી થકે બગવાનના બાહુને મર્દન કરવાનું કહ્યું. શિવલિંગ ગેજાકાગ નથી પમુ આરેક દાથ ગેની જોમીનીની ચિના છે અનેક વારોના મર્દનથી લિંગ ખૂન નીમ્બુ અનેકું તેમ જોલ્યે પુષ્પવેષ મેં કર્યો. બધા પૂજન પૂરું થયું. દવે બગવાનને બેઠીને મનવા મનોરથ માગવાના હતા. બગવાન દેહારનાથના જ્યોતિર્લિંગને ગે દાથમાં બઈને ડાગ માથું મૂકી મેં મદનની કરી. દુષ્કમાં અપૂરું ધન્યતા લાગતી હતી. દે બે. ગાનવા! તારું દર્શન થયું દવે શું માગવાઈ હોવા એન છન માગવાનું જ દોષ તે તારા સમજ કમળની અવિગળ અગ્નિ મળ્યું છું.

ગહેશ્વરે વા જગનામખીયરે જનાઈને વા જગદનામતમનિ । તયો નં બેદર્શતપતિ-સ્તિ એ તથાકપિ લક્ષ્મીસ્તકેતે-દુરોપરે ॥ ૧ મેરુર, ૩ જાગીર, જનાઈને ૩ જગના

એટલે ગૌરીકુંડમાં પડતા ગરમ પાણીના નળ નીચે
સ્નાન કર્યું. અગા શેકાતાં ખૂબ આરામ લાગ્યો.
પાંચી સ્મૃતિ આવી ગઈ નહાઈને રામપુરને પધે
પડ્યો. આ માર્ગ વિવિધ વન્ય જીવોને લીધે ખતોર
હતો. વન્ય ખીઓના કુંજો સંભાળ્યાં ક્યાંક ક્યાંક
ફૂલો પણ ઉગેલાં જોવા. એક છેલ્લું જોડું. કમગાઓ
જોતા હતા પણ તે દેશના જેવા નહિ કિંતુ સર્વોચ્ચ
મેશ જેવા કાળા સુંદરવાળા હતા. ખીલુમાં ગાજતી
મંદાકિનીને નાનાં મોટાં ઝડપાંઓ મળતાં હતા.
સૂરજના તડકામાં સેંકડો મનુષ્ય બરફ પીગમ્લાં તેના
જળધીમાં ક્યારેક રીંછી કરાડે ઉપરથી તે ક્યારેક
બે ત્રણ ટેકા લઈને નીચે પડતા હતા. આવા જળ
સ્તંભો શિયાળાની ઠંડીમાં એકાએક ઠરી જઈને
હિમસ્તંભો બની જાય છે એમ કહ્યું સાંભળ્યું. ક્યાંક
મંદાકિની પ્રકટ થતી, ક્યાંક વનરાજીમાં હુખ થતી.
મંદાકિનીનો કુલવાટ, જૂઠોનો મર્મરખન, પંખીઓ
નો કિલકિલાટ અને કટુધામળ કેદારનાયની સફળ
માનાથી ચિત્ત ખૂબ હળવું અને યુક્તિયુક્ત થયું હતું.
રામપુર પહોંચ્યા ત્યારે બે ત્રણ વાગ્યા હશે.

ખીજે દિવસે રામપુરથી નીકળી યુષ્કાશીને માગે
નાકાચઢી પહોંચ્યા. અહીંથી યુષ્કાશીના દક્ષિણ-
અધિભૂમ માર્ગ પડતો સૂરજને ટુંગનામનો પૂર્વોચ્ચ
માર્ગ લીધો. નીચે જ મંદાકિની વહેતી હતી એટલે
રસ્તા સારી પેઠે લાગવાનો હતો. મંદાકિનીને તીરે
ઉત્તરાખંડ વિદ્યાપીઠ આવી. તેના દાર આગળ ધસેને
જ માર્ગ જાય છે. ત્યાં ઝિએલા અધ્યાપકોએ અંદર
આવીને સંસ્થા ભેગાં ખૂબ આમહ કહ્યું પણ
જીપીમહ પહોંચવાને ચારેક માઈલ ચડવાનાં હતાં અને
મારી ગતિ ધીમી હતી. એટલે એ મંદાકિની જેવાની
કુચ્છા જતી કરવી પડી. આ વિદ્યાપીઠમાં સંસ્કૃત
બ્યારંધ, સાહિત્ય, આયુર્વેદ અને ફરબોયિલ
શિખવાય છે. એક એમ. એ. યોગ આચાર્ય તેણે
સંચાલન કરે છે. સાડાત્રણે છાત્રો સ્થળગ્રહ છે
અને દોઢસો નેટલા બહારથી-એટલે જેને પહોંચી
ગામેમાંથી-રાજ લાવ્યા આવે છે. દિશાવચના
ગામડાંઓમાં સર્વત્ર પરીનાં છાત્રાં તરીકે પથરાયી
હાલીઓ હોય છે. અહીં પતંગનાં છાત્રાં છે. વિદ્યા

મેશન બનાવી તેમાં લાંબાં મહાનો બાંધ્યાં છે. આ
વિદ્યાપીઠને સફળ કરવા યુષ્કાશીના લોકો ખૂબ
યત્નશીલ છે એમ લાગ્યું.

મંદાકિનીમાં સ્નાનાદિ કરીને જીપીમહનો માર્ગ
લીધો નેટકું નીચે ઊતર્યાં તેટલું જ પાણું ઝીંચે
ચડવાનું હતું. સાંજે ચારેક વાગ્યે જીપીમહ પહોંચ્યો.
યુષ્કાશી અને જીપીમહ બંને મંદાકિનીને સામસામે
તીરે સરખી એઆઈએ આવેલાં છે. જીપીમહ એટલે
ઉચ્ચામહ. અહીં વાનગુમાં શોષિતપુર ગામ છે. પુરાણ-
કાળમાં આ ગામ ગાણાસુરની રાજધાની હતું. બનિયા
બાણાસુરની પુત્રી ઉષા રવમમાં શ્રીકૃષ્ણના પૌત્ર અનિરુદ્ધ-
ને જોઈને મોહ પામેલી. ઉષાની સખી ચિત્રલેખા પોતાની
અલૌકિક શક્તિ વડે આકાશમાર્ગે દારિકા જન્મને રાત્રે
સુતેલા અનિરુદ્ધને દિડેણાખાટ સાથે હરી લાવેલી.
બંનેએ મોંઘરંલગ્ન કર્યાં જે આ જીપીમહમાં થયાં હતાં,
જીપીમહ સંપૂર્ણ લાગ્યો. અંદર પહોંચી બેનનાં કોટ-
પાટણ પહેરવા એક જડિતજી બેઠા હતા. તેમણે
વાત્રાગુઓનો સત્કાર કર્યો. પુરાણોના આધારે ઉષા-
અનિરુદ્ધનાં માધવંશબંધની, માંવતા રાગની, કેદાર-
અંતાવર્તન પંચકેદારનાં તીર્થો કથાવાતાં તથા મહાત્મ્ય
સંભળાયાં. પછી મહાના અભયારીજી આવ્યા. મહાની
ગાદીની આરતી થઈ. શિયાળામાં બ્યારે આખી કેદાર-
પુરી ખાલી થાય છે ત્યારે કેદારનાથજીની ગાદી અહીં
આવે છે. અભયારીજીએ રરંધ પ્રવચન કર્યું અને
વાત્રાગુઓને આથીગૌદ આપ્યા. આ પછી કુખ્ય
મંદિરના દર્શન કર્યાં.

અહીં એક સરકારી દિસાખનીશ મંદિરના ચોપડા
તપાસવા આવેલા. તેમણે કહ્યું કે વાગીઓના ક્યંથી
આપતાં આ બધાં દેરસ્થાનોનો વડીવટ એક જાહેર પંથ
(પબ્લિક ટ્રસ્ટ)ના હાથમાં હોય છે. તેમણે બપેલાં
દિસાખનાં ચોપડાંઓ પણ જે મારે તેને આપ્યાં.
રાત્રે સ્ત્રાટાંજી નીચેની વિદ્યાપીઠમાંથી બે અધ્યાપકોને
લાઈને ધારાસભ્ય થી. ગંગાચરણસિંહજી જીતારે આવ્યા.
અને વાગીઓ પાસે વિદ્યાપીઠ માટે ક્યંથી સહાયતા
માગી તથા અભિપ્રાય માટેની નોંધપેટી ધરી. વાગીઓ-
માંથી કોઈએ ક્યંથ અને અભિપ્રાય બંને આપ્યાં. કોઈએ
કેવળ ક્યંથ અને કોઈએ કેવળ અભિપ્રાય આપ્યાં. (કથાર)

બહેન મોહનના ગાંધીનું આ મકાન કે ?
 છુઝર્ એક લાગે આદમી કેટલી જરા નમેતો
 આખો એની ફોર્ન સોધાની ડોન એવી અને પાડી
 એ આખોમા કેટલી જે બટીમીવો જોવાઈ હેવ એવા
 અનુભવી નમેત એના ચોષ્યામા દી જળ્યાના લાન
 લાન નેત્રો કપાળે પડેની કરચલીઓ ફાળી મૂઠ
 બધા જ અન હેમળા, હાથમા નાની સુદર લાકડી
 લઈને પચથીઆ ચડતો તે છુઝર્ મો રો એ દી
 પાછળ એક માણ હતા તે પડુ એમના જેવા જ
 જળ્યાતા હતા નારીયુવજ મદવતા સાહજિક
 પ્રેમાળતા છાના રહી ચકતા નથી બીજી એક કંઈક
 ધુવાન એવી બી હતી લાગતી હતી છુઝર્ ની દીકરી
 અને એક ધુવાન હતો તેને વધુ યોડા થેડા સંકે
 વાળ જળ્યાતા હતા એની ફાળી અજેજ રાખે છે
 એવી દમમા કાપેલી અને બોનવામા અજેજને જ
 મળતો જનુતો હતો એના ઉચ્ચારમા તો ખાસ એની
 બોલીમા કેટલાય અજેજ શબ્દો મળી ગએતા હતા
 એમના પહેરવેશ ભેતો લાગ્યું કે આ કોઈ બોખ
 કુટુંબ છે અમીરી એમની તરી ગ્યારી હતી
 અને જૂની પેઢીના કોઈ માધીજી સબધી હોય એમ
 થયું આખી થતી હતી લીમા ઘડીને મે આનકર
 આરો સૌથી પડેની 'માનીજીકા પિતા' વાળી
 હમિયી જોવાની શર્યાન ધર્મ દરેક હમિનો પરિ
 ચય આપતી લાકડાની તક્તીઓ વાયવા ચરમાને
 ઉંચાનીચા કરીને ભેતો છુઝર્ આમળ થાને છે
 પાછળ નહિ અને સાથે વ નહિ એમ કુ ભેડે ભેડે
 આલતી હતી જરૂર પડે ત્યા હમિમાની આગળ
 આધે જતી હતી.

‘બહેન રુ તમને કહું ? આ માધી સાથે તો
 અમે થડા વરસો ગાળ્યા છે અમે તા દિને જન
 મિત્રો હતા આ બધી લડત તો રુ પણ ત્યાની-
 આફ્રિકાની-લડત વખતે અમે સાથે બેળા હતા એમને
 માર પડ્યો છે એમજે અપમાન વેળા છે એ ગંવાના
 અમે સાચી છીએ ” કહેતા કહેતા ‘ડનન મે
 હિદીએકો સાચ’ વાળી છગિ પડે પડેઆ મડી
 પચાપોતાની પત્નીને એળખાવજા આ પેઢે સ્તનજી
 પાસે, આ પેરો કાગો અને આ પેરો એમ

કરી કરીને રુ નાચે રુ નાચે વાત જ રુ કરેવી ?

બહેન આ બધા જ અમારી આખ આગળના
 છે ‘કહેતા કહેતા આમજ માવના મને વિવેક
 સૂઝ્યો લાવ અમારા નિતમકજી પડે લઈ જાઉં
 એમની પાસેથી ઉપોચી માહિતી મળી છુઝર્
 મુરબીને વિગેર આનદ થશે સતોડ થશે’

‘લઈ ગય બધા તેઓ (નિમામકજી) બેઠા હતા
 ત્યા ગોરડીમા નેમને મળવા ખૂબ આનદ થયો
 ખૂબ વાતો થઈ ઘડી બધી વ્યક્તિઓની ખુબ
 અતર પૂજાર છેરે આલુલીની આ મે છુઝર્ બહાર
 આ લા બહાર પચથીએ વાટ ભેતો માણ જીમા
 હતા મે પૂછ્યુ આફ્રિકાથી હમણા આવો છો ?
 દેશમા કેટલું રજા કેટલું રહેવાના છો વગેરે’

અમે મક્કા હજ માટે ગએતા ત્યાની ખાસ
 મારેલીજના અપ્રમ મટે જ આભ્યા છીએ ” અતિશય
 પ્રેમ નમના અને સૌખ્યશીન વાણીથી માણએ
 જવાન આધો

‘હવે પાછા કયા જવો ?’ મને મનમા જિજ્ઞાસા
 લાવ હતો.

બમ પાછા ડનન જુઓને અમારી હંમર
 મઈ મઈ છે મારી પચ્યાદીથી વ વધારે છે અને
 એની (પત્નીની) પણ હંમર ઘઈ છે મનમા એક
 હોય હતી કે મક્કા હજ કરવી અને મોહનનાના
 મહાનન્ય દર્શન કરવા બને તે હાજર તો નથી પણ
 બધા એ રજો એ મકાનને ભેડીને વ આખો દારી
 શકારી કરીને ખાસ એશરનેમમા આખ્યા પાછા
 એશરનેમમા જ ચા-ચા જઈશ હવે તો ખુદા બાવે
 ત્યારે ખરે’

છુઝર્ની આખો સજળ ઘઈ મઈ હતી પરાલો
 શામ લઈ રજા હતા બહેન આવને બહુ તકનીક
 આપી હો ‘કરોને એ બધા જ તમરકાર કરીને
 એક પડી એક ચાનના લાગના કુ તો માણી ભેતી
 જ રહી’ રોજની સરેરાશ અડીસોની સખ્યામા
 મુનાકાતીઓ અલવા હોય છે બધા જ લાવતા
 સહિને આવતા હોય છે ‘પણ આદી-પ્રેમ-આંસુની
 ભેટ તો કોંક જ આપી જાય છે !

જરી એકાગ્રતા

એક શિકારી એક પક્ષીના શિકાર કરવાને માટે નિશાન તાકતો હતો. તેની પાસે જ થઈને વરઘોડો ગયો, સાંભેલાઓ અને ભનૈયાઓ ગયા, રોશની, વાળ અને ગાડીઘોડાની હારની હાર તેની પાસે જ થઈને ચાલી ગઈ; પણ તે શિકારી પોતાના લક્ષ્યના ધ્યાનમાં એવો મશગૂલ થઈ ગયો હતો કે આટલી ગંધી ધામધૂમ સાથે વરઘોડો પસાર થઈ ગયો છતાં તેને કશી ખબર જ પડી નહિ! તેને બાહ્યજગતનું કશું ભાન જ રહ્યું ન હતું.

એક માણસ તળાવકિનારે માછલી પકડવા બેઠો હતો. પાણીમાં નાખેલો ગલ માછલીએ પકડ્યો અને તેને બાંધેલી દોરી માછલીના બારથી ખેંચાવા લાગી. તે સોટી હાથમાં લઈને એકાગ્ર ચિત્તે સોટી સાથે બાંધેલી દોરી ખેંચવા લાગ્યો. એવામાં તેને એક વટેમાર્ગી પૂછ્યું: ‘બાઈ, ફલાણા બેનરજનું ઘર ક્યાં આવ્યું?’ પણ પેલો જવાબ જ શાનો આપે? તે તો હાથમાં સોટી પકડીને માછલીને ખેંચી કાઢવાના કામમાં જ લીન થઈ ગયો હતો. પેલો મુસાફર વારે વારે તેને મોટેથી પૂછે: ‘બાઈ, ફલાણા બેનરજનું ઘર ક્યાં આવ્યું?’ તે જરા મને

બતાવશો? પણ પેલાને તો કશાનું ભાન જ ન હતું. તે કાંઈ સાંભળી શકતો જ નહિ. આખું શરીર નિશ્ચેષ્ટ હતું. દૃષ્ટિ પાણી ઉપર જ હતી. અને માત્ર તેનો એક હાથ જ હાલતો હતો. પેલો વટે-માર્ગી ચિડાઈને ચાલતો ગયો અને તે કેટલેક દૂર ગયો ત્યાર પછી ગલ દૂખ્યો. અને તેણે માછલીને પાણીમાંથી ખેંચી કાઢી. પછી રૂમાલથી મોં લૂછીને તે પેલા વટેમાર્ગીને. બૂમો પાડીને બોલાવવા લાગ્યો: ‘અરે ભાઈ! સાંભળો છો કે? સાંભળો છો કે?’ પણ વટેમાર્ગી ચિડાઈ ગયેલો તે પાછો આવે નહિ. ઘણી વાર પેલાએ બૂમો પાડી ત્યારે તે વટેમાર્ગી પાછો આવ્યો અને બોલ્યો: ‘મહાશય! શા માટે બોલાવો છો?’ ત્યારે પેલા માણસે પૂછ્યું: ‘તમે મને તે વખતે શું કહેતા હતા?’ વટેમાર્ગી કહે: ‘મેં તમને ખ્યામ વાર પૂછ્યું અને હવે તમે કહો છો કે શું પૂછતા હતા?’ પેલો માણસ કહે: ‘મારો ગલ પાણીમાં દૂખ્યો હતો; તેથી મેં તમારું કહેવું જરાયે સાંભળ્યું નથી!’

ધ્યાન કરતી વખતે આવી એકાગ્રતા થવી ભોઈએ ધ્યેય પદાર્થ સિવાય બીજું કાંઈ દેખાય જ નહિ — બીજું કાંઈ સંભળાય જ નહિ. સ્પર્શેન્દ્રિય પણ બહારી

થઈ જાય. શરીર પર સાપ ચાલે તો પણ જણાય નહિ! અને સાપ પણ એમ જ જાણે કે કોઈ જડ પદાર્થ ઉપર જ ચાલે છે.

અહંભાવની દુર્જનતા

આપણામાં (દૂષિત) અહંભાવ રહ્યા છે તેથી જ આપણને ઈશ્વરનું દર્શન થતું નથી. એક માણસે પિશાચની સાધના કરી હતી. જ્યારે એ પિશાચ તેને વશ થયો ત્યારે તે તેની આગળ આવીને હાજર થયો અને બોલ્યો : 'મારી પાસે શું કામ કરાવવું છે તે કહે. જો તું મને કામ નહિ સોંપી શકે તો તારી ગરદન ભાંગી નાખીશ.' પેલા માણસને જે જે કામ કરાવવાની ઇચ્છા હતી તે બધાં એક પછી એક કહ્યા અને પેલા પિશાચે બધાં કામ પૂરાં કરી નાખ્યાં. જ્યારે તેની પાસે એક પણ કામ સોંપવાનું રહ્યું નહિ ત્યારે પિશાચે કહ્યું : 'હવે હું તારી ગરદન ભાંગ્યા વગર રહેવાનો નથી.' પેલા માણસ કહે : 'જે વાર સમૂર કર; હું આ આવ્યો.' એમ કહીને તે પોતાના સુરુની પાસે દોડી ગયો અને બોલ્યો : 'મહારાજ હું તો મોટા સંકટમાં આવી પડ્યો છું. આમ આમ બન્યું છે. હવે મારે કરવું શું?' સુરુ કહે : 'તું એક કામ કર, તે પિશાચને કૂતરાની પૂંછડી સીધી કરવાનું કામ સોંપજે. તે એવી સ્થિતિસ્થાપક છે કે ગમે તેટલી સીધી

કરશે તો પણ વાંકી ને વાંકી જ થઈ જશે.' પેલા પિશાચ રાતદિવસ મથ્યો પણ તે સીધી થાય જ નહિ. અહંભાવનું પણ તેમ જ છે.

આત્માર્પણ દ્વારા ઈશ્વર કૃપા

જ્યાં મુઘી એ અહંભાવનો ત્યાગ કરી સર્વ ચિંતા ઈશ્વરને સોંપાય નહિ ત્યાં મુઘી ઈશ્વરની કૃપાને 'માટે' યોગ્યતા થતી નથી.

એક વાર વૈકુંઠમાં લક્ષ્મીજી તથા નારાયણ બેઠાં હતાં. એવામાં નારાયણ એકાએક ઊઠીને ઊભા થયા. લક્ષ્મીજી તેમના પગ ચાપનાં હતાં તેથી તેમણે પૂછ્યું : 'મહારાજ! ક્યાં જશો?' નારાયણે કહ્યું : 'મારો એક ભક્ત વિપત્તિમાં છે તેથી તેનું રક્ષણ કરવાને હું જઈ છું.' એમ કહીને નારાયણ ચાલતા થયા. પણ થોડી જ વારમાં પાછા આવ્યા. તેથી લક્ષ્મીજીએ પૂછ્યું : 'તમે ગયા શું અને આવ્યા શું? આટલા જલ્દી કેમ પાછા આવ્યા?' નારાયણે હસીને જવાબ આપ્યો : 'મારો એક ભક્ત પ્રેમથી ચક્રચૂર બનીને અક્ષમસ્ત હાવનમાં રસ્તે ચાલ્યો જતો હતો. રસ્તામાં ઘોખીએ કપડાં ઘોઘને સૂકવ્યાં હતાં. તેના ઉપર પેલા ભક્તના પગ પડ્યા અને તે ખરાબ થયાં. ઘોખી તેને લાકડી લઈને મારવા દોડ્યો તેથી હું તેનું રક્ષણ કરવા ગયો હતો. પણ બન્યું એવું

કે એ ભક્ત પોતે જ પોતાનો બચાવ કરવા તૈયાર થયો અને ઘોળીને સામે મારવા દોડ્યો! આમ બનવાથી હું તો રસ્તામાંથી જ પાછો આવ્યો!

ત્રણ ચોર

કેટલાક માણસો વનમાં થઈને જતા હતા. તેવામાં તેમને ત્રણ ચોર ઘેરી લીધા અને સર્વસ્વ લૂંટી લીધું. એક ચોર બોલ્યો: 'આ લોકોને જીવતા શા માટે રાખવા જોઈએ?' એમ કહીને તલવાર ઉગામી. ત્યારે બીજો ચોર બોલ્યો: 'ના, એમને મારવા તો નહિ જ, પણ મુરકેટાટ બાંધીને અહીં જ રહેવા દેવા.' પછી ચોરો એ તેમના હાથપગ બાંધી દીધા અને તેમને જંગલમાં મૂકીને ચાલતા થયા. થોડી વાર પછી એ ત્રણમાંનો એક ચોર પાછો આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો: 'તમને બહુ દુઃખ થતું હશે. આવો હું તમને છૂટા કરું' એમ કહીને તેણે પેલા લોકોનાં બાંધન છોડી નાખ્યાં. પછી તે ચોરે કહ્યું: 'ચાલો, હું તમારી સાથે આવીને તમને રાજમાર્ગ સુધી સલામત પહોંચાડી આવું.' ઘણી વાર ચાલ્યા પછી તેઓ બધા રાજમાર્ગ આગળ આવી પહોંચ્યા, એટલે તે ચોર બોલ્યો: 'આ

તમારો રસ્તો, એ પેલું તમારું ગામ દેખાય.' ત્યારે લોકોએ ચોરને કહ્યું: 'ભાઈ તે અમારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. અમારા ઘર સુધી આવે તો કેવું સાડું?' ચોરે કહ્યું: 'ત્યાં લગી મારાથી ન અવાય, વખતે પોલીસ પકડે!'

સંસાર પણ એક પ્રકારનું અરણ્ય છે. એ અરણ્યમાં સત્ત્વ, રજ્જ અને તમ નામના ત્રણ ચોર છે, અને તેઓ જીવ પાસેથી તત્ત્વજ્ઞાન છીનવી લે છે. તમોગુણ જીવનો વિનાશ કરવા જાય છે રજો-મુણ તેને સંસારમાં બાંધી રાખે છે. સત્ત્વગુણની મદદથી કામ, ક્રોધ, વગેરે તમોગુણનાં ઉચિતાર સામે જીવનું રક્ષણ થાય છે વળી એ સત્ત્વગુણ જીવને સંસારબંધનમાંથી મુક્ત કરે છે. આટલું જતાં પણ સત્ત્વગુણ એ પણ એક ચોર જ છે. તે જીવને તત્ત્વજ્ઞાન પાછું નથી આપતો, પણ તેને પોતાના અસહના સ્થાન પર જવાનો માર્ગ બતાવીને કહે છે: 'આ તમારું ઘર દેખાય,' પણ એ પરમ ધામમાં પોતે આવી શકતો નથી. ન્યાં બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યાંથી સત્ત્વગુણને ઘણે દૂર રહેવું પડે છે.

*

કાકાસાહેબની વિચારકલિકાઓ

★

* કાકા એ કાઈ મોજશોખની વસ્તુ નથી તે મનુષ્યના સ્વભાવ અને અભિલાષનો પરિચય આપે છે. માલસને પોતાના કાર્યમાં અને જીવનમાં ફેટલો અને ફેવો આનંદ પડે છે તેનો નિર્ણય તેની કાકા ઉપરથી થાય છે.

* કાકા એટલે પ્રેમથી, આનંદથી, પ્રસન્નતાથી કરેલું કામ. પ્રમાદ વગર કાકા ન જાવતી નથી.

* મહિરો, મરિજો, તગાયો વગર ઉપરથી આખા સમાજની સરકૃતિ ઠેવી છે તે જાણ્યું આવે છે.

* કોઈ પણ સમાજની જરૂરના જોઈને તે સમાજની મનોરચના પારખી શકાય છે.

* માણસ બાપા મારફતે પોતાનું અંતર છુપાવી શકે પણ કાકામાં એ પ્રતારણા થઈ શકતી નથી.

* પાણી એ વિચારનું અને જાવતું પરોક્ષ વાહન છે. સંગીત અને કાકા એ પ્રત્યક્ષ વાહન છે—લગભગ કોઈ શકાય કે સાચોભૂમિ વાહન છે.

* પાણી એ વિચારની બાપા કાકા એ હૃદયની બાપા. આચાર એ ધાર્મિકતાની કોન્ટ્રે છે જીવનની ભાષા.

* જીવનું ફેરી રીતે તે સમજવું એ જ સૌથી મોટી કાકા છે.

* સર્વોગ્રહી રીતે જીવી જાણવું એ જ ઉત્તમ કાકા છે.

* મોક્ષ મેઘવેળા એ ઉચ્ચતમ કાકા છે એ ઉચ્ચ કાકા દ્વારા જાતે કળાતીત થવું એ જ આપણું દ્યેય છે.

* એક લેખકે કહ્યું છે ‘મને કવિતા કરવાની છૂટ આપો. પત્રી કાનડાઓ લવે તમે ઘડો’ તેમ જ આમ પણ કહી શકાવ કે ‘લોકોની કળાવિષયક અભિરુચિ મારા હાથમાં સોંપો અને પછી સમાજને નીતિના પાક બોલો.

તમે લખાવતા રહો.’

* પદ્મમાં કાગે, પોતિયામાં કાલોળિયું, દાતમાં શકતું જેમ સહન નથી થતા, તેમ બાપામાં પ્રમત્તા, હૃદયમાં શ્રદ્ધા અને જીવનમાં કલાવિદ્વિનતા ગાયવા નીરસતા સહન ન જાયવા જોઈએ.

* અઘટિત રીતે નર્તવાધી શિષ્ટજનો પ્રત્યે કે મુરબીઓ પ્રત્યે જેમદંત્રી થાય છે એમ આપણે માનતા હોઈએ તો ઘરમાં ન શોભે એવી વસ્તુઓ રાખવાથી કુટુંબ પ્રત્યે અને મહેમાન પ્રત્યે જેમદંત્રી થાય છે એમ પણ આપણે માનવું જોઈએ.

* માણસની કિંમત જેમ એના વર્તન પરથી થાય છે તેમ એણે પસંદ કરેલા ઘરના વાસણકૃસણ પુરથી બાજક વગેરે રાચરચીવા પરથી પણ થાય છે.

* હીવાનખાનામાં કવાકોશની વસ્તુ અને ઘરના વપરાશમાં એથ્યુમિનિવમના મેલા વાસણ,

સભામાં જતા ગુદર પોશાક અને ઘરમાં ઘાનીનો વેશ,

બોલવામાં સાધુની ભાષા અને હૃદયમાં હેળાહળ વિષ,

—આ બધા કૃત્રિમ જીવનના લક્ષણો છે, અને મિથ્યાચાર તો ખરો જ.

* જર્મન રજ અને ઈંગ્રીસ કપડા વાપરનાર સમાજમાં કોઈ પણ કવિ ફોર્મ કેનનિ-દિન્દુપાકુનુલ્લા જેવો પ્રદોષ લખી શકે ખરો?

* કોઈ વસ્તુ સુદર છે એટલા જ ખાતર એને વાપરતા નહિ. વાપરવાની વસ્તુ સુદર જોઈને હો અથવા સુદર બતાવો.

* જીવનમાં નિર્ધનતા એ હું ખ કે હાની નથી પણ નીરમતા સહન થવી એ જ મહા હાનિ છે.

* કુરુચિ સામે અર્ધાંશ જુમાટ ઉઠાવવો એમાં જ આપણી કુરુચિ જણાઈ આવે છે. મુરુચિનો પાક પોતે બેસાડવો એમાં જ સ્વાસ્થ્ય છે.

* જગતમાં દરેક માણસમાં ચોડુધાણું બીકલુપણું છે તેથી જ કુરુચિ જગતમાં આટલી ફાવી શકે છે

સહિષ્ણુતા અને બીકલુપણું એમાં સમાધિ અને મરણ બેટલું અંતર છે. બહારથી બેમા મમાનતા ભલે દેખાય.

* કેટલાક કવિએ કૂલમા માનવી લાવના નેઈ શકે છે તો કેટલાક કવિ મનુષ્યમા કૂલનું સૌન્દર્ય નિહાળે છે.

* કળાની ઉપાસના કરતાં અર્ધકારનો લમ કરવો એ એક કળાનો મહદાનંદ છે - વિગ્રહિતવેદાન્તર પરમાનન્દમ્.

* પરિચિત વસ્તુ ભેઈને થતો આનંદ તે સ્વાધો આનંદ. અપરિચિતપણુનો - વિચિત્રતાનો - આનંદ પ્રીત નથી હોતો, એ ચિરસ્થાયી પણ નથી હોતો.

* કવિતાને જેમ છન્દ (વૃત) તેમ કળાને શિષ્ટ સંકેત.

* જીવનમા શું કે કળામાં શું, અતુકરણ બેટલે મરણ.

* ઉપાસના વિના કૌઈ પણ કળા અવગત કે હસ્તગત કરવાની આશા રાખવી બચ્ચ છે.

* કળા કંઈ ચદ્મઝાપ્ત્ય વસ્તુ નથી. તેને માટે તપસ્યા કરવી ભેઈએ, પવિત્રપણું તેની ઉપાસના કરવી ભેઈએ

* શ્રદ્ધા અને શુદ્ધિયા વિના કળાનું રહસ્ય સમજવું અને અનુભવવું અશક્ય છે.

* સૌન્દર્યોપાસના અને ભોગવિલામના પરિણામમાં સ્વર્ગ અને નરક બેટલું અંતર છે.

* મોક્ષના માર્ગમાં જેમ સિદ્ધિ આડે આવે છે તેમ કળાની પ્રાપ્તિની આડે વિલાસિતા આવે છે.

* મરોહદાર અક્ષર કાઢવાની કળા નટપ્રાય થઈ છે એ શોચનીય વસ્તુ છે. આ આંધળા યાંત્રિક યુગમાં સમાજની એકેએક કળાનો નાશ થતો ચાલ્યો છે.

* કવિતામા કે ચિત્રમાં શુભ ભાવ હોય એટલું બસ નથી? બોધ પણ હોવો જ ભેઈએ એ આમલ શા માટે? બોધના ભાગી કળા અગ્રદાઈ ન જાય?

* નીતિશિલ્પ અને કળાનું શિલ્પ છેક નાનપણથી આપણું ઇષ્ટ અને હિતકર છે; પણ તે કૃતિ દ્વારા જ પહેલું આપણું ભેઈએ. એના મૂળમા રહેલા તરવો પાછળથી ધીમે ધીમે પ્રગટ થાય છે અથવા કરી શકાય છે.

* બાપ જે પ્રમાણે કન્યાદાન કરતાં સુધી છેકરીને પ્રેમપૂર્વક પાળેપાલે છે; અને એને આપી દીધા પછી પણ તેના અવિધ્યની કાળજી રાખે છે, તે જ પ્રમાણે કળાધરે કળામુક્ત વસ્તુ નિર્મીલ કરીને તે ચોગ્ય માણસના હાથમાં પડે તેની સલાહ રાખવી ભેઈએ અને પછી પણ તેની ખબરઅંતર પૂછવી ભેઈએ. કળાધર અને તેની કૃતિનો સબધ હુકાનદાર અને ઘરાકોને વેચાતી વસ્તુ જેવો ન હોવો ભેઈએ.

* કળાધર પોતાની કલ્પના દ્વારા ચોગ-ક્ષમની ઇચ્છા કરે તેની હરકત નથી, પણ કળા વેચીને ધનવાન થવાનો પ્રયત્ન કરવો એ કળાને ભોખમમાં નાખવા જેવું છે.

* કળાધરે કૌઈના નોકર ન બનવું ભેઈએ.

* જેમનું જીવન પરસ્પર ઓતપ્રોત છે તેમની વચ્ચે જ સહકાર ધર્ય અને ઇષ્ટ છે. બીજી રીતનો સહકાર પ્રાણધાતક છે. કળા વિશે આ અશ્વરશ સાનું છે.

* શ્રેય અને પ્રેયના અગ્રદામાં આપણા મમાજનેતા અથવા કળાધરો પોતાની શક્તિ કંઈ બાંચુએ બચે છે તેના ઉપર સમાજની ઉત્પતિ અથવા અવનતિનો આધાર નથી શું?

અસ્ત્યેવમેવમ્ ॥ ૨૦ ॥

આત્મત્રિવેદનશક્તિના દાખલાઓ લોકમા બેનામા આવે છે.

યથા જગદોપકાનામ્ ॥ ૨૧ ॥

નજની જોડીઓએ પોતાના સર્વ કર્મો ભગવાનને સોંપી દીધા હતા; અને સસારમા રહીને પણ જોડીઓ ભગવાનને જૂનતી નહોતી.

તત્ત્વાડપિ ન મહાત્મ્યજ્ઞાનવિરમૃતિ-અપવાદ

॥ ૨૨ ॥

આત્મનિવેદન ભક્તિમા સર્વ પદાર્થો કરતા ભગવાન જ મહાન આત્મા-મોટા છે એ મમજાણીને ભક્તજન વિસારી શકતો નથી.

તદિહીનં ભરાજ્ઞામિ ॥ ૨૩ ॥

જેમ મોટા સો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અન્ય પુરુષ (જાર)ને બળે છે, છતાં સો જાર માટે બદ્ધ માન ધરાવતી નથી, તેવી રીતે ભક્તજન ભગવાનની મોટાઈ જૂથી જાણ અને ભક્તિ કરે તે તે ભક્તિ સ્વાર્થ માટેની ગણાય.

નાડસ્ત્યેવ તસ્મિન્ તત્ત્વમુપસૃજિત્વમ્ ॥ ૨૪ ॥

પરપુરુષ (જાર)ને ભજનાર સો જારના સુખ દુઃખને ભોળી નથી. તેને તો સ્વાર્થ સાથે મન્યમ છે. ભક્તજનને સ્વાર્થ નથી. ભગવાનને અનુકૂળ રહી ભગવાનનાં સુખદુઃખને પોતાના ગાળી ભક્ત પોતાનાં સુખદુઃખને જૂની જાય ॥

સા તુ કર્મ-જ્ઞાન-યોગેત્યા અપિ અધિકતરા

॥ ૨૫ ॥

ભક્તિ કર્મ, જ્ઞાન અને યોગથી ચરી બન્ધ તેમ છે.

ફરુપત્વાત્ ॥ ૨૬ ॥

કારણ કે કર્મનું ફળ સંપત્તિ, જ્ઞાનનું ફળ મોક્ષ અને યોગનું ફળ સમાધિ છે; પરંતુ ભક્તિનું ફળ કશું જ છે, શુદ્ધ ફળ નથી.

ઈન્દ્રસ્ય અપિ અભિમાન દેવિત્વાદ દેન્યપ્રિયત્વાત્

અ ॥ ૨૭ ॥

કર્મ, જ્ઞાન અને યોગમા વિદ્યન આવતા સાધક અસહાય બને છે, ભક્તિ કરનારને તો ભગવાન સહાય છે. ભગવાનને અભિમાન અમતું નથી અને દીનતા રુચે છે, એટલે તે ભક્તનું અભિમાન લઈ લે છે અને તેની નબળામા વધારો કરે છે.

તત્ત્વાઃ જ્ઞાનમેષ સાધનમ્ ઇતિ એકે ॥ ૨૮ ॥

ભક્તિ મેળવવા માટે જ્ઞાનની ખામ જરૂર છે, જ્ઞાન વિના ભક્તિ થઈ શકતી જ નથી, એવું કેટલાક આચાર્યોનું માનવું છે.

અન્યોન્નાથપત્તમ્ ઇતિ અન્યે ॥ ૨૯ ॥

ભક્તિમા જ્ઞાન ઉપયોગી છે અને જ્ઞાનમા ભક્તિ ઉપયોગી છે એક બીજા વિના બંને અધૂરાં છે; તે બંને એકમેકના પૂરક છે એમ બીજા આચાર્યો માને છે.

રતય ફલરૂપતા ઇતિ પ્રાજ્ઞકુમારા ॥ ૩૦ ॥

ભક્તિથી જ ભક્તિ પ્રગટે છે; અને ભક્તિનું ફળ પણ ભક્તિ છે; એટલે ભક્તિ માટે બીજા સાધનોની જરૂર નથી એવો પ્રજ્ઞકુમાર નારદને મન છે.

રાજગૃહેભોજનાદિય તથેવ દૃષ્ટવાત્ ॥ ૩૧ ॥

જેમ ગૃહમહેમાન સેવાથી જ રામને તેની ખૂમી સમજાય છે; જેમ ભોજન કરવાથી જ તેનો રાદ જણાય છે, તેવી રીતે ભક્તિ જ્ઞાનથી સમજાતી નથી. તેનો અનુભવ જ તેના સાચા રસપાને ઓળખાવે છે

ન તેન રાજપરિતોષઃ સુધારાન્તિવો ॥ ૩૨ ॥

રાજપરિવંશ વળાણ સંભળવાથી રામને સંતોષ થતો નથી, તેમ જ ભોજનનાં વધુન વાંચવાથી જૂમ ચાંત થતી નથી; તેવી રીતે ભક્તિ કેવળ જ્ઞાનથી પ્રગટતી નથી

તરમાત્ સૈવ શ્રાદ્ધા તુસુક્ષ્મિઃ ॥ ૩૩ ॥

સાધન તરીકે પણ જ્ઞાન વગેરે અપૂર્ણ છે; એટલે સર્વે બધોથી છૂટવા અને ભગવાનને મેળવવા એ મોક્ષમાર્ગની ઇચ્છા રાખનાર ભક્તને તો ભક્તિને જ સાધન બનાવવું.

તત્ત્વાઃ સાધનાનિ ગ્રાચન્તિ આચાર્યાઃ ॥ ૩૪ ॥

ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય તેવાં સાધનો આચાર્યોએ જાતે જાણે છે.

તત્તુ વિષયત્યાગાત્ સંગત્યાગાત્ ચ ॥ ૩૫ ॥

વિષયનો ત્યાગ કરવાથી અને વિષયની સાથેનો સંબંધ છોડી દેવાથી હૃદયમાં ભક્તિભાવ પ્રગટ થાય છે.

અગ્ન્યાવૃત્તભજનાત્ ॥ ૩૬ ॥

ભગવાનનું નિરંતર ભજન કરવાથી, ભક્તિભાવ પ્રગટે છે. દંભ, કૃતિવતા, વેશ વગેરે ભજનમાં આવરણ સાવે છે.

લોકે અપિ ભગવદ્ગુણવલ્લુ કીર્તનાત્ ॥ ૩૭ ॥

સંતોને સમાજમાં ભેગો થાય ત્યાં ભગવાનના ભજનકીર્તન થવા કરે, તેથી પણ ભક્તિ પ્રગટે છે, સુખ્યતરુ મહત્કૃપા એવ ભગવદ્કૃપાદેશાત્ ચ

॥ ૩૮ ॥

ભક્તિયુગ્મ મુખ્ય માધ્યમ તો સંતોનોની કૃપા છે, જે ભક્તને ભક્તજનની ઘોડી રીં દયાથી ભજે છે. મહત્સંગસ્તુ દુર્લભઃ અગ્રચઃ અગ્રોભઃ ચ ॥ ૩૯ ॥

સંતોનો સમાગમ થવો દુર્લભ છે-અગ્રચઃ યાય ત્યારે પણ સંતની અગ્ર પદવી નથી. સંતનો સમાગમ સદૃશ અને છે.

ભગ્યતેડપિ તત્કૃપયા એવ ॥ ૪૦ ॥

ભગવાનનાં દર્શન પણ સંતજનની કૃપાથી જ થાય છે.

તસ્મિન્ તત્તજને ચ લેહાભાવાત્ ॥ ૪૧ ॥

ભગવાનમાં અને ભક્તજનમાં કેમ જેદ નથી; એટલે ભક્તજનની મુલાકાત થતાં ભગવાનને બેસી થાય છે.

તદેવ સાધ્યતાં તદેવ સાધ્યતામ્ ॥ ૪૨ ॥

સંતની કૃપા મેળવેા અને ભગવાનની દયા મેળવેા.

દુઃસ્વપ્નઃ સર્વથા એવ ત્યાગ્યઃ ॥ ૪૩ ॥

જેમાં દોષ રહેલ છે એવા સંગનો તો સર્વ રીતે ત્યાગ જ કરવો.

કામ-ક્રોધ-મોહ-સ્મૃતિજંસ-ભુક્તિનાશ-

સર્વનાશ-કારણત્વાત્ ॥ ૪૪ ॥

દુષ્ટ વિષયોનાં સંગથી કામ, કામથી ક્રોધ, ક્રોધથી મોહ, અને મોહથી સ્મરણશક્તિ ધરે છે, સ્મરણશક્તિ ધરતાં ભુક્તિનો નાશ થાય અને ભુક્તિ જતાં સર્વસ્વ અત્યુન્નય, આ હાનિમાં વધારો કરનાર દુષ્ટનો સંગ જ છે.

તરંગાયિતા અધિધમે સંગાત્ સમુદ્રાયન્તે ॥ ૪૫ ॥

વિષયો આરંભમાં તરંગ જેવડાં હોય છે પણ ધીરે ધીરે સંગથી વધી જતા સમુદ્ર જેવડાં બની જાય છે.

દસ્તરતિ માર્યા? દસ્તરતિ માર્યા? યઃ સંગાન્ ત્યજતિ, ચૌ મહાનુભાવં સેવતે, નિમંત્રા ભવતિ ॥

॥ ૪૬ ॥

યો વિવિક્તસ્થાનં સેવતે, ચૌ હોકમન્દમ્ ઉન્મુક્કયતિ, નિસ્ત્રેગુપયો ભવતિ, ચૌ ગ્રહેમં ત્યજતિ ॥

॥ ૪૭ ॥

જે એકાંત સ્થાન મેળે છે, જે લોકનાં બધોનો અગ્રણી હોયેલી નામે છે, જે ત્રણે મુખેથી પર થાય છે અને જે પોતાનાં આયુષ્યવતી ચિન્તામાં રહેલો નથી, તે આ સંસારની માયાને તરે છે.

યઃ કર્મકૃત્ ત્યજતિ, કર્મોણિ સંન્યસતિ તતો નિર્દન્ટ્રોભવતિ ॥ ૪૮ ॥

જે કર્મના રાગને છોડી દે છે, જે ભગવાનને પોતાનાં કર્મો સાધી દે છે, અને જે રાગદ્વેષ વગેરે જોડકાંથી પર થાય છે તે આ સંસારની માયાને તરે છે.

કામ કરવું. તેની પાછળ પડવું એ જ વિજય મેળવવાનું સુખ્ય સાધન છે એ દલે જગજગદેરે ચર્ચ ગયું છે. 'મંડપા રહો, અડપા રહો' એ જ ઉત્કર્ષનું પ્રથમ સાધન છે. ઉદયોગ-પુરુષાર્થ સિવાય તમે કરી વિજયી થઈ શકશો નહિ. આજસુ મનુષ્ય જીવન-કલ્પદ્રુમાં મરે છે જ, તેમરવે જ જોઈએ. (ઉત્કર્ષનું ખીચું તરવ-ત્ર બ) તમારું કર્મ કઈને માટે જ હોયું જોઈએ. તમારું સાધ્ય કર્મ જ હોયું જોઈએ. અને એમ કરવાથી જ તમને આકુળ અને સંતપ્ત કરનારી વાસનાઓથી (વેદાન) મુક્ત કરશે. પરિણામ ની ચિંતા કરશો નહિ. સોડો તરફથી કઠાની પે અપેક્ષા રાખશો નહિ અને તમારાં કર્મો ઉપરની અનુકૂળ કિંવા પ્રતિકૂળ દીકાઓથી છલકાશો પણ નહિ, અને ગમરાસો પણ નહિ. આપણું કર્મને ફળ આપશે કે નહિ તેનો વિચાર કે ચિંતા કરતા બેસી રહેશો નહિ. એ પ્રમદો વાસનાથી તમારે મુક્ત થવું જોઈએ. તમારે કર્મથી નહિ પણ તેના પરિણામ વિનિતા અશતિયુક્ત વિચારથી મુક્ત થવું જોઈએ. આમ થવાથી તમારું કામ કેટલું બધું ઉત્તમ થશે?

ઉત્કર્ષનું ત્રીજું તરવ પ્રેમ છે-વિશ્વની સાથે એકપક્ષાવ અને પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થવું એ છે. પ્રેમનો અર્થ શું? પ્રેમનો અર્થ એ છે કે આપણા પાડોશીઓ અને જેની, જેની સાથે આપણો સંબંધ થાય તે સર્વની સાથે એકતા અને અભિજાતનો અનુભવ કરવો. જો તમે કુઠાનદાર હો તો તમારા પાડોશી દિન એ જ તમારું દિન છે એમ નહીં સુધી સમજશો નહિ ત્યાં સુધી તમારા વેપારમાં તમને લાભ-પરકત જીવ્યો નહિ અને તમારા ધર્મો ખરાબ થઈ જશે.

ઉત્કર્ષનું ચોથું તરવ ઉત્સાહ છે. ઉત્સાહ અથવા ઉન્નત રીતે દોડી આનંદી રહો, ચિત્તરત્તિ ચાંત રાખો અને પ્રસન્નને સમજનારા અને એમ કરેલું સરેલું છે પરંતુ મને તેની સ્થિતિમાં આનંદી ઉત્સાહી અને કાંત રહેલું કહિત છે. ન્યારે આપણે સમ્પ્રદાનક રૂપને સિખરેથી દેહાભિમાન અને વાસના ધર્માદિના પ્રદેશમાં નીચે બિતરીએ છીએ

ત્યારે ચિત્તરત્તિ ચંચળ બને છે, આપણે ખિલ અને ઉદાસ બનીએ છીએ. એવે વખતે જ આપણા મનની રિયરતા નાશ પામે છે. ન્યારે આપણું આધ્યાત્મિક અરોગ્ય બગડે છે ત્યારે જ આપણને આપણા બાકિતલનું, ક્ષુદ્ર આહકારનું અને શરીરનું ભાન થાય છે. શારીરિક અધ્યાસનુ ભાન થતા જ આપણે નંદનનથી નીચે પડીએ છીએ.

હવે આપણે ઉત્કર્ષના પાંચમા તરવ નિર્ભયતા તરફ વળીએ. નિર્ભયતા એટલે શું? માયા પ્રત્યે અજાણ; પરંતુ આપણા આત્મા વિશે અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન અને દૃઢ શક્તિ. શરીર એ ભયનું સ્થાન છે અને ન્યારે શરીરમાં આત્માનું આરોપણ કરીએ છીએ ત્યારે તરન ભય લાગે છે. તેથી આપણા દેહને ચિંતાથી છોડી શકા દેહી ખાય છે. બધી જ્ઞાનના આધિભવાધિને પ્રવેશ કરવાનું અને રહેવાનું તે સ્થાન છે જે કાલે આપણે દેહાભિમાન છોડી દઈએ તે જ કાલે ભયથી મુક્ત થઈએ છીએ. ધૃતિર બનીને રહો. પછી જુઓ કે તમને કુખ દેવાની કે ધૂલિ ધરવાની કોણ કિંમત પરી રાકે છે? એક વખતે કિંમતવાન મૈત્ર અરવમાં અચાનક પાંચ રીંછ 'રામ'ના શરીર ઉપર ધસી આવ્યા. પરંતુ તેઓ 'રામ'ને બિલકુલ ધૂલિ કરી શક્યા નહિ. એનું કારણ શું? શક્તિ નિર્ભયતા. "કું દેવ નથી, મન નથી, કું સર્વેશ્વર છું, પરબ્રહ્મ છું, અમિ મને બાળી સારો નથી, સસ્ત્ર મને છેદી શકે તેમ નથી" ધર્માદિ જ્ઞાનનાઓમાં 'રામ' તરફ બની ગયેા હતા તેથી તે રીંછની સામે એવી દસે જોતાં જ તે નાસ્તી થયાં. એક વખત તો હેમા દેખાડતાં જ એક દિસક પર નાસ્તી ગયું. ખીજ એક વેળાએ એક વાધને પણ એવી જ રીતે નસાડ્યો. બાળી તો બિચારી પણ તમને ખાઈ જશે. ગભરાઈવું તો કુતરાંઓ પણ આપણને હાવી ખાશે; પરંતુ નિર્ભય રહીશું તો વાધ-પરુને પણ જીવીને પાળેલા કુતરા જેવા કરી શકીશું.

ઉત્કર્ષનું છઠ્ઠું તરવ સ્વાધ્યાન છે. તમે જાણો છો કે કાંઈ સિદ્ધતા કરનાં ધર્મ મોટું પ્રાણી છે

પ્રકાશ, હવા, આકાશ જે માણસે પેદા નથી કર્યો એ લોકવાસનાં તેમનું સ્થાન નથી. એ જ નિરાળુ આવશ્યક છે.

બાળપણનું કલકત્તા યાદ આવે છે. એ પેલું તમાવ હનું આકાશનું સંગાથી. શહેરની વચમાં દેવલોક અને ભૂલોકને માટે થોડી ઘણી જગા રોફી લેવું હોય છે. આકાશી પ્રકાશના આતિથ્ય માટે પૃથ્વીએ પોતાનાં જગરૂપી આસન પાથરી રાખેલ હતાં.

એક આવશ્યક સુવિધા એ છે કે તેને સીમા છે. એ સંપૂર્ણ બેતાલ થઈ શકતું નથી. એ સૌના સ્વીકાર કરે છે, તેને પર્વની છૂટી છે, એ સ્વિવારને માને છે. પોતે સામર્થ્ય પક્ષે છે ગણીને શત્રુને ઇલેક્ટ્રિક લાઈટથી એકદમ હમી નથી કાઢતું. એ પેલો પવન ખડકીના રસ્તે થઈને પાછો ભગિયામાં આવી ઊભો રહે છે. કામકાજને સમયે દરવાજો ડોકાય છે. છુટ્ટિને વખતે ધમધમ કરતો આવે. રાત્રે ઉઘ ઉઘાડી દે છે, પણ આવશ્યક કાર્યમાં માપ હોય છે. અનાવશ્યક કામમાં માપ નથી હોતાં. આટલા

માટે અમાપના આસને લક્ષ્મી જ ચડી બેને છે. એને કોઈ ઠેલી શકતું નથી. ત્યારે મનમાં થાય કે દેશ છોડીને લાગી જઈ, સંન્યાસી થઈ ફરતો ફરું. પણ મંસારમાં તો ટકી શકાય નહિ.

હશે, જવા દો. જેટલાં ઊંડે ઉતરીએ એટલું વિરાટ વિશ્વ સાથેનો આપણો આનંદ-સંબંધ તૂટે છે. અને એ રીતે એનો અસ્વીકાર કરવામાં બહાફરી નથી. એને ઠેકાઠેલી કે ઠેસાઠેલી કરવાની ના હોય. એટલે કે દૃપ્તમાં પોતાના ચહેરાનું પ્રતિબિંબ પૂરેપૂરું જોવા, મળ્યું- “હું હું” આ વાત બધીમાં ઘર-વાડીમાં કોઈ વિકૃત સ્વરૂપે દેખાય છે. આ વાતને આ સમુદ્ર ઉપર, આકાશ ઉપર સંપૂર્ણ પણે છોડી દેવાય તો જ, તેના અર્થ સમજી શકાય. તો જ આવશ્યકને છોડી અનાવશ્યકને પકડી આનંદલોકમાં તેની અજયથના કરી શકાય. ત્યારે સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે કે ઋષિએ કોઈ માનવીને ‘અમૃતસ્ય પુત્રાઃ’ કહીને આપ્કાન કર્યો છે. (કમલઃ)

અનુ૦ વિમળા પટેલ

ધ્યારાણાનુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની ઓડરથી કર્યાવધને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહકે નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યારાણાનુ’ કાર્યાલય, રૂપાચતન, ભુવામહ

મુંબઈમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ: ચાતિલાલ ગાંધી: ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદ્યેપારલે (૫૧)

‘ધ્યારાણાનુ’માં વપરાયેલા કોમળો રૂપાચતન લાયકાતમાળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે. ૧

અનુક્રમશિકા	પૃષ્ઠ	૧૨, સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૧
૧ માહકે અંકુઓને ...	૨	૧ રામકૃષ્ણવાણી ... ૫૪
૨ ગાંધી રત્નમાલા ...	૩	૨ કાકાસાહેબની વિચારકલિકાઓ ... ૧૨
૩ સંગીતના સંભારણાં ... ચિતરેબન કે. રામ	૪	૮ નાચલકિતમુને ... ૧૭
૪ દિમાલપના હૃદયમાં ... ‘યાત્રી’	૭	૯ રામસીઈની રત્નમાલા ... ૧૯
૫ પ્રેમ આંસુની ભેટ ...	૧૧	૧૦ બપાન યાત્રી ... રવીન્દ્રનાથ ટાગુર ૨૧
૧૧ સુકાંતો ...	૧૧	તનમુખ બટ: કવર પેજ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક: ધીરેન ગાંધી • રૂપાચતન મુખ્યાલય • ભુવામહ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા પાપુ-૧.૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલાહના પાંદાઓ	૦-૩૭.
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા પાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા પાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	"

અને તેનું શરીર પણ સિંહના કરતાં વધારે મજબૂત દેખાય છે. તે પણ એક જ સિંહ હાથાઓના આખા રોળાને નસાડી શકે છે! સિંહની એ મુખ શક્તિનું રહસ્ય શું છે? સિંહને દેહનાં કરતાં ઉચ્ચ ચૈતન્ય ઉપર વધારે વિશ્વાસ હોય છે

(ઉત્કર્ણનું) છેલ્લું અને વિગ્રહી ખાતરી આપનારું તંત્ર પવિત્રતા છે. એ ખરું છે કે વિચાર એ નસીબનું જ બીજું નામ છે. જેની જેની મતિ તેની તેની ગતિ. જે તપે અપવિત્ર વિચારો અન્યાય લાગ્યા કરશે અને અધોગતિએ દોરનાર અખીલિને તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપશે તે તમારી એ સ્વાધ્યા વાસનાઓ તમ થતાં જ હૃદય વિદીર્ષ્ય કરનારી વેદના, દીવ પીઠા અને ચિત્તસોમ કરનારાં કુખો તમને પ્રાપ્ત થશે અને શોક તમારા આત્માને પ્રાપ્ત કરશે. દેહની વાસનાઓ તમને આડે માગે દોરે છે અને કામવાસના તમને સતાવે છે એમ તમને જણાય તે બ્રહ્મમય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને તે કામ્ય રાખવાને માટે તમારી પ્રચંડ ધ્વજશક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો આ જ વખત છે. આ દેહમાં કામવાસનાને પ્રેમના પવિત્ર તામ નીચે દાકિયામાં આવે છે! પ્રેમનો કેવો ઉપદ્રવ! ખોટી કલ્પનાઓ ફર કરે. સર્વ કુટિલતા આળી નાખે અને પછી જુઓ કે તમારી પાદુકાઓ જીવ્યકવાનો લાભ મળતા પોતાને લાગ્યેયના ન માનનારી જગતમાં કઈ શક્તિ છે! જરૂરી તમારામાં સ્થાપના કરે અને સુદ અહંકારનું અસ્તિત્વ જ નહેતું એમ સમજીને તેને એકદમ વીસરી જાઓ. સમુદ્રમાં પરપોટો ફૂટી જાય છે એટલે તે સાગરે જ જની જાય છે. તમે પૂર્ણ છો, તમે અર્જુન છો, તમે સર્વ છો; મારે ખરા તેજથી પ્રકાશિત મને. હે છાન્ધક્રો! તમારે જગતમાં કઈ જ કલ્પ્ય નથી, કઈ જ કલ્પ નથી, કઈ જ કામ્ય નથી, સર્વ સુષ્ટિ હિત્તુકતાથી તમારી સેવામાં તથા રહેલી, તમને વંદન કરવા અને તમારી પૂજા કરવાનો લાભ મેળવવામાં સર્વ મુદ્દિ

પોતાને લાગ્યેયના સમજશે. મિત્રો! તમારી સામે હાથ જોડી ઊભેલી આ સિદ્ધિ તરફ તમે ધ્યાન આપશો કે?

* * *

જ્યારે બહુ જ ધનવૈર થાય છે ત્યારે આપણું વાતાવરણ પાણીથી ભરપૂર થઈ જાય છે અને એની પર કાણની હલ આવી રહેતાં આ પૃથ્વી ઉપર વરસાદ વરસે છે એવું સર્વને જણાય છે. આ પ્રમાણે જ ત્યારે તમારું મન કઈ એક વિચારમાં છેક ગરકાવ થઈ જાય છે ત્યારે તે એક એવી સ્થિતિમાં હોય છે કે જે સ્થિતિ શાંત અને ધનતાની સ્થિતિને મળતી સ્થિતિ હોય છે. જ્યારે તમારું મન તમારી કાંઈ પ્રિય વસ્તુમાં લાગે છે ત્યારે તમને જણાતું, હશે કે જો સમયે તમારું મન તદ્દન શાંત, સ્થિર અને કાંઈ અવસ્થા સ્થિતિમાં હોય છે. લોકો તેને અજ્ઞાની સ્થિતિ કહે છે. જ્યારે આ સ્થિતિ એની હલ કરતાં આગળ વધે છે ત્યારે જ તમને અંતઃપ્રેરણા થાય છે અને કામ્યનાં અનન્યાં ઝરણાં ચુરે છે. આ અવસ્થા જ તમને કવિ બનાવે છે. આ અવસ્થા જ સુંદર મધુર કાવ્ય, કાવો અને રમણીય ગીતોના વરસાદ વરસાવે છે. જ્યારે તમારું મન અંતઃપ્રેરણાની-ચુરણાની-પર સ્થિતિએ જાય છે ત્યારે જ તમારા વિચારો શાંદરે તમારા કાગળ ઉપર લખાય છે.

* * *

જ્યારે આપણે આવી સંપૂર્ણ પરકાણાની સ્થિતિએ પહોંચીએ છીએ, ત્યારે આપણું મન એક જ વિચારમાં તાલીન થઈ જાય છે, ત્યારે આપણને પોતાને પોતાનું પક્ષ જાન ન રહેતાં એ વિચારમાં આપણે લીન થઈ જઈએ છીએ ત્યારે મહાન દેવી માયક દિવ્યરાત્ર-દિવ્યનીચા-પોતાના હાથમાં લે છે અને આ દિવ્ય વાત દ્વારા હૃદયગમ અતીતિક નાદ ઉત્પન્ન કરે છે.

* * *

પ્રજુ મેળવવા માટે આપણે યાત્રા કરવાની જરૂર નથી. આપણે ઘીના દીવાએ કરવાની જરૂર નથી, પ્રજુની શક્તિને નવગતિને અખીલગુણાય ચક્રવર્તીની જરૂર નથી. એ તે આપણું હૃદયમાં જ વસે છે. જો આપણે પોતાને પોતાના દેહને ય-યવલ બનાવી નહિપણે તેને યરણે જઈએ તે આપણી આગળ તે ખરે યઈ જાય છે. —માંધીય

(મર્ત્યકાંક્ષી આત્મ)

(કવિ સિંગાપુર પહોંચે છે. એની નજર ક્યાંની ક્યાં દોડે છે ને ત્યારે વેળા જિહાસુ ખાળકની સાથે સરખાવવાનું મન ઘાય છે. જિહાસુ ખાળકની નજરમાં સમ્પન્નદારની એક એક વસ્તુમાં કંઈક મૂલ્ય જણાય છે. એ જોડે ઉતરીને અવલોકન કરતું હોય છે. કવિ ગમે કેમયે, પત્રયે પત્રયે માનવદિલની ખાજમાં ઉતરે છે અને એમ કરીને કુદરતના જ્ઞાન ગાતાં તે હસતો નથી.)

ચિ.

૬

દ્વિતીય ભેટ.

અમારું જહાજ સિંગાપુર આવી પહોંચ્યું. થોડા વખત પછી એક જાપાની યુવક મને મળવા આવ્યો. તે હતો અહીંનો એક જાપાની પત્રનો સંપાદક. તેણે કહ્યું કે ‘જાપાનના એક સર્વશ્રેષ્ઠ દૈનિક સમાચારના સંપાદક તરફથી તાર દ્વારા ખબર મળી છે કે જાપાન જતાં જતાં એક પ્રવચન આપતા બાએ એવી વિનંતી મારે કરવાની છે.’

હું બોલ્યોઃ ‘જાપાન પહોંચ્યા વિના આ બાબતમાં સંમતિ આપી શકતો નથી.’ આટલેથી વાત પતી ગઈ. અમારો અંગ્રેજ યુવક-બંધુ પિયસન અને મુકુલ શહેર જોતાં જ ફરવા ઉપડી ગયા. જહાજ કાઠે બસાબર જઈને નાંગ્યું, ધડધડ શબ્દની શરૂઆત થઈ થૂડી જહાજમાંથી માલ ઉતરાવા લાગ્યો. હું આજસુ માણસ, કેટલાં પોતિયાનો છેડો જાંખીને શહેર જોવા જવાનું મને ગમે નહિ. માટે તો ફિયામાં જ્યારે તોફાન ઉઠ્યાં, ત્યારે ટેક ઉપર બેઠો બેઠો મનને પરાણે શાન્ત પાડવા લખવા બેઠી ગયો.

થોડી વારમાં કપ્તાને આવીને સમાચાર આપ્યા કે એક જાપાની મહિલા મારી મુલાકાત ઇચ્છે છે. લખવાનું બંધ રાખીને અંગ્રેજ પોશાકમાં આવેલી એ જાપાની મહિલા સાથે વાતોમાં પડ્યો. એ આવી હતી એક જાપાની સંપાદક તરફથી મારા પ્રવચનને નોતરું આપવા. મહા પરાણે મારી અભિપ્રાય હું તેને સમજાવી

શક્યો. ત્યારે તે બોલીઃ ‘જો આપની ઇચ્છા આ શહેર જોવાની થતી હોય તો આપને બધું ખતાવી આપું.’ મનમાં તો ધણું ધ ધણું કે, વળી આ નવી પીડા ક્યાંથી આવીને ઊભી થઈ. પણ હું ના પાડી શક્યો નહિ એ મને એની મોઠરાડીમાં બધે ફરવી લાવી. શહેરને વટાવીને રબરનાં વૃક્ષોમાંથી પસાર થતા માર્ગે થઈને ઊંચાનીચા પહાડોની ય પેઢે પાર ફર ફર અમે ગયાં. રસ્તાની ધારે એક નાનો સરખો કલકલ કરતો ધોધ વહી રહ્યો હતો. એના જળપ્રવાહમાં (નેતર-canoe-)ની ડાળી-સાખાઓ ભીંજાતી હતી. રસ્તાની બે ધારે ફક્ત ભાગવાડીઓ નજરે પડતી હતી તથા ઘાટે સીના વધારે દેખાતા હતા. કેમકે ઘણાં કામકાજ એ જ કરતાં હોય છે.

ગાડી શહેરની મધ્યમાં આવી. મહિલા એની જાપાની વસ્તુની દુકાને લઈ ગઈ. સાંજ ત્યારે પકવા આવી હતી. મનમાં મનમાં થતું હતું કે જહાજમાં તો આ વેળા વાળુની મજાવ. પણ અહિં તો એ શબ્દના ઉચ્ચારને જ ગાંસડીમાં લપેટીને ખાત કલ્પના કરવી રહી. પાછા ફરવાનું મન તો થતું હતું નહિ. મહિલા અમને એક નાના સરખા ચોરડામાં બેસાડીને મારે માટે અને મારા મિત્ર અંગ્રેજ માટે યાળીમાં થોડાં ફળ બોઠવીને લઈ આવી. અમને તે લેવા કહ્યું. ફળ ખાવાની જો અમને હરકત હોય તો હોટેલમાં જમવા લઈ જાવી. એણે ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. એની

ઉલ્લંઘન અને કરી શક્યા નહિ. સતના દશના સુમારે તે અમારા જહાજને આપીને પહોંચાડી ગઈ અને વિદાય લઈ ગઈ.

આ સમયેનો ઇતિહાસ કઈક વિશેષ છે. એનો પતિ જપાનમાં કાયદાશાસ્ત્રી હતો. પણ એ વ્યવસાયમાં એઈતો લાભ હતો નહિ એમાં કશો અર્થ જણાતો નહિ. પત્નીએ જ પતિને ખીંચે ધંધો ઉપાડવાની પ્રેરણા આપી. પહેલાં તો પતિએ નારાજ બતાવી. તેણે ત્યારે કહેલું કે: આપણી પેઢીમાં, આપણા વંશમાં કોઈએ ધંધો કર્યો નથી. એ તો આપણે માટે હવકાશ છે. હવે થાકીને તે તમાની ગયો અને જાપાનમાંથી બંને આપીને સીંગાપુર હુકાન ખોલી. એને આજે અદાર વર્ષ થઈ ગયાં. સહુ સગા-ઓએ સાદ પૂર્યો કે: “આ વખતે તો આ ઓના પરિશ્રમથી, એની હોશિયારીથી, અને સહુ સાથેની વ્યવહાર કુશળતાથી જરૂર આગળ વધશે.” ગયે વર્ષે એનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો. હવે એને એકલે હાથે કામકાજ કરવાં પડે છે.

ખરી રીતે વેપાર આગો જ સ્ત્રીઓના હાથમાં હોય છે. હું જેની વાત કરી રહ્યો છું, એમાં ય આ જ દેખાત છે. સામેની વ્યક્તિને સમજી તે પ્રભાણે તેની સાથે સંબંધ વ્યવસ્થા રક્ષા કરવી—એ સ્ત્રીઓ માટે સ્વભાવ સિદ્ધ છે. આ છોકરીમાં ય એ જોયું. કાર્યકુશળતા પણ સ્ત્રીઓ માટે સ્વાભાવિક છે. પુરુષ સ્વભાવે કંઈક પ્રમાદી છે. મનમાં આવે તેનું તે કામ કરી પૂરે છે. સ્ત્રીઓમાં પ્રાણની વિશેષતા છે જેને પરિણામે કાર્યશીલતામાં વિકાસ પામે છે. કાર્યની આંતરપૂટીને તે સડી લે છે. એમાં તેમને આનંદ આવે છે. તે સિવાય, હેબાહેબની જાણતમાં ય તે સાવધાન રહે છે. એટલા માટે મારો વિશ્વાસ છે કે પુરુષો કરતાં તે (સ્ત્રીઓ) હંમેશાં કાર્ય પાછળ તે પોતાનાં શરીર અને મનની દરકાર

કરતી નથી. પુરુષો કરતાં એટલે અંશે તે કંચાક ચડિયાતી છે. આપણા દેશમાં કેટલાંય એવાં પ્રમાણભૂત દલાતો છે કે પતિ જ્યાં સંસારથી થાકી બચ છે. સંસાર એને મન ખારો લાગે છે સ્ત્રી એ જ સંસાર સંભાળી લે છે અને એની સાંકળરૂપ બની બચે છે.

સાલગ્રુ છે કે ક્રાન્સની છોકરીઓ કાર્ય કુશળતામાં ખૂબ વખણાય છે. હોકસપર્કમાં, પરિશ્રમમાં અને કાર્યનીપૂણતામાં જો કોઈ ચક્ષુ હોય તો ત્યાંની છોકરીઓનાં કાંમ છે.

તૃતીય ભેઠ.

સવારના પહેરમાં અમારા જહાજને અમને પહોંચાડ્યા. બરાબર એ જ સમયે એક બિલાડી દરિયામાં પડી. આ બિલાડીને ળચાવસામાં સી પડી ગયાં. કોઈ પણ યુક્તિપ્રયુક્તિ કરીને દરિયામાંથી બહાર કાઢી ત્યારે જ જહાજને જંપ વળ્યો. પરિણામે અમારો તકી સમયનો ભગ થઈ ગયો. પણ મને તો એથી ખૂબ આનંદ થયો.

ચૂનમચૂન

૮મી જુન ૧૯૨૩.

તેસામાડુ જહાજ

૧૦

પાલાં બધિલી એક નાવડીની જેમ અમારા દિવનો વહેવા લાગ્યા. આ નાવડી કાંઈ ઘાટે ઘાટે ફરવાની નહોતી. એમાં કોઈ ધ્રોજ પણ ન હતો. એ તો નીકળી છે પવન જોડે, મોળ જોડે, આકાશ જોડે, આલિંગન દેવા, ચંદ્ર જેમ જોડે મોં એક સૂર્ય તરફ રાખે છે. બીજું અંધારા તરફ રાખે છે. એ જ રીતે માણસનું બને છે. એક તરફ ચેતનાનો પ્રદાશ તે પામે છે ત્યારે બીજી તરફ એને ભૂતી બચ છે. વિશ્વ એ કેટલાંય આનંદોનું બનેલું છે, એને ખ્યાલ એને આવતો નથી.

જ્યાંથી સત્યને ભૂટ્યા, કેવળ ત્યાંજ સ્વાર્થ

છે એમ નહિ, સ્વાર્થે તો બધે જ છે. માણસ
જેટલા પ્રમાણમાં સ્વાર્થીયો છે એટલો જ તે
તાપ, કલેશે પીડાય છે. એટલા માટે તો
માણસમાં સર્વે ક્ષણે અવળાં સવળાં આકર્ષણનાં
મોજાં આવતાં હોય છે “વૈરાગ્યવેશાય” -
વૈરાગ્યનું કોઈ પાપ નથી. ત્યારે જો કહે છે:
સંસાર કારાગાર છે, સુક્રિતની જોજમાં, યાંતિની
જોજમાં તે વન, પર્વત, સસુર કાઠે નાચી
હૂટે છે. સંસારના સાથમાં તે વિશ્વનો સાથ
છોડી દે છે. પણ ખાસ કરીને પ્રાણનો સાથ
દેવા તે વિશ્વ ભણી નજર નાખે છે. આટલી
મોટી અકબુત વાત માણસને કહેવી પડે છે
એટલું જો, બાકી માણસ પાને જ સુક્રિત છે.
તેનાથી તે દૂર જરાય નથી.

લોકવાસની મધ્યમાં જ્યારે રહીએ છીએ,
અવકાશ માત્ર ત્યારે રહેતો નથી. કેમકે લોક-
વાસ એક કઠણ સીજ છે. એમાં પોત્ર માત્ર
પોલાણ છે. એ પોલાણને સાધવા આપણે
આનંદ, ગંદકી (રમત), રાત્રી ને વણર
એકઠાં જો નાં હોય તો આપણે વખત અવ
નહિ, અર્થાત ખાલી સમય આપણે ઇચ્છતાં
નથી, એને બાદ રાખવા ઇચ્છીએ છીએ.

પણ અવકાશ વિરાટનું સિંહાસન છે.
અતીત અવકાશમાં વિશ્વની પ્રતિષ્ઠા છે. જ્યાં
બૃહત્ છે, ત્યાં અવકાશ પોલાણ નથી, નક્કર
છે. સંસારમાં જ્યાં બૃહત્ને આપણે અવકાશતા
નથી ત્યાં જ પોલાણ છે. વિશ્વમાં જ્યાં બૃહત્
વિરાજમાન છે, ત્યાં અવકાશ મનોહર બને છે.
નવસો દેહ જેમ આપણને શરમાવે છે તેમ
સંસારમાં અવકાશ પણ આપણને શરમાવે છે.
કેમકે, આ અવકાશમાં સંદેહ છે, એમાં જડતા છે,
આગસ છે, પરંતુ ખરેખર સંસ્થામીને પછે
અવકાશ એ લજ્જા નથી. તે અવકાશમાં લજ્જા
નથી. એમાં પૂર્ણતા છે. ઉદ્વેગતા નાશાય નથી.

અર્થ દેહવાસની મધ્યમાં જ્યારે રહીએ છીએ,
કેટલાક દિવસે મારે અનંદ, મારે શાન્તિ
હામી છે, આ જ ત્યાં અવકાશ મારે, ત્યાં
સમુદ્રનું વિપુલ અવકાશ - એ અનંદ, અનુભવ
પૂર્ણ પાત્ર-પૂર્ણ કમળ.

જામૃત-એ શુભ પ્રકાશમાંનું પર્ણપૂર્ણ નેત્ર,
શુભ પ્રકાશમાં જે બદલુ વળું પ્રકાશ દેવક શ્યામ
છે. અમૃતરસે જો જ બદુરસ બનેલા પન
રસનો આસ્વાદ બળે છે. જામૃતમાં આદર્શ
પ્રકાશ અનેક વર્ણને જેવે વિચિત્ર, અંશાપર્ણ
એમ જ એક રસ બીજા રસની વિપરીત પાત્ર
બાય છે. એટલા માટે અનેકનાં સ્વપથી પાદમાં
જેવાય છે. એ બધાને એક એક કરીને આગમન-
વાના હોય છે. વૃક્ષમાંની જે ઠાળી કાપવામાં
આવે, એ ઠાળીના ભાર માણસને વહેવો પડે
છે. વૃક્ષે જે ઠાળી છે, તે ઠાળી માથામને
ભાર વહે છે. એકમાંથી અનેકનું વિચિત્ર તેને
જ ભાર માણસને પછે ભેજાડૂપ. એકમાં જે
અનેક છે તે જ માણસને સંપૂર્ણ આશ્રય
આપી શકે છે.

સંસારમાં એક બાળુ આવશ્યક થીક તે
જ બીજી બાળુ અનાવશ્યક થઈ પડે છે.
આવશ્યકને આપણે અટકાવી શકીએ નહિ. તેને
આપણે ખમી લેવું જ પડે છે. જેમ ઘરને
દિવાલ નાં હોય તો આલે નહિ તેમ. પણ બધું
કાંઈ દિવાલરૂપ નથી. એક નાની સરખી બાળીની
તડમાંથી આપણે આકાશ સાથેની મૈત્રી દક્ષી
રાખીએ છીએ. પરંતુ સંસારમાં આ ચાલતું
નથી. આ બાળિયાને ખમી ચકાતી નથી. એને
પૂરી દેવા માટેની સાંસારિક અનાવશ્યક સંદિ
જીવી શાય છે.

પરંતુ વાત હવે કાંઈ (તડ) પૂરવાની, કેમકે
એ કાંઈમાંથી પૂર્ણત્વને પામી શકાય નહિ.
કાંઈમાંથી પ્રકાશ આવે છે, હવા આવે છે. પણ

પ્રકાશ, હવા, આકાશ જે માણસે પેદા નથી કર્યાં જે લોકવાસનાં તેમનું સ્થાન નથી. એ જ નિરાણુ આવશ્યક છે.

માળપણું કલકત્તા ચાલ આવે છે. એ પેણું તળાવ હતું આકાશનું સંજાથી. શહેરની વચમાં દેવલોક અને બુદ્ધોને માટે થોડી ઘણી જગા રોડી લેવું હોય છે. આકાશી પ્રકાશના આતિથ્ય માટે પૃથ્વીએ પોતાનાં જળરૂપી આસન પાથરી રાખેલ હતાં.

એક આવશ્યક સુવિધા એ છે કે તેને સીમા છે. એ સંપૂર્ણ ભેતાલ થઈ શકતું નથી. એ સૌનો સ્વીકાર કરે છે, તેને પર્વની છૂટી છે, એ રવિવારને માને છે. પોતે સામર્થ્ય પછે છે ગણીને રાત્રિને ઇલેક્ટ્રિક લાઈટથી એકદમ હમી નથી કાઢતું. એ પેટો પવન ખડગીના રસ્તે થઈને પાછો ભળિયામાં આવી બિભો રહે છે. કામકાજને સમયે દરવાજો ઓકાય છે. હુદિને વખતે ધમધમ કરતો આવે. રાત્રે ઉઘ ઉઘાડી દે છે. પણ આવશ્યક કાર્યમાં માપ હોય છે. અનાવશ્યક કામઆ માપ નથી હોતાં. આટલા

માટે અમાપના આસને લક્ષ્મી જ ચડી બેસે છે. એને કોઈ ઠેલી શકતું નથી. ત્યારે મનમાં થાય કે દેશ છોડીને સાગી ભઈ, સંન્યાસી થઈ ફરતો ફરે. પણ સંસારમાં તો ટકી શકાય નહિ.

હશે, જવા દો. જેટલાં જોડે ઉતરીએ એટલું વિરાટ વિશ્વ સાથેનો આપણો આનંદ-સંબંધ તૂટે છે. અને એ રીતે એનો અસ્વીકાર કરવામાં બહાદુરી નથી. એને હેલાઈલી કે ટેસાઈલી કરવાની ના હોય. એટલે કે દર્પણમાં પોતાના ચહેરાનું પ્રતિબિંબ પૂરેપૂરું ભેવા, મળું.. “હું” છું” આ વાત ગલીમાં ઘર-વાડીમાં કંઈ વિદ્યુત સ્વરૂપે દેખાય છે. આ વાતને આ સમુદ્ર ઉપર, આકાશ ઉપર સંપૂર્ણ પછે છોડી દેવાય તો જ, તેનો અર્થ સમજી શકાય. તો જ આવશ્યકને છોડી અનાવશ્યકને પકડી આનંદલોકમાં તેની અભ્યર્થના કરી શકાય. ત્યારે દષ્ટાણે સમજી શકાય છે કે અધિએ કોઈ આનવીને ‘અમૃતસ્ય પુત્રાઃ’ કહીને આપ્તકાન કર્યો છે. (ક્રમસઃ)

અનું વિમળા પટેલ

★

ધ્યારાખાણુ

વાર્ષિક સલાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની જોડે ૨૫૫ કમીવધને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો મોકલાય છે. દર માસની બારમી તારીખે એક પોસ્ટ ચાલ છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર આવશ્યક લખવો.

“ધ્યારાખાણુ” કાર્યાલય, રૂપાવતન, બૃહાત્માલ

સુબંધમાં લવાજમ બંધાવું સ્થળ: શાંતિલાલ ગોંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારદે (પૂર્વ)
[‘ધ્યારાખાણુ’માં વપરાયેલા કામખોર રૂપાવતન લાયકાતના કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા

		પૃષ્ઠ	૧૨, સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૧		પૃષ્ઠ
૧ માહક બંધુએને	૨	૬ રામકૃષ્ણલાલી	૧૨
૨ ગોંધી રત્નમલા	૩	■ માકામાદેમની વિચારકલિકાઓ	૧૫
૩ સંગીતના સંભારણાં...	ચિત્રાજન ર. રામ	૫	૮ અસ્તબ્ધિતચે	૧૭
૪ દિમાલપના હૃદયમાં ..	“યાત્રી”	૭	૯ રામલીલીની રત્નમલા	૧૮
૫ ગ્રેમ આંધુની ભેટ ..	વિમળા પટેલ	૧૧	૧૦ ભાપાન યાત્રી ..	સ્વીન્સાય હાફર	૨૧
૧૧ ચુકવો	તનુપ મટ : કવર પેજ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક: ક્ષીરેન ગોંધી • રૂપાવતન મુદ્રણાલય • જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧.૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અડલાહના અંદાઓ .	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	૧

પંડ્ય વીંધ્ય પસતોલથી,
(તમે) રામ તણો આધાર,

(તે) ધધકે લોહીની ધાર;
(અર્થ) શરણાં લઈએ સંતનાં,

સતસંગ નથી સેજડી,
કાળિંગાનો કાળ ને,

(પણ) આગ્ય તણો કટકો;
તેગ તીખા અટકો.

સહ ફાટી યાં ચીંધરાં,
નાંગળ નીર ગળી યાં,

(તે) સાયર યાં સોખાણ;
(તમે) ભરોંસલો ભગવાન.

કેને સંપત સાયખી,
ધર ધૂળવે કે ધણી,

કે કીરત ભરપૂર;
કે હરિસમાં ચુર.

ગરવરની શલ્યા તરી,
ગાંધીએ ભારત તર્યો,

તર્યા ધારના પાણા;
સાંભળ્ય મુંજ શાણા.

સળંગડાયા સેંકડો,
(પણ) કોઠાવિદ્યા વીજળી,

ડાપણડાયા થોક;
(હ) કુળનો દીવો કોક.

(મળિગો = કળિયુગ; નાયગ = લગ્ન; સોખાણ = મુગ્ધાન).
લગસુખ વાદ

三
世
佛
子

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા આપુ ભાગ ૪ : સંપાદક : આધી ભાઈજો ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ... ૦-૨૨

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ... ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : ગુરુદયાલ મલ્લિક

તાબેલરમાં બહાર પડેલ

રામતીર્થની રત્નમાલા ... ૦-૩૫

આવાઆપુ'ના ચાલકોને દયાલ ભઈ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

AMERICAN

ઉદ્દેશ્યભાષાભાગ

વર્ષ ૧૪ [૧૨-ઓક્ટોબર-૧૯૬૧] અંક ૮ મો

આપણે જો પીળના દોષો
જેવાનું છોડી દઈએ તો ઘણું
મેળવીશું અને અનેક વિટંબણા-
માંથી પરી જઈશું.

ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માનિક]

* ત્યાં મનુષ્ય ધ્યાન અને ભગવતચિંતનની આશા રાખે ત્યાં તેમાંનું કશું ન મળે! ધ્યાન ભેદએ તો તે અંતરમાંથી મેળવવું રહ્યું. કાશીવિશ્વનાથની આસપાસ શાંતિ, નિર્મળ, સુગંધી. સ્વચ્છ વાતાવરણ-આદ્ય તેમ જ આંતરિક-પેદા કરવું ને લાગવવું એ સંચાલકોનું કર્તવ્ય હોય. હું જ્ઞાનવાપી નહીં ગયો. મેં અહીં ઈશ્વરને ખોળ્યો, પણ તે ન જડ્યો. મેં મૂંગે મોઢે મોઢે દૂકાની આપી ને નિઃશ્વાસ મૂકી ચાલતો થયો.

* ‘મહાત્મા’નાં હું ખો તો મારા જેવા ‘મહાત્મા’ જ બન્યો.

* ભગવાનની દયા વિષે જો કોઈને શંકા હોય તો આવાં તીર્થક્ષેત્રો જુઓ. તે મહાયોગી પોતાને નામે કેટલાં ધર્મિય, અધર્મ, પાપાંડ, ઇત્યાદિ સહન કરે છે! તેણે તો કહી મેલ્યું છે: યે યથા માં પ્રપદન્તે તાંસ્તિથૈવ ભગમ્બહમ્। એટલે કે ‘કરણી તેવી ભરણી.’ કર્મને મિથ્યા કોણ કરનારું છે? પછી ભગવાનને વચ્ચમાં પડવાપણું જ ક્યાં છે? તેણે તો પોતાનો કાયદો બનાવીને કાયં ધોષ નાખ્યા છે.

* પંદર રૂપિયાની મહોરના માપવાળાને પાઈનું માપ આપીએ તે કેમ ઝટ ગણતરી કરી શકે? શુભમાં શુભ ઈરાદા છતાં, હાથી જેમ દીડીને સાડુ વિચાર કરવા અસમર્થ હોય, તેમ હાથીની હાજતવાળા અગ્રજ દીડીની હાજતવાળા હિંદીને સાડુ વિચાર કરવા કે નિયમ દોરવા અસમર્થ જ હોય.

* ખરો ખોટો પણ જે એવો ધર્મ માન્યો છે કે મનુષ્યે માંસાદિક ન ખાવાં ભેદએ. જીવનનાં સાધનોની પણ હદ હોય. જીવવાને

ખાતર પણ અમુક વસ્તુઓ આપણે ન કરીએ. * મારા લવિષ્યની બાળતમાં મારું ધાતું કંઈ જ ઈશ્વરે ઊભવા નથી દીધું. એમ કહીએ તો ચાલે.

* આ જગતમાં જ્યાં, ઈશ્વર કહો કે સત્ય કહો, તે સિવાય બીજું કંઈ જ નિશ્ચિત નથી, ત્યાં નિશ્ચિતપણુનો ખાલ કરવો એ જ દોષમય લાગે છે. આ જે બધું આપણી આસપાસ દેખાય છે ને બને છે તે બધું અનિશ્ચિત છે, ક્ષણિક છે; તેમાં જે એક પરમ તત્ત્વ નિશ્ચિત રહે છુપાયેલું છે, તેની ગાંધી સરાખી થાય; તેની ઉપર શ્રદ્ધા રહે. તો જ જીવ્યું સાર્થક થાય. તેની સોધએ જ પરમ પુરુષાર્થ છે.

* આપણે આપણા કર્તવ્યનું પાલન કર્યું, તેનું ફળ ભલે આપણને ભેવાનું ન મળે. પણ, શુભ કાર્યનું ફળ શુભ જ છે એવો મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે. ગર્જ શુભરીનો વિચાર કરવા કરતાં હવે આપણે શું કર્તવ્ય છે એ વિચાર કરવો વધારે સારું છે. એટલે આપણે એ વિચારીએ.

* ભાર્ગ જે બાપ જેવા છે તો નાના ભાઈની વિધવાનો બોલો ભારે ગણશે એમ તેં કેમ ધાતું? તું જ પહેલો મરણે એમ પણ કેમ ધાતું? પાલન કરનાર ઈશ્વર છે; નથી તું ને નથી ભાર્ગ. વીરો ઉતરાવીને તે તારાં બાળબચ્ચાને પણ પરાધીન બનાવ્યાં. તેઓ કેમ સ્વાવલંબી ન થાય? અસંખ્ય ગરીબોનાં બાળબચ્ચાનું શું થાય છે? તું તને તેમના જેવો કાં ન ગણે?

* ગીનાવાચનની અમર મારા સહાધ્યાયીઓ ઉપર તો જે પડી હોય તે તેઓ ભણે. મારે સાડુ તો તે પુસ્તક આચાર્યનું એક પ્રૌઢ માર્ગ-

દશક યર્ષ પડ્યું તે પુસ્તક મારો ધાર્મિક દોષ યર્ષ પડ્યું. અભણ અંગ્રેજી શબ્દની જોડણી કે તેના અર્થને સારુ હું જેમ અંગ્રેજી શબ્દોષ જોડતો તેમ આચારની સુરકેલીઓ, તેના અટપટા કોર(ધે)ડા ગીતાણ પાને ખોટાવતો. અપરિચ્છ, સમભાવ વગેરે શબ્દોએ મને પકડ્યો. સમભાવ કેમ કેળવાય, કેમ જળવાય? અપમાન કરતા અમતદારો, લાચ લેનારા અમલદારો, નકામો વિરોધ કરનારા ગર્ધ કાઢતા સાથીઓ વગેરે, અને જેમણે બારે ઉપકાર થયો હોય એવા સજ્જનો વચ્ચે બેઠ નહીં એટલે શું? અપરિચ્છ તે કેમ પડાતો હતો? દેહ છે એ ક્યાં જોઈએ પરિચ્છ છે? સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિચ્છ નથી તો શું? પુસ્તકોના ધોધાના કબાટો બાળી નાખવા? ઘર બાળીને તીથ કરવું? હામરો જ જવાબ મળ્યો કે ઘર બાળ્યા વિના તીથ થાય જ નહીં. અંગ્રેજી કાયદાએ મદદ કરી રોજના કાયદાના સિદ્ધાંતો ની આચો યાદ આવી. 'દુશ્મી' ગળેના અર્થ' ગીતાણના અભ્યાસને પરિણામે વિશેષ સમજાયો, કાયદાના શાસ્ત્ર વિષે માન વધ્યું. તેમજ પશુ મેં 'ધર્મ' ભાળ્યો. દુશ્મની પામે કરોડો હોય છતાં તેમની એક પાઈ જગ તેની નથી, તેમ મુશુમ્યે વતવું રહ્યું એમ હું ગીતાણમાંથી જાન્યો. અપરિચ્છી યવામાં, સમભાવી યવામાં હેતુનું, હૃદયનું પરિવર્તન આવશ્યક છે એમ મને હીવા જેવું દેખાયું. જાણકોની અને સ્ત્રીની રક્ષા તેનો અને આપણે પેદા કરનાર કર્યો.

જેમ આપણામાં પરિવર્તન થાય કે નિકાસ થાય તેમ આપણાં આત્મોમાં કે સાથીઓમાં પણ યવો જોઈએ, એ મિત્રતા છે.

* પ્રચારનું કામ મેં એક જ રીતે કરી બાધ્યું છે: આચારથી અને આચારની જોડે જિજ્ઞાસુ સાથે વાતીવાપથી.

* સુધારા કરવાને ખાતર પણ પોતાની શક્તિ બહાર ન જવું ઘટે.

* હું ત્રણ વખત પેટ બરીને જામતો ને બપોરની આ પશુ પીતો. હું કદી અટપટારી નહોતો. નિરાશિવાહારમાં અને મક્કાતા વિના જે જે સ્વાદો કરી શકાય તે કરતો. છ સાત વાગ્યા પહેલાં ભાગ્યે શીકતો. આ ઉપરથી મને લાગ્યું કે હું પણ એ સવારનું ખાણું છોકું તો માથાના દરદમાંથી અવશ્ય મુક્ત પાઉં. મેં સવારનું ખાણું છોકરું થોડા દહાડા વસતું તે લાગ્યું, પણ માથાનું દરદ તો ગયું જ એ ઉપરથી મેં 'ધાયુ' કે મારો ખોરાક હાજત કરતા વધારે હતો.

* સાદુ ખેતરાઉ લાવુ કે ઠાંગી મારી લઉં, તેમાં માપમર હુંક પાળી નાખી, સાદુ ત્રીજા પદાએલા કપડામાં લપેટી, પેટ ઉપર મૂકી ને તેને પાટાથી બાંધી, આ લોપરી રાતના સૂતી વખતે બાંધતો ને સવારે અથવા રાતમાં જાગી જાઉં તો ત્યારે કાઢી નાખતો, તેથી મારી કબજિયાત નાબૂદ થઈ. આ માટીના ઉપચારે મેં ત્યાર બાદ મારા ઉપર ને મારા અનેક સાથીઓ ઉપર કથો અને લાગ્યે દોષને વિશે નિષ્ક્રમ ગયાનું અને સ્મરણ છે.

* ઘણે ઘણે વેધ, હકીમ અને દાકતરને ત્યાં દોડવાથી ને ચરીરમાં અનેક વસાણાં અને રસાયણો બરવાથી મનુષ્ય પોતાનું જીવન દૂકું કરે છે, એટલું જ નહીં પણ પોતાના મન ઉપરનો કાબુ ખોઈ જોડે છે, તેથી મનુષ્યત્વ ખોઈ જોડે છે, અને ચરીરનો સ્વામી રહેવાને બદલે ચરીરનો સુવામ બને છે.

વધે છે લાલથી લોલ; લોલ છે મૂળ પાપનું

૬. વા.

અબ્દુલ્લાનો બાપ ધન મૂકી ગયો હતો તે એણે ઉઠાડ્યું નહિ, પણ ઉલટો તેમાં વધારો કર્યો, અને ૮૦ ઊંટ વેચાતા લઈને તેને ભાડે ફેરવવાનો ધંધો એ કરવા મંડ્યો.

એકવાર એણે પોતાના ઊંટ ઉપર સામાન ભરીને બસરા પહોંચાડ્યો, અને ત્યાંથી બગદાદ પાછા આવતાં વનમાં એક ઠેકાણે એણે લીકું ઘાસ ભેંચું એટલે ઊંટને ચરવા છોડ્યા ને પોતે થાક ખાવા બેઠો. એટલામાં એક ફરીર ત્યાં આવી ચડ્યો. કથાંથી આવ્યા, ક્યાં જાઓ છો?—એવા પ્રશ્નોત્તર થયા પછી બેંચ જણે ભાતું કાઢ્યું ને જમ્યા. પછી ફરીર કહે, ‘અહિં પાસે જ એક ઠેકાણે ધનભંડાર છે. તે પશુ એટલો સોટો કે આ તમારા ૮૦ ઊંટ ઉપર સોતું ને હીરાભાણેક ભરે તોય તે ખૂટે નહિ.’

આ સાંભળીને અબ્દુલ્લા હસ્યો, કેમ કે એ જાણતો હતો કે ફરીર ‘ઝોડું’ ન બોલે. એ તો ફરીરને લેટી પડ્યો ને બોલ્યો, ‘બાવાજી, પૈસો તો તમારે મન તુચ્છ વસ્તુ છે, એટલે ભંડાર ક્યાં છે તે મને દેખાડો. હું ધન મારા ઊંટો ઉપર ભરીશ ને તે માઢલો એક ઊંટ તમને આપીશ.’

ફરીરે પ્રત્યુત્તર વાળ્યું, ‘અબ્દુલ્લાભાઈ, તમે પોતે પશુ સમજતા હોયો કે તમને મારે લીધે જે લાભ થાય એમ છે તેના પ્રમાણમાં એક ઊંટ એટલે કાંઈ નહિ. તમને જે વાત ન કરી હોત ને બધો ખર્ચનો હું ઉપાસી લેત તો તમને શું મળત? પણ મેં જોણે ભાવે વાત કરી એટલે માત્ર મન કેવું ‘ઝોડું’ છે તે તમે સમજ્યા હો. આપણું બેંચનું કંઠ્યાણ થાય અને તમે

મને જીવો ત્યાં લગી સંભારો એવી ગોઠવણ હું કરવા ધારું છું. જેથી આપણને બેંચને લાભ થાય અને ન્યાય સરખો તોળ્યો ગણાય એવી સૂચના હું કરું છું. તે માનવી ન માનવી તે તમે જાણો. આપણે આ બધા ઊંટ ત્યાં લઈ જાવ્યે, ને એના ઉપર રતનધન ભરીએ. પછી એમાંથી અર્ધો એટલે ૪૦ ઊંટ તમે રાખો ને અર્ધો તમે મને આપો. પછી તમે તમારે ને હું મારે મારો. આમાં તમારે કે મારે, કોઈને કાચવાવાપણું નહિ રહે. તમે મને ૪૦ ઊંટ આપશો; પણ તમને ધન મળશે તેના તમે હજારો ઊંટ વેચાતા લઈ શકશો.’

ફરીરની વાત તો સાંચી હતી, તો પણ પોતાને જે લાભ થાય તેમ હતું તેના વિચાર કર્યો વિના, ‘હાય, હાય, મારે ૪૦ ઊંટ દેવા પડશે’ એમ ફરીરે અબ્દુલ્લા દુઃખી થઈ ગયો. વળી આ ફરીર મારા જેટલો સાહુકાર થઈ જાય એમ છે તે જાણીને એના દુઃખમાં વધારો થયો. તો પણ શું થાય? નિરુપાય બનીને એણે ફરીરની વાત માની.

જે ઊંચા પર્વતની વચ્ચે સાંકડી ગાળી હતી, ત્યાં બે ઊંટ હારેહાર ન ચાલી શકે. તેમાં થઈને અબ્દુલ્લા તથા ફરીર ચાલ્યા. થોડેક આધે જઈને ઊંટને નીચે બેસાડ્યા. ફરીરે માંડી બેગી કરીને ચક્રમકથી દેવતા કર્યો ને તેમાં ખૂંપ નાખ્યો. પછી એ કાંઈક મન્ત્ર શબ્દો, એટલે વાદળી જેવો ફાળો ખૂંવાડો થયો ને ઊંચે આકાશમાં ગયો. વાદળીના ફરીરે જો ભાગ પાડ્યા, એટલે જલણે બારણું ન ઉઘટે એવી રીતે પર્વતના ચે બે ભાગ પડ્યા, અને સામે એક શબ્દ હવેલી જેવામાં આવી.

હવેનીમા પાર વિનાતુ ધન હતુ તે જોઈને એક દાણુ પચુ ખમ્યા વિના અબડુવા સૈનૈયાના કાયળા બરવા મડયો પછી એણે બેયુ તો ફફીર સોના કરતા ફીરામાણેક વધારે લેતો હતો, એટલે એણે પચુ નોતુ જોણુ ને ફીરામાણેક વધારે લારી, અને બરેવા કાયળા જિટ ઉપર ચડાવ્યા હવે તો હવેનીમા ઠેઠો બધ કરીને સો સૌને માગ લેવાનો જ રહ્યો ત્યા તો ફફીર પાછો હવેનીમા ગયો ને સોનાની ઠેઠી માથી લાકડાની ડમી લેતો આવ્યો. ડમીમા કાંઈક આગલુ હતુ તે એણે અબડુવાને બતાવ્યુ ને તે એણે પોતાના મૂઆમા મૂકી પડી જિટ અધાં અધાં વહેલી લીધા ને જ નીમા થઈને જાગી આવ્યા હતા તે જ માર્ગે આવી ચડ્યા મોટી સડક આવી ત્યા લગી બેવ સાથે આ યા હવે ફફીરને બસરા તથા અબડુવાને બગલક બવાતુ હતુ, એટલે અબડુ ત્રણે ફફીરનો પાક માન્યો ને એન સવામ કરીને આવતો થયો.

અબડુવાના જિટ ત્યા થોડેક આવે હડના ગયા હતા, એની આમગ તે જઈ પહોંચ્યો ત્યા તો એના જીવરમા કુતખતા ને અદેખાઈની આગ ભજૂડી ઉઠી આનીસ જિટ ગયા તેથી એના પેઠમા બળવા મડયુ, અને એના ઉપર ચડાવેલુ ધન પોતાને મળ્યુ નહિ એટલે વગી એનો છુવ વધારે બળ્યો એણે વિચાર કયો, 'ફફીરને આટલા પૈસાને શુ કરવા ટો? એ તો આમા ધનબહારનો ધણી છે એટલે જ્યારે કામ પડે ત્યારે એએ એટલુ ધન આણી શકે એમ છે એટલે એની પાસેથી ધન સહિત ૪૦ જિટ હું લઈ લઉં'

અબડુવાએ પોતાના જિટને જિશા રાખ્યા, ને ફફીરને સાક કરીને ભિલા રહેવા કહ્યુ પડી એ ફફીર આગળ દોડી ગયો, ને કહે 'સાઈ,

આપણે છુટા પડ્યા ન પડ્યા ત્યા એક વિચાર મને આવ્યો, તે આપણે પહેલા નહોતો કયો તમે રહ્યા સાધુ તે સમારથી વિરક્ત રહીને ખુલાની જાહગી કરો એટલે આ જિટને સભા બતાવમારે જેટની કાચ કરવી પડે તેની કંપના તમને ન આવે તમે ત્રીસ જિટ રાખો ને દસ મને આપો હું ચાનીશ જિટ સાચવુ કે પચાસ એમા મને કાંઈ ફેર નહિ પડે'

ફફીર કહે તમમરી વાત સાચી છે, પણ તે પહેલા મારા જ્ઞાનમા નહોતી આવી હવે મને ચિન્તા થાય છે એટલે બે દસ જિટ તમને ગમે તે લઈ જાઓ'

અબડુવાએ ફફીરને આપેલા જિટમાથી સારા ભેઈને દસ તારબ્યા એણે ધાર્યું નહોતુ કે ફફીર આમ અટપટ દસ જિટ આપી દેશે, છતાં આપી લીધા એટલે એનો લોભ વધ્યો, ને એણે વિચાર કયો, કે 'આની આગળથી બીજા દસ લઈ લેવા એ કાંઈ કડલુ કામ નથી' એટલે દસ આપ્યા તેનો પાક માન્યા વિના અબડુ ના કહે, 'ફફીર બાદશાહ, તમે ત્રીસ જિટ નહિ સાચવી શકો એને સાચવતા તમે દુખીના દાગિયા થઈ જાઓ એ મને બહુ વસચુ લાગે છે એટલે મારી વિનંતિ છે કે બીજા દસ મને સોંપો આ મને લાભ થાય એટલે નહિ પણ તમને પીકા ન થાય એટલા સારુ કહુ છું મારે તો એક જિટ હોય કે નો બધુય સરખુ'

ફફીરને અબડુ નાની વાત ગમી ને એણે બીજા દસ જિટ આપ્યા હવે અબડુવા સુ તાન કરતા સાહુકાર થઈ ગયો, ને એને સતોષ થાય એની રિયતિ હતી, પચુ એમ સતોષ કયા રેઠો પડયો હતો! ઉવટુ, જલોદરનો રોગી પાણી પી પી કરે ને એને અધિક તરસ લાગે તેમ આ વધારાના વીસ જિટ અબડુવાને બખ્યા,

વધે છે લાલથી લોભ; લોભ છે મૂળ પાપનું

દ. વા.

અબ્દુલ્લાનો આપ ધન મૂઠી ગયો હતો તે એણે ઉઠાડ્યું નહિ, પણ ઉઠ્યો તેમાં વધારો થયો, અને ૮૦ ઊંટ વેચાતા લઈને તેને લાઠે ફેરવવાનો ધંધો એ કરવા મંડ્યો.

એકવાર એણે પોતાના ઊંટ ઉપર આમાન ભરીને બસરા પહોંચાડ્યો, અને ત્યાંથી બગદાદ પાછા આવતાં વનમાં એક ઠેકાણે એણે લીકું ઘાસ ભેટું એટલે ઊંટને ચરવા છોડ્યા ને પોતે થાક ખાવા બેઠો. એટલામાં એક ફકીર ત્યાં આવી ચડ્યો. ક્યાંથી આવ્યા, ક્યાં જાયો છો?—એવા પ્રશ્નોત્તર થયા પછી બેચ જણે ભાતું ઠાડ્યું ને જગ્યા. પછી ફકીર કહે, ‘અહિં પાસે જ એક ઠેકાણે ધનભંડાર છે. તે પણ એટલો મોટો કે આ તમારા ૮૦ ઊંટ ઉપર સોનું ને હીરાભાણેક ભરે તોય તે ખૂટે નહિ.’

આ સાંભળીને અબ્દુલ્લા હરખ્યો, કેમ કે એ જાણતો હતો કે ફકીર ‘જોડું’ ન બોલે. એ તો ફકીરને ભેટી પડ્યો ને બોલ્યો, ‘ભાવાણ, પૈસો તો તમારે મન તુચ્છ વસ્તુ છે, એટલે ભંડાર ક્યાં છે તે મને દેખાડો. હું ધન મારા ઊંટો ઉપર ભરીશ ને તે મારેલો એક ઊંટ તમને આપીશ.’

ફકીર પ્રાધુત્તર વાળું, ‘અબ્દુલ્લાભાઈ, તમે પોતે પણ સમજતા હશે કે તમને મારે લીધે જે લાભ થાય એમ છે તેના પ્રમાણમાં એક ઊંટ એટલે કાંઈ નહિ. તમને મેં વાત ન કરી હોત ને બધો ખજાનો હું ઉપાડી લેત તો તમને શું મળત? પણ મેં જોયે ભાવે વાત કરી એટલે માનું મન કેવું મોડું છે તે તમે સમજ્યા હશે. આપણું બેયનું કન્યાણ થાય અને તમે

મને જીવો ત્યાં લગી સંભારો એવી મોઠવણ હું કરવા ધાડું છું. જેથી આપણને બેયને લાભ થાય અને ન્યાય સરળો તોલ્યો ગણાય એવી સૂચના હું કરું છું. તે માનવી ન માનવી તે તમે જાણો. આપણે આ બધા ઊંટ ત્યાં લઈ જાવ્યે, ને એના ઉપર રતનધન ભરિયે, પછી એમાંથી અર્ધો એટલે ૪૦ ઊંટ તમે રંડાવો ને અર્ધો તમે મને આપો. પછી તમે તમારે ને હું મારે મારે. આમાં તમારે કે મારે, કોઈને કોચવાવાનું નહિ રહે. તમે મને ૪૦ ઊંટ આપશો; પણ તમને ધન મળશે તેના તમે હજારો ઊંટ વેચાતા લઈ ચકશે.’

ફકીરની વાત તો સાચી હતી, તો પણ પોતાને જે લાભ થાય તેમ હતું તેના વિચાર કર્યા વિના, ‘હાય, હાય, મારે ૪૦ ઊંટ દેવા પડશે’ એમ કરીને અબ્દુલ્લા ડુઃખી થઈ ગયો. વળી આ ફકીર મારા જેટલો સાહુકાર ધર્મ ભય એમ છે તે જાણીને એના ડુઃખમાં વધારો થયો. તો પણ શું થાય? નિરુપાય બનીને એણે ફકીરની વાત માની.

જે જીવ્યા પર્વતની વચ્ચે સાંકડી ગાળી હતી, ત્યાં જે ઊંટ હારોહાર ન ચાલી શકે. તેમાં યઈને અબ્દુલ્લા તથા ફકીર ચાલ્યા. થોડેક આગે જઈને ઊંટને નીચે બેસાડ્યા. ફકીરે સાંકડી ભેગી કરીને ચક્રમકથી દેવતા કર્યો ને તેમાં પૂપ નાખ્યો. પછી એ કાંઈક મન્ત્ર બણ્યો, એટલે વાદળી જેવો કળો પૂંવાડો થયો ને જાણે આકાશમાં ગયો. વાદળીના ફકીરે જે ભાગ પાડ્યા, એટલે બાણે ખારણું ન ઉઘડે એવી રીતે પર્વતના ચે જે ભાગ પડ્યા; અને સામે એક ભવ્ય હવેલી જોવામાં આવી.

હવેત્રીમા ખાર વિનાનું ધન હતું તે ભેઈને એક ફણ પથ્ર ખમ્યા વિના અબ્દુલા સોનીયાના કાથળા લારવા મડ્યો પડી એણે ભેયુ તો ફરીર સોના કરતા હીરામાણેક વધારે હેતો હતો, એટલે એણે પથ્ર સોનું ગોઠું ને હીરામાણે-વધારે બની, અને ભરેલા કાથળા ઊંટ ઉપર ચડાવ્યા હવે તો હવેત્રીનો ઉડેલો બધ કરીને સો સોનો માર્ગ લેવાનો જ રહ્યો ત્યા તો ફરીર પાછો હવેત્રીમા ગયો ને સોનાની કેડી માથી લાકડાની ડમી હેતો આવ્યો ડબીમા કાંઈક આજુબુજુ તે એણે અબ્દુલાને બતાવ્યું ને તે એણે પોતાના જૂઠામા મૂકી પડી ઊંટ અધી અધી વહેલી લીધા ને મદનીમા ઘઈને જ્યાથી આવ્યા હતા તે જ માર્ગ આવી ચડ્યા મોટી સડક આવી ત્યા ભગી બેચ સાથે આવ્યા હવે ફરીરને બસરા તથા અબ્દુલાને ખગડાક બજારનું હતું, એટલે અબ્દુલાએ ફરીરનો પાક માન્યો ને એને સવામ કરીને આવતો થયો

અબ્દુલાના ઊંટ ત્યા થોડેક આવે હતા ગયા હતા, એની આજળ તે જઈ પહોંચે ત્યા તો એના જાતરમા કૃતબતા ને અદેખાઈની આગ ભભૂકી ઉઠી ચાલીસ ઊંટ ગયા તેથી એના પેન્મા બગવા મડ્યું, અને એના ઉપર ચડાવેલું ધન પોતાને મળ્યું નહિ એટલે વગી એનો છવ વધારે બળ્યો એણે વિચાર કર્યો, ‘ફરીરને આટલા પૈસાને શું કરવા ઠેઈ એ તો આખા ધનલકારનો ધણી છે, એટલે જ્યારે કામ પડે ત્યારે જો એ એટલું ધન આણી શકે એમ છે એટલે એની પાનેથી ધન મહિત જા ઊંટ હું લઈ લઉં’

અબ્દુલાએ પોતાના ઊંટને ઊભા રાખ્યા, ને ફરીરને સાદ કરીને ઊભા રહેવા કહ્યું પડી એ ફરીર આગળ દોડી ગયો, ને કહે ‘સાઈ,

આપણે છુટા પડ્યા ન પડ્યા ત્યા એક વિચાર મને આવ્યો, તે આપણે પહેલા નહોતો કર્યો તમે રહ્યા સાધુ, તે સમારથી વિરજા રહીને ખુદાની બદગી કરો. એટલે આ ઊંટને સવા બતા તમારે કેટલી કાચ કરવી પડે તેની કમ્પતા તમને ન આવે તમે ત્રીસ ઊંટ રાખો ને દસ મને આપો હું ચાલીસ ઊંટ સાચવું કે પચાસ એમા મને કાંઈ ફેર નહિ પડે’

ફરીર કહે, તમારી વાત સાચી છે, પણ તે પહેલા મારા માનમા નહોતી આવી હવે મને ચિન્તા થાય છે એટલે જો દસ ઊંટ તમને ગમે તે લઈ બચો’

અબ્દુલાએ ફરીરને આપેલા ઊંટમાથી સારા ભેઈને દસ તારબ્યા એણે ધાર્યું નહોતું કે ફરીર આમ જટપટ દસ ઊંટ આપી દેશે, છતા આપી લીધા એટલે એનો હોભ વધ્યો, ને એણે વિચાર કર્યો, કે ‘આની આગળથી બીજા દસ લઈ લેવા એ કાંઈ કંઈક કામ નથી’ એટલે દસ આખ્યા તેનો પાક માન્યા વિના અબ્દુલા કહે, ‘ફરીર બાદશાહ, તમે ત્રીસ ઊંટ નહિ સાચવી શકે! એને સાચવતા તમે ફુખીના દાણિયા ઘઈ બચો એ મને બહુ વસતુ લાગે છે એટલે મારી વિનંતિ છે કે બીજા દસ મને સોપો! આ મને લાભ થાય એટલે નહિ પણ તમને પીડા ન થાય એટલા સારું કરું છું મારે તો એક ઊંટ હોય કે સો બધુય સરખું’

ફરીરને અબ્દુલાની વાત ગમી ને એણે બીજા દસ ઊંટ આખ્યા હવે અબ્દુલા શુ તાન કરતા સાહુકાર થઈ ગયો, ને એને સતોષ થાય એવી સ્થિતિ હતી, પણ એમ સતોષ કયા રેડા પડ્યો હતો? ઉરડું, જલોદરનો શેઠા પાણી પી પી કરે ને એને અધિક તરસ લાગે, તેમ આ વધારાના વીસ ઊંટ અબ્દુલાને મળ્યા,

તેથી એને વધારે હોણ લાગ્યો ને ફકીર આગળ વીસ રહ્યા તેય પોતાને મળી જાય તો કેવું સારું એવો વિચાર એને આવી.

એટલે એણે ફકીર આગળથી વીસ માણવા દસ લીધા. પછી દસ રહ્યા તે હેવા સારુ એ તેને પગે પડ્યો અને બોલ્યો, 'આટલી શિક્ષા મને આપો ને મારા ઉપર અનન્ત ઉપકાર કરો.' ફકીર કહે, 'બહે,' એટલે એનો આનંદ મનમાં માચ નહિ.

ફકીર બોલ્યો, 'બાઈ અબ્દુલ્લા, તમે સાંભાળજો, ને સદા સર્વદા ધ્યાનમાં રાખજો કે જો માણસ પોતાનું ધન અનાથને સહાયતા કરવામાં ન વાપરે તો તે અદ્વા તેની આગળ રહેવા દેતા નથી. ધન કેવું ને લઈ લેવું તે પરવરદિગારના હાથમાં છે. એણે હુનિયામાં મરીબાઈ એટલા સારુ રહેવા લીધી છે કે ગરીબને દાન કરીને સાહુકાર તેને પરલોકમાં મોગણું સુખ લોભવવાનું સાધન કરી મૂકે.'

પણ અબ્દુલ્લાના હોભને થોળ નહોતો. આથી ધરમની વાત એને કયાંથી ગમે? એકે એક જિંદ એને મળી ગયા, એના ઉપર ચડાવેલું ધન મળ્યું, તોય બાઈને સંતોષ નહોતો. એટલે એને વિચાર આવ્યો કે પોતાને જે ધન મળ્યું તેના કરતાં પણ ફકીરની આગળ રહેલી ડબીનું મૂલ્ય વધારે હશે, ને ડબીવાળા આંજણમાં અલૌકિક શુભ હશે. ડબી પણ ફકીર આગળથી લઈ લેવી એવો એણે નિશ્ચય કર્યો.

એ ફકીરને લેવી પડ્યો ને ચાલી નિકળ્યો. પણ પછી જાણે કાંઈ સાંભળ્યું ન હોય તેમ એ માણે આવ્યો, ને ફકીરને કહ્યું, 'બાવાજી, આ ડબીનું તમારે શું કામ? મને આપો ને. તમારા જેવા ત્યાગી આંજણને શું કરે?'

ફકીરે અબ્દુલ્લાને ડબી ન આપી હોત તો ઘણું સારું યાત્ર પણ એનાથી તે જળવાન

હતો, એટલે સ્વેચ્છાએ ન આપે તો પરાણે લઈ લેવી એવો વિચાર તેણે કરી રાખ્યો હતો.

ફકીરે ડબી દેવાની ના ન પાડી, એટલું જ નહિ પણ તરત કાઢી આપી, ને કહ્યું, 'દયો, બાઈ, હવે તો તમારો મનોરથ પૂર્ણ થયો ને? હજી પણ કાંઈ જોઈએ તો બોલજો, સહાય ન રાખતા. મારા હાથમાં જે હોય તે તમને આપ્યું જ જાણો. તમારા મુખમાંથી વેણ નિકળે એટલી જ વાર.'

અબ્દુલ્લાએ ડબી ઉઘાડી, આંજણ ભેંચું ને કહ્યું, 'બાવાજી, તમે મારા ઉપર આટલો ઉપકાર કર્યો છે, તો કૃપા કરીને કહો કે આ આંજણમાં શું શુભ છે.'

'બાઈ અબ્દુલ્લા,' ફકીર કહે, 'એમાં અફળત ને ચમત્કારી શુભ છે. થોડુંક આંજણ ડાબી આખની પાંપણે લગાડો તો પૃથ્વીના ઉદરમાં પડેલા રત્નભંડાર તમે દેખો, પણ જો એ જમણી આંખે સહેજ પણ ઝાડી જાય તો અંધાપો આવે.'

'હીક તો હું થોડાક પ્રયોગ કરી જોઉં,' એમ કરીને અબ્દુલ્લાએ ડબી ફકીરના હાથમાં આપીને કહ્યું, 'થોડુંક આંજણ મારી ડાબી આંખે ચોપડો, કેમ કે તમે મારા કરતા વધારે સારી રીતે લગાડી શકશો. અટ કરો.'

અબ્દુલ્લાએ ડાબી આંખ બંધ કરી ને ફકીરે આંજણ ચોપડ્યું. પછી એણે આંખ ઉઘાડી તો ફકીરની વાત સાચી નીકળી, કેમકે રત્નભંડાર ને સુવર્ણપર્વત એની દિગ્ધિએ પડ્યા.

પણ જમણી આંખ બંધ રાખવી પડી તે અબ્દુલ્લાને આકરું લાગ્યું, એટલે તેણે ફકીરને કહ્યું, 'મારી જમણી આંખ પરાણે બંધ રાખી, તે હજી મર્મ. એટલે થોડુંક આંજણ એના ઉપર ચ ચોપડો.'

ફકીર કહે, 'એમાં મને કાંઈ વાંધો નથી,

માસે દસની હોસ્પિટલમાં ચિંતા અને
ગદાનિનું ઘેરું મોરુ ફરી વળ્યું. ડોક્ટરોના
અથાગ પ્રયત્નો પછી એક પણ ફેસ સુધરી
શક્યો નહિ. ડોક્ટરો વારંવાર એકઠા થતા
અને વિગણતા છતાં કશાં નિર્ણય પર આવી
શકતા નહોતા. દિનપ્રતિદિન ફાંસનું સ્વર્ગ સમુ
શહેર સ્થાનભૂમિ જેવું ઉભરકે બની રહ્યું
હતું. સારાએ શહેરમાં બધે યમરાજનું તાંકવ
નૃત્ય ખેલાયું હોય તેમ ગલીએ ગલીએ અસહ્ય
મુડકાંઓ દુર્ગંધથી ફેરતાં રાગતાં હતાં.
કનેહી સંબંધીના થબને દફનાવાની પણ હિંમત
કોઈ કરી શકતું નહોતું. સોના મનમાં ભારે
દહેશત હતી.... રખેને... મુડકાંને દફનાવાં
જતાં અમે પણ મરકીના ભોગ થઈ પડીશું.
આવી બેસુમાર હાલત સારાએ નગરમાં વ્યાપી
હતી.

એક દિવસ સરકારના વડાઓએ શહેરના
વિખ્યાત ડોક્ટરોને એકઠા કર્યા અને માનવ-
બક્ષી આ રોગને મહાત કરવા શા શા ઉપાયો
લેવા તેનો આખરી નિર્ણય કરવા બહેર કર્યું.
લાંબા વિચાર વિનિમયને અંતે એક વયોવૃદ્ધ
અને અનુભવી ડોક્ટરે કહ્યું: “પ્લેગના જંતુઓ
શરીરમાં કયાં અને કેવી રીતે કામ કરે છે એનું
પ્રત્યક્ષ કારણ શોધવું એકદમ અશક્ય. અને એ કારણ
પ્લેગના મૃતપાવ રોગીને “પોસ્ટમોર્ટમ”
કરીને જ શોધી શકાયો.”

સૌ ડોક્ટરોને આ અનુભવી ડોક્ટરનું કથન
દૃઢ સંસરણું ઉતરી ગયું. સૌ એક મત થયા.
પણ અરે.... ડોક્ટર પણ આખરે તો કાળા
માથાનો જ માનવી ને? એને દેહ ગગ દેમ
હુટે? સૌ ડોક્ટરો મનમાં બાણતા જ હવાં કે

મુડકાંનું “પોસ્ટમોર્ટમ” કરવા જતાં તો
આપણે પોતે જ યમરાજને લેટવું પડશે. આવી
સ્થિતિમાં આવું આમરાંત લેવું સાહસ કોણ કરે?

સમુદ્રમંથન કરવા માટે સેંકડો દેવ દાનવ
એકઠા મળેલા પરંતુ મંથનમાંથી નિકળેલું
હુણહુણ ઝેર પીધા કોણ તૈયાર થાય? અહીં
પણ એવું જ પરિણામ આવ્યું. “પોસ્ટમોર્ટમ”
કોણે કરવું એનો નિર્ણય કયાં વિના સૌ નીચી
સુંડી કરીને વિગણાયા.

ઘેર આવી કોઈ ડોક્ટરોએ પોતાના હોદાના
રાજીનામા લખ્યા, કોઈ ડોક્ટરોએ રમના
રિપોર્ટો લખ્યા... પણ... એક જુવાન ડોક્ટરને
આ વાત રૂચી નહિ. એને આ પરિસ્થિતિ
અસહ્ય લાગી એને રાત્રે લગીરે નિદ્રા ન આવી.
એ બેઠો બેઠો વિચારતો હતો. શું માનવભૂત
ધાણીની પેઠે બૂંબાય જશે? શું સમસ્ત માનવી-
ઓ મૃત્યુના મુળમાં જ ઘસકાઈ જશે? પણ
આખર.... શો ઉપાય? એટલામાં... એકાએક
એની નજર તેના ખંડમાં એક ખૂણમાં બળતા
નાનુંકડા દિવડા પર પડી.... અને.... આ
જુવાન ડોક્ટરને તત્કાળ જીવનની પ્રેરણા બગી
બિડી. એના અંતરમાં પ્રકાશ પથરાયો અને એ
મનમાં બળકી બિડ્યો.

“જાવને સજાગાધ્યા વિના જગતને પ્રકાશિત
કરી શકાય ખરું કે?”

“પથ્થરને પાયામાં હોમ્યા વિના ઈમારત
ખાંધી શકાય ખરી કે?” એણે પ્રખર આત્મ-
બળ સાથે જીવન અને મરણનો નિર્ણય કરી
લીધો. અને દુનિયા બ્યારે માદ અંધકારમાં
હુળી ગઈ ત્યારે આ જુવાન ડોક્ટર એકલો
અટલો મૃત્યુને હસતો મોંએ લેટવા ઉપડ્યો.

એણે હાથોહાથ ફાનમ અને જરૂરી સામગ્રી એકઠી કરી લીધી એટલું જ નહિ પણ હોસ્પિટલના એક વાર્ડમાંથી પ્લેગના રોગગ્રી મૃત્યુ નિપજેલા એક મૃતદેહને ઊપાવી લાવ્યો અને એકને હાથે એણે પોસ્ટમોર્ટમ શરૂ કર્યું

મહાપોલીએ જેમ મમાધિમાઈશ્વર માથે મથે મૂગે વાતોવાપ જેવે તેમ આ ડૉક્ટર પણ મૃત્યુ સાથે મૌન યુક્તેગો થવાવવા માડયો અરુણિત એકાકીના અને સાવચેતીમરી ચિવ ટાઈમી એવે પ્લેગના જ નુબોગી પ્રક્રિયા જાણી લીધી એટલું જ નહિ પણ કાનીવ ટીપ્પુ એની ગતિ અને નેતા આરોહ-અવરોહના કાર્ય-કારણોને પણ એણે તપાસી લીધા અને જે કનાકના થતે એમને આ છવનસાશ્રમ પુષ્ટ થયો મહા મહેનતે એણે વિજયનો તાજ મૃત્યુના હાથમાંથી ઝુટવી લીધા અને આ બધી તપાસની એમો એક વિગતવાર નોંધ પણ સાથેસાથે જ તૈયાર કરી લીધી અને પછી એ ઓપરેશન-થિયોરમાંથી બહાર જવા નિકળ્યો

પણ હાથ પ્લેગના જતુઓ કે જેમણે માર્સેલના નગર પર વિજય સાબ્રામ્ય મેળવ્યું હતું તે આ ડૉક્ટરને એમ તે શાવા છાંટો ભલે આ ડૉક્ટર માનવજાતનો મિત્ર હશે પણ પ્લેગનો તો એ દુરમન હતો ને? ઓપરેશન

થિયોરના દરવાજા પાસે જ ડૉક્ટરને ચકરી આવી અને ઘારણા સાથે અથડાઈને એ ધડામ દેતો ધપતો પર ઢગી પડ્યો

ડૉક્ટરના પછડાટનો ચારાજ હોસ્પિટલના મોડીદારના કાને અથડાયો એ દોડીને આંખો બોલુ તો ડૉ હેનરી મનપાય થઈને પડયા હતા

એકીઝરે હોસ્પિટલના ડૉક્ટરો, નર્સો અને અન્ય કર્મચારીઓને એમકા કપો ભેતભેતામા આ જગતના અનેક માનવો કે જે મહા પુરુષોના સ્તુ પછી જ માનવમહિમાતુ મગવ ગીત ગાઈ શકે છે તેવાઓનું સારું એવું જુદ ચા પરીપકારી ડૉક્ટર હેનરીના શ્રમની આસ પામ વિટળાઈ વળ્યું

પ્રમાણ થતા મારાએ જગતે બોલુ કે માનવજાતનો આ મહાન મિત્ર છવન છવો પણ જગતના હિત માટે અને મૃત્યુને બેઝો થા જગતના હિત માટે

હો હેનરીની પેની નોંધ પરથી જગતને પ્લેગના બચાકર રોગગ્રી બચવા માટે એક મહામૂલિ સજીવન વિદ્યા સાપડી એમના મૃત્યુએ માર્સેલના લાખો નરનારીઓને બચાવી લીધા પણ અકુનોમ કે એમની છવનમિદિને નિકાળવા તે આ જગલ પર હાજર નહોતો રહ્યો

ધન્ય હશે આવા મહામાનવને કે જેમણે સ્વયં ઝેર પીને જગતને અમરત્વ અપ્યું

*

મૃત્યુને આપડે બેર્ડ રકના ન રોવા પના તેરી દયા અને બનાઈ તો બપે જ દેખાય છે અને તેની અમર અપડને ચાર જ છે હા ન એક સુદર ચિત્રકાર આકર્ષક મિત્ર દોણું નેવ ચિત્રકારને આપડે બતે ન બોળખતા દોઈએ પણ ચિત્ર પરથી ચિત્રકારમા કેવી કવારમિત્ર જરી હશે તેનો ખ્યાન બે આવી શખેતો નેવ તે આ બનાર સંજિ પર કુ રતે જે જે સરવજ હે તે પરથી કેઈ દિવ્ય રમિતુ જાન તો થાય જ છે

—મર્મીછ

ધૈર્યપ્રાપ્તિને અર્થે જ સંસારમાં જન્મ્યા છીએ એમ માનીને એક હાથ ધૈર્યના ચરણ ઉપર રાખો અને બીજે હાથે સંસારનાં કાર્ય કરો. અવકાશ મળે ત્યારે બેઉ હાથ ધૈર્યના ચરણ ઉપર રાખો. સંસારના કાર્યનું રોકાણ ન હોય ત્યારે વખતો વખત એકાંતમાં જાઓ અને માત્ર ધૈર્યનું જ ચિંતન કરો. તમારા જેવા માટે સંસારત્યાગ કરવાની જરૂર નથી. બ્યારે લડાઈઓ ચાલે છે ત્યારે કિલ્લામાં રહીને યુદ્ધ કરવું સહેલું પડે છે. તમારે પણ ઈન્દ્રિયોની સાથે યુદ્ધ કરવાનું છે. ભૂખ, તરસ વગેરે સાથે યુદ્ધ કરવાનું છે. એ યુદ્ધ સંસારરૂપી કિલ્લામાં જ રહીને કરવું વધારે સહેલું પડશે. જુઓ, કળિયુગમાં આપણાં શરીર અત્ર વડે પોપાયેલાં છે ભૂખ લાગે અને અત્ર હાજર ન હોય તો ધૈર્ય બીજર બધું ચે ભૂલી જવાય. ઘેર અનેક પ્રકારની સગવડ હોય છે. ખાવાપીવાની ચિંતા જ નથી હોતી. બીજ લોકો ઉપર ભરણપોષણ માટે આધાર રાખવો પડતો નથી. સહવાસ માત્ર પોતાની ધર્મપત્નીના જ એટલે તેમાં પણ પાપ નથી. શરીરને માટે જે જે ચીજની જરૂર પડે તે બધી પોતાની પાસે જ હોય છે. માંદા પડો તો ખરદાસ

લેનાર કુટુંબીઓ હોય છે. જનક, વ્યાસ વસિષ્ઠ એ બધા ચે જ્ઞાની છતાં સંસારમાં હતા. તેઓ બે હાથે ચે તલવાર ફેરવતા: એક હાથે જ્ઞાનની અને બીજે હાથે કર્મની. તમારું કર્નવ્ય કેટલા પૂરતું છે? છોકરાંને ઉછેરીને તેમને સારી કેળવણી આપવી, પોતાની સ્ત્રીનું ભરણપોષણ કરવું: અને પોતાની હયાતી ન હોય તો પણ તેનું ગુજરાન થઈ શકે તેવા બદોખરત કરી મૂકવો. આટલું જ તમે ન કરો તો તમે નિર્દય કહેવાઓ. શુકદેવ જેવા જ્ઞાની પણ દયાળુ હતા. જેતામાં દયા નથી તે મનુષ્ય જ નથી

*

માની પાસે વ્યાકુળ થઈને આકંઠ કરો. તેનાં દર્શન થશે એટલે વિષયરસ એની મેળે સુકાઈ જશે. કામિની-કાંચનની આસક્તિ એકસામટી ચાલી જશે. તે આપણી મા જ છે, એમ ખરાખર માનો. હમણાં ને હમણાં જ પરિણામ આવશે. તે કાંઈ કહેવાની મા નથી, તે તો સગી મા છે. વ્યાકુળ થઈને માની પાસે હક લો. હક કરીને માગો તો તે આપ્યા વગર નહિ રહે. એક છોકરો પતંગ લેવાને માના સાડલાનો છેડો પકડીને પૈસો માગે છે. મા પાડાશણો સાથે ગપ્પાં મારવાં બેઠી છે પહેલાં તો

તે છોકરાનું કહેવું કાને ધ-તી જ નથી
અને વાતો જ કર્યા કરે છે છોકરા સામે
બેતી પણ નથી આડું મો ગખીને ઝડે
છે કે ' માગથી નહિ અપાય તે
(છોકરાનો બાપ) ના કહી ગયા છે
તે આવશે ત્યારે કહીશ હમણા પતંગ
લઈતું શું કરવાનો હતો ? ' પણ ઝકરો
છાડે તેવો નથી તે રડવા લાગ્યો—
કકળવા લાગ્યો. ઓ મા ! ઓ મારી
મા ! ” એમ કહીને માને વળગી પડ્યો
તે તો પેસો લેવાની હઠ નઈને જ બેઠો
ત્યારે તે સ્ત્રી પાડોશજનને કહે છે ' જાણ
ગુડો બાઈ' જરા ૫ એને ટાંકો પાડું '
એમ કહી ધરમા જઈને આવી વડ કટ
કટ પેરી ઉવાડે છે અને પેસો કાઢીને
છોકરાને આપે છે તમે પણ એ ગીત
મા પાસે હો કરીને માગો, અને પછી
બુઝો કે તે દર્શન દે છે કે નહિ !

સત્ય, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ
ના જુદા જુદા સ્વભાવ છે તમારુ શુનિ
લક્ષણ આઠ કાર, નિદ્રા, ખૂબ આહાર,
કામ, ક્રોધ, વગેરે છે રજગુણી લોકો
ખૂબ કામધર્મો કરે છે કપડામપડા
ઠીકઠાક રાખે છે ઘરને રંગાવી
ધોળાવી રાચરચીતથી શણગારે છે
દીવાનખાનામા રાનરાણીની તથા મોટા
મોટા માણસોની અને શૂગારી છપ્પીઓ
ડાંગે છે પુખ્તબુજ કરવા એમ ત્યારે પણ

કેશમી પીતામ્બર અને શાનજોડા ઓઢીને
 બેસે છે ગળામા સોને મળાયેની રુદ્રાક્ષ
 ની માળા પહેરે છે બે કોઈ તેની હવેની
 બેના આવે તો તેની માથ ફરીફરીને
 ખતાવે છે 'આ તરફ આવો આ
 આરમપહાણન ટેપન આ દુવગે
 આ નાયતા પૂતળા' " ગંગેર વગેર
 ને દાન કરે તો પાકો બે તેની
 રીતે નર છે સત્તનગુણો સ્વભાવ વણો
 મધુર અને શાન હોય છે કપડા જેવા
 મળે તેના પહેરે છે રોજગાર ગુજરાન
 પૂગતા જ કરે છે કોઈની ખુશામત
 કરીને કે નિર્થાર કરીને પૈસા લે નહિ
 ધનની મરામત વાચ ન થાય તેની ચિંતા
 ત કરે નહિ છોકરાના ટૂંગડા ધરેણાની
 કરી દરકાર ગણે નહિ માન છીનિને
 માટે કદી ધર્યા રાખે નહિ ઈશ્વરનું
 સ્મરણ, દાન, ધ્યાન એ બધું ગુપ્ત
 રીત જ કરે—લોકો જાણ્યા પામે જ
 નહિ કોઈ કોઈ વાગ એ સૂતો સૂતો
 ધ્યાન કે જપ કરી લે અને લોકો મમજો
 કે રાત્રે બરામત જોઈ નહિ આવી હોય
 તેમા સુધ્ધ લોહરો' મત્તનગુણ નિમરણી
 નું છેલ્લું પગથિયું છે તેની હિપ્ત
 અગાસી—મા બ્રહ્મ—છે સત્તનગુણો
 ઉદ્ધ થયો એટલે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર
 થવાની તૈયારી થઈ ચૂકી તેનાથી એક
 પગલું આગળ ગયા કે ઈશ્વર

પ્રકરણ ૭-તુંગનાથ

અત્યાણુ થતા ગિર્જામથથી મળાણુ કહ્યું આખો માથો ઝેરા કુગનાગો છે અને તડકો ખુબ લાગે છે નજીરે બાર નાગે બનિનાકુડ ચીએ પડેચ્યો આ ચી તુગનાથથી નોકો માન હુ દરો સાજના દરના પથો ત્યાં ઝીયા રાઈ નેનડા મચ્છરો પગ ઉપર પેચીને નેત્રી પીસા બાગા આનો ચડો નોખે મહિના નિમ્ન સુધી રહો હતો હજી ની મામી મનહર અને નિન્ટુપાલ હિમાનગી નાસનાય નિપતા છે આ ધામ શરીરે આના જ એવી મજબૂતા આવે છે કે ન પૂઠો વાત નમાદના છોટા આનના લાગના એકે તુગનાથના પર્વતનું નિગ્લેશુ મ તુ મૂકીને ધર્મશાળામા આયા

સવારે તુગનાથની ચડાઈ આરબી પીપી નથ્યા નનિનાકુડ સુની મગતા ઠેરા કુગરા જઈને ત્રોટીમા લીસા દક્ષે અનરા માડયા આપા મેના મામા શિખર પર નારર નેત્રી ટોલો છતા જોગાત્ર નારજો પળના આગા ફરે છ અને રસત થોડી દુક ના આવે છે ત્યા પા િનુ ઝરછ છે અચીથી સુદર લીનુ વન શર થાય છે નદર નિનિનિચિત પીળા છ એક પછી ગકી નેત્રકુ જ હતુ પથુ તેને પૂછડીને છેડે એક વેતની સદે પટી હતી તે ૧૩ ત્યારે તે પડી હવામા તરતી અને ૫૦ મુર નાગની બીજી એક કામડા જેવકુ મોટું પડી હતુ તને પપ્પ એકાદ ફૂંક લાગી તેવી જ સદે પટી હતી વાળકો પતગને કચકાના લીસા પૂછડી ખાપે છે તેના નેત્રી કેકે તે લાગી એક શીંગી સદે પટો પૂછડીથી પાછળ પાછળ લીડતી રાત્રે મટુ રમ ની લાગતી

કેદારનાથ ની ચડાઈમા અનુભવથી મે આ વેગાએ ચડામા ‘લુસો’ રાખા ન હોયે બગવાન નકા વે અપ છે એમ માનનામા મુખ લાગતુ હતુ ચાક લાગતો પમુ નરૂ આર માઈનની જ ચાઈ હોશથી હિમત રહી કોટીવાળાઓ અને નવ પ વાનીઓ પસાર થઈ ગયા હુ શ્રીમે ધીમે માથે દાપવા તાગે

એટનામા એક ભમતગાજ એવા મારેઠ વર્ધની તેમની વય દરે તેઓ આનતા ચાનતા સ્તોત્રો ગાતા હતા ભાજના લનકારના હતા અને હાથ લોમે કરીને તુગનાથ બગવાનને સંજોવાતા હતા તેમની પાછળ કોઈ આવે ત તો તેમન આન ન હતો કિતાવ કેકસા તેઓ ચકચુર હતા તેમને કક ગદગદ થઈ ગયા આખના ઝગઝગિસા આ ના આમ અરધોએક કનાક ચાચુ દમ તેઓ આક ખાના એક શિવા ઉપર મેઠા મે લેમને પ્રાપ્ત થઈ તે હે “અર” મને પાપમા કે નાપો હ” એમ કરીને સામા પગે લાગ્યા પૂઠના જાણુ છે તેઓ કાનપુર તરફના હતા પૂઠનાથી મે બ્લુ કે જુ ગુજરાત તરફથી આવુ છું. તા કહે ‘ધન્ય છ મુજરાત’ મુજરાત ગાગી કેટલુક વન્ય છે તે સારી પેરે ભણુ છુ પથુ નમતાની ટેવ પડી તે મ દરે

નમસ્તેનામમન્ત પરશુક કથને રવાનુપાનમ્થા પથન્ત

સ્વાશ્વન્સ પાદયન્તો વિતતશુતરા ર મથના પરથે

શાન્તિવાદે પદ્માક્ષરમુખરમુખાન્દમુખાન્દમમન્ત અન્ત સાધ્યર્થસર્થા જમતિ બ્રહ્મતા કથ નાભ્યર્થનીયા

[નિત્વની હતન થનારા, પારમાના મુને ગાને પોતાના ત્રોટી પ્રસિદ્ધ કરનારા પરમાર્થ મોટા અને લીધે લથઈયા વલનીન સ્ત્રીને તેમા ૪ રસાઈ સમજનારા (એમનારા), તીરમ કાળાશરેની વાગીયા આશ્વેપાનો બગવાન કરીને કુન્ડાળની પઠી મેળાનારાઓને કામા કારા લાગત કરનારા સંતોનુ આચરુ નવાઈ પિપાનનાર છ જમનમા નાન પામનારા કાનિ કોને મારે તેઓ પુન્ય નથી]

સ્ત્રેક વાગે છક દિખર ઉપર પડેચ્યો શિખરની ચોટે નીચે દુકાળો છે નિખર ઉપર બગવાન તુગ નાથનુ ચરિર છે ચરિર પ્રાનીન લાગુ કરર બગવાનના દરન દરી દેરમા અનેક શિરાપથો નેઈએ છીએ પરતુ શ્રમ વેગીને કરેની તીર્થયાત્રામા

દસન વેળા મનોભાવ બદલાઈ જાય છે ચિત્તના રાગદ્વેષાદિ દ્વેષો અદમ્ય થઈને અનિર્વચ્ય ધીવ યાતિ અનુભવાય છે એવા બહારનાજ માતા હતા -

તૂ દયાળુ દીન હો, તૂ દાનવી હો લિખારી
હો પ્રસિદ્ધ પાતકી, તૂ પાપપુજ હારી ॥
નાથ તૂ અનાથ કો, અનાથ કોન મો સો ?
મો સમાન આરત નહિ, આરતહર તો તો ॥
પ્રહ્લ તૂ હો છત્ર, તૂ ઠાકુર હો ચેરો
તાત માત ગુરુ સખા તૂ, સખ વિધિહિતુ મેરો ॥
તો હિ મો હિ નાતે અનેક, માનિયે એ ભારે
ભયો ત્યો હુવરી કૃપાલુ, ચરન સરન પાવે ॥

અરુ હવ કયા ઓદ્યુવનના નાથ અને કયા પુત્રી ઉપરતુ એક માન જગુ ? આત્રા એ દેવા જના પે તે જ મન્ત્રાધ્યક્ષાન છે અને શરણુ છે જગતના દ્વેષો તે તેની તમેરીમાયી જ અદમ્ય થાય છે તે પડી તેમા દર્શનકાળની યાતિતુ તો પૂછતુ જ છુ ? કેવળ એક જ વાજના રહે છે -

પ્રમાન્ત શાસ્ત્રાર્થ વિચાર આપવ
નિવૃત્ત નાના રસ કાઠ્ય હોનુકમ્ ।
નિરક્તાનિ શેષ વિચાર વિષ્ણવ
મપસુમન્વિચરિત શકર મન ॥

[શાસ્ત્રાર્થની ધ્રુવજ્ઞાન સાન થઈ છે, નિચારોની આપસાઈ દરી પડી ગઈ છે જીજ્ઞાસા જ રમ અને વિદ્યાના નવરમયાથી કોનુક જગુ રહ્યું છે નિચારોના વજાઓડા પૂર્ણપણે અદમ્ય થયા છે હવે તો આ હવે સહરને મળવાને જ રાંખે છે]

દર્શન કરીને મરિરને ઓઠને આસમ સેરા બેઠો
તે તરન જ સામેની ઉત્તરદિશા તરફ દર્શિ ગઈ
અને ત્યા છુ નેપુ ? હંસાન્યથી વાવન ખૂણ
સુખીની ઉત્તરદિશાને ભરી દેવી અરમ્યા આકાશને
રોજાને કોમેથી, ગુગનાથથી અનેકમણી હંચાઈની,
ધોની દુધ જેની વિરહ હિમજાત સેકડો માર્ધવની
અમરપાતે રોજાને ખી છે તેમા પૂર્વપશિમ
છેડા દેખાતા તથી આ વિરહ હિમકૂળયા કેવળ
મજાને રથાને ત્રિધન જેવા હિમકુળો છે તેમની
સખ્યા ઠોડીમધ નહિ પશુ સગવધિ છે કોઈ જરૂર

નીચા તો કોઈ જરૂર કીયા પશુ બધા જ ધોળા
બરફથી રસેના બણે ભગવાન મહાકાવતી શરણ્યા
ગમેત્રી, જમનોત્રી, બદરીનાથ, કેદારનાથ, નદાદેવી,
નદાકોટા, જે સિપરોને ઓળખતા હો તેને તારવી
ઓ બરજના પાચ દસ પર્વતોની કેવળ તમેરી
જેડને જ મુખ્ય થઈ જગાર ઉપ્પ્રદેસવાસીને આ
દિગતવ્ય ॥ હિમકૂળોનો સમૂચો મુખ્ય નહિ પશુ
સપ્ત કરે છે સર્વ દિશાઓના અત્તની જે પેને પાર
જગુ તેમનુ અપૂર્વ દર્શન રિમન નહિ પશુ ચિરમય
રેર છે કોનુક નહિ પશુ મુદમાર જગાવે છે સાચો
ખાડીના હિમનો ભાર દિમાનન ઉપર નહિ પશુ
પથિકની છાતી ઉપર પડ્યો દોષ એમ અકળામણ,
મુજાણુ અને મુગળામણી આસ દબી ગય છે
મયડ, અનુમુન, વિરાટ ભવ્યાતથી બણે છાની
શરીરમા અને શરીર પૂર્ણમા બેસી જાય છે

અદૃષ્ટપૂર્વ હવિતોડરિમ દૃષ્ટવા
ભયેન થ પ્રત્યથિત મનો મે ।

આ અદૃષ્ટપૂર્વ વિરાટ દર્શન જોઈને કુ હવિત
થાઈ છુ અને સાથે જ ભવથી મન બધા અનુભવે છે,]

ઉત્તરદિશાના નાગાધિરાજ દિમાવ્યને બાવ
કરના બાળીની બધી દિશાઓ અને બધા ખૂણના
પર્વતો ગુગનાથ આગળ બાગક જેવા સાથે છે ॥
પશિમમા મોરીકુદથી મુમકાળીનો માર્ગ ઝીંજા દોડા
જેનો રથ દેખાતો હતો, દૂર દક્ષિણમા પચધિયાની
જેમ આડી પડેલી પર્વતમાળાઓ ધીરે ધીરે એક
નેકથી નીચી જનની અદમ્ય થતી હતી નિરાતે
વાજેનાના માપોના કણમા કોઈ કાળો કણખૂટ
એકજો કોળો દોષ તેમ દિમાનપના કુમરાઓમા
ગુમનાથ પર્વત ખૂરો તરી આવતો હતો દિવસ
અચન રાત્રી હતો તેમા જે મધ્યાહ્ન થયા આવેજો
એવે દર્શિ અગ્રતિદત જનીને કેટલા માર્ધવ દૂર
પડ્યાની દરી તે સમજતુ ન હતુ સાચરના મોજ
ઓને કીયા ગુગ ઉપરથી કોઈ નાવિક જેવા ડુઆયથી
જેલો દોષ તેમા મોરવથી દિગતવ્યની નીચી પર્વત
માળાઓ ઉપર વારવાર આવેા કરતી હતી દર્શિ
જાન ની સાથે રથમાં કિવરતા મગના દેશ તેમા
મુડો પ્રિન્ટીની એકાદ સેમે પ્રિરિપરપરને પસાર
કરતા આકાશમા કીડના દવા આ જવવાખગતા

રવચંસંસ્કૃતિ, અવકાશવાનોને શેા અનુભવ થતો હતો?

એકાદ કયાંક સુધી આ અકસ્માત, અનુભવ, અને અવિરમરણીય નિર્મલદર્શન ક્યાં કહ્યું તેને રમણીય કેમ કહેવાય? લગ્ન સપ્ત પથ્ય એણે પડે છે. મનમાં સ્તબ્ધતાનું જ સામાન્ય છવાઈ ગય છે. દર્શન, અનુદર્શન અને પુનર્દર્શન પછી ચે તેજા અનુભવ રહે છે. અરધા ઉત્તરાકાશને આવરી લેતી હિમગિરિમાળાઓનાં વનો, તેનાં શુભ્રચૂરનાં ધણુનાં ધણુ, કૈલાસપુરિનો કોટ હોય તેવા ધોળા ખડીયા રંગેના આકાશી ભીતોના દુરધિગમ દુર્ગ-આ વિશ્વતિવિસ્તાર ભોળને અવગત બની ગયેલા છવને જાણે ભગવાન તુંગનાથે મદ મદ રિચત કરતાં કહ્યું:-

મા તે વ્યથા મા ચ વિમૂઢભાવો
દષ્ટવા રૂપં ધોરમીદં મહેદમ્ ।
વ્યપેતભીઃ પ્રીતમનાઃ પુનસ્તવં
તદેવ એ રૂપમિદં પ્રપથ્ય ॥

[મારું આત્મં ધોરણ ભોળને તને વ્યથા મા થાઓ, મૂઢભાવ મા ઊપજો, નિર્મલ અને પ્રસન્ન બનીને પૂનઃ મારું એ જ પરિચિત રૂપ તું નિહાળ.

વિદ્યાધેણાએ વળી ભગવાન તુંગનાથનાં દર્શન ક્યાં અને ચિત્તને સ્વરથ કહ્યું.

તુંગનાથ વિષે દંતકથાઓ પ્રચલિત છે. આ સર્વોચ્ચ પર્વતની આશુબ્ધશુની ગિરિમાળાઓ શિયાળામાં બરફથી ઢંકાયેલી રહે છે. ત્યાં મિલો, યોગીઓ અને તપસ્વીઓના વાસ છે એમ મનાય છે. હિમાચ્છાદિત તુંગનાથના મંદિરમાં શિયાળામાં એક પૂત્રી જ રહે છે. તેણે બરફમાં વિચરતી ચૈતવરુદ્ધરી કાપિ જેવી લાગતી તથા વિચૂતિએને એક વાર ભેળેલી એવી લોકનાયકા છે.

એક વાર કોઈ બાવિક ચાનાશુ તુંગનાથની નીચેની સ્ત્રીમાં રાતવાસો રહ્યો હતો. ભગલાંખણુ થતાં તે ગંગારત્નન કરવા ગયો. ત્યાં આનાથે આવેલી એક યોગિનીમાતાનાં તેને દર્શન થયું. યોગિનીને પ્રણામ કરતાં તેણે પ્રસન્ન બર્જને કહ્યું કે "બેટા! પ્રાતઃકાળમાં તને મારું દર્શન થયું છે તે

કોઈ વચ્ચેન માગી લે." શું માગવું તેની સૂચન પડવાથી તે ચેતાની સ્ત્રીની સવાહ લેવા દેડ્યો. પાછો આવેને જુએ તો યોગિની આત્મા ગયેલાં!

એક વાર એક કહિવારો લાકડા કાપવા જતાં વનમાં બહુ દૂર નીકળી ગયો. રાત પડી ગઈ. તેણે પાસેના પહાડની યુક્તમાં દોલો બળતો બેઠો. ચેતાના જેવો જ કોઈ પહાડી ઘર બોધીને રહેતો હતો એમ માનીને રાત ગાળવા તે ત્યાં પહોંચ્યો. જુએ તો એક કાપિ બેઠેલાં એમણે કહિવારોને કહ્યું: "બેટા! તં ત્રણ દિવસ પહેલાં સિંકાર ખાધો છે તેથી તારો દેહ અપવિત્ર થયો છે. મારે આત્મે તું આડી ન બેસે તો સાડું. આવજુ સુદિ પૂનમને દિવસે તું મારી પાસે આવતો." કહિવારોને પછી તે તિથિ માઠ ન રહી અને કાપિના દર્શનનું ફળ ન મળ્યું.

આવા કાપિઓ જ છે મહિતાની સમાધિમાં બેસે છે. જડીશુદ્ધિઓ વિષે અદ્ભુત જ્ઞાન ધરાવે છે. જૂન લાગે ત્યારે અમુક જ્ઞાતનાં મૂળિયાં ખાંચ છે. આથી જ મહિતા સુધી જૂન લાગતી નથી. તેમને ટાઢ પથ્થ વાતી નથી કારણ કે અમુક વનસ્પતિમાં અસાધારણ શૈલ્યતાનો શુલ્ક હોય છે. તેમની યુક્તમાં એવી વૃદ્ધશાખાઓ હોય છે જે દિવસે લાકડું લાગે છે અને રૂંદે પ્રકાશ આવે છે. (ઈ. સ. ૧૯૫૮ના ચેત્રમાસમાં આવું લાકડું સુરત જિલ્લાના એક કહિવારોની ભારીમા આઆના સમાચાર વર્તમાન પત્રેમાં પ્રકટ થવા લાગ્યું) દેહરનાથ અને તુંગનાથની પાછળના પહાડોમાં સરોવરો છે. તેમાં સુવર્ણ કમળો થાય છે. આવજુ ત્રાસમાં વનથી અદ્ભુત હોય છે. પહાડો પાણીથી ભરેલા હોઈને ઠેરઠેર ખરણાં પૂદી નીકળે છે. સમગ્ર તુંગનાથનો પર્વતવિસ્તાર જાણે ઉઘાળવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. આની લોકનાયકા-એવી તુંગનાથનું માહાત્મ્ય વધી ગય છે.

તુંગનાથ ઉપર ચડવા મારે તેના ઉત્તરની પૃથ પર ચાઈ છે. ઊતરવાં મારે સહેજ દક્ષિણમાં જઈને પછી પશ્ચિમમાં રસ્તો નીચે ઊતરે છે. ચિખર ઉપર ખેરા ડુંગર છે નીચે ઊતરતાં ધાસ ગણેયુ દેખાય છે. તેથી નીચે ઊતરતાં હસરાજ જેવી વનસ્પતિ જોવા મળે છે. ત્યાર પછી ચક્રાચારા દુર્ગવરોનું વન આવે છે. તેમાં વૈકિયુક અતો સર્પામૃત ચાઈ ફીક

નીચે જિતરે છે ત્યારે એક મોની દુકાન ધાસના ઝાળથી
 ડાબેલી દેખાય છે. સિખર ઉપરથી આ દુકાન
 ઠીલાસળીની પેઠી જેવડી લાગે છે. અહીંથી લીલાહમ
 જ્યોતુ સુદર વન પૂરું થઈને સૂકું પર્વતપૂઢ થય
 થાય છે સાથે જ તુગનાથની પ્રદક્ષિણા કરતો હોય
 તેમ માગે પશ્ચિમમાંથી દક્ષિણમાં અને દક્ષિણમાંથી
 પૂર્વમાં વળે છે. તુગનાથના શિખરરૂપ ભાગને છોડીને
 તેના પૂર્વાભિમુખ દળના પુષ્કો આવે છે. અહીંથી
 વળી વનરાશિ થકે ધાય છે. માગેની બંને બાજુ
 ઢોળાવ હોઈને સિખરમાંથી કરતા હોઈએ તેમ લાગે
 છે. આ પછી પ્રદક્ષિણાને પૂરી કરવાને જ ઉત્તર
 તરફ માગે વળે છે. કુશાહવાસ જ્યોતે બદલે વિરાળ
 વનનો પ્રારંભ થાય છે અને નીચે જિતરના તે ગા.
 બનવા મારે છે. આખી બદરી-કંડારની શાનામાં
 તુગનાથના પૂર્વપૂષ્કાના આ સાત મંડલમાં જ્યોતુ તેણ
 નિનિક એમત, રમ્ય અરણ્ય બીજે કયા ય જ્યોતુ
 નથી અનેક પ્રકારના જ્યોતુથી તે શાનાધમાન છે.
 મહાજ્યોતુ એકબીજાની સાથે આકાશમાં પહેચિવાની
 સ્પર્ધા મારે છે. શકુસિરા પ્રચડ જ્યોતુની રાચ તરફ
 ઉપર જોતા આવો એરે આવે છે. તેમની કિમ્બ
 બસે દીટની સહેને હશે. આવા જ્યોતુ મરુજરણ
 થઈને પડે છે ત્યારે તેને ખમેડનાર ઠાઈ હોવ નથી
 તેના અતિ દીર્ઘ યક માગેમાં આડા અવરોધરે
 અનેક વાર આવે છે અને સતત વર્ષોને કારણે સહીને
 તણાઈ જાય ત્યારે જ તે અવરોધો દૂર થાય છે.
 તુગનાથનું આ પૂર્વપૂષ્કાં એણુ ધામે ધામે દો છે કે
 જાણે જળ મેદાન તો નહિ હોય એવી જાણ થયા
 કરે. વચ્ચે વચ્ચે કુદરતી સમઘળ ભાગો પજી
 દેખાય છે-જાણે નિસર્ગશ્રીના ચત્ત્વ રમ્યદપ્ત
 સમારમાન! ખરા મધ્યાલ્ન ત્યાંની હવામાં ભેજ અને

લીલગતા હતા. જ્યોતુ ઉપર થયેલી ડાળ સુધી લીની
 સેનામ વાગી હતી-જાણે શેવાળનું જ જડા જીમ્મ
 હોય! નીચે જિતરના શેવાળ સુકાઈને શાખાઓ ઉપર
 થી વક્રવાઈઓની જેમ લટકતી હતી. રોડાટાણ
 થયુ માઠ અરણ્યમાં વળના પક્ષીઓનું ફૂળન સહ
 જાવા લાગ્યું એક પાખી આરોહાત્મક સૂરોમાં
 પડકાર કરતું હોય તેમ ઉસેજક નાદથી વનને અને
 ખીજીને જરી દેવું હતું. વનચક્રીઓ સીટી
 મારતી હતી.

નવ માર્ગલના જિતરમાં સાતેક માર્ગલનું તુગ
 નાથનું આ મદાવન પથરાયેનું પડ્યું છે. રસ્તાનો
 વગાક વચ્ચે કે જ્યોતુ પાછળ યાત્રી અંગેય ધાય છે.
 વન પૂરું થતા નીચે સૂકા સાધારણ કમરમાંથી થકે
 થયા સવારના પાય વાગે કોપડેને સાંતે પાય વાગે
 મરુજીની ધર્મશાળામાં પહેાંચેા પ્રચડ પર્વતની
 તળેટીમાં આ થકી દરિયામાં ખસખસ જેવી લાગે
 છે. પસે જ નાનકડી ગંગા વહે છે. ઉપર ટચુકડો
 પૂન છે. ગચાને કડે કયાક પહાડીઓ ધાસના ભારા
 પીઠ ઉપર લઈને આવતા દેખાય છે. નાની ગંગા
 ટચુકડો પૂન પહાડી ખેડુતવરતી દુકાનો અને
 યાત્રામાર્ગ-બધુ યે તુગનાથની વિરાટતામાં અપ
 રવણ કુદ્દ અણુમય લાગે છે. માનવસૃષ્ટિ પ્રકૃતિમાં
 એકરૂપ છે કે ભિન્ન કોય વિચાર આવતા નથી
 બધી જ સૃષ્ટિ એક સરજનહારની કૃતિ બની જાય છે.

પવન તું, પાણી તું, ભૂમિ તું, બૂધવા,
 વૃક્ષ થઈ ફૂલી રહ્યો આકાશે,
 વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને
 શિવ મહી છુવ થયો એ જ આશે
 (કમશ)

૪

ને આપણે આપણુ બધુ જ ભેડવાનું તપાસીશું તો જાણીએ કે આપણે એટલું
 બધું અતિશયોક્તિભર્યું મોનીએ છીએ કે આપણને એ જાતની ટેવ જ પડી મળી
 અને તેથી આપણે શું સાચું જોઈએ તેની તપાસ કરવા નથી મોનની ને
 આપણે કિમ્બ સમજતા થઈએ તોય દેસની ખૂળ સેવા કરીશું. ભાષણ કરનારો હવે
 જમાનો રચો નથી. હવે તો યેસ કામ કરી બતાવવું પડશે. મોનમૂસવોઈ સાધનમ.
 જેને સત્યની ઝાખી કરવી હોય પ્રજાનું દરજી મેળવવું હોય તેણે આપણને એક દિવસ
 મોન રાખવું જરૂરી છે એ કુ મારા સોમવારના મોનના અનુભવે કહું છું. —માધીજી

કાકાસાહેબની વિચારકલિકાઓ

૪

* કળાધર અને કારીગરને જુદા પાડી શકી નહિ. તેમ કરશે તો કળાધરની કળા યોગ્યભાઈ જશે અને કારીગરના કૌશલ્યનો લય યશે કળા જૂત જેવી દેખાશે અને કારીગરી અડધા જેવી.

* ચિત્રકાર, શિલ્પકાર, ગાયક અથવા કવિ એમને માત્ર પુરસ્કાર આપવાથી કળાની ઉન્નતિ થવાની નથી. કળાને સમાજે પોતાના હૃદયમાં કુદાઈમાં, મંદિરમાં અને સમાજના સ્થાન આપવું જોઈએ. પોતાના જીવનમાં કળાની પ્રતિષ્ઠા કરે એટલે કળાધરો આપો આપ પેદા થશે.

* સાચો કળાધર રત્નભાવે કળાનો પ્રચારક (મિશનરી) હોય છે. યોગ્ય માણસ આવળો તે કશું છુપું રાખી શકતો નથી.

* દરેકસંસ્થિ બાસમાન છે પણ આદર્શસંસ્થિ—ધ્યેયસંસ્થિ—સત્ય છે એવી કળાધરની માન્યતા હોય છે. તરવવાન પણ એ જ કહેવું આપ્યું છે.

* કલ્પનાતરંગ એ પ્રકારના છે; પ્રાણવાન અને હતપ્રાણ અથવા અધ્ધપ્રાણ. કવિ અથવા ચિત્રકાર પવિત્ર હોય તો તેના હૃદયમાં પ્રાણવાન જાવનાઓ પ્રવેશ કરે, પ્રાણવાન વિચારોના કુવારા તેની કવચ-માથી કે પીંછીમાંથી ચીડવા માટે અને સમાજ ચેતન્યથી હાવી જોડે. એ જ કવિ અથવા ચિત્રકાર વિવાસી હોય તો એના સમાજને હતપ્રાણ કલ્પના-ઓનો હેર ચોડે છે અને સમાજ વેવસો ખતે છે; અને ને એ કવિ યા ચિત્રકાર પોતે જ અધ્ધપ્રાણ હોય તો તેની નિર્માય કવિતા અથવા કૃતિ તે ને તે જ ઠેકાણે મરણશયરણ ચાલે છે.

* પ્રતિભા પ્રચલન ઇન્દ્રિયાતીત આનંદ વિષયો-પરોગ દ્વારા અનુભવવાનો હોય છે. કળાનો પ્રચલન ઇન્દ્રિયાતીત આનંદને વિષયવાસનાના સંસ્પર્શથી દ્વિવિ ન કરતાં તેને શુદ્ધ રચનામાં અનુભવવાનો હોય છે.

* વચાર્થદર્શી કળા, કળા જ ન કહેવાય. એ વી વસ્તુની કેવળ નોંધ છે.

* જે ચિત્ર જોતાં મનમાં ઉપભોગની, વિષયની કલ્પના આવે છે તે કળાકૃતિ નથી. એવાં ચિત્રો કેટલાકે વરસ પર રજવાડાનાં અન્ત-પુરોમાં ટાંગવામાં આવતાં. સયમ—વિમુખ પાશ્વત્ય આદર્શ કે રિવાજને લીધે આજકાલ એવાં ચિત્રો પ્રતિષ્ઠિત શુદ્ધઓનાં દીવાનખાનામાં પણ દેખા દેવાં સાધ્યાં છે.

* અરે, આ કૃતિયા પદ્ધતિનીય ચર્ચ છે કે એ તે કૃતિયા બની છે? ને જુઓ તે કાં-તો સુરખા પહેરીને અથવા વેશ છાદીને જ દરતા દેખાય છે. જેને તેને સાચની જાણે લાજ આવે છે. એમની ભાષા જુઓ, એમની રીતભાત જુઓ, એમના ઉત્સવો જુઓ, એમના પોશાક જુઓ કે એમનાં દીવાનખાના જુઓ—સત્ય શોધ્યું જ નથી જણ્યું.

હજી તો સત્ય માત્ર દર્શક જ ગણ્યું છે, વખત જતા એ મૂંગાઈ મરશે. ધાઓ રે ધાઓ, ઘાઈ સત્યની વહારે ધાઓ!

* જેમ કષ્ટાન શણગાર માટે ‘કિતાર અને પાવવ’ હોય છે, તેમ જીવનના આનંદ માટે સાહિત્ય, સંગીત અને કળા હોય છે.

* સાહિત્યની ખિલનખી ધર્મપ્રચારને અર્થ અને કેશવણીના સાધન તરીકે ચર્ચ હોવાથી સાહિત્ય સાથે સામાન્ય અને વિશેષ સંસ્કારિતાને અવકાશ રહ્યો. પણ જો ‘સાહિત્ય માટે જ સાહિત્ય’ કહીને એનું પણ જો સ્વતંત્ર દર્શન કરવામાં આવે તો સાહિત્યોર્ધવિદો પણ કારીગરો અને ઉસ્તાદોની હારમાં જઈને પડયા વચર રહે નહિ.

* સ્વામી વિવેકાનંદને જીવનદીક્ષા ન મળી હોત તો એકવા સંન્યાસ અને વેદાંતદર્શનનાં જોરે તેઓ પશ્ચિમને જાગૃત ન કરી શક્યા હોત. સ્વામી વિવેકાનંદ સંન્યાસ અને વેદાંત મટે ને કહ્યું તે જ ઘાઈ જીવનદીક્ષિતે સંગીત માટે કર્યું જોઈએ. દિલીપકુમાર રાય જેવા ભરા સરખી સંગીતની સેવા કરે તો પે આજે તેની ને સાધારણ અસર થાય છે એનું કારણ એ બદ પુરુષની બાપક સંસ્કારિતા જ છે.

* ત્યાં સુધી સાહિત્યકારો આગળ ધર્મતેજ, સમાજહિતેષા અથવા ભક્તિનું રસાયણ હતું અથવા એમની આગળ જ્ઞાનની મૂલ્યા અને સમાજની સેવા કરવાની ઉત્કૃષ્ટતા હતી, ત્યાં સુધી તેઓ જીવનધુરીણ થયા. આને પણ જીવનધુરીણો માટે જાણે સાહિત્ય કુસળ હોય જ છે, ત્યાં જીવન ઉત્કૃષ્ટ છે ત્યાં એમાંથી સાહિત્યશક્તિ ઊભી જ નેત્રેજીએ.

* શુદ્ધીતિમાં કાગળની વ્યાખ્યા કરતા કશું છે કે મૂળા માણ્યમને પણ જે સાધ્ય હોય તે કાગળ સાહિત્ય અને સગીનથી કળાને જુદી પાડવા માટે આવું વર્ણન કર્યું હતું. પણ લેખનમાં મૂળા વોકો કાગળી જાય છે, એ આ વર્ણનની કે વ્યાખ્યાની ખામી છે. આજ કાલ લલિત સાહિત્ય એ જ કળાનું પ્રધાન અંગ થયું છે. નાટકો, કાવ્યો, લઘુકથાઓ, સરસ શૈલીમાં લખેલા નિબંધો એ બધા કાગળકૃતિ જ ગણાય છે અને યથાકારો હવે પ્રમુખ કળાધર્મે ગણાય છે.

* સૌન્દર્ય સાથે જાણેનું મિત્રન થયું કે તરત એમાંથી સર્જનશક્તિ બહાર થાય છે અને એ પોતાની પ્રતિભાથી નવા નવા રૂપો, નવી નવી આકૃતિઓ, નવા નવા વર્ણવિન્યાસો અને નવા નવા આધારો પેદા કરે છે. જાણેની જગૃતિ, એમની નનનિર્મિતિ, એમની સંકલ્પિતિ, અને એમાંથી નીકળતી અકસ્મતતાને અતે પ્રાપ્ત થતી તુષિ - એ મધુ કળાનું સ્વરૂપ છે એને માટે જાહેન તરીકે કર્ક વસ્તુ વપરાય છે એ જીલું સરાસ છે.

* વૈરાગી, ત્યાગી કે સંન્યાસી માણસ જીવનની લાવચથી સો ગાઉ દૂર ખામશે. તપસ્વી એ લાવચો પર કાપૂ મેળવશે. તાત્ત્વિક એ લાવચેને વશ થવા છતાં એમાંથી જ જમ તત્ત્વની જાખી કરવાના ક્ષાંતિ માર્ગે જીવે કળા એ લાવચોના વિષયનું અલિપ્તપણે, તટસ્થપણે દર્શન કે શ્રવણ કરી એ વિષયોમાંથી જ અમુકને કેવળ તટસ્થ સાધન બનાવી, એમાંથી બહારનું - સંકોદર એના રમાત્મક આનંદને અનુભવ કરશે.

* નરી કળા તત્ત્વજ્ઞાનનું સ્થાન કેઈ કારે ન લઈ શકે કળા ધર્મીયાર અદ્યુત રીતે તત્ત્વનું સ્વપ્ન

કરે છે, પણ તત્ત્વનું શોધન ન કરી શકે. એને માટે તે સત્યનિવૃત્તિ સ્વતંત્ર અને તર્કકંઠશ સાધનાની બરૂદ છે. સૌન્દર્યદર્શન સત્યશોધનની ગરજ ન સાગી શકે.

* સત્ય સુદર હોય છે; અને સૌન્દર્ય એ પણ એક મહાન સત્ય છે પણ તમામ સત્ય આકર્ષક કે રમણીય હોય જ છે, એમ ન કહી શકાય, અને સૌન્દર્યનુનન કેવળ સત્યધન જ છે એમ પણ ન કહી શકાય એટલું સ્પષ્ટ છે કે સત્ય શિષ્ય અને અને સુન્દર એ ત્રણે એક જ મૂળ તત્ત્વની સ્વતંત્ર વિશ્વતિઓ હોઈ એ ત્રણેમાં પરસ્પરાનુકૂલતા અને સુસંગતિ હોવા જ નેત્રેજીએ. ત્રણે સ્વતંત્ર છે, સ્વયંબૂ છે, એ વિષે શંકા નથી એકમાંથી બીજાની ઉત્પત્તિ અથવા ઉત્પત્તિ સિદ્ધ કરી શકાત તેમ આપણા તર્ક કરેર પુનઃજીએ આ ત્રણેને પૃથ્વરની ત્રણ વિશ્વતિ ન જ માની હોત.

* સત્યની શોધ અને કળાની પ્રતાપિ, એ બન્ને વ્યાપાર જુદા છે. તરતે ગદ જીવનના આ વેગળા વેગળા કુશલકાઓ છે બન્ને પાછળની વૃત્તિઓ જુદી હોઈ એમની ફળપ્રાપ્તિ પણ જુદી જુદી છે. કળા રસિક પોતાની વૃત્તિઓને અને લાગણીઓને કેમળ, ઉત્કટ, અને શીઘ્રચેતન બનાવી દે છે, જ્યારે સત્ય શોધક પોતાની વૃત્તિ અને લાગણીઓને કાળસા રાખી, બેઠે એમનો સચમ કરી પોતાની નિરાસા તીવ્ર બનાવી જુદિને એકાગ્ર, અનન્યનિદ અને પાદમાંથી બનાવે છે. મૂળ સાધનામાં જ આટલો ફેર છે. કળા-દર્શી ત્યાં વિરામ પામે ત્યાંથી જ સત્યશોધક આરંભ કરે કળાનું દર્શન એ વીજળીના ઝમકારા જેવું હોય છે. જ્યારે સત્યનું શોધન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીના પ્રયોગ જેટલું જાંઘું હોય છે.

* સદાચારને નામે અનેક રૂઢિઓ, અને સમાજના આગેવાનોની જુદી કે નવી નેત્રેજીમાં માન્યતાઓ સમાજ પર રાખ્ય કરે છે, એમાંથી નાખી દેશ જેની વસ્તુઓ જરૂર નાખી દર્શાવે પણ કળાએ પોતાનું નિર્વિવાદ સ્વધર્મ નવેસર સિદ્ધ કરવા માટે સદાચારનો વિરોધ જ કરેલા નેત્રેજીએ એમ શા માટે માનવું ? સદાચાર એ ફક્ત અતે સર્વોચ્ચ જીવનકળા જ છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે કાર્કરે લોકોને પોતાનો ઉપદેશ આપ્યો શરૂ કર્યો તે પહેલાં સેવાને તેને આ સંસારનાં સુખ ભોગવવા અનેક રીતે લલચાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેના ઉપબોધને માટે સામયિક હતી. આવડે માટે અનેક જાતના રસવાળા અને સ્વાદિષ્ઠ પદાર્થ હતા. રાત્રી કરવા માટે મહારાત્રી હતું. અનેક પ્રકારના અમરકારો કરી દુનિયામાં તેને વધુ મેળવવાનો હતો, આવી આવી વિવિધ લાલચો અને આકર્ષક વસ્તુઓ તેની સામે હતી. પરંતુ કાર્કરે કહ્યું કે: "હે સેનાન! આવ, બાજુ પર રહે, મારે તારા હાથનું કહ્યું 'યે લેવું' નથી." કેમાં ઉત્તમ વચનો! હે અમેરિકા અને યુરોપના લોકો! કાર્કરેનો આ ઉપદેશ સદા તમારી સન્નિધિ રાખો. આ સમગ્રી જાણ, અસલ ભૌતિક વસ્તુની મારામારી, જે-આજેની અને ભૂતાભૂત છતાં કાર્કરેનો આ ઉપદેશ તમારે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.

* * *

તમારા અંતઃકરણમાં રહેતો અંતરાત્મા દેવી અને ઈશ્વરી છે. પ્રત્યેક બાળક સ્વાભાવી જ અંતઃપ્રેરિત હોય છે. દરેક જન્મથી જ કવિ હોય છે. જો તમે ઈશ્વરી તિથમાતૃસાર તમારું જીવન ગણો, જો તમે કેદરેતના નિષમાતૃસાર તમારું વર્તન રાખો તો હંમેશા તમારું જીવન પ્રેરણામય જ રહેશે. જો તમે તમારા આત્માના અનુસંધાનમાં રહેશો તો તે બધી વખત તમને સુરક્ષા જ થવા કરશે. તમારો હોય એ છે કે તમારું મન આ દુનિયાની લોકચુષકના જેવી આકર્ષક વસ્તુઓમાં ઘસતા થાય છે. સંસારના મોહ તમને આકર્ષે છે અને આવી રીતે તમારા પોતાના સત્વચથી ખૂટ થાય છે. જો તમને હાથ તમારા હૃદયમાં સુરક્ષ થવું ન હોય તો તેનું ખરું કારણ એ જ છે કે તમારામાં વિરાગ કે ત્યાગ નથી. તમે ઐહિક વસ્તુઓના મોહમાં કસાઓ છો, તે વસ્તુઓ સાથે તમે દંડ બંધન રાખો છો. જો તમે મૂળ શક્તિ અને પ્રેરણા વગેરે પ્રાપ્ત કરવા માગતા હો તો તમે ખરા

ત્યાગી અને વિરાગી બનો. ઈશ્વરમાં-સત્ય આત્મામાં-તમે વિદીન થઈ જાઓ. થોડા વખત સુધી તમે એકાંતમાં રહેા. તમારા સત્ત્વરરૂપું ધ્યાન ધરવા માટે નિવસનો થોડો ભાગ તમે એકાંત સેવો. આવી રીતે કરવાથી તમને દ્વિપતિ કરનાર લોકચુષકના જેવી આ દુનિયાની ભૌતિક અસરો તમારાથી દૂર થશે અને તમારું મન ફરીથી બરાબર સ્થિત થશે તમા તમે પ્રેરણા પામતા થશો.

* * *

તમને અંતઃકરણ થાય એવાં પુસ્તકો વાંચો. જે પુસ્તકોના સમર્પમાં રહેતાં તમે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવો એવા પુસ્તકોના સત્સંગ કરો. અથવા તો સદા એકાંત જ સેવો. તમારો કેટલોક વખત ધ્યાનમાં ગાળો. આવી રીતે તમારી પોતાની નૈસર્ગિક પ્રેરણાથી અદ્ભુત શક્તિ તમને પ્રાપ્ત થશે. શું દરરોજ તમારે તમારું ઘર વાળીભૂમીને સાફ કરવું નથી પડતું? આવી જ રીતે તમારે તમારા મનને પણ દરરોજ સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવાની જરૂર છે. ત્યાં સુધી દુનિયાના વિચારો, દુનિયાની લાલચો અને દુનિયાના વિષયોના ઉપભોગની વાસનાઓ અથવા "હું કંઈ છું" એવા અહંતાના ખ્યાલો તમારામાં મોજાઈ છે. બધા સુધી તમારું દેહાભિમાન નાશ પામું નથી. ત્યાં સુધી તમારે કોઈ પણ જાતની સંગીન આશા નથી. દેહાભિમાનના નાશ સિવાય અંતઃકરણનો કોઈ રસ્તો નથી.

* * *

ભોગ આપ્યા વિના ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થવો અશક્ય છે. ભોગ આપ્યા સિવાય તમારો સ્વભાવ સિદ્ધ અધિકાર પાછો મેળવી શકાશે નહિ. જગતમાં પવિત્ર મંત્રવાળા, પવિત્ર હૃદયવાળા મનુષ્યો જ મુખી છે; કારણ કે તેમને જ પ્રભુ મળે છે. તેમને જ ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. હૃદયની પવિત્રતા એ શું છે? હૃદયની પવિત્રતા એટલે શારીરિક પાપોથી દૂર રહેવું; એટલું જ નહિ પણ તેમાં એવી વિશેષ

રહસ્ય રહેયું છે. દરેક પ્રકારની મમતા-પ્રીતિ તે ઘર ઉપર હો કે પોતાની ધર્મયાળ ઉપર હો; કુતરા ઉપર હો કે માતાપિતા સ્ત્રીપુત્રાદિક ગમે તેવા ઉપર હો; પરંતુ જેને સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા છે, જે મનુષ્ય આ ક્ષેત્રે જ સંપૂર્ણ સત્ય જાણવા ઇચ્છે છે તેને તો તે મમતા-અધીનતાએ પહોંચાડ નથી, નબળા પાડનારી જ છે. જગતના પદાર્થોના મોહમાંથી છૂટા થવું મુક્ત થવું, એવું જ નામ અંત કરાવતી પવિત્રતા; એવું જ નામ ત્યાગ આવી પવિત્રતાથી જ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે.

ધક્કા ધણી મનુષ્યો ‘રામ’ પામે આવીને વાર વાર એ જ કહે છે કે “અમને સાક્ષાત્કાર કરાવો, અમારે સાક્ષાત્કાર કરવો છે” હા’ આ કામે જ સાક્ષાત્કાર થાય, પણ તમારી મોહબળ તોડી નાખો; તેમ જ ઈર્ષ્યા, દેવ વગેરે વૃત્તિઓથી મુક્ત થાઓ. ઈર્ષ્યા અને દેવ શું છે? માત્ર અધીશુષ્ણી વાસના, તૃષ્ણા અને મોહ, બન્ને આપણને બીજા કોઈ ખાખત માં મોહ હોય છે ત્યારે જ આપણે બીજા કોઈનો તિરસ્કાર કરીએ છીએ.

દ્વિસ્તાનમાં એક સદ્ગુહર્ય રામનો પરમ મિત્ર છે; ને તે માનસશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ છે. એક સ્થળે તેની આંખે પાટા બાંધી ગચ્છિનશાસ્ત્રનું પુસ્તક તેની આગળ ધરવામાં આવ્યું. આ પુસ્તક એણે જન્મારામાં જોયેયું નહોતું, છતાં જાંબ આંખે તે વાંચી શકતો હતો. ગચ્છિનશાસ્ત્રનાં અનુક્રમ ચિહ્નો, જેના નામ તે જાણતો જ ન હતો, તેની એક કોરો કાગળ ઉપર તે પુસ્તકમાંથી એ જ સ્થિતિમાં નકલ કરી ગયો. ચિહ્નોનાં અર્થ નાખો તો તે નહોતો કદી શક્યો, પરંતુ નકલ કરી શક્યો. બીજાના વિચારો પણ તે જાણી શકતો અને જોયા વિના તમે જે લખ્યું હોય તે લખી જતો. તે માનસશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો તે જક જગતનો અનુભવી હતો, પણ પવિત્ર કે સુખી

મનુષ્ય નહોતો.

દ્વિસ્તાનના એક મનુષ્ય વિશે આપણે જાણીએ છીએ કે તે જ માસ પર્વત મતપ્રાપ્ત જોયો પરી રહ્યો હતો. આ વિચારને ખેંચતી સુદા કહે છે ને તેનું વર્ણન દરશોગમાં આપેયું છે. જ માસ પર્વત જીવનની કેઈ પણ નિશાની તેનામાં જણાતી નહોતી. રંગમાં લોહી પણ વહેતું નહોતું. જ માસ પરી તેનું ઉત્પાન થયું. આ ઉપરથી આ પુરુષને બીજો કંઈક કદી શકીએ; પરંતુ તે મુક્ત કે સુખી મનુષ્ય નહોતો. તેણે જે જે યુનાચો-પાંચો કર્યાં હતા તે કહેવાની જરૂર નથી; પરંતુ જે રાજાના દરબારમાં તે આ પ્રયોગ કરતો હતો તેણે એને ધક્કા મારીને પોતાને ત્યાંથી દાકરી કાઢ્યો હતો.

વળી એક બીજો હતો તે પાણી ઉપર માસી શકતો હતો. એક ખરા સાધુએ દર્શાવે તેને ‘પૂષ્પ’ કે “શક્તિ મેળવતા કેટલોક વખત લાગ્યો હતો?” જવાબમાં તેણે કહ્યું કે “સત્તર વર્ષો લાગ્યા” સાધુએ કહ્યું કે “સત્તર વર્ષમાં માત્ર એ જ પેસા નેટવી કીમતની શક્તિ તે મેળવી છે?” (કારણ કે નહીને સામે તીરે જવાને હોડીવાળાને ક્યો વધારે પેસા લોગો આવતા નથી.) અતલગ કે આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓથી કોઈ પૂણ્યતા આવતી નથી. જેવા પ્રકારે બીજી સંસ્કૃતિઓ બંધનકારક છે તે જ પ્રમાણે તેનાથી પણ બંધન જ થાય છે. પડી તે બંધન ગમે તો સુવર્ણનું હો કે સોલનું હો, પણ તે અંતે તો બંધન જ છે. બંનેથી સુવામરીરી તો છે જ. જો આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓ જ મનુષ્યને પવિત્ર જનાવતી હોય તો તો કુતરાંઓ પણ પવિત્ર બને. સુંઘનાની શક્તિ જાનમાં નેટવી હોય છે તેટલી મનુષ્યમાં હોવી નથી. મારે જો એવી શક્તિઓથી મોટાઈ કે પવિત્રતા આવતી હોય તો કુતરાંઓ જ મનુષ્યથી અધિક ગ્રંથ ગણ્યાં જોઈએ.

આપણે જાણીએ છીએ કે કાષ્ઠરૂઢ લોકોને પોતાનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો તે પહેલાં સેવાને તેને આ સંસારના સુખ ભોગનવા અનેક રીતે લવચાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેના ઉપભોગને માટે સમયેક દના. ખાવાને માટે અનેક જાતના રસવાળા અને સ્વાદિષ્ઠ પદાર્થ દના. રાત્રી કરવા માટે મહારાજ્ય હતું, અનેક પ્રકારના ચમત્કારો કરી દુનિયામાં તેને વધ મેળવવાનો હતો. આવી આવી વિવિધ લાલચો અને વ્યાકર્ષક વસ્તુઓ તેની સામે હતી. પરંતુ કાષ્ઠરૂઢ કહ્યું કે: "હે સેનાન" ચાલ, ખાશુ પર રહે, ચારે તારા હાથનું કશું ચે લેવું નથી." કેવા ઉત્તમ વચ્ચો! હે એમેરિકા અને યુરોપના લોકો! કાષ્ઠરૂઢનો આ ઉપદેશ સદા તમારી સંખ્યા રાખે. આ સધળી બાલ્ય, યસન બૌદ્ધિક વસ્તુની મારામારી, જોવાપેલી અને લટાલટ છતાં કાષ્ઠરૂઢનો આ ઉપદેશ તમારે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.

* * *

તમારો અંતઃકરણ આ રહેલો અંતરત્મા દેવી અને કૃષ્ણની છે. પ્રત્યેક બાળક સ્વભાવથી જ અંતઃપ્રેરિત હોય છે. હરેક જન્મમાં જ કવિ હોય છે. જો તમે કૃષ્ણની નિયમાનુસાર તમારું જીવન ગાળો, જો તમે કૃષ્ણના નિયમાનુસાર તમારું વર્તન રાખો તો હંમેશા તમારું જીવન પ્રેરણામય જ રહેશે. જો તમે તમારા આત્માના અનુસંધાનમાં રહેશો તો તે બધી વખત તમને સુરેણા જ યથા કરશે. તમારો હોય એ છે કે તમારું મન આ દુનિયાની લોહચુપકના જેવી વ્યાકર્ષક વસ્તુઓમાં પ્રસ્ત થાય છે. સંસારના મોહ તમને વ્યાકર્ષે છે અને આવી રીતે તમારા પોતાના સત્વચથી જાદુ થાય છે. જો તમને હાલ તમારા હૃદયમાં સુરેણા થવું ન હોય તો તેનું ખુરું કરવું એ જ છે કે તમારામાં વિરાગ કે ત્યાગ નથી. તમે ઐદિક વસ્તુઓના મોહમાં ફસાઓ છો, તે વસ્તુઓ સામે તમે દંડ બંધન પામે છો. જો તમે મુજા શક્તિ અને પ્રેરણા વગેરે પ્રાપ્ત કરવા માગતા હો તો તમે ખર

ત્યાગી અને વિરાગી બનો. કૃષ્ણમાં—સત્ય આત્મામાં—તમે વિશ્વની ચર્મ જાઓ. થોડા વખત સુધી તમે એકાંતમાં રહો. તમારા સત્વસ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવા માટે દિવસનો થોડો ભાગ તમે એકાંત સેવા. આવી રીતે કરવાથી તમને દુષિત કરનાર લોહચુપકના જેવી આ દુનિયાની ભૌતિક વ્યસનો તમારાથી દૂર પડે અને તમારું મન ફરીથી જરાજર રિયર થશે તથા તમે પ્રેરણા પામતા થશો.

* * *

તમને અંતઃકરણ થાય એવાં પુસ્તકો વાંચો. જે પુરુષોના સસર્ગમાં રહેતાં તમે ઉત્તર શિથિમાં આવો એવા પુરુષોનો સત્સંગ કરો. અથવા તો સદા એકાંત જ સેવો. તમારો કેટલોક વખત ધ્યાનમાં ગાળો. આવી રીતે તમારી પોતાની નૈસર્ગિક પ્રેરણાથી અદ્વૈતન શક્તિ તમને પાછી પ્રાપ્ત થશે. શુ" હરેરાજ તમારે તમારું ઘર વાળીઝૂલીને સારું કરવું નથી પણ આવી જ રીતે તમારે તમારા મનને પણ હરેરાજ સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી દુનિયાના વિચારો, દુનિયાની લાલચો અને દુનિયાના નિયમોના ઉપભોગની વાસનાઓ અથવા "હું કરું છું" એવા અહંતાના ખ્યાલો તમારામાં મોજાઈ છે, જ્યાં સુધી તમારું દેહાભિમાન નાશ પામ્યું નથી, ત્યાં સુધી તમારે કાઈ પણ જાતની સંગીન આશા નથી. દેહાભિમાનના નાશ શિવાય અંતઃપ્રેરણાનો કાઈ રસ્તો નથી.

* * *

ભોગ આપ્યા વિના કૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર થવો કઠિન છે. ભોગ આપ્યા સિવાય તમારો સ્વભાવ સિદ્ધ અધિકાર પાછો મેળવી શકશે નહિ. જનનમાં પવિત્ર મનવાળા, પવિત્ર હૃદયવાળા મનુષ્યો જ સુખી છે; કારણ કે તેમને જ પ્રભુ મળે છે. તેમને જ કૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. હૃદયની પવિત્રતા એ શું છે? હૃદયની પવિત્રતા એટલે શારીરિક પાપોથી દૂર રહેવું; એટલું જ નહિ પણ તેમાં યોગી વિશેષ

રહ્ય રહેતું છે. દરેક પ્રકારની મમતા પછી તે ધર ઉપર હો છે પોતાની ધર્મિયણ ઉપર હો; કૃતરા ઉપર હો છે માતાપિતા સ્ત્રીપુત્રાદિક ગમે તેવા ઉપર હો; પરંતુ જેને સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા છે, જે મનુષ્ય આ ક્ષણે જ સંપૂર્ણ સત્ય જાણવા ઇચ્છે છે તેને તો તે મમતા-અધીનતાએ પહોચાડ નારી, નબળી પાડનારી જ છે. જગતના પદાર્થોના મોહમાંથી છૂટા થવું, મુક્ત થવું, એવું જ નામ અંત કરખની પવિત્રતા; એવું જ નામ ત્યાગ આવી પવિત્રતાથી જ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે

મથા મથા મનુષ્યો 'રામ' પાસે આવીને વાર વાર એ જ કહે છે કે "અમને સાક્ષાત્કાર કરાવો, અમારે સાક્ષાત્કાર કરવો છે" હા' આ ક્ષણે જ સાક્ષાત્કાર થાય, પણ તમારી મોહજાળ તોડી નાખો; તેમ જ ઇર્ષ્યા, દેવ વગેરે વસ્તિઓથી મુક્ત થાઓ. ઇર્ષ્યા અને દેવ શું છે? માત્ર અધોક્ષી વાસના, તૃષ્ણા અને મોહ, ત્યારે આપણને બીજા કોઈ બાબતમાં મોહ હોય છે ત્યારે જ આપણે બીજા કોઈનો તિરસ્કાર કરીએ છીએ.

હિંદુસ્તાનમાં એક સદૃશરમ રામનો પરમ મિત્ર છે; ને તે માનસશાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્ત છે. એક રથને તેની આંખે પાઠા બાંધી ગણિતસાસ્ત્રનું પુસ્તક તેની આગળ પરવામા આવ્યું. આ પુસ્તક એણે જ-આરામાં જોયું નહોતું, છતાં બંધ આંખે તે વાંચી શકતો હતો. ગણિતસાસ્ત્રનાં અનુક્રમિક ચિત્રો, જેના નામ તે જાણતો જ ન હતો, તેની એક કોરા કામળ ઉપર તે પુસ્તકમાંથી એ જ સ્થિતિમા નકલ કરી ગયો. ચિત્રોનાં ખર્ચ નામે તો તે નહોતો કહી શક્યો, પરંતુ નકલ કરી શક્યો. બીજાના વિચારો પણ તે જાણી શકતો અને જેવા વિના તમે જે લખ્યું હોય તે લખી જતો. તે માનસશાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્ત હતો. તે જક જગતનો અનુયાયી હતો, પણ પવિત્ર કે સુખી

મનુષ્ય નહોતો.

હિંદુસ્તાનના એક મનુષ્ય વિષે આપણે જાણીએ છીએ કે તે જ માસ પર્વત મૂળપ્રાય જેવો પડી રહ્યો હતો. આ વિષયને ખેતરી મુદ્દા કહે છે ને તેનું વર્ણન હર્યોગમાં આપ્યું છે. જ માસ પર્વત શ્રવણની કોઈ પણ નિશાની તેનામાં જણાતી નહોતી. રંગોમાં લોહી પણ વહેતું નહોતું. જ માસ પડી તેનું ઉત્થાન થયું. આ ઉપરથી આ પુરુષને બીજા કોઈ શકીએ; પરંતુ તે મુક્ત કે સુખી મનુષ્ય નહોતો. તેણે જે જે ચુનાચો-પાથો કર્યા હતા તે કહેવાની જરૂર નથી; પરંતુ જે રાજાના દરબારમાં તે આ પ્રયોગ કરતો હતો તેણે એને ધક્કા મારીને પોતાને ત્યાંથી હાડી કાઢ્યો હતો.

વળી એક બીજા હતો તે પાણી ઉપર ચાલી શકતો હતો. એક ખરા સાધુએ હસીને તેને પૂછ્યું કે: "શક્તિ મેળવતા કેટલોક વખત લાગ્યો હતો?" જવાબમાં તેણે કહ્યું કે "સત્તર વર્ષો માંડ્યા" સાધુએ કહ્યું કે "સત્તર વર્ષમાં માત્ર બે જ પેસા જેટલી કીમતની શક્તિ તે મેળવી છે?" (કારણ કે નહીને સાથે તારી જવાને હોડીવાળાને એથી વધારે પેસા લોકો આપત નથી.) અત્યંત કે આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓથી કંઈ પૂજ્યતા આવતી નથી. જેવા પ્રકારે બીજા સપ્તિઓ બંધનકારક છે તે પ્રમાણે તેનાથી પણ બંધન જ થાય છે. પડી તે બંધન ગમે તો સુવર્ણનું હો કે લોહનું હો, પણ તે અંતે તે બંધન જ છે. જાનેથી ચુવામગીરી તો છે જ, ને આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓ જ મનુષ્યને પવિત્ર બનાવતી હોય તો તો હૃત્તરંગો પણ પવિત્ર અને સુધવાની શક્તિ જ્ઞાનમાં જેટલી હોય છે તેટલી મનુષ્યમાં હોતી નથી. માટે ને એવી શક્તિઓથી મોટાઈ કે પવિત્રતા આવતી હોય તો ફરારો જ મનુષ્યથી અધિક મેઝ અજુવાં બેઢ્યો.

મુકુલને આ સમજાવવા લાગ્યા. 'એથી સરળતા જળવાઈ નહિ એટલે બોડ' પર ખડીથી ચીતરીને સમજાવવા લાગ્યા.

વિદ્યાવતના જ્ઞાનમાં મુકુલ જેવા બાળકને પૂછ્યું નથી. હા, ત્યાં એને સમજાવે ખરા, પણ એની જગ્યાએ, એન્જિનરમ સુધી આવી ન શકે. કાર્મના નિયમથી વિરુદ્ધ જ્યુ એ જાપાની ઓફિસરની સૌજન્યતા. પણ કું પહેલાં ય બોલી ગયો છું આ જાપાની જ્ઞાનમાં કામકાજમાં નિયમોની છૂટ રાખી મનુષ્યની શક્તિને ગતિમાન રાખે છે. અર્થાત્ નિયમ છે જ ન થઈ જાય તેની દરકાર રાખવામાં આવતી નજરે પડે છે. જ્ઞાન જાહેર પડેલું, ત્યારે ઉપરના માળના કામકાજ બંધ થવાં, ત્યારે ત્યાં બેસીને કામ કરવા માટે કંપાનની સંમતિ લીધી.

એ દિવસે પીઅર્સનસાહેબે બે અંગ્રેજ મુલાકાતીઓને આમંત્રણ આપેલાં. એ ઉપર માનસમાન ઉતારવાનો ચોંધાટ થતો હોવાથી ઉપલેખાને જવાતું નહીં કહ્યું. પ્રથમ તો, સંમતિ માટે વડા ઓફિસરને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે તરત તો જવાબ આપ્યો: "ના" પણ કર્મ ગયા હોત તો વાલો તો આવન નહિ, કેમકે, કામકાજ બંધ હતું એટલે કામ પહોંચતા નેતુ હતું નહિ. પણ નિયમમંત્ર માટેની જે મનોદા તે તો સગામાઈ માટે જે પળાય, અપરિચિત માટે પણ તે પળાય. ઉપવા માળના ઉપયોગ માટે મળેલી સંમતિ માટે મને નેટલી ખુશી થવા પામેલી એટલી નાસંમતિમાં ય ખુશી થઈ. ૨૫૯ નેઈ શકાય કે આમાં દાક્ષિણ છે. પણ કુળજતા નથી. (કમલા)

અનુ૦ વિમળા પટેલ

ખ્યારાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની ઓડરથી કાર્યકરને મરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. ૬૨ યાસની ખારખી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહકે નંબર અવરજ અવરજ.

'ખ્યારાખાપુ' કાર્યકર, રૂપિયાતન, જ્ઞાનમંત્ર

અંકમાં લવાજમ ભરવાનું રથજા: શાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (૫૧)

['ખ્યારાખાપુ'માં વપરાયેલા કામચોડ રૂપિયાતન લાવકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા. ૧૨, એક્ટોબર ૧૯૬૧

પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ	
૧ ગાંધી રત્નમાલા ૨	૬ દિમાલખના હૃદયમાં ... 'વાતી' ૧૪	૭ કાકાસાહેબની વિચારકલિકાઓ ... ૧૮	૮ રામતીથની રત્નમાલા ... ૨૦
૨ વધેછે લાભથી સોમ: લોભછે મુળ પાપનું-દે.વા. ૪	૯ જાપાન વાતી ... રવીન્દ્રનાથ ટાગુર ૨૨	૧૦ મુકુલો ... તનુજા બટ: કવર રેન્ડ ૪	
૩ પ્રેરક પ્રસંગો ... શાંતિલાલ છે. પટેલ ૮			
૪ હેર તો પીધા અંગે જાણી-ગિરિજા-ભારતીય ૧૦			
૫ રામકૃષ્ણવાણી ૧૨			

પ્રકાશક અને મુદ્રક: ધીરેન ગાંધી - રૂપિયાતન મુદ્રણાલય - જ્ઞાનમંત્ર

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
અદ્વાઈતા બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં ..	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો ..	"

શ્રીકૃષ્ણ જન્મ

મથુરામાં સોપો પડ્યો,	ફટાક તૂટ્યાં તાળાં;
ભોગળ લીડી ઊધડી,	વસુદેવ ધિયા પાળા.
શ્રાવણ કરાં સરવડાં,	મેઘલી માઝમ રાત્યું;
જમનાજળ એ કાંઠે,	શેષ નાગ તું છાતું.
સેજ લડી માં સૂંડલો,	હાલ રડે કડડાડ;
ફણધર રમવા ફૂંદડી,	કાન રચ્યો છે નાટ.
ડાળેરાં જળ થંભિયાં,	જમણેરાં વહી નય;
ઘોડાપૂર ધમસાણમાં,	મારગ દીધો માય.
જુગતિ જમનાએ કરી,	ઉલળી ઘોયા પાગ;
અવસર અમુલક આવડો,	ધન્ય ભગતિ અનુરાગ.
ભોગમાય કરે કંસને,	ખેલ્યા જશુભતિ સોડ;
કરમ કોય કાનાતણ,	રંગ તને રેણિમાર.

वर्ष १४
नवम्बर १९१

८

बुद्ध का
चरित्र

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હંતા બાપુ ભાગ ૪. સંપાદનો : ગાંધી વાઈઓ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મલિક

તાલેતરમાં બહાર પડેલ

રામતીર્થની રત્નમાલા ૦-૩૫

ખાસબાપુ'ના આલોકને દયાલ ખર્ચ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

આરંભ

ઉદ્દેશભનાત્માનામ

વર્ષ ૧૪ ૧૨ નવેમ્બર-૧૯૬૧] અક ૬ મે

“જેડું છું તમે નવે વર્ષે કેવા નિશ્ચયો
કરો છો તે. ન બોલો તેને બોલાવજો,
જે ન આવે તેને ઘેર જાઓ, જે રિસાય
તેને રીઝવજો ને આ બધું તેમના બચાને
સારું નહિ પણ તમારા બચાને સારું
કરજો. જગત ક્ષેત્રદાર છે, આપણે તેના
કરજદાર છીએ.” —બાપુ

[આ પીઠ અને ગુરુદેવી છત્રભાષણનું અનુશીલન કરતી માસિક]

* મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે મનુષ્ય બાળક તરીકે માતાનું દૂધ પીએ છે તે ઉપરાંત બીજા દૂધની આવશ્યકતા નથી. મનુષ્યનો યોગ્ય વનપક ફળો લીલાં અને સૂકાં સિવાય બીજો નથી બદામાદિ બીજોમાંથી અને દ્રાક્ષાદિ ફળો-માંથી તેને શરીર અને બુદ્ધિનું પૂર્ણ પોષણ મળી રહે છે. આવા યોગ્ય ઉપર જે રહી શકે તેને સારું ક્ષત્યયોદિ આત્મસંયમ ઘણી સહેલી વસ્તુ થઈ પડે છે. આહાર તેવો ઓછા-દાર, માણસ જેવું ખાધ તેવો થાય છે, એ કહેવતમાં ઘણું તથ્ય છે, એમ મેં અને મારા સાથીઓએ અનુભવ્યું છે. આ વિચારોનું વિસ્તાર-પૂર્વક સમર્થન આરોગ્યના પુસ્તકમાં છે.

* ખાવાપીવાની સાથે આત્માને સંબંધ નથી, તે નથી ખાતો, નથી પીતો, જે પેટમાં જાય છે તે નહીં, પણ જે વચ્ચેના અંદરથી નીકળે છે તે હાનિકારક કરે છે વગેરે દલીલો હું જાણું છું. એમાં તથ્યાસ છે. પણ દલીલમાં ઊતર્યો વિના અહીં તો મારો દૃઢ નિશ્ચય જ મૂકી દઉં છું કે, જે મનુષ્ય ઈશ્વરથી ડરીને ચાલવા ઇચ્છે છે, જે ઈશ્વરનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા ઇચ્છે છે, એવા સાધક ને યુગ્યને સારું પોતાના યોગ્યતાની પસંદગી-ત્યાગ અને સ્વી-કાર-એટલા જ આવશ્યક છે, જેટલાં વિચાર અને વાચાની પસંદગી-ત્યાગ અને સ્વીકાર-આવશ્યક છે.

* દૂધનો ત્યાગ સર્વોચ્ચ લાભદાયી લાગે, અથવા અનુભવી વૈદ્ય દાક્ષિણી તેનો ત્યાગ કરવાની સલાહ હોય તે સિવાય, અનુભવ અત્યાર લગી તો મને એમ જ સૂચવે છે કે જેની હોજરી મંદ થઈ છે ને જે પચારીવશ

થયો છે તેને મારું દૂધ જેવો બીજો હલકો તથા પોષક યોગ્યક જ નથી.

* મનુષ્ય અને તેનું કામ એ બે નોખી વસ્તુ છે. સાગં કામ પ્રત્યે આદર અને નહારાં પ્રત્યે તિરસ્કાર હોવો જ જોઈએ. સારાં નરસાં કામ કરનાર પ્રત્યે હમેશાં આદર અથવા દયા હોવાં જોઈએ. આ વસ્તુ, સમજવે સહેલી છે છતાં તેનો અમલ યોગ્યમાં યોગ્ય થાય છે. તેથી જ આ જગતમાં ઝેર ફેલાયાં કરે છે.

* સત્યની શોધના મૂળમાં આવી અહિંસા રહેલી છે. તે હાય ન આવે ત્યાં લગી સત્ય મળે જ નહીં એમ હું પ્રતિક્ષણ અનુભવ્યા કરું છું. તંત્રીની સામે ઝઘડો થાય, તંત્રીની સામે ઝઘડો કરવો તે પોતાની સામે કર્યો બરાબર છે. કેમ કે બધા એક જ પીંછીથી દોરાયેલા છીએ, એક જ પ્રધાની પ્રજા છીએ. તંત્રીમાં તો ધનંત શક્તિ રહેલી છે. તંત્રીનો અનાદર-તિરસ્કાર કરવા જતાં તે શક્તિઓનો અનાદર થાય ને તેમ થતાં તંત્રીને તેમ જ જગતને ગુસ્સાન પહોંચે.

* જે ક્રિયા મારામાં ચાલે છે તે અંતર્યામીની છે એમ કહી શકાય કે નહીં એ હું નિશ્ચયપૂર્વક નથી જાણતો. પણ ઘણાં વર્ષોથી જે પ્રભાણે મેં મારાં મોઢામાં મોઢાં કહેવાયાં છે તે અને નાનામાં નાનાં ગણાય તે કાર્યો કર્યો છે, તે વપાસતાં તે અંતર્યામીનાં પ્રેરાયેલાં થયાં છે એમ કહેવું મને અધિકૃત નથી લાગ્યું.

* અંતર્યામીને મેં જોયો નથી, જાણ્યો નથી જગતની ઈશ્વર વિશેની શ્રદ્ધાને મેં મારી કરી લીધી છે. એ શ્રદ્ધા કોઈ રીતે જૂની શકાય એવી નથી, તેથી તેને શ્રદ્ધાએ યોગ-

ખતો મટી અનુભવરૂપે જ હું જોળખું છું. છતાં એને એમ અનુભવરૂપે જોળખાવવી એ પણ સત્ય ઉપર એક પ્રકારનો પ્રકાર છે. તેથી તેને શુદ્ધરૂપે જોળખાવનારા શબ્દ માગી ખાને નથી એમ કહેવું એ જ કદાચ વધારે ચોખ્ખો હોય.

* આરબેયું કામ અનીતિમય છે એમ જ્યાં લગી સ્પષ્ટ ન દેખાય ત્યાં લગી ન ઠોડવું.

* આસ્તિક મનુષ્યો, જેમણે પેતામા રહેલા ધર્મરત્નને બધામા જોવો રહ્યો તે તેમનામા સહુની જોડે અવિરત ધર્મને સંસ્વાની શક્તિ આવવી જોઈએ. અને તે શક્તિ જ્યાં જ્યાં અજ્ઞોદ્યા અવસર આવે ત્યાં ત્યાં, તેથી દર ન ભાગતા, માત્ર નવા નવા મર્મોધોમા પડીને અને તેમાં પડતા છતાં રાગદ્વેષરહિત રહીને જ કેળવી શકાય છે.

* વર્તમાનપત્ર એ ભારે શક્તિ છે પણ જેમ નિરંકુશ ખાત્રીનો ધોધ ગામના ગ્રામ ડુબાવે છે ને પાકનો નાશ કરે છે, તેમ નિરંકુશ કવમનો ધોધ નાશ કરે છે એ અંકુશ બહારથી આવે તો તે નિરંકુશતા કરતા વધારે ઝેરી નીવડે છે અંદરનો અંકુશ જ લાભકારી હોઈ શકે.

* આ વિચારમરટ્ટી આવી હોય તો હુનિ ધાર્મિક કેટલા વર્તમાનપત્રો નથી શકે? પણ નકામને બંધ કોણ કરે? કોણ કોને નકામું ગણે? કામતુ ને નકામુ માથે સાથે આવ્યા જ કરવાના, તેમાંથી મનુષ્યે પોતાની પસંદગી કરવાની રીત.

* હિંદુઓની જેમ યહૂદીઓ પોતાને ઈશ્વરના માનીતા ને જીવને અણમાનીતા ગણીને તે ગુનાની શિક્ષા વિચિત્ર રીતે ને અધર્મની રીતે ખામ્યા. હમલમ તે જ રીતે

હિંદુઓએ પણ પોતાને સંસ્કૃત કે આર્ય માની પોતાના જ એક અંતરને પ્રકૃત અત્યાચંદ્ર કે ટેડ માન્યું છે. તેના પાપનું ફળ વિચિત્ર રીતે, ને બાંધે અણબટાની રીતે, દક્ષિણ આફ્રિકા ઈત્યાદિ સંસ્થાનામા તેઓ મેળવી રહ્યા છે, ને તેમા તેમના પાડોશી મુમવમાન, પારખી જેઓ તેમના જ રચના ને દેશના છે તે પણ સડો વાયા છે એવી મારી માન્યતા છે.

* શુદ્ધ કાનલ હોય તો સઠને પહેલી વળવા સેરો અને સાધનો મળી જ રહે છે એવો મારો વિધાસ અનુભવ ઉપર બંધાયેલો છે.

* મરદીના વાથરા હોય ત્યારે પેટમા જેમ જોઈએ ભાર તેમ સાડું.

* અને લાગે છે કે જાહેર કામ કરનારે (આવો) વિશ્વાસ ન રાખતા જેની જાને તપાસ કરી હોય એવી જ વસ્તુ કહેવી જોઈએ સત્યના પૂલગીએ તો ઘણી સાવધાની રાખવી જોઈએ કોઈના મન ઉપર ખરી ખાતરી વિના વધારે પડતી અમર પાડવી એ પણ સત્યને ઝાખપ પહોંચાડનારી વસ્તુ છે.

* વિદ્યવ્યાસના કાગર્મા પાશ્વપુસ્તકો બહાર માત્ર વાચન નહીં જેવું જ ગણાય. કર્મબુધિમા પ્રવેશ કર્યો પછી સમય થોડો બચે. એટલે આજ લગી પણ એમ જ કહેવાય કે માત્ર પુસ્તકોનું જ્ઞાન ધણું જ થોડું છે આ અનાયાસે અથવા પરાણે પગાયેલા સંઘમથી મને નુકસાન નથી થયું એમ હું માત્ર છું. પણ જે શેઠ પુત્રના વાચ્યાં છે તેને હું ઠીક પચાવી શક્યો છું એમ કરી શકાય એવાં પુસ્તકોમા જેણે મળી જિંદગીમા તત્પણ મહત્ત્વ નો રચનાત્મક ફેરફાર કરાયો એવું તો આ પુસ્તક જ કહેવાય તેનો એ પાછળથી તરબુતો કર્યો, ને તે 'સર્વોદય'ને નામે છપાયેલું છે.

એક કેન્દ્ર છાકરાએ સાંભળ્યું કે એક મેલિયાને આજ રાત્રે સંગીત રચી કરશે. 'તેના મનમાં ચલુ' કે હું પણ તે સાંભળું તો કેવું સારું! પણ ઘરમાં ખાવાને દુકરો નહોતો; હજી ખાધેલું નહિ અને માતા માંદી હતી. આ ગરીબ માતાને એકાદ નારંગી આપી 'શકું' તો તેને કેવું સુખ થાય! આજ વિચારથી તેણે એક નાની પેટી-માંથી હાથાવાળો એક ઠાગળના કટકો લીધા અને ઊંધતી માતા તરફ નજર નાખીને ચલી નીકળ્યો.

કલાકારે કહ્યું.

મેલિયાને નોકરને પૂછ્યું: 'એ વળી કેવું સહ જીએ છે? મને હવે લોકોને મળવાનો દંટાળો આવે છે.' નોકરે કહ્યું: 'મળવા આવનાર સોનેરી ઝૂલક વાળો એક નાનો છોકરો છે. તે કહે કે તેને મળવાથી તમારે દિવસીર થવું પડશે નહિ અને વધારે રોકાવું પડશે નહિ.' તે મહાન સંગીત ઉપાસિકા માદામે સ્મત કરીને કહ્યું: 'વારુ ત્યારે, આવવા દે, છોકરાને હું ના કહી શકું નહિ.'

પછી પિયરે માદામ પાસે જઈને કહ્યું: 'મારી મા જાતું માંદી છે, ઘરમાં ખાવાનું નથી, હવા લેવાના પૈસા નથી. તેથી મને વિચાર આવ્યો કે તમે માડું રવેલું એક સંગીત જલસામાં ગાજો તો કેઈ તે વેચાતું ભઈ હે અને મારી માતાને જીવન અને આરામ મળી શકે.' મેલિયાને તે રાત્રે મનમાં

ગાઈ જાયો અને છાકરા ઉપર લાડી નજર નાખીને પૂછ્યું: 'તે જ આ સંગીત રચ્યું છે? મારા જલસામાં તું આવીશ?'

'હા આતું તો ખરો, પણ માંદા માને મૂકીને, ક્યાંથી આવશ?' છોકરે મુરકેલી વર્ણવી.

'તો તારી માની સંભાળ માટે આજ હું કેઈને મોકલીશ. લે આ એક કાઉન, એમાંથી ખાવાનું અને આરામ કાઢવો. જલસાની આ ટિકિટ લે. એ જતાવવાથી તને મારી પાસે જવ્યા મળશે' વત્સલ

નારંગી વગેરે માતાને લાવી આપીને પછી સત્રે પિયર જલસામાં ગયો. વૃન્દવાદીએ એક નાનો કડુભરમજાવિત રાગ ઉપાલ્યો અને માદામ મેલિયાને પોતાની મીઠી અને હૃદય-કાવક હૃદયથી સ્વરમંડલ વિસ્તાર્યું. પિયરને ઘણું હર્ષ થયો પરંતુ વિશાળ શ્રોતૃમંડલમાંથી ઘણાની તેજસ્વી આંખોમાં આંસુ બરાઈ આવ્યાં.

બીજે દિવસે તે ગરીબ ઘરનાં બારણાં ઊધણાં અને માદામ મેલિયાને પિયરનાં સોનેરી ઝૂલક ઉપર હાથ મૂકતાં તેની માતાને કહ્યું: 'સત્તરી! તમારા આ બાળકે સારા પૈસા પેદા કર્યા છે. તંડનના એક મારામાં સારા પ્રકાશકે એના નાના સંગીત માટે ૩૦૦ પાઉંડ આપવાની માગણી કરી છે અને વેચાણમાંથી અનુક રકમ મેળવ્યા પછી પિયર તેના નફાનો ભાગીદાર થશે. ઇંદરનો આભાર માનો કે તેણે તમારા બાળકને અતી ઉત્તમ બક્ષિય આપી

છે.' આ સાંભળી તે છોકરા પૂટણિયે પડ્યો અને જે માયાળુ હૃદયે ગરીબ માટે આટલી લાગણી બતાવી તેના ઉપર અનુચ્છ કરવાની ઇચ્છાને પ્રાપ્તના કરી. પછી થોડાં વર્ષો બાદ

ચેલિયાન મરણ પામી ત્યારે રાતદિવસ તેની સેવામાં રહીને છેડી કણ્ય સુધી તેને આનંદ આપનાર તે આ સંગીત રચનાયો અને પેસાદાર થયેલો પિયર જ હતો.

✽

પ્રામાણિક બાળક

એકિનબરોમાં એક દિવસ કકડકની ટાંઠ પડી ત્યારે એક કંઝાળ અને ચીથરેહાલ છોકરાએ રસ્તામાં એક સફરફરુચને કહ્યું: 'સાહેબ! કીવસળી ખરીદયો?' ચૂકરુચે કહ્યું: 'મારે જરૂર નથી.' નાના છોકરાએ કહ્યું: 'કિંમત માત્ર એક પેની છે.' ચૂકરુચે કહ્યું: 'પણ મારે ખપ નથી.' પછી તે છોકરાએ કહ્યું: 'તો એક પેનીની બે લો.'

આ હકીકત લખતાં એ ચૂકરુચ કહે છે કે તેને દૂર કળા મેં એક પેટી ખરીદી; પણ છટ્ટી પેની નહિ નીકળવાથી મેં કહ્યું: 'હું કાંઠે પેટી લઈ જઈશ.'

તે છોકરા બોલ્યો: 'અરે, બાએ જ લો. હું ઘણા ભૂખ્યો છું. લાવો પરચુરણ લાવી આપું.' પછી તે ચિલિંગ વટાવવા ઠોડી ગયો; પણ શક નેવા છતાં જણાયો નહિ. તેના ચહેરા પર એવી છાપ હતી કે જેથી તેને વિરે ઓટો વિચાર આવ્યો નહિ.

પછી સામે મોઝા એક નોકરે આવી કહ્યું: 'એક છોકરો તમને મળવા આવે છે.' પછી આવનાર છોકરાને જોતા જ જણાયું કે ચિલિંગ વટાવનાર છોકરાનો તે નાનો ભાઈ હતો. તે એનાથી પણ વધારે ચીથરેહાલ, ફર્મજો અને કંઝાળ હતો. તે તેના ચીથરામાંથી કમ્પક કાઢીને બોલ્યો: 'સેન્ડી પાસેથી તમે કીવસળી લીધી હતી? લો ત્યારે તમારા ચિલિંગમના

ચાર પેન્સ. સેન્ડીની અવાય તેમ નથી. તેને અકરમત નડવાથી ટેંગી, કીવસળીની પેટીઓ અને તમારા ૧૧ પેન્સ ગુમાવ્યા છે, એના બંને પગ ભાગી ગયા છે જરા પણ ઠીક નથી. દાકતર કહે છે કે તે નહિ બચે. મારાથી આટલું જ અપાય તેમ છે.' આમ કહી તે છોકરો ખુમકે ખુમકે રેવા લાગ્યો. મેં તે છોકરાને ખાવાનું આપ્યું અને તેની સાથે સેન્ડીને જોવા ગયો. ત્યાં જણાયું કે આ બે નાના છોકરાઓ એક કંઝાળ અને નશાબાજ જોરમાલ મા સાથે રહેતા હતા. તેમનાં માતા-પિતા મરણ પામ્યાં હતાં.

છેડિયાંના એક દમજા ઉપર ખિચારા નાના સેન્ડીને મેં પહેલો જોયો. હું ગયો કે તરત જ તે મને બોળખીને બોલ્યો: 'સાહેબ! ચિલિંગ વટાવીને આવવો હતો ત્યારે થોડાએ લાત મારી મારા બંને પગ ભાગી ગયા. રૂખી! ભાઈ રૂખી! હવે હું બચીશ નહિ. હું જઈશ એટલે તારી સંભાળ કાળુ લેયો? રૂખી! તું શુંકરીશ.

મેં તે કુખી થતા બાળકને હાથ લઈ કહ્યું: 'હું રૂખીની હંમેશાં સંભાળ લઈશ.' તે મારી વાત સમજ્યો. અને મારો આભાર માનતો જણાયો. પછી તેની ભૂરી આંખોમાંનું રોજ લુ'ન ઘઈ ગયું બસ એક પળમાં—માતાની છાતી પર સુનેવા બાળકની પેઠે, ચાલિથી પ્રજાવા દરબારમાં દાખલ થયો.'

મહાત્મા થયું નેરુનું અધરું છે એટલું જ નિર્ભેળ દુરાત્મા થયું અશકય છે. દરેક પાપ અને પતનનું આસક એની સાથે જ જન્મે છે, અને માણુમતી પોતાના પાપ પ્રત્યેની ધીરજ પણ અતે ખૂટે જ છે. મારે માણુસે એટલું જ જોવાનું કે પાપ-પ્રપચ, સદાચાર-દુરાચાર, સુરુચિ-કુરુચિ વચ્ચેના સનાતન મુજસાદમા પોતાનું ખંચાણુ સર્વ-પક્ષ તરફ જ હોયું જોડે એ.

અર્ધીલના ઘાતે ઉપર નથી પણ મનના ભાવમાં છે. પોતાનું દેગધર ચિત્ર અમલીપ બનાવવું અથવા કલાપૂત બનાવવું એ ચિત્રકારના હાથમાં છે, મૂર્તિકારના હાથમાં છે. આજ કાલ જ્યાં ત્યાં વિકારીનું ઉદ્દાપન કરી સમાજ પાસેથી પૈસા કઢાવવાનો પ્રયત્ન માટે છે ત્યાં આ વાત ન સમજાય. સાહિત્યમાં છું અને કળામાં છું, લોકોની ચિત્તવૃત્તિ કામુક અને વિલાસપ્રવૃત્તિ બળાવવાનો પ્રયત્ન કરનાર 'કળાધરો' અને જૂના વખતના વાકૂલી ખાઈ ખાઈ નિઃસરવ બેનેકા રાગ્યો અને નવામોની વિષય-વાસના ફરી ગમન કરી આપનાર એમના આશ્રિતો વચ્ચે કાળનો ફેર હોય, પદ્ધતિનો ફેર હોય પણ ભવિતનો ફેર નથી જ. સમાજને આવા વિટવર્ગની જરૂર હોય તો સમાજ જાણે એને રાખે પણ એને કળાધર ન કહે.

શુદ્ધ સૌન્દર્યની દૃષ્ટિ રાખી હિંમનપૂર્વક નમતાને પણ કળાનો વિષય બનાવશે. એ જુદું અને વિકારોને ઉત્તેજન મળે એવાં ચિત્રો કાઢી વિકારસેવુપ લોકોના મોઢે એમને કળાપુકત કહેવડાવવાં એ જુદું. વિકારની હરતી સિદ્ધ કરી અથવા વિકારિતાને કેળના પર અણેપ કરતો મુશ્કેલ કામ છે. પણ પોતાનું મન વિકારી યાદ છે કે નહિ એ પોતાને મારે નહીં કરવું જગ્યે અથા નથી. એની મુશ્કેલી દંબી જમાનામાં જ જતીન યાવ છે. વિકાર તો આખા શરીરમાં ઓછેવત્તે અથો એક વિશિષ્ટ શેમાંય (thrill) પેદા કરે છે. એમાં સાચુક

ઉત્તેજના અને અંતે શૈથિલ્ય અથવા નિચોવા-વાપણું જાંને હોય છે. અને વૃત્તિઓ નર્મદ્દ ન થઈ હોય તો શરમાવાપણું પણ અમુક અંશે હોય છે જ.

કળાના આનંદનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે એની આગળ સુખદુઃખ મળે તે આવે, કળા તો એમાંથી સરખો નિરવવાદ આનંદ જ સર્જ શકે છે. ડોન મીકાલિસ (tragedy) નર્જને આપણે પીગ મિને અમુક રૂઈ જન્મે છીએ. અને છતાં એ શોકાં-તિકા અનેક વાર જોવા માં કે વાંચવાનો રસ આપણે છાંડી શકતા નથી. જે દરિઅવસ્થામાં એક ક્ષણ પણ રહેવા માં આપણી દિગત ન હોય એવું જ આપણ વણું જોઈ આપણમાં જે સમભાવ કે પ્રુવવપ્રકાપ જાગે છે તે તો આપણને આવકારવાળ જ લાગે છે.

આમ કેમ થયું હશે! મણુમને દુઃખ ગમવું નથી છતાં શુવનમાં દુઃખ તો છે જ. દુઃખ છે એટલું જ નહિ, પણ એનો ઉપયોગ પડ્યું છે. દુઃખમાંથી જ આપણે બુનુતવમુદ્ધ થઈએ છીએ; આપણું વ્યક્તિ-તર, આપણી Personality, અથવા મીનાની પરિભાષામાં કહીએ તો આપણું અધ્યાત્મ (સ્વભાવો-ડધ્યાત્મસુખ્યતે) વધે છે. સમભાવને લીધે આપણું વ્યક્તિત્વ આપણા શરીરમાંથી બહાર નીકળી, ધન્દિઓનું બધન તોડી, સંકુચિતતામાંથી મિતરી જઈ વિકાસ પામે છે; અને આપણા દેહથી મિત્ર એવી વ્યક્તિઓ, મૂર્તિઓ, ધટનાઓ, પ્રતીકો, અને તત્ત્વો સાથે એકરૂપ થઈ જાય છે. આ વ્યક્તિત્વનો વિકાસ એ જ આનંદ છે.

ઈન્દ્રિયો મારફતે મુખદઃખાદિ લાગણીઓનો અનુભવ કરવો એ પ્રાથમિક દશા છે. એ લાગણી-એને કેળવવા છતાં એમને ગોચુ કરી એમાંથી અધ્યાત્મનો આનંદ મીની રીતે લણુ લેવો એ કળાનું કામ છે. અને એમાં જ કલા માં મહત્તા પણ છે. ...પણ પક્ષીઓ વિષય એવે છે. મણુમ પણ વિષય એવે છે.

એમ જુલિયન એવું કહ્યું નથી. પણ એનું દર્શન કરના, સ્મરણ અને ચિંતન કરના અનેકોને નોતરવા એ અશિષ્ટ છે. ગુપ્તચિત છે. એમાં કળાનંદ તો નથી જ.

* કાવ્યના આત્માને સાહિત્યકારો રસ કહે છે મારે મન રસ શબ્દ સ્વ-સ્વરૂપ પરથી (વર્ણ-વિપર્યયાત) આવ્યો છે. આટોમા રસ સરે જી અથવા ઝરે છે; મોરારા રસ છૂટે છે. એ જ રીતે ત્યારે આપણું હૃદય ફરીને કોઈ પશુ આકર્ષક વસ્તુ તરફ જાય છે, મરે છે, રસે છે, ત્યારે રસ પેદા થયો જી એમ આપણે કહીએ છીએ. આમ જ વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થક થકે છે.

* ઇન્દ્રિયોષિ મારફતે જો આત્મવિકાસ થતો હોત તો એને જ સર્વેન્નિ આધ્યાત્મિક સાધના ગણી હોત. પણ એવું નથી ઇન્દ્રિયમુખ એ આનંદ મેળવવાના હાથ છે. એને અત વરસ ગુનાન, વિવેક અને પ્રજ્ઞાતાપ જ છે. ધુરોષની સરફતિનો આભાવ અને દરેક જ્ઞાનના સ્વરૂપનો સ્વાદિષ્ટા મળવે એમાં વર્ણના અમનચમનની જિંદગી ગાળી, અતે કહે છે કે: 'કુ નથી માનવે કે જિંદગીમાં મે ખરા સુખના આદંશ વિવેકી પશુ મળવા હોય.'

* કાવ્યાદ, કળાનંદ અને ગાનાનંદ એ બધા ઇન્દ્રિયો મારફતે લીધેલા હોવા છતાં ઇન્દ્રિયોતરપક્ષ થઈ શકે છે અને જેટલે દરજ્જે એ ઇન્દ્રિયનિરક્ત થાય છે તેટલે જ લગ્ન તે પરમાનંદ બની જાય છે, કેમ કે પછી એ સ્વામી હોય છે, ચરિત હોય કે, એ આનંદમાં કુલ, વિલાસ, વિકૃત કે પશ્ચાત્તાપને અત કોરા કૌતો નથી કળાના આ શુદ્ધ આનંદમાં આસક્તિ સહાયે જ નહીં. ન્યા લાદકાવ અને લાદકાવ એકી સાથે આપણે કેળવી શકીએ છીએ-અનુભવી રાખીએ છીએ-ત્યા જ આપણને કળાનંદ લાય છે.

* કળામાં પરમૈષ્ટી (ઓન્જેક્ટિવ) અને આત્મનેષ્ટી (સન્જેક્ટિવ) એવા બે કોક કોક વાર કરવા પડે છે. જેમાં પોતાના આનંદનો જ વિચાર હોય છે, પોતાને માટે જ (સ્વપણી) કળા નિર્મિત કરાય છે તે આત્મનેષ્ટી કળા હોય છે, પોતાને યાંનો અનુભવ બીજામાં જગ્યાડવાની દૃષ્ટિથી,

પોતાનો આનંદ બીજામાં મંકોનત કરવાની આનુર-તાથી, જે કળાની નિર્મિતિ થાય છે તે પરમૈષ્ટી છે બધી જ કળા મોટે ભાગે ઉત્તરપક્ષી હોય છે થી હેતુ ગમે તે એક જ હોય તોયે એ 'ઉત્તરો: પિન્દતે ક્લુપમ' અને તેથી જ કળા વ્યક્તિમત છે કે સામાજિક એવા પ્રશ્ન કરી વિરોધ જગ્યાડવામાં ખરેખર કાર્ય અર્થ નથી હોતો.

* કળાનો બીજો રીતે વિચાર કરી શકાય. સમાધિરિષિનિમાં આનુભવા અદતા-મમતા ગહેતી નથી તે વખતનો અનુભવ અપોરુપેય હોય છે અને અનિર્વચનીય પણ હોય છે. ત્યા ભેદ જ નથી ત્યા નિર્વચનો સવાલ જ કલાથી હોય! પણ એ સમાધિનુ વ્યુત્પાન થયા પછી સમાધિકાળનો અનુભવ અને ત્યાર પછીની પ્રાકૃત દશા વચ્ચે જે અતર પેના થાય જ અને તે અતરનું ભાન થાય છે એનારી કળાનો મતલ છે જીવનરિધિતરૂપી વ્યક્તિ-ત્વ ઉતર આવ્યા પછી જેવું પદા સાધેનું એકથ પાકું અનુભવના ભરે કાલ મારફતે પ્રાણુ પ્રથલન કરે છે વિશ્વાત્મકથાના, સર્વાર્થમતભાવ, એ જ પરમ આનંદ છે લગાવિલા જે ક્ષણિક અનુભવો તે આનંદ ઇન્દ્રિયા દ્વારા વ્યક્ત કરી બીજાઓને એની ઝખી જાતવકાનો જે પ્રથલ તે જ સાધુ કાવ્ય છે, તે જ કલા છે.

* તેથી જ સાચી કળા હૃદયને ઉત્તમ કરે છે, રિમકને મગારે છે, ઉત્તમ આત્માઓને પાસે આણે છે, અને સમાજના કેટલાય જૂથવર્ગમરેના સવાનો સહેજે હોને છે, કળાનુ આ પ્રયોજન, એનો એ અધિક કાર જલવા પછી નો આપણે કહીએ કે કળાએ એક જાનનો અંચાર છે, પ્રચાર છે-પ્રોપેગેન્ડા છે-તો એમાં વાધો નથી. અલ્પકાલ લોકોને પ્રચારની સર્વોત્કૃષ્ટ પદ્ધતિનો ખ્યાન નહીં હોનો. તેથી તેઓ 'પ્રોપેગેન્ડા'ને જગાડી દે છે અને જાને પશુ નીચે આણે છે કળામાં પ્રોપેગેન્ડા ન હોવા જોઈએ એવી તકશર કરનાર લોકો આજકાલના બહાર પ્રોપેગેન્ડાથી અકળાઈને તેમ કહે છે ખાનદાન પ્રોપેગેન્ડા અને શુદ્ધ કળામાં ભેદ જ નહિ. પરમૈષ્ટી કળા સચાર છે, પ્રચાર છે, પ્રચારનો હેતુ કળાના હેતુ જેટલો જ ઉદાત્ત હોય એટલે બસ.

એક સાધુ હતો. તે રંકને રામ બનાવી શકતો હતો આ શક્તિ ક્યા પ્રકારે તને મળી હતી એમ પૂછવામા આવતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “ઉપવાસ કરી કરીને ગોમૂત વગેરેથી પવિત્ર થવાથી આ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. અચૂક તત વગેરે કરીને આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે.” એક મિત્રે તને કહ્યું કે : “તું અન્યને રામ બનાવે છે ને બીજાને મોટી પદવીએ આપી શકે છે, પણ તારે નમીએ તો ગાવતું છાણુ ને મૂત જ રહે ને!”

* * *

એક હંકોગી દિદુસ્તાનમા એકાદ રાત્ર પાસે ગયો ને ત્યા સમાધિ આડવીને બેઠો. આ યોગીમા શવતા હોવાની કાંઈ પણ નિશાની જણાતી નહોતી. લોકોએ તેના શરીરની આસપાસ એક ઝૂંપડી બાવી દીધી; કારણ કે વરસાદ ને પવનના તોફાનથી યોગીને હરકત ન થાય એક વખત રાત્રિને સમયે સખ્ત તોફાન થયું ને કોટડી પડી ગઈ તેવી કરીને છંદા ખરવા માડી; ને તે યોગીના માથા ઉપર વામરા લાગી. યોગી સમાધિથી યુક્ત થઈ જમૂત થયો, ને જગતાં જ મોત્યો. “હે રાત્ર! છંદામત્રા મને ઘોડો આપ' મને ઘોડો આપ'” આ પ્રમાણે આવા પ્રાર્થના ધ્યાનમય હોય છે એટલે જખત જ શાત અવસ્થામા હોય છે. જ્યાં તેમને જગતતું જ્ઞાન થયું કે તરત જ સાધારણ મનુષ્યના જેવી જ કંગાલ સ્થિતિમા તેઓ આવી પડે છે.

* * *

તલવાર, કટારી કે મોઢાં અપુરો ગ્રંથાં નાખી ગળી જતાં, સામડીની આરપાર સોયા ધોયવા ને એવા એવા અનેક બેલો દિદુસ્તાનમા સામાન્ય છે. વળી ત્રણ ચાર કલાક સમાધિમાં પડી રહેતું, તે પણ સામાન્ય છે. પરંતુ આ રીતથી કાંઈ આત્મ-શાન્તી પ્રાપ્ત થતી નથી. અનેક જણ આ પ્રકારે દિદુસ્તાનમાં કાલ કરે છે પણ તે મલમલો પડે

કેવલ જ દૂર કરી શકે છે. તેથી કરીને કાંઈ સ્થાયી સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તળાવમાંથી લીધેને દૂર ખસેડવાથી નીચે ચોખ્ખું ને મીઠું જળ જણાય છે તેમ મનરૂપી તળાવમાંથી કચરો ઘોડા સમયને માટે દૂર કપોથી ધ્યાન કે સમાધિ ધરવાતું બની શકે તેમા નવાઈ નથી. પરંતુ એવી રીતે દુઃખને મૂળમાંથી તો નાશ કરી શકાતું જ નથી. વારંવાર આ કચરો દૂર કરવો જોઈએ. તેથી કરીને ધીમે ધીમે કચરાનો થર પાતળો થતો જશે ને અંતે નિર્મળ ને સ્વચ્છ જળ સ્થાયી જણાશે.

* * *

ધારો કે એક કરડે એવો સર્પ દાંતે લીધે ગૂંચળુ વળાને પડી રહ્યો છે. કાંઈ તેને પકડીને અગ્નિ આગમ જાખ્યતા લાવવાને મૂકે, તો ગરમ થવાથી તે ગૂંચળું છોડી એકદમ સીધો ધઈને કરડશે. ગૂંચળું વળીને પડ્યો દંતે તે સમયે પણ એરે તો તેનાના રહેતું જ હતું. આ પ્રમાણે મનરૂપી સર્પ જ્યાં ત્રીજી ગૂંચળું વળાને પડી રહે છે ત્યાં સુધી કેટલાક ધ્યાન ધરી શકે છે; કાળજી કે ઇચ્છાથી ફેણ અને મનરૂપી સર્પ એટલે સમય મૂલ્ય પામેલા જણાય છે; બાકી ખરી રીતે કાંઈ મૂલ્ય પામેલાં નથી. માનસિક શક્તિના અભ્યારાગિયો પોતાના મનને દાંડથી ગૂંચળુ વળી પડી રહેવા સર્પ જેવી સ્થિતિમાં લાગી શકે છે અને તેથી કરીને ઘોડા સમયને માટે આનંદ જોગવી શકે છે પરંતુ દાંડથી પીડાતા મન રૂપી સર્પને જ્યારે સગામંત્રી હજીવા આપે છે કે તરત જ ગૂંચળું છૂટી જાય છે ને ઇચ્છાઓ રૂપી વિપ જમૂત થાય છે. કારણ કે સર્પને મોહિત કરી તેમાં ઢાલ દાંડી નાખી એરે દૂર કરેલું નથી હોઈ અને તેથી વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

* * *

આવી શક્તિ ધરાવનારા ધણા યે પોતાની શક્તિ નો ઉપયોગ પૈસા કમાવામાં કરે છે. અને ધ્યાનમય

કરવું એ ધણી સારી વાત છે પરંતુ અતિ તેમણેથી
હજીબી રહી હોર દુર કરવું જોઈએ. જ્યારે મનની
રેક પ્રકારની નિષ્ફળતા દુર માથ ત્યારે જ એ સર્પ
વિષ વિનાનો અને છે; અને ત્યાર પછી જ તમારા
નિત્યક્રમમાં તથા જગતમાં કોઈ પણ બધ વિના
તમે નિર્ધારિત હરી શકશો. મનની શોડા મગધની
ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં મનુષ્યો ઉધરને સર્વેસર અર્પણ
કરી દે છે; પરંતુ એ સ્થિતિથી મુક્ત થઈ વાર જ
ઉધરને સમર્પેણ તેની પાસેથી પાછું સર્પ લે છે.
જમનની જુઓએ અને વિદ્યુત્ત જનવે છે અધિક
વખત સુધી ધ્યાનસ્થ રહી શકાય તે પણ જો કે છે
તો સારું જ; પરંતુ મનની રચાણ એવી સ્થિતિ રહે
ત્યારે પરમાત્મની પ્રાપ્તિ ધર્મ શકે

* * *

માનસિક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવી એ શોધ છે
એક સિદ્ધિ તરીકે તો એ જડ જગતની જ વસ્તુ
છે. વેદાંત કહે છે: “જ્યુ પામેલાની સાથે તમે
સખધે ભાંધી છો તેમ શક નથી પરંતુ તેના
કરતાં જીવતાં સાથે સખધે રાખવો એ વખારે સારું
નથી. એક સમયે ક્રિમાત્મની ગુણમા રામ રહેતા
હતા. ત્યાં જીવનો વાસો છે એમ માન્યતા હતી.
આસપાસના લોકો કહેતા હતા કે: “અધુક સાધુ
એ ગુણમાં એક રાત્રિમાત્ર જન્મ રહેતાથી અરણ્ય
પામ્યા હતા; અને કેટલાક તો ગુણ જોવા જતા જ
મૂર્ખાં ખાઈ પચા હતા.” પરંતુ “રામે” એ ગુણમાં
રહેવાની ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે તે લોકો વિચ્છેદ પામ્યા.
‘રામ’ ધનુક માસ તે ગુણમાં રહ્યો, જન્મ જન્મ
કાંઈ જન્માયું નહિ. બધાં જીવો નાની મયાં હોય
એમ લાગ્યું. ગુણમાં સર્પ વીછી વગેરે જીવજંતુ
હતાં તે ગુણની બહાર વાર રહેતા હતા; પરંતુ
કોઈએ ‘રામ’ના સગરને કોઈ જન્મ પ્રકારે ઈન્દ્ર
કરી નહોતી.

* * *

વાસ્તવિક મનની ક્રિયાઓ વાપરીને ગરીબ
અને ગરબુ લોકોની પડાવી વીધેરી સંપત્તિથી તમને
સુખ આજીવાર મિલેનો જ મળવાનાં. શીકા અને
અને સિદ્ધિચારણા અવેસરોએ જ તમને પ્રાપ્ત
મળનાં કૃત્રિમતાની વાસથી ભરખી ગયેલી ‘ઝોરડી’
જેવી ભાસતી પેટાઓમાં જ તમે પુગવાના અને
સર્વ પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક માહક પદાર્થો-
માથી ઉપજાયેલી મનની અરુચિતામાં જ તમે
સદા પડ્યા રહેતાં. પોતાની જાનને હોયોક
ફાટકારને અપહરે બધી જમ શા માટે લે છે કોઈ
એવા કાર્વનિક સુખના નામ નીચે તમારા કાષ્ઠમાંનું
ખરું સુખ શા માટે છોડી દે છે કોઈ ઉચે જ માટે
જમ તા મરે કોઈ છે? જો જતા પણ બુદ્ધિ કોણ
તો આ આખાને વિચાર કરવામાં તેનો ઉપયોગ
કરો: ભાઈઓ, ઉપયોગ કરો.

* * *

તમારા આધુન્યને વીધો છતાંમને સોનુંરૂપ
એકું કીને તમારા આધુન્યનો તારા કળી નાખ્યો
નહિ. ધન એકું ધવાળી અને વખતસર તેના કળા
ભરવા હ તમે તમારા આધુન્યની જાદુની પીગ-ખાતરી
મેળવી છો. કોઈ કે જડ પાખર મનુષ્ય. તેના ઉપર
નિશ્ચય રાખીશ નહિ. મુશ્કેલ આખતોને માટે અપકર
પાંચાશીઓ મચાવતાર આ જગતમાં જીવવાને માટે
વ્યથે ઉપાયો શા શોધો છો?

* * *

બલકાના વદાલા ભક્તો આયોના સ્વંન્યાસ
અને ત્વચનાં ધ્યેય તો તમને રવખમાં જ લાસે છે!
સાવધ રહે. તમને દંડોળાને જગાડવાનો અને તમે
કેવડ અપકર ભયમાં સજાવા છો એ સમજવવાનો
સમય આવી પડેલો છે. જોનામાં ભક્તિયુક્ત ત્યાગ
નથી, તે અનુભવી અને દોષધિવર જગતી પ્રાપ્તી
જોવા જ છે.

* * *

૧ મહાત્મા યદુ' જેટલું અધરું છે એટલું જ નિર્મેળ દુરાત્મા યદુ' અશક્ય છે. દરેક પાપ અને પતનનું આસડ એ પી સાથે જ જન્મે છે. અને માણસની પોતાના પાપ પ્રત્યેની ધીરજ પણ અતે ખૂટે જ છે. માટે માણસે એટલું જ નેતનું કે પાપ-પુપ્પ, સદાચાર-દુરાચાર, સુરુચિ-કુરુચિ વચ્ચેના સનાતન મજબાદમાં પોતાનું ખેંચાણ સત-પક્ષ તરફ જ હોવું જોઈએ.

૨ અસ્વીકતા સત્તર ઉપર નથી પણ મનના ભાવમાં છે. પોતાનું હેતુબદ્ધ ચિત્ત અસ્વીક બનાવવું અથવા કલાપૂત બનાવવું એ ચિત્રકારના હાથમાં છે, મૂર્તિકારના હાથમાં છે. આજ કાલ ભયાં ત્યાં વિકારોનું ઉદ્ઘાપન કરી સમાજ પાસેથી પૈસા કઢાવવાનો પ્રયાન ચાલે છે ત્યાં આ વાત ન સમજાય. સાહિત્યમાં શું અને કળામાં શું, લોકોની ચિત્તવૃત્તિ કામુક અને વિલાસપ્રવૃત્તિ બનાવવાનો પ્રયાન કરનાર 'કળાધેરા' અને બીજા વખતમાં યાત્રી ખર્ચ ખર્ચ નિઃસંસ્કર બનેલા રાજાઓ અને નવાઓની વિવેક-વાસના કરી અમન કરી આપનાર એમના આશ્રિતો વચ્ચે કાળનો ફેર હોય, પદ્ધતિનો ફેર હોય, પણ ભવિષ્યનો ફેર નથી જ. સમાજને આવા વિટવર્ગની જરૂર હોય તો સમાજ બહે એને રાખે પણ એને કળાધર ન કહે.

૩ શુદ્ધ સૌન્દર્યની દૃષ્ટિ સખી હિંમતપૂર્વક નમનતાને પણ કળાનો વિવેક બનાવવો એ શુદ્ધ અને વિકારોને ઉત્તેજન મળે એવાં ચિત્રો કાઢી વિકારોલુપ લોકોને મોઢે એમને કળાયુક્ત કહેવાયવાં એ શુદ્ધ. વિકારની હરતી સિદ્ધ કરી અથવા વિકારિતાનો યોગના પર આણેષ કરવો મુશ્કેલ કામ છે. પણ પોતાનું મન વિકારી બાર છે કે નહિ એ પોતાને માટે નહીં કરવું જમણે અધન નથી. એની મુશ્કેલી હંબી જમલામાં જ પ્રતીત થાય છે. વિકાર તો આખા શરીરમાં એકબેસે અથો એક વિશિષ્ટ રેખામાં (tubuli) પેદા કરે છે. એમાં ક્ષણિક

ઉત્તેજના અને અતે શૈથિલ્ય અથવા નિયોવા વાપરવું બંને હોય છે. અને વૃત્તિઓ નરક ન થઈ હોય તો અન્યાયપણું પણ અમુક અંશે હોય છે જ.

૪ કળાના આનંદનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે એની આગળ સુખદુઃખ ગમે તે આવે, કળા તો એમાંથી સરખો નિરપવાદ આનંદ જ કર્ત શકે છે. યોગ શીર્ષાતકા (tragedy) નર્મને આપણે પીગાળી દેવાય કઈ જગતે છીએ. અને કળા એ શીર્ષા-તકા અનેક વાર ભેવાલા કે વાંચવાનો રસ આપણે હાડી શકતા નથી. જે હરિદ્રવપરધામાં એક ક્ષણ પણ રહેવાની આપણી દિશત ન હોય એવું જ આનંદનું વર્ણન એક આપણામાં જે સમભાવ કે પુણ્યપ્રત્યેષ જાગે છે તે તો આપણને આવકારવાનું જ લાગે છે.

૫ આમ કેમ થવું હશે! માણસને દુઃખ ગમતું નથી છતાં ઇતરમાં દુઃખ તો છે જ. દુઃખ છે એટલું જ નહિ, પણ એનો ઉપયોગ પણ છે. દુઃખમાંથી જ આપણે બહુભવસમૃદ્ધ થઈએ છીએ; આપણું વ્યક્તિ-તા, આપણી Personality, અથવા ગીતાની પરિભાષામાં કહીએ તો આપણું અધ્યાત્મ (સ્વકાવો-ડધ્યાત્મમુખ્યતે) વધે છે. સમભાવને ક્ષીણ આપણું વ્યક્તિત્વ આપણા શરીરમાંથી બહાર નીકળી, ઈન્દ્રિયોનું બંધન તોડી, સંકુચિતતામાંથી મુક્તિ મેળવી વિકાસ પામે છે; અને આપણા દેહથી નિત્ત એવી વ્યક્તિઓ, ચિન્તીઓ, ધરનાઓ, પ્રતીકો, અને વત્તો સાથે એકત્ર વર્ષ જાય છે. આ વ્યક્તિત્વનો વિકાસ એ જ આનંદ છે.

૬ ઈન્દ્રિયો મારફતે સુખદુઃખાદિ લાગણીઓનો અનુભવ કરવો એ પ્રાથમિક દશા છે. એ લાગણીઓને કળાના છતાં એમને ઝીણું કરી એમાંથી અધ્યાત્મનો આનંદ સીંધી રીતે લઈ લેવો એ કળાનું કામ છે. અને એમાં જ કળાની મહત્તા પણ છે. ...પદ્ધ-પદ્ધિઓ વિવેક મેલે છે. માણસ પણ વિવેક મેલે છે.

એમાં જીવિત એવું કશું નથી. પણ એનું દર્શન કરવા સ્મરણ અને ચિંતન કરવા અનેકોને તોતરના એ અશિષ્ટ છે. જીવિતિષ્ટ છે. એમાં કળાનદ તો નથી જ.

* કાવ્યના આત્માને સાહિત્યકારો રસ કહે છે. મારે મન રસ સુખ સુ-સુ ઉપરથી (વર્ણ-વિપર્યાયાત્) આવ્યો છે. ઝાંઝામાં રસ સરે છે અથવા ઝરે છે; મોઢામાં રસ ફૂટે છે. એ જ રીતે જ્યારે આપણું હૃદય દ્રવીને કોઈ પણ આકર્ષક વસ્તુ તરફ ઝરે છે, સરે છે, રસે છે, ત્યારે રસ પેદા થયો છે એમ આપણે કહીએ છીએ આમ જ વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થઈ શકે છે.

* હિન્દીગૃમિ મારફતે જે આત્મવિકાસ થતો હોત તે એને જ સર્વત્રિય આધ્યાત્મિક સાધના ગણી હોત. પણ એવું નથી હિન્દવસ્તુમાં એ આનંદ મેળવવાના હક્ક છે. એને અતે વરસ ગાન, રિષદ અને પદ્માત્મ જ છે યુગેયની સર્જિતનો આચાર્ય અને દરેક જાનના રવાદનો રવાદિયા ગોપટે એસા વર્ણના અમનઅમનની જિંદગી ગાળી, અતે કહે છે કે: 'કે નથી માનનો કે જિંદગીમાં મે અથ સુખના આદંક વિવસો પણ માગવા હોત.'

* કાવ્યાદ, કળાનદ અને પ્રાનાનદ એ બધા હિન્દિયો મારફતે સીમિયા હોવા છતાં હિન્દીતરપકે થઈ શકે છે અને જેટલે દરમિયાને એ હિન્દવનિરપક થાય છે તેટલે દ જાણે તે પરમાનંદ જની જાણ છે; તેમ કે પછી એ આવી હોય છે, અવિર હોય ડ, એ આનંદમાં ફૂળ, વિસંદ, વિગ્તિ કે પ્રપાત્તાપને અવ કાશ હોતો નથી કમલા આ શુદ્ધ આનંદમાં આસક્તિ સભવે જ નહી. ત્યાં તાદાત્મ્ય અને તાટસ્થ્ય એકી સાથે આપણે જેની રાફેએ છીએ-અનુભવી રાખીએ છીએ-ત્યાં જ આપણને કળાનદ લાગે છે.

* કળામાં પરસ્પરી (ઓન્જેક્ટિવ) અને આત્મનેપદી (સન્જેક્ટિવ) એવા બેદ પ્રક કોક પાર કરવા પડે છે. જોગ પોતાના આનંદને જ વિચાર હોય કે, પોતાને મટે જ (સ્વપની) કળા નિર્મિતિ કરાય છે તે આત્મનેપદી કદ્ય હોય છે પોતાને થયેનો અનુભવ બીજામાં જગાડવાની દષ્ટિથી.

પોતાનો આનંદ બીજામાં સંક્રાન્ત કરવાની આનુર-તાથી, જે કળાની નિર્મિતિ થાય છે તે પરસ્પરી છે બધી જ કળા મેટે લાગે ઉત્તમપદી હોય છે શ્રુત હેતુ ગમે તે એક જ હોય તો મે એ 'ઉલ્લસે: વિન્દતે કૃદમ્' અને તેથી જ કળા વ્યક્તિગત છે કે સામાજિક એવા પ્રશ્ન કરી વિરોધ જગાડવામાં ખરેખર કાર્થ અર્થ નથી હોતો.

* કળાનો બીજી રીતે વિચાર કરી શકાય. સમાધિરિધિનિમાં માણસમાં અક્ષતા-અમતા રહેતી નથી તે વખતનો અનુભવ અપૌરુષેય હોય છે અને અનિર્ણયનીય પણ હોય છે. જ્યાં ભેદ જ નથી ત્યાં નિર્ણયનનો સવાન જ કથાથી હોય? પણ એ સમાધિનું વ્યુત્પાદ થવા પછી સમાધિકાળનો અનુભવ અને ત્યાર પછીની પ્રાકૃત દશા વચ્ચે જે અતર પેા થાય છે અને તે અતરનું બાન થાય છે એના દી કવનો મુલત્ત છે છત્તરિષિતકપી અક્તિ-ત્ત ઉર આનંદ પછી જોયેયુ બધા સાધેનુ એકમ પાકુ અનુભવના નામે કળા મારફતે માથુમ પ્રયત્ન કરે છે વિશ્વાત્મક્યભાવ, સર્વોત્તમભાવ, એ જ પરમ આનંદ છે સમાધિમાં જે કલ્પક અનુભવો તે આનંદ હિન્દી કલ્પ વ્યક્ત કરી બીજાઓને એની ઝ ખી કવવાનો જે પ્રયત્ન તે જ સાધુ કાવ્ય છે, તે જ કશ છે.

* તેથી જ સાચી કળા હૃદયને ઉત્તમ કરે છે, વિમલને મગ્ધે છે, ઉત્તમ આત્માઓને પાસે આણે છે, અને સમાજમાં ફેટાવ જૂનવજુખરેવા સવાયો સફેદે ઉકેને છે, જવાનુ આ પ્રયોજન. એનો એ આધિ-કાર જવવા પછી એ આપણે કહીએ કે કળા એ એક જાળનો સંચાર છે, પ્રચાર છે-પ્રોપેગેન્ડા છે-તો એમાં વાણી વંથી અણુનડ વોકોને પ્રચારની સર્વોત્કૃષ્ટ પદ્ધતિને ખ્યાન નડી હોતો. તેથી તેમાં 'પ્રોપેગેન્ડા'ને જગાડી દે છે અને કળાને પ્યુ નીને આણે છે કળામાં પ્રોપેગેન્ડા ન હોવો જોઈએ એવી તકરાર કરનાર લોડો અજકલ્લા જાણુ પ્રોપેગેન્ડાની અકળાઈને તેમ કહે છે ખાનદાન પ્રોપેગેન્ડા અને શુદ્ધ કળામાં ભેદ છે જ નહિ. પરસ્પરી કળા સંચાર છે, પ્રચાર છે, પ્રચારનો હેતુ કળાના હેતુ જેટલો જ ઉદ્દેશ હોય એટલે બસ.

સંગીતનાં સંભારણાં

* ચિત્તરજન ૩ સળા

સંગીત અને સંગીતકારોના સંભારણાં મુ-કુ
ત્યા કોઈ અત્તરિવાએ એક સાથે અતરોની શીશીઓ
દોની દોધી હોય એમ લાગે છે ઘણા પ્રસંગો મગજમાં
ધૂમંગી ખાધ છે કોઈમાં સાધના છે તો કોઈમાં મસ્તી
કોઈમાં નબકત છે તો કોઈમાં ખુમારી આગે તા
મારા યુગ મશહૂર ખીનકાર મહમ ખાના જીવનનો
એક પ્રસંગ શાદ આગી જીવ છે મોખને આગળે
તે દિવસ મુરાવટ જામી હતી જગાગન મશહૂર
સિનારિવા ઈનાયતખાનો સિતાર તે દિવસ પહેલીવાર
સામળ્યો આજ પાશુ એ પાશા પાડે છે

સને ૧૮૫૭ પંડી મોગર કોર્ટ અને લખનૌના
કળાકારો જગાળમાં ગયા તેમના વશના ઈનાયતખા
હતા ઈનાયતખાના બાપ ઈમિદખા મૂળ માંખાના
અને ઈંદોરનોકરી કરવા ગયાના ત્યાર પંડી ગોરીપુ આ
રાયચૌધરીના જમીનદાર કુટુંબમાં રહના ઈનાયતખા
શીખ્યા એમના બાપ ઈમદાદખા પામેરી એમનું
ખાજ મસ્તીખાનું અને ગજાખાનું અને બાજ એ
વગાડતા એક જ ધરાણાની ત્રણેય પેઢીએ-હમ
દાદખા ઈનાયતખા અને વિનાયતખા-એ જ બાજ
પોતપોતાની રીતે વગાડ્યું છે ઈનાયતખાના બાજમાં
જેડ આપમાં મીન મસક અને મરકાના અગ
વિશેષ છે અને રાગને બહેનાવનાનું સ્વરૂપ રાગોના
સૌમ્ય અગોને વિશય અનુકૂળ બનવું જાય છે કાઠ
લામ દાટ કે ગલ વોરે ગેરકાજર હોવાથી રાગના
વિસ્તારમાં લયના તોફાને જેલુ લાગુ નથી તેઓ
સ્વભાવે ધણા જ રંગીના અને ખુશમિજાજ હતા અને
એટલે જ કેમ જાણે એ મરી લણી જ મજેદાર
અને સુરીલી વગાડતા ખ્યાલ કરવા તેઓ દૂમંગી
ઓને લઈ વધારે લોકપ્રિય હતા દૂમરીઓમાં પગાય
પીતુ અને ભૈરવીની એમની ચડેલી હતી ત્યારે
ખ્યાનમાં સોહીલી ટોડી અને ખુરિયા તેમના ચડેલા
રાગો હતા.

(૨)

ઈનાયતખા
ઉસ્તાદ

ઈંદોરના મશહૂર ખીનકાર મદેયાની ધરાણાના
મહમખા પાસે હું સિતાર શીખતો સાન ન જીવતો
હોઈ તો સને ૧૯૩૩ હતી એ વખતે મહમદખાની
રાની ઈનાયતખાની નચીજ સાથે ચર્મ ઈનાયતખાને
લાડણી બનીજ ઉપર સગી દોકરી જેટલ વહાલ
એક દિવસ અયાનક મહમ ખા માગી જોરડી ઉપર
આપી બિમા રહ્યા ચડેરા જનના જ લાગ્યું કે કપડક
ગભીર છે ત્યા તો બોન્યા

બચુભાઈ આપ ખુ ફિ લીયે જન્દ ચર્મીએ
બીનીકો કુજ દર્દ દો રહા હું ઔર શિર પગ રહી હું
રેલી ડોકટરને લઈને અમે પડોચી ગયા ડાક્ટરે
કહ્યું કે કેસ મેનેનલર્ડીસનો છે અને ગભીર છે
એટલે હોરિપટને પડોચાડવા જોકે અમે બીમીને
ઝેરિપટલ લઈ ગયા અને ઈનાયતખાને કનકતા મળીર
તનિયતખાના તાગ કથી તોજે જ દિવસ એ આવી પડોચા
આ એમની સાથેની પડેરી ખુનાકાત પ્રતાપી ફેલ
અને તુરાડી ચડેરા ખુનાના કોઈ ફિરસ્તાતી હાજગીમાં
આપજે ગયા કોઈએ એમ મન અન પામે તેમના
ચડેરા ઉપર અ ગક ખ્યાર જનકાતો હતો વહાલસોઈ
બનીજની પથાંગી ઉપર જે દિલની દેલત એમણે
લાવડી છે તે આજ મુરી ખીને કયાવ નથી જોઈ
ડાક્ટરેએ આશા લાગી હતી બીમીએ અંખિ
સમને મારે મંચી ન હી ચંદપદખામાં કે ન રહી
ઈનાયતખામાં એ મેખનને અવનમ જન પડોચાડવાની

ત્રણ પ્રકારના વૈદ્ય હોય છે.

એક જાતના વૈદ્ય એવા હોય છે કે તે રોગીની નાહી બેઠને દવા ખતાવીને ચાલ્યા જાય. દરદીને કહેતા જાય કે અમુક અમુક દવા ખાજો, એ અધમ વૈદ્ય, તેમ કેટલાક આચાર્ય એવા હોય છે કે માત્ર ઉપદેશ જ આપે. પણ પોતાના ઉપદેશથી લોકો મુશ્કેલી છે કે ખાડે છે, તેની તપાસ રાખે જ નહિ. શિષ્યોની ઉત્તરિ વિષે કશો વિચાર કરે જ નહિ.

કેટલાક વૈદ્ય એવા હોય છે કે દવા ખતાવે અને દરદીઓને ખાવાની સલાહ આપે અને તેમ છતાં જો તે દવા ન ખાય તો તેને ઘણી ઘણી રીતે સમજાવે એ મધ્યમ પ્રકારના વૈદ્ય તે જ પ્રમાણે કેટલાક શુરુઆત પછી શિષ્યોને ઉપદેશ આપે; એટલું જ નહિ પણ તેઓ પોતાના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલે તે માટે તેમને અનેક રીતે શિખામણ આપે.

પણ જે ઉત્તમ વૈદ્ય છે તે તો સમજાવવા પડાવવા છતાં પણ જો દરદી દવા ન ખાય તો જોરજુલમથી પણ તેના મોઝાં દવા કરે છે. જરૂર પડે તો તેનું નાક દબાવીને પણ મોઝાં દવા રેડી દે છે. તે પ્રમાણે જોઈ ઉત્તમ પ્રકારના શુરુ હોય છે તેઓ શિષ્યોને ઈશ્વર તરફ

વાળવા માટે પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરતાં પણ અચકાતા નથી.

*

સિદ્ધિ એટલે વસ્તુની પ્રાપ્તિ.

અષ્ટસિદ્ધિમાંની કોઈ મિદ્ધિ નહિ. તે મિદ્ધિ (અણ્ણિમા, મહિમા, લગ્નિમા, ગરિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાશ્ય, ઈશિત્ય અને વશિત્ય) વિષે શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે કે ભાર્ગવ, ધ્યાનમાં રાખજો કે એ આઠ સિદ્ધિમાંથી એક પણ સિદ્ધિ જો કોઈ પ્રાપ્ત કરે તો નિશ્ચય માનજો કે તે મને કદી પામશે નહિ. સિદ્ધિ વડે અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને જરા પણ અહંકાર થયો એટલે ઈશ્વરથી વિમુખ જ થયા જાયવા!

*

વળી એક વાત સાંભળી લો. ભક્ત ચાર પ્રકારના હોય છે. પ્રવર્તક, સાધક, સિદ્ધ અને મિદ્ધનો સિદ્ધ. જે માણસ ઈશ્વરની આરાધનામાં પ્રવૃત્ત થાય છે તે પ્રવર્તક. એવા લોક ખૂબ ઠીકાંઠામાં કરે છે, માળા પાડે છે, રામનામી બોલે છે, અને બગરનો આચાર ખૂબ પાળે છે જે સાચક છે તે આ લોકો કરતાં એક પગલું આગળ જાય છે. લોકોમાં દેખાવ કરવાની રીત તેને નથી હોતી. તે સાધક ઈશ્વરને મળવા માટે ઘણે

વ્યાકુળ થાય છે. તે મનમાં ને મનમાં તેને જ પોકારે છે. તેના નામનો જપ કરે છે; અને સરળ અંતઃકરણથી તેની પ્રાર્થના કરે છે. મિદ્ધ કોને કહેવો કે જેને નિઃસ્વાત્મક જ્ઞાન થયું હોય: અને ઈશ્વર છે જ ને તે જ મર્વ કાર્ય કરે છે એમ માનતા હોય તેઓ જ ઈશ્વરનું દર્શન કરી શકે છે. મિદ્ધનો મિદ્ધ કોણ? જે કેવળ દર્શન જ નહિ પણ ઈશ્વરની માથે વાતચીત પણ કરી શકે છે. કોઈ પિતૃભાવે તો કોઈ વાત્સલ્ય ભાવે, કોઈ સખ્યભાવે તો કોઈ મધુર ભાવે તેની સાથે વાર્તાલાપનો આનંદ ભોગવી શકે છે.

કાષ્ઠમાં અગ્નિ જરૂર છે એમ માનવું એનું નામ નિશ્વાસ પણ એ કાષ્ઠમાંથી અગ્નિ પ્રકટ કરેલો અને તેના વડે રસોઈ કરીને જમવું એ તો જુદી જ બાબત છે.

ઈશ્વરને માટે વ્યાકુળ થઈને તેને એકવાર શોધી કાઢો. તેના દર્શન કરો તેની માથે વાતચીત કરવા શક્તિમાન થાઓ. જેમ હું તમારી સાથે વાત કરું છું તેમ તે તમારી માથે વાત કરશે હું ખરું કહું છું કે જરૂર તમને તેનાં દર્શન થશે. પણ આ વાત હું કહું છું તો પણ કોઈ માનતા નથી!

હજાર ગ્રંથો વાંચો, લાખો શ્લોકો અને સ્તોત્રો મોઢે કરો; પણ વ્યાકુળ થઈને કૂચી માર્યા વગર તેને મેળવી શકાશે નહિ ખાલી પાંડિત્ય તો મનુષ્યને અવળે રહેતો ચડાવે છે. પાંડિત્યથી કાંઈ પરમેશ્વર મળતો નથી.

*

ભાઈ! ઘોડામાં ઘે છેવટે 'ડા' આવે છે અને કીડામાં ઘે છેવટે 'ડા' આવે છે પણ બેની શક્તિમાં કેટલો ફરક છે? વિભુરૂપે તે પ્રાણીમાત્રની અંદર રહેલો છે, મારામાં પણ છે અને કુદ કીડીમાં પણ છે; પરંતુ બેની શક્તિમાં ફેર છે. જુઓ, દુનિયામાં એવા પણ નર છે કે એકવા એક સો માણસને મારી હલાવે અને એવા પણ છે કે એક માણસને બેઠીને તેમનાં ઘોડાંમાં છૂટી બધા ગીનામાં કચું છે કે જેને ઘણા માણસો માને છે—પછી તેની વિદ્યાને લીધે, અથવા ગાવાબજવામાં તેની કુશળતાને લીધે, અથવા બાણકરવાની છૂટને લીધે કે ગમે તે કારણને લીધે; પણ જેને ઘણા માણસો માને છે—તેનામાં ઈશ્વરની વિશેષ શક્તિનો આવિર્ભાવ થયેલો હોવો નેહ્યો. એ નિઃસ્વપૂર્વક માનો.

•

એક વાર મહર્ષિ ભૃગુએ પોતાના બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રોત્રિય પિતા વરુણને કહ્યું. 'ભગવન્! મને બ્રહ્મ જ્ઞાનવાની ઇચ્છા છે.'

વરુણે જોડ્યા, 'અન્ન' પ્રાણ' અશ્વ' ધ્યોત' મનો વાયુ મતિ. એટલે કે હે વત્સ! અન્ન, પ્રાણ, અશ્વ, ધ્યોત, મન અને વાણી એ બ્રહ્મ છે.'

ભૃગુએ પૂછ્યું, 'બ્રહ્મનું લક્ષણ શું છે?' જવાબમાં વરુણે જોડ્યા, 'સમસ્ત પ્રાણી જે વડે ઉત્પન્ન થાય છે, જે વડે હવે છે અને અતે પ્રયાણ કરીને ય જેમા લય પામે છે એ જ બ્રહ્મ છે એમ તું જાણુ.'

બ્રહ્મજ્ઞાનની ઉત્કટ ઇચ્છાથી ભૃગુએ વિકટ તપ કર્યું અને બધું કે અન્ન જ બ્રહ્મ છે અન્નથી જ સમસ્ત શ્રુતો નિર્માણ પામે છે. અન્નથી જ સમસ્ત જૂનાં હવે છે, પ્રયાણ કરે છે અને અતે અક્ષમા જ વિરીત ચર્ચ જાય છે આ પ્રમાણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ભૃગુએ વરુણને પૂછ્યું, 'ભગવન્! મને બ્રહ્મજ્ઞાન આપા.'

વરુણે જોડ્યા, 'તારા જ બ્રહ્મ છે તપ વડે જ બ્રહ્મને જાણે.'

ભૃગુએ તો ઉઝ તપ કર્યું અને તેને જણાવ્યું કે પ્રાણી માન પ્રાણી જ ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રાણી જ હવે છે અને અતે પ્રયાણ કરીને ય પ્રાણીમા જ લીન થઈ જાય છે પ્રાણ જ

બ્રહ્મ છે. આ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછીથી ભૃગુએ વરુણને પ્રાર્થના કરી, 'ભગવન્! બ્રહ્મનું જ્ઞાન કરાવોને.'

વરુણે કહ્યું, 'તપથી જ બ્રહ્મ તો જાણી શકાય છે. તપ કરો.' ભૃગુએ તપથી બાધું કે મન બ્રહ્મ છે શાસ્ત્રી જે સમામ પ્રાણીઓના ઉદ્ભવ, પોષણ અને લય મન વડે જ થાય છે. મનને બ્રહ્મ જાણ્યા પછી ભૃગુએ વરુણને પ્રાર્થના કરી, 'ભગવન્! બ્રહ્મનો યોગ કરાવોને.' વરુણે જોડ્યા, 'વત્સ! તપ જ બ્રહ્મ છે, તપથી જ બ્રહ્મ જાણો. તપ કરો.'

ભૃગુએ બાધ્ય કે વિજ્ઞાન જ બ્રહ્મ છે સકલ પ્રાણીઓના ઉદ્ભવ, સ્થિતિ તેમ જ વિવેચ વિજ્ઞાનમા જ, વિજ્ઞાન વડે થાય છે. આ પ્રમાણે વિજ્ઞાનને બ્રહ્મ જાણીને ભૃગુએ પિતાજીને પૂછ્યું, 'પ્રભુ! બ્રહ્મનો યોગ આપોને.'

તપથી ભૃગુએ બાધ્ય કે જ્ઞાન વડે અને જ્ઞાન દશી જ સમસ્ત પ્રાણીઓના ઉદ્ભવ સ્થિતિ અને લય થાય છે. જ્ઞાન વડે જ બ્રહ્મ છે

આ જાગૃતી વારુણી વિદ્યા છે. એ પગમા કાચમા ગ્લેવી છે. આ પ્રમાણે જાણી લેવાથી હૃમ્નુષ્ય બ્રહ્મને પામે છે એ અજ્ઞાત, અજ્ઞાત થાય છે અને એ જ પશુ પ્રજા બ્રહ્મવર્ચસ તમા કીર્તિને કારણે મહાન બ્રહ્મવાદી થાય છે.

માગરનું જીવન

રાખમા મને સાગરનું દર્શન થયું
મે તેને પૂછ્યું તો તેણે મને ઉત્તર આપ્યો વેદના મારી માના છે ને રૂદન મારા પિતા. સવ્ય મારે હૃદય છે તેને લીધે જ હું છી શકું છું.
મે કહ્યું એવા જીવનમા જ્ઞાન દેશાં આત્મની અદરૂપ્યતા જાણ, ને વેદનાથી જેનો પ્રાણ વને તાર્ક જળ, એ જીવનમા અમન દેશાં
તેણે કહ્યું શાંતિ ન સમતા મારા પ્રાણ છે. ઈશ્વરની એ મદદ મશિસ છે તેને લીધે હું બીજા ઉપયોગી ચર્ચ શકું છું, ને જીવનની કન્યાના માવજા કરું છું
ત્યારે મને તેના જીવનમા વિગતો લાગી ને રસ પડ્યો ત્યારથી સાગરના સદવાસ મને અવત મુખપ્રથ ઘામ્યા કરે છે

—ચોગેધન

દેખાઈ. આનહી મોટી નદી કઈ હતી? એક પહાડીને પૂછતા તેણે કહ્યું "અવકનનના." રુદ્રપ્રવાગથી (મન્દાકિનીનો, તટમાર્ગ લેવાથી) છૂટી ગયેલી અલકનંદા અહીં દર્શન દે છે. નદીને સામે તીરે યમોલી ગામ છે. ગામ મોટા કરમા જેવું છે અને હવે તો 'જ્યોત્સ્ના' મથક પણ મન્યુ છે. બંને તટને જોડતા જૂનતા પૂતો પથ છે. બપોરે મંડળચઢી આવ્યો. ગામથી ઠીક દૂર આવેલી ગંગાના સ્નાન કહ્યું. જરા આરામ લઈને સાન્ને સિવાસેન ચઢીએ પહોંચ્યો. માર્ગમાં તડકો પડે છે. જીપીમથવા જોશીમથ સુનીનો માર્ગ ધણે ખરા ઉજ્જડ છે. તાપ જૂન પડે છે અને 'ઝરણાં' હોતા નથી. યાત્રીઓ આવે વખતે પાપમીટ મોમા રાખીને ગળુ બાનું કરે છે. સિવાસેન ચઢીમા કાગડાં જોડતા હતાં! ઠાઈ યાત્રી જ નહિ!

કેદારનાથથી નદરીનાથનો માર્ગ સગેચા આકરનો (અગ્રેષ્ઠ V આકારના) છે. એ હંડાઓની વચ્ચે ઘુંગનાથ છે. પરંતુ એ દૂરે માર્ગ લેવાને બદલે લોહો કેદારનાથથી (અગ્રેષ્ઠ 'વી'ના સમઘ મિન્દુ રૂપ) રુદ્રપ્રવાગ જઈને વળી પાછા બર્ફનાથ જાય છે. હવે મોટરમાર્ગો થતા ઘુંગનાથની દેકામી પાત્રાની ઉંડા થતી જાય છે. પરિણામ હિમાનખના થતાવધિ હિમચૂગોના દર્શન લેવાના લાભથી તેઓ વંચિત રહે છે, સંભવ છે કે હાથીસવા કેદારનાથ અને બદરીનાથ વચ્ચે આનહી સડાઓમા "રોપ વે" - હવાઈ ખટારા માર્ગ - મન્યુ જ ધાય ત્યારે યાત્રાળુઓને બદલે ત્યાં સડેનાણીઓ જશે પણ ત્યારે જીવનની હાડમારીઓ અને તેના સ્વેચ્છાસ્વીકારમાથી ઉછળતા ધન્યતા, તોષ, આત્મગોસ્વ અને ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય તેમા નહિ હોય. સ્વસ્થવેદન, સ્વાનુશૂતિ, જીવનમહિમા અને જીવનવસ્તાર તેમા નહિ હોય. આપણા તીર્થમોકિતોમા આવતી સડાઓમા "હોલીડે કંવર". આવે તેવી સજાનના છેક અવગણવા જેવી નથી.

અવકનંદાને પૂજથી ઝાળગીને પીપળકોટિ પડોચેના તપાળી બીજે દિવસે ઉત્તરવાહિની ગડુડ ગંગામાં સ્નાન કહ્યું. બારતમા ઉત્તરવાહિની નદીનું

સદૈ વિરોધ મહાત્મ્ય ગણાય છે. વારાણસી આગળ ગંગા ઉત્તરવાહિની બને છે તેથી જ તે ધાર્મિક અતિ પવિત્ર બન્યું છે. આગળ જતાં માર્ગમાં એક માટીનો પહાડ આવ્યા દર વર્ષે આ યાત્રામાર્ગ ધોવાઈ જાય છે અને પ્રતિવર્ષ તે નવો બને છે. માટીનો રંગ રાખ જેવો છે અને ઝીણો જોકો હોય તેવી પોચી ડ. રુદ્રપ્રવાગ તરફ માટીના પહાડમાં પથરાયો પથ હતા. અહીં તો કેવળ માટી જ માટી! ધરતી-કપથી બનેલી નવી (આજે પુરાણી) નવી પહાડના જૂના નદીકાંધ માં નિ કાટપૂણે કાપીને મેકડો ફીટ નીચે ખીણમા વહેતી હતી. આખા યાત્રામાર્ગમાં આ સ્થળે આનનામ વિરોધ જોખમ જ્યોત્સ્ના, પગ નીચેની માટી દસડાઈ પડે તો શું થાય એવો વિચાર આવી જાય છે. ડહીનાળાઓ બખ્ખેની જોડીમા સાથે આની શકતા નથી તેથી યાત્રીને જીનરીને અહીં પગે આન્યું પડે છે. આ પહાડનો માર્ગ જોએક ફનીંગ જેટલા લાભો હશે.

બપોરે પાતાળમંગા ચઢીએ પડોચો નામ પ્રમણે નદી ચઢીથી જૂન નીચે વહે છે તેથી તેને પાતાળ-ગંગા નામ મન્યું છે યાત્રીઓ જતે નીચે જઈને રસોળું પાણી લઈ લાવે અને વાસણે માથે આવે. દુકાનદાર તેમજ પાણી ન આપે તેમ કરે તો એક બે તોડરો પાણી લાવવા જ જુદા રાખવા પડે. મેં ધર્મશાળાના સ્વેચ્છામા ખરે બપોરે લાનાનું અને ડીધા મલ્લ કપાં પણ અંદરના એરેડામા થતી ધમાનને લીધે ગંધ ન આપી. ઠાઈ પર પરગણત સુસસ્કાર પામેલ અતિ ખાનદાન પરંતુ માંખીજી એક ઉત્તર બાતરીય કુટુંબ અંદર જીતકું હજી. તેની રસોઈ તૈયાર થઈ મડ હતી. એટલામાં ઠાઈ ઝાળખીવા આપી પડોચા હોય કે કેદારને કારણે વજાત અનિચિતરીકે જમ્યાદાના દોષ તે રામ જાણે પણ રસોઈના પ્રમાણના અને જમનારની સખ્યાનો મીઠા મેળ બેરે ન હતો. આ વાત ન તે કાર્યદક્ષ શ્રદ્ધાળીના ધ્યાન બદાર હતી કે ન તો સ્વપુર અનિચિતી દર્શિમનીના બકાર. જૂન રકઝક પત્તી આમલુક જમવા બેરે. અનિચિતે થોડી રસોઈ

હોવાનું બહાનું કાઢવું તો ગૃહિણીએ પાક સંચોપામ સિદ્ધ થયો હોવાનો ઉત્તર આપ્યો. છેવટે બધાને આક્રંદ જમાવ્યો. આ પછી ગૃહિણીએ પોતાના કોઈ સ્વજનને—પતિ જ કહો એમ અવાજ ઉપરથી ઘોઝું—ધીરેથી રેવેશની બાબુમા બોનારીને રસોઈ માટે નવી કાચી સામગ્રી ભાવરા સૂચના આપીને પ્રસંગને નિર્વિખે છોડ્યો. આવીસ સારમા અવા પ્રખંભો ધરેધરે બને છે અને તે એટલા સત્ત્વે ન્ધ કામે છે કે તેનું અદ્વત્ત પશુ આપગને દેવાનું નથી. જમ અને સત્કાર આપમેળ આને આત્મચિત્તોપન આવીસ સારમા ધરેધરે છે અને માટે જ પશ્ચિમના કરતાં આપણે ઠેઠા સુખી હીએ તેનું આપગને બાનું નથી. ધન્યે ગૃહસ્થાશ્રમઃ એવી ઉક્તિ રચાનાર આવીનારી એ સંસારરથનું ભેમાનું એક ચક્ર કહી પરતુ સુધ્ધી નેમ ગૃહસ્થાશ્રમને એક-ચક્રી રથ ગણીએ તો તે એક માત્ર ચક્ર છે. પુરુષને અક્રમ ગણવામાં વાધો નથી.

પાતાળગંગા ચડીએ જપેર ગાળીને રહે મુવાળ કોટિ પડેલો, કુમારચક્રીનો માર્ગ પૂજના કોઈએ બેઠકારીમા પહોડથી નીચે વળુભરતો માર્ગ મના યો શાનું કીતરના ખચ્ચરની એક વળુખર સામી મળી. તેને નવાઈ સાગનાથી અને 'કપાં જઓ હો?' એમ પૂછ્યું. મેં 'કુમારચક્રી' એમ કહ્યું ત્યારે બધા હસ્યા તેમણે માર્ગ જતાઓ ન હોત તો કું કયાનો કપાં નીકળત તે મન્નગળું નથી. રસ્તામા કોઈ પહોડી ગામ આવત કે ન પશુ આવત, સાને ખાચ વાગે કુમારચક્રી પડેલો, ધર્મશાળાઓમાં રસોઈની સમય થાય તેમ તેમ કુમારચક્રી આપું મકાન ભરકાં જાય છે. ધર્મશાળામાં ટકી ન છકલાથી ચાલી દુકાનેનો આસગે ત્યારે કૌપ્યો થકે છે.

કુમારચક્રીની જ્ઞોતિમંદ (જેશીમંદ) સવારે દેસકે નામે ખગેચમા થોડે દૂર વિષ્ણુચા રહે છે, અહીં મદિરો છે. તારકપાલકી કચેરી છે ગામ બકાર રેસિપન પેર્લસસ (બરકરાના ડેરાતજીએ તણાવા છે. થોડે દૂર અથ ય કરાચ્ચે" રથાપેને જ્ઞોતિમંદ છે. આને તમા પ્રાચીન પદ્ધતિએ સંરેક ના

અધ્યયન—અધ્યાપનનું કાવું ચાલી રહ્યું છે. જેશી-મઠ ગામથી વિષ્ણુપ્રવાગના સંગમસ્થળે પકોંચવા માટે નદીના કાંઠામા કાનરિયો માર્ગ—કેચી રાતા—છે. માર્ગે જે જણ માર્ગન લાગો દેને પૂવ ઉપર ધર્મને વિષ્ણુમા પાર કરી. અહીં નીચે પૂર્વમાંથી આવતી વિષ્ણુપ્રવાનો અને ઉત્તરમાંથી આવતી અધ્યયનદાનો સંગમ થાય છે. સંગમસ્થળ રમણીય નદિ પશુ જવાનકે લાગે છે. અત્યાર સુધી મુનિશાલ વારિ-પ્રવાહનની અલકનંદા મુત્તમાં નાની બાસિકા છે તેવું દેસન અહીં મળે છે. વિષ્ણુપ્રવા પ્રાપ્યાર વડે છે અને તેની આપગ અવકનંદા અંતગળીએ લગભરકેમા બાળક જેવી વનતા છે વિષ્ણુપ્રવાનાં જળ અનિશ્ચ સાળા હોવાથી પહોડીએ તેને ઘોળી રહે છે અહીંના સંગમસ્થળે જની પમથીએ દ્રવપવાગના મગ્મ જેવી જ કટકર છે. આપમંસ્કૃતિના આરબકાગે તે પહોડમાંથી ધરકેરીએ બોગ કાઢેની જળાય છે. સમમના જળનું આશ્ચર્ય લેવું મુશ્કેલ છે; કેમકે છેવના પગથિયાથી તે વીક નીચે છે. મોઢા વડે રનાન કરનારને પાણી નેમા વધારે વળતું પડે છે. થોડી વારે કોઈ મોખું જીજાનું આવે ત્યારે તેમાંથી જગે લપને રનાન ખૂણું થાય છે સંગમ ઉપર બે પહોડો ધાર્મિક વિધિ કરાવે છે

વિષ્ણુપ્રવાગથી અનકનંદા તેના તોફાની રમતિમાળ કિશોર રવરમાં પ્રકટ થાય છે તે કહે બહરીનામ સુધી. સંગમથી આગળ મરતા સામે કોટિ કાળમોંક પર્વતમા કોઈ રસ્તે ન હોવાથી પર્વતના નદીતટના પડખાને અતર્જોગ કોરીને જુએથી જેવા માર્ગમંથી માત્રી આમળ વધે છે. માધા ઉપર આમે પહોડ કયાનની જેમ તોળાયેનો હોય છે. આવેર કોતરેને માર્ગે માકોડે પડ હોવા જ. તેની નદીની બાબુની કોરને વેંતખર અહીં લીધી છે તેથી રમણ ન મળતું હોવા તે થે વાતને કિમન તો રહે જ છે આવા માર્ગમાં પાછા આવના વાત્રીએ મળે. જતી કે આત્મી બકરાં વેડાની વળુખર મળે. અમ્મચેના માથ વહેવા રોગા મળે, કડીવાળા કે કડીવાળા મળે—સર્વે પ્રસંગાએ પહોડની બાબુએ કીશા રહીને,

જરો સંક્રામને નથી જઈને, જનારાઓને માર્ગે આપવાનો રહે છે. એ નદીની કેર તરફ ઊંચા રહ્યા તો એકાદ તોફાની બહાર, હડીતું થેડું કે એવકુર ખન્યર યાત્રોને ધસારાને જ ચાલવાને લલચાશે. પડીની માથ તો હરિને હાથ છે.

અનકનંદાનો પ્રવાહ અડી અનેક અત્રોએ ને એળગતો એના મળે છે. કાચમાથી આડીને હાયાના કાં સુધીની વિવિધ કદની શિવાચ્યા જળપ્રવાહમાં વચ્ચે પડી જાય છે. તેમને કયાંક હાસેનની, કયાંક ચપાટ મારેની, કયાંક જળનિષેક કરેલી, કયાંક જળે હસેલાઈ જતી, કયાંક વાંકાચૂંકા આકાઅવગા જીવાનીયા પ્રવાહમાર્ગે રચતી, કયાંક ધુમકા મારતી, કયાંક શિલાઓ પરખર અકળાવીને બનેને ઘસી નાખતી, કયાંક ખિલખિલ હમતી, કયાંક તળાના કરેલી, કયાંક ગર્જના કરેલી, કયાંક કડકાર આપતી, કયાંક પડકાર ઝીનતી, કયાંક વિજયનું રિમત, કયાંક હાસ્ય, તે કયાંક અદ્ભુત્ય વેરતી અવગતના સર્જ પરપાટ વેગે વહે છે.

સાંને પાંચ વાગે પાંકુકેશ્વર પહોચ્યો. આ સ્થળે મહામારતકાળમાં પાંકુરાજ તેમની બે પત્નીઓ—કુન્તા અને મદી—સાથે રહેતા અને અડી જ તેમનો દેહાન્ત થયેલો. ગામમાં એક બે મંદિરો છે. પૂજારી પ્રાચિંદ બાકરજી છે. પાંકુકેશ્વરથી ચાત્રામાર્ગે સીધા બદરીનાથ જાય છે, પરંતુ પ્રવાસમાર્ગે જુદા કંદાવ છે. પાંકુકેશ્વરથી બે ત્રણ દિવસને રસ્તે એકાન્ત ખીણમાં એક અદ્ભુત નિસર્ગ દેશ્ય અનાદિ કાળની ખડું છે. આ સ્થળને કૂવડાની ખીણ (વેની એક ફાવસ) કહે છે. હિમાલયના ઝાંઝ પર્વતએક યુરોપીય પ્રવાસીએ મોટા હિમતિખચેલ આરોહણ પછી પાછા ફરતાં નીચ જ માર્ગે ઊતરવાનું નક્કી કર્યું. તે આ માર્ગેથી ઊતર્યો તો તેણે અદ્ભુત દેશ્ય જોયું. માર્ગસિ સુધાની ખીણમાં ફૂવ ફૂવ ને ફા! હવામાં તે લહેંગતા હશે ત્યારે કેવું અન્યોલક દેશ્ય લાગતું હશે! પૂછેના આવા પર્વતીય માળીયામાં વિવિધરંગી પ્રુષ્પોને ચાર નથી હોત. તેમને એવા પરદેશીઓ આવે છે, ફક્ત આપણને જ તેની

ભાળ નથી. માર્ગમાં ખાવાપીવાનું મળતું નથી તેથી ત્રણ ચાર દિવસનું ખાતું લઈને તેઓ જાય છે. એક યુરોપીય પ્રુષ્પવિચારસિક બાઈનો પણ લપસવાથી તે ખીણમાં પડીને યુજરી ગઈ ત્યાં તેણે પૂણું ચૂકાયું છે. આણું જ બીજું તીથધામ શીખોનું છે. ત્યાં યુરો ગોવેંદાસ કે પૂર્વજન્મમાં તપસ્યા કરેલી એમ યુરોએ જાતે કયાંક કહેતું છે.

સાંને ખ્યાની મંદિરમાં દર્શનાદેં ગયો. આવતી કાલે બદરીનારાયણ પહોંચીશ. બદરીનારાયણ વિશે જગવાન શ્રીકૃષ્ણ રવનુજ કહે છે:—

મન્ત્રાદ્ય મધાદિષ્ટો બ્રહ્મયોગ્ય મમાશ્રમમ્ ।
તત્ત્વ મર્યાદતીયોદે સ્નાના પરપશ્ચાતે શુભાઃ ॥
ઈક્ષવાડકનન્દાયા વિધૂનાશેષકલ્મષઃ ।
વસાનો વલ્કલાન્ધમ વન્યભુક્ સુખનિઃકૃષ્ણઃ ॥
તિતિસુદન્દમાત્રાણાં સુશીલઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।
શાન્તઃ સમાહિતધિયા જ્ઞાનવિજ્ઞાનસંયુતઃ ॥
મત્તોડનુશિસિતં યત્તે ત્રિવિક્રમનુભાવયન્ ।
મથ્વાવોચતવાક્યિત્તો મહર્ષનિરતો ભવ ॥

અવિવશ્ય ગતીસ્તિસ્તો માથેશ્વસિ તત્ત્વ પરમ્ ॥

[હે ઉદ્ધવ! હું તમને આઠા કરું છું કે તમે મારા બદરિકાશ્રમમાં જાઓ. ત્યાં મારા ચરણમધ્યે ઉત્પલ ધયેલ તીર્થ (અનકનંદા ગંગા) ના જળમાં સ્નાન અને આચમન કરી તમે પવિત થાઓ. એ અલકનંદા (મંમા)નાં કલ્પનથી જ તમારાં બધાં પાપો દૂર થશે હે ઉદ્ધવ! ત્યાં તમે વલ્કલ વસ્ત્રો પહેરજો, વનનાં જળપ્રા ખાજો, સુખમાં નિરપહાં થજો, ટાંટાપ વગેરે વિષયો સદન કરજો, સારો સ્વનાવ રાખજો, ઈન્દ્રિયોને સંયમ કરજો, એકાગ્ર બુદ્ધિ શાંત રહેજો, અને શાન્ત તથા વિજ્ઞાનથી યુગ્મ રહેજો. મારી પત્નીઓ શીખેવું આ તત્ત્વજ્ઞાન સાગી રીતે વિચારપૂર્વક ચિંતવના તમે વાળી તેમ જ ચિત્તને મારગમાં સ્થાપી મારા બધાંમાં પરાયણ રહેજો, જેથી ત્રિનુપાત્મક મતિએ એળગી તેથી પર રહેના અને પામશો.] (કમલઃ)

(મનાકપી ચાલુ)

બદરે પહોચતા જ જાપાનમાંથી કેટલીક વિનતીના તાર અને પત્રો મળ્યા થોડીવાર પછી વડા એફિમરે આવીને મને કહ્યું કે 'આ સફરમાં આપણાથી શાગહાર્થ જણાયો' નહિ મીધુ જાપાન જવાનું થયો ' જે પ્રછયુ 'કેમ?' એમણે કહ્યું 'જાપાનવાસીઓ આપને વિનતી કરવા તૈયાર થયા છે એટલે મુખ્ય એફિસથી તારથી હુકમ મળ્યો છે કે બીજા બદરે વિવળ ના કરતા મીધા વાદના જવું શાગહાર્થનો સામાન અહિં ઉતારી દઈને ચાલના જઈશું બીજા જહાજ ખારફત માલ પહોંચી જશે'

આ ખબર મારે માટે ગૌરવલયો બલે નેટલા હોય એવો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર હતી નહિ અને કયો છે તે માત્ર આ લોકોનો વ્યાપાર કે વિશિષ્ટ પ્રકારનો છે તે જણાવવા પૂરતો છે અને એ છે એકની એક વાત એટલે કે પચ્ચરના પાળિયા ઊભા કરીને આત્મ રક્ષા માટે સચરાચર નિયમને બાધી રાખે છે અહિં એવું નથી અહિં તો માનવસભ્યને અવરજવર ધર્ષ શકે એવો ભાગ છે અને એ ભાગે એકા વખાણને પાત્ર નથી

અહિં તો બે કે દિવસ જહાજ ધામશે આ બે દિવસ માટે ચહેરમાં જવું, હોટલમાં રહેવું એ મારા મનમાં ઉચ્ચ નહિ મારા જેવા ઉદ્દામી માણસને આરામ કરતા વિરામ વધારે સમે છે હું કહું છું મુખમાં લૂપ્ત થયું હોય છે શાન્તિમાં કોઈ વિચ નથી ઉપાધિ નથી મેં માનસામાન ઉતારના થોધાટ, ઉપદ્રવ ને થાય છે તે કબૂર કહું પણ જહાજમાં જ

રોકાવું પસંદ રાખ્યું કોઈ એથી કોઈ હું બક્ષિસ પામીશ તેવું પણ નથી

પહેલી જ નજરે જહાજના કામેમાં ચીના મજૂરો જણાયા તેમના વાદળી રંગના પાય જામા અને ઉઘાડા શરીર એવા શરીર અને એવા મેં કયાય જોયા નહિ કામ કરતા હોય ત્યારે તેમના શરીરની માસપેશીઓ તાલમાં આવીને પાળીના મોલની જેમ ઉછળતી હોય છે એ મોટા મોટા હોવા તો ય આટની સહજતાથી કામ કરે છે તે જોઈને પ્રબ આનંદ થાય છે પછી તે માથા મુખી કયા ય તેમની અનિચ્છા, આગ્રહ, જડતા, નિરુસાહના દેશમાત્ર લક્ષણ જણાતાનથી દેખીતી રીતે તેમને બહારથી કંઈ કહેવાતું હોતું નથી કેમકે એમના શરીર યત્રમાંથી કાચ પોતે જ સ્વછી જોઈ છે જહાજ માથી માત્ર ઉતારવો ચડાવવો ભેવામાં આનંદ આવશે એ વાત તો હું જૂરી જ ગએલો ઘડાર્થ ઘડાર્થને શરીર ઘાટીલું સુદર થાય છે અને એવા શરીરથી કામ પણ સાડુ બને છે આ સ્થળે કાર્યોનું કાવ્ય અને માણસનું શરીર છદ મારી સાચો વિસ્તીર્ણુ પણે દેખાવા લાભ્યા

એક વાત તો ભેરભોરથી કરીશ કે એમના શરીર આગળ છોકરીઓના શરીર આટલા સુદર હોવા નથી કેમકે, તાકાતની સરખામણી છોકરીઓમાં ખરેખર મેં મવવી દુર્લભ અમારા જહાજની બરાબર સામે એક બીજા જહાજમાં સાંજના પહેરે કામકાજથી પરવારી બધા જ ચીના જહાજના ડેક ઉપર કપડા ફેંકી દઈને નહાતા હતા માણસના શરીરની સ્વચ્છતા

સને ૧૮૯૭ની સાલ હતી. મહારાણી વિક્ટોરિયાનો રજત મંકોત્સવ ઠેર ઠેર ઉજવાઈ રહ્યો હતો. પંજાબના સરકારી અમલદારો અને તેમને અનુસરનારાઓએ પણ એ પ્રસંગે મહારાણીનું એકાદ સ્મારક રચવાનો વિચાર કર્યો. એમાંના ધણીખરાની દરખાસ્ત મહારાણીનું આવકું જીલ્લું કરવાની હતી.

જ્યારે આ વાત લાક્ષણિકતા સાંભળી ત્યારે એમણે એનો વિરોધ કર્યો. લાક્ષણિક એટલે સરળ. નિઃકપટ લોકસેવક, પૂરેપૂરા સ્વયંચાલુ. એમને કોઈનોય વિરોધ કરવો હોય તો તે પણ ખુલ્લેખુલ્લો. લાક્ષણિક કોઈની પણ પીઠ પાછળ તો ક્યારેય ઘા ન કરે. લાક્ષણિકે કહ્યું, “રાજમાતાનું સાચું સ્મારક જીલ્લું કરવું હોય તો કાયમી સેનાકાર્ય થઈ શકે એવું કોઈ સ્મારક રચો. એકાદ અનાયાસમળેલી સંસ્થા આપણે ઊભી કરીએ તો હંમેશાને માટે સાદું કામ કરી શકાય.”

મહારાણીના સ્મારકનો પ્રકાર નક્કી કરવા લાહોરના નાગરિકોએ એક બહોર સભા બોલાવી. વિશાળ સભાસ્થાન ગીચગીચ ભરાઈ ગયું. લાહોરની જનતાના મોટા ભાગે લાક્ષણિક ઉપર કહેલા સૂચનને અંતરથી આવકાર્યું.

સરકારી નોકરો અને એમના મળતિયાઓ આ સભામાં ખાસ નજરે પડ્યા નહિ. એટલે જે કોઈ રજ્યાખરજ્યા સરકારી નોકરો ત્યાં આવ્યા હતા તે પણ પાતાની હાસી ધરી એમ માની મોં ટુપારવા ઊભા થઈ ચાલ્યા ગયા. પાછળથી તેઓએ એક નાનકડા ઓરડામાં ખાનગી ચિત્રાર(?)સભા બરી, મહારાણીનું પૂનર્ગૂં મૂકવાનો ઠરાવ કર્યો અને સરકારને તે મોકલી આપ્યો.

લાક્ષણિકે પણ ખીમ કોઈના ય ઉપર આધાર રાખ્યા વિના જ લાહોરના નગરજનો પાસેથી તાત્કાલિક ફાળો ઉઘરાવી, બહુ ટૂંકા વખતમાં અનાયાસમળી સ્થાપના કરી. પરદેશી પ્રિટિશ સરકાર અકળાઈ ઊઠી પણ લાક્ષણિકને એનાથી કાયદેસર કંઈ જ કરી શકાય તેમ હતું નહિ! અને આ બાબતમાં કહ્યું ગેરકાયદેસર એને કરવું પણ ન હતું!

બ્રિટિશનની પ્રજાનાં રાજમાતાની અને ભારતમાતાના એક લાડીલા સુપુત્રની મૂંગી સહિયારી યાદ રૂપે આજે પણ એ સંસ્થા લાહોરમાં અનેક અનાયાસમળી ચલત સેવા કરે છે.

—જે ધર્મ કે ઈશ્વર વિધવાનાં આસિ લૂંચી ન શકે અથવા નિરાધાર બાળકોના મુખમાં રોડીનો ટટો મૂકી ન શકે તેના ધર્મમાં કે હૃદયમાં અને શ્રદ્ધા નથી.

—મરદ બેનો. તમારી ઉત્તમિમાં, તમારા કષ્ટાચ્યમાં આડે આવતા આચારોને, સાધુઓને અને મઠોને જીવંતને ફેંકી દો. કારણ કે તે ચોક્કસ કદી સુધરવાના નથી. તેમનાં હૃદય કદી વિશાળ થવાના નથી. તમારા વડેમ અને અગ્નિ ઉપર એ લોકો મોજ માગે છે. તેથી જ તમને સુખ વેદાન્ત, વામનામો જેવી ભ્રાંતિ તથા ગુરુસેવા ધર્માદિનો ઉપદેશ કરે છે અને સાચી સાધના, ઉત્તમ ચારિત્ર તથા એના પાયાપ ધર્માદિનો ઉપદેશ કરે છે અને સાચી સાધના, ઉત્તમ ચારિત્ર તથા એના પાયાપ એવું ખરું જ્ઞાન તમને મળે એમ તેઓ કદી ધમકતા નથી. —સ્વામી વિવેકાનંદ

મુક્તિ!

એક વખત ભગવાન ઈશુ પોતાના શિષ્યો સાથે ચાલ્યા જતા હતા.

ત્યાં એક વાણિયો દોડતો આવીને યજે પડ્યો પાછી દયાઈ સ્વરે કહ્યું: 'પ્રભુ! મારે લામક કંઈ કામ હોય તો જણાવો.'

'તું શું કામ કરે છે બાઈ?' ઈશુએ પ્રેમભર્યા સ્વરે કહ્યું.

'ધીરધારડું.'

'તો તો તું લોકો પાસેથી મનમાન્ય બાજ લેતો હશે.'

વાણિયાની સૂઝી વચ્ચે સોપારી જેવી દશા થઈ ગઈ. તેણે સુખ લજ્જાથી ઢળી પડ્યું. તેણે કહ્યું: 'હા, પ્રભુ!'

'હું તને એક કામ સોંપું છું તેં ને કંઈ અન્યાયથી મેળવ્યું હોય તે બધું દાનમાં આપી દેજો.'

વાણિયે ટમર ટમર ઇશુ સામે જોઈ રહ્યો. જગત પર કયાંય ભેષા ન મળે એવો નિર્મળ પ્રેમ ભેયો. એણે દિવ ભરાઈ આપ્યું. હૃદયમાં હાહોકાર મચ્યો: 'હું કેવો પાપી છું!'

એણે ગદગદ કંઠે કહ્યું: 'મેં ને કંઈ અન્યાયથી મેળવ્યું છે તે બધું જ દાનમાં આપી દઈશ. માત્ર પરસેવાની કમાણી જ મારી પાસે રાખીશ.'

ચાલતાં ચાલતાં ઈશુએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું: 'આજથી એને ત્યાં મુક્તિ આવી છે.'

'હું કશું બાણીતો નથી'

એક વાર કૌઈકે ગ્રીસની દેવદશિનીને પૂછ્યું: 'ગ્રીસમાં સૌથી ડાહ્યો માણસ કોણ છે?'

દેવદશિનીએ કહ્યું: 'એકેટીસ.'

એકેટીસને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે એક મિત્રને કહ્યું: 'આ તો મારી અજ્ઞાનવાદી રીતને દેવે આશિષ આપી એટલું જ. હું તો એક જ વાત બાણીતું છું કે હું કશું બાણીતો નથી.'

મુખની ચાવી

એક વાર સત્યભામાએ દ્રૌપદીને પૂછ્યું: 'જગદમારહી તમે મુખ કેવી રીતે મેળવો છો?'

દ્રૌપદીએ કહ્યું 'હું ખંધી જ મુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એ જ મુખની મગજ ચાવી છે.'

'ઈશ્વરનો ગુનેગાર મણાઈ'

માટી'ન દ્યુધર નામના એક મહાન ધર્મ સુધારક થઈ ગયા. એક વાર તેઓ એક નગર બહી ઉપરેસ કરવા જઈ રહ્યા હતા.

સ્ત્રાતા તેમને કેટલાક મિત્રો મળ્યા તેમણે કહ્યું: 'દ્યુધર, તમે ત્યાં ન જશો. ત્યાં તમારા વિરોધીઓનો અટ્ટો છે. તમારો જીવ ભેખમમાં મૂકાયો.'

દ્યુધરે કહ્યું: 'ભાઈઓ, વિરોધીઓની ડરીને હું માડું કામ ન કરું તો ઈશ્વરનો ગુનેગાર મણાઈ, ત્યાં ગમે તેટલા શેતાનો કેમ ન હોય, હું તો જઈશ જ.'

મિત્રો હેશું ન એટલી શકયા. દ્યુધર પોતાને રસ્તે આગળ ચાલવા માડયા.

સમયપાલનનો આગ્રહ

૧૬-જૂની સાલ હતી. ગાંધીજીને કેઈ કામસર મદ્રાસ જવું પડ્યું. ત્યાં તેમને ઘણા દિવસ રોકાવું પડ્યું.

એક દિવસ મદ્રાસના એ વખતના મુખસિદ્ધ નેતા શ્રી સત્યમૂર્તિ મળવા આવ્યા.

તેમને સુવાકાત માટે છ વાગ્યાનો સમય

શોભા મેં કદિ યે જોયેલી નહિ તે જોઈ.

સમસ્ત દેશને જોડી રાખનારી આ કાર્ય-શક્તિ, કાર્યનિપૂણતા અને કાર્યના આનંદને જોઈને લાગુ કે માણસ પોતાને પરિપૂર્ણ બનવાની હોંશ બહુકાળથી લેતાર છે. જે સાધનાથી માણસ પોતાની જોળે સોળ આની બનવાની શક્તિ ધરાવતો હોય, એમાં જો કૃપણતા આવી અર્ધ છતાં તે હજે નહિ એ જ ખરી સાધના ગણાય. ચીન દીર્ઘકાળથી આ જ સાધનાથી પૂર્ણભાવે કામ કરતાં શીખ્યું છે. એ કામમાં એની પોતાની ઉદારભાવે ખર્ચ છે એમાં તે સુક્ષિત અને આનંદ પામે છે. ચીનમાં આવી શક્તિ છે માટે અમેરિકા ચીનથી ડરે છે. કામમાં ઉદ્યમની બાબતમાં તે ચીનને હરાવી નથી શકતું. શરીરની તાકાતવડે તે છટી જાય છે. ઉદ્યમની બાબતમાં જ ચીનને કોઈ હરાવી શકતું નથી.

જહાજ ન્યારે એકદમ બંદરે અડીને આવી ઊભું, ત્યારે આકાશ સ્વચ્છ સ્થળ ગચ્છેલું અને સૂર્ય માથે આવી રહ્યો હતો. મોટી મોટી જાપાની અસરા તોડાએ આકાશમાં સદ ઉડાડી દઈને ન્યાં વરુણદેવના સલાપ્રાંગણે સૂર્યદેવ નોતપાં છે, ત્યાં જઈને નૃત્ય કરે છે પ્રકૃતિનાં નાટ્યમય ઉપરથી વાદળોના પડદો ઉઘાડાઈ ગયો છે.

કોયે શહેરમાં ઘણા ભારતવર્ષીય વણિક છે. એમાં બંગાળીઓનાં નાનાં ટપકાં કયાં કયાં જોવા મળે છે. હોમકેન્ટ પહેલ્લીને તરત જ મારા હાથમાં ભારતવાર્ષીઓના તાર આવ્યા. તેઓએ મારા ઉતવાની વ્યવસ્થા કરી રાખી છે. એમાંના કેટલાક જહાજ પર આવીને મને પકડી લીધા. બીજી તરફે જાપાનના વિખ્યાત ર દાઈકન આવીને ઊભા છે. એ

ન્યારે ભારતવર્ષ અયા હતા ત્યારે અમાને ઘેર ઉતર્યા હતા. કાટરદાને પણ જોયા, એ પણ અમારા ચિત્રકાર બંધુ. એમની સાથે એક વખતના અમારા ચાલિનિકેતન આશ્રમમાં જુગુત્સુ વ્યાયામના શિક્ષક હતા. અને એ બધાની વચ્ચે કાઉન્સિલર પણ દેખાયા. સ્પષ્ટ અનુભવ થયો કે આપણી પોતાની ભાવનાને વિચારવાની નથી હોતી. પણ ન્યારે સૌ મળીને એ ભાવનાના ભાર ઉથકે છે ત્યારે તેના પાર રહેતો નથી. આપણુ પ્રયોજન છેક એણું પણ આયોજન એના કરતાં અનેકમણું હોય છે. જાપાની લોકો એમને ઘેર લઈ જવા માગતા હતા. એની તાણાતાણુ ધવા લાગી. પણ ભારતવાર્ષીઓના આમંત્રણને નૌ પહેલાં સ્વીકારેલું. પરિણામે એક ધર્મતંકટ ઊભું મચ્યું. કોઈ પોતાનું નમનું મૂકવા તૈયાર નહિ. છેવટે વિવડાવાદ થઈ થયો અને એની સાથે સાથે ખબરપત્રીઓનું મોટું ટોણું મારી અસપાસ ટોળે વળવા લાગ્યું. દેશ હોડચરો ત્યારે બનાબાના ઉપસમુદ્રના પવને મને ઘેરેદો. અહિં બપોલમા માણસોએ મને ઘેર્યો. એમાંથી કોઈ મને વગોડે તેને જ હું પસંદ કરું. ખ્યાતિ માત્ર વિખાત છે એમાં બેટથી દરકાર હેવાય છે એના કરતા તેમની દરકાર એ સુખ્ય થઈ પડે છે. અનાદૃષ્ટિ અને અતિવૃષ્ટિ એમાંથી કોઈ જ ફસલની મુરકેલી જાણતું નથી.

અહિંના એક જળ્યુ મોટા મુજરાની વણિક મોસરજી તેને ઘેર હું ઉતરી. આ સમાચાર ખબરપત્રીને મળતા બધાં ત્યાં આડીને ખડા થયા.

આ ધેમાલની આશા મેં રાજેવી નહિ. આજકાલ જાપાન જે આ નવીન મદ પી રહ્યો છે એના સમાચાર એ જ ખાસ અંગ હવે

સને ૧૮૬૫ની સાલ હતી. મહારાણી વિક્ટોરિયાનો ૨૪૮ મહોત્સવ ઠેર ઠેર ઉજવાઈ રહ્યો હતો. પંજાબના સરકારી અમલદારો અને તેમને અનુસરનારોએ પણ એ પ્રસંગે મહારાણીનું એકાદ સ્મારક રચનાનો વિચાર કર્યો. એમાંના ઘણામંત્રી દરબારસ્ત મહારાણીનું આવકું જીભું કરવાની હતી.

જ્યારે આ વાત લાલા લજપતરાયે સાંભળી ત્યારે એમણે એનો વિરોધ કર્યો. લાલાજી એટલે સરખા, નિઃકપટ લોકસેવક, પૂરેપૂરાં સ્વદેવજાત. એમને કોઈનોય વિરોધ કરવો હોય તો તે પણ ખુદ્દેખુદ્દે. લાલાજી કોઈની પણ પીઠ પાછળ તો ક્યારેય ધા ન કરે. લાલાજીએ કહ્યું, “રાજમાતાનું સાચું સ્મારક જીભું કરવું હોય તો કાચખી સેવાકાર્ય થઈ શકે એવું કોઈ સ્મારક રચો. એકાદ અનાયાસમ જેવી સંસ્થા આપણે ઊભી કરીએ તો હંમેશાને માટે સાચું કામ કરી શકાય.”

મહારાણીના સ્મારકનો પ્રકાર નક્કી કરવા લાહોરના નાગરિકોએ એક અહિર સભા બોલાવી. વિશાળ સભાસ્થાન ગીચગીચ ભરાઈ ગયું. લાહોરની જનતાના માતા બાએ લાલાજીના ઉપર કહેલા સૂચનને અંતરથી આવકાર્યું.

સરકારી નોકરો અને એમના મજતિયાઓ આ સભામાં ખાસ નજરે પડ્યા નહિ. એટલે જે કોઈ રજ્યાબડ્યા સરકારી નોકરો ત્યાં આવ્યા હતા તે પણ પાવાની હતી થયે એમ માની મોં ટુપારવા જિભા થઈ ચાડવા મથા. પાછળથી તેઓએ એક નાનકડા એરકામાં ખાનગી ચિત્રર(?)સભા ભરી, મહારાણીનું પૂતળું મૂકવાનો ઠસવ કર્યો અને સરકારને તે મોકલી આપ્યો.

લાલાજીએ પણ ખીજ કોઈના ય ઉપર આધાર રાખ્યા સિવાય બીજા જ લાહોરના નગરજનો પાસેથી વાસ્તવિક કાળો ઉઘરાવી, બહુ ટૂંકા વખતમાં અનાયાસમની સ્થાપના કરી. પરદેશી શ્રિદિશ સરકાર અકાબંધ ઊઠી પણ લાલાજીને એતાથી કાયદેસર કંઈ જ કરી શકાય તેમ હતું નહિ. અને આ બાજતમાં કમ્પ્લે એરકાયહેસર એને કરવું પણ ન હતું !

બ્રિટિશનની પ્રબળતાં રાજમાતાની અને ભારતમાતાના એક લાડીલા સુપુત્રની મૂંઝી સહિયારી યાદ રૂપે આજે પણ એ સંસ્થા લાહોરમાં અનેક અનાયોગી સતત સેવા કરે છે.

★

—જે ધર્મ કે ઈશ્વર વિધવાનાં આંસુ લૂંછી ન શકે અથવા નિરાધાર બાળકોના ક્રુપમાં રોડીના મટકા મૂલી ન શકે તેજ ધર્મમાં અને શ્રદ્ધા નથી.

—મરક ખેલે. તમારી ઉત્તરિયાં, તમારા કંપાલુમાં આડે આવતા આચારોને, સાધુઓને અને મહંતોને જીવંતને ફેંકી દે. કાસ્ટ્યુ કે તે લોકો કદી મુશ્કેલી નથી. તેમનાં હૃદય કદી વિશાળ થવાનું નથી. તમારા વડેમ અને અમાન ઉપર એ લોકો મોજ માણે છે. તેથી જ તમને મુશ્કેલી વેદાન્ત, વાપમગી જેવી જાકા તથા મુરુસેવા ઈત્યાદિના ઉપદેશ કરે છે અને સાચી સાધના, ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય તથા એના પાવાતપ એવું ખરું યાગ તમને મળે એમ તેઓ કદી કહ્યા નથી. —સ્વામી વિવેકાનંદ

સુક્તિ!

એક વખત બગવાન ઇશુ પોતાના શિષ્યો સાથે વાલ્યા જતા હતા.

ત્યાં એક વાણિયો દોડતો આવીને પગે પડ્યો. પછી હાથે સ્વરે કહ્યું: 'પ્રભુ! મારે લાલક કંઈ કામ હોય તો જણાવો.'

'હું' શું કામ કરે છે બાઈ?' ઇશુએ પ્રેમભર્યા સ્વરે કહ્યું.

'ધીરધારતું.'

'તો તો હું હોઠો ખાસેથી ખનખન્યું બાજુ લેતો હોય.'

વાણિયાની સૂઝી વચ્ચે સોપારી જેવી દશા થઈ ગઈ. તેણે મુખ લજ્જાથી ઢગી પડ્યું. તેણે કહ્યું: 'હા, પ્રભુ!'

'હું' તને એક કામ સોંપું છું તે' ને કંઈ અન્યાયથી મેળવ્યું હોય તે બધું દાનમાં આપી દેને.'

વાણિયો ટગર ટગર ઇશુ સાથે બોઈ રહ્યો. જગત પર કયાય એવા ન મળે એવો નિર્મળ પ્રેમ એવો. એણે દિવ બરાઈ આંખુ. હૃદયમાં હાલકાર મચ્યો: 'હું કેવો પાપી છું!'

એણે ગદગદ કંઠે કહ્યું: 'મે' ને કંઈ અન્યાયથી મેળવ્યું છે તે બધું જ દાનમાં આપી દઈશ. માત્ર પરસેવાની કમાણી જ મારી પાસે રાખીશ.'

આવતાં આવતાં ઇશુએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું: 'આજથી એને ત્યાં સુક્તિ આવી છે.'

'હું' કશું જાણતો નથી'

એક વાર ફેઈડે ઝોરની દેવદશિનીને પૂછ્યું: 'ત્રીસમાં સૌથી ડાહ્યો માણસ કોણ છે?'

દેવદશિનીએ કહ્યું: 'સોક્રેટીસ.'

સોક્રેટીસને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે એક મિત્રને કહ્યું: 'આ તો મારી અજાનવાદી રીતને દેવે આશિષ આપી એટલું જ. હું તો એક જ વાત જાણું છું કે હું કશું જાણતો નથી.'

સુખની આવી

એક વાર સત્યભામાએ શ્રીપદીને પૂછ્યું: 'જંગલમાં રહી તમે મુખ કેવી રીતે મેળવો છો?'

શ્રીપદીએ કહ્યું 'હું' ખંથી જ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એ જ સુખની મગળ આવી છે.'

'ઈશ્વરનો ગુનેગાર ગણાઉં'

માટીન ધ્યુધર નામના એક મહાન ધર્મ સુધારક થઈ ગયા. એક વાર તેઓ એક નગર ભણી ઉપદેશ કરવા બેઠા રહ્યા હતા.

સ્ત્રીમાં તેમને કેટલાક મિત્રો મળ્યા તેમણે કહ્યું: 'ધ્યુધર, તમે ત્યાં ન જશો. ત્યાં તમારા વિરોધીઓનો અહો છે. તમારો જીવ બેખમમાં મૂકાયો.'

ધ્યુધરે કહ્યું: 'ભાઈઓ, વિરોધીઓની ડરીને હું' મારું કામ ન કરું તો ઈશ્વરને ગુનેગાર ગણાઉં. ત્યાં મને તેટલા ચેતાનો કેમ ન હોય, હું તો જઈશ જ.'

મિત્રો કશું ન બોલી શક્યા. ધ્યુધર પોતાને રસ્તે આમળ આવવા માંડ્યા.

સમયપાલનનો આગ્રહ

૧૬-૪૪ની સાલ હતી. ગાંધીજીને કેઈ કામસર મદ્રાસ જવું પડ્યું. ત્યાં તેમને ઘણા દિવસ થોકાવું પડ્યું.

એક દિવસ મદ્રાસના એ વખતના મુખસિદ્ધ નેતા શ્રી સત્યમૂર્તિ મળવા આવ્યા.

તેમને સુઘાડાત માટે છ વાઅનો સમય

બાપુએ આપ્યો હતો. પણ તેઓ સંજોગવસાત બે નિમિત્ત મોડા પડ્યા.

બાપુને ખબર પડી કે શ્રી. સત્યમૂર્તિ મળવા આવ્યા છે. તેમણે કહેવરાવ્યું: 'બે નિમિત્ત થઈ ગઈ છે. મેં બીજું કામ લઈ લીધું છે.'

થોડી વારે કંઈક કામ પડતાં બાપુ પોતાની ઓરડીની બહાર આવ્યા. શ્રી સત્યમૂર્તિ કહેવા લાગ્યા: 'બાપુ, મેં મારી ઘડિયાળ ટાવર સાથે મેળવી છે.'

બાપુએ સ્મિત કરી કહ્યું: 'જેની મુલાકાત હોવાની હોય તે માલુમની ઘડિયાળ સાચી માનવી જોઈએ.' થોડુંક અટકી આગળ કહ્યું: 'કાલે બરાબર આ સમયે આવી પહોંચ્યો.'

બીજે દિવસે શ્રી સત્યમૂર્તિ છ વાગ્યા પહેલાં આવીને બેઠા!

ઈશ્વર નિષ્ઠા

રવિબાપુ પદોદિયે ધ્યાનમાં બેસતા હતા. એ એમનો નિત્યક્રમ હતો.

એક વાર એક છેકરાએ પૂછ્યું: 'આપ શેઠ પ્રાતઃકાળે ધ્યાનમાં શા માટે બેસો છો?'

રવિબાપુએ મીઠું હસીને કહ્યું: 'બાઈ, જે માલસ દિવસ રાત આપણને હુંદ આપી રહ્યો છે તેને દિવસની શરૂઆતમાં યાદ ન કરીએ તો આપણી શી વસ્તુ થાય? મારી ક્યારેક કફેડી દશા ન થઈ બેસે એટલા માટે ધ્યાનમાં બેસું છું.'

ખારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની ઓફિસમાં કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો તોષાય છે. દર માસની ખારની તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહકો નંબર અત્યંત લખવો.

'ખારાબાપુ' કાર્યાલય, રૂપાવતન, બૃત્તકમલ

સુખઈમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ: શાંતિલાલ ગાંધી: ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદ્યેપારકે (પૂર્વ)

['ખારાબાપુ' માં રૂપાવતના કામનો રૂપાવતન લાયકાતમાં કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા ૧૨, નવેમ્બર ૧૯૬૧

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ ગાંધી રત્નમાલા ૨	૭ વાગુલી વિદ્યા ૧૨ જો. ૧૪
૨ વતસન કલાકાર ૪	૮ દિગ્ગજવતી હૃદયમાં ... 'યારી' ૧૫
૩ રામલીલાની રત્નમાલા ૬	૯ અપાન યારી ... રતીન્દ્રનાથ શાસ્ત્રી ૧૬
૪ કાકાસાહેબની વિવારકવિગ્રજો ... ૮	૧૦ સાચું સ્મારક ... ડો ઉપેન્દ્ર બટ ૨૨
૫ સંગીતના સંવાદો - ચિત્તરંજન ૩. તામ ૧૦	૧૧ પ્રેમ સંગીત ... શાંતિકુમાર છો. પટેલ ૨૩
૬ રામપૂજાવાળી ૧૨	૧૨ વિવેકાનંદનાં વચનામૃત ... ૬૧૨ પેન્ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક: વીરેન્દ્ર ગાંધી • રૂપાવતન મુદ્રણાલય • જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧.૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ..	૧-૨૫
અહલાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં .	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	”

— પરમાત્માર્શન પાછળ ગાડા થઈ એ જ ખરી ધાર્મિકતા છે

— એ પ્રભુનો માસાત્કાર માધે તે જ ખરો વીર છે.

— એ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થતા જ શાસ્ત્રના અર્થો હાથમાના આમળાની પેઠે સ્પષ્ટ થઈ રહે છે.

— મનુષ્ય જેટલે દરતજે ખરો ત્યાગ કરી શકે તેટલે અંશે તેના આત્માનુભવના દ્વાર ખુલી જાય છે

— જેમ જેમ એ આત્માનુભૂતિ વધતી જાય છે તેમ તેમ બહારના વિધિનિપેથ ધિધિન થતા જાય છે

— તમારી તીવ્ર ઇચ્છા એ જ તમારામની એ આત્મશક્તિના અનંત જાંડાર ખોલવાની—અનુભવવાની સાધી છે

— જેવી ઇચ્છા કરજો અને જેવા વિચાર સેવજો તેવા જ તમે થશો. માટે આત્માત્મવિદ્યાફળી અરીમામા ભેડ તમારું ખરું સ્વરૂપ મમજી લો. તમારી અગાધ શક્તિનો વિચાર કરો અને આ લોક તથા પરલોકના બધા બધને સમુદ્રમાં કેંકરી દો

— પૃંદાવનના બંભીવર કૃષ્ણ નરક ભેડ રહેવાથી હવે નહિ ચાલે. હવે તો ગીનાફળી સિંહમર્જના કરન ર ત્રીકૃષ્ણને પૂજવા ભેઈશે.

— તમારી વાણીથી નહિ પણ તમાગં આચરણ વડે બીજાઓમાં ઉચ્ચ ભાવનાઓ અને આચારો ફેલાવો ત્યારે જ કંઈક કામ કયું ગણાય

— જાતે ન આચરતા હિપદેશ કરે તેઓએ જ દેશનો સર્વનાશ વાળ્યો છે.

— તમે ભારતવામીઓની પામે હવે શું રહ્યું છે? તે કહેા. બાંગી તૂટી મૂંપડીમાં ફાંચાનૂઆ વસે પડી રહેલું અને ભૂંડની પેઠે ઊકરાં પેદા કરી ભૂખ્યા બિખારીઓ અને ગુલામો વચારવા !

आ
रा
ज
सू

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ ભાગ ૨ : સપ્તકો : ગાથી બાઈએ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા . ૦-૧૫

લેખક : શુકુદયાલ મલિલક

તાલેતરમાં બહાર પડેલ

રામતીર્થની રત્નમાલા ૦-૩૫

આશબાપુ'ના આવકોને દયાલુ ખર્ચ માટે

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

પારિવારિક

ઉદ્દેશ્યતાત્માનમ

વર્ષ ૧૪ [૧૨ ડિસેમ્બર - ૧૯૬૧] અંક ૧૦ મે

ગીતા એ મારે માટે એક સાક્ષત
માર્ગદર્શિકા છે. મારા દરેક કૃત્યને માટે
ગીતામાંથી હું આધાર શોધું, અને ન
મળે તો તે કાર્ય કરતા અટકું અથવા
અનિશ્ચિત રહું.

માંધીજી

[અર્પિત અને શુદ્ધેશની ઇવનસાધનાનું અનુદીપ્ત ગ્રંથ માસિક]

* આપણામાં જે સારી ભાવનાઓ સૂતેલી હોય તેને વ્યક્ત કરવાની શક્તિ જે ધરાવે તે કવિ છે. બધા કવિની બધા ઉપર સરખી અસર નથી થતી, કેમકે બધામાં બધી સારી ભાવનાઓ એકસરખા પ્રમાણમાં હોતી નથી.

* 'સર્વોદય'ના સિદ્ધાંતો હું આમ સમજ્યો:-

૧. બધાના ભલામાં આપણું ભલું રહેલું છે.
૨. વક્રીવ તેમ જ વાળદ બનના કામની કિંમત એકસરખી હોવી જોઈએ, કેમકે આજીવિકાનો હક બધાને એકસરખો છે.
૩. સાકું મળ્લીનું, ખેડૂતનું જીવન જ ખરું જીવન છે.

પહેલી વસ્તુ હું બણતો હતો. બીજી હું ઝાંખી જોતો હતો. ત્રીજીને મેં વિચાર જ નહોતો કંપો. પહેલીમાં બીજી બન્ને સમાયેલી છે એ મને 'સર્વોદય' દીવા જેવું દેખાડ્યું.

* એવું મારા અનુભવમાં મેં ઘણી વાર જોયું છે કે આપણે ઇચ્છીએ કંઈ ને શાય કંઈ બીજું જ. પણ મેં સાથે સાથે એ પણ અનુભવ્યું છે કે, જ્યાં સત્યની જ સાધના ને ઉપાસના છે ત્યાં આપણી ધારણાઓ પ્રમાણે ભક્તે પરિણામ ન આવે, તો પણ અણધારેનું આવે તે પરિણામ અકુશલ નથી હોતું ને કેટલીક વેળા ધાર્યો કરતાં વધારે સાડું હોય છે.

* જેને નવા અપરિચિત પ્રયોગો કરવા હોય તેણે પોતાનાથી આરંભ કરવો જોઈએ. આમ થાય તો સત્ય પહેલું પ્રગટ થાય છે ને તેવા પ્રયોગ કરનારને ઈશ્વર ઉગારી લે છે.

* સત્યનીય વિચારનીય (કાળાગેરા) એ મનનાં તરંગો છે, આપણે સૌ એક કુટુંબ

જ છીએ.

* ખરું સૌન્દર્ય તો ગુણમાં જ હોય.

* છોકરાંમાં માળાપત્ની આકૃતિનો વારસો જેમ જીતરે છે તેમ તેમના ગુણદોષનો વારસો પણ જીતરે જ છે. તેમાં આસપાસના વાતાવરણને કારણે અનેક પ્રકારની વધઘટ થાય છે ખરી, પણ મૂળ મૂડી તો બાપકાદા ઇત્યાદિ તરફથી મળેલી હોય છે તે જ ખરી. એવા દોષોના વારસામાંથી કેટલાંક બાળકો પોતાને બચાવી લે છે એમ મેં જોયું છે. એ આત્માને મૂળ સ્વભાવ છે, તેની બહિષ્કારી છે.

* મેં અસલથી જ માનેલું છે કે, જે હિંદી માળાપો પોતાનાં બાળકોને બચપણથી જ અંગ્રેજી બોલતાં કરી મૂકે છે, તેઓ તેમનો અને દેશનો શ્રોહ કરે છે. મેં એમ પણ માન્યું છે કે આથી બાળકો પોતાના દેશના ધાર્મિક અને સામાજિક વારસાથી વચિત રહે છે ને તેટલે અંશે દેશની તેમ જ જગતની સેવા કરવ યોગ્ય લાયક બને છે.

* જનવર સ્વભાવે નિરંકુશ છે. મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ સ્વેચ્છાએ અંકુશિત બનાવવામાં છે. પ્રજ્ઞચર્ચની જે સ્તુતિ ધર્મશ્રદ્ધામાં લેવામાં આવે છે તેમાં પૂર્વે અતિશયોક્તિ લાગતી તેને બદલે હવે તે યોગ્ય છે ને અનુભવપૂર્વક થયેલી છે એમ દિવસે દિવસે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

* પ્રજ્ઞચર્ચના આવાં પરિણામો આવી શકે એ પ્રજ્ઞચર્ચ સહેલું ન હોય, તે કેવળ શારીરિક વસ્તુ ન હોય. શારીરિક અંકુશથી પ્રજ્ઞચર્ચને આરંભ થાય છે. પણ શુદ્ધ પ્રજ્ઞચર્ચમાં તો વિચારની મહિનતા પણ ન હોવી જોઈએ.

સંપૂર્ણ પ્રજ્ઞચારીનાં સ્વપ્નામાં પણ વિકારી વિચાર ન હોય, ને જ્યાં સુધી વિકારી સ્વપ્ના સંભવે ત્યાં લગી પ્રજ્ઞચર્ય બહુ અપૂર્ણ છે એમ માનવું જોઈએ.

* મને કાયિક પ્રજ્ઞચર્યના પાત્રનમાં પણ મહા કષ્ટ વેદવું પડ્યું છે. અત્યારે એમ કહી શકું કે તેને વિશે હું નિર્ભય બન્યો છું. પણ મારા વિચારોની ઉપર જે જય મેળવવો જોઈએ તે મને મળી શક્યો નથી. મારા પ્રયત્નમાં ન્યૂનતા હોય એમ મને લાગતું નથી પણ કયાથી અને કઈ રીતે આપણે ન ઇચ્છીએ તે વિચારો આપણા પર આઘાત કરે છે તે હું હજી જાણી નથી શક્યો. વિચારોને પણ શકવાની આવી મનુષ્યની પાસે છે એ વિશે મને શંકા નથી. પણ એ આવી દરેકે પોતાને સારુ શોધવી રહી છે એવા નિર્ભય ઉપર અત્યારે તો હું આભ્યો છું.

* મહાપુરુષો આપણે સારુ પોતાના અંત બધો મૂકી ગયા છે તે માર્ગદર્શક છે. તે સંપૂર્ણ નથી. સંપૂર્ણતા એ કેવળ પ્રભુપ્રસાદી છે, અને તેથી જ ભક્તો પોતાની તપશ્ચર્યાથી પુનિત કરેલા અને આપણને પાવન કરનારા રામનામાદિ મંત્રો મૂકી ગયા છે. સંપૂર્ણ ઈશ્વરાર્પણ વિના વિચારોની ઉપર સંપૂર્ણ જય ન જ મળી શકે. આ વચન બધા ધર્મ પુસ્તકોમાં વાંચ્યું છે ને તેનું સત્ય હું આ પ્રજ્ઞચર્યના સૂક્ષ્મતમ પાત્રનના પ્રયત્નને વિશે અનુભવી રહ્યો છું.

* ‘સત્યાગ્રહ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ યદ્યપે તે પહેલાં તે વસ્તુની ઉત્પત્તિ ઘર્ષ ઉત્પત્તિ સંપ્રભે તો એ શું છે એ હું પોતે જાણતી જ નહોતો શક્યો. તેને ગુજરાતીમાં ‘પેસિવ રિઝિસ્ટન્સ’

એ અંગ્રેજી નામે સહુ જાણખવા લાગ્યા. હિંદીઓને પોતાની લડતને જાણખાવવા સારુ નવો શબ્દ યોજવાની જરૂર પડી.

* પણ મને તેવો સ્વતંત્ર શબ્દ કેમ કયો સૂચે નહિ, પરિણામે સત્ત્વ આગ્રહ એમ મેળવીને ‘સદાગ્રહ’ શબ્દ મગનલાલ નાંધીએ બનાવી મોકલ્યો. ‘સદાગ્રહ’ શબ્દને વધારે સ્પષ્ટ કરવા ખાતર મેં ‘ય’ અક્ષરને વચ્ચે ઉમેરીને ‘સત્યાગ્રહ’ શબ્દ બનાવ્યો ને તે નામે ગુજરાતીમાં એ લડત જાણખાવા લાગી.

* જેનામાં વિષયવાસના વને છે તેનામાં જીભના સ્વાદો પણ સારી પેઠે હોય છે.

* કૃપવાસાદિ જેટલે અશે સયમતું સાધન છે તેટલે જ અશે તે જોગતું સાધન પણ થઈ શકે છે.

* પ્રત્યેક ઈન્દ્રિય જ્યારે કેવળ શરીરને અને શરીર વાટે આત્માનાં દર્શનને જ અર્થ કાઢે કરે ત્યારે તેમાંના રસો શૂન્યવત્ થાય છે ને ત્યારે જ તે સ્વાભાવિકપણે વતે છે એમ કહેવાય.

* આવી સ્વાભાવિકતા મેળવવાને સારુ જેટલા પ્રયોગો કરાય તેટલા જોઈતા જ છે. અને તેમ કરતા અનેક શરીરોની આહુતિ અપાય તેને પણ આપણે તુચ્છ ગણીએ.

* અત્યારે પ્રવાંહ જિવંટો આવે છે. નાશવંત શરીરને ચોલાવવા, તેનું આયુ વધારવા આપણે અનેક પ્રાણીઓનાં બલિદાન આપીએ છીએ, છતાં તેમાં શરીર અને આત્મા બંને હણાય છે. એક રીતને મટાડતાં, ઈન્દ્રિયોના ભોગો ભોગવવા મધ્યમાં અનેક નવા રોગો ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, ભોગો ભોગવવાની શક્તિ પણ છેવટે ખોઈ બેસીએ છીએ, ને આ ક્રિયા આપણી આજ સમસ્યા આવી રહી છે તેને જોવાની ના પાડીએ છીએ.

તેમના છવતનો આ એક ગ્રેરક પ્રસંગ છે.

એક વખત તેઓ એક સભામાં હાજરી આપવા નાગપુર જતા હતા. સાથે કેટલાક મિત્રો પણ હતા. રોડે તે બિતરી મિત્રો વાહન ચોધવા લાગ્યા. કુમારપાણીએ સભાસ્થાને ચાલતા જવાની ઇચ્છા બતાવી.

એક મિત્રે બસમાં બેસવાનો ખૂબ જ આગ્રહ કર્યો ત્યારે જવાબમાં તેમણે કર્ણુ: 'ઈશ્વરે જ્યારે આપણને ચાલવાની શક્તિ આપી છે ત્યારે આપણે પરાવર્તી થા માટે બનવું જોઈએ!'

તે કુમારપાણી સભાસ્થાને ચાલતા જ ગયા.

રમતગમત અને કાર્યશક્તિ

આજથી હજાર વર્ષ પછી જગત જેમના નામ યાદ કરે તેવા કેટલા મહાન નરો થયા હશે? ઘણા જ થોડા. તેમાંના એક ખૂબર ટી. મોશિંગ્ટન છે.

એક વાર તેમની પાસે રમતના એક અગ્રણી ખેલાડી આવ્યા, તે કહે, 'મારે આપને એક પ્રશ્ન પૂછવો છે.'

તેમણે રજા આપી.

'આપ નાનપણમાં કઈ કઈ રમતો રમ્યા હતા?'

મોશિંગ્ટને ગળગળા થઈ કર્ણુ: 'ભાઈ હું મારા બાલ્યકાળમાં ઘણી ઓડી રમતો રમ્યો છું...કહો કે રમ્યો જ નથી તેવું મને આરે

હું:જા છે. રમત-ગમત દ્વારા જો મેં મારા શરીરને બરાબર ફેળવ્યું હોત તો અત્યારે હું જેટલું કામ કરી શકું છું; તેના કરતાં વધારે કરી શક્યો હોત.'

કામ એટલે કામ

ગ્રીસ દેશમાં પ્લેટો નામના મહાન ફિલસૂફ થઈ ગયા.

એક વાર તેમના વિચારોથી આકર્ષાઈને તે સમયના મુખ્યસિદ્ધ રાજા ડાયોનિસિયસે પોતાને ત્યાં આમંત્રણ આપ્યું.

પ્લેટોએ 'આદર્શરાજ્ય કેવું હોય એ વિશે પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા. રાજા ડાયોનિસિયસને તે ન ગમ્યા. તેણે ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ પ્લેટોને શુભામ તરીકે વેચી ગૌરવ માન્યું.

કેટલાક આહક મિત્રોએ જેને ત્યાં એ શુભામ તરીકે વેચાયા હતા, તેને મનમાન્યા પેસા આપી એમને છોડાવી લીધા. મુક્તિ મળતા પ્લેટો પુનઃ અથેન્સમાં આવ્યા, અને પોતાના ફિલસૂફીના કાર્યમાં ફાળી ગયા.

એ દરમિયાન ડાયોનિસિયસને પોતાની ભૂલ પ્રત્યે ભારે પસ્તાવો થયો. તેણે પ્લેટો પર એક પત્ર લખ્યો. તેમાં લખ્યું: 'તમે મારા બેઝૂદા વર્તનને ભૂલી જઈ મારા વિશે સાત્તા વિચાર કરજો.'

જવાબમાં પ્લેટોએ લખ્યું: 'હું મારા ફિલસૂફીના કાર્યમાં એટલો બધો શોકાયેલો રહું છું, કે રાજા ડાયોનિસિયસ વિશે વિચાર કરવા માટે મારી પાને વખત નથી.'

પ્રકરણ ૯ - બદરીનારાયણ

પાડુધરથી બદરીનારાયણ સાતેક માઈલ હતો. વચ્ચે હનુમાનચલી આવે છે ત્યાં રાતવાસો રહેનારને તો ચાર માઈલની જ યાત્રા ચડાવી રહે છે. રમતિયાળ બનકનહા અનેક રથને વનરાજિયા ત્રુષ થતી હતી એક તો હડો પ્રદેશ અને તેમાં વળી વનરાજિ આવી એટલે તડો નડતો ન હતો યાત્રાનો પરિશ્રમ ધીમે ધીમે વરતાતો જાય છે ત્રણેક માઈલ બાકી રહે ત્યાં હિમસરિતાઓ દેખા દે છે કેદારનાથની હિમસરિતાઓ દૂર જ દેખાતી અહીં તો સો બસો દિટ દૂર રહીને નદીના જળમાં સળે ત્યાં સુધી તેમનો યાત્રામાર્ગ વિશેષ શકાય છે એક રથને તો તેણે અનકનહાનું બને તીથે સર ક્યો છે આથી નદી બરફના પૂલની નીચેથી વહે છે સૂરના તડકાથી આવ્યા બરફમાં ચિરાડો પડે છે ક્યાંક ઝોળાકાર કે બ્રહ્મકૃતિ બારોડા પડે છે ક્યાંક બદરીનારાયણને ધરેલા હિમધાગમાં મિટાલના ચોસલા જેવા ચાસના પથ્થર પ્રગ્નિ પાડે છે જેમ જેમ યાત્રા ચડે છે તેમ તેમ પ્રતિનિશ્ચીનો કંઈ પણ ચડે છે નિસર્ગથીલા જળજોત રૂપે વનરાજિ રૂપે અને હિમસરિતા રૂપે પોતાને પ્રકટ કરે છે જગતના બદરીનારાયણનું મંદિર ક્યારે આવે એમ પાન ચાને છે અહીં કોઈ કે પહોડી મનુષ્ય હોય યાત્રી હોય કે સાનુસત હોય દરેકને મંદિર કેદને દૂર છે એમ જ પ્રત પૂજાતો સંભવાય છે ભારતવાસીઓને પોતાની બાળકીકાથી મુગ્ધ કરનાર જગતના યીશુજી જેવા અવનાર છે તે સાક્ષાત નારાયણનું અહીં ધામ છે નર અને નારાયણ કશિરૂપે આને ખજ ત્યાં પાન-તપ કરે છે તેમ ચોકચાવકા છે ચડીચડીને જે ક્યુના સાધા કૂખના આવે જ્યાં બદરીનારાયણ ન આવે ત્યારે યાત્રીના અતરમાં પાકાર બેઠે છે -

અમલપક્ષા હવ માતર અમા

સ્તન્ય યથા વત્સવરા હુધાતી ।

પ્રિય પ્રિયેવ વ્યુષિત વિષણ્ણ

મનોડરવિન્દાશ્ચ દિદૃક્ષતે ત્વામ્ ॥

[હે કમળ સમાન નેત્રવાળા દેવ! પાપ વગરના ચોદા જેમ પખણીમાંતોને જેવા ઝમે છે, શૂન્યથી ટળવળતા નાના વાઝા જેમ દૂધ માટે ઝમે છે, વિદેશવાસી પતિને મળના જેમ વિરહિણી ઝમે છે, તેમ હું તમારા દર્શનને ઝખુ છું.]

ઉપરથી નીચે જિતરતા યાત્રીઓ જ્ય બદરી ગિચાવાળા કહીને અભિવાદનનો શિષ્ટાચાર કરે છે અને ખિલ યાત્રીને હેવાધારણ આપે છે ભોળા શબ્દ તો કેદારનાથમાં એકાદ માઈલ દૂરથી જ પતાકા ફરકાવીને યાત્રીને જિસાકિત કરે છે પરંતુ આ બદરીનારાયણની નારાયણી માયા છેતરુ સુધી યાત્રીને મંદિરના દર્શન થવા નથી દેતી છેતર એકાએક યાત્રીને યાત્રા થાય છે કે પોતે બદરીપુરીના પાવરમાં જિમે છે! બદરીપુરીને ધમાર્મને વંદતી અનકનહાનો પુત્ર વટાવતા બીજે નાનકડા કાષિગાના પુલ પછુ તરત જ આવે છે આ કાષિગંગા એટલે બરફના પર્વત ઉપરથી જિતરણુ ઝલ્યુ તે ક્યાંથી આવે છે તે જોવાને સામે નહિ પથ્થર જેવે જોવું પડે છે

નિત્યનિવમ પ્રમાણુ સૌથી છે તે નવેરે બાર વાગે બદરીપુરીમાં હાખલ થાઉ છું ત્યાં સરકારી માણસોએ અટકાવીને નામ હામ માગ્યા દરેક યાત્રીના નામ હામ અહીં ચેપાય છે અને તેની ઉપરથી પ્રતિનિશ્ચી કેટલા યાત્રી દર્શનાર્થ આયા તેનો હિસાબ થાય છે

સામે ચારેક વાગે જમવાના બદરીનારાયણના દર્શન ખુવવાના હતા આ વેળાએ સવારની જેની બીક કે પડાપડી નથી દેતી મંદિરને મુખ્ય દરવાજે સંગીત થતુ હતુ અદર ભકતો ધૂન ગાતા બેઠા હતા સાક્ષાત્તરે દાર ખુવતા જમજમકાર થયો અને જમવાના દર્શન કરીને સોએ 'જમ બદરી ગિચાલ કો'નો પુત્ર મહાપ્રતિ ક્યો. જમવાનીની મૂર્તિ અદના મગજકમા છે એક તો મૂર્તિ કાળા રંગની

અને વળી ગર્ભગ્રહના અધારામાં! તેથી પ્રથમ તો ખર્ચે નિરંજન નિરાકાર જ લાગે છે આખો ભગવાનને ભાળવા આમ તેમ કાંઈ આરતાં બંધે આતંરવરે પોકારે છે:-

ઔખિયૌ હરિ દરસન કી ખ્યાસી

દેખો ચાહત કમલનૈનકે

નિસહિત રહત ઉદાસી —

આયે ઊધો ફિરિ ગયે ઔગન

હારિ ગયે ગર ફાંસી —

કેસરિ તિલક મોતિન કી માલા

વૃન્દાવનકે વાસી —

કાફૂ કે મન કી કોછિ ન બનત

લોગન કે મન હાંસી —

સુરદાસ પ્રભુ! તુમરે દરસ બિન

લેહૌં કરવત દામી —

‘કાફુ’ બધું કેમ પણ દર્શન છતાં કેંક અનુભવિ રહી જ ગઈ! હી અવસિ તેની બીજી દિવસે બળ્ય ચર્ચ.

દર્શન પછી સાતે ખજાર ભેવા નીકળ્યો. ખજાર મોટી છે. તેમાં યાત્રાપથપ્રદર્શિકાઓ, યાત્રાના માહાત્મ્યો, ભજનમાળાઓ, તીર્થોની ઇખિઓ અને ચિત્રપોથીઓ, મૃગચર્ચો, કૃષ્ણમૃગચર્ચો, ચમરના વીજ્યુઓ, ફેરસંગીતનાં સાધનો, માળા, હાથ, તિલક, મુદ્રા, યાત્રાના પુગવાશ્ચે પહેરવાનાં તાન્યાના કાંડાં, મૃતિઓ, સુવાસિન દ્રવ્યો, ઓધો, શુદ્ધ શિલાગિત, જળપાત્રો, વાસણો, ખિજાનાઓ, અન્ન હાઓ, જીનના વસ્ત્રો, હથવાપુરી, પકાંડાં, મીઠાઈઓ, ચા, દૂધ અને પાન સુધા મળે છે. તારટપાવની કનેરી છે. પછી ગામ બહાર જઈ, અલકનંદાને ઝાળગીને સામે કાંઠેથી સમગ્ર બદરીપુરીનું અવલોકન કર્યું.

બદરીપુરીમાં ત્રણ દિવસ રહેવું ભેષ્યો એવી પ્રજ્ઞાલિકા છે. તે મુજબ બીજી દિવસ પણ બહાર ગાળ્યો. આજે ગામની બાજોળના રંગ ભેષ્યો. બદરીપુરીની બાજોળે ભજા એટલે કંડીવાળા અને કંડીવાળા

પહાડીઓ, બારવાહક નેપાળીઓ, ખચ્ચરોનાં ટોળાં, રાખી વેષાર કરનારા વજુખરાઓ, ઇત્યાદિ ફેર ફેર, ચાની દુકાનોમાં, સીધાસામગ્રીની દુકાનોમાં અને તેમની રસોઈનાં રસોડાંઓમાં ધામા નાખીને પડેલા ભેવા મળ્યે. ગામની લાગેજો અતારતવાર માલ કે લાકડાં લાદેલાં ખચ્ચરો ડોકની મોટી ઘંટડી (ટોકરા) વગાડતાં ગામમાં દાખલ થાય છે. મસ્તાન થેટાં અને મજબૂત મકરાંઓ પીઠ પર ચામડાની અરધી મટેલી ચેલીઓમાં પીઠ પર દાણા લઈને આવતાં દેખાય છે. પહાડી બકરાંઓ શરીરે કદાવર, ઉંચાં, ઘાટીયાં અને લાંબા વાળવાળાં હોઈને ગૌરવથી ચાલે છે. દેખાવમાં પણ જરા કપાળાં લાગે છે. પહાડી ગાયો કાળા રંગની અને ખાંદશી હોય છે. પોતાનાથી-બમણાં ઉંચા ચાત્રીને માર્ગમાં ભેટાં જ તેની આંખો ભયમસ્ત બને છે. આવી ગરીબડી ગાયો માર્ગે આપવા ઝેબી રહે છે અને દખાઈને ચાલે છે. થેટાંબકરાંને માર્ગે આપવાનું ચાન નથી હોતું. પણ ટોળાનો આગેવાન ચાલે ત્યાં માડરિયો પ્રવાહ બધ છે. થોડાંને તેનો માલિક જ એક બાજુ વાંચે છે. પરંતુ ખચ્ચરોની જાત રહી ખચ્ચરની એટલે તમે જ્યાં હો ત્યાં તમને મળવા આવવાના. આપણે તેમની ન્યાતના નથી તો પણ! કંડીવાળા પહાડીઓ ‘ખચ’ કહીને જનારને ચેલવે છે. કંડીવાળો ચાહેલો મજૂર ‘બાજુ’ કહીને જરા વિનથી રહે છે. નેપાળી મોઝીઓ પોતાને બારવાહક પ્રાપ્તી જ મણતા હોય છે. તેમની અતિ આનંદ મંદ ગતિ અને દીન મુખમુદ્રાની સાથે પીઠપરનો અમાધારણ બોલો ભેજને જ વિચારો આવે છે તેમનું પૃથકરણ જટ ચર્ચ શક્ય નથી. ‘બીસ્ટ બોફ બડન’ નામના એક નિર્ગમ્ય કોર્ડ અંગ્રેજી રેખડે આવ્યા મજૂરોનું વર્ણન કર્યું છે ખરું.

ખોરે અસો સાધુઓને દોર્ષ વાત્રિક સંધે જમાયા. થોડી વારમ, બીજ બસો ચાત્રીના સંધ આવી પહેર્યો તેનો જમવાનો ઘેઘાટ ટીક વખત ચાલ્યો. બદરીનાથમાં રોજના સેંકડો જવાણુઓ આવે છે. દરવરને સદે હજારથી એક લાખ સુધીના ચાત્રીના આંકડો વર્તમાનપત્રોમાં મુકાય છે. તેમને બધાને બરફના

ઉત્તર પહાડોમાં, દસ હજાર ફીટની ઊંચાઈએ અહીંના દુકાનદારો સીધા સામગ્રી અને સ્ટોર્સ પૂરી પાડે છે કદોઈએ આ ઉપરાંત થીફોઈએ વેચે છે કયા ૫ વૃટ પડતી નથી સહોની સખ્યામાં દાખલ થતા વાત્રોઆ જોતારાઓ, ધર્મશાળાઓ અને આશ્રમ સ્થ નોમા સમાર્થ જન છે મુલ્તરાનીઓ મારે પક્ષ ધર્મશાળા છે પરંતુ તેમા પ્રવેશ મારે ચિદ્રી ભેદ્યો છે આવી મિટ્રોયો ધર્મશાળા બધાવાનો દેવ આર્થો જાય છે ખરો

સાને કપિંગમાના જળધોધથી ચાલતી એક લોટ દાવાની ધટી (જળચક્કરી) ભેઈ એક પહાડી મજૂરે તેની રચના સમજવી કપિંગમાના પ્રનાહ માથી એક મોટો ઘોરિયો વાગી લઈને તેને એક લાકડાના ચક્કર ઉપર ઘોઢ્યે પાડવાથી ચક્કર ગોળગોળ ફરે છે તે એક ઘોળી ધરીને ગોળગોળ ફરે છે આ ધરીને ઉપરે છેડે મોટું ધટીનું પડ મેસાડે છે આથી આ પડ પક્ષ ધરીની સાથે ગોળ ગોળ ફરે છે નીચનું પડ રિનર દોષ છે ધટી ઉપર નેનરી મોટી ટોપલી દી ાડેની દોષ છે તેમા ફી આપમેજે એક સરખી ધારે દાગુ એ રાખા કરે છે નક્કી અટના વેાથી ફરતી હતી કે દબાવનો લોટ ાડીને આખા ઝોરાકામા પડતો હતો સોરાદમા ધાર્મિક દેવસ્થાનોમા મૂના વખતમા ગુપ્તોથી આપતી મોની ધટી રખાતી તેને ધટીકેટલા તેમા મધ્યનથી અનાજ દગાનુ આની ઉપરથી ધટીના સો ને ધટીને એક યોરી કહેવત પડેલી તેજ અર્થ એ છે કે ધટી સો ફેરામા નેટનું દળે છેટનું ધટ એક ફેરામા દળે મોટા સનાથીજા સામે મજનત નોધાન કરે ન્યારે તેમને ધમકાવવા મારે આ કહેવત વચરાતી થીજળી િ ધટી આપ્યા પછીથી આ કહેવાનુ મૂલ્ય ધટી જતુ તે રિનર ચડે છે આ કહેવાને સાચી પડતી હિમાનવમા ભેઈ આ જગચક્કરી આખા પનાડી ગામ વચ્ચે સહિવારી હોય કે સો વારાફરતી પોનાના ધડે હતી તે છે લોટ પક્ષ હિમાનવની દીમા ૭ મંદિના સુધી જગડતો નથી ન્યારે ધટી નરરી પડે ત્યારે જગધાપને અખત નાગી કે છે

જડ ભુદિના ગણુતા પહાડીઓમા આવી મજુરુદિ કપારની પ્રચલિત હતો આવી ધની ટેટની સદી બૂની હતો

ખટીનારાવજુના મંદિરમા અગિયાર રૂપિયા બરતથી વાત્રો વતી પડાએ મગવાન આમળ સાને નિષ્કુસદમનામનો પાઠ કરે છે આ વેળાએ પેસા બરનાર વાત્રો તેના એક મે સગારનેહી સાથે ગર્મ-મૃદમા મગવાનવી મૂર્તિની મામે જ (જાગે અટાચક હોય તેમ) બેસીને પાઠ સામજે છે આ વ્યવસ્થાનો લાભ અમે એક મે મિત્રોએ લઈને તુતાર્ય મવાનો વિચાર કર્યા પેમા મરીને અરે બાળુના બારણામા ગળપ્રુદમા દાખલ થયા સારે જ એક મળી ખટીનારાવજુની મૂર્તિ ઉપર સણગાર એટનો હોય છે કે મગવાનલુ મુખારવિદ શોધ્યુ પડે છે આખી મૂર્તિ પુષ્પમાલાથી અને તુવસીદવથી દહાયેલી હતી સમ પિત દ્રવ્યોથી વાતાવરણ મધમધી રહ્યું હતુ ઘોડી મોગી મોટી દીથીઓ અગડગી રહી હતી નિષ્કુમહત્વમામા મગવાનના મોકખલ હળરનામોના પાડનો ઉચ્ચાર થતા જ વાતવરણમા બનોફિત્તા વ્યાપી મર્ધ આટની વાતનો બનો અત્તે મળ્યો બળે મગવાન દાજરાહજૂર સામે હોય એમલા સમીપ જોખા રહીને દશન થયા મર્ધ કાઠની અનુપિત જોડી મર્ધ

જયતિ તેડધિક જન્મના મન

શ્રવત ઈન્દિરા શવદત્ર હિ ।

શયિત દુશ્વતા દિગુ તાવકા

ત્વયિ ધૃતાસવ ત્વા વિચિન્વતે ॥

તવ કથાડમૃત તત્સજ્જવન

કવિચિરીહિત દમયાપહમ્ ।

શ્રવણમગ્ન શ્રીમદ્દાતત

ભુવિ શુશ્વન્તિ તે ભૂરિદા જન્મા ॥

ન પાણુ ગોપિકાનન્દનો ભવાન

નખિવદેહિનામ્ અન્તરાત્મકુદ્ ।

ત્રિખનસાધિતો વિષયુમથે

સખ વેદેધિવાનુ સાત્વતા કુદે ॥

[હે કૃષ્ણ! આપના જન્મથી જ ત્રણ સર્વોક્ષક
મનુ છે; અને તેથી જ લક્ષ્મી અહીં સર્વદા રહે
છે. પણ કેવળ આપ માટે જ પ્રાણીને ધરતી આપની
દાસી અને, દિશાઓમાં આપને શોધીએ છીએ. માટે
આપ અમને દર્શન આપો.]

હે પ્રભો! આપની ક્યાં ખરેખર અમૃત છે. કેમકે
તે સત્તાપ પામેલાઓને નવજનન દેનાર, અહરેતા
મહાપુરુષો (કવિઓ)એ પણ સ્તુતિ કરેલું, કસ્મપનો
નાશ કરનાર, માત્ર અવશ્યથી જ મંગળદાતા અને
શાન્તિદાતા છે. આવા કથામૃતને જેઓ વિસ્તારથી
પૃથ્વી ઉપર વર્ણવે છે તે મનુષ્યો મોટામાં મોટા દાતા
એટલે કે જનનદાન આપનારા છે. અર્થાત તેઓ ધનુ
પુષ્પવશ્યા છે.

હે મિત્ર! તમે કોઈ ગોપી (પરોઢા)ના પુત્ર
નથી; પણ સમગ્ર પ્રાણીઓના અંતરાત્મા-સુદિના
સાક્ષી-હો. હે સખા! બહાએ પ્રાર્થના કરેલા અપ
જગતની રક્ષા કરના માદેવોના કુળમાં જન્મ્યા છો.]

અરથી કલાક ભગવાનની સામે કેમ ચાલી ગઈ
તેની ખબર ન રહી. પત્ની પંડાએ તરફથી સૂચના
મળી કે પાંડુ પૂર્ણ થયો છે અને ગર્ભગૃહમાં
આસનરથ બાવિંકેએ બેઠાનું છે. સ્વર્ગભોજનો કાળ
સમાપ્ત થતાં જેમ હતાશ યજ્ઞને દેવો રમી છોડતા
હશે તેમ કથવાતે મને હું જાણ્યો. ‘મજા વધારુ રે
વૈકુંઠ નહિ આપું’ એમ મોહવાનો કાંઈ અર્થ નહોતો.
એટલે દુનિયાદારી હઠાપણ ધારણ કરીને બાળુને
ખારણેથી મૃત્યુચોકમાં પ્રવેશ કર્યો.

મંદિરની ઓસરીમાં અનેક ઓરડાઓ છે. તેમાં
મંદિરનાં વિવિધ ખાતંગોની કચેરી આવેલી છે.
બહાર નીકળતાં સિંહદારની પરદાઓમાં શાસ્ત્રીય
સંગીત સાથે કીર્તન થતું હતું.

પંડા ચડતાં ગરમ શાસિગજવાસ આવે છે. તેમાં

‘નરસુ’ ઈંડું પાણી પીવાથી તરત બિધરસ થાય છે.

આવી બિધરસ મને થઈ હતી. એક ચાની દુકાનમાં
એક વૈદરાજની મુલાકાત થતાં તેમણે મને એ ગોળી
આપી. ગોળી હરણની લીંડીના રંગની શોનેરી અને
આકારમાં વાલ જેવડી હતી. તેમણે પૈસા લેવાની
ધસીને ના પાડી. એક જ ગોળીએ ગળામાં રાત્રે
શોષ પાડ્યો અને બિધરસ ગર્ભ, પાછળથી સમગ્રનું
વૈદરાજે કરતૂરીની ગોળી આપેલી. પત્નીથી ન તો
વૈદરાજ દેખાયા કે ન પેલી ખીજી ગોળી મળી, એટલે
તેની જિવાસા ત્યાં જ વિરભી.

બદરીનાથમાં મુખ્ય સ્થાન ભગવાન બદરી-
નારાયણનું મંદિર છે. તેની ઉત્તરે અલકનાંદાના શિલા
ઉપર ભાવિકો આદ કરે છે. ગામમાં અલકનાંદાના
કાંડા ઉપર ગરમ પાણીનો ટુંડ છે તેને તપાનું કહે
છે. બરદના પહાડથી ઘેરાયેલા સ્થાનમાં બધા અહીં
જ સ્નાન કરે છે. બદરીનાથથી તિમેટમાં જવાનો
માર્ગ આગળ વધે છે. ત્રણ ચાર, માર્ગલ ઉત્તરમાં
ગયા પત્નીથી વસુધારાનો જેવો ધોધ દેખાય છે, ત્યાર
પછી ગંધમાદન પર્વત આવે છે. ત્યાર પછી પાંડવોના
સમગ્ર પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગોરોહણ આવે છે. આ બધી
હતાશ થયેલા અનેક યોદ્ધા આસતો ભવ કમળપુષ્પ
મળે તે માટે પ્રાચીનકાળમાં અહીંથી નીચે પડીને
ઘેરવજા ખાના હતા. (આપણા ભારતીય પર્વત-
શોધકોએ અહીં ‘મેટુ’ દરબીન માંડી જોયું તો
નીચેની ખીજમાં તેમને અનેક હાડપિંજરો દેખાયાના
સમાચાર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રકટ થયેલા). આ માર્ગ
મુખ્ય ગામ આગ યજ્ઞને તિમેટમાં જાય છે. બદરી-
નાથમાં અલકનાંદાનું સૂળ મળતું નથી. કોઈ કહે છે
કે સરસ્વતી નદી કે તેની કોઈ સખા નામાન્તર
પાળી અલકનાંદાને નામે ઓળખાય છે. આ વિષય
જાણ સંશોધનનો છે. તૌપવારીએ અંત:સંશોધનને
આરાધનું રહ્યું.

[કમરડા]

ગોરમઝહબી મહેમાન

રેસાઈ વાવંજી ગોવિન્દજી

એકવાર ખુશહોસ્ત ઇશ્વારિમની અતિથિ-
ચાળામાં સાત દિવસ લગી કોઈ વટેમાલુ
આવી ચડ્યો નહિ. મહેમાનની પૂંજી બાધ્યા
વિના પેગ બરના છવને સુખ ન થાય, એટલે
કોઈ શોક ખૂંચ્યો. મોઝસ આવે નહિ તો તે
એકટાલું કરતા. અર્ધી સખાહ આમ ને
આમ વીંચ્યો, એટલે આઠમે દિવસે સવારે
પોતે ધર બહાર નિસચો ને આરે દિયાએ
આંખ ફેરવી તો ખુશ્કાપાતુ હિમ પડવાને લીધે
જેના વાળ ધોળા થઈ ગયા હતા એવો, એક
નેતરના જેવો સૂકલકડી પુરુષ ઊંઠ ઉપર
સવાર થઈને આવતો. જેના જેવામાં આવ્યો.
આ બાપડો બે દિવસનો તરસ્યો હતો; એની
પાંપખુ તથા હાડીમાં રજ બરી હતી; એની
છમ સ્ફાર્ધ ગઈ હતી ને હોક કાળા પડી
ગયા હતા. 'આશી આપો' એમ કહેવાના
મયલથી એના હોક કહતા હતા, પણ એનાથી
બોલાતું નહોતું. એનો સંદિધ્યો પણ આવ્યા
સેવો દાવો થઈને લોચ ઉપર સ્પર્ધ ગયો અને
તરસનો માથો આરડવા મંડ્યો.

'આવો, મારા નૂરે ચરમ. કુપા કરીને હાલો
મારે થર શેટલો ખાવા,' એમ કહીને પેગજરે
ખાલી આપ્યું. એટલે વહે તે પહેલું સાંદિયાને
પામું; પરી ઉગમણી દિશે ઉગેલા સવિતા-
નારાયણને બે છતાં ધરીને જેવો ચોતે પાણી
પીવા લાય છે એવુ જ ઇશ્વારિયે તે એવું, ને
કહ્યું, 'યા ખુદા! આ કાફર ખુશની ન્યામત
ને પાળી તે પુલંએ સખેલા ચુરજને ધરે છે.
પિરુ છે એને, એવાને પાણી પે કોણ આરે?'

પરી સો જમવા બેઠા, ને આખા લેહનુસમારે
'નિરિમલવાહ' ને મંજળ ઉચ્ચાર કયો, પણ

મલદો પરોલો કાંઈ ન બોલ્યો.

ઇશ્વારિમ કહે, 'આ તે વૃદ્ધાવસ્થા કેવી, કે
તમે ખાણનો આરંભ કરતાં પહેલાં અન્નદાતા
ખુદાવંદતું નામ પણ નથી લેતા?'

વૃદ્ધ કહે, 'મારી એ રીત નથી. મારા
અભિપ્રાયક વહીવટ મને એમ નથી શીખવ્યું.'

એટલે એને નાપાક પરચમી. શાણીને
જેવા પેગબર એને અપમાનીને ધર બહાર
કાઢવા લાય છે, એવો જ અદાહતાવાની
ફૂંઘરથી અગ્નિવ ફિસ્તો ઇશ્વારિમને હેબત
પમાડતો આવ્યો ને ગેટયો.

મનસ દાદર સદ સાલ રાજ વ લખા.

તરા નરૂવ આમલ આમુ ઇકમમાન.

'મે' આ ખુશ્કાને સો વધે લગી અલ અને
આલુ આપ્યો, ને તને એક જ કમમાં એના
ઉપર નફરત આવી ગઈ?

મનસ દાદર પેસ આતસ મનુક.

તુ વાપસ ચરા મી બરી ફેરતનુક.

'એ બલે અભિ આગળ નમતો હોય,
પણ એટલે સાડું થઈને તારાથી અતિથિ-
નેવાનો પર્મ કેમ રૂકાય? હું પીરજ રાખીને
બેઠો છું, તો તને ધીરજ રાખતા શુ થાય છે?'

આકાગવાણી અંધ થઈ એટલે ઇશ્વારિમ
વૃદ્ધ અભિપ્રાયકને હાથે લુંબન કયું ને કહ્યું:
'એમ ખુદા તને સમા કરે છે. લેમ અને
પરુ કરે.'

યા ખુદા, અમે છિએ એવે ત' હોલ તો
કેના અપરાધ માફ થાત?' *

(સાદી મોરતા, પ્રાં ૨, દર અખતારે પેગમ્બરના.)

* આગામી 'સડ' લે ચંબારના એક અંકનાય.

તમને લોકોને એક પ્રકારની ઘેલછા લાગી છે. માત્ર ભાષણો આપવાં, ખીન-ઓને સુધારવા, પણ પોતે સુધરવાની તો વાત જ નહિ! તમે લોકોને શું સમજાવનાર હતા? જેણે જગત્કી ઉત્પત્તિ કરી છે તે જ સમજાવશે. જેણે સૃષ્ટિ રચી છે, સૂર્યચંદ્ર બનાવ્યા છે, મનુષ્ય અને જીવજંતુની રચના કરી છે, તેમ જ તેમના પોપણનાં સાધન તૈયાર રાખ્યા છે, તેમનું પાલન કરવાને માખાપ બનાવ્યાં છે, માખાપના હૃદયમાં રનેહ મૂક્યો છે, તે શું નહિ સમજાવે? તેણે આટલું કહ્યું છે તો શું આ કામ પણ નહિ કરે? જે જ્ઞાન આપવાની તેને જરૂર લાગશે તો તે જાતે જ આપશે. તે અંતર્યામી છે. જે પ્રતિભાપૂજન કરવામાં ભૂલ જ વતી હોય તો તે શું જાણતો નથી કે સઘળા પ્રકારની પૂજા તેને જ અર્થ થાય છે? તે મૂર્તિપૂજનથી પણ સંતુષ્ટ થશે. વચમાં તમારે ખીનઓ, માટે શા વાસ્તે માથાકૂટ કરવી જોઈએ. તમને પોતાને જ જ્ઞાન મળે અને ભક્તિ મળે તે માટે તો પ્રયાસ કરો! તું પથ્થરની પ્રતિમાનું પૂજન કહે છે? જે પથ્થર હોય તો તેની પૂજા પણ સપ્રયોજન છે. નાના પ્રકારના ઉપાસનાવિધિ ઈશ્વરે જ યોજેલા છે. જેણે જગત રચ્યું તે જ

સઘળું શિખવે છે. અધિકાર વિચારીને જેના જરૂરને જે પથે છે તેને તે ખવરાવવાનો બદાળસ્ત (માતા) કરે છે. એક સ્ત્રીને પાંચ બાળક છે, ઘરમાં અનાજ છે. માતા પોતાના બાળકને માટે એક જ અનાજમાંથી નાના પ્રકારની ચીજો બનાવે છે; અને જેને જે પથે તેને તે આપે છે. કોઈને સાડુ ચોખ્ખાનો બિરંજ બનાવે છે તો કોઈને તેની કાંજ જ કરીને પાવ છે કોઈને તે ખીચડી રૂપે કઢી સહિત આપે છે, તો કોઈને એકલા ધી સાથે જ ખવરાવે છે. હવે સમજ્યો?

*

ઈશ્વરનું નામ તથા તેના ગુણનું ગાન તથા સત્સંગ કરવાથી ચિત્ત ઈશ્વર તરફ વળે છે. ઈશ્વરે ભક્ત અર્ચવા સાધુની પામે વારંવાર જવું જોઈએ. સંસારમાં અને વિપયસુખમાં રાતદિવમ રચ્યાપચ્યા રહેવાથી ઈશ્વર તરફ કઢી પણ મન જતું નથી. વારંવાર એકાંતમાં જઈને તેનું ચિંતન કરવાની ખાસ જરૂર છે. આરંભમાં એકાંતનું સેવન નહિ કરવાથી ઈશ્વરમાં મનોવૃત્તિને સ્થિર કરવાનું કાર્ય બહુ વિષમ થઈ પડે છે. જ્યાં મુઘી છોડ નાનો હોય ત્યાં મુઘી તેને વાડની જરૂર રહે છે નહિ તો ગાય કે બકરા

તેને કરડી ખાય જ. 'મનમાં, ખુણામાં, કે વનમાં ખ્યાન કરવા બેસવું બેઠ્ઠાએ.' ઈશ્વર એ જ સત અથવા નિત્ય છે અને ખાટીનું સર્વ અસત અને અનિત્ય છે એવો વિચાર કરવાથી અનિત્ય વસ્તુઓનો મનથી ત્યાગ થઈ શકે છે. સર્વ કાર્ય કરવાં પણ ચિત્ત ઈશ્વરમાં જ રાખવું. કાચખી ખોરાક શોધવા જળમાં ધૂમે છે પણ તેનું મન ક્યાં બઠકતું હોય છે? નદીને કાંઈ પોતાનાં ઘડા મૂક્યાં હોય છે ત્યાં જ. તેમ સંસારનાં સર્વ કાર્ય કરવાં પણ ચિત્ત તો ઈશ્વરમાં જ રાખવું.

*

સાથે સાથે વિચાર કરવાની પણ બહુ જરૂર છે. કામિની, કાંચન અનિત્ય છે; ઈશ્વર જ સત્ય છે. પૈસો શા બપનો છે? તે વડે અન્ન, વસ્ત્ર અને રહેવાને મળે; પણ તેનાથી ઈશ્વર પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે પૈસો કદાપિ જીવનનું લક્ષ્ય થઈ શકે નહિ. એનું નામ જ વિચાર સમજ્યો બાપુ? હાં! વસ્તુ વિચાર. બે પૈસામાં શું છે? અથવા સુંદર સ્ત્રીના

દેહમાં પણ કેવળ હાડકાં, માંસ, ચરબી, મળ, મૂત્ર, એવી એવી વસ્તુઓ છે. મનુષ્ય ઈશ્વરથી વિમુખ થઈને આવા પદાર્થોમાં મન પરોવે એ કેટલું ખેદ કરવા જેવું છે?

હા, (પ્રભુનું દર્શન) અવશ્ય થઈ શકે છે. વારંવાર એકાંતસેવન, તેનું નામગુણ કીર્તન, વિવેક અને પ્રાર્થના એટલા ઉપાય કરવા બેઠ્ઠાએ. ખુણા; વ્યાકુળતાપૂર્વક તેને માટે આકંઠ કરીએ ત્યારે તેનું દર્શન થાય. સ્ત્રીપુત્રને માટે લોકો ઘરો બરીને આંસુ પાડે છે; પૈસા માટે તો એટલાં આંસુ પાડે છે કે તે આંસુમાં પોતે પણ તણાઈ જાય. પણ ભગવાનને માટે કોણ આંસુ પાડે છે? ત્રણ ગણ આકર્ષણ થાય ત્યારે પ્રભુ દર્શન આપે છે. વિપ્રધીનું વિષયભોગ તરફ, માતાનું સંતાન પ્રત્યે અને મતીઓનું પતિ તરફ આકર્ષણ—એ ત્રણેના એકસામટા બળ જેટલું પ્રભુ પ્રેમનું બળ થાય ત્યારે તેના દર્શનને આનંદ મળે. —

*

.કોઈની પાને પુકળ ધનભાવ હોય તેથી તેને મારી પાને બહાર મારવા દેવો બેઠ્ઠાએ નહિ અને જતાવી આપવું બેઠ્ઠાએ કે હું પૈસા વિના ચલાવી શકું છું કોઈ મને પૈસા સુખ કે માન આપીને ખરીદી શકતો નથી અને મારી પાને પાછું પાવું ન હોય તથા શાંતિથી બહે તેને જ ત્યાગી મળતો હોય તો પણ તે મારી આનંદ રક છે.

—એમસન

ચાચાણ મા શક્તિના ઉપાસક.

દશેરાનો દિવસ હતો.

સાંજનો સમય હતો. અપૂર્વ આનંદ સર્જિત વાતાવરણ હતું. શ્રી અરવિંદ મંડળમાંથી આમંત્રણ આપવા જે ચાર કન્યાઓ આવી. કોઈના જે આમંત્રણને પાથું ઠેલવું એ તો જેના હૈયામાં જ નથી એવા જે ચાચાણ 'હા હા, જરૂર!' બોલી બેઠા. બોલ મારે કાને પડ્યા. પાછળ જવાની લાલચે પરવાનગી માગી ને મળી

મંડળનો કાર્યક્રમ હતો. જે ચાર મંત્રીઓ. સંગીત અને પોંડિચેરીથી શ્રી માતાણની વાણી ટેપરેકર્ડમાં સાંભળવાનો. બાદ ચાચાણએ કંઈક કહેવું.

સામે હતી જે છબીઓ. શ્રી અરવિંદ અને શ્રી માતાણની. જે છબીઓ વચમાં હતું ચરણક્રમણ ફૂલ. ઊંચી બાતની પૂપસળીની સુવાસથી ચોરડા મહેડી રહ્યો હતો. છબીઓના ચરણક્રમણમાં દીવીઓ પ્રકટી રહી હતી. લાગતું હતું કે કોઈક ચેતનાના પ્રદેશમાં આવી ચડ્યા છીએ. ચોરડામાં પ્રવેશ કરતાં જ ચાચાણએ ચરણક્રમણમાં માથું નમાવીને દિલની આણણ સાથે પ્રાર્થના કરી.

પોતાને કંઈક કહેવાતું જ છે એ માટે અંદરથી મા શક્તિની ઉપાસના કરતા ઘેરા બાહિર કંઈ પોતે પોંડિચેરી (ગયા ચપ્ટેઅરમાં) ગયેલા તે પ્રસંગ વર્ણવતા બોલ્યા: (ચેતનાનો પ્રવાહ, વહેતા હતો કોઈ અનેરા જ ભાવ પ્રદેશમાંથી. વાણી હતી મા શક્તિની. ભાષા હતી હિંદીમાં. ઊંચી ઊંચી ચપટીએથી ભેરદાર વહેતી આ વાણી મંગાનાં નીર જીલવાતું 'આમમ્ય' મહાપરાણે એકઠું કરીને, કાનના પડદાને ઊંચકી લીધા અને જીવાય એટલું બીટીને આ રથને આપવા પ્રયાસ કર્યો છે.)

પોંડિચેરીથી તેઓ મદ્રાસ બંધ છે. ત્યાં તેમને શ્રી માતાણ વિશે પૂછવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ જવાબ આપે છે: 'એ મા કોણ છે. કેવી છે. નથી કહી શકતા. માત્ર બાણું છું. એ મા પ્રેમમયી છે. બસલ સ્વરૂપે તે પ્રેમને પ્રકટ કરી બાણું છે. એ સેવા કરી શકે છે. સેવાની પાછળ એની ભાવના છે. ભાવનાની પાછળ પ્રેમ છે. ખરેખર પ્રેમનું તે સ્વરૂપ છે.

'મા તને પ્રણામ છે. વિશેષ દિનના પ્રણામ છે અને પ્રણામ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. એની પાછળ મા તું જ કારણભૂત છે.

'આશ્રમ (પોંડિચેરી) લીધેંસ્થાન સમજીને ગયો. સત્સંગનો અનુભવ થયો. શ્રી માના ચરણમાં સતતક નમાવ્યું. સમાધિએ પહોંચ્યો. પછી તો ચેતનાના સાગરમાં ડૂબી જવાયું. ત્યાં તે રહ્યો મારો પત્નો. ત્યાં રહ્યો માનો પત્નો. સમયનું ભાન પણ રહ્યું નહિ. પણ ઘડીઆળે ટકોર કરી. અરણ્યોમાંથી માથું ઉઠાવ્યું. ભાન આવ્યું છું' ક્યાં છું!

પાછો સામેથી પ્રશ્ન આવ્યો; 'મા સંજોંધે આપનો શો ખાલ છે?' જવાબમાં એમણે કહ્યું; 'મા એક અનંત રહસ્ય છે. જેનો ઉકેલ માણસ આજ સુધી નથી ક્ષેરી શક્યો. અને કોઈ દિવસ કરી પણ શકશે નહિ. મા અનંતની ઓળખાણ અને અનંતનો આસ્વાદ માણસને કરાવે છે. તેથી જેવી રીતે અનંતને તેવી રીતે માનો-અને મા પ્રેમ અને સેવાની સદા જીવંત અવંત મૂર્તિ છે. -તાજ કોઈ દિવસ કોઈ પામી શકશે નહિ.'

વર્ષો બન્યાં એક બાજન જે એક કુદીરને ગાતો (એમણે) સાંભળેલો, હૈયામાં સ્વંધરાણેલું, તે બાજન તેમને ગાત સંભળાવેલું. આજે તેને સંભળાવે છે.

'મા શક્તિનું' વર્ણન અવર્ણનીય છે. મા

કેવી છે. કોના જેવી છે, એ કહી નથી શકાતું.
એને માટે તો ભજન જ ભજ છે. સંગીત ભજ
છે. કેમકે, સંગીત, અનંત છે. (આખા ય
વાળી શ્રવાણમાં અતિશય લીનાય છે. ગઈ ગઈ
ભાવ છે. અને એ જ ભાવે ભજન ગાય છે.
આંખ મીંચીને નત મસ્તકે). •

“કયા કડું” ખ્યાન મેરા.

ઐમી હી હું મેરી માં.

દિવ હી ભતતા હું મેરા, કેમી હું મેરી મા
ચાંદ સૂરજડી નહિ મુડે...

મેરી આંખોમે, મેરી આંખોમે, મેરી આંખોમે
ભજ ગઈ મેરી મા.

મૌમે તોફાન દા નહિ ખટકા.

મેરી કીસ્મીકા, મેરી કીસ્મીકા, મેરી કીસ્મીકા,
નામુદા હું મેરી મા.

અજ તો મેરી એક હી આરજૂ
મેરે દિલમે, મેરે દિલમે, મેરે દિલમે
આકે સદા વસો મેરી મા.

કયા કડું” ખ્યાન મેરા ઐમી હું મેરી માં.”

ભજન પૂરું થયું. માતાના પ્રેમનું ઘેટું
ખાલક માને. ઐયો! ખંદવાને બ્યારે પડતો
મૂકીને દૂર પડે છે ત્યારે તે કેવું દુઃખ કરતું
હોય છે! અને આશિષાણું બનીને પીકું પીકું
થતું હોય છે. ભજન પૂરું થતા ચાચાજી એ
શિવતિમા મૂકાઈ બસ છે. મા (છબિ) ના
ચરણમાં માથું ઢાળી દે છે. સૌ મૂક બનીને
દશ્ય નિહાળે છે. ત્યાં તો મા શક્તિની ચેતનાનો
સંચાર થાય છે!

“આવી આવી ર પ્રભુ તારી ચેતના
તને સહારું” મનમાથ પડું તને પામ
પધારો એ ચેતના-આવી...

મારી જીવન કની એ ખીલી જીવી,
મારે હૃદયે વધેયો ધમકાર, નયન અમકાર
પધારો એ ચેતના-આવી...

મારી સાંકળી રેલી મરી મરી,
મારી સ્વીકાર્યો આજ તે વાસ, હવે શી કયાથ
પધારો એ ચેતના-આવી...

તારા રંગે રંજુ મારો અંચળો,
મારી હોએ કદી ન વિચોગ, ટળો ભવરોગ.
પધારો એ ચેતના-આવી...

—અત્યા ઉપાસમાથ

અમારામાના ભાઈને મધુર કંઠે આ ગીત
જલકારાય છે.

*

ચાચાજી, ચાચાજી તો છે. સાથે દાદાજી વે
છે. ચાચાજીનો પરિવાર નાનો સૂતો નથી,
મેટો વધે છે.

‘ભગવાન જેવો ધણી છે એના હાથ મેટા
છે. લાખા છે. એ જેટલાં પ્રસારે છે તેટલાં
સ્વજનો તેમને આવી મળે છે.’ આ કથનને
સાથે સાથે અનુસરતું દર્શાવતો એવા મળે છે.

હજી તો પૂરવને આંખે સૂર્યનાં કિરણો
પૂરા પહોંચ્યાં નથી. સાથે ‘ચંદ્રભાગા’ની
કોતરેમાં અજવાળા કિતલો નથી ત્યાં તે
દાદાજી, દાદાજી કરતી નાની નાની હરણીરી
ફાળે ફાડતી ચારપાંચ ફૂટડી કન્યાઓ બારણે
આવે છે અને ચાચાજીને પ્રણામ કરે છે.

મા શક્તિના ઉપાસક ચાચાજી વાત્સલ્ય
ભાવે એમને આવકારે છે અને વિનોદ-ટીખળ
કરે છે, અને એ વિનોદ-ટીખળમાં ઊંઝા ઊંઝા
જીવનપાક બણાવે છે અને એ જ છે એમનું
ખડું અધિ શિક્ષણ. મહારાજા (કોટરજી)ની
દાંતખચીલીએ વગોવાએવા શિક્ષણને ખોટું
પાટી, સાચી વસ્તુનો મૌરવ લેવરાવે એવી
લાક્ષણિકતા એ આવેલી કન્યાઓના વિનય-
પૂર્વક ચાચાજીની પધારી ત્રિજાવવાના વર્તનમાં
નજરે પડતી એક હું દિનમૂઠ બની ગઈ,
અણે ખાડું જ તે કામ કરી રહી હતી. અભાવ

ઘરમાં, અબાળી રીતઝાતમાં જરા સરખો સ કોચ અથવા તો, પોતે એક બિચુ શિક્ષણ લઈ રહી છે, એવા એક અહ ભાવમાં આવીને લગીંદે અતઃકથા બતાવ્યા વિના પોતાનું જ બાલ્ય ઘર છે, પોતાનાં જ બાલ્ય સૌ સ્વજનો છે એમ મંડી પડે છે કામ કરવા. એ જોઈને મન માડું વિચારવા લાગ્યું કે પાયામાં શિક્ષણનો હોષ નથી, પણ આધુનિક શિક્ષણકાગેની ઉદાત્તતા ઉપરાંત જીવનના ખ્યાલ વિષેની ઊંડી સમજના અભાવનો હોષ છે.

આમ પુરાણા ઋષિયુગનો યાદ અપાવતા ચાચાજી તો ચાચાજી તો છે, પણ સાથે સાથે વહાલસોયા દાદાજી છે. મા શક્તિનાં દર્શન પામી એને યોગ્ય વળાંકના સ્વરૂપે ભેવાવાળા પવ્ય છે. જે એમના છત્રને પામ્યું તે ખરેખર ધન્ય ઘણું ગણ્યું. એ જ કન્યાઓ પોતાના છાત્રાલયમાં એમને લઈ લાય છે. ચાચાજી દાદાજી બંને છે ને ત્યાં સૌને ખૂબ રમીડે છે એમની બોણડીએ બોરડીએ ફરે છે. કંઈ કંઈ ટીખણ કરે છે. અને એમની ગજબ રીતથી શિક્ષણના પાઠ આપતા જતા હોય છે. છેવટે સૌ વર્તુળાકારે બેસે છે. તે વખતે એક બહેને ગીત ગાયું કે; 'મથુરામાં ગયાંતા'

એના અનુસંધાનમાં ચાચાજીને એક વાત યાદ આવે છે ને ઠણી સબગાવે છે: 'એક મહત્ત પૂછે છે શ્રી કૃષ્ણને કે તમે તો કાળા એ ને ગોખીજનો બધી સફેદ-જીન્દગી છે એવું કારણ શું?'.

શ્રી કૃષ્ણ જવાબ આપે છે; 'કાળો રંગ જ એવો છે એમાં બધા રંગ સમાઈ ચકે છે!'

બધાં ખડ ખડ હસી પડે છે.

ત્યારે ખૂબે ખેડેલી કોઈ પણ એક વ્યક્તિને આ પ્રસંગો એવાં એક વિચાર એને જરૂર આવે કે આડંબરી અને મોટાઈના સમંધી ખ્યાલ સાથે વસતાં વડીલજનોને જરા સરખી કુરસદ કે ખરી કે એકે એક બાબત (ભલે તે નાનાં

હોય કે મોટાં હોય. નાની શાખામાં ભા હોય, માધ્યમિકમાં ભણતો હોય કે મહાશાળ ભણતો હોય) તેને પોતાના દિલમાં વસ ભણતા હોય? જવાબ છે; 'ના; આ રીતે નહિ જ.' તે તો પંચી, ચાચાજી એ દાદાજી ખરા જ પણ ઋષિયુગના શિક્ષણકાર પણ ખરે

*

મા ગૌરીના બજા ચાચાજી એક બહેન આમંત્રણને વરા ચર્ધ તેમનું (સીવણ) કા ભેવા બંધ છે નાનું સરખું સંભેલન ભરાય કે

સફેદ દાઢી, સફેદ વાળ, ને તેમાંથી ચમક ખીલતા ચુલાખના (સાહામચા) રંગ જરૂર બગ્ય કપાળ, એમા એમનું આગવું વ્યક્તિ પ્રગટ કરે છે. અગાલ વૃદ્ધ આપુરુપો વારં જર્મને ઘડીકમાં દોળે વળી ગયાં. ચાચાજીને કંઈક કહેવા વિનંતી થઈ.

'જીવનમાં અતિ ઉપયોગી એવી ખાન કરીને બહેનો માટેની હુન્નરકળામાં સીવણ એ ઉત્તમ ઉદ્યોગ ને તેને ખીલવવાના પ્રયત્ન કરવા એ ખૂબ જરૂરી છે.' એ બોલથી આરંભ કરીને માતાની મહત્તા ગાવા ગડે છે. 'મા જ એવી છે જે કોઈના ય સટિ'શીકટની રાહ ભેલી નથી. બોહિસના કમ'ચારીઓ ઘડિયાળનો કાંટો નબર સામે રાખે છે. સમય પૂરો થતા ટપ દર્શને બોહિસ બહાર નીકળી પડે છે. એને કમ' કરતા સમયનો કાંટો વિશેષ લક્ષમાં હોય છે. ત્યારે મા માટે એનાથી બેઠકું' છે. આખો સમય તે ઘરમાં, ઘરના કામમાં, પોતાના બાળમચ્છાંમાં પી'ટગાયેલી રહે છે આખા કુટુંબને ભેડી રાખવાનું કામ તે કરતી હોય છે. કો'મિ તે ભેડ સખતી નથી. કદિ તે કહેતી નથી કે તેનાથી અગ્રક કામ થશે નહિ. બધાં જ કામ તે ભલે કરતી હોય છે આખા દિવસના શ્રમને અંતે કુટુંબસુખ તે ઇન્દ્રિયી હોય છે. એમાં ભગવાનની નેવા થતી તે સમજે છે. અને તેથી કરીને માતાનું સ્થાન ખૂબ ઊંચે છે.'

(મતાસ્થી ગ્રામ્ય)

[જાપાન દેશના ડેટાક અતિ સુદર દિવાળી અને મુદરતા સળધેના ખ્યાલોનું
મિ સરસ રીતે જ્વાન આપે છે કવિ પોતે પણ મુગ્ધ થાય છે એ જ પ્રતિબિંબ
કેમ જાણે જોરા મળતા ના હોવા.]

૧૩

નવીનતા પામતા મનમાં વિશેષ પ્રકારનો પ્રકાશ
આવે છે પુરાણ જોવા માટે આખને ખામ ફેરવવી
પડતી નથી એટલા માટે નવીનતા જોટથી જવહી
જોકે લેવાય તેટલું મનને માટે સાધુ છે

સુકુને અને પૂછ્યું 'દેશમાં રહેને પુસ્તક વાંચી
મિત્ર સ્નેહને જાપાનની નવીનતા માટે મનમાં વિશેષ
આવે જ ખ્યાલ શેષા થાય છે બાદિ કેમ તે થતું
નથી? એનું કારણ જ આ હોય. રંગુનથી માંડી
મીઝાપુર હોમકાગ સુધી આવતા આવતા મનમાં
નવીનતા જોવાનો સર્વજ્ઞ શાવ કંપે કંપે વર્ષી ગયો
હતા જ્યાર વિલાપતના સમુદ્રમાં આ ખૂલે પેને
ખૂંજે જુદા જુદા પદાર્થો ડોકિયા કરતા માથા
ઉંચકતા દેખાય છે ત્યારે સફેદે જોની જવાબ છે
વાહ! વાહ! મુકુન પશુ જોની પીજો આ જગ્યાએ
શિવરવાની વીકે મળ્યા આવે.' મનમાં થાય આ
નથી દેશ જોવાની જે જિજ્ઞાસા જાગી છે તે
હમેશા માટે ચિરંજીવ કેમ ના રહે ત્યા પેના નાના
નાના પદાર્થોની સાથે બાય બીડીને નમુન જાણે
હમેશા માટે નવી નાના મા જાન કરતા ના દોહ ત્યા
પદાર્થો પૈ સમુદ્રના અચળ જૂરા આકરતા
શાન્ત જૂરા અને પહાડના આખા જૂરા સિરાય બીજા
કથાની પરદા હોતી નથી તે પૈ ધીમે ધીમે ને
સાથે સાથે અમરું જહાજ એક નાનકડા એટને ઘસીને
ચાલતા હાથે દુરનીન ટેનર પર એક જ પડતું
હતું જોવાની વસ્તુ જ્યારે આવી છે ત્યારે જોવાનું
થાય નહિ. નવીનતાને પ્રમાણ નવીનતાનો નાચ
થાય છે

એકા અદર્શીયુ જાપાનમાં ગાળ્યું પશુ અન્યા

થયું કે ધન્યા દિવસો થઈ ગયા છે એનો અર્થ
આરો-આવારો જાડપાન બધામાં ભોળા માટે જોટથી
નવીનતા હોય છે એટલી જાણીતા નથી હોતી એમાં
જોટનું પુરાણપણું એટનું એનું કીકુ તથા જોનો
છેડો નથી એનું નૂતન કષ્ટાય દોનું નથી એટલે કે
જોમની સાથે આપણો ચિરપરિચિત મેળ ના ખાય,
જગતમાં એના જેવી અસમતાના બીજા માર્ગ નથી
પરંતુ નજરે આપે પડે તે આપણા મનની સાથે
એકદમ મળી નવી જડ પશુ પુરાણા રમતા નૂતનનો
રંગ વળી જતા તે આપણા અંદરના નજીક આવે છે
ત્યાર પછી મન એકદમ એને આવકારે છે અને
એની સાથે વ્યવહાર શરૂ કરે છે જેમ કે પતાની
જોકે રમીએ છીએ ત્યારે પડેનો રંગ અને પડી
કાળોને એકી ફૂરીને એકો એ પ્રમાણે પતાને
ગોઠવીએ છીએ એમ આ જુદા ગણાય કેવળ નૂતનને
જોમને જોસી ના રહેવાય. એની સાથે વ્યવહારમાં
આવડુ પડે માટે જ મન એની જોડે પુરાણા કાઠી
મારથી અને એટલી શીખતાએ એને જોડી લે છે
જ્યારે તે જોડાઈ જાય છે ત્યારે કેપી કષ્ટાય છે કે
વાંચીનમાં જોટનું સાધું છે તેટલું મનમાં જોડાણમાં
નવીનતાની જોશા રહેતી નથી

ત્યાર પછી પાકુ મુકેરમથું કામ આવી મળ્યું
જોડે છુ કે પૃથ્વી ઉપર વસતા સૌ સરખા છે પશુ
ના તેમ નથી પસેની જાળીમાંથી મેને દહેર લાખી
નજર નાણુ છુ ત્યારે જોવાય છે કે લોખંડુ જાપાન
રક્તમાંસનું નથી એક તરફ મારી જળી બ્યાયી
ફું જહર નજર નાખી ચક્રુ છુ એક તરફ સમુદ્ર
જોની વચ્ચા સહેર છે ચીનમાં એ રીતે પોતાની
વિકટ ચિત્તિને દોરે છે એક વાકા ચૂકે દેહવાળી

પૃથ્વીને તે પેટમાં સમાવી બેઠું છે. સૂર્યના તાપમાં તેની પીઠ અગારા મારી રહી છે. એક જાણે દૈત્ય આડો પડ્યો હોય. પ્રકૃતિમાં મનુષ્યને મોટે અવ છે. એ પરિપાકમાં જે સુંદરતા છે પણ તે કેળાવેલા જન છે અને પીંડ બની જાય છે ત્યારે એની સુંદરતાનું પ્રમાણ આપું' યર્ષ જાય છે.

જ્યારથી કલકત્તા છોડીને બહાર ધુણું છું. ધારે ધારે, દેશે દેશે એને જ વિશાળ કરીને જોઉં છું. આ પહેલાં કોઈ દિવસ સ્પષ્ટતાથી જોવા પામેલો નહિ તે આજે જોઉં છું કે મનુષ્યની પૃથ્વીતા એ જ એની પ્રતિષ્ઠા છે. એની જ દરરોજ લેવાય છે. એક સમય એવો હતો માણસ આની પરવા નહોતો કરતો. પૈમાટકાને કેમ ગણતું નહિ. દેવપૂજ કરીને, વિદ્યાદાન કરીને, આનંદદાન કરીને જેઓ ધન મેળવતા, તેમની ધૃષ્ટા થતી. પણ આજ-કાલ એથી ઉલટું છે. આજકાલની જીવનશાસ્ત્ર ખૂબ અસાધ્ય છે. પૈસા-ધન-મેળવવામાં શક્તિ ખૂબ જ ખર્ચાય છે. જીવનનું લક્ષ્ય અને તેનું ગૌરવ, અંદરથી બહાર, આનંદ કરતા પ્રયોજન તરફ વિશેષ ઝૂકી રહ્યું છે. માણસ ધીરે ધીરે પોતાની જાતને વેચી રહ્યો છે. એમાં તે જરા સરખો સંક્રાંતિ અનુભવતો નથી. આમ કમસા સમાજમાં ધની માણસની કિંમત ઘા્ય છે. એની યોગ્યતાથી નહિ. એટલે તો, એક સમય એવો હતો કે જે માણસ માનવતાની ખાતર ધનની અવગણના કરી શકતો. આજે એ જ માણસ ધનની ખાતર માનવતાની અવગણના કરે છે. રાજ્યતંત્રમાં, સમાજતંત્રમાં, ભવે જ આ જોવા મળે છે. એમાં અનીષ્ટ દેખાતું નથી કેમકે લોકભી ભે વ આંખો દંકર્ષ મળે છે.

જાપાન શહેરના ચક્રેરમાં જાપાનનો અંશ વિશેષ રહ્યો નથી. અને હવે તો મજબુતની સમજવટમાંથી જે જાપાન વિદાય લે છે. એટલે કે જાપાનીઓએ ઘરનો પોષાક છોડી આફ્રિકાનો પોષાક ધારણ કર્યો છે. આજકાલ પૃથ્વીમાં ઓફિસરાજ્ય જ પરચાયેલું જોવાય છે. ધુરોપનો આ ચેષ ભવે જ જોવામાં મળે છે. આપણા દેશમાં પણ દાકરો કરેલો: 'કેટ કોટની

જરર છે.' વેપારી પણ એ જ કહેશે અને ખીન પણ ધંધા રોજગારી એ જ કહેશે. આમ બેલી થયેલી આ અવસ્થાએ સુંદર પૃથ્વીને ખરબચડી રીતે એકાકાર કરી ચૂકી છે.

ત્યારે જાપાન શહેરના રસ્તે ફરતાં મુખ્યત્વે જાપાની છોકરીઓ જ નજરે પડે છે. ત્યારે લાગે છે કે આ જ જાપાનનો વસંત છે, આ જ જાપાનનો દેશ છે. એ ઓફિસની નથી. કોઈ કોઈ પાસેથી સાંભળવા મળ્યું કે જાપાનની છોકરીઓ આધુનિક પુરુષો પાસેથી સન્માન પામતી નથી. આ વાત સાચી છે કે ખોટી તે તો જાણતો નથી. પણ સાચું સન્માન જે છે તે બહારથી અપાતું નથી. અંદરથી દેવાય છે. અહીંની છોકરીઓ જ જાપાનનું ગૌરવ જાળવતી હોય છે. સૌથી વિશેષ આનંદ તો આ જોઈને થાય છે.

એક ચીજ અહિં પથે ને ધારે જોવા મળે છે. રસ્તામાં સીડ હોય ખરી પણ ક્યાંય વેંધાઈ નામનો ય નથી હોતો. જાણે એમને ઘાટો જ ના હોય. સાંભળવા મળે છે કે જાપાની બાળકો રડી જાયતા નથી. અત્યાર લગી એક બાળકને રડતું જોયું નથી. માર્ગે મોટરકારમાં પસાર થતાં હોઈએ, ત્યારે વચ્ચે વચ્ચે રિક્ષા વગેરે આડાં આવે ખરાં. પણ ત્યારે મોટર ક્રાઈવર સાન્નિધ્યે વાટ જુએ. ના તો ગાળ દે. ના તો હાંસાતુગી કરે. અચાનક એક બાઈસાઈકલ અમારી મોટર સાથે અથડાતી રહી મર્ડ. આપણા દેશનો ક્રાઈવર જો દોત તો કપારનો બાઈસાઈકલ લાગાને ગાળ દઈ ખેડો હોત. પણ આ તો તદ્દન ચૂપ રહ્યો. લકુદિ સરખી એની ઉચી ના ધર્મ આંહવા અંગાળાઓ પાસેથી સાંભળવા મળ્યું કે રસ્તામાં જે સાઈકલો અથવા ગાડીઓ સામસામી અથડાય અને લોહીની ધારો વછૂટે તો પણ ઉભય પક્ષ કોઈ કોઈને કશું જ કહે નહિ શરીરે વળગેલી ધૂળને ખખેરી રસ્તે પડી જાય.

મને લાગે છે કે આ જ જાપાનની સક્રિયતા મળે છે. અધકા દંટડી, ફોગટ માળામાળામાં જાપાની પોતાની સક્રિયતા કુન્નવ કરતો નથી. ખોટી તાણા-

તાણીમા પ્રાણુસક્રિતને ખતરથો નથી આવી સરીર
 અને મનની શાન્તિ અને સંતિષ્ઠતાના મૂલ્યો એ
 લોકની રાજાતિય સાધનાનું એક અંગ છે સૌક
 અને કૃષ્ણે એ પોતામા સમાવી શકે છે એટલા માટે
 તો નિરંજના સોડો વાર વાર કહેતા હોય છે કે જાણી
 એરા ઊંચા હોય છે કે એમને મમજવા મુશ્કેલ છે
 કારણ એ છે કે પોતાની જાનને તેઓ હંમેશા નિઃકાસને
 માને દોરી જતા રહે છે

આમ એમની અભિ-વ્યક્તિ બહુ ઘોડાયા તેઓ
 કરી શકે છે જે કવિતાઓમા પણ જોઈ શકાય છે
 માત્ર તથુ પકિતનુ કાન્દ જગતમા મે કયા વ જોયુ
 નથી એ તથુ પકિત કવિ અને પાઠક બને પહે
 પૂરતી હોય છે વ્યક્તિ આગીને રસતામા ડાઈને ગાતો
 સામન્યો નથી એમના હૃદયગરુણો કંઠરન હોતો
 નથી સરોવરના પાણીની જેમ સ્વસ્થ હોય છે
 આજ લખી એમની એટલી એટલી કવિતાઓ સામન્ય
 છે તે બધી જ એક જીવી જાગે જોના હોઈએ
 એવી હોય છે માત્ર માટે નથી હોતી હૃદયનો દાહ
 પ્રાણને હોમ આ રીતે અંગે પડવા નથી દેતો એ જ
 છે એમની રીત. એમના અંતર સદા સૌન્દર્યથી
 પ્રકાશતા હોય છે જે સૌન્દર્ય સમજવા માટે રાશી
 નિરપેક્ષ રહેતુ ફૂલ પછી ચંદ્ર એ નથા આપણને
 કાટાગા જણાતા નથી એમની સાંધેનો આપણો
 સમ્પદ સૌન્દર્યપાન પૂરો હોય છે એ આપણને
 કયા મ નડતા નથી એમની કશા અપવાદ છાનને
 કયા મ કશિ થવા પામતી નથી

એમની વિખ્યાન પુરાણી કવિતાના બે તથુના
 નાનુ ધુ તે દેશે એટલે મારી વાન રષ્ટ થવા
 પામશે

પુરાણ તાળા

દેડમનો ફૂલો

જલમા શબ્દો

ખમ! હવે શુ જોઈએ જાણી પાઈના મનમા
 ખનુ જ આવી જાય જનુ પુરાણ તાળા કે જેનો
 ઉપયોગ કે જ જ કરે નહિ માટે ત્યા નિસ્તબ્ધ

અને અધકર પણ એમા એક દેડો ફૂલો મારીને
 એમા પડે છે ત્યારે પાણીનો શબ્દ કાને પડે છે તે
 વખતે સમજાય તજાર જેનું નિરંદ હંતુ, કવિનો
 પ્રસારો જ એ છે પુરાણ તજાવ જેનું હોઈ શકે છે
 એમી વધારે સારો એક વ હસારો અનાવરક ગણાય.

બીજી કવિતા

છણું એક કાઠ

એક કાગડો,

શરદ ઋતુ

આથી વિશેષ કંઈ નહિ શરદ ઋતુમા જલની
 કાગે પાદમા નથી બેક કાગીઓ છણું ધઈ ગયેલી
 છે એના પર કાગડો બેસે છે કાઠ દેડોમા શરદ
 ઋતુમા જ કાઠ પાન ખરી જાય છે ફૂલ વેરાઈ
 જાય છે કુમમની આકાશ મના જણાય છે અને
 આ રાજામા મૃત્યુના ભાવ મનમા પેદા થાય છે
 છણું કાગે કાગડો જો છે આટલામા જ પાકે
 શરદઋતુનુ આપુ ચિત્ર પામી જાય છે કવિ માત્ર
 સૂર દાખીને બાળુએ ખડો રહે છે આટલા એક
 અ પથ તે થાપુ કમી નાખે છે કારણ એ છે કે
 જાણી પાઈના મુખમાનને સમજાની માનસિક
 પ્રમતતા કવિમા સંવિશેષ હોય છે

આ સ્થરે એક બીજી કવિતાનો તથુનો આપુ
 છુ જે આખે જોરા કરતા વ વધારે ઉત્તમ છે -

સ્વર્ગ અને મૃત્યુ ફૂલ હોય છે

દેવતાઓ અને ખુદ હોય છે

માણસનુ હૃદય હોય છે ફૂલનો અપરાધમા

મારા મનમા થયુ આ કવિતામા જગપાન સાથે
 બારનવર્તનો મેળ છે જાપાન સ્વર્ગમૃત્યુને વિકસેતા
 ફૂલો જેમ સુદર બનાવીને જુએ છે ભારત કહે છે
 એક કા ઠેલા મે ફૂલ-સ્વર્ગ અને મૃત્યુ દેવતા અને
 જુદ-મ ફૂલને હૃદય જે ના હોત તો ફૂલ માત્ર
 તાલ નીજ રહેતુ સુદરની સુદરતાનો ત્રાસ હોય
 મજબુતના દેવમા

જેમ દોવ તેમ આ કવિતામા દેવના રામનુજમ
 છે એમ નહિ થયુ બાવનો થ સવય છે પડ્યા આ

બાવતા સંબંધી હૃદયની ચંચળતાને ક્યાં જ અટકાયત થતી નથી. આટલેથી જાપાનનો જંગીર પરિવેશ ઘર્ષ થકે છે.

એટલું તો જોવા મળે છે કે અહિંનો અત્યંત ગરીબ જૂને મરતો હોય પણ તેજ અર્ધા પૈસાનું ફૂલ વેચાતું લીધા વિના તે રહી શકતો નથી. એમની આંખની પીપાસા પેટની જૂલથી કમ નથી હેતી.

કાલે મે જાપાની છોકરીઓ આવી. મને ફૂલ સત્તાવટની વિદ્યા દેખાડી મર્ડ એમાં કેટલું અસોજન, કેટલી ચીઠ અને કેટલી નીપુણતા હોય છે એનું તો માપ જ નથી હોતું. સાજ વખતે પ્રત્યેક પાનમાં અને પ્રત્યેક ડાળીમાં ધ્યાન અપાય છે. એમની દૃષ્ટિમાં હૃદ અને સર્ગીત કેવાં મનજી હોય છે તે કાલે આવેશી એ મે છોકરીઓના કામ જોઈને સમજી શકાય છે.

એક પુસ્તકમાં વાંચેલું કે પ્રાચીનકાલે વિખ્યાત શોહાઓ જે હતા, તેઓ એમના અવકાશ સમયમાં ફૂલ સંભવવાની વિદ્યાની આલોચના કરતા. તેઓની ધારણા હતી કે આધી રણુદક્ષતા અને વીરત્વની ઉત્તતિ થાય છે. એટલેથી જ સમજી શકાય છે કે જાપાની ચેતાને ઘણેથી સૌન્દર્યની અનુદૃષ્ટિને શોખની પરતું મળ્યું નથી. તેઓ સમજે છે કે એમાં માણસની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. શક્તિની વૃદ્ધિના મૂળમાં શાન્તિ હોય છે. સૌન્દર્યનો નિરાસકત આનંદ હોય છે. એનાથી જીવન વિકાસ થાય છે. મતેષ્ટિ અને હૃદયવૃત્તિ ખીણેથી રહે છે અને સૌન્દર્યની ઊંડી અનુદૃષ્ટિ એમને થાય છે.

મે દિવસે એક ધનિક જાપાની એને ઘેર અમને ચાપાણી માટે આમંત્રણ આપી ગયો. તમે Book of Tea વાંચી હશે. એમાં એનું વર્ણન આવે છે. એ દિવસના અનુદાનમાં અમે જોયું કે જાપાનીઓ માટે આ ધર્મના અનુદાન તુલ્ય છે. એમની એ સાધના છે.

કોબે (Kobe)માંથી મોટર મારક્ટ લાંબો પંચ કાપવાનો હતો. પ્રથમ તો અમે એક બામમાં ગયા. આ બામની ડાયા જ સૌન્દર્ય અને શાન્તિથી ભરી જણાઈ. બામ ચીજ શું છે એ એ લોક જ સારી પેટું જણી શકે છે. કેટલીક કાંકરીઓ અને ઝાડપાન વડે માટી ઉપર લૌગેલિક નકશાઓ દોરવામાં આવેલા છે. જાપાનીની નજર અને હાથ બંને કુદરતની પાસેથી હીક્કાસભ પામ્યાં છે. જેવાં તે જોઈ શકે છે તેવાં હાથથી કૃતિ કરી પણ શકે છે. જાપાના રસ્તાની એક બામુએ એક વૃક્ષની નીચે ખાડો કરીને રોકવામાં આવેલા સ્વચ્છ પાણીમાં અમે ઢાલે મોં ધોયાં. ત્યાર પછી અમને એક નાની ફી ઓરડીમાં લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં ઘાસના મૂંઝેલાં નાનાં નાનાં આસન પાયથાં હતાં. એના પર અમે બેઠા. નિયમ છે કે આ જગ્યાએ થોડી પંજો નિરવતાથી માળની જોઈએ. મુઠરામાં સાથે જવાનું હતું નહિ. મનને શાન્ત બતાવીને પછી ધીમે ધીમે નિમંત્રણ આપવામાં આવે છે. આરતે આરતે મે ત્રણ ઘરમાં વિથામ કરતાં કરતાં છેવટે ન્યાં જવાડું હતું ત્યાં અમે પહોંચ્યાં. સાડું મે ઘર નિસ્તબ્ધ. કોઈના મોંમાં એક જોશ સાંભળવા મળે નહિ. મન ઉપર એક ધનજાલાનો ઝાંઝાપો ફરી વળ્યો. હૃદયે ધીરે ધીરે નૃદસ્વામીએ આવીને નમસ્કાર કયો અને અમને આરકાર આપ્યો.

ઘરમાં ખાસ રાચરચીયું હતું નહિ. છતાં ધર જાણે જ્યુ જ્યુ હીસવું હતું. નીરવતામાં તૃપ્તિ લાભ સૌને મળતો હતો. જે ચીજ સુદર છે એની આસપાસ સારા એવા અવકાશની જરૂર છે. ઉત્તમ નીએને હાસી હીસીને ભરવામાં તેનું અપમાન છે. નિઃસંકલ્પ વાતાવરણનો ફીક ફીક લાભ અમે લીધો.

(ક્રમશઃ)

અનુજ વિમળા પટેલ

સુધરેના જગતના ઝગઝગાટ મુનિમતા સિદ્ધાચાર
દ્રવ્ય વૃષ્ટિ કલ્યાણી ભેગવાઈ કિસારી પડશે નહિ
એ સર્વ પેકણ છો એ અનિમા તપાતીને તેની
કોણી કરવામાં આવતા ધાસ તથા લાકડાની પેઠે
તેના કસમા ખાખી જણાઈ છે અર્ધા લોકો અજ
વિના જૂએ મરે છે જ્યારે બાકીના અર્ધા લોકો
મનમાન્ય ઉડાઉપણુ, ખુરસી રેનની વગેરે નકામે
સામાન અતારની શીલીઓ દામિક આદરસત્કાર
અને એસઆરામમાં ડૂબી ગયા છે તેઓ દરેક
જાતના મુન જવાહિર અધમ સંપત્તિ અને ભલકાથી
ભરેલા માનસિક રોગી છે હાલમાં કેટલાક લોકો
જ્યારે શારીરિક શ્રમથી જ આટલિકા ચલાવે છે
અને મહેનત કરી કરીને મરે છે ત્યારે કેટલાક લોકો
માત્ર માનસિક અતિશયને લઈને દુર્ગંજતા ભોગવે
છે કુટુંબના ઘોડા માથુસેને લૂચો રોટનો અને
ખીખને માખમુમિટાલ ખાવા આપવાના જેવી ના
વાન છે

* * *

પરેખર જેમની પાસે કામ પણ માવમતા છે
તે આ જગતમાં પોતાને કુર્બાન અને કમલ માનવર
નોકો પાડે જ છે અને મરે તે વસ્તુ ઉપર પોતાનો
હક જતાવનારાઓ જ પરેખરા છાને છે જેઓ કેઈ
પણ વસ્તુ ઉપર માલિકી ધરાવે છે તેઓ પોતાની
અંતે જ કુલિન મરેના અધારી કાઢીના ક્રોડાઓ છે
જે નોકો સમઠ કરી કરે છે તે દયા ખાવા એવ
હોડા છે એ આત્મકાલી પોકો પોતાને બેડેખા
કેડેડારીને સ્થૂળ અપેત્તિની મવિન પૂજ્યા મૂકઈ
મરે છે એ કુખી પ્રાણીઓ સંપત્તિ યાન પત્નીઓ
અપના હક્ક, અને માન નામુએ મોકો સમતા-
સમાનતા--ને જ મુખ્ય તરે છે

* * *

હે સત્યોદયક મનુષ્ય તારી આસપાસના
લોકોની રીતતાન અને સંખ્યાના નાજાદનીઈ કામ
જોઈ નહિ હેન મગ્યાના સુધરેવા રાષ્ટ્રના લાપતાથી

અઅર્ધ જઈશ નહિ તેમની પરેખરી વસ્તુસ્થિતિ
અને અર્થશક્તિ એ કેવળ જૂલ ખવડાવનારી હુઆઈ
કરિષત જાનતો છે તેમના "નગનારાયણ" કેવળ
કા પનિક છે સચવટતિની તુષ્યાના ન્યારથી પીડાતા
સર્વ પાશ્વત્ય રાષ્ટ્રોની મનોહતિમાં આતરમુદ્ધ ચાતુ
ધર્મ ચૂક્યુ છે અને એ મુદ્ધાપાર મમત્વની
માનિમાં પડી ગૂગળાઈ જતા સર્વ મુદ્ધ લોકોને જગાડે
છે હવે તો ત્યાગતુ રાજ્ય-સ્વાત ચતુ રાજ્ય-
પ્રસરીને જગતને બામ્બાઈની બનાવશે

* * *

જાવસપતિ અને સાવમિનકત ઉપરથી લોકોને
દરેકને નકો કરવો એ પગના જુડા જુડા ભેડાએ
ઉપરથી મનુષ્યોના વર્ગ પાડવા જેટલું જ અસ્વા-
ભાવિક છે ઘણા પે દેનાજિયાઓના ખાસકા
કલ્યાણપતિ કરતા પશુ વધારે ભમકાદાર હોય છે
રામ તો ઉલટું અમ ભડેર કરે છે કે મિલકતના
વિચાર માસકીયેલીઓના હક્ક, એ જ આતમ
સાક્ષાત્કારની આડે આવે છે એકાદ વસ્તુ ઉપર
પોતાની સત્તા બેસાડવાની હમ્મી થવા જ આતમહત્યાઈ
અપિદાય આપણને વળગે છે

* * *

સંપત્તિ સંગધે લોકોના વિચારો એવા થઈ
ગયા છે કે સમજામાં એક ભાગને છેક નીચેની
નાખી-તેને નિષંધ બનાવી લઈને-મેળવેના પૈસાને
એકાદ સ્વપાલ દાન કરીને પાડો આપવો એને
તેઓ મોટી ઉનારના કહે છે કેઈ માણસ પાસે
પાણી ધંધારોજ્યાર ની કહેમતી કળાઓ દારા પડારી
લઈને પડી તુષારથી મરવા પડેલા મનુષ્યના મોમાં
એ દીપા પાણી નાખીને તેની વેદના વધારનારની પેઠે
પોતે જ નીચેની લીધેના ગરીબો પ્રત્યે તેમની ધરૂની
કુખી અવસ્થામાં કાલિત કે કોદાને ખાતર હજાર કે
લાખનો વ્યત્ક કકોડ ફેંકી દેવો એ જ જાણે કે
મોટું ધર્મદાન ન મળતું હોય એમ જ એ બિચારાઓ
તો સમજે છે કેઈ પણ વ્યાજ ન લેતું એ પણ

હોનારી ચિન્તા ન કાર્યા નિવેદિતાત્મ-
કવેદત્વાત્ ॥ ૬૧ ॥

લોકના વ્યવહારમાં મોઢાં ગ્રંથપ કે દોષ રહી
, તો 'મકતે તેની ચિન્તા રાખવી નહિ. ભકતે
ની જાતને તેમ જ લોક અને વેદનાં ક્રમેને
વાનને ચરણે સોંપ્યા છે. એટલે તે ક્રમોમાં ગુણ-
કે લાભહાનિ રહેલાં જ નથી.

તદસિદ્ધૌ લોકવ્યવહારો હેયઃ કિન્તુ
તત્સાધનં ચ કાર્યમેવ ॥ ૬૨ ॥

જ્યાં સુધી ભક્તિની સિદ્ધિ મળે નહિ ત્યાં સુધી
માત્રાકે લોકના વ્યવહાર તજવા નહિ; પરંતુ
કના અને વેદનાં ક્રમો ફજરદિત અદા કરવાં તેમ
'ભક્તિ પ્રગટ થાય તેવા સાધનો સેવવાં.

શ્રી-ધન-નાસ્તિક-વૈરી-ચરિત્રં ન
શવણીયમ્ ॥ ૬૩ ॥

ભક્તજને શ્રી, ધન, નાસ્તિક અને શત્રુઓ
વિષે વાતીલાપ કરવો નહિ અને તે વિષે કાંઈ
સાંભળવું પણ નહિ.

અભિમાન દંભાદિકે ત્યાજ્યમ્ ॥ ૬૪ ॥

અભિમાન, દંભ વગેરે વધે તેમાં વેશજૂપા અને
આચરણ તજવાં.

તદાપિ તાપિલાચારઃ સન્ કામકોષાભિમાનાદિકે
તસ્મિન્ જીવ કરણીયમ્ ॥ ૬૫ ॥

ભક્તજને પોતાના સર્વ વ્યવહારો ભગવાનને
સોંપી દીધા પછી, કુદરતી રીતે જે મનના આવેગો
આવે, તેને દબાવી નહિ દેતાં, તે પણ ભગવાનને
સોંપી દેવા; અર્થાત્ ભગવાનમાં જ કામ કોષ
અભિમાન વગેરે સારી નરસી ભાવનાઓ પ્રગટ
કરવી.

સુધારો : આ અંકના પૃષ્ઠ ૩ના બીજા કોલમમાં પછી લાઈનમાં 'સત્+આંગ્રહ'
છપાયું છે તેને બદલે 'સત્+આંગ્રહ' વાંચશે.

ખ્યારાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની આડંરથી કાંબોલખને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે.
પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવરમ લખવો.

'ખ્યારાખાપુ' કાર્યાલય, રૂપાવતન, જૂનાગઢ

સુખર્ષમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ : સાંતિલાલ માંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારડે (૫૫૧)

['ખ્યારાખાપુ'માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાવતન લાયકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા ૧૨, ડિસેમ્બર ૧૯૬૧

પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ	
૧	માધી રત્નમાલા ... ૨	૫	સમૃદ્ધિપ્રાપ્તિ ... ૧૨
૨	જે ગતિ તે જડે સદા ... દે.વા. ૪	૬	આગાહી વાતો ... વિમળા પટેલ ૧૪
૩	પ્રેરક પ્રસંગો ... સાતિકુમાર છે. પટેલ ૫	૭	જાપાન વાતો ... રવીન્દ્રનાથ કાકર ૧૭
૪	દિમાલવના હૃદયમાં ... 'વાની' ૭	૮	સમતીર્થની સનમાયા ... ૨૧
૫	ગરમગરમી મહેમાન-દેસાઈ વાલજીગોવિન્દજી ૧૧	૯	નારદભક્તિસૂત્રો ... ૨૩

રૂપાયત્તમ પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-શુરુ ..	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં ...	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા. ...	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪ ...	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	"

મેટો ઉપકાર ગણાય છે; કારણ કે વ્યાજ (સંસ્કૃતમાં વ્યાજ=કુર્ણ, લુચ્ચાઈ) લેવાની રીત સર્વત્ર પ્રચલિત છે.

* * *

આત્માનુભવી પુરુષને આકાશમાંના મેટામેટા ઝોળા, નદીઓ, પર્વત, સૂર્ય, તારા વગેરે કંઈ આશ્ચર્ય પમાડતાં નથી. જ્યોતિષી, અણિતવેતા, વનરપતિશાસ્ત્રવેતા, ભૂગોળવેતા, પ્રાણીશાસ્ત્રવેતા, વગેરેનાં જ્ઞાન તેમને હોઠરાંની રમતો, આનંદ અને ગમતથી કંઈ વધારે કીમતી બાંસતાં નથી. વ્યવહારિક વસ્તુ રાખનારા ધનનાનો અને વ્યવહારિક પદ્ધતીના ભેટવા જ માન્યિક છે. જે પુરુષે આત્મ-સાક્ષાત્કાર ક્યો દોષ તેની આગળ વિદ્યાન, તત્ત્વજ્ઞાની અથવા પ્રોફેસરે બતાવેલો કોઈ અથવા અનુચ્છ-ટીકા કે સૂચના વ્યર્થ છે.

* * *

નિઃશિવાલયો, પ્રદર્શનો, મેળાઓ, ચર્ચો, દેાલો, સન્મેલનો અને સભાઓ ઘણું ઘણું જાગે જગતની એ માન્યિક ભાતિ અને નિદાને કાષ્ઠ રાખનાનાં તથા વધારવાના જ સાધનો છે! મૂર્ખ પ્રરક્ત્ય ભેટશે શીતલ થઈ જાય, ચંદ્ર અગ્નિના બેલો તપા થાય, દીવાની જ્યોતિ ઉપર ન જતા નીચે જતા હાથે અથવા સર્વ દિશાઓ કાગળના જૂગળાની પેઠે સૂતેનાઈ જાય તો પણ હ્યન-ચુકતને કંઈ જ આશ્ચર્ય થતું નથી.

* * *

એક કાલે ક્ષાહ્યોએ જગતની ઉપર રાજ્ય કયું. તે પછી કૌતિય રાજ્યોના ઘણું યુગ પીટી ગયા. હાલમાં વેરધોનું રાજ્ય ચાલે છે અને હવે પછી શકોનાં શ્રમ એટલે સેનાનું મહત્ત્વ વધવાના દિવસો આવશે. પરંતુ સંવત્સરવિધિથી પાવન થયેલા યદો જ તે મહત્ત્વ વધારવાનું કાલ કરશે.

* * *

હિંદુસ્તાનના રાજરજવાડાઓ, ધર્મશુરુઓ શુદ્ધ

અને રાજ્યકર્તાઓ! શોડાં જ વર્ષોમાં શું પરિઆવશે તેના તમને ખ્યાલ ઘણું છે! ગમે તો વિચિત્ર માણસ ગણાને મારી મરકરી કરો; મારી સામે દેખાય છે કે આ જગત સ્વામીએ (પરા સંન્યાસીઓથી) ભરાઈ ગયું છે. પૂરવ ઉપર દેવા સંચાર કરતા હોય એમ બાસે! મનુષ્યોનાં શરીર અને વસ્ત્ર ઉપરથી નક્કી કે (ભાતિ) ભેદ નહ થઈ ગયા છે. હિંદુસ્તાન ચંદ્ર અમેરિકા અને ઇંગ્લેંડ વચ્ચેના ભેદભાવ જતો ર છે. નવો સંઘ તૈયાર થાય છે અને વળી તે ઝોળાળી જઈને તેની જગ્યાએ નવા થશે.

* * *

આપણને અગ્નિ અથવા સૂર્યોની જરૂર પડશે કે? ના. પોલીસપોલી ના. આ હારાઈ કિલ્લા મનોરાજ્ય છે! ના. આ કેવળ વિચાર મમ છે! ના. આ શું સમાજવાદ અને ભતિવાદ છે? હશે. પરંતુ તે હિંદુસ્તાનમાં ચૂંટથી જ છે. નવો નથી, હિંદુવાસીઓ! જો તમે આત્માને ઝોળાપણે તો તમારો રોગ કયાં રહેશે! આંતરિક ઉપાધિ નાશ પામતાં જ બાહ્યોપાધિ એની મેલે સમી જશે. હુકિત કે ચાલકાકીની જવા જે જરૂર નથી. સંકા અથવા ભીતિ રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી. બીકણુ ઈશ્વરોહીઓ કાચે તેમને શવે તે માગે રીકારે

* * *

તમારામાં સત્ય એટલી હદ સુધી આવી જતું નેઈએ કે તેની આગળ વિત અને વ્યક્તિતા આપર હવાની માફક અદસ્ત થઈ જાય. ત્યારે સત્યની સાથે તમારું પૂર્વ લાક્ષણ્ય યદો ત્યારે મત્સરનાં બાલુ તમને વીંચી રાકશે નહિ. મેડો પોતાના શીંગડાં કયાં મારવા તે સમજશે નહિ. વાધ પોતાનો ઈશ્વર જાને કયાં અજમાવવા તે સમજશે નહિ. તલવારને પેસવાની જગ્યા મળશે નહિ અને તમારા ઉપર તોપના ઝોળા વરસે તો પણ તેનો રપછી સરખો વ થશે નહિ.

વેદાન્ અપિ સન્યસ્યતિ કેવલમ્

અવિનિષ્ઠાનુરાગ ઉચ્યતે ॥ ૪૬ ॥

જે મનવાનને યદરાગ વગેરે વેદના કમો પણ સોપી દે છે અને એમ સર્વ કમો સોપી દઈને જે ભક્ત મનવાન માત્ર/અખડ પ્રેમ મેળવે છે તે જ આ સસારની માયાને તરે છે

સ તરતિ, સ તરતિ, સ લોકાન્ તારયતિ ॥

॥ ૪૭ ॥

આ સસારની માયાને તે જ (ઉપર કહેના દેવી સાધનોવાગે) તરે છે, એટલે જ નહિ પણ ખીજા જીવોને પણ તે તારે છે

‘નનિવંચનીય’ પ્રેમસ્વપ્નમ્ ॥ ૪૮ ॥

પરમ પ્રેમ રસ્ય ભગવાનને અનુભવ વાગીમા ઉતારી શકતો નથી

મૂકાર્થવાદનવત્ ॥ ૪૯ ॥

મૂંઠા મનુષ્યને રસદની ઓળખાણ છે, પણ તે વાગીમા ઉતારી શકતો નથી; તેમ ભક્તને ભગવાનના પ્રેમનો અનુભવ થાય છે પણ તેની પાસે તેવી અનૌકિક વાગી નથી

પ્રકાશને ક્ષણપિ પાતે ॥ ૫૦ ॥

આ પ્રેમરસ્ય ભગવાન કોઈક વિશ્વ ભક્તના હૃદયમાં પ્રાપ્ત છે

ગુરુરિત્ કામનારહિત, પ્રતિજ્ઞાવધમાનમ્,
અવિનિષ્ઠ સૂક્ષ્મતરમ્, અનુભવરૂપમ્ ॥ ૫૧ ॥

આ પ્રેમરસ્ય ગુરુરિત્ અને કામનારહિત છે. તે પ્રતિજ્ઞા વધે છે એકધારુ, ખૂબ જ મુશ્કેલ, અને અનુભવે સમગ્રય તેનું છે

તત્પ્રેમ્ય તન્ એવ અવલોકયતિ, તત્ એવ શત્વેતિ, તત્ એવ ભાવયતિ, તત્ એવ ચિન્તયતિ ॥ ૫૨ ॥

પ્રેમરસ્ય ભગવાનને મેળવી ભક્તમન તેને જ જુએ છે તેને જ સામયે છે, તેને વિષે જ વાતચીત કરે છે, અને તેનું જ ધ્યાન ધરે છે તેના સર્વ વ્યાપારો તન્મય બને છે

ગૌણી ત્રિધા શુભલેદાઈ આત્મોદિકેદાઈ વા ॥ ૫૩ ॥

સાધારણ ભક્તિ મરર, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણને અનુસરી ત્રણ પ્રકારની છે અથવા સસારના દુઃખથી નપેના, ગાનથી ધ્રુવણથી પ્રેરણેના અને સસારમાં પોતાની મનઘમને સાધવા ઇચ્છના ભક્તોની ત્રણ પ્રકારવાળી ભક્તિ હોય છે

ઉત્તરમાત્ ઉત્તરમાત્ પૂર્વપૂર્વો શ્રેયાય ભવતિ ॥ ૫૪ ॥

આ સાધારણ ભક્તિમાં નામસ ભક્તિ કવકી છે શાન્ત ભક્તિ વીક ગણાય છે અને સાર્વિક ભક્તિ દિન કરનારી છે મનવન સધાર ભક્તની ભક્તિ દર્શાવી, મનુષ્ય ખાતર જન્મનર ભક્તની ભક્તિ વીકારીક અને સસારથી તપેલા ભક્તની ભક્તિ દિવ કરનારી ગણાય છે

અન્યરમાત્ સૌઽભય ભક્તૌ ॥ ૫૫ ॥

ખીજા વધા સાધનો કરતા ભક્તિમાં વધારે સરળતા છે

પ્રમાણાન્તરસ્ય અનપેક્ષતાત્ સ્વપ્રમાણરૂપતાવાત્ ॥ ૫૬ ॥

ભક્તિ પોતે જ પ્રમાણ છે, એટલે તેને અપાવના ખીજા પ્રમાણની જરૂર નથી.

શાન્તિરૂપતાત્ પરમાનન્દરૂપતાત્ ચ ॥ ૫૭ ॥

ભક્તિ પોતે શાન્તિ સ્વરૂપ છે તે પોતે પરમાનન્દન સ્વરૂપ પવ છે. એટલે ન મનવાની માટે જ મનુષ્ય કૃતાર્થ માન છે

—પદવી મેળવી કે બાપલુ કર્યા એટલે શું સુશિક્ષિત બની ગયા ?
જે વિદ્યા વડે મનુષ્યો સિંહ સમાન બળપરાક્રમશાળી તથા પરોપકારી બને
તહિ તેને વિદ્યા કે જ્ઞાન કહેવું ચોખ્ખું નથી.

—સુવર્ણમયી ભારતભૂમિમાં આજે અત્રેને માટે કેટલો હાહાકાર
થાય છે તે જરા આંખો ઉઘાડીને જુઓ. તમારા હાલના ભણતરથી શું
એ હાહાકાર દૂર થઈ શકે તેમ છે ?

—તમે ભણેલા કરતાં તો તમારા દેશના ખેડૂતો, મજૂરો તથા
ફેરિયાઓમાં પણ વધારે હિલમ અને આત્મનિષ્ઠા જણાય છે. તમારી પેઠે
તેમણે બિજા રૂપ પુરતક ન વાચ્યાં હોય અથવા ખમીસ કોટપાટલૂન ન
પહેર્યાં હોય તેથી શું તેઓ તમારાથી હલકા બની ગયા ?

—દેશના આધારરૂપ કોઈ હોય તો તે નીચલો વર્ગ જ છે. છતાં
જેમના પ્રતાપે તમે મોજ કરો છો, તેમને જ તમે હલકા ગણી કાઢી
પોતાને મોઠા બુદ્ધિમાન માનવારૂપ અભિમાન કરો છો !

—યાદ રાખજે કે એક વખત તેઓ જ તમારા કરતાં આગળ
વધી જશે અને તમે આંખો ચોળતા રહેશો. માટે જે કોમોને અત્યાર
સુધી નીચ ગણી છે તેમના હક્ક પાછા અપાવવાનો યત્ન કરવો એમાં જ
હવે ઉચ્ચ ગણાતી કોમોનું હિત રહેલું છે. જે એમ નહિ થાય તો એ
નીચ લેખાતો જનસમાજ જાગૃત થઈ તમારો જીલમ સમજવા લાગશે
ત્યારે તેમની એક કૂંકે માત્રથી તમે ઊડી જવાના છો.

—સ્વામી વિવેકાનંદ

वर्ष १४
वा.पु.आ.री १९२

११

संस्कृत
विश्व
विद्यालय

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ નામ ૪ : મધ્યકો : ગ્રામી લાઈઓ ૦-૫૦ ૨

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ... ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : શુરુદયાલ મલિલક

તાલિતરમાં બહાર પડેલ

રામતીર્થની રત્નમાલા .. ૦-૩૫

ધ્યાનાબાહુ'નાં કાલકેને દયાલ ખર્ચ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

આરિયાવ

ઉદ્દેશભાષાનામ

વર્ષ ૧૪ [૧૨ જાન્યુઆરી-૧૯૬૨] અંક ૧૧ મો

જન્મ અને મૃત્યુ એક જ સિદ્ધાંતની
બે બાજુઓ છે. તે અલગ નથી. એક જ
વસ્તુના બે દર્શનો છે. પરંતુ આપણા
અજ્ઞાનને કારણે, એકને આપણે આવ-
કારીએ છીએ અને બીજાથી ભડકીએ
છીએ. આ ભૂલ છે. —ગાંધીજી

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુદાનન કરતું માસિક]

• * મીઠું' ને કઠોળ છોડાવવાના પ્રયોગો એ પીઝ સાથીઓ ઉપર પણ સારી પેઠે કરેલા, ને દક્ષિણ આફ્રિકામાં તો તેનાં પરિવૃત્તો સારાં જ આવ્યાં હતાં. વેધક દૃષ્ટિએ જન્મે વસ્તુઓના ત્યાગને વિષે એ મત હોય, પણ સંયમની દૃષ્ટિએ તો જન્મે વસ્તુઓના ત્યાગમાં લાલ જ છે એ વિષે મને શંકા જ નથી. લોગી તેમ જ સંયમીના ખોરાક જુદા, તેના રસ્તા જુદા હોવા જોઈએ. પ્રજ્ઞાચર્યનું પાલન ઇચ્છનારા લોગીનું જીવન માળીને પ્રજ્ઞાચર્યને કઠિન ને કેટલીક વાર લગભગ અશક્ય કરી મૂકે છે.

* પ્રજ્ઞાચર્યનું પાલન કરવાની ઇચ્છા રાખનારને અહીં એક ચેતવણી આપવાની આવશ્યકતા છે. એ કે મેં પ્રજ્ઞાચર્યની સાથે ખોરાક અને ઉપવાસનો નિકટ સંબંધ ખતાવ્યો છે, છતાં આટલું ચોક્કસ છે કે તેનો મુખ્ય આધાર મનની ઉપર છે. મેલું મન ઉપવાસથી હંચતું નથી. મનનો મેલ વિચારથી, ઈશ્વર-ધ્યાનથી, ને ઉવટે ઈશ્વરપ્રસાદથી જ જાય છે.

* જેઓ એમ કહે છે કે સંયમીને ખોરાકની મર્યાદાની કે ઉપવાસની જરૂર નથી તેઓ એટલા જ મૂલાવામા પડેલા છે, જેટલા ખોરાક અને નિરાહારને સર્વસ્વ માનનારા.

* મારો અનુભવ તો મને એમ શીખવે છે કે જેનું મન સંયમ પ્રતિ જઈ રહ્યું છે તેને ખોરાકની મર્યાદા અને નિરાહાર બહુ મદદ કરનારાં છે. તેની મદદ વિના મનની નિર્વિકારતા અસંભવિત જણાય છે.

* ઈન્દ્રિયદમનના હેતુથી થયેલા ઉપવાસની જ વિષયોને રોકવારૂપ અસર થાય. કેટલાક મિત્રોના અનુભવ એવો પણ છે કે ઉપવાસને અંતે વિષયેચ્છા અને સ્વાદો તીવ્ર થાય છે. એટલે કે ઉપવાસ દરમ્યાન વિષય રોકવાની

ને સ્વાદને જીતવાની સતત લાવના હોય તો જ તેનું શુભ ફળ આવે.

* એટલે કે ઉપવાસાદિ સંયમીના માર્ગમાં એક સાધનરૂપે આવશ્યક છે, પણ તે જ બધું નથી. અને એ શરીરના ઉપવાસની સાથે મનનો ઉપવાસ ત હોય તો તે દલમાં પરિવર્તે અને નુકસાનકારક નીવડે.

* મેં હૃદયની કેળવણીને એટલે ચારિત્રી બીજવવાને હ મેંથાં પ્રથમ પદ આપ્યું છે

* પાઠ્યપુસ્તકોની જે જૂમ વખતોવખત સંભળવામાં આવે છે તેની મને કદી ગરજ લાગી નહોતી. જે પુસ્તકો હતા તેમનો પણ બહુ ઉપયોગ કર્યોતું અને થાક નથી. દરેક બાળકને ઘણાં પુસ્તકો આપવાની મેં જરૂર નહોતી જોઈ. વિદ્યાર્થીનું પાઠ્યપુસ્તક શિક્ષક જ હોય એમ મને ગ્રામ્યું છે. બાળકો આખેથી ગ્રહણ કરે છે તેના કરતાં કાનેથી સાંભળેલું જોછા પરિશ્રમથી ને ઘણું વધારે ગ્રહણ કરી શકે છે.

* તે તે વિદ્યાર્થીઓએ પાતપોતાના ધર્મની મૂળતત્ત્વો બહુવા જોઈએ, પાતપોતાનાં ધર્મ-પુસ્તકોનું સામાન્ય જ્ઞાન તેમને હોવું જોઈએ. એમ હું માનું તો તેથી તેમને તેનું જ્ઞાન મળે એવી યથાશક્તિ સગવડ મેં કરી હતી. પણ તેને હું બુદ્ધિની કેળવણીનું અંગ ગણું છું.

* આત્માની કેળવણી એક નોખો જ વિભાગ છે. આત્માનો વિકાસ કરવો એટલે ચારિત્ર બંધવું, ઈશ્વરનું જ્ઞાન મેળવવું, આત્મ-જ્ઞાન મેળવવું. આ જ્ઞાન મેળવવામા પ્રાણકોને મદદ ધણી જ જોઈએ, ને તેના વિનાનું બીજું જ્ઞાન વ્યર્થ છે, હાનિકારક પણ હોય એમ હું માનતા.

* આત્મજ્ઞાન ચોથા આશ્રમમાં મળે એવો વહેમ સાંભળ્યો છે. પણ જેઓ ચોથા આશ્રમ

લગી આ અમૂલ્ય વસ્તુને સુલભતા રાખે છે તેઓ આત્મસાન નેના પામતા, પણ બુદ્ધિયો અને બીજી પલ્લ દયાજનક બન્યપણ પામી પૃથ્વી ઉપર બોજા રૂપે જીવે છે, એવો સાર્વત્રિક અનુભવ જોવામાં આવે છે.

* આદિમક કેળવણી કેમ અપાય? શરીરની કેળવણી શરીરની કસરતથી અપાય, બુદ્ધિની બુદ્ધિની કસરતથી, તેમ આત્માની આત્માની કસરતથી. આત્માની કસરત શિલ્પકળા વર્તનથી જ પામી શકાય.

* એટલે સુવકોની હાજરી હોવા ન હો, તેમ છતાં શિક્ષકે સાવધાન રહેવું જોઈએ. લોકોમાં બેઠેલો શિલ્પક પોતાના વર્તનથી પોતાના શિષ્યોના આત્માને હલાવી શકે છે. હું બહુ બોલું ને માત્ર શિષ્યોને સાચા બનાવવાનો પ્રયત્ન કરું તે ફાલ્ગુન નય. હવે શિક્ષક શિષ્યોને વીરતા નહીં શીખવી શકે બલિયાશરી શિક્ષક શિષ્યોને સંયમ કેમ શીખવે?

* બાગડોને માર ભારીને શીખવવાની સાથે હું હમેશાં રહ્યો છું.

* પોતાનાં ઊંકરને તિજોરીમાં પૂરી રાખવાથી તે શુદ્ધ જ રહે છે અને બહાર કાઢવાથી અશકાય છે એવો કોઈ નિયમ તો નથી જ.

* જ્યાં શિક્ષક શિષ્ય વચ્ચે શુદ્ધ પ્રેમ બંધન નથી, જ્યાં શિક્ષકને પોતાને શિષ્યના રોષનો ખરો આધાર નથી, જ્યાં શિષ્યને શિક્ષક પ્રતિ આદર નથી, ત્યાં ઉપવાસ નિરર્થક છે અને કદાચ હાનિકર પણ થાય.

* રાગદ્વેષાદિથી ભરપૂર માનવી સરગ બલે હોઈ શકે, વાચાતુ સત્ય બલે પામે, પણ તેને શુદ્ધ સત્ય ન જ મળે શુદ્ધ સત્યની શોધ કરવી એટલે રાગદ્વેષાદિ દ્રવ્યની સર્વથા મુક્તિ મેળવવી.

* લાંબા ઉપવાસ કરતારે ગયેલી તાકાત બદ મેળવવાનો કે બહુ ખાવાનો લોભ ન જ રાખવો ઘટે. ઉપવાસ કરવા કરતાં તે ઉત્તરવામાં વધારે સાવધાન રહેવું પડે છે, ને કદાચ

તેમા વધારે સંયમ પણ હોય.

* યુદ્ધમાં બાગ લેવો એ અહિંસાની સાથે ઘડ એસે તેવું નથી એ હું બરાબર જોતો હતો, પણ કર્તવ્યનું જ્ઞાન થવું એ હમેશાં દીવા જેવું રપટ નથી હોતું. સત્યના પૂજારીને ઘણી વેળા ગોથા ખાવા પડે છે.

* અહિંસા બ્યાપક વસ્તુ છે. હિંસાની હોતીની વચ્ચે સપડાયેલા આપણે પામર પ્રાણી બીએ. 'જીવ જીવની ઉપર જીવે છે' એ ખોટું વાક્ય નથી. મનુષ્ય એક ક્ષણ પણ બાદ્ય હિંસા વિના નથી જીવી શકતો. ખાતાં પીતા, બેસતા ઊઠતા, બધી ક્રિયાઓમાં, ઇન્દ્રિય અનિશ્ચયે કંઈક હિંસા તો ક્યાં જ કરે છે. તે હિંસાથી નીકળવાનો તેના મહાપ્રયાસ હોય, તેની ભાવનામાં કેવળ અતુક પા હોય, તે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જુનું પણ નાચ ન મુંઝે અને યથાશક્તિ તેને બચાવવાનો પ્રયાસ કરે, તો તે અહિંસાનો પૂજારી છે. તેની પ્રવૃત્તિમાં નિરંતર સયમની વૃદ્ધિ હોય, તેનામાં નિરંતર કટુણા વધતી હોય. પણ કોઈ દેહધારી બાદ્ય હિંસાથી સર્વથા મુક્ત નહીં થઈ શકે.

* વગી અહિંસાના પડમાં જ અદ્વૈત ભાવના રહેલી છે. અને જો પ્રાણીભાવનો અલોહ હોય તો એકના પાપની અસર બીજાની ઉપર થાય છે, તેથી પણ મનુષ્ય હિંસાથી કેવળ અરપટ નથી રહી શકતો. સમાજમાં રહેલો મનુષ્ય સમાજની હિંસામાં અનિશ્ચયે પણ ભાગીદાર બને છે. જ્યારે જો પ્રજાએ વચ્ચે શુદ્ધ થાય ત્યારે અહિંસાને માનવાર બ્યક્તિનો ધર્મ તે શુદ્ધને અટકાવવાનો છે. તે ધર્મનું જે પાલન ન કરી શકે, જેનામાં વિરોધ કરવાની શક્તિ ન હોય, જેને વિરોધ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત ન થયો હોય, તે યુદ્ધકાર્યમાં ભળે; અને ભગતો છતાં તેમથી પોતાને અને પોતાના દેશને તેમ જ જગતને હિંસારવાની હાદિક દોશિય કરે.

હિન્દીનો રાષ્ટ્રભાષા તરીકે આપણે બંધારણીય વીધાર કયો છતાં શિક્ષણની બોધભાષા તરીકે, સુલકીતત્રની વ્યવહાર ભાષા તરીકે આપણે માર તેર વર્ષ પછી પણ અમલમાં મૂકી શક્યા હતા એની પાછળ એમ કરતાં કંઈ અઠવાળ પડશે, કૈંક શુભાવર્ત્ત પણ એવી શંકા અને દહેશત રહેલી છે પણ જે સત્યનો આશ્રય છે તે એવી શંકા શીદને રાખે? એ તો બોઈને મેળવવાનો મત્ર શંખેલો હોય ને? અને એને મન તો મૂળભૂત ધર્મ અને ગૌરવની રક્ષા એ જ એક વિકલ્પ હોય છે—બીજી કશી ગણતરીમાં તે પડતો નથી.

બાપુની નજર કેટલું દરનું બેઈ શકતી હતી! આઝાદી આવતા એક આઝાદ રાષ્ટ્રને તેની એક સર્વમાન્ય અને દેશન્યાયી ભાષા હોવી જ બેઈએ એ બાપુ આફ્રિકાથી હિન્દમાં આવીને ભારતના સ્વાતંત્ર્ય-આદોલનમાં બેડાયા ત્યારથી બલુતા હતા.

રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર મંડળ તો તેમણે બે કે બહુ વર્ષો પછી સ્થાપ્યું અને તેમાં ય અમુક દુરાચલો બેતાં હિન્દુસ્તાનીના પ્રચાર માટે બીજી સંસ્થાની સ્થાપનાના પ્રેરક અને માર્ગદર્શક બન્યા; પણ વારતવિક રીતે તેમણે પોતાના રાષ્ટ્રભાષા પ્રેમનો પહેલો પરિચય ડે ૧૯૧૮માં ત્યારના વિદેશી હાકેતોને અને તે સાથે સ્વાતંત્ર્ય-આદોલનના નેતાઓને પણ આપ્યો.

પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધનો એ સમય હતો. બાપુએ એ કાળે એક તબક્કે સુદૈનિકાની ભરતીના પ્રચાર માટે પણ સ્વેચ્છાએ કામ કરેલું એ સુવિદિત છે.

૧૯૧૪ના એપ્રિલ માસમાં વાયસરોયે દિલ્હીમાં

સુદ્ધ પરિપક્વ બોલાવી હતી. એમાં સર નાઝરો જેવા ખિતાબધારીઓની વચમાં બાપુ સૌથી જુદા જ તરી આવતાં હતા.

બીનઓને પોતાની આગવી વિચારસરણી જેવું ભાગ્યે જ કંઈ હોય એવી છાપ તેમનાં વક્તવ્યથી પડે. વળી બધી ભાષાબાહુલ્ય શ્રેણી ભાષામાં જ આવે! તો જ ગારો હાકેમ સમજી શકે ને?

પણ જ્યારે ગાંધીજીનો વારો આવ્યો ત્યારે એમનાં નમ્ર છતાં સુચાર્યના રજુકાવાળાં મંતવ્યો હિન્દી ભાષામાં બોલીને જ વ્યક્ત કર્યાં! હિન્દોને હાકેમ હિન્દ પર રાજ કરતો હોય તો તેણે હિન્દની રાષ્ટ્રભાષા બલુવી જ બેઈએ!

દક્ષિણ આફ્રિકાથી બાપુ ભારતમાં આવ્યા અને દેશના રાજકારણમાં એમણે પ્રવેશ પિં તે જીવનના અંત સુધી ચાલુ રહ્યો, જે કાળમાં રાષ્ટ્રભાષાનો સૌથી પ્રથમ બહાર પુરસ્કાર એમણે ૧૯૧૪ની એપ્રિલમાં વાયસરોયે બોલાવેલી સુદ્ધ પરિપક્વમાં કર્યો.

એ ઘટનાને આજે સુન્માલીસ વર્ષ થઈ ગયા, દેશ આઝાદ થયાને એક દાયકો ક્યારનો થઈ ગયો છતાં આપણે હજી કયા ધોરણથી રાષ્ટ્રભાષાનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ અપાય, વહીવટી તંત્રમાં આખા દેશમાં વહીવટી ભાષા તરીકે હિન્દીને દાખલ કરીએ તો શું? શું થઈ જાય, તેનો વિચાર કરીએ છીએ!

વત્યાજી કદી ટૂંકી ગણતરીમાં પડતો નથી, તેને મને મૂળભૂત બાબત જ સર્વ કાર્પ હોય છે તે બાપુએ બતાવી આપ્યું.

સર્વોત્તમ શ્રાવ

સ્વપ્નમાં યિગુને સ્નેહીતા સમાનમ થયો. સ્નેહીએ કહ્યું - સારા સહેલમાં જાગ્યો છો. આદ્ય પદ્ય થઈ યાગ છે. લોકો પાતપાતના પરિચય, પ્રેમી તથા પૂજ્ય ઓપુરુષો માટે મિલ જોગન તૈયાર કર્યો, અને એમને અનુભવની અંતરિયા આપ્યો. કોઈ સરિતા કે સમુદ્ર તટ પર વિધિપૂર્વક એમની સન્નિધિમાં જઈ ક્રિયા કર્યો. તો કોઈ એમના આત્માની શાન્તિ ને પ્રસન્નતા માટે પ્રાર્થના. તુ મારે માટે શું કરીશ?

યિગુએ પ્રેમપૂર્વક પ્રત્યુત્તર આપ્યો. મારું તો સમસ્ત જીવન તમારા આદર્શ થઈ ગયું છે. જ્ઞાતા, અજ્ઞાત, અસિક્ષિત અને જ્ઞાતાદર પ્રાપ્તિના પ્રયત્નને પ્રસન્ન કરવાની કે શાન્તિ પાવવાની એમા અનન્યતા જાગૃત્તા છે. સક્રિય, અજ્ઞાત, અજ્ઞાતને લોકોની સરથા પાળી જગત, મુખ્યદારક સાધના છે. એમને જરૂર છે તેમને કામ આપવાની તમન્ના છે. પરમાત્માના પરમપ્રેમની પ્રતિષ્ઠા તથા પરમાત્માની પૂજા છે. મન અને ઇન્દ્રિયોની આકૃષ્ટિ આપીને પ્રજાચારી પ્રાપ્તિની પ્રયાસ છે. એ જીવન શું તમને શાન્તિ નહિ આપી શકે, પ્રસન્ન નહિ કરી શકે, તથા તમારા શ્રેષ્ઠ આદર્શ નહિ બની શકે?

સ્નેહીએ કહ્યું - ધન્ય છે તારી સમજવાશક્તિ, ને ધન્ય છે તારા સર્વોત્તમ આદર્શ. હું તેથી અનુભવ ને શાન્ત જ છું. પરંતુ પ્રસન્ન થઈને તને મારો પરિચય આપવા જ, તારા સ્વપ્નમાં જાગના ગુણિત જ્ઞાતિથી મેં પ્રવેશ કર્યો છે. હું તો સાચેસાચ નંતુના ને શાન્ત જ છું.

*

અમર ને કુલ

કૃતવાલીના હારમવંતા કૃતને નિહાળીને અમરે વિચાર કર્યો - કેટલું કલાત્મક, હારમવંતું કૃત છે! આ કૃતની હારમને મારા મનમાં બરી લાગે, ને પીળાને સ્વર્ગીય સંગીતનું હાલ લાગે. કવિએ મારી કવિતા કર્યો, ને સ્નેહીએ મને સ્નેહના મધ્યસ્થ બિરહ પાડ્યો. આ પ્રકૃષ્ટ કૃતની પાછળી પર પતિષ્ઠિત થઈ, એના દુઃખ પર રની લાગે, ને એના મધુને મસ્ત બનીને માણી લઉં!

કૃત એના અંતરનો પાર પામીને યોગી બેઠું - અરે કિમુક અમર! તારામાં સમજું છે. સ્નેહ છે, સ્વાદની રુચી છે, ધંધીત છે, તથા સવાહ સાધવાની ઇચ્છા પણ છે. પરંતુ સમર્પણની વૃત્તિ નથી ત્યાં મુખી એ અધુરું અધુરું છે એટલે જ તું અંધાર છે, અધાર છે, અસ્થિર છે. જાણ, હું તને મદદ કરું, ને તારા શ્રેયમાં સહાયક થઈ.

પરંતુ અમરે કૃતને ચૂમી લીધું ને અધુરું લીધું. પરંતુ પોતાનું દિલ ના રીધું. કૃતની વાત પર એણે ધ્યાન જ ના રીધું.

કવિએ એને કવિતામાં સ્થાન આપ્યું; પરંતુ એની અનુભવશક્તિને અમર કરવાનું એને રીક ના લાગ્યું.

*

ગંગાધાનની ભાવના

ગંગાધાનના જ્ઞાન કરનારા કોઈક કિથોરને કોઈએ કહ્યું - ગંગામા તો લોકો પોતાના સ્વપ્ન કે સ્નેહીવદી જ્ઞાન કરે છે. તું પણ તેમજ સ્મરણ કરીને જ્ઞાન કરે છે કે શું?

કિથોરે કહ્યું - ના.

ત્યારે શું તારાં માતાપિતા તથા તારા

મિત્રમંડળવતી? ના, તેમની વતી પણ નહિ.
કિશોરે ઉત્તર આપ્યો.

ત્યારે શું કોઈ દુર્ગતિ પામેલા સંખંધીની
સફળતાના સંકટપથી આ સ્નાન થઈ રહ્યું છે?
ના. એવા કોઈ સંકટપથી પ્રેરાઈને પણ,
મારું સ્નાન નથી થઈ રહ્યું.

તો? શું તે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રયોજન
વિના, કેવળ તારી જ તૃપ્તિ માટે થઈ રહ્યું
છે? એ તો મોટામાં મોટો સ્વાર્થ કહેવાય.

કિશોરે શાંતિથી કહ્યું: જેમના વતી કોઈએ
સ્નાન કરનાર નથી, ને જેમની સફળતા સાડુ
કોઈ પણ પ્રયત્ન કરવા તૈયાર નથી, એમને જો
પહોંચી શકતું હોય, તો મારા સ્નાનનું ક્ષણ
પહોંચે, એ બાવના સાથે હું સ્નાન કરી રહ્યો
હું. એની આગળ બધવા પાછળ બીજું કોઈ
જ પ્રયોજન નથી.

*

ગંગાનું ગુમાન

ગંગાના ગહન પાણીમાં એક દેવદારનું
લાકડું તરી રહ્યું હતું. પર્વતીય લોકોએ એને
તોડીને નવો આકાર આપીને એમાં વહેતું
મૂક્યું હતું. એને એવા માટે કિનારાના
ગામના લોકો ટોળે વળતાં હતાં.

અનેક અવરોધો અને આકૃતને અંતે, એક
ધન્ય દિવસે ને ધન્ય ક્ષણે, એ લાકડું કિનારે
આવી પહોંચ્યું. એનો પરિશ્રમ પૂરો થયો.
એ ભેંધને ગંગા આનંદમાં આવી ગઈ ને
કહેવા લાગી: મારા વિના તારો ઉદ્ધાર આ
બીપણ પીડાયુક્ત પ્રદેશમાંથી બાચે જ કોઈ
કરી શકત. માઈલોના પ્રવાસ પછી મેં તને
સુધિતનો મહાનંદ પૂરો પાડ્યો. એને માટે
તારે મારો અનેકવાર અને અંતઃકરણપૂર્વક
આભાર માનવો જોઈએ.

લાકડાએ સ્મિત સાથે ઉત્તર આપ્યો:
માતા, તારી સહૃદયતા તેમ જ સહાય સાડુ
તારો અવશ્ય આભાર માનું છું. પરંતુ મેં
તને ઉદ્ધાર કરવાનો અવસર આપ્યો એ શું
આશ્ચર્ય છે? એના વિના આનંદની આવી અભિ-
વ્યક્તિ તારાથી બાચે જ થઈ શકી હોત.

ત્યારે ગંગાનું ગુમાન ગળી ગયું.

*

વાણી ને વિચાર

ભારત સેવક સમાજના એક કાર્યકર્તાએ
પ્રાર્થના પછીના પ્રવચનમાં કહેવા માંડ્યું કે
વ્યક્તિ એ સમર્થિતું અંગ છે. વાણી વ્યક્તિ
મળીને એક સમર્થિ બને છે. માટે સમર્થિને
અમૃદ્ધ, સ્થિર ને શક્તિશાળી બનાવવા વ્યક્તિએ
પોતાની જાતને શુદ્ધ, સ્થિર ને શક્તિશાળી
બનાવવી જોઈએ. વ્યક્તિએ પોતાની સુધારણા
કરવી જોઈએ કેમકે જેણે પોતાની જ સુધારણા
કરી નથી તે બીબની શું કરશે?

શ્રોતાજનોને તે દિવસે અપાર આનંદ થયો.
જેવાર દિવસ પછી એ કાર્યકર્તાએ એક
એકાતમેશી મહાપુરુષની મુલાકાત લીધી. તેમની
સાથે કેટલીક વાતચીત કરી પછી તેણે અચા-
નક કહેવા માંડ્યું: તમે અહિં રહીને સમાજની
શી સેવા કરી શકો? અમારી જેમ તમારે
સમાજની વચ્ચે વસવાની ને વિચરવાની જરૂર
છે. તમે સાધના કરો છો, પણ એ તો પોતાના
હિતની સાધના થઈ ને? એમા સમાજનું
હિત શું?

તે મહાપુરુષ તેના તરફ થોડી વાર તો
તાકી રહ્યા. થોડા દિવસ પહેલાનું તેનું પ્રાર્થના-
પ્રવચન તેમણે કોઈક મુલાકાતીની મારફત
સંભળ્યું હતું. તે તેમની નજર આગળ
વરવરવા લાગ્યું.

પ્રકરણ ૧૦—હરદ્વાર

મે દિવસ બદરીપુરીમાં રહીને ત્રીજે દિવસે પ્રજ્ઞાતમા આ પ્રાચીન યાત્રાધામ છોડ્યું માનને આરે આવેલા અતકનદાના પૂત ઉપરથી પાછા વળીને એકાર ભગવાન બરિનાથને પ્રણામ કર્યો ઠેઠાના નુગનાથ અને બદરીનાથની યાત્રા નિર્વિધને સમાપ્ત થઈ આવી હત્ય ધડીએ જીવનમાં વારંવાર આવવાની નથી એવી ગવાનિ પણ થઈ પ્રજ્ઞાતનુ એકાન્ત રમણીય લાગતુ હતું પાંચેક માર્ગલ દસિયુમાં જઈ પડી હાથેક માર્ગન સુધી મેં પૂર્વમાં ભય છે એ જ દિમ્બરિતાએ ધાસપાનો અને કુદ્ર વન્દપતિએ છૂટા રહેા અને લીલા વતો ઝરણાએ અને ધોધવાએ પાત્રીઓનું ‘જમ બદરીનિરાલ ધી’નું અભિવાદન પીઠ પર અનાજની નાની કોથળાઓ લઈને પહોડ અડતા પેટા બકર ના ટોળાએ તેમને સાચવતા પીતળના પ્યાલા જેવા પહોં પહેરેલા કાગા રાખા કૂતરાઓ અને તેમને સાચવતા વણજરાઓ આખે સુતરાઈ ઢોળિના તોગણ પહેરેલા ખચ્ચરો લોખંડી કોરડાના મૂંઝા પૂનો ચાની દુકાનો અને બરચણ ચડીએ રંગણી નોનું મીન અને અલક નદાનો કપનાક સુવાળા નાગરિકો અને ખડતલ પ્રામીલો—એ જ યાત્રામાં મિનુ પુનઃકર્ણ દલે કૂટલને ખલે તમિ પ્રેરતુ હતું ખર્જાશાળા કુખાડાઓ, ચોની ચોરડો, પહોડો પરહેવો, સમગ્ર સ્નાન તકો તરલ તકીકો, નેચપોષ કરતી યાત્રીઓ અને સાધા દીઠા કરતી જીતરાઈઓ—આ બધા પરિશ્રમ સતર્પક રૂપ પ્રાપ્ત થઈ ચૂકેલુ હતું હવે હવે હવે જુને જેલુ લાગતુ હતું સધોસાથ અવા રંગીવ સુખમાંથી ભવિષ્યોકની કલ્પનાથી દીલે મુષ્કે મત્વલેક વિચિન્તિનો ભાવ પ્રથમ અનુભવતા એ શબ્દોનું રહસ્ય સમજતુ હતું

ખપેરે સાડાઅગિયારે પાકુધર પહોંત્યો ચડી અલકનદામાં સ્નાન કરતાં મન ચલુ ત્યાં જવાનો મોઈ રહ્યો તરતો ન મેળે ગામની ચદર અલકનદામાં

વહી જતી હતી તેમાં વચ્ચે પથરાયો મુખને આવડાનો માઈ કરી હતો આવા પથરાયો ઉપર શૌચવિધિ કરીને યાત્રીઓએ ગટરનું ગટરપણું સિદ્ધ કર્યું હતું અતકનદામાં રી એક નાનો કાસ (નકેર) ખેતરને પાસ કાઢેલો ત્યાં જ સ્નાન કર્યું હોત તો સારું ચાત પરતુ મારો સ્નાનનો ઉત્સાહ મને દૂર ને દૂર ખેંચતો ગયા અલકનદાનો પટ ઠોરો અને સૂકો હતો જગ સામે તીરે વડેના હતાં જાંબી અમરદાંઓ જેવી બેખડો ઉપરની નીચે જીતરતો, કુદતો અને ભાન ન રહ્યું કે ઠેઠવી નીચાઈએ કેવી રીતે કું ગેનતુ છુ અને પાંડો એ જ બેખડો ઉપર ચડી સફાઈ કે નહિ કોદેક રૂધાંગનો ત્રાસો ખા વટા ચો પાકુધર દૂર માથા ઉપર મણુ છેવટે ગટરમુખે ગમ્યામાં પહોંચ્યો તો ગટરગમ્યાના તે સમયમાં સ્નાન કરનાથી કોઈ પુરુષ પ્રાપ્ત યાવ એમ લાગતુ નહિ. જેમ તેમ કરી ઉપરના રવચ્છ જળમાં સ્નાન કર્યું પગે જ સમજતુ કે પાછા ઉપર આવવાનો કોઈ રામચાંદ કે પાત્રીમાં નથી સર્વજ પધ્ધતી જાંબી બેખડોના પલિસા હન બીજા બાજુ સર્વજ માથેકા જાંબી પહોડી ખેતરાની દીનાનોની પાંચી હતી મહેનત કરતા એક ઠેડી કેપાર્ક તો તે એક ખેતરમાં જઈને અડકાં હવે સમજતુ કે કું બોતો પડ્યો છુ અટવાયો પહોડી ખેતરાની જૂલડવામાં ભિનો અત નહોતો જૂમો પાંડવાધી મોઈ સામળે તેમ ન હતુ જીતરતી વખતે જે અવરોહણ બાળકીડા જેવુ તુચ્છ ભાસતુ હતું તેનું આરોહણ હવે કટસાખ્ય પગ નહી અસાખ્ય છે એવો પ્રાસકો પડ્યો તબુમાં જુવા પહેલા મુસાફરોને આદો જ અનુભવ થતો હશે વ્યથામાં સપડાયેલા અનિમન્યુએ બાજુ દાચરી ગેલીને બેઈ ભીમકાકાને આત્મદા કરેલો એમ કહેવાદ છે પણ અડી કયો ભીમકાકો આવડાનો હતોઈ પ કુકેશરના પડેતો દૂરની રણિયમજુ અને બીરરી હાકર ભાસતા લામ્યા કું રખડી પડ્યો છુ અને થરમાત્મા સિવાય હવે કોઈ તારણ

હતી એવી માત્રી પ્રતીતિ થઈ. ઘોડી વાર કિંઈતેજ-
 વિદ્યુત્ત જની મુન્નમસકની જેન લેતો રહ્યો. પછી
 દ્યુત્ત કે ખેતરના આકાશની જેમ નિશ્ચિન ઝેલા
 દેવતા કરતાં હાથપગ દલાવવા સારા. અજેજમાં
 દેવતા છે કે પોતાની જાનને સહાયતા કરે તેને
 'નન્નમસા' સહાયતા મળે. યાને કૃતે યદિ ન
 નિધ્યતિ દોડવ દોષઃ ? (મહેનત કર્યા પછી ફળ ન
 મળે તે આપણે યાંક નથી) એટલે ગમે તે
 દિશામાં પણ હાથપગ તે આધુ રાખવા જુ ભેઈએ.
 'જન્નમસા' મારવા નથી બેઠો પણ તારવા બેઠો છે.
 કૃત્તુદ્ધ અર્થભૂતાનામ્ । (પરમાત્મા બધાનો હેતુભિન્ન
 છે), એટલે હાથ આવી તે દિવાલોના પથરા પકડીને
 'મિ નન્નમ્' યાદ કરું. દિવાલો બાજુની નથી હોતી
 પણ મોટા પાણીઓ મોઢીની જ રથી દોષ છે. આમ
 મહેનતા, પડતો, આખડતો, બેઠો થતો અતે યાત્રા-
 માઈને બાંધીને આપેલા સંયોગ્ય ખેતરમાં પડેલો.
 યાત્રામાઈની મળેલી ભીંત માથેમાં તો પથારે ઉઘી
 હતી, એટલે તે ચડતાની આશા નહોતી, પણ મોઢક
 માંથી આવી પડેલયાની તો આશા હતી જ ને ?
 બેઠેલે બેઠેલો વાને યાત્રામાઈ નિજની નીકળ્યો.
 પણ હવે દિશાત આવી મઈ હતી. સાંજ સુધીમાં તો
 માઈની મળશે જ ને ? આમ ગડમથલ ચાડતી હતી
 ત્યાં યાત્રામાઈ જ મોઢકયા હોય એમ એક પાત્રી
 નીકળ્યા. 'મ' મારી કુકુડા વધુની અને સહાયતા
 માટે વિનવતી કરી. પરંતુ ભીંત એટલી ઉઘી હતી
 કે માંડ તેમના બેઠી થકે તેમ ન હતું. આગળ
 પાછળના માઈને તપાસી તેમણે એક રથળે નીચી
 કીડાત કાઢી કાઢી મને જ્યાં આવવા કહ્યું. પછી
 'મ' હાથ કાઢ્યા કર્યો અને એક જ આંચકે તેમણે
 માઈ વળવડાર કાપાને અદ્ધર લેળીને માઈ ઉપર
 મૂકી દીધી. મારા આ 'તારણહાર'નું નામ પૂછતાં
 વાતમાં પડ્યું કે તેઓ ભેધપુરના ગિરધરલાલ પુરોહિત
 હતા. શરીરે પાંચ હાથ પૂરા અને અડમરત હતા.
 તેમણે અતિથય સૌજન્યથી વાતો કરી અને આ
 બનાવને ગ્રામ રાખવાની પણ ખાતરી આપી દીધી.
 તેમને યાં ખબર કે મારા પરાક્રમનો ભોગે હું જ

ફાંડવાનો હોય છે ? ગમે તેમ હોય, મારી 'લાગુ' રાખો
 ગિરિધારી'ની પ્રાર્થના ફળી. ભેધ પુવાળા ગિરિધારી-
 લાલાએ મારી લાગુ રાખી ખરી.

વળતી પ્રમાણે પાંડેશ્વરથી નીકળી વિષ્ણુપ્રયાગનો
 સંગમ જોળાયો. અહીં એક કંડીવાળા પહાડીએ
 સડકનો લાંબો કાતરિયા માર્ગ હોડીને પ્રાચીન કાળનો
 અણ્ણક, અનાવર લાગતો રસ્તો ખતાવ્યો. તે માર્ગમાં
 લાંબી અને મોટી શિલાઓને પગથિયાંની જેમ આડી
 ગોઠવીને પગથિયાં બનાવ્યાં હતાં. જૂના યુગના
 પ્રમાણમાં આ માર્ગ ખૂબ પડેલો અને સારો ગણાય.
 વચ્ચે મોટા ખડકોની શિલામય ભૂમિ આવતી ત્યાં
 ઘસારાન હોવાથી યાત્રામાઈનાં ચિહ્ન કે નાનાં ન હતાં.
 આ પંથ ચતાબદ્ધજૂતા કે સહસ્રાબદ્ધજૂતા હશે. વિષ્ણુ-
 પ્રયાગનો સંગમ ડાહીને બંધીનહતું ચડાણ ચડતાં
 જમણે હારો આ રાહ આરો છે. તે એટલો ટૂંકો
 હતો કે જોતરતી વેળાએ પોશ્વી કલાક થયેથી તેમ ચડતી
 વખતે પણ પોશ્વી કલાક જ ચઢી અને કંડીવાળાઓની
 ઝડપી આગ પડેલાં હું જેટલીમઠ ગામમાં દાખલ
 થઈ ગયો.

જોડીમઠમાં દર્શનગોળન પતાવીને જોપડ્યો. યોગ
 ધમ્યે એક ચાની દુકાનમાં અન્ન યાત્રીઓ પડ્યા
 હતા ત્યાં બઈ વિશ્રામ કર્યો, બપોરે હમેશાં મને
 ઊંઘ આવી જતી અને એકાદ કલાકના વિશ્રામથી
 ધણો થાક જોતરતો. પણ અહીં બીજા યાત્રીઓની
 ગંભીર ચર્ચોથી સૂતા પાડ્યો નહિ. માળવાના કેટલાક
 મામીણોના સંઘ બદરીનાથ જતાં અહીં જોતરેલો.
 દરેક અહીંમાં સંઘવાનાં વાસણો મળે છે જેમ તેવા-
 બાણવાળાં તેમણે પોતાની સાથે આણેલાં ભારે
 પીતળનાં વાસણો અહીં અનામંત યાપ્યુ તરીકે
 ચૂકેલાં. પાછા વળતાં કુકુબો ચાલવામાં આગળ
 પાછળ ધર્મ ગયાં સંઘના એ ત્રણ કુકુબોએ પોતાનાં
 વાસણો સાથે જ કાચળામાં બાંધીને સાચવવા આપેલાં.
 હવે પ્રથમ એ જોતો થયો હતો કે જે કુકુબો આગળ
 ચલાં હોય કે પાછળ રહ્યાં હોય તેમનાં વાસણો પન્ન
 હોડાવી લેવાં કે કેમ. પોતાનાં જ વાસણો લે અને
 અન્ન બાતીદાર કુકુબો ભયેસે આગળ નીકળી ગયાં

દોષ તો તેમના વાસણો કાચના અહીં જ રહી
 નવ્યાં એને તે પગ નેવા તો એકંએ પરગુજા
 કુટુંબના વાસણો ધર્મ કે તે આખો કાચો ઉપાસવો
 પડે તથા તેનું બાકુ ચૂકવડું પડે. આ જાકુ દોઢ
 રૂપિયા થતુ હતુ. પણ એ દોઢ રૂપિયા પગીથી
 વચ્ચ ન થઈ શકે તો એ કુટુંબો પોતાના ગામના
 પગ ન હતા પરગુ આજુગાજુના હતા જે લોકોએ
 પાનાના સો બસો રૂપિયા માગ્યા હોય બગચા હતો
 તેમને માટે આ દો. રૂપિયાએ મદાન કાપડો શેતો
 કપો હતો દો. રૂપિયાનું નુકસાન કેમ પડેરાયક
 અને ન હોવારે તો તેમનો કપો પગ કેમ વેઠાયક
 અરધા કલાકી મધ્યમજનને બને પગ કોઈને સળ
 ધજીતી ન હતી મેં જોયું કે આ લોકો અને ઊંચર
 દેવાના નથી દો. રૂપિયાની આર્થિક અપ્રત્યક્ષ
 બધાના છાં જોયા થઈ નાળવે હાથા હતા એટલે
 મારે જાનું દોષ તો વચ્ચે પગ જ રજુ-માર
 સ્વાસ્થ્યને માટે જ આથી મેં તેમને ઉપાય સૂચ્યો
 કે બધાનો સામાન ધર્મ તો બચ્ચ કુટુંબો સગા
 થતા હોઈને સગાના વાસણો બૂધથી કે બરોસે
 અહીં જ પકડા રહે તે શીમનું નથી. તમારે તેમના
 વતી બાકુ બરગુ પડે પગ બદલાયા અનેક મળી
 કીમતના વાસણો તમારા જ કનજમા રહેશે મેર
 જઈને વાસણો ધર્મ જવા સુદેશો મોકલજો સગાને
 નુકસાન થાય તેના કરતા અવારે થોડા નધુ પેસા
 ખરચીને પાછળથી તે વધારસરે વચ્ચ કરી લેવા
 એમા જ હતાપગુ ગણાય તેના માળથી કુકળને
 મારી સલાહ મળી. ભવદારકોટ મળ્યાતો તોફાને
 જા થઈટ ગણાતો માજુલ સલાહ આપવાની હિમત
 કરે, તેની ઘવડ બાનપૂર્વક સળગાય તેનો સ્વીકાર
 થાય અને નવા મુરકેલીનો તોડ કાઢવા માટે આમાર
 પગ મનાય એ બંધુ મારે માટે નડુ હતુ છવનજ
 એ આજકાં હતુ

નિરક્ત લાકે રેશે એવુહોડપિ કુમારતે.

(બીજક ગામમા એરડો મંત્રા)

પગી તો રાસચુ મળ્યાની પડેચ વળાણુ કામ

પગુ મારા જેવા 'પડે લિખે આદમી'ને બાગે બામ્બુ.
 દુકાનદારે સામાન ચૂલધણીતિ પાઠો આપ્યાની પાસનીમા
 મારી સમી તરીકે સડી માગી તે પગુ મેં આપી.
 આમ ધણી વાર સુધી લખાયેનું 'શાક-વાસ-
 નિમેચન' પ્રકરનું પૂરું થયુ

બીજી સવારે કુમારગોળીથી ઉપાસી તે બપોરે
 સાડાનારે પીપળકોટિ પડોન્ચો આ રથને હિમાલયની
 તીન ઘાનગના બોઝી યક્રિને જરા અધ્યતા વરતાય
 છે જીવ્ય પ્રદેસમા શ્રેયતા કોઈ કેઈ દસો પગુ
 દેખાન છે પીપળકોટિ નામ જ પીપળ વસતુ સૂચક
 છે લાકે ગામથી એકાદ માર્ગલ દૂર અતિ રમણીય
 સમયગ રથાન હતુ ત્યાં બેઠો નીચેથી અત્રકન હાનો
 મુખપાટ સનળાતો હતો વેરે દૂર જતા નગાકે લઈને
 તે અદસ્ય થતી હતી સામે કિનારે તુમનાઘથી
 પીપળકોટિ આવડી વાત માગે તી હરી હતી તુમનાથનો
 હાથ શીનગા જાતેનું આરોહાત્મક મુરોથી ખીજીને
 બરગુ જે પાકારાજા પગી સામેના પદારની
 ઝાડીમાંથી બોનું હતુ ત્રણે માર્ગનું દૂર દેખાતી
 પગુ સામેના જ પદાર ઉપર ચાતતી વાત્રીઓથી
 બરેડી મેહરખસો રમકડા જેવી લાગતી હતી માગે
 થોડાનાળ જેવા કોનાથી સામેનો પડત નચક કોવા
 જતા બસો ત્રણ માર્ગનું દૂર હતો ઘાત રથગાગમા
 તેનો વાનિક અવાજ ધીમે ધીમે સભળાતો હતો
 સખાના સોનેરી તાકમા મરુડો હતુ આકાશમાં
 શીનગ દવા વાત્રાખર્ગનો પદાર પૂર્વપશ્ચિમ વિસ્તરેતો
 હોવાથી આયમતા સરજતુ તેજ તેના રોજાવને,
 ગામમાંઓને બેતરેને બોનેરી રંગે રાચતુ હતુ
 હિમાલયના ઘણતિમિરમા હિન્દો નિનાબ્યા પગી
 નયમ જ આવો સોનેરી આહવાદક મુર્તપ્રકાશ પ્રાપ
 થતો હતો દૂર ઉપરમા આવેલા કાળા પર્વતો,
 તેમની વચ્ચે પાલાની જેમ આવેનું કાણુ આકાશ,
 અને પીપળકોટિનો પ્રસન્ન મુર્તપ્રકાશ રરરરના
 વિરોધને વધારે તે વધારે ઉજાન આપતા હતા.

સવારે પીપળકોટિથી સાડા ૭ વાગે મેહરખસ
 મળી શાળે સાડા ૭ વાગે તેણે શીનગરની કાંતી
 કમનીસાગની ધર્મશાળામા બિતાવો. અત્રકન હાન

જળમાં હાથપગમે ખૂબ ધોયાં. અહીં ગરમી એટલી હતી કે રાતે પરસેવા થતો હતો. સવારે સાડાત્રણ વાગે બેઠીને સતત વહેતા ચોટા નળ નીચે ખૂબ નિરાતે સ્નાન કર્યું. સાડાપાંચે બસ બેપડી. ચાત્રીઓએ માર્ગમાં આવતા નંદપ્રવાહ અને કણુપ્રવાહના સંગમે બસમાથી જ બતાવ્યા. આ બે તીર્થો રવી ગયાં અને તેનો વસતવસો પશુ રહી ગયો. રુદ્રપ્રવાહ અને દેવપ્રવાહ ધર્ષ બગેરે બાર વાગે હધીરે આવતાં દૂરથી ગંગાને સામે તીરે સ્વર્ગાશ્રમ, ગીતામથન,

પરમાર્થનિકેતન વગેરે રચાતો દેખાતાં લાગ્યાં. હીંચીશ્યી થોડી વારમાં બીજી બસમાં બેએક વાગે હરદાર પહોંચ્યા અને ગુજરાતભવનમાં જિતારો કર્યો. સાંજે બ્રહ્મકુંડ ઉપર ગંગામૈયાની આરતીનું દર્શન કર્યું. ગંગામૈયાની અંતિમ પૂજારૂપે કૂલનો મોથ પડિયો લઈ કપૂરનાં દીપ સાથે ગિજળતા નીરમા તે વહેવરાવ્યો. નાચતો કૂદતો, ટમટમતો દીપક દૂર દોડતો ગયો. એ જાણ એ જાણ અથોષ ! [ક્રમશઃ]

પ્રેમ અને દ્વેષ

પેરિકિંવઝ મીસ દેશમા મહાન મુત્સદ્દી અને મહા પડિત તરીકે પંકાયો છે.

તેણે એથેન્સ નગરને કળા અને સાહિત્યનું ધામ બનાવ્યું હતું. એ કાળે એથેન્સમાં તેણે જે જન્મ ધર્મારતો બધાવી હતી તે સર્વ ઠેકાણે વખણાતી હતી.

પેરિકિંવઝ નિદાન હતો, પશુ અભિજ્ઞાની કે ઉદ્ધત ન હતો. ખારે નમ્ર અને ડાઘો હતો.

એક વાર એક બદમાશ માણસ તેને બરમખરે ગાળો દેવા લાગ્યો. પેરિકિંવઝ તો તેની ગાળોને ફૂલની માફક હસતે મોઝે ઝીંતો થઈ તરફ જઈ રહી હતો.

પેલા માણસે તો ઘેર પહોંચતા સુધી આખે રસ્તે ગાળોનો વરસાદ જ વરસાવ્યો. તેમ છતાં ભયારે પેરિકિંવઝ ગુસ્સે ન થયો ત્યારે તે યાકનો અને પાછો વળ્યો.

તેને પાછો ફરતો જોઈ પેરિકિંવઝ બોલ્યો : “જાઈ! આ રસ્તે તમે આજે પહેલી જ વાર આવ્યા છો. વળી રાત અધારી છે નેથી જૂના પડવાનો કે કપાક ખાડામાં પડી પડી જવાનો કાર છે. મારે જિભા રહો, મારો નોકર મશાલ લઈ આપને આપના ઘર તુરંત મૂકી જાય.”

એક તો પેરિકિંવઝને ડાઈ પશુ ઉપાયે ગુસ્સે ન કરી શક્યો તેથી વીસે મોઝે ઘર તરફ પાછો ફરતો હતો ત્યાં લાવ કોખડ પર પ્રહાર જેવા આ પથેપકારથી બિચારો બદમાશ ડહાઈ ગયો! દીસો તથા આદર્શચિત્ત ઈઈ મશાલગીની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

પશુ મશાલને અજ્ઞપણે માલતા તેના અંતરના અધારો ઉમેચાઈ ગયા. તેના હીલમાં દીવો પ્રગટ્યો. નવીન પ્રકાશ નાખ્યો. અથે રસ્તેથી પાછો વળી તે પેરિકિંવઝ પાસે આવ્યો. મહ મહ ધર્ષ તેમના પગમાં પડ્યો. ફૂસકા ખાતા ખાતાં ટૂટક ટૂટક અનાજે કહેવા લાગ્યો : “સાહેબ, આપ જેવા સંનને મેં ન કોળખ્યા, ખૂબ દુઃખ્યા. મારો મુનો માફ કરો.”

એને પ્રેમપૂર્વક બેઠે કરતાં પેરિકિંવઝ બોલ્યો : “જાઈ, તેં મને ગાળો દીધી તે-સારું થયું. તારા મનમાં જે મેલ હતો તે નીકળી ગયો. હવે જો તારું મન કેટલું હળવું અને નિતર્યો પાણી જેવું નિર્મળ ધર્ષ ગયું છે. હવે તેને સાચનું હેલ.”

ખાપેડો બદમાશ શું બોલે! તેને જીવનમાં પ્રથમવાર આવો પરાજયનો નવો બોધપાઠ મળ્યો હતો!

વરિમાઈ પટેલ

બાઈ નટેશન ગાંધીજીના મિત્ર હતા. ૧૯૧૫માં દક્ષિણ આફ્રિકાથી હિંદ આવી ગાંધીજી મદ્રાસ એમને મળવા ગયા હતા. થાણુ એટલી સ્ટ્રીટમાં નટેશન રહેતા હતા. બાણુ સાથે એક હરિજન છોકરા હતા. એનું નામ નાર્થકર. નટેશનના માતૃશ્રી રૂદિસુશન હતા. હરિજનો સાથે આમકહેટ રાખતા. નાર્થકરને ઘરમાં બાણુ લાખ્યા કે ખજાનજાદ થયો નટેશન અસ્પૃશ્યતાની વિરુદ્ધ હતા. બે વર્ષ પહેલા સમેલનના પ્રમુખ તરીકે એનો સખત વિરોધ કરેલો. બાણુ આ લાજીતા હતા. એટલે જ કદાચ આ હરિજન છોકરાને એમના ઘરમાં લાવતા અચકચા ન હતા.

પરંતુ બાઈ નટેશન તો અગ્રાયા. એમના પૂલમ માતૃશ્રીની લાગણીનું શું? ગાંધીજી તમજી ગયા પરંતુ તેઓ પણ શું કરે? બિચારામાં પડ્યા. હરિજન છોકરાને તો કેમ દૂર કરાય? નટેશનના માતૃશ્રીને ક્યા સુધી દુલવવા!

ધિરે મદદ કરી

નાર્થકર માટે પડ્યો. ગાંધીજી તો એ છોકરાની સારવારમાં જ રોકાતા ગયા. વારવાર એની પથારી પાસે બાથ, ત્યા બેસે. હરિજન છોકરાની પ્રેમથી સેવા કરે. બધી જ કાળજી રાખે.

ગાંધીજી જેવા મહાન નેતા એક હરિજન છોકરાની આટલી કાળજી ભરી સેવા કરી રહ્યા

છે એ દ્રશ્ય જ નટેશનના માતૃશ્રી માટે પાવન-કારી નીવડ્યું. નટેશનના માતૃશ્રીને હરિજન છોકરાને આપનારે એ માટે ગાંધીજીએ કશી દલીલ કરવી જ ન પડી. આ શાંત પ્રેમાળ સેવા કાર્યને ઉડિ પ્રભાવ પડ્યો. નટેશનના માતૃશ્રીના અંતરમાં કંઈક અજવાળું પડવા માંડ્યું. એમની અકળામણ શમવા લાગી. મુઝવણ ઘટવા માડી સમાધાનવૃત્તિ ડેંગવાની મંઈ.

બાણુ આ બધું ધ્યાનપૂર્વક નોંધ રહ્યા હતા.

બાણુનું કામ પૂરું થતાં મદ્રાસ છોડી ચાલ્યા ગયા નટેશન સાથે પત્રવ્યવહાર તો થતો જ રહ્યો એક પત્રમાં લખ્યું:—

“તમે તો સમજી શક્યા હોયો કે તમારા ધર્મનિક માતૃશ્રી હરિજન નાર્થકર સાથે કેવો ઉમતા વ્યવહાર રાખતાં થઈ ગયાં હતાં. માતૃશ્રીને સમજાવી લેવાની તમારી શક્તિમાં તમારી શક્તિ વિશે તમે તો સાચાંક હતા. આપણે બધા જ મુષારફો આવા જ જમમર્મ રડીએ છીએ આપણા ઘરથી શરૂઆત કરતા જ નથી અને પછી બાજી કાચમાંથી આલી અંધ છે.”

બાણુ આવા હતા, એમના વિચારોને એમને પુરો આમકહ હતો છતાં બીજાને જીતી લેવાની એમની કેવી અનોખી રીત. પ્રેમ અને સેવા એમના જીવનમાં જોતજોત થયા હતા એ જ એમને બધે જ જીતાડતા.

—આશામ નહિ પણ પ્રણ અને સખત નહિ પણ મુશ્કેલી જ ઉત્તમ માન્યોને થઈ છે.

—કોઈ માણસને બ્યારે કબર ફિટવું આવતા માને છે ત્યારે તે એને સર્વ સાધનોવાળી યાત્રામાં

નહિ પણ તંબીની પાછાગાયાં મોકલે છે.

(‘જાગ્યના અણાઓ’માંથી)

સંસારી લોકો ઈશ્વરપરાયણ માણ-
સોની કેટલી નિંદા કરે છે? હાથી
ત્યારે જોતો હોય છે ત્યારે કૂતરાં તથા
ખીજાં જાનવરો કેવી ક્રિડારી કરી મૂકે
છે? પણ હાથી તો પાછું સરખું થે
જેતો નથી. ઈશ્વર પ્રાણીમાત્રમાં રહેલો
છે, છતાં સારા માણસોની સાથે જ
પરિચય રાખવો જોઈએ. નહારા લોક
સાથે બહુ સાવધાનતાપૂર્વક રહેવું
જોઈએ વાઘની અંદર પણ નારાયણ
તો છે જ; પણ તેથી કાંઈ તેને આલિંગન
દેવાય? કોઈ કહેશે કે વાઘમા પણ
નારાયણ છે તો પછી શા માટે તેને
જોઈને નાસી જવું? તેનો જવાબ એ
છે કે જ્યોત્સના આપણને દૂર નાસી જવાનું
કહે છે તેઓમા પણ નારાયણ છે; તો
પછી તેમની વાત કેમ ન સાંભળવી?
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આપો નારાયણ જળમાં
નારાયણ છે. પણ એક જળ દેવસેવામાં
વપરાય છે, ખીજું જળ વાસણ માંજવા-
માં કે કપડાં ધોવામાં જ વપરાય છે, પણ
પીવામાં કે દેવસેવામાં વપરાતું નથી.
તેમ સાધુ-અસાધુ, ભક્ત-અભક્તિવિમુખ
સર્વના હૃદયમાં નારાયણનો સામાન્ય
વાસ તો છે જ. પણ તેથી કાંઈ અસાધુ

અને ભક્તિવિમુખ દુષ્ટ લોકોની સાથે
વ્યવહાર રખાય નહિ. તેમની માથે ગાદ
સંબંધ બધાય નહિ. કોઈની સાથે
સહજ વાતચીત કરી શકાય તો કોઈની
સાથે તે પણ કરી શકાય નહિ. એવા
લોકોની પાસે ન રહેતાં દૂર રહેવું સારું
સંસારમાં રહેવું હોય તો તમારા લોકોથી
આપણે પોતાનો ખ્યાલ કરવા માટે
એક પ્રકારના તમોગુણનો દેખાવ
કરવાની જરૂર છે. પણ કાંઈ આપણું
અનિષ્ટ તાકે તેથી આપણે પણ તેનું
અનિષ્ટ તાકવું એમ ન થવું જોઈએ.

૪

ઈશ્વરની મૃદિમાં નાના પ્રકારનાં
છવજંતુ, આડ વેલા વગેરે છે. કેટલાકને
અમૃત જેવા મીઠાં ફળ આવે છે અને
કેટલાકના ફળ કડવાં ઝેર જેવાં હોય છે.
એવી રીતે માણસમાં પણ કેટલાક સારા
તો કેટલાક નહારા હોય છે, સાધુ પણ
હોય છે અને દુષ્ટ પણ હોય છે સંસારમાં
બદ્ધ છવો પણ છે અને બકતો પણ છે.

*

છવ ચાર પ્રકારના હોય છે—બદ્ધ-
છવ, મુમુક્ષુછવ, મુક્તછવ અને નિત્ય-
છવ. નિત્યછવ ઓટલે નારદ અને

એમના જેવા કે જેઓ સંસારમાં માત્ર મનુષ્યજાતિના કલ્યાણને માટે જ રહે છે— તેમને ઉપદેશ આપવા માટે જ રહે છે, તેઓ નિત્યજીવ છે.

જેઓ વિષયસુખમાં રચાપચ્યા રહે છે અને પ્રભુને ભૂલી જાય છે, તથા ભૂલે-ચૂકે પણ ઈશ્વરનું સ્મરણ કરતા નથી તેઓ બદ્ધ જીવ છે. જેઓ મુક્ત થવાની ઇચ્છા રાખે છે તેઓ મુમુક્ષુ કહેવાય છે; પણ તેઓમાંથી કોઈ મુક્તિ મેળવી શકે છે અને કોઈ નથી મેળવી શકતા.

જેઓ સંસારને વિષે કામિની અને ક્રોધનથી લોભાતા નથી, એવા સાધુ મહાત્માઓ મુક્ત જીવ કહેવાય છે. તેમના મનમાં કદી વિષયવામના જાગૃત થઈ શકતી જ નથી; અને તેઓ હંમેશાં ઈશ્વરના ચરણકમળનું જ ધ્યાન કરે છે.

બદ્ધજીવો સંસારમાં કામિની અને ક્રોધનથી લોભાઈને બંધાયેલાં જાય છે. હાથેપગે સર્વાંગે બંધાયેલાં જકડાઈ જાય છે. પણ તેમને ખબર નથી કે વિષય-સુખમાં રચાપચ્યા રહેવાથી આત્માનું મૃત્યુ થાય છે. બદ્ધજીવ ત્યારે મરવા પડે છે ત્યારે તેની સ્ત્રી કહે છે: “તમે તો જાઓ છો પણ મારે માટે શું કરતા જાઓ છો?” તેની આગળ પરમાત્માની કે, પ્રરોડાકની તો તે વાત જ નથી

કરતી. મરનારને પણ એટલું દઢ માયા-બંધન હોય છે કે દીવો બડ બડ બળતો જોઈને તે કહે છે: “અરે સાંભળે છે કે? દીવેલ જાળી નય છે તે જોતી નથી? બેને બદલે એક દીવો રાખ.” એમ કહીને તે પ્રાણ મૂકે છે. બદ્ધજીવને કદી ઈશ્વરનું સ્મરણ થતું નથી. જે બીજું કામકાજ ન હોય તો વૃથા ગપાટા જ હાકે છે અથવા તો નિરુપયોગી કામ કરે છે. પૂછીએ તો કહે છે કે બેઠાં બેઠાં અમારો વખત શી રીતે જાય? માટે જરા ગંભીરે અથવા પાસે રમીએ છીએ!

(મુક્તિનો) અવશ્ય ઉપાય તો હોવો જ જોઈએ. વારંવાર સાધુસમાગમ કરવો જોઈએ; અને વખતોવખત એકાંતમાં જઈને ઈશ્વરનું ધ્યાન કરવું જોઈએ; તથા સત-અસતનો વિચાર કરવો જોઈએ. ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે “મને ભક્તિ અને શ્રદ્ધા આપો.” શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ એટલે કામ થઈ ગયું. શ્રદ્ધા કરતાં કશું પણ વધારે શ્રેષ્ઠ નથી. શ્રદ્ધાનું કેટલું બળ છે તે જાણે છે? પ્રાચીન કથા છે કે રામ-ચંદ્રજી જે પૂર્ણાવલ નારાયણ હતા, તેમને લંકા જવા માટે સમુદ્ર ઉપર પૂલ બાંધવો પડ્યો હતો. પણ હતુમાનને

રામનામ પર અડગ વિશ્વાસ હતો તેથી રામનામ લઈને એક છલંગ મારીને પેલી પાર જઈ પડ્યા. તેમને પૂલની જરૂર ન પડી. ખુદ રામ કરતાં પણ રામના નામમાં વધારે બળ છે. જેને કૃશ્વર ઉપર વિશ્વાસ છે તેણે જો મહા-પાતક કર્યા હોય—ગોહત્યા, બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા કરી હોય—તો પણ બગવાન ઉપરના વિશ્વાસના બળથી તેનો ઉદ્ધાર થઈ શકે છે, એણે માત્ર એટલું જ કહેવું જોઈએ કે “આજથી એવું કામ નહિ કરું.” એમ કહીને તેનું પવિત્ર નામ

લેવા માટે તો પછી તેને માટે કશો ભય નથી..

મકતનું હૃદય પરમાત્માનું નિવાસ-સ્થાન છે. તે સર્વ જનમાત્રમાં સામાન્ય રૂપે, (શાંતિ વાયુની પેઠે) વસે છે ખરા, પણ ભક્તના હૃદયમાં તે વિશેષ રૂપે (વહેતા શાંતિપ્રદ વાયુની પેઠે) હોય છે. જેમ કેઈ જમીનદાર તેની જમીનદારીનાં તમામ સ્થાનમાં રહી શકે તેમ હોવા છતાં પણ અમુક દિવાનખાનામાં તે ઘણા સમય ગાળે છે તેમ ભક્તનું હૃદય એ બગવાનનું દિવાનખાનું છે.

એકાંત, એકાગ્રતા અને અનન્યતા

ઈ. સ. ૧૫૦૮થી ૧૫૧૨ના સૌની વાત છે.

ઈટાલીના પ્રખ્યાત મિત્રકાર અને શિલ્પી માઈકેલ એન્જેલોએ સિસ્ટાઈનના દેવળની છતને સુશોભિત બનાવવાનું કામ લાવ્યા લીધું હતું આ કામ દેખાંત પાર ઉતારવા તેને સગાવડાવા કે મોઢાને મળ્યા ન મળવાનો આકરો નિયમ રહેો હતો.

એસિસ્ટાઈનના તેનો દિલોખન મિત્ર હતો એન્જેલોના આવા વિચિત્ર નિવસથી તને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તેણે પૂછ્યું : “માઈકેલ તને આ તે શું ભૂત વળખ્યું છે કે તું સમારેલીઓને પણ મળતા નથી અને આનું એકાંત જીવન કેમ ગાળે છે ?”

જવાબમાં એન્જેલોએ મોઢી ધર્મ કહ્યું : “મિત્ર! કળા કે અસાધારણતા એ એક દેવી પત્ની જેવી છે. એકધારો અને સતત પ્રેમ તેને ન મળે તો તે રિસાઈ બન્ય છે.”

થોડુંક અટકી મૂળ વાતને સ્પષ્ટ કરવા કહેવા લાગ્યો. “એકાગ્રતા વિના કૃતિવામાં મોઢું પૂરું સાધવા યઈ શકતી નથી. વળી મોઢું પણ ખેંચ્યા સફળ થવું દોષ કે પછી મોઢું મદાન કાર્ય કરવું હોય તો માણસે પોતાની સર્વશક્તિઓ વડે એકાગ્રતાપૂર્વક અને અનન્યતાપૂર્વક કામ કરવું જોઈએ.”

“સર્વ પ્રકારની મદદતા, કીર્તિ કે સફળતાનું સ્વપ્ન જ એ છે કે પોતાની બધી શક્તિઓને એક જ બાજત પર એકાગ્ર કરવી તથા તેના ઉપર જ કામે લગાડવી. વળી બીજા માણસોને મોઢા કામે જોડવી દઈ સુધી તેણે પોતાના ખેંચ સિવાયની બધી બાજતો વિશે ભેજાવા બનવું.”

મિત્ર તો આ સામગ્રી એ મદાન કળાકારના ઝુબ સામે ટગર ટગર જોઈ જ રહ્યો!

—કવિશાઈ ડા. ૧૨૭

નજરથી બાપાનીઓ કુલને ચાહે છે, એ જ નજરથી તેઓ બાળકોને ચાહે છે. બાળકને ચાહેવામાં કૃત્રિમ મોહ નથી હોતો. આપણે એમને કુલની જેમ નિઃસ્વાર્થ નિરાસક્ત બાવે ચાહી શકીએ છીએ.

કાલ સવારે જ દેશની (બારતવર્ષની) ટપાલ ઉપડશે. અને એમ પછી ટોકિયો છેડીયું. એક વાત તમે ધ્યાનમાં રાખજો. હું જેમ જેમ ભેળે છું તેમ તેમ લખતો ચાલું છું. એ માત્ર નૂતન દેશના ઇતિહાસને બહુવા પૂરતી મારી આખ પૂરી છે. પણ આમાંથી તમે તમારું પ્રમાણ આપું રાખશો તો 'વસ્તુતંત્રના'ની દૃષ્ટિએ નિરાશ પછી થશો. મારા આ પત્રો બાપાનના ભૌગોલિક વૃતાન્તરૂપ સ્થાન પણ ન હો એટલે કે પાશ્વ સમાિતમાં એ ચૂંટાય નહિ એ હું બરાબર બાલું છું. બાપાન સંબંધે હું જે કંઈ પ્રકાશ પાડું, એમાં બાપાન પણ કંઈ અચો પરિભાષમાં છે, હું પણ કંઈ પરિભાષમાં છું. આટલું જ માત્ર તમે ધ્યાનમાં રાખીને ચાલશો તો દિશાભાવ બિલો થશે નહિ. 'ભૂક દેખાડશે ના' એવું કહેવાનો મારો આશય નથી. પ્રતિજ્ઞા પણ નથી. મનમાં જે આબુસુ તે જ બોલવું એ જ છે મારો આશય.

૧૨ જાન્યુ., ૧૯૧૩.

૩૦.

૧૪

જેમ જેમ ભેટો ભેળે છું તેમ તેમ લખવાનું આપું થવું જાય છે. આગળ જે લખ્યું છે કે બાપાની છબિઓ દીવાલે ટાંગતા નથી. ઘરની સત્તવટમાં ઘર ભરી નથી દેવા. એટલું તેમની પાસે રમણીય, તેટલું તેને તેઓ આપું ગમે છે. વસ્તુ એવા સંબંધમાં તેઓ મયાઈ બોલી છે. તેમ તેઓ કૃપણતા બતાવતા નથી. એ બધા લાલે છે થોડે થોડે ના એવાથી આખાને ખ્યાલ આવી શકતો નથી. બાપાન એવા

સંબંધમાં મારે એવું જ છે. એવાવાયક વસ્તુ ચારેકોરથી નજરે પડે છે. પણ બને છે એમ કે થોડુંકે થોડુંક રહી જાય છે. ધારી ધારીને એવા જતાં.

અહીં આવીને માન પૂનમાં પડી જવાયું. બાપુ ચતાંની સાથે સાથે જ ખબરપત્રીઓનાં ટોળાંઓ ચારે કોરથી આવવાં લાગ્યાં. એમાંથી છટકીને બાપાનમાંથી કાંઈક એવાની આશા તો હતી નહિ. જહાજમાંથી જ મને પકડી લીધેલા. રસ્તામાં પણ તેમનાં ટોળાં સામે હોય ઘરમાં બેઠા હોય ત્યાં પણ એ લોક છુમી આવતાં અચકતા નહિ.

આવા કૌતુકપ્રિયના ટોળાંની લીડમાંથી ખસતો ખસતો છેવટે ટોકિયો શહેર સુધી આવી પહોંચ્યો. અહીં અમારા ચિત્રકાર ભાઈ યાકોયામા ટાઈકાને ત્યાં બિતાગે મળ્યો. અહીંથી થીમે થીમે બાપાનના અંતભોગનો પરિચય મળવો શરૂ થયો.

પ્રથમ પહેલાં આપણાં બૂટચપટ દરવાજા પાસે કાઢવાના હોય છે સમજ પડી. બૂટચપટ એ રસ્તાનાં. અને પગ એ ઘરની ચીજ એવા. પૂણ એ પણ ઘરની ન ગણાય. એ મ બહાર પૃથ્વીની. ઘરનો ઓરડો એક મોટા બિછાનાથી બિછાવવામાં આવે છે. એ બિછાના-શેતર-છાની નીચે ઘાસની સાદડી-માદી જેવી-પાથરવામાં આવે છે. એથી કરીને પગની પૂળ તો ના પડે એટલું જ નહિ પગનો અવાજ પણ થાય નહિ. બારીબારણાં બધાં ઠેકાભારીઓવાળાં (સ્ત્રી-નવાળાં કહીએ તો આવે.) જેથી કરીને પવનથી ધડાધડ ચાલ નહિ.

એક વાત એવી છે કે એમના ઘરમાં બહુ જ સામાન નથી હોતો. બહુ જ પ્રમાણસર હોય છે. ધોવા વીછાવામાં બરા મ મુશ્કેલી પડે નહિ એવો ને એટલો વળી, એમનાં ઘરો પણ એવાં હોય છે. એટલી સંભાળ લઈ

[શુઓ પાન ૨૩ ઉપર]

સમતીર્થની રત્નમાલા

સત્યની જ પ્રીતિ સપાદન કરો એકલા રહેવું પડે તો પણ સત્યને જ વળી રહેો સત્યની જ બાબતે લડતા લડનાર મરે સદાચારના સ્વર્ગમાં કદાપિ તમે એકલા પડો તો પણ સત્યનિષ્ઠાથી સર્વ તમારો સોનતી છે જ તમારા તેજસ્વી દિયારો મહત્વ ફરીને ધણા સત્સંગીઓ તમને આવી મળશે અને એની પ્રેમ જ તમારો થોડા બનશે તત્ત્વ છોડી દઈને સ્વયં કરનાની ખટખટ કરશો નહિ મારે સોનાના મતભરવાની અથવા અધુરારીઓ મેળવવાની ક્ષમ્મા નથી મારે માત્ર સત્યને અનુસરીને ચાલવું છે સત્યને સરક્ષણ અથવા સંરક્ષકની જરૂર નથી મૂર્ખના પ્રકાશને પેગમરો અથવા દુતોની જરૂર પડે છે કે સત્યનો પ્રસાર કરવો નથી સત્ય પોતે જ મારો અને તેનો પોતાનો પ્રસાર કરે છે

* * *

જેમ જેનરમાં એક તરબૂચ પાકેલા આવે ત્યારે ખીજ પશુ હજારો તરબૂચ જ નહીં પ્રભાવથી પાકેલા હોય છે તેવી જ રીતે એકાદ પ્રથમ દર્ષિએ નવો અને વિચિત્ર જીવ્યુતો વિચાર તમારા મનમાં મારે ત્યારે પ્રાસ સમજવું કે એ જ વિચાર ખીજ હજારો નોંધોના મનમાં કાઢી બોધવા સહિત આવતો હોયો એકાદ જ્યારે વસંતઋતુમાં ઠાંઈ ઝાડ ઉપર એકાદ પાકું, ડાખળી અથવા અકૂર ફૂટવા લાગે છે અને ત્યારે તેની સાથે ઠાંઈ રોષો પણ ભૂમિમાંથી ઈગી નીકળે છે ત્યારે તેના નેચા હજારો પાકા ડાખળીઓ અકૂરો અને રોષાઓ તે જ વખતે ઠાંઈ ખીજે ઠેકાણે પણ અવરજીવ લેવા લાગે છે ધર્મ, નૈતિક અથવા ભુક્તિનો નવો જુસ્સો હમેશા માતાના ગર્ભમાં બાળકના નેટોને જ પવિત્ર છે તે કુપાવી રાખવો એ પરમાત્માનો શ્રોદ્ધ કર્યા બરાબર છે

* * *

હે સત્ય! તારા ઉપર મારો પ્રેમ છે હે પ્રેમ! તારી સાથે કે સદા પ્રામાણિકપણે વળી છું પોતાના

દાસથી કંઈ પણ દરમિયાન કાચું સંધાવ પોતાના બકોની સંખ્યા મોટી દેખાય એવી કમંવાદીઓની આકાંક્ષા જ સત્ય જનની આંડે આવનારી પ્રયત્ન વિધાતક સક્તિની ગરબ સારે છે દષ્ટ ફળ અને સંખ્યાવાચક આકાંક્ષાઓ ફળના પુરાવાની ચિંતાથી જ સંધવો મૂચનાડો ઉત્પન્ન થાય છે એકાદ શમમાં આખા દેશને નુકસાન કરે એટલું ઝેર હોય, પરંતુ તેની શું તે સખત મહત્તર ગણશે કે

* * *

પોતે વારેના ગાંઠને પોતાની નજર આગળ જ ફળ આવે અને તે પોતાને જ ખાવા મરે, આવી ધણા લોકોની ક્ષમ્મા દેશ છે આ ઉપરથી અદ્વાનો અભાવ અને સ્વાર્થરૂચિ જીવ્યુત આવે છે ઉદ્ધિષ્ટિત નાનકે વગર સાનુસૂતિએ જે વૃક્ષને પોષવાને માટે પોતાના દેહો ખાતરરૂપે અર્પણ કર્યા હતા તે વૃક્ષને ફળ આપતા સત્કેશ વીતી મથા હતા એ વાત શ્રદ્ધા નેષ્ટિએ નહિ ફેટલાક વક્તાઓને પોતાની પાછળ ધૂમોગુની પડે એકાદ ભાગદાર ઉપાધિના પૂછાની જ અભિમાન હોય છે પરંતુ એ અસ્પષ્ટ પૂછુ પ્રયત્ન અને વિસ્તૃત હોવા છતાં છેક ભાર વિનાયુ લાય છે અનન્યમણ નેચાને લોકોના રોગરોગો આવે છે પરંતુ તે પૂરી થયા પછી તેની કંઈ જ નિશાની રહેતી નથી અધરામાં ગેથા ખાતો મનુષ્ય દાદખાનાના અજવાળાના સ્થિતિક પ્રકાશથી કદી પોતાનો માર્ગ કાપી શકશે નિરંતર પ્રકાશ-પછી તે નાની સરખી મીચીવતીને જ કેમ ન હોય તો પણ તે જ-સદા ઉપરોચી છે તમારું મુલ્ય-મથ-નિદુ તમારી બહાર જ્યાં દેશો નહિ શુદ્ધ પ્રેમ અને સ્વાર્થલગ્ન એ જ ચારિત્ર્યના પ્રધાન અંગ છે પરીપકાર એ તે દેશને કવચિત કવચિત બહાર પ્રતીત થતી તેની છાયા જ છે

* * *

અતરિફમાં પૂરી વર્ણની બધી પોતાની દર્ષિ રાખીને કરે છે નીચવણી નમ્રતા દિવ્ય પ્રકાશ

નાખની, સૂર્યરહિત કિવા તોફાની વાદળાથી અસ્ત થયેની અવસ્થામાં પૃથ્વી સ્તબ્ધ થતી નથી, અણુમાન પોતાની ગતિ મદદથી નહીં પણ એક સરખી નિયમિત ગતિએ પોતાનો પ્રવાસ કરી જતી છે. સૂર્યપ્રકાશ કિવા તોફાનની આજ્ઞા થતા છતાં ત આની જ નય છે તે જ પ્રમાણે હે પૃથ્વીના મનુષ્ય! તારી પાસે સમય અને શક્તિ બંને છે, માટે આગળ અન આગળ ચાલો જા

* * *

કાઈ કાંઈકતામાં અસુક વિષયમાં દોન છે માટે બીજા ખામતોમાં તેની સેવા સ્વીકારવી નહિ એવી પ્રવૃત્તિ હિંદુસ્તાનમાં જણાઈ આવે છે દાખલા તરીકે એકાદ ઉપદેશ ખામવાનના વિધિનિયેધને ન માનતો હોય તો તેના ઉપદેશ સાભળવો જ નહિ આથી દેશમાં સારીને કામ કરતુ અશકય જ થઈ પડતુ છે આ ન્યાય તો ગાય પર અસારી કરી ચકાતી ન હોવાથી તેના દૂધને અચીકાર કરવો અને ગોડી દૂધ નથી આપતી તેથી તના ઉપર સમાન કરવાનુ હોડી દેતુ એના જેવો જ છે

* * *

વિદાનવેતાઓને એવો અનુભવ થયો છે કે સામાજિક જીવનની સ્થાપનામાં દાદનિયાઓ કાઈ આગળ વધી જતા નથી તેમ બગવાન પણ વિજીવી નીવડતા નથી પણ પરસ્પર સહીને કામ કરી શકે છે તેથી જ વધ મેળવે છે પ્રથમ સખ અને પછી દરીશાઈ, કેવળ સહની પાતલ જ કરેની એકતા ટકશે નહિ જેવી રીતે દરીસના સેન્ડિય પદાર્થો આવે જા. અને હ તેની જ રીતે પરસ્પર સહાયતા, સહીને કામ કરવાની હઠ્ઠા અને સમાન કારીવાથી સન્દેશનો ઉત્પત્ત થાય છે

* * *

પ્રય સુધારક' સીમતોની હઠ્ઠાનુસાર વર્તવાથી

તમને ક્ષણિક મહત્વ મળશે, પરંતુ મરીજ નોમો, નીઓ અને બાળકોના હાથની જ સત્તની સવારી આગળ રહેશે, બીજાના હાથની નહિ ઇતિહાસ તો એમ જ કહે છે કે આધુનિક ઉપદેશની શક્તિ એવી છે કે સમાનિ અમલદાર વચેરે બધા લોકો પોતાના વ્યાખ્યાનમાં આવે એટલે તમો પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે એ ખરુ છે કે સરકારી નોડરો મીઝ માણસોના કરતાં અધિક હોશિયાર હોય છે અને તેથી તેઓ ચોડાધણા હાતી પશુ છે પરંતુ જેઓ જુસ્સો હમેશના ઘસડમોઝથી મઠ પડી ગયો છે, અને અવિશય શ્રમ કરવાથી જેમની શક્તિ ક્ષીણ થઈ છે, એવા એ નોકોને તેમ જ માનવત્વા સ્વીકેદખાનામાં અને ઉચિત વિનાશ શ્રેષ્ઠ આસન ઉપર જ બેસી રહેવા દો તેમને પોતાના પરમેશના દીપાથી મેળવેલી મધુર પ્રયાસના શક્તિ કરી નોખનારા હાલકાઓ અને અનુચરો તરફથી મળતા માનનો ઉપસોય નેવા દો પાંચ રાષ્ટ્રાદ્યાર તા રાષ્ટ્રના ગરીબ મૂળાની જ થવાનો છે

* * *

હિંદુસ્તાનમાંની અનેક હિંદુઓ વિજીવી ન નીવડવાનુ મુખ્ય કારણ એ જ છે કે કાંઈ કરનાર લોકોએ પોતાની સર્વ સર્વ મૂળ તરફ ન વાપરતા મધ્ય જીવ અને પાદમાંએ જ (મડા નોકોને જ) પાણી ખટનામ જ મુઠાની દાખી છે ખરી રીતે તો રાષ્ટ્રદેશના આધારરૂપ ગિચારા શુદ્ધોને જ પ્રકાશ અને ચેતન્યની જરૂર છે જેઓ શત્રુવત ગણાન છે એ જ ગરીબગુરુઓની તમે ચિંતા કરશો તો લોકો તમને કપકો દેશે ખરા, પરંતુ ખામમાં રાખ તે કે શ અને એકઠાની જમણી બાણુએ મૂકવાથી એકઠાની કિમતને દસગણી વધારવાની તેનામાં શક્તિ છે માટે તમારો એકત્તની-અતેદશાવનો-આકડો અથવા ચત્તોની સાથે મેળાપ થયા દો તરવમસિ 'તેણ જ'.

* માણસ પેદા કરે તે કાવ્ય અને સર્વશીક-
મહેશ્વર જે પેદા કરી આપણા આનંદને માટે આપણી
આજીવ રમૂ કરે છે એ કાવ્ય નથી એવો ભેદ સા-
ચાડું કરીએ! કુદરતને પાત્રિક અને બાવશન્ય શા માટે
કર્યાએ! આપણે અને આપણી કલ્પનાઓ, આપણા
કિંમતો અને આપણા અવમાહનો, આપણો વિવાદ
અને ભાવાવેશ બધું જ કુદરતની પ્રજા છે. આપણે
કુદરતના અંશ છીએ, પ્રકૃતિમયતા પરિપૂર્ણ છે.
આપણા કરતાં પ્રકૃતિમાતાની નિષ્કૃતિ નાની ન હોય.
દરિયો એ મહાભારત જેવું મહાકાવ્ય છે. અને
કોશિકા ભારતીએને સ્તનપાન કરાવતી જગાએવાને
કળાકારતી હૃદયી ભેળો તે એ દેવી છે, ભારતમાતા
છે, એ વિશે શંકા સરખી નહિ આવે. પરમ પિતા-
મહ જેવું આકાશ તે આપણે જ્યાં હોઈએ છી
આપણે માથે છે જ. એકેએક દેવના પુરાણકાવ્યોએ
તારાઓનું કાવ્ય અનુભવ્યું છે અને વર્ણવ્યું છે.
પરેશ્વર આજકાલના જ્યોતિષમાં કાવ્ય અને સૌંદર્ય-
કળા અખૂટ ભૂખી છે. રુદ્રાવતારનું કલ્પન એ પવ્વ
એક મેઘી દીપ્તિ જ ગણાય. કવિઓ અને કળાધર્મ
એવા આધિભોજી હરી નથી જતા એ તો પ્રાચીન
કરવાના જ કે ભારે હૃદય સુકાઈ જાય છે, અહા
નસ પામે છે, અને નર્મી સ્વાર્મ અને પરસ્પર
અધિશ્વાસ એ જ માનસમાં ચર્મ મેસે છે ત્યારે કે
પરમગંભીર “તુમિ રીક વેતે એસા.”

* કળાનું પ્રયોજન શું એ પ્રશ્ન હમેશા ચર્ચા
છે અને સંસાર કે અતતકાળ સુધી ચર્ચાએ
કાવ્ય! યશસે, અર્ચક્રુતે, વ્યવહારવિદે, શિવે
તદક્ષાએ એવા એવા પ્રયોજનો પુરાંચાર્યોએ વર્ણવ્યા
છે. યશસે અને અર્ચક્રુતે એ જે પ્રયોજનો આજે
પણ જનરલર છે. પહેલા કરતાં આજે એ પ્રયોજનો
વધારે સિદ્ધ પવ્વ યતા રેલ. હજી કાવ્યને કે કળાને
ઉદ્દેશ ધન અને કીર્તિ છે એમ આજના સ્થાનનામાં
માણસ કબૂલ ન કરે. આજના મોઢા કહે છે કે
જીવનના તમામ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ પારખવાની સક્રિય

અને જીવનના બધાં પાસા ખિંચવાનું સામર્થ્ય
કળામાં છે, સાહિત્ય અને સંગીતમાં છે. કળા એ
સ્વતંત્ર, સ્વયંજૂ, અન્વનિરપેક્ષ જીવનદર્શન છે. જેને
જૂના લોકો મોક્ષનું સાધન કહેતા હતા તેને આજના
લોકો આત્માનુભવનું સાધન કહે છે એટલે જ ફેર છે.

* કળાના આજનાં પ્રયોજનો નીચે પ્રમાણે
સુકાય:—

- ૧ Art for art's sake—કળાને ખાતર કળા
- ૨ Art for life's sake—જીવન માટે કળા
- ૩ Art as an escape from life—જીવનની
વાસ્તવિકતામાંથી મુક્તિ તરીકે કળા
- ૪ Art as an escape into life—તીરસ
વ્યવહારમાંથી હટી જઈ જીવનનાં દર્શાં પ્રવેશ
કરવાના સાધન તરીકે કળા
- ૫ Art for Service—સેવાના સાધન તરીકે
કળા
- ૬ Art for self realisation—આત્માનુ-
ભૂતિના સાધન તરીકે કળા
- ૭ Art for joy—નિરતિશ્ચ સમાધાન માટે કળા
- ૮ Art as recreation—વિનોદવિસામ તરીકે
કળા
- ૯ Art as creative necessity—સિદ્ધિશાની
અદમ્યકલ્પિની તુષિતને અર્થે કળા

* આજના લોકો સાદામાં સાદી વસ્તુ પણ
ભરેપૂર્વ ઔશાન્વિત ભાવામાં મૂકે છે. ભારે જૂના
ભેદો કારેમાં કારે સિદ્ધાન્તદર્શન પણ સાદામાં સાદા
ધરમથી સમજાયા મૂકતા હતા.

* આજના ભરેપૂર્વરના જમાનામાં એકેએક
ઉદાત્ત અને લલિત વસ્તુને સેવો, વિરૂત અને વિશી
યતાનું જોખમ રહે છે સમાજપુરીત્રો લોકગણતિને
કાળે જે જીવની લાલ વાણે છે તે જ ચાર ૭
મહિનાની અદર ભરેપૂર્વરોમાં પડેલી જાય છે,
અને જોનાની કૃતિનું આજુ વિરૂપત અથવા જટી-
કરણ ચરેનું એક માણસને સરમાર્ગને ભેટી જનું

પડે છે ફૂટસોલની દવા (ફી) માટે પણ જેમ મેક્સ-
પિવરના વચનો ટંકાય છે તેમ જ આજે ત્યાં પણ
દેવે થવા લાગ્યું છે. આનો ઈલાજ સરકારના હાથમાં
નથી, મૂળ લેખકના હાથમાં પણ નથી. આપણા સંસ્કૃતિ
પુલિત્ર વસ્તુનો થતો અપવિત્ર ઉપદેશ અટકાવવા
મથબુલું ભેદિએ.

* આજની આપણી 'હાઉસિંગ સોસાયટીઓ'
તેમ જ મોટા શહેરની આસપાસ ખીલવાં ઉપનગરો
બુલેડો ત્યાં નાહી લાવેલાં. સૌથી પાણીની સગવડો
સારી હશે બારીબારણાં અને અપાસીઓ દવા
અજવાળાને આવકાર આપી હશે. પરંતુ આપણા
જીવનમાં ઐતરિયાત થવાનો જેમનો હક્ક છે અને
જેમના જીવનમાં પ્રવેશ કરવાનો આપણો ધર્મ છે,
તે મજૂરો અને નોકરો, ધંધીઓ અને રમારીઓ,
વાળંદો અને મોચીઓ કયાં વ દેખાતા નથી; અને
ન્યાં દેખાય છે ત્યાં આપણા જીવનની અધાર્મિકતા
ભહેર કરતા ડોષ એવી દુર્દશામાં રહેતા દેખાય છે.
સવારનું દૂધ લાવનાર દૂધવાળો અને દૈનિક છાપુ
લાવનાર ગરીબ છોકરો અને ચોરની માફક ચો
ફાટતાં પહેતાં, પોતાનું 'મોડું' બતાવ્યા વગર એ
વસ્તુઓ બારણે મૂકીને આવતા થાય છે ગરીબોને
ફર રાખીને આપણે જીવનનંદને પણ ફર રાખ્યા છે,
અને કેવળ અસંપૃક્ષ પણ નિશિત બળતરા જ વહેરી
લીધી છે.

* અને આજે જેઓ ગામડામાં જઈને વસે છે
તેઓ પણ ગામડાની રવાણાનિક કળાનો જીર્ણોદ્ધાર
કરી તેવું નવીનીકરણ કરવાને બદલે શહેરની કળા-
શૂન્ય અસંસ્કારિતા અને અપંગતા ગામડામાં
પહોંચાડવાનો મધો વગર મહેનતાણે કરે છે.

* આપણા જૂના ઉત્સવોમાં કેટલાક વહેંચેને
અને હાજીદારના ખર્ચને અવકાશ મળે છે એ વાત
સમી છે, પણ એ વાટે આપણે સામાજિક કળા-
પ્રિયતાને મહત્વનું પોષણ આપ્યું હતું. આજકાલ
ધર્મની પ્રતિષ્ઠા એટલી ઘટી છે તેથી આપણા
સામાજિક ઉત્સવો ધર્મને કારણે નથી થતા,

પણ સામાજિક અને રાજકારી પ્રેરણાથી થાય છે.
આપણાં સોશયલ ઝેરિન્સ, રેડક્રસમેલનો, અંદિઝા-
ત્સવો, અને પરિવેશ એ આપણા સામાજિક જીવનનાં
નવાં પ્રતિકો છે. એમાં ન્યા બુલેડો ત્યાં એક જ
પ્રકાર નજરે પડે છે. બેચાર સંમેલનો મોઢાવા પડી
એનો કંટાળો જ આવી વ્યવ છે. નવા નવા લોકો
એ ખેલમાં જીતે છે માટે જ એના ઉત્સવો વર્ષો-
વર્ષ ચાલે છે.

* આપણે ત્યાં ડોક્ટરો, વૈદ્યો, ઈન્જીનેરો, વડીલો
વગેરે તે તે શાખાના વિશેષજ્ઞ પડેલા છે. પણ
આખી સંસ્કૃતિના, આખા જીવનના જીવનશાસ્ત્રીએનો
અભાવ છે. સંસ્કૃતિની ચર્ચા કરનારા અધ્યાપકો
આપણને મળશે, પણ આખા સમાજને દારનાર
રાષ્ટ્રપિતાઓ અથવા નાપિંડા સમાજમાં કેટલા છે?
સમાજમાં યુરોપ નેટનું જ અસંસ્કારી અરાજક આપણે
ત્યાં ફેલાવ્યાથી લોકોની સમાજની સુવિધિત માટે જીવન-
શાસ્ત્રીઓની જરૂર છે તેવું જ્ઞાન રહ્યું નથી. રાજ
અને સરકાર વગર આવી શકે પણ જીવનશાસ્ત્ર સમા
સમાજપુરીથી તાર ન જ ચારી શકે એ જો દિવસે
આપણે સમજીશું તે દિવસે આપણે આપણા સમાજ-
પુરીથી પેદા કરવાના જ.

* વર્ણના બ્રાહ્મણો શુદ્ધ: એ વચનનો એવો
સાંકડો અર્થ નથી કરવાનો કે બ્રાહ્મણ બધા પાસેથી
દક્ષિણ લે બધાને ભગવાનનું કે પોતાનું ચરણોદક
આપી આલીવાદ આપે, અને બધાને ત્યા બ્રાહ્મ
જમવા બાધ, કે વિવાહ વખતે મંત્ર બોલી આવે.
જૂના વખતના બ્રાહ્મણ આચાર્યો ધનુર્વેદ, આયુર્વેદ,
સંગીત, અશ્વચિકિત્સા, ગજચિકિત્સા વગેરે બધી જ કળાઓ
ખિન્નતા આજે આપણે ત્યાં રેળવાયેલા લોકોમાંથી
કોઈ વિષયકમાં બનતો નથી, કોઈ ભરતાચાર્ય પણ
હજી બન્યો નથી. અફિનીકુમાર ધરાનું તો ફર જ
રહ્યું. તમામ વર્ણોની જીવનવ્યવસ્થા અને સમાજસેવા
વ્યવસ્થિત કરી આપનાર જીવનકળાધરો પાકે ત્યારે
જ આપણે સમાજ જીવિત અને વ્યવસ્થિત થશે.
સમાજને એવી વ્યવસ્થાની જૂન લાગ્યા વગર એના
સમાજપુરુષો પ્રગટ થવાના નથી.

ત્રિપદસંગપૂર્વકં નિત્યદાસનિત્યકાન્તા
ભજનાલમકં વા પ્રેમૈવ કાર્યં પ્રેમૈવ કાર્યમ્ ॥ ૬૬ ॥

પ્રારી રીતે ભક્તજને ભજનમાં પ્રેમ જ કરવો
નેહ એ તે પ્રેમમાં વધુ પકાર છે:— (૧) પ્રેમ
કરનાર ભક્તજન (૨) પ્રેમનું પાત્ર ભગવાન અને
(૩) પ્રેમનું સાધન અનુરાગ. આ પ્રેમ દાસભાવે
પણ થાય તેમ જ કાન્તાભાવે પણ થાય. દાસભાવમાં
ભગવાન સ્વામી, ભક્તજન દાસ, અને દાસભક્તિ
ગણાય છે; કાન્તાભાવમાં ભગવાન પતિ ભક્તજન
પત્ની અને અનુરાગભક્તિ ગણાય છે, આ બંને
ભાવોમાં ભગવાન મોટે પ્રેમ પ્રમટ થાય છે.

ભક્તાઃ એકાન્તિનો સુખ્યાઃ ॥ ૬૭ ॥

એક નિશ્ચયને વળગી રહેનારા ભક્તો સુખ
કર્તા ઉત્તમ છે.

કંદારવૈશદૈર્ભ્યશ્ચ શ્રુતિઃ પરસ્પરં લપમાના
પાવયન્તિ કુત્રાપિ પૃથિવીં ચ ॥ ૬૮ ॥

ભક્તજનો પરસ્પર મળતા ભજવાના પ્રેમમાં
મગ્ન થઈ ગળગળા બને, સરીરનાં કુવાદા અર્ધ થઈ
જાય અને આંખોમાંથી આંસુની ધારો વહે, એવા
ભક્તજનો માનવકુલને અને પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે.

તીર્થી કુર્વન્તિ તીર્થાણિ, કુકમીં કુર્વન્તિ કમીણિ,
સન્ધ્યાસ્તીકુર્વન્તિ ચાસ્માણિ ॥ ૬૯ ॥

આ ભક્તજનો જે તીર્થોમાં વસે તે તીર્થનો
મહિમા વધે છે; તેમનાં કમીં ખરાં કમીં બને છે;
અને તેઓ જે સ્થાનોને માને, તે જ સ્થાનો સારા
ગણાય છે.

તત્તમયાઃ ॥ ૭૦ ॥

દ્વિતમ ભક્તજનો તે ભજવાનાં જ રસપોષે.

મોદન્તે પિતરો, નૃત્યન્તિ દેવતા, સવાયા ચ
ધૃયં મૂર્ખવતિ ॥ ૭૧ ॥

આ ભક્તજનોનો મહિમા સાંભળી પિતૃઓ
આનંદ માને છે, દેવોએ નાચવાન કરે છે, અને
પૃથ્વી પોતાનું રમીકુ કરનાર ભક્તજનો સ્વામી છે,
એવો સતોષ સેવે છે.

નાસ્તિ તેષુ ભત્તિ-વિદ્યા-રૂપ-કુલ-
ધન-કિયાદિ લેહઃ ॥ ૭૨ ॥

એ ઉત્તમ ભક્તોમાં પરસ્પર અનૈકભાવ હોય છે.
ભત્તિ, વિદ્યા, રૂપ, કુલ, ધન, કિયા, વગેરેથી જે
લૌકિક મેદમારો પડેલા છે, તેનાથી તેઓ છાંયે ગયેલા
હોય છે.

યતઃ તદ્દીવાઃ ॥ ૭૩ ॥

આ ભક્તજનો ભજવાના સુખથી છે. એ
સુખ સર્વને સરખો છે; એટલે તેમનામાં ભત્તિ
વગેરે મેદમારો આપોઆપ ખસી જાય છે.

ચારો નં અવલગ્નઃ ॥ ૭૪ ॥

ભાટ વાદવિવાહમા કૈતરુ નહિ.

બાહુકથાવકાંચાત અનિચતસ્વાત ચ ॥ ૭૫ ॥

વાદવિવાહ કરતાં અનેક વૃદ્ધો જિજ્ઞાસુ થાય છે;
અને એક વાદ એવો નથી જે સામાં પડુને પોતાનો
નિશ્ચય બતાવી શકે.

ભક્તિશ્રાવ્યાણિ મનનીયાણિ તદુપભોધકમોણિ
અપિ કરણીયાણિ ॥ ૭૬ ॥

ભક્તજને ભક્તિ પર લખાયેલા મહોનું મનન
કરવું અને ભક્તિમાં વધારો કરે તેવાં કમીં વધુ
કરવાં જરૂરનું છે.

સુખદુઃખેન્ધગતાભાદિત્યક્રમે કાલે પ્રતીક્ષ્યમાણો
સાક્ષાધર્મપિ વ્યથા ન નેયમ્ ॥ ૭૭ ॥

ભક્તજને ભક્તિ કરતાં કરતાં સુખદુઃખ, સાત-
કાનિ, વગેરે ભેદોનો ત્યાગ કરવો. એ ત્યાગ ધીર

ધીરે થાય; તે કાળમાં પણ ભક્તે ધીરે જોખવું, રાહ જોવી કે સમયને બરમાદ કરવો, એવું કામ કરવું નહિ.

અહિં સા સત્ય શૌચદયાસ્તિકયાદિ ચારિત્ર્યાણિ પરિપાલનીયાનિ ॥ ૬૮ ॥

ભક્તજને પોતાના ચરિત્રને શુદ્ધ કરનારાં અહિંસા, સત્ય પવિત્રતા, આસ્તિકભાવ, વગેરે વસ્તુનું પાલન કરવું.

સર્વદા સર્વભાવેન નિશ્ચિન્તિતૈઃ ભગવાન્ એવ ભજનીયઃ ॥ ૬૯ ॥

હૃદયની ચિંતાએ દૂર કરી, ભક્તજને સર્વરીતે પોતાના બધા ભાવો એક કરી ભગવાનને ભજવા.

સ કીર્ત્યમાનઃ શીઘ્રમેવ આવિર્જયતિ, અનુભવયતિ ચ ભક્તાન્ ॥ ૮૦ ॥

ભજનકીર્તનની પૂનથી ભગવાન તરત જ પ્રગટ થાય છે; અને ભક્તોને પોતાના સ્નેહથી રંગી દે છે.

ત્રિસત્યસ્ય ભક્તિરેવ ગરીયસી ભક્તિરેવ ગરીયસી ॥ ૮૧ ॥

ત્રણે કાળમાં સત્યસ્વરૂપ ભગવાનની ભક્તિ જ સર્વ કરતાં વધારે દિત કરનારી છે.

શુભ્રમાહાત્મ્યાસક્તિ, રૂપાસક્તિ, પૂજસક્તિ, સ્મરણાસક્તિ, દાસ્યાસક્તિ, સખ્યાસક્તિ, વાત્સલ્યાસક્તિ, આત્મનિવેદનાસક્તિ, તન્મયતાસક્તિ,

પરમવિરહાસક્તિરૂપા એકધા અપિ એકાદશધા ભવતિ ॥ ૮૨ ॥

ભક્તિ સ્વરૂપે એક છે, અને જ્ઞાનનાભેદે અગિયાર છે. ભગવાનના શુભ્ર અને મહિમામાં અનુરાગ સ્વરૂપમાં અનુરાગ, પૂજમાં અનુરાગ, સ્મરણમાં અનુરાગ, દાસપણમાં અનુરાગ, મિત્રતામાં અનુરાગ, બાળકની જેમ વહાલમાં અનુરાગ, પોતાનું સર્વ સોંપી દેવામાં અનુરાગ, અને ભગવાન સાથે એકતા સાધવામાં અનુરાગ એના ભાવનાના સ્વરૂપો છે.

ઇત્યેવં વદન્તિ જનજલ્પનિકાયાઃ એકમતાઃ કુમાર-વ્યાસ-શુક-શાકિય-ગર્ગ-વિષ્ણુ-કૌડિન્ય-શેષ-ઉદ્ભવ-આરુણિ-વાલિ-હનુ-મહ-વિભીષણાદયો ભક્ત્યાચાર્યાઃ ॥ ૮૩ ॥

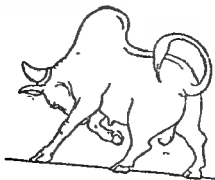
કુમાર, વ્યાસ, શુક, શાકિય, ગર્ગ, વિષ્ણુ, કૌડિન્ય, શેષ, ઉદ્ભવ, આરુણિ, વલિ, હનુમાન અને વિભીષણ આદિ ભક્તિમાર્ગના આચાર્યો એકમત ધર્મ, શ્રદ્ધાનિદાની પરમા કૃપા વિના, ભગવાનની ભક્તિને અનુસરીને ભક્તિનો મહિમા બતાવે છે.

યઃ ઇદં નારદોક્તં શિવાનુશાસનં વિશ્વસિતિ શ્રદ્ધત્તે સઃ પ્રેષં લભતે સઃ પ્રેષં લભતે ॥ ૮૪ ॥

જો ભક્તજન નારદમુનિએ કહેલું કલ્યાણકારી ભક્તિશાસ્ત્ર પર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખે છે, તે ભક્તજન પરમ પ્રેમસ્વરૂપ ભગવાનને એ મળે છે.

ઇતિ

આ રીતે આ શાસ્ત્રની સમાપ્તિ થાય છે.

[પાન ૧૧મી ચાલુ]

ચકાચ, એરડા જ તે હોય છે. એથી મોટાં નથી હોતાં. તેમની એસરીઓ પણ ખૂબ વ્યવસ્થિત હોય છે. એમાં એક પણ નકામી વસ્તુ જણાતી નથી. મોટામાં મોટી સગવડ એ છે કે એમનામાં જેઓ પુરાણા રીત-રિવાજને વગડેલાં છે, તેઓ તો દેખવડ પુરમીનો ઉપયોગ કરતાં નથી, બધાને એમ જ બલે ખ્યાલ છે કે, દેખવડપુરમીમાં જીવ નથી, એ વાત સાચી, પણ તે હાથપગવાળા તો છે એના ઉપર કેમ બેસાય? ઉલટી, એમની તો કાળજી લેવી જોઈએ. આ માન્યતાને આધારે તેઓ તેની સામે જિભા રહે છે. અતિથિ વગેરે આવે બધું. પણ તેઓને માટે રાખેલી ખાસ વગાએ બેઠીને લાય છે. ઘરમાં સરસ વસ્ત્રચક્રા પોલીશ કરેલાં પાટિયાની એક દીવાલ હોય છે. પાથરણાં ત્યાં સુધી પાથરેલાં હોય છે. એક પાટિયા પર સરસ મઝની ફૂલદાની હોય છે. આ બધું જે છે તે આડંમર માટે નહિ. આખને કારવા માટે છે આમાં થા પાછી કેવળ ફૂલદાની જ ચોખતી હોય છે. આસપાસ બીજી કોઈ વીએ કાંમીને મૂકવામાં નથી આવતી. પુલર વસ્તુને એ લોકે કટકા જતનથી સાચવે છે તે આ ઉરથી સમજી લેવાય છે. ફૂલની સબવટ પણ એવી જ હોય છે. સારા મળતાં ફૂલને પાંદડાથી ઠસાવીને તોરણ બાધવામાં એનો દેખાવ એવો લાગે છે બહુ ત્રીજા વર્ગના રખાને ઉપાડેઓથી ભરી કાઢેલા હોય! પણ અહીં ફૂલને માથે અવાચાર ચતો નથી એને

માટે ત્રીજા વર્ગનો કળો નથી. એમને માટે તો સારા એવો સલ્કનનો કળો હોય છે. ફૂલ સાથેનો એમનો વ્યવહાર ખૂબ જ નાગુક અને હળવો હોય છે. જરાય ખેંચાખેંચી કે તાણા તાણ નથી હોતી.

વહેલી સવારે બિડીને બારી પાસે આસન પાથરીને બ્યારે બેઠો ત્યારે મને એક વાત સમજાઈ કે બાપાનીઓ માત્ર શિદ્ધપંજામાં જ ઉત્સાહ છે, એમ નહિ, પણ માનવત્વ જીવન એ પણ એક જીવનધાત્રા સમજીને તે પણ એક કળાની વિદ્યા છે, એમ તેના રવીકાર તે કરે છે. એટલું એ લોકો બલે છે કે જે ત્રીજાની કિંમત અંકાય છે, તેનું ગૌરવ છે. તેનું સ્થાન એટલું જ મહત્ત્વનું છે. આ બધાં જ ઘરોમાં મેં એટલું બેઠું કે ખૂલેપૂજાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે કોઈ પૂજાનો અનાદર ચતો નથી.

બધા ચારેકાર ઠોકધામ, રહવાડ, અવર-જવર, જાળજી, કોલાહલ વિશેષ, ત્યાં આપણી જિંદગી દૂંડી. મનમાં અક્યાસના અભાવે આ વસ્તુ આપણને સમજતી નથી. આપણી આસપાસ જે કાંઈ છે, તે બધાં જ આપણાં મન અને પ્રાણને બસર કરતાં હોય છે. જે ફોક છે, જે કરે છે, તે આપણને કશું જ આપી શકતાં નથી. ઉપર જતાં આપણને ધસારે આપણાં હોય છે. આ રીતના વ્યવહારમાં આપણી જીવનશક્તિનો ક્ષય થાય છે. (કમલ)

અનુવં વિમળા પટેલ

★

લોકો મને પૂછે છે કે, એકનો એક વિચાર દસ વર્ષથી સમજાવતા સમજાવતા તમે ફરી રહ્યા છો; તમને શાક નથી લાગતો! જુઓ, તમે લોકો જન્મ્યા ત્યારથી સતત બાલ ખાતા આવ્યા છો તોયે બાલની અરુચિ તમને નથી યદ. જ્ઞાન જ્ઞાનરાતે તો બીજી માર્ગ પણ મળે છતાં બાલ વિના સંતોષ નથી અતઃ એટલે એને એ પ્રિય હોય છે. મને જૂઠાન અને માંમદાનના વિચાર માટે એટલે જ પ્રેમ છે. મને લાગે છે કે માંમદાન વિના માત્ર આસામજા જ નહીં, હિંદુસ્તાનના ગામેજુને નહીં ચાને આસામ માટે ને હિંદુસ્તાન માટે એ બાલ આ બાલ વિના એમનો ઉદાર નથી.

—વિનેશ

શુદ્ધિ અને બળ વધારવાની કળા

ઈ.સ.પૂર્વે ૬૦૦ વર્ષ પહેલાંની વાત છે.

તે વખતે ગ્રીસ દેશમાં સાત ગ્રાહ્ય પુરુષો હતા. સોલોન એ ચતુર પુરુષોમાંનો એક હતો. મોકલો તેમનો માન મરતખો બહુ સાચવતા તથા પડખો બોલ માથે મઠાવતા.

એક વખત ગ્રીસના પટનગર એથેન્સ શહેરમાં મોટી સભા થઈ. સોલોન તેના પ્રમુખ હતા.

સોલોને છતાંદાર માથે કંઈ. તેમની બોલવાની છટા, શુદ્ધિ અને ચાતુરી બોધ લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા.

લોકોમાં એ વખતે 'મનાતુ' હતું કે એઓ શુદ્ધિબળમાં બળિયા હોય તેઓ મોટે ભાગે શારીરિક શક્તિમાં કંગાળ હોય છે.

પણ સોલોન તો લીધા-પૂરા પહોંચી શરીરના હતા. તેમનાં એકે એક અંગ અને શનાયુઓ ખીલેલા હતા. આમ શુદ્ધિ અને શક્તિનો સુભગ સુમેળ બોધ એક મુવાનને થયું આશ્ચર્ય થયું. તે પોતાની કુતલ્હલચિત્તિ ન ખાળી સક્યો. તેણે પૂછ્યું: "આપની આ અત્યાપ શુદ્ધિ અને શક્તિની જડીશુદ્ધી કઈ છે? અમને એ ન કહો?"

સોલોને હસતાં હસતાં કહ્યું: "મેટા, એ જડીશુદ્ધી કઈ અધરી નથી. એ ધારે તે સરળતાથી અજમાવી શકે છે."

પછી મંત્રીર થઈ આગળ બોલ્યા: "નિલ કંઈક ને કંઈ ચીખતા રહેવું અને દરેકજ વસ્તુ ને વધુ મામ કરતા રહેવું-એજ મારી સમસ્ત શુદ્ધિ અને બળની જડીશુદ્ધી છે."

કેટલી સરળ અને સરસ સિખામણ!

હરિભાઈ પટેલ

૪

ધ્યાનાખ્યાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ મારે સિલિંગ ૧૨, લવાજમ મની ઝાડાંરથી માપસયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહકે નંબર અવરજી લખવો.

"ધ્યાનાખ્યાપુ" કાર્યાલય, રૂપાવતન, ભુવાનગ

સુબખમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ: "સાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદેશપારલે (પૂર્વ)

["ધ્યાનાખ્યાપુ"માં વપરાયેલા કામખો રૂપાવતન લાઘકામલ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

✓ અનુક્રમશિકા ૧૨, ભા.સુઆરી ૧૯૬૨

૧/૫૪

૧ ગોમી રત્નમાલા ૨	૭ બાજન યાત્રી ... ૨૧-૨૨નાથ મંદીર ૧૫
૨ રાજીનાથનો પ્રથમ જન્મે પુરસ્કાર - "અનિલ" ૪	૮ રામલીલની રત્નમાલા ૧૭
૩ વિચાર મિટ્ટો ચોરેશ્વર ૫	૯ કાકાસાહેબની વિચારસંલિધાઓ ... ૧૯
૪ દિવાલપત્રા હૃદયમાં "વાતી" ૭	૧૦ નારદમહાકવિનો ૨૧
૫ અંતરમાં અલગાણું પડ્યું દિલપુલ જ. દિવાલ ૧૧	૧૧ શુદ્ધિ અને બળ વધારવાની કળા - હરિભાઈ પટેલ ૨૪
૬ રામકૃષ્ણવાળી ૧૨	૧૨ વિગતોનું નામ વચ્ચામૂલ ... ૪૨૨ પેલ. ૪

પ્રકાશક અને પ્રેસ: ધીરેન ગાંધી - રૂપાવતન મુદ્રણાલય - ભુવાનગ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અદલાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫ ...	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો	"

‘આ ભારતવાસી’ સીતા, સાવિત્રી અને દમયંતી એ તારી સ્ત્રીજાતિનો આદર્શ છે, એ તું ભૂલતો નહિ. તારો ઈષ્ટદેવ યોગીઓનો યોગી અને ત્યાગીઓનો ત્યાગી ઉમાપતિ શંકર છે તે તું ભૂલતો નહિ. તારું લગન, તારું ધન અને જીવન એ ઈન્દ્રિયવિલાસ માટે નથી, એ તું ભૂલતો નહિ. જગદંબાની વેદીમાં હોમાવા માટે તું જન્મ્યો છે એ તું ભૂલતો નહિ. તારા દેશનું સામાજિક બંધારણ અનંત વિશ્વવ્યાપી માતૃત્વનો જ પડઘો છે એ તું ભૂલતો નહિ. અંત્યજે, અજ્ઞાનીઓ, ગરીબો અને ભંગીઓ પણ તારા ભાઈઓ છે એ તું ભૂલતો નહિ.

આ ભારતના વીર પુત્ર! તું બહાદુર થા, હિંમતવાન થા, ભારતવાસી હોવા માટે મગર થા, અને જગતને કહે: ‘હું ભારતીય છું, ભારતમાં જન્મ્યો છું અને દરેક ભારતીય—ભારતનો ભંગી પણ—મારો ભાઈ છે.’

આ ભારતવાસી! તારી પાસે માત્ર લંગોટી હોય તો પણ તું ગર્વથી મોટે સાદે કહેજે: ‘ભારતનું જીવન એ જ મારું જીવન છે. ભારતના જ દેવો મારા ઉપાસ્ય દેવો છે. ભારતનો જ જનસમાજ મારું બાળપણનું પાઠશાળું, જુવાનીનું વિલાસક્ષેત્ર અને વૃદ્ધાવસ્થાનું સ્વર્ગ સમું કાશી છે.

આ મારા ભાઈ! તું જગતને કહેજે: ‘ભારતની પવિત્ર ભૂમિ જ મારું સ્વર્ગ છે અને ભારતનું કલ્યાણ એ જ મારું કલ્યાણ છે.

હું ભારતવાસી! નીચેના મહામંત્રનો તું રાત દિવસ જપ કરજે: ‘હું લક્ષ્મીયતિ! હું ગૌરીયતિ! હું જગદંબા! મને ખરું પૌરુષ આપજે હું સર્વ બળ—એશ્વર્યના ભંડાર! મારી નિર્બળતાનો, મારી લીરુતાનો નાશ કરજે અને મને ખરો મરદ બનાવજે.

संस्कृत-
विश्व-
कोश-
संस्कृत-
विश्व-
कोश-
संस्कृत-
विश्व-
कोश-

વૈષ્ણવવચન

‘વૈષ્ણવવચન’ માસિકનું સ્વરૂપ કેવું હશે તેનો ચળાકેળા જોવાથી વધુ વિશદ જાનશે * પહેલું પાતું ચિંતન-મનન કે સદ્વચનનું હશે. * ખીજો વિભાગ દેશ-દુનિયાનાં સમયવહેણો દર્શાવી પારખી મહત્ત્વની સાંસ્કૃતિક, સાંસ્કારિક અને સાહિત્ય વિષયક ઘટનાઓનો મિતાક્ષરી પરિચય આપશે. માસ દરમિયાનની મુખ્ય મુખ્ય ઘટનાઓ આમાં આવરી લેવાશે * દર માસે એક નવીન વાર્તા અને થોડાક ટૂટેલા નવીન કાવ્યો આપવાનો ઇરાદો છે. કહેવાની જરૂર નથી કે આ વાર્તા-કવિતાનું ધોરણ વિશિષ્ટ હશે. * દર મહિનાનો એકાદ ચિન્તનાત્મક લેખ યા હજવો લેખ આપવામાં આવશે. ધર્મ શૂદ્ધ અને રાજ્ય વિષયક આ લેખો નવા જમાનાના પ્રશ્નોને ગંભીર અને હજવી રીતે રજૂ કરશે. * દર માસે દંષ્ટાન્તકથાઓ, પ્રસંગકથાઓ, મહાપુરુષોના જીવનપ્રસંગો અને વચનામૃતો આપવામાં આવશે. * જીવાતા જીવનમાં ખૂણે-ખાચરે જાનતી ઘટનાઓ અને વિશિષ્ટ પ્રસંગો પણ યથાશક્ય આપવામાં આવશે. આવી કવચિત્-કથારેક જાનતી ઘટનાઓ અને પ્રસંગોને લીધે જ તો ધરતીનું હીર પ્રગટ થાય છે. * દર અઠકે આપણા પ્રાચીન ભજન વારસામાંથી એક ભજન વિવેચન-સમજૂતી સાથે આપવામાં આવશે. * ચાલુ એક પ્રવાસકથા આપવાનો ઇરાદો છે. ‘ખ્યાસાખ્યા’માં આવતું માત્રાવર્ણન ચાલુ રહેશે. * આપણા મહાત્માઓ, શુરુજનો અને સ્વસ્થસ્વામી-ઓના પત્રો દર અઠકે ‘પત્રપરિમલ’ વિભાગમાં આપવામાં આવશે. * ‘મનનભીતી’ વિભાગમાં આપણા પ્રાચીન-અર્વાચીન ચિંતકોની પ્રસાદી રજૂ કરવામાં આવશે. * માસ દરમિયાન અગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી વગેરે સામયિકોમાં પ્રકટ થયેલા ઉત્તમશોનો સચ્ચ ‘સસ્થારસૌરમ’ વિભાગમાં આપવામાં આવશે * આપણી સંસ્કૃતિ, રાજ્યચિહ્ન, મુશોભન રીતિ વગેરે વિશેષ જોષ અને વળોટ તથા માર્ગદર્શન આપે તેવા લખાણો ય મહિને મહિને આપશે. * તાજા પ્રકટ થયેલા પુસ્તકોના પરિચય-અવલોકનો પણ આપવામાં આવશે * ઉપરાંત સુવચનો, ઉત્તમ વાક્યજૂથો, કાવ્યકડિકાઓ અને ઉપદેશ વચનો યથા સ્થાને મૂકવામાં આવશે. * બહેનોનો ગોષ્ઠ વિભાગ પણ રહેશે.

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

પ્રાર્થના

ઉદ્વેગાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૧૪ [૧૨ ફેબ્રુઆરી-૧૯૧૨] અંક ૧૨ મે

સ્વનાત્મક કાર્યકરોએ રાજદ્વારી
કાર્યોમાં ન પડવું એવી મારી મલાહ
છે. અને બેઉ કરવા જતાં એકે કામમાં
બધીવાર નહીં હોય. —ગાંધીજી

[ઓપીટ અને ગુરુદેવની સ્મૃતિસાધનાર્થે અલ્પમૂલ્યે વેચવામાં આવેલું]

* જાંદકવાન અને તેને મદદ કરનાર વચ્ચે અડિંસાની દૃષ્ટિએ કંઈ ભેદ નથી નવચો, જે માણસ લૂંટારાની ટાળીમાં તેની આવશ્યક ચાકરી કરવા, તેનો ભાર ઊંચકવા, તે લૂંટ કરતો હોય ત્યારે તેની ચોડી કરવા, તે ઘાયલ ધાય તો તેની એવા કરવા રોકાય છે, તે લૂંટને વિશે લૂંટારાના જેટલો જ જવાબદાર છે. એ પ્રમાણે વિચારતાં હસ્તક્રમાં ઘાયલની સારવાર કરવાના જ કામમાં રોકાઈ જનાર યુદ્ધના દોષોમાંથી સુજા નથી રહી શકતો.

* પ્રશ્ન ઝીણો છે, તેમાં મતભેદને અવકાશ છે. તે રી જ અડિંસાધર્મને માનનારા ને સૂક્ષ્મ રીતે તેનું પાલન કરનારાઓ સમક્ષ બની શકે તેટલી સ્પષ્ટતાથી મેં મારો અભિપ્રાય રજૂ કર્યો છે. સત્યનો આશ્રી રૂઢિને વગળીને જ કંઈ કાય ન કરે, તે પોતાના વિચારને હંક પૂર્વક ન વળગે, તેમાં દોષ હોવાનો સંભવ હંમેશાં માને, અને તે દોષનું જ્ઞાન ધાય ત્યારે ગમે તેટલા બેખામો હોય તે બેડીને પણ તેનો સ્વીકાર કરે ને પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કરે.

* મારો સાથ કરવામાં ખુવારી સિવાય તમે ખીચું કોઈ દહાડો કંચા અનુભવ્યું છે? અને સત્યાગ્રહી તો ઉત્તરવાને જ જન્મે છે ના? તમને મેં હજારો વાર નથી કહ્યું કે હેવટ તો ઉત્તરનાર જ ઉત્તરાય છે?

* ઈશ્વર દુઃખરૂપી કડવાં ઔષધો આપે છે તેની જ સાથે મૈત્રીના મીઠા અનુપાનો પણ આપે જ છે.

* મારો તો અભિપ્રાય છે કે લલ્લ જેલ જવામાં નથી પણ ચોરી કરવામાં છે, લલ્લનું કામ તો ઘઈ ચૂક્યું. જેલ જવું પડે તો તે પ્રાયશ્ચિત્ત સમજાવે.

* સત્યાગ્રહી તરીકે મારો નિયમ જ છે કે કોઈની સાથે કંઈ પગલું ભરવું હોય તો પ્રથમ તો તેનું દૃષ્ટિબિંદુ તેની પાસેથી જ સમજી લેવું ને જ્યાં લગી તેને અનુકૂળ થવાનું હોય ત્યાં લગી અનુકૂળ થવું.

* મારો અનુભવ એવો છે કે અમલદારો ત્રીજા વર્ગનાં સુસાધરને મનુષ્ય ગણવાને બદલે બનવર જેવા ગણે છે. લુંકારા સિવાય તેને બોલાવાય જ નહીં. ત્રીજા વર્ગનાં સુસાધરથી સામે જવામ ન અપાય, દલીલ ન ધાય, કેમ બાણે તે અમલદારનો નોકર હોય નહીં એમ તેણે વર્તવું રહ્યું તેને અમલદાર માર મારે, તેને લૂંટે, તેને ટ્રેન સુકાવે, તે ટિકિટ દેતા રિખાવે. આ બધું મેં જાતે અનુભવ્યું છે. અને આ વસ્તુસ્થિતિમાં સુધારો તો જ ધાય બે કેટલાક ભણેલા અને ધનિક ગરીબ જેવા અને અને ત્રીજા વર્ગનાં ફરી ગરીબ સુસાધરને ન મળી હોય એવી એક પદ્ય સંગવડ ન લોગવે, અને અગવડો, અવિવેક, અન્યાય, ખીમતવા નૂએ મોઢે સહન ન કરતા તેની સામે ધાય ને દાદ મેળવે.

* આ ધમકી નથી. આ લોકકેળવણી છે. લોકોને પોતાના દુઃખ દૂર કરવાના બધા વાસ્તવિક ઉપાયો બતાવવાનો મારો જેવાનો ધર્મ છે. જે પ્રભુ સ્વતંત્રતા છૂટે તેની પાસે પોતાની રક્ષાના અંતિમ ઇલાજ હોવા બેઠે એ સામાન્ય રીતે આવા ઇલાજો હિંસક હોય છે. સત્યાગ્રહ એ શુદ્ધ અહિંસક યત્ન છે. તેનો ઉપયોગ ને તેની મર્યાદા બતાવવાનો મારો ધર્મ માનું છું. અંગ્રેજ સરકાર શક્તિમાન છે એ વિશે મને શંકા નથી. પણ સત્યાગ્રહ સર્વોપરિ યત્ન છે એ વિશે પણ મને શંકા નથી.

* પગારદાર રસોઈવાને બદલે જો શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પોતાની રસોઈ કરી લે તો સારું થાય. રસોડાની ઉપર આરોગ્ય અને નીતિની દૃષ્ટિએ શિક્ષકવર્ગ કાળૂ મેળવે, અને વિદ્યાર્થીઓ સ્વાસ્થ્ય અને સ્વયં પાકનો પદાર્થ પાડ લે.

* ત્રીજા વર્ગમાં બેસનારા કેટલાક મુસાફરોની ઉદ્વેગતા, તેમની ગંદકી, તેમની સ્વાસ્થ્ય-બુદ્ધિ, તેમનું અજ્ઞાન ઓછું નથી હોતા. એક તો એ છે કે, ઘણી વેળા મુસાફરો બાણતા નથી કે તેઓ ઉદ્વેગતાથી વર્તે છે, અથવા ગંદકી પોષે છે, અથવા સ્વાસ્થ્ય જ યોષે છે. જે કંઈ છે તે તેમને સ્વાભાવિક લાગે છે. આખો મુખદેહાએ તેની દરકાર નથી કરી.

* લૌકિક સંબંધ કરતા આધ્યાત્મિક સંબંધ વધારે દીપ્તી છે આધ્યાત્મિક વિનાનો લૌકિક સંબંધ પ્રાણ વિનાના દેહ સમાન છે.

* બાલિક હિંદુ ઘણી તરસ છતાં 'મુસલમાન પાણી' આવે તે ન જ પીએ. 'હિંદુ પાણી'નો પોકાર સાથે ત્યારે જ પાણી પીએ. આ જ લાલિક હિંદુને દવામાં ઠાકાર દારૂ આપે, મુસલમાન કે ખિસ્તી પાણી આપે, માંસનું સરવ આપે, તે લેવામાં ન સકે એ આવે ને ન પૂછવાપણ હોય

* જામણમાં મેં લોકોની ધર્મભાવના કરતા તેમનું બેભાનતા, તેમની અજ્ઞતા, પાખંડ, અવ્યવસ્થા બહુ જોયા. સાધુઓનો રાક્ષો ફાટ્યો હતો. તે કેવળ માવપૂઝા અને ખીર જમવાને જ જમ્યા હોય એવા જણાયા.

* કુસનો દિવસ આવ્યો. મારે સારુ એ ધન્ય પદી હતી. હું ચાચાની બાવનાથી દરદાર નહોતો ગયો. મને તીર્થસ્નેહમાં પવિત્રતાની ચોષે જવાનો મોહ કદી નથી રહ્યો. પણ સત્તર

લાખ માણસો પાખંડી હોય નહીં. મેળામાં સત્તર લાખ માણસો આવ્યાં હશે એમ કહેવાયું હતું. આમાં અસંખ્ય માણસો પુણ્ય કમાવાને સારુ, શુદ્ધિ-મેળવવાને સારુ આવેલાં એને વિષે મને શંકા નહોતી. આવા પ્રકારની યજ્ઞ કેટલે સુધી આત્માને સંક્રાવતી હશે એ કહેવું અશક્ય નહીં તો મુરકેલ તો છે જ.

* ચોવીસ કલાકમાં પાંચ વસ્તુઓ ઉપરાંત કંઈ ખાવાનું ન લેવાનું ને રાત્રિસોજનત્યાગનું મત લીધું જ. આ મતોએ મારી જિદ્દગી લખાવી છે એવો મારો અભિપ્રાય છે. તેથી હું ઘણી યે વેળા માદગીઓમાઘી બની ગયો છું એમ માનું છું.

* શરૂ જનોઈ ન પહેરે તો ખીજ વર્ણ કેમ પહેરે? મને જનોઈનો અભાવ નહોતો, પણ તે પહેરવાનાં દારૂનો અભાવ હતો. જ્યાં લગી જુદા જુદા ધર્મ રહ્યા છે ત્યાં લગી પ્રત્યેક ધર્મને કંઈક ખાસ બાદ જ્ઞાની કદાચ આવરયક્તા હોય. પણ જ્યારે બાદ સત્તા કેવળ આડંબરફરે થઈ પડે, અથવા પોતાના ધર્મને ખીજ ધર્મથી તારવી કાઢ્યા સારુ વપરાય, ત્યારે તે ત્યાજ્ય થઈ પડે છે. અત્યારે જનોઈ હિંદુધર્મને જોયે લઈ જવાનું સાધન છે એમ હું જોતો નથી. એટલે તેને વિષે હું તારજ છું.

* શિખાનો ત્યાગ મને પોતાને સરમ ઉપજાવનારો હતો, તેથી સાચીઓની સાથે અશો કરી તે ધારણ કરવાનો મેં નિશ્ચય કયો.

* હુનીકેસ અને લદમજૂલાના કુદરતી દરયો બહુ ગમ્યા. કુદરતની કળા ઓગળવાની પૂર્વજોની શક્તિ વિષે ને કળાને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવાની તેમની દર દરની વિષે મનમાં અતિ માન થયું.

મુવળાંગી સધ્યાએ ત્યારે સુષિના સોહા-
મણ દુષ્યો પર પોતાનો પચરગી પાત્રવ
પાથયો ત્યારે કોઈ બગીચાનો એક બાગવાન
જીવનનું કર્તવ્ય બજાવતો નવપણવિત વૃક્ષોને
જળ સિંચી રહ્યો હતો. એ વેળા બગીચાના
માનિકે આવી કર્તવ્યમા નિમગ્ન બનેલ બાગ
વાનને સખત શબ્દો વડે ધમકાવના કહ્યું.

“અત્યા ઇચ્છાહીમ! આટલા વખતથી
બગીચો સંભાળે છે છતાં એકદો પણ પચાલ નથી
કે કયા આખાની ફેરી મીડી છે અને કયા આખાની
ખાટી? તે તો મારા મહેમાનોનું ભોજન
બગાડયું યાદ રાખજે જો હવે પછી આવી
ભૂટો કરશે તો તને સતી પાછ પછ પરખાવ્યા
વિના તત્કાળ પાણીનું આગી દર્પશ સમજ્યો
કે?” શેકે ૧ યુ ૧૫ કે નોક માડી માડી
અરજ સુઝારશે અને પોતાનો કસરનો એકસર
કરશે પરંતુ મન્યુ અધી બેઠતું જ.

શેડના ચોખે સંભળી માગવાન જગ્ગરી
ધરતી પર મૂંઝતા વિનમ્ર સ્વરે બોલ્યો:
“માલિક! હું ન જૂવતો હોઈ તો આપે
મને બગીચાના રક્ષક તરીકે રાખ્યો છે, બદલ
તરીકે નહિ!”, આપની આજ્ઞા વિના આ
બગીચાનું એક પછ ક્ષણ હું કેમ ખાઈ
શકું? આપ સમજી શકો છો કે ક્ષણે બાધા
વિના હું કઈ રીતે પારખી શકું કે આ ક્ષણ
મધુર છે કે ખાટું? મારી રક્ષણની જવાબ
દારીમા કંઈ ક્યારા લેલ તો આપ મને કહો
જે નોકર માલિકની પરવાનગી વિના રક્ષિત
વસ્તુનું બદલું કરવા માટે તે નોકર પોતાના
માલિકનો અને પુછાનો એમ બેવડો સુનેનાર
બને છે. આપ જ કહો મોલિકાં આવું કૃત્ય
કરવામા આપ કદાચિત દયા આપી મને માફ
કરી શકો પરંતુ પુછા અને ત્રી રીતે માફ કરે?”

બગીચાના પહેરગીરની આટલી ઉમદા
પ્રમાણિકતા અને છાંડી જીવનદૃષ્ટિ નિહાળી
બગીચાનો માલિક પ્રસન્નનુન થયો. દિનરાત
બગીચામા રનવારા નેક બાગવાન વપો સુધી
બગીચાનું એક ક્ષણ પણ નેચાએ એ કેવી
અફલુત સુસ્મત્તમ નૈતિકતા? આવી ગંજબ
બાગીત એવનાર ખાવા ઉત્તમગ આત્માનો
પરિચય શેકને આજ નિઃકળીમા સૌ પ્રથમ
જ થયો.

શેક રખેવાળના ખલા પર હાથ મુકતા
પ્રસન્નવદને બોલી બેઠ્યો.

‘મલા બાઈ! આજ સુધી મારી નજરમા
તું એક બગીચાનો માત્ર રખેવાળ જ હતો
પરંતુ આજ હું બેઠ શક્યો છું કે તું કેવળ
બગીચાનો જ નહિ પણ ઇસ્લામ ધર્મનો પણ
સાનો રખેવાળ છે. ઇસ્લામ ધર્મ આજ કે વાતનના
ખા વડે નહિ પછ તારો જેવા ઉમદા નેકો
વાત સાચા કર્મધીર મોરની (મુસલમાન)
વડે જ રક્ષાએલો છે.

તમે બોલો છો? બગીચાના રક્ષણ સાથે
ધર્મનું રક્ષ કરનાર કોણ હશે એ મહાપુરુષ?

“માગી ખવુ અને મગીકે તૂવું” એ જ
જેવુ જીવન કર્તવ્ય છે એવા નિઃકલ્ય ગિબારી
ઓની પનટલમા વધારો કરનાર લાખો
સાધુ ક્ષીરોને સ્વજીવનથી પુરુપાર્યની પ્રેરણા
કરનાર એ હતો બદખનો મહાન બાદશાહ કે
જેમણે ધર્મપ્રધાન જીવન ચુનરવા અર્થે રાજ્ય
રાજમાનન અને રાજદાનતા છાડી સ્વેનિષ્ઠક
ક્ષીરી સ્વીકારી હતી. એ પોતાનો જીવનનિર્વોહ
લિશાટન કરીને નહિ પરંતુ પહેરગીર તરીકેનું
ઉમદા કર્તવ્ય બજાવીને જ કરી લેતો.

એ હતો ઇસ્લામ ધર્મના મહાન પાલિક
સંત ઇચ્છાહીમ

શક્તિ

* મારાં વીર સંતાનો! વિશ્વાસ રાખો કે તમે મહાન વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવા જન્મ્યા છો. ગણ્ડરિયાં (કુરકુરિયાં)ના બસમસાટથી ગભરાશો મા; તેમ આકારી ગજનાથી પણ અકળાશો મા. ખડા થાઓ અને કામ કરો.

* તમારા દેશને વીરોની જરૂર છે. વીર બનો. કાળની દની દહતાથી ખડા રહો સત્યનો સદૈવ વિજય છે. રૂઢીની નસોમાં નવું ભેમ પ્રેરવા માટે ભારતમાં વિદ્યુત સંચાર કરવાની જરૂર છે. વીર બનો, મદ બનો. મનુષ્યને કેવળ એક જ રાત મરવાનું હોય છે. મારા અનુયાયીઓ કાયર ન હોવા એઈએ. કાયર તાનો મને તિરસ્કાર છે. અંબીરતમ માનસિક સ્થૈર્ય બળવો. બાલિશ પ્રાણીઓ તમારી વિરુદ્ધ જે બખાળા કાઢે તેની ઉપર શેષ માત્ર વિચાર ન કરો. ઉપેક્ષા! અવગણના! અવહેલના! ધ્યાનમાં રાખો કે આજો જે છે, પણ મોડું એક જ છે. સર્વે મહાન કાર્યોની સિદ્ધિ પ્રબળ વિશ્વાસમાંથી નીકળ્યા પછી જ સધાય છે. તમારો યુરુધાય આરંભો વિત અને વાસતાના ગુલામોની પરવા કરવા ન થોભો.

* મારા સખા! તને કઈ પાત રહાવે છે? તારામાં સકળ શક્તિનો ભંડાર ભર્યો છે. તારા સર્વશક્તિમાન સ્વભાવને બાજન કર, મારા વીરા! અને પડી આજુ વિશ્વ તારે ચરણે પ્રતિપાત કરશે. જનનમાં શાસન કરનાર તત્ત્વ ચૈતન્ય છે, જડ નહિ. મૂરખાઓ પોતાના આત્માને શરીર ગણીને દલામણા બાંધરડા દે છે કે અમે નિર્બળ છીએ અમે નિર્બળ છીએ. દેશને સાહસની અને વૈશ્વનિક પ્રતિભાની

જરૂર છે. મહાન આત્માની, પ્રચંડ તાકાતની, અમિત ઉત્સાહની આપણને આવશ્યકતા છે. સ્ત્રેણુ પ્રકૃતિનું અડી કામ નથી. લક્ષ્મી કોને વરમાળ પહેરાવે છે? નરસાઈ કોને! જૂતકાળ તરફ એકને શું વળવાનું છે? આજે બટો! આપણને અનંત શક્તિનું, અમાપ ખંતનું, અણુમણી સાહસિકતાનું અને અણુખૂટ ધૈર્યનું કામ છે. ત્યારે જ મહાન સિદ્ધિઓ હાંસલ થશે.

* પુરાણા ધર્મો કહેતા કે પ્રભુમાં ન માનનાર નાસ્તિક છે. નવો ધર્મ કહે છે કે પોતાનામાં ન માનનાર નાસ્તિક છે.

* શક્તિ જીવન છે, અશક્તિ મૃત્યુ છે. શક્તિમાં શાશ્વત સુખ અને શાશ્વત અમર જીવન છે. નિર્બળતામાં શાશ્વત પરિશ્રમ અને પીડા છે. નબળાઈ એટલે મૃત. બાળપણથી જ સંગીત, બળવાન, સહાયપ્રદ વિચારો તમારા મગજમાં સંધરો.

* ચાતાનોત્તમ એકમાત્ર કારણ નિર્બળતા છે. આપણે પોમલા છીએ માટે તો પીડાઈએ છીએ. આપણે બુઝાણું ચઢાવીએ છીએ, ચોરી કરીએ છીએ, ખૂનો કરીએ છીએ અને અગ્રહિત અપગણી કરીએ છીએ કારણ કે આપણામાં શૈર્ય નથી. આપણને ભે કોઈ જ ઢીઢા પાકનાર નથી તો મૃત્યુ નથી, શોક નથી.

* બળની આવશ્યકતા છે. જગતમાં રોગોનું ઓષધ બળ છે. ધનવાનોના ત્રાસથી પીડાતા ગરીબો માટે બળ સાચું ઓષધ છે. મણેલા-મણેલાઓના કારસ્થાનથી હેરાન થતા અલગ માટે બળ જ સાચો નુસઓ છે. પાપીઓના ત્રાસથી પીડાતા બીજા પાપીઓ માટે પણ બળ જ સામગ્રી હવા છે.

* ખડા થાઓ. બહાદુર થાઓ. બળવાન થાઓ. બધી જ જવાબદારી તમારે ખભે ઉડાવો. તમે જ તમારા ભાગ્યના વિધાતા છો એ ભાવી લો. જે જે સામર્થ્ય અને સ્થિતિ-જાન્ય શક્તિ ભોંધે તે તમારામા ભરેલી છે. તમારું ભવિષ્ય તમે પોતે ઘડો.

* આપણે માંદા હીએ એમ આંઠે પહોર રટણ કરવાથી સાત નહિ થવાય. તેને માટે એસડ લેવું જોઈએ. નબળાઈનો તપ જ પવાથી ખરી મદદ મળતી નથી. બળનો સંચાર કરો. બળનો સંચાર નિર્જાળતાની માળા ફેરવવાથી નથી થતો. નબળાઈનો ઇલાજ નબળાઈનું પારાયણ કરવાથી ન થાય પણ બળનું મહાભય ગાવાથી થાય છે.

આ મિથ્યા ભળકાટની પાછળ મરનારી હુનિયા લો કે ધર્મની પાછળ પ્રાણ પ્રાથરનારું જગત લો—સર્વે પાપનું અને પાનનું આદિ કારણ ભય છે. હુષ લાવનાર ભય છે, મોત આણનાર ભય છે, અનિદ સરભાવનાર ભય છે. અને ભય ઉપભવનાર કોણ છે? આપણી આંતરિક આધ્યાત્મિક સંપત્તિનું અજ્ઞાન. આપણામાનો પ્રત્યેક માનવી રાજરાજેશ્વરનો વારસદાર છે.

* સઘળાં પાપો અને અનિષ્ટોનો એક જ શબ્દમા સમાવેશ થાય છે—નિર્જાળતા. સર્વે પ્રકારનાં અધમ કૃત્યોમાં નિર્જાળતા જ પ્રેરક બળ છે. નિર્જાળતા જ બધા સ્વાર્થોની જનની છે. નિર્જાળતા જ બીજાં માણુઓનું અહિત આચરવા ધડેડે છે. વાસ્તવમાં જેવા ન હોઈએ તેવા દેખાવાનો સત્ત્વ કરાવનાર નિર્જાળતા જ છે. પ્રકૃતિથી ઈચે લેડવા મચે ત્યાં સુધી પડપ તે પડપ છે. પ્રકૃતિના એ પ્રકાર છે: બાહ્ય અને આંતર. બાહ્ય પ્રકૃતિનો વિનય ઉત્તમ અને અતિ ભવ્ય છે. પરંતુ

આંતર પ્રકૃતિનો વિનય સર્વોત્તમ અને ભવ્યાતિ-ભવ્ય છે. ગ્રહો અને તારાઓના નિયમન કરનારા કાનૂનોનું જ્ઞાન મેળવવું એ ઉત્તમ અને ભવ્ય છે. પરંતુ વાસનાઓ, ભ્રમિઓ અને ચિત્તના સંકલ્પનું નિયમન કરનારા કાનૂનોનું જ્ઞાન મેળવવું તે અનંતગણું ઉત્તમ અને વિરાટ કોટિનું ભવ્ય છે.

સર્વે પશુઓ કરતાં, સર્વે દેવદૂતો કરતાં મનુષ્ય ઉચ્ચતર છે. માનવથી ઉપર કોઈ જ નથી. દેવોને સુઘડાં ફરી વાર પૃથ્વી ઉપર અવતરીને માનવ દેહ ધરીને જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરવાની હોય છે. કેવળ માનવ જ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે—દેવો બિરુદુક નહિ.

* આપણા કેશને લોખંડી સ્નાયુઓની, અને પોચાદી જ્ઞાનતંતુઓની જડર છે જેનો કોઈ પ્રતિકાર ન કરી શકે, જડર પરચે જે સાગરને તળિયે પહોંચી શકે અથવા કાળનો મોઢામોઢ સામનો કરી શકે એવી પ્રચંડ સંકલ્પશક્તિની જડર છે.

* આપણે ઘણાં આંસુ સાચાં. હવે વિલાપ બંધ કરો. મરદ બનો. તમારા પગ ઉપર ખડા થાઓ. આપણે પુરુષાર્થને પાનારા, મરદાઈને બક્ષનારા ધર્મની રાહ ભોંધીએ છીએ. આપણે પૌરુષનાં સ્તોત્રો ગાનારા સિદ્ધાન્તોની જોજમાં છીએ. વીરપુરુષોમા પલટી નાખનારી કેળવણીનું આપણને કામ છે. સત્યનો ખરેખરો સ્વમજવા જેવો ભાગ હવે એ છે કે શારીરિક, માતાસિક, આધ્યાત્મિક નિર્વીર્યતા વધારનાર જે કંઈ હોય તે તમામને ઝેર ગણીને ફેંકી દેજો. તેનામાં જીવન નથી માટે તે સત્ય નથી, સત્ય સદાય બળપ્રદ છે, સાચ એ જ વિશુદ્ધિ છે, સત્ય એ જ રાત છે. સત્ય બળપ્રદ હોય, રાતપ્રદ હોય, સ્ફૂર્તિપ્રદ હોય.

પ્રકરણ ૧૧ - જમનોત્રીની તળેટી

અરુન-૧ કંચુ છે કે હાઆત્ જોણ પ્રાણવતે.
(લાખમાંથી ગોઠા નીપડે છે). તદ્દનિઃકાલીના યાત્રામાં
જ મનોત્રીજમનોત્રીની વાતાવરણ મુશ્કેલ થયેને.
પરંતુ એક નદિના તો એ મધ્યમ વચ્ચે જ થઈ
ગયા હશે. નોંધણીકાર માન્યતા એટલી કુશળ મળી
એ જ હૃદયરતો અનુભવ મળ્યો છે. એટલે
અવિષ્કાર્ય બીજા પ્રસંગ ઉપર આ નવો પ્રયોગ
હોઈયો. રોડે જ નમક જતા અતરવા અકરવે
એવું બળ કહ્યું કે જિના નેમના કુ દરકાર
પરોની ગયા ત્યાંથી દીક્ષિત મથો અને નીનાલનમાં
ગયો.

ગીતાનવનમાં દિવસો મરે. એ જાગ સત્સંગ
કાને છે. આ મન્ય નથી એ અર્થ સરે ઇ બક લો
દિનમઃ ધર્મિક સાતારણ્ય જાણે છે રહે છે યાત્રા
એને વિદ્યોતના પ્રવચનોનો લાભ મળે છે. અને
બીજું નિર્ણયક નિદાનુચિત કે ગાયમપાટામાંથી મળ
મુકા રહે છે અન્ય ધર્મીઓમાં એ જ દિવસ
રવાલ અડી ધારી અર્ધિભાસ રા. (રોડાને ખર્ચે)
રૂઢી થો છે. કાચક કે આ સરધાનો દિવસ જ
સાચક કરાવાતો છે ધારીઓમાં જુદા જુદા
પ્રાનત્ય યોડો દેખાય છે ખરા પરંતુ તેનો બધુ જ
મેળો જાગ દિલીપ થી ડોલ કે સત્સંગ દિવસમાં
નવ વખત યાદ મનરે ચારથી ધાન્ય, જોડે
દોડથી સાકાર અને રાત સાકારમાંથી સાકારવ.
કુટુંબી વાતચીતે જુગી એટલીના મળે છે. એકવ
ચારીઓ નાટે પડેને માટે મેળો નિશાચ ખડ
જુદો છે કુટુંબીઓ પોતાની સ્વેચ્છા અને કળી લે
છે એકવચી આગળ માટે રસોડું થાને છ એ
મિવાવ નીનાલનની વ્યવસ્થા એક કથાદારી ભોળન
રૂઢી પડુ ઇ નીનાલનના જાજ જ પ્રકરણને અને
ધર્મિક વિજ્ઞાતાઓ ગીતાનવનમાં રેચાય છે.
નાર્મકરૂદિત્ય પ્રચરેને અતિ મહત્ત્વ પલ અડી
રિયાયા બોરડે ચામે છે ચારમા માગડીઓની છે

એટલે વીજતમા કે નોકસાઈમાં જુદ કાઠવાની હિંમત
ખડુ કાચ કળી સર્કે અડી રંડના માટે પ્રયત્નથી
અનુભવિત આવરણક રહે છે આ જ ધોરણે સ્વર્ગચાર
તથા પરમાર્થનિબેનમાં ખડુ સત્સંગીઓ એ ચાર
સખાક રહે ઇ સર્વ પ્રકારની પ્રાર્થના, રાખ્યાય,
વ્યાખ્યાનો અનેમા હાજરી આવરણક દોલ છે.
તેમાંથી મુક્તિ મળતી નથી. પાઠવી એ સરધાઓ
અન્ય માલિકીની તથા પ્રાચીન પરપરાની દેવતાથી
તેમાં મેલ જુનસ થી યોગ રહે છે. ગીતામન
પ્રમાણમાં જરા આધુનિક વાતાવરણવાદી ગણાય.

ધારી એને પસારે એટલે જમરે રહે છે કે
જમનોત્રી જા સરે આપને વિચે બસ માટે નામ
નોખાનીને ટિકિટો લઈ તેથી પડ છે નીનાલનમાંથી
નીકળીને મ સુધારે પામ વાને હૃદયથી ઉપસતી
જમનોત્રી માટેની મોટરવસ થીથી. માખનકાર જમને
તે પામી અરે કલાક રાત્રી. અડી કોરોનાની રસી
કલાખ્યાત્ય પમા પડા નપાકાવડ હિમાલયની બની
યાત્રાઓમાં આ પ્રમાણપત્ર રરખિયાત દોલ છે.
જાગ થી કોઈ ખડુ સુતારાનું કે સરકારી ધરિપતાવતું
પ્રમાણપત્ર જમને પાતવી મોટરોના પ્રમાણપત્રે
નથી મળતા આ પછી તસ મેપડી તે આઈ વાંચે
નરેન્દ્રનગર પડોળી નરેન્દ્રનગર હૃદયથી પશ્ચિમ
દિશાએ રણ ચાર હબર ફેટ થી જીવાઈએ પર્વત
ઉપર વલેડું છે. દિલીપના રાગની રાજવાની છે.
તાર દયાન નીજથી ધરિપતાવ વચેરે બધી જ
આધુનિક સગરો તે પહરે છે. રાજ મુખરય
સરક રી સંસદમાં સજ છે આપણી માટે અરથી
કલાકથી વિચાલિ મળી તેમાં ઉપરથી રીચે દેખાતા
પર્વતીય જૂમિતોમાં નિરીક્ષણ કહું. દક્ષિણ દિશાને
જાગ ચુદર લાગે છે. એ પહાડો વચે દરેક માઈલ
પરેડું એને વીસેક માઈલ લાડુ એક નિર્જન
અપર છ અડીથી બલ મેપડી. એક મેટા પહાડને
પ્રસિદ્ધિ કરીને તેને ઈશાન્ય દિશા લીધી અને
દિવસને મોટો માખ-ભાગ મજ સુધી-તે જ

દિશામાં તે ચાલી, આગતીસમા માઈલના ખાંભા આગળ બસ ઝડી છે. ત્યાંથી દૂરના હિમાચ્છાદિત જમતોત્રીના પર્વતનું પ્રથમ દર્શન થયું. આ સ્થાન ૫૧૦૦ ફીટ ઊંચું છે. ખગોરે એક વાગે બસ ધરામૂ પહોંચી અને એક કલાકનો વિશ્રામો કર્યો. ધરામૂમાં નાગધુડી નામની નદીનો ભાગીરથી સાથે સંગમ થાય છે. આ ભાગીરથી 'આગળ' જઈને દેવપ્રયાગમાં અલકનંદાને મળે છે. દેવપ્રયાગથી ધરામૂનો જુદો માત્રામાર્ગ પથ છે. બે વાગે બસ ચેપડી. ચાર વાગે ૭૨૦૦ ફીટ ઊંચાઈનો એક પહાડ આવતાં વાતાવરણ ધીતળ થઈ ગયું. હોડતી બસને કારણે જરા દંડી પણ લાગતી હતી. અહીં શિયાળામાં ખરફ વરસે છે. આ પછી છેક સાંજ સુધી ચિતાર આવ્યો અને ઇશાન્ય દિશા મુખેને બસ પશ્ચિમમાં વળી. આખો દિવસ પહાડોમાં ગામડાઓ દેખાયાં કરતાં હતા. યમુનામાથી કાઢેલી નદી નહેરોથી પહાડના ઢોળાવો ઉપર આવેલાં પગથિયાં જેવા ખેતરોની સીંચાઈ કરીને પહાડી ખેડૂતો અનાજ પકવે છે. સોએક માઈલના પ્રવાસ પછી સાંજના પાંચ વાગે ડંડાલ ગામ ચિતરી ગયો. આ વખતે કેઈ કંપનીમાં ન જોડાતાં સ્વતંત્ર વાત્રાનું જોખમ ખેડુનું હતું. કારણ એટલું જ કે કંપનીમાં થતા ખરચથી અરધા ખરચમાં વધારે સ્વાધીનતાથી સ્વતંત્ર વાત્રા થઈ શકે છે. પૂરતો અનુભવ હોવાથી કેઈ મૂંઝવણનો પ્રશ્ન ન હતો. ખરે પેસો વિસ્તરે જોડાવવાની તૈયારી હોય તો વાત્રામાં બહુ ઓછું ખરચ થાય છે અને પ્રાધીનતા વેચી પડતી નથી, સ્વયંપાક કરનારા આથી બે સસ્તામાં વાત્રા કરે છે. વાત્રીઓનો લગભગ બધો લાખ સ્વયંપાકી જ હોય છે.

ડંડાલગામના બસ યોજનાથી ખરે વિસ્તરે અને હાયમાં છત્રી લાકડી લઈને જે તળેટીની ચીંટમાં જવા પ્રયાણ કરું. ત્રણ માઈલનો ચિતાર હતો. ચીડરોનો સોટા જેવાં જેવાં યંદોની વચ્ચેથી માર્ગ વોગાચુંકો જતો હતો. આખી બે કડી ચીડનાં પાંદડાંની મુખી સળીઓથી ઢંકાઈ ગઈ હતી. ચીડનાં વહેને લાંબાપેઠાનાં પાંદડાં હોતાં નથી પણ સળી

હોય છે. લીલી સળીઓનાં મુઝો જેવાં ટુકડાં તેની ડાળોને ખાંડે છે. માર્ગમાં આવતાં પહાડી ઝરણોને ઓળખવા ચીડનાં જ યડ આડાં મુખીને પૂલ બનાવેલ હોય છે.

એક તો સાયંકાળનો સમય અને વળી પશ્ચિમ હજાર ફીટની ઊંચાઈ એટલે વાતાવરણમાં મંડુર ધીતળતા હતા. વનમાં સંધ્યાનું રમણીય દૃશ્ય ખીલતું ગયું. ચીડની લીલી સળીઓમાંથી ગળાઈને આવતાં મુખકિરણો લીલા મુઝોને શ્વેત કિનારીથી મડતાં હતાં. જેએક હજાર ફીટ નીચેની યમુનાના લાંબા પ્રવાહને તે સુવર્ણરંગે રચતાં હતાં. આખો જળપટ બહુ સોનાનું સરોવર બની ગયો. આ દૃશ્ય અપૂર્વ હતું. તેને જોતાં આંખો ધરાની ન-હતી. પરંતુ સ્પષ્ટ પશ્ચિમમાં ઢળતો જતો હતો અને હજી સાંજની વેળાએ આ ત્રણ માઈલના એકાંત વનમાર્ગમાંથી જવાનું હતું. એટલે કળણેય પાલવે નહિ. માર્ગમાં ચીડની સળીઓ અને ચીડનાં કૂસો પડયાં હતાં. તેમાંથી પસાર થતો સંજો સારેક વાગે યમુનાતટ પર આવેલી ગંગનાની ચીંટએ પહેંચ્યો. બાળા કાલી કમલીવાળાની ધર્મશાળામાં શીડ હોવાની એક ચાલી દુકાનમાં ગિતારો રાખ્યો. ઘણા દુકાનદારો 'પાવરર પૂરી' અને બટાટાની 'ભાણ' વેચતા હોય છે એટલે રાંધવાનો પ્રશ્ન ચિકડી ગયો.

ગંગનાની ચીંટથી પ્રતાપમાં નીકળીને હસ વાગે જમનાચી પહેંચ્યો. સાત માઈલના રસ્તામાં અરશે ભાગ ચડાવ્યો હતો. ચીડ અને બાંડનાં વહેલો જ મોટે ભાગે દેખાતાં હતાં પગથી આકારનાં ખેતરોમાં પહાડી ખેડૂતો કામ કરતા હતા. ગામડાંઓ આ બાજુ ઘણાં હોય છે. બદરીદેવારના પહાડોમાં તે ક્યારેક જ દેખાતાં અડી તો દરેક પહાડની તળેટીથી રોય સુધીમાં બે ત્રણ ગામડાં વિપર નીચે વસેલાં હોય છે. જમનાચીથી વિશ્રામ લઇને સંજો સાત વાગે સ્થાનચી આંખો. માર્ગમાં પહાડો ખરેખર પડતાં લોખ દેખાવા લાગ્યા. આથી ખરફનો પ્રદેશ સમીપવતી છે એમ સમજાવું હતું. ક્યારેક માર્ગમાં ડંડી કે કંડીમાં ૧૬ વાત્રીઓનું કે ગામ નજીક

આવના બારા, પેટા, ફૂલ, ફૂલ, ખચ્ચર અને
કપારે વાડા જમ નામુએણુ દર્શન થયું

બીજા દિવસે સ્વાનચીથી નીકળતા આ મથુના
તટનો પ્રદેશ પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય ધરાવે છે તેની વિશિષ્ટ
વન્ય યર્ષ એક કલાક સુધી ચળા કર્યું ત્યારે બરા
લીધો માત્ર આબેલ વિવિધ જંગમી ધગમગથી
પસાર થયા પછી એક દેવદામ્બ વન આવ્યું ત્યાં
એક પારિવાર ઉપર પુત્ર દેવદામ્બ (Oldest
Deodar Forest-1892) એમ લખેલું વાચ્યું
દેવદામ્બ નીકળે મનોહર દેશ તથા બહુ ગેયા,
નાના નાવગિરા હોય તેનું પ્રથમ દર્શન લાગે. છટુને
મગન આવે પણ છટુની ચપટી પાડી કે ચક્ર
આણી તેમાં ન મળે આ વન પારે કંઈ પછી વળી
વિવિધ દેશો દેખાયા બધા પેતાના દેવતા જણેણું
કે માન તથા ત્યાં અગાધી જૂનિયા અમલપયા
જણેણી વીતનાર વાન ધાવ જ છાની કમળા
પ્રદેશમાં જંગમી વસતિના રાક્ષા પથ લાગે છે બધા
ચીક કોરે ત્યાં એના ઠીક જ વન દેવદામ્બ જો
ત્યાં દેવદામ્બ જ દેવાર માનમાં સુદર પુષ્પો ભેગા
વપાના ફૂલોને મળતા મળતા પીળા કેસરના
અને પારમાની ફરતે સફેદ મોટા ફળે સુદર
લાગમગથી નામ જનકથી માનુલા યર્ષ એક
પદાગને પૂછતા તેનું નામ 'ફૂલ' છે એમ ખગર
પડી કાકાસાહેબે આ ફૂલનો એક સ્થાને 'ફૂલ'
તરીકે ઉલ્લેખ કરીને વિવરણ કર્યું છે

ચેતીપિસ્તરો ઉઠાવીને ચાલતા થીમે થીમે બાર
વરનારા લાગે એક સુનરાત્રી ગેરજ કાશ્મીરી
લોક (માનગ) જે પાતળી ગરમ વાન અને એક
સુનરાત્રી ચાલે એટલા વાના નિલસામાં રાતેય
જે જંગમ કપા (ગેટા ડોર્ચ) સ્થાપુ ધાડી દવા વગેરે
નાની ચીને બંધ ચેતીમાં ખમ્મે લગાવેલી પરત
અન્ન થાડીએને અપરિમલ ભેગા ફૂલ શરમલા
પત્રપત્રા પ્રાણીનું મારવાળું અને ઉત્તરમારનીએ
ખસે એક જાડી પહેરવા જ કપડા એક ગેટા અને
એક જાડી અન્ધા લાગી કામગીરી જ દેખાતાં જ્યાં
થાડીએ સપાટાજીધ મારી આગળ નીકળી જતા

મારી આ સ્થિતિ અસહ્ય લાગવાથી જમનોત્રાથી
પાડા ફરતા એક દવાગુ થાડીએ મને સૌજન્યની
શિખાચળ આપી કે આ બોલે લખે તમે જમનો
ત્રોતો પદ્મક ચક્રોમાં સામન નીચેની ચીમાં
રાખને સત્તિ પણ ઉપર ન માગ્યો સાચે ધોતિયુ,
જળપાન અને લાકડી વિતા કર જ ન રાખ્યો,
મે જરા ચિન્તાગુર નાનીને પૂછ્ય કે આજના કરના
વધારે ખરાબ ચાર્જ આગળ છે તેમજે કહ્યું
હું સે ઓડી કમિન ચાર્જ દે 'ફૂલ' તમારી
કિમત તોડવા નથી માગતા પણ તમે દેનાન ન ધામો
મટે કદ ફૂલ આ તીર્થની મીના અક્ષરે અક્ષર આગળ
ઉપર સાચા પગા

નવેક વાને ચાર માર્ગ દૂર આવેલી હનુમાન
ચીન પરેચ્યો આ ચીની મથુનારી એક સાખા
ઉપર આવેલી છે શાખા એવી મોટી છે કે તે
મથુના છે એમ જ લાગ્યું પણ મથુનાને પ્રત્યક્ષ
જુગા ભેડે ત્યારે પૂર્વ ખાસી યર્ષ તદ્વાનને ધોતિયુ
પહેરેલા હતા ત્યાં કેટલાક જુવાનિયા રનાનાથ
આના અહર અહરની વાતનીન ઉપરથી તેઓ
કોશિજીના લાખા લાગ્યા અમલપયા બનીને રહેવામાં
બહુ મજા આવે છે તરી સાચુ એકાન્ત મળે છે
જનરવમારફ પણ સાચું નિરીક્ષણ થાય છે એટલે
મને વાતમાં જિતરાની રૂપિ ન યર્ષ પણ સોરડી
સ્વમાઈ કાઈ લાકો રહેડે મે નહિ તો તેમજે
ઝાળખાચુ કાઢી પડેલા જ ધકાકો તેમજે એ કથો
આપ સોરડુ કે હો' આ કામકામો માડું
વનન કઈ મેતે જાનું મજા તેનું મને આમનું થયું
મે અમલપયા બનીને પૂછ્યું 'આપને કેસે જાના' તેમજે
દુઃકમાં પરખા થું આપણી ધોતી પહેનનેકી
રીત સે." માળા આ તો કદ નીકળ્યા તેમજે મને
આખા પડકારો હતા મે વાત ઉઘાડવા પાન કથી
પણ તેઓ અનુમાન બદલવા તૈયાર ન થયા છેવટે
મે ગુજરાતીમાં જ કહ્યું કે તમારી વાત સાચી છે
પણ થાગ્યા મને એકદુ જ મને છે વાત આટલેથી
બંધકે તો ઝાળખા કાઢી ચાલી યર્ષ કહેવ થા તેઓ
સ્વપાકી હતા તેઓ મારી પાસે આવ્યા અને કનું

કે તમને અડીં તૈયાર સ્મોઈમા દાળ મળશે નહિ. અમારી પાસે ઘની વધારાની છે. શેડી લઈ જાઓ. મારે તેવી જરૂર ન હતી. પણ આ વિવેકની પાછળ તેમનો જન્મશ્રમિનો પ્રેમ ઢાંક્યો રહેતો ન હતો.

(પણ) કાઠિયાવાડની ઠેકરવિહરચું મરતાં લગી ?

બપોરે દોરેક વાગે નીકળી સાંજે સાતેક વાગે જનની ચટ્ટીએ આવ્યો. માન ધડેના ખેતરોમા થઈને જતો હતો. બન્ના જ ખેતરો પગથીવાળાં હતા. તેમાંથી એક પગથી ખેતર ચાલીએને ચાવવા માટેનું જુદું હતું. આપણે ત્યાં ધણી શિવાળામાં પાકે તે અડીં લીનાગે પાકે છે. શિવાળામા તો બરફ પડે એટલે ખેતી થઈ શકતી નથી. લાવ છોડના રામદાણા (રાજગરો)ના ખેતરો સોદામણાં લાગે છે. ધણીની ઊભીઓ મંદ મંદ ઝૂને છે. કપારેક પત્નીઓ બોલે છે. જળધોષી પડતા દેખાવ છે. બસો ચારસો ફીટની જિઆમ્બિથી પડતા વચ્ચે બે પણ સ્થળે તે

થાક ખાતા જાય છે આખી બપોર રસ્તાની બંને બાજુના કેપર નીચેનાં ખેતરો આંખ દારનાં હતાં.

જનની ચટ્ટીમાં જગ્યા ન હતી. એસરીની ઠેકર ઉપર બિહારું લંબાઈને ચાની દુકાને ગયો. આ જનનીમાઈની ધર્મશાળાનું એક નાનું મકાન ગુજરાતના બનાવાના કાઈ સદ્ગૃહસ્થે બંધાવ્યું છે તેવું શિલાલેખ ઉપરથી જણાયું. દેવપ્રયાગમાં પણ નાનજી કાળિદાસ એનું નામ ઘાટના પથ્થર ઉપર ઠાતરાયેનું વાંચેનું તેનું સ્મરણ થયું. ક્ષેત્રો ન સૂતો એટલામા કરા પડરા મડ્યા. બરફના પહોડ પાંચ જ માઈલ દૂર હતા તેથી કંડીરા પણ પ્રકોપ હતો. તેમાં વરસાદ અને કરાએ વચ્ચેક વાગ્યો. થાકેલા અંચો બે વા મથતા હતાં પણ દાર કે માડું કામ. આખી રાત નયતિ અને સુપુદિન વચ્ચેની દશામાં પીતી. સ્વપ્નનો તો સંભાર જ સાતો હોય !

[ક્રમશઃ]

દિવંગત શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ

૨. મ. રા.

નાનાભાઈ (વસિંહપ્રસાદ કાલિદાસ) ભટ્ટનું નામ ગુજરાતના ડેળવણી ક્ષેત્રે એક નક્ષત્રની જેમ અમર રહેશે. તેમનું સમગ્ર જીવન રાષ્ટ્રના વિદ્યાર્થીઓને સર્વાંગી અને સ્વાયત્ત શિક્ષણ આપવાના પ્રયોગો પાછળ વીર્યુ. શિક્ષકોત્તરના તે એક સમય પ્રયોગચરિત્ર હતા. પોતાના ભાવનાઓ અને આદર્શો સિદ્ધ કરવા તેમણે કોઈ પણ ત્યાગ કે સ્ત્રાપ્ત્ય કરતાં પાણું વાગી જોડું નહોતું. અંગત લાભો અને લાભચીના અનેકાનેક ધક્કા સહન કરીને તે પોતાના ધ્યેય માટે જીવનના અંત સુધી મુરતપણે મોખરે રહ્યા હતા. એમનું સ્થાન કદી પુરાશે નહિ.

એક નાનાભાઈનો મને અને મારા કેટલાક નિકટ મિત્રોને અમારા વિદ્યાર્થીકાળમાં પરિચય થયો. અમારાથી પાંચેક વર્ષ આગળ અબ્યાસ કરતા જે અમારા જ આમજનો જેવા સ્વ. રામનરાયન પાંદક, ગિરુભાઈ બપેકા અને મારા મેટાભાઈ જેવા બનારે મેટ્રિકમાં હતા ત્યારે નાનાભાઈ બી.એ. પૂર્વે દાર્ષનિક તેમ જ કોલેજના ફેલો થયા હતા. કોલેજ અને

દાર્ષનિક જ્યાં થયાં ત્યારથી તે કોલેજના પ્રોફેસર થયા.

પરંતુ તેમની સાચેના અમારો નિઃસં પરિચય તો શ્રી નયુત્તમ શર્માના શિષ્યમંડળમાં તેઓ જોડાયા ત્યારે જ થયો. એમને અમે ધીમભાઈ શર્માના બીનખાના આનંદાશ્રમમા પૂર્વિમાના યુરુપજન સમયે અલ્પત ભાવપૂર્ણ હોયે, તેમનાં પત્ની સહિત સન્નેરે પુખ્તભવિ સમર્પતા જોએલા પોતાની નિજા, ચીવટ અને એકાગ્રતાથી એ સમગ્ર સિષ્યવંદના જુગ તરી આવતા. તેમનું નામ વસિંહપ્રસાદ હતું એટલે યુરુપી તેમને 'પ્રસાદ' કહી સંબોધતા. એ વખતે એમના આપત શિષ્યમંડળમા શરતનગરના નેચન મસ્તર સ્વ. દરજોવિંદસાઈ પંડ્યા પુરું શ્રદાસન, પવિત્ર અને મહતાપુર્ણ વ્યક્તિ તરીકે સીનાં ગ્રંથ અને સન્માન ધરાવતા. તે પણ ભાવનગરના હોઈ તેમની નામે નાનાભાઈ તો પરિચય વધેલો. ભાવનગરમાં પણ શિષ્યમંડળની સાધના પ્રદર્શિ માટે ગવિવારે સી ચળતા ત્યારે નાનાભાઈ તેમાં અમત્તાન લેતા થયા [જુઓ પાન ૨૪ ઉપર.]

બપોરનો સમય છે, કાશીવિશ્વનાથના મંદિરમાં ચાલીએ અને ઉપાસકોની ભીડ કોઈકે એકી છે, એટલે ખાસ કરીને મંદિરના ગચ્છારામાં છાત વાતા વરણ વ્યાપ્ત છે એવે સમે એક સજ્જન મંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે, એમણે રક્ષા ધોતિયુ પહેલું છે અને હાથે જ્વોર્ડ ધારણ કરી છે—ખીચુ કોઈ વસ્ત્ર ચરીરે નથી એમની આખો કંઈ અદસ્ત સુરત પર મીઠે માટી રહી છે એવું લાગે છે એમની પામે સફેદ કપડામાં વીટેની કોઈક ચીજ છે પ્રથમ તેઓ તેને મંદિરની ફરસ પર મૂકે છે પછી પદામનની મૂઠમાં એમની મૂનીની સામે, ખાનખાન ચર્ચ બંધ છે

મંદિરના એક ખૂલેથી પૂજારી આ અદ્ભુત દ્રશ્ય જોઈ રહ્યો છે

લગભગ એકાદ કલાક પછી તે સજ્જન આખો ખોલે છે અને ચોતાની સાથે આજેની કપડે વીટે પેરી ચીજ ખોલીને વિશ્વનાથના ચરણોમાં નેવેચરે ધરે ॥ ફરી એક વાર તેઓ ખાનખાન ચર્ચ બંધ છે એકાએક એમની આખોમાંથી અનુનાસ વહેવા માટે છે એમનું મુખમંડળ કોઈ બૈયોલોજિક પ્રકારથી ઉત્તમત્વ ચર્ચ ગયું છે વિશ્વનાથના ચરણોમાં તેઓ ફરી સિર નમાવે છે અને કહે છે પ્રતો! બને આપની અપાર કૃપા ચર્ચ છે આજે મેં જે નેવેક આપના ચરણોમાં ધણું છે તેને અનુમદ કરી, રીકારે તેઓ આ મોતી રજા ત્યારે મંદિરના પૂજારીને લાગ્યું કે, જોકે વિશ્વનાથના અધરો હાડી રહ્યા છે

એ સજ્જન કોનું પંડિત મનમોહન માલવીયજી, અને પેતુ નેવેક કાશીવિશ્વનાથ વિશ્વવિદ્યાલય વિશ્વવિદ્યાલયે ધર્મશિક્ષણ આપવા માટે તૈયાર કરેલા પાઠ્યપુસ્તકો દર્શાવત

પંડિત મનમોહન માલવીયજી વિશ્વવિદ્યાલયની ખાખી કરાવતા એક બીજો પ્રસંગ— સવારનો સમય છે મનમોહનજી બહાર પધાર્યા

છે, તેઓ ચોતાની ચાલિ દી પૂજવિધિ પતાવી ચોતાના ચોરડામાંથી બહાર આવ્યા તેવા જ એક વદ માત્ર એમના ચરણે પકડીને ચોધાર આસુએ રડે છે 'માતાજી, રુ છો!' માલવીયજી અત્યંત સહાનુભૂતિથી પૂછે છે—'શા માટે રડો છો!'

'મારો દીકરો હતો બદીખાનીથી પાછો ફર્યો નથી પડિતજી' માતા કુસકા વરતા બોલી— 'અન્યોના પતિ પુત્ર, જોઈ અને સગાઓને એકતાને અનાજ છુનક કરવા માટે જલિયાવાલા માળના હત્યા કરા પછી પકડાયા આ-આ હત્યા તે બધા પાછા ફર્યો, પણ મારો એકનો એક પુત્ર—મારો આખનો તારો, એકનો એક આધાર હતો પાછો ફર્યો નથી.'

તો એ પણ માતાજી! એક મેં દિવસમાં પાઠે કરશે તમે ચકરાઓ નહીં' માલવીયજીએ આશ્વાસન આપ્યું

'પરંતુ, તમે તો મનમોહન છો' તમે સર્વ કાંઈ કરી શકો છો તો મારા દીકરાને અત્યારે જ કેમ બોલાવી લેતા નથી!'

'માતાજી, 'કે મનમોહનના ચરણોની ધૂજ માન મુ, તે બધું કરી શકે છે માટે, હું એમને આશ્વના કરીશ કે આખનો પુત્ર જન્મી પાડો ફરે'

'પણ હું અહીંથી જરા ચસવાની નથી—જ્યાં સુધી મારો દીકરો પાછો ન આવે ત્યાં સુધી'

પછી પંડિત માલવીયજી અદર ગયા, અને પ્રાર્થનામાં બેસી ગયા વારંવાર પ્રયત્ન વિનંતિ કરવા લાગ્યા 'હે દીનમય' હા હતાં! કૃપા કરો અને માતાનું કૃપા કરો!'

બોડા સમય પછી જ્યારે પંડિત માલવીયજી ચોતાના ચોરડામાંથી બહાર આવ્યા ત્યારે તેમણે જોયું માતાનો દીકરો તેની પાસે બેઠો ॥

માતા અને પુત્રે પડિતજીને પ્રણામ કર્યા માતાથી મૂંઝા રડવાનું નહીં—તે આનંદવિભોર ચર્ચને બોલી મનમોહનની બધી!

ભગવાનના શરણાગત થઈએ ત્યારે લજ્જા, ભય, એ સર્વનો ત્યાગ કરવો. 'હું' હરિનામ જોલીને નૃત્ય કરીશ તો લોકો મારે માટે શું જોલશે એવો વિચાર મનમાંથી કાઢી જ નાખવો. લજ્જા, ધૃષ્ટા અને ભય-ત્રણે રહેવાં ન જોઈએ. લજ્જા, ધૃષ્ટા, 'ભય, ભતિઅભિમાન એ સર્વ આત્માને બંધનકર્તા છે. એ બધા જાય ત્યારે સંસારમાંથી મુક્ત થવાય.

પાશબદ્ધ તે છવ, પાશમુક્ત તે શિવ. ઈશ્વરનો પ્રેમ એ અતિ દુર્લભ વસ્તુ છે. સ્ત્રી તેના ધણી ઉપર જેવો પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખે છે તેવાં ઈશ્વર ઉપર રહેવાં જોઈએ. ત્યારે જ ભક્તિનો ઉદય થાય છે. શુદ્ધ ભક્તિ થવી બહુ કઠણ છે. ભક્તિ વડે હૃદય મન સર્વ ઈશ્વરમાં જોલીને થઈ જાય છે. ત્યાર પછી ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. ભાવ વડે મનુષ્ય મૂર્ચિત થઈ જાય છે, વાયુ સ્થિર થઈ જાય છે, આપોઆપ કુંભક થઈ જાય છે. જેમ બંદૂકમાંથી ગોળી છોડતી વખતે બંદૂક ફોડનારનું ચિત્ત એકાગ્ર થાય છે, વાણીનો વ્યાપાર બંધ થાય છે અને પ્રાણ સ્થિર થાય છે તેમ સાધકને પણ

થાય છે. પ્રેમ ઉત્પન્ન થવો એ તો બહુ આગળની વાત છે, ચૈતન્ય મહાપ્રભુને પ્રેમ પ્રકટ્યો હતો. ઈશ્વર ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયા પછી બહારના પદાર્થોનું ભાન રહેતું નથી. જગતને જુઝી જવાય છે. અને પોતાનો દેહ, જે સર્વને અતિ પ્રિય છે તેનું પણ સ્મરણ રહેતું નથી. ઈશ્વરદર્શન થયાનું એક લક્ષણ એ છે કે મહાવાયુ ધર્મર અવાજ કરતો જાય ચડીને માથા તરફ ચડે છે, એમ ત્રયા પછી જ્યારે સમાધિ થાય ત્યારે ઈશ્વરનું દર્શન થાય છે.

*

કેટલાકને એશ્વર્યનો અહંકાર હોય છે, કોઈને માનનો, કોઈને પદવીનો, એમ બધાને કાંઈ ને કાંઈ પ્રકારનો અહંકાર હોય છે. પણ એ સઘળું ચાર દિવસનું ચાંદરણું છે, એમાંનું કશુંયે સાચું આવતું નથી. પૈસાનો અહંકાર કરવો જ નહિ. જો કોઈ કહે કે હું પૈસાદાર છું તો તેના કરતાં પન્ન વધારે પૈસાદાર જગતમાં છે જ. એક એક કરતાં વધારે ને વધારે છે જ. જ્યારે સાંજ પડે છે અને આગિવા ચમકે છે ત્યારે તે પોતાના મનમાં એમ સમજે છે

કે અમે આખા જગતને પ્રકાશ આપીએ
છીએ. પણ જ્યારે તારા ઊગે છે ત્યારે
તેમનું અભિમાન ઊતરી જાય છે. પછી
તારાઓ એમ અભિમાન કરે છે કે
અમે જગતને અજવાળું આપીએ
છીએ. પણ એટલામા ચંદ્ર ઊગે છે
એટલે તુરંત તારાઓનું અભિમાન
એગળી જાય છે. પછી વળી ચંદ્રને
અહંકાર થાય છે કે આખું જગત મારા
તેજ વડે ગાળી રહ્યું છે. પણ એટલામા
તો જૈનજેનામા અરુણોદય થાય છે
અને ચંદ્ર નિસ્તેજ થઈ જાય છે! થોડી
વાર પછી તો તે જણાતો ય નથી! આ
પ્રમાણે જો ધનવાન માણસો નિયાર
કરતા હોય તો તેમનો ધનનો મર્વ
ઠકે જ નહિ

•

એક વાર જો તેની (ધૈર્યની)
પ્રાપ્તિ કરે તો પછી આ સંસાર તમને
અસાર નહિ લાગે. જેઓ તેને જાણે છે
તેઓ જોઈ શકે છે કે જીવ, જગત એ
નર્વ તેનાં જ પ્રકટ રવરૂપ છે. તેઓ
પોતાનાં છાંદસને ખવરાવે છે, પણ
નનમાં એમ જ મમત્તે છે કે અમે
બાળજોપાળને ગનડાવીએ છીએ માતા
પિતાને ઈશ્વર ઈશ્વરી તુલ્ય બાણીને તેમની
સેવા કરે છે. ઈશ્વરને બાળખીને જો

લગ્ન કરે તો વિવાહિતા સ્ત્રીની સાથે તે
ઔદિક સંબંધ નથી જ રાખતા એમ
કહીએ તો ચાલે. બેઉ જણ ઈશ્વરની
બંધિત કરે છે, ઈશ્વરની કથાવાર્તા કરે છે.
ઈશ્વરના જ ચિંતનમાં બેઉ જણ સાથે
જીવન ગાળે છે. તે સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં
રહેલા છે એમ બાણીને બેઉ જણ ભૂત-
પ્રાણીમાત્રની સેવા કરે છે. (એવાં સ્ત્રી-
પુરુષ) છે તો ખરાં, પણ ઘણાં વિરલ.
વિપત્તિ લોકો તેમને બાળખી શકતા
નથી આવાં થવા માટે બેઉ જણ તૈયાર
જેઈએ. બેઉ કેવળ ઈશ્વરપરાયણ જેઈએ.
જો બેઉ જણ ઈશ્વરનાંદ માટે તરસ્યાં
હોય તો જ એમ બની શકે. એવાં થવા
માટે ઈશ્વરનો વિશેષ અતુલ્ય શ્રવે
જેઈએ. તેમ ન હોય તો બેઉ વચ્ચે
કદી મેળ થતો નથી. એક જણ દૂર રહી
જાય છે. જો બેઉનો મેળ ન હોય તો
સંસાર અતિ ક્લેશજનક થાય છે. સ્ત્રી રાત-
દિવસ અસંતુષ્ટ રહે છે અને કહે છે કે:
“મને મારા બાપે આની નાથે પરણાવી
તે કરતાં કુવામાં નાખી હોત તો વધારે
સારું. નથી પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું;
છાકરાં બૂખે ટળવળે છે; સારાં લૂગડાં,
ઘરેલુની તો આશા જ ક્યાંથી? કેઈ
દિવસ આઢી પહેરીને અને છાકરાને
પહેરાવી આઢાડીને બહાર જવાનો તો

લહાવો જ ન મળ્યો. તમે મને શું સુખ આપ્યું? આખો મીચીને હરિકૃષ્ણ, હરિકૃષ્ણ કર્યા કરો છો! એવી ગાંડાઈ છોડી દો, અને બે પૈસા કમાવા માંડો” વગેરે.

* -

સંસારમાં રહીને સાધન કરવું ધણું અઘરું છે. તેમાં અનેક પ્રકારની અડચણો નડે છે તે તમને કહેવાની જરૂર જ નથી. મંદવાડ, શોક, ગરીબાઈ, સ્ત્રીની સાથે અણબનાવ, મૂર્ખ છોકરાં વગેરે અનેક ઉપાધિઓ છે, તો પણ ઉપાય તો છે જ. વખતો વખત એકાંતમાં જઈને ઈશ્વરની આરાધના કરવી. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવસટોસટનો યત્ન કરવો. એકદમ ઘર છોડીને ચાલ્યા જવાનું હું તમને નથી કહેતો. જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે એકાંત સ્થાનમાં વધારે નહિ તો એદાદ બે દિવસ પણ રહેવું બેઠેએ, કે જ્યાં સંસારનો કશો સંબંધ રહે નહિ; સંસારી લોકોની સાથે દુનિયાદારીની કશી વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ જ આવે નહિ. જે એવું એકાંત સ્થળ ન જ મળે તો સાધુઓના સહવાસમાં રહેવું. જેનું

મન, હૃદય, અંતરાત્મા ઈશ્વરમાં જ આરોપાયેલાં હોય તે સાધુ. જે કામિની-કાંચનનો ત્યાગી છે તે જ ખરો સાધુ. જે સાધુ છે તે સ્ત્રીઓને એહિક દ્રષ્ટિથી જોતો નથી. તે હમેશાં તેમનાથી દૂર રહે છે. જે કદી સ્ત્રીઓ તેની પાસે આવે તો તેમને તે માતૃવત્ ગણી વંદન કરે છે. સાધુ હમેશાં ઈશ્વરનું જ ચિંતન કરે છે. ઈશ્વર સિવાય ખીજ વિષય પર તે વાતચીત જ કરતો નથી સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં ઈશ્વર છે, એમ જાણીને તે સર્વની સેવા કરે છે. સાધુના આ મુખ્ય લક્ષણ છે.

*

પૂર્વજન્મમાં પુષ્કળ તપશ્ચર્યા કર્યા વગર સ્વભાવ સરળ થતો નથી. કપટ-પ્રપંચ જ્યાં મુધી હૃદયમાં હોય છે ત્યાં મુધી ઈશ્વર મળી શકતો નથી. તમે જાણો છો? જેમના જેમના ઘરમાં ઈશ્વરના અવતાર થયા છે તે સર્વ સરળ પ્રકૃતિના હતા. રાજા દશરથ સરળતાની ભૂતિ જેવા હતા. ઓઝુશ્ચુના પિતા નંદેયોપ કેવા સરળ સ્વભાવના હતા? લોકો હજી મુધી કહે છે કે “કેવો ભોજો સ્વભાવ! જાણે ખીત્રે નંદેયોપ!”

માળવીયજીની સુસાપિતાવલિ - દેસાઈ વાલજી જોવિન્દજી

સંવત ૧૯૮૦ના આયોદ્ય વદિ ૪ ને સોમવાર તા. ૨૧-૭-૨૪ને દિવસે હું સિમવામાં ચેડવિક પ્રવાસ જતા ગયો હતો. ત્યાંથી ઘરે પાછો આવતાં રસ્તામાં ઇમામુદ્દીન નામે જળવાજો જળતા સુંડમેા લગ્નને જલતા હતો તે મળ્યો. કહે, 'બેસો. અમારે ૪ બળરમાં ગયું છે તે જોના જ બધુંએ.' એટલે અમે ધોડીક વાર જોયા ને પછી આવતા મળ્યા. ઇમામુદ્દીને મને બે સંસ્કરણ ખાવા આપ્યા માડખાં. મેં કહ્યું, 'ના, ના. મારું નામ લઈને તમે ખાઓ.' એ કહે, 'ના, તમે જો ને જો.' એટલે મેં કહ્યું, 'સંસ્કરણ તો મેં ખાધું છે, પણ તમારા ટોપલામાં આ આડુ છે તે મેં કાઢી દી આખ્યા નથી, એટલે તમારો આમ્રદ છે એટલે આ એક આડુ લઈ છું.'

ઇમામુદ્દીન કહે, 'મેં બધી ખાદી જ પહેરી છે. ધરમાં રેડિયો ચાલે છે ને સ્પ્રિંગ વમુકર પાસે વજીવી લઈએ છીએ. મેં માંધીને દીધા છે.'

એટલામાં મેંદ વર્ષવા મંકચો એટલે મેં કહ્યું, 'હવે મારે જટ હાનવું જોઈએ, એટલે પ્રુદા હાફિક.' ઇમામુદ્દીન કહે, 'હવે, ખનુ એક આડુ તો તમે તમારે હાથે લીધું હતું.' આ બીજું હું નાડું છું તે જોયું. એ લઈને મેં મારી મૂક્યા.

આ નન્યુ તેને આગલે દિવસે પડિત ખનનોહન માળવીયજીએ બહાર પાડેલી 'સનાતનધર્મ' નામે ચોપડીમાંથી શ્રોક મેં કુતારી લીધા હતા. એ માજવા શોકક નીચે આખ્યા છે:

યો ધજેત્ અપરિશ્રાન્તો માસિ માસિ શત સમાઃ ।
ન કુચેત્ યઃ સર્વસ્ય તથોઃ અકીધનોઃ (અ)ધિકાઃ ॥
ભારતઆદિપતૈઃ, ૭૫ ૬ ॥

જે સો વર્ષ સગી એકેએક માસમાં અઘક થય કરે અને જે કોઈના ઉપર હોય ન હૈ, ન જોમાં હોય ન કરનારો ચડી નધ.

અજનાં અરૂપકાપત્તાવ કહુલિશ્ચનિષેવણાત્ ।
અરૂપાણુપાનાત્ વ્યાયામાત્ સર્વશોચકરૈઃ ૫૫.૫

બકરીનું શરીર નાનું; વળી એ તીખાંકવા ધન ખાવ, પાણી એણું પીએ ને કસરત બહુ કરે, એટલે એનું દૂધ રોગજાતને હરે છે.

નોદકકિલત્રગ્રાતઃ શુ સ્નાત ઇત્યભિધીયતે ।
સ સ્નાતો યો હમરનાતઃ સ બ્રાહ્મણ્યનરઃ શુચિઃ ॥
ભારત-અનુશાસન ૧૦૮, ૬ ॥

જે શરીર પાણીથી બીનું કરે તે નહાયે ન વહે. નહાયો તે તે જ વહે, તેણે કામદોષાદિ શનુઓનું દમન કર્યું હોય.

તાવત્ જિતેન્દ્રિયઃ ન સ્થાત્ વિજિતાન્યેન્દ્રિયઃ
પુમાનૃ ।
ન ત્યજેત્ રસનં યાવત્ જિતં સુવં જિતે રસે ॥
ભાગવત ૧૧, ૮ ॥

બીજી ઇન્દ્રિયોને છતી હોય પણ જો સ્વાદ ન હોયતો હોય તો માણસ જિતેન્દ્રિય ન બની શકે. જેણે રસ છલ્યો તેણે ઈંદરિયો ખદ છલ્યો.

અન્તરા સાયમાશ ચ પ્રાતરાશં ચ યો નરઃ
સહોપવાચી ભવતી હયો ન ભુંકેતે (અ)ન્તરા પુનઃ ॥
સરાત્ના ને સંજ્ઞા જોજન વચ્ચે જે માણસ કાંઈ ખાય નહિ તે સદા ઉપવાસી કહેવાય.
(ભારત-શાન્તિપર્વ, ૫૮, ૮)

ભૂત્યાતિશિષુ યો ભુંકેતે ભુક્તવત્સુ નરઃ સદા ।
અમૃતં દેવતં ભુંકેતે ઇતિ વિદિ શુધિશ્ચિર ॥
ભારત, સાં ૫૮, ૧૧ ॥

પરેણા, ઘરનાં માણસ તથા નોકર જમ્યા પછી જે માણસ જમે તેણે શુદ્ધ અખતનોજન કર્યું કહેવાય. જાત એવ ચરેત્ ધર્મં અનિત્યં છવિતં યતઃ ।
નાનપણ્યમાં જ ધર્મ આચરવો, કેમ કે શરીર કષ્ટમંચુર છે (૧૯).

ગ્રાહો મુદ્ગુતો મુધ્ચેત ૧ ૧૬ ॥
સત ૬ ધડી ગાળી હોય ત્યાં ભગી જનુ.
ન ચાવ્યુદિતશાયી સ્થાતઃ ૪૨ ॥
મૂર્તિ ઉગ્યા પછી મુકું નહિ.

ટીકા !

એકવાર માંખીભને કોઈકે પૂછ્યું : 'લોકો તમારા પર ને ટીકાઓ કરે છે તે તમને કેવી લાગે છે ?'

આપમે કહ્યું : 'ખૂબ જ મીઠી. મારી હૃદય-વીણામાં એ મધુર સંગીત છેડે છે.'

પક્ષીપ્રેમ

ઈંદાલી દેશમાં એક મહાન કલાકાર ચર્ધ ગયા. તેમનું નામ લિયોનારો ક. વિન્ચી.

એકવાર તેઓ બહારગામ જતા હતા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં ખૂબ જ તરસ લાગી. આશુખાશુ બોધું તો દૂર એક ખેડૂતનું ગૂંપડું દેખાયું.

એ દિશા તરફ તેમણે પગ ઉપાડ્યા. ગૂંપડે જઈ જુએ છે તો આગણામાં એક પિંજરું લટકાવેલું છે. તેમાં એક પક્ષી પુસાયેલું છે.

એ ભેંઈ તેમનું પ્રેમાળ હૃદય દ્રવી થઈ પડ્યું : 'કેટલું સુંદર પક્ષી છે! ઉઠવા માટે એ કેવું ફક્કાટ કરી રહ્યું છે!'

પાણી પીવાની વાત જૂલી જઈ એ ગૂંપડીમાં દાખલ થઈ ખેડૂત સાથે વાત કરવા લાગ્યા : 'આ પિંજરું વેચવું છે? મને એમાંનું પક્ષી ખૂબ જ ગમી ગયું છે.'

ખેડૂને થોડો વિચાર કર્યો, પછી કહ્યું : 'હા, વેચવું તો છે.'

'કુ' લઈશ?'

'તમારી સી ઇચ્છા છે?'

'હું કેવી રીતે આંકડો ખાડું. ખાંજડું તો તમારું છે.'

'પથોતર રૂપિયા થશે. છે મરજી?'

જવાબમાં લિયોનારોએ ખીસામાંથી ૪૬-

કડતી નોટો કાઢી એના હાથમાં મૂકી દીધી.

ત્યાર પછી તેઓ પિંજરા પાસે ગયા. ખારણું ઉઘાડી પક્ષીને વહાવથી બહાર કાઢ્યું, જંગલ ક્યું, ને એ જ લાલે છેડી દીધું.

એ ભેંઈ ખેડૂત આસો જ ખતી ગયો! બલે કોઈ નવી દુનિયામાં જઈ ચલ્યો ન હોય! તે કપકાભયાં અવાજે બોલ્યો : 'તમે ય ખરા છો. યા માટે એને છેડી દીધું? કોઈકને ય વેચી દીધું હોત તો પોણી રકમ જરૂર પાછી મળત.'

દૂર દૂર આશ્યામાં જિંદી જતા પક્ષી તરફ ભેંઈ લિયોનારોએ કહ્યું : 'એ, એ કેવા આનંદમાં છે! હવે એ પોતાના ભાઈ-ભાંડેરાને મળી શકશે, બાડીઓમાં મિત્રો સાથે આનંદથી જિંદી શકશે, કોઈ વૃક્ષ પર એની આનંદથી ગીત ગાઈ શકશે. અલો માણસ, એ બધા આગળ પેલાની શી કિંમત છે?'

એ દરમ્યાન ખેડૂતે એ વાર પૈસા ગણી લેયા. ને તે ખિસ્સામાં મૂકતાં મૂકતાં કહ્યું : 'તમે કોઈ જુડી જ માટીના માણસ છો હો.'

કથું પથ બોલ્યા વગર લિયોનારોએ પાણી પી લ્યાંથી આગળ ચાલવા માંડ્યું.

રાષ્ટ્રપ્રમુખની નિખાલસતા

બહુ સમય પહેલાં અમેરિકામાં એક માનવંત પ્રમુખ થઈ ગયા. તેમનું નામ એન્ડ્રુ બ્રૉક્સન.

તેઓ નાનપણમાં ખૂબ જ ગરીબ હતા. આખી ચ યુવાવરયા તેમણે દરજીના કંધામાં વીતાવી હતી. તેમ છતાં બતમહેનત, ખંત, પરિશ્રમ અને આત્માના અતુલ ઉત્સાહથી તેઓ

અમેરિકાના રાષ્ટ્રપ્રમુખ થવા લાગ્યશાળી બન્યા હતા.

એકવાર તેમણે બાર્કે પ્રવચનમાં લોકો સમક્ષ પોતાની આપવીતી કહી. તેમાં તેમણે નગરની કોટવાડીથી માંડીને ન્યાયખાતાના મહત્વના પદો પર કેવી રીતે પહોંચ્યા, તેમાં કયાં કયા સફળતા નિષ્ફળતા મળી, આખરે રાષ્ટ્રપ્રમુખ કેવી રીતે બન્યા એ વિષે કેટલીક રસપ્રદ અને પ્રેરક વાતો કહી.

પ્રવચન પૂરું થયું એટલે એક સજ્જનને ઊભા થઈ કહ્યું : 'શહેરની કોટવાડી કરીને છેક રાષ્ટ્રપ્રમુખ સુધી પહોંચ્યા એમ શા માટે કહો છો? દરજ્જાના હુકામના પગથિયાએથી નહીં કે?'

જોડેસન તો દિલના દિલાવર હતા. તેમણે પેલા સજ્જનનું મેણું મન પર લાવ્યું નહીં. જરા પણ ચુસ્તે થયા પછર નિખાવસતાથી જવાબ વાળ્યો : 'હમણું કોઈકે એમ કહ્યું કે મેં મારી જિંદગીની સરખાત દરજ્જા તરીકે કરી છે. એ વાત સાચી છે. પણ એનાથી મને જરા ય હુ ખ ધનું નથી. કારણ કે જ્યારે હું કપડાં ગીવતો હતો ત્યારે પણ એક મારા અને કુશળ દરજ્જા તરીકે ઓળખાનો ધસકને વાપડો કયો પ્રમાણે કપડાં સીરીને આપતો કાપડમા જરા ય ચોરી કે છેતરપીંડી કરતો નહીં. મારું પ્રત્યેક કામ પ્રમાણિકણી અને સારી રીતે કરતો. એ દરજ્જાના ધંધાએ જ આજે મને રાષ્ટ્રપ્રમુખના પદે લાવીને મૂક્યો છે. એટલે એ સાવ નહય ધંધામાંથી મેં મારી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે એમ કહું તો ખોટું નથી. એનો આજે મને અપૂર્વ આનંદ છે'

પેલા પ્રશ્ન કરનાર સજ્જન ઝખવાણા

પડી ગયા. વ્યથિત હૃદયે એ સભાગૃહ છોડી ચાડ્યા ગયા.

માતૃભૂમિ પરનો પ્રેમ

આંધ્રીન ઝીંસમાં 'જુટાર્ક' નામે એક મોટા વિચારક થઈ ગયા. તેમણે ઘણું જીવન ચરિત્રો લખ્યાં છે.

એક વાર તેઓ વિચની મુસાફરીએ ઉપડ્યા. જુદા જુદા દેશોમાં ફર્યા. જુદા જુદા વિચારકો સાથે ચર્ચાઓ કરી. ફરસ્તરૂપ તેમને જાનવું ધણું જાયું મળ્યું.

દેશમાં પ્રાંત આબ્યા ત્યારે તમણે પે જાનો નિવાસ શહેરમાં ન રાજતા પોતાની જનની સમા 'કિરોનિ' નામના ગામડામાં રાખ્યો.

આમ કરવાનું કારણ કોઈકે પૂછ્યું ત્યારે તેમણે જવાબમાં કહ્યું : 'મારે મન જન્મભૂમિનું મહત્વ સ્વર્ગથી ય વધારે છે. આ ગામડા ગામની વસીમાંથી એક ૧૫ માણસ જોડો થાર એ મને જમનું નથી.'

શક્તિનું મૂળ

અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકનની આ વાત છે.

એક વાર તેમણે એરેજ નામના નગરમાં પ્રવચન કર્યું. લોકોને તે ખૂબ જ પસંદ પડ્યું.

તેના પ્રવચન ૮ એક માણસ પર ખૂબ જ અસર થઈ લિંકનને રૂમક મળ્યો, પૂછ્યું : 'તમે આટલું સુદર પ્રવચન કરવા ૮ શક્તિ કયાંથી મેળવી?'

રાષ્ટ્રપ્રમુખ લિંકને કહ્યું : 'મને જીવનમાં બધંકર નિરાળા મળેલી. એનાથી હું ઘણો ધડાયો છું. મારી શક્તિનું મૂળ એના જ છે.'

કેટલાક કહે છે કે સ્ત્રીઓ, બાળકો અને યુવો
અભિનિવાના અધિકારી નથી આ માન્યતાથી વેદાંત
એક મોટા યદન નિષ્પન્ન અર્થેત કેવળ એક અનુભવ
અન્ય નિષ્પન્ન મૂલ્ય પડ્યો છે એ દરેક બાળક
સૂક્ષ્મ પ્રકાર નવ દરના રેવાને યોગ્ય હોય તો તે
આધ્યાત્મિક પ્રકાર અને દરના લેવાને કેમ લાયક ન
હોયુ નેઈએ! એ અન્ય વધા ડોર્ડની પાસે ધુપાવે
છો શા માટે? અજ્ઞાન અને દીર્ઘકાળ ભોવરા તથા
ઓરડાઓ જમીનફોસ કરી નાખે ઈશ્વરી પ્રકાશ-
કથરી દર્શ-ભેદા દર્શ સોને ભાગ્યરમી બનાવે

* * *

હિંદુસ્તાનમાં આવાહારિક વેદાંત પુસ્તકો દ્વારા
નહિ પણ આચાર્ય દ્વારા શરૂ થયુ નેઈએ વેદાંત
એટલે શારીરિક મનસિક અને આધ્યાત્મિક તદુરસ્તી
છે અભાસપને નીરાંગી કરવાથી સંગ્રામ ઉદ્ધરસ
તાવ મુખેઈ ઈત્યાદિ શારીરિક ન્યાયિકો જ નહિ
પણ મત્સર આલસ લીખાપણ મલિન વિચારો,
દીર્ઘકાળ વગેરે જાતની અપવિત્રતા પણ જતી રહે છે

* * *

સીરા જુઓ, જેમ તમે નદી દેક્ષા પછે તરફ
નાના બાળકો પેઠે નિર્જીવપણે જુઓ ઠો તમ અમે
તે મનુષ્ય તરફ પણ જુઓ અને તેનામાં પરકા
પણની જાવના ન રાખતા, તમને પોતાને જ જુઓ
જીવનના ખરા નિવેશ અનુભવથી કેસો ખાઈને
ડાઘા થનાર આપણા ગ્રેષ્ઠા માણસોના કરતા
છોકરને વધારે સમજાય છે નિનકુન ડર્મો સિવાય
કોવચને પણ એ તમે એકદમ હાથમ પકડો તો
તે તમને કર્ષે પણ ઈર્ષા કરતો નહિ, પરંતુ નીતે નીતે
કેવળ રપક જ કરતો તો નામકીએ બાળકના બાળકે
કેટલાક એવા પોતા કે જેમની સાનની સતતગીતોમાં
પણ જાણસોની બીતિ જાણુઈ આવે છે કે એમ
કહેવાની હિમત કહે હુ કે એવા સન્ન નીલ
મુધારકો જે તે જ ચોર છે મિત્ર જાણુએ અને
પિરકિડવા! આવો આવો, તમે સને પધાસો મારે

તમારી જરૂર છે તમારા અભ્યારના પગાર કરના હુ
નમને અનતગણ આપીશ કૃપા કરીને મને શોની
કાદો કૃપા કરીને મારા રક્તરૂપે શોની કાદો એટલે
હુ આનંદથી મારુ સર્વસ્વ આપી દર્શ તમારી
અનકમતાઓ પૂર્ણ કરીશ. ગુપ્તગી શોધ કરનારાઓ!
તમારા હૃદયને ધન્ય છો આવો! આવો!

* * *

સત્યની બાબુએ એકલા ઊભા રહેનાર જતા!
બુદ્ધિને તમારી વિરુદ્ધ નેઈને ડરશો તહિ સુચિત
અજ્ઞાનને એ દેખાતો નહુમત લીના પાદમ અને
ધાસની ઉપરના આકળાશ નીપા જેવો છે સત્યરૂપ
અગવાન સુખ! આ ઊભાની જગાર બુદ્ધિમત તારુ
સ્વાગત કરવાને જ અમકે છે લાખો લોકો તમારી
વિરુદ્ધ હોય તો પણ શુ થયુ? બુદ્ધિમત હજી જે
તમારી જ બાબુએ છે પથ્થર આડ, નદીઓ, વાહુ,
સૂર અને તારાઓ તમારી જ બાબુએ છે કાળ
તમારા પશ્ચાત્ત છે દિવસ તમારો જ છે શતાબ્દો
તમારી જ છે અનતકાળ તમારો જ છે સર્વબ્યાપી
પ્રકૃતિ તમારામાં જ છે તમારા પ્રતિરૂપીઓમાં
પણ તમે જ બ્યાપી સ્થા છો તેઓ તમારામાં નથી
દૈવને થેરી લાઈને તમે તેમને કમળે કરો છો રાજ
ઈશ્વરને જ તમારા દાસ કાઈ કરતા હો એટલે
તમારે કામ કરતી આઈ રહેને નહિ ઈશ્વરને પ્રકાશરા
હો ઈશ્વરને પોતાને પ્રકટ થતા હો ઈશ્વરરૂપે રહો.
ઈશ્વરરૂપે ખાઓ પીઓ ઈશ્વરરૂપે શ્વાસ લો સત્ય
આત્મવદર અનુલલે એટલે બીજી બાનતો એની
મેળે જ આઈ થયો

* * *

પ્રકૃતિનો એક પરિચ નિયમ છે કે જે કદો
ઉન્વધન કરાય તેમ નથી તે નિયમ એ છે કે તમે
કોઈ પણ અપવિત્ર વિચાર અમગત પ્યાન કે તેનુ
કૃત્ય ગને તેવા ઓક્ષત સ્થળે કરો તો પણ તમને એ
નિયમ પ્રમાણે તેવા કૃત્યનો પદ્મો મગલો જ દુષ્ક
ને દારિદ્ર તમારા પોતાના કિપર આરી પડશે જ

મને શંકા છે જ નહિ જે શુદ્ધ સાર્વત્રિક કળા ખિલે છે એમની જ વાત કું નવી કરતો, પણ જમાનાનો રંગ નક્કી કરનાર અને સમાજ વિષે જોદરકાર રહેનાર કળાકારની પણ શક્તિ આજ નાખે એવી છે એ મેં અનુભવું ક. આનુગી સપતિનુ સામર્થ્ય આપું હોય છે એમ તો ક્યાંય કહેવું છે જ નહિ. સિનેમા અને નાટકો જલદ વસુઓ છે. એમની અસર ભારેમા ભારે હોય જ. પણ જે સમાજને એનો પ્રયોગ અખંડ સેવન કરવો પડે છે તે સમાજ વિષે કંઈ ચિન્તા થવી સ્વાભાવિક છે. આધુનિક સુધારાને લકેરથી નિહાળતો આડસ હકરને પણ કળા અને વિશ્વાસતાના અતિરેકથી નુકસાન જ છે એમ ભાર દઈને કહે છે. ખરેખર જીવનની સમૃદ્ધિ નિર્મળ ગૃહસ્થાશ્રમ જેટલી સાદાઈમા જ છે એ જ્યાં સુધી આપણે રચીકાપું નથી ત્યાં સુધી કળા ભારકેતે સમાજની જીવંતિ થવાની નથી.

* હું કહુલ કહું છું કે નાટક સિનેમામા જીવનના રસિક કે આકર્ષક પ્રસંગો અમુક હદ સુધી બાક-રંગમા ચીતરવા અપરિહાય હોય છે પણ એ હદ વટાવી જ્યારે અતિરેક કરાય છે ત્યારે કળા ભારી બળ છે અને લોકોની ચિત્તવૃત્તિ સુબ્ધ ને સુબ્ધ જ રહે છે. સારી કળાના સેવનથી તો સ્ખલિતશાવ વધવો જોઈએ અને એમાથી રચાવી સમાધાન પરિણમવું જોઈએ. સિનેમાની સમજ પર અને ખાસ કરીને પ્રવાનો પર અને યુવતીઓ પર કેવી અસર થાય છે એ જોવા માટે પશ્ચિમના યોડોએ જે કમિશનો નીખ્યા હતા તે આપણે ખાસ જોવા જોઈએ.

* એક રીતે જોતા આ બધું વિવેચન કોરે ચૂકી મેં જે ગુજરાતની ભૂમિ અને એના તળાવો, એની નદીઓ અને આસઓ, નદી પાસેના ઘાટો અને નદી પરના પુરો, તળાવની પાળ પરના ઝાડ અને એની ઘટ્ટા તંબે જેસીને ખડ વાગેળતા જનવરોનાં ધનુ, ખાદીધારી બગલાઓ અને કળા કરતા કલાપીઓ, એના સમુદ્રો વિવિધ કાઠો અને એમા આવેલા

મેટા, મોઘા મહેમાન જેવી શોભતી ટેકરીઓ અને કરાડ પરથી દૂદી પડતા ઘોષો, ખીણો અને ગુફાઓ -એ બધાનું સર્વમાન્ય ચર્મ રાકે એવું વર્ણન આપ્યું હોત તો વધારે સારું થાત. જેમ આપણાં તીર્થસ્થાનો ના રિવાપિયો, દેામ દિરા અને મરજદો, હવેલીઓ અને અપાસરાઓ, મશહર થયા છે તેમ ગુજરાતના કળાસ્થાનો ને સૌન્દર્યસ્થાનો પણ નિશ્ચિત અને પ્રખ્યાત થવા જોઈએ.

* ગુજરાતની જનતા, એનો રતમાવ, એનો પકેરવેશ મને એના રિનાજો, એના ઉતસવો અને ચાત્રાઓ, લોકકથાઓ અત લોકગીતો, ધાર્મિક સંપ્રદાયો અને નાતના આદર્શો, એની તપામૂર્તિઓ અને એનું વહાણવડું -એ બધાનું રહસ્ય તારવી એની અદર રહેતાં કળામીજનું વર્ણન આપ્યું હોત તો ગુજરાત માટે એ ખતરનાક હતું. પણ આ પ્રાંતમાં વીસ વરસ રહ્યા છતાં કું ખવે ફરી શક્યો નથી. અને બધા રૂપમા પ્રગટ થતી કળાનું રહસ્ય પ્રગટ કરવાની માગી શક્તિ થે નહી. આ કામ તો ભવિષ્યનો કોઈ કળાતમા અવસ્થ કરશે એવો વિશ્વાસ રાખીને જ મારે સતો. માનવો રહ્યો. આ કામ જ્યારે થશે ત્યારે ગુજરાતમા ગુજરાતની પોતાની ખાસ કળાનો નવો અવતાર થશે અને તે ભારતીય કળાનાં કેટલાંક અંગો મંપૂર્ણ રીતે ખિલશે.

* કળાની ઉપાસનામા સાપ્રદાયિકતા નથી. એટલે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ઈસાઈ, બોદ્ધ અને જેમણે - બધા જ પથના અને બ સ જ ધર્મના યોગે કળાની ઉપામનામા એકજ આવજો અને એક ધર્મખતાવશે. - સમાનમસ્તુ વો મનઃ સમાના હૃદયાનિ વઃ ।

* વિશ્વકવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગ છે:-
 પહે નિરંતર અનંત આનંદધારા
 માનુસ જીવે છે ત્યાં સુધી એની આનંદધારા વહા કરવાની. એ ખૂટે કે વૂટે એટલે જીવનનો અત આવ્યો!

[સ પૂર્વ]

[પાન ૧૦થી ચાલુ]

અને હરએવિદ્યાર્થ સમાધિ તથા ધ્યાન યોગમાં મિદ્ધિ પામી વૃત્તિમાં અને જીવનમાં સમતા તેમ જ નિર્મળતાના કારણે સર્વેના પ્રીતિપાત્ર “માટામાર્ગ” તરીકે જાણીતા થયા, તેમ તેમને અનુસરનારા વૃત્તિહ પ્રસાદ નાનામાર્ગનું મિતુદ પામ્યા એ “મેટામાર્ગ” અને “નાનામાર્ગ”ની જોડીએ શ્રી નયુ ૧૫ સમાપ્તિ પ્રમાણ લાનાગરમાં ખૂન ચિરપાચી તેમના જ આગ્રહ તથા પ્રયત્નોથી મે નયુ ચાનુસ સુધી નવરામ શમીએ બાનનગરની પ્રજામાં સદ્મર્મ સ્થાપન કર્યા ને બાનયોગનેા ઉપદેશ કર્યો

આ સંયોગમાં એ સાધકએ દેવ વિદ્યાર્થીએને મળતી પોકળ પુસ્તકિયા કેળવણી નિરાશિતા કરી અને તેમને સ્વાસ્થ વાતાવરણમાં તથા સમાગમમાં રૂઢકળની ખેડે ધરણી અવગ રાખી તેમનું જીવન સ્વચ્છ, શિશુ અને વિદ્યામય વાતાવરણમાં નિકળા પવાના ધ્યેયથી શ્રી નયુરામ શમીએ પોતાના આદર્શ વરીકે રાખેના ધ દક્ષિણામૂર્તિ દેવ નામ સાથે એક વિદ્યાર્થીશ્રુક શરૂ કરું નાં હે ખીનખા આત્મ તરફની શ્રી નયુરામ શમીએ પ્રાગજન ૧૦૦૦૦ની રકમ મજૂર કરી અને એમ “શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ” વિદ્યાર્થીશ્રવન” કથાનું નાનામાર્ગીએ વિના વેળે એ સંસ્થાનું સુકાન ઢાંચમાં નીધું પોતાની નોકરી માથી બચતો બધો સમય તેઓ તેની પાછળ આજરા લાગ્યા અને વખતોવખત કેળવણીની દૃષ્ટિ વિષે બદલેલા પ્રત્યક્ષ કરી કેટલાકે વિદ્યાને ને પોતાના કાર્મમાં રમ લેતા કરી શક્યા તેમાં સાંકળત પરિપત્ના આદરવાપક અને અનેક નવોદિત સાદિત્વકારોના પ્રેરણામૂર્તિ સ્વ રજુ ડગલ મ નાસાર્થ પત્રુ હાથ તેઓ દર રવિનારે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ હાલિદાસ કે તાહિલ ૧૧ નર્મો કરતા સરખ તથા લાગુ કે વિદ્યાર્થી એને નિવાસ ને પૂરતી સગવડ આપવા છતાં તેમને અન્ન શામામ ને શિક્ષણ મળે છે તે તો થાણું વિરથક ને પ્યેદન ૦૪ દેવ છે, એટલે શિષ્યવ્રજ સમસાનેા અભિપ્રાય થયો કે હાત્રાનજ સામે એક રત્ન ત્ર વિદ્યાવન પત્રુ શરૂ કરવું આ કાર્યમાં નાનામાર્ગીની વિભા અને

આત્મજોગથી પ્રભાવિત થયેલા સર પ્રનાશ કર પદ્મણીએ ધણી સહાયતા કરી અને બાનનગરની બહાર તખ્તેશ્વર તરફ જોડતી જમીન તથા સગવડો આપી

નાનામાર્ગ કોલેજની નોકરી છોડી આ નવી સંસ્થાના કુલપતિ બન્યા અને વિદ્યાર્થીજીવનની અનેક બાનતો પર તેમણે નવો પ્રકાર નાખ્યો વિદ્યાર્થીઓની દૈનિક ટેવો, અધ્યયન વિચાર, સોષલ, બાનનાઓ વખરે પર તેઓ નીડતરી વિચારસરણી વચ્ચા નેણો અને વ્યાખ્યાનો આપતા અને જલે વિદ્યાર્થીઓ પર દિનસ રાત નજર રાખી તેમને શિસ્ત અને નિયમનહ ના રીકો બનાવવા સતત ઉદ્યોમ કરતા, તેમની અચીએ, ખાનપાન અને વિદ્યાર્થીની તેઓ નોધ લેતા અને માતાની મનતાથી તેમને ઘર ન સાબરે એવો ઉત્સાહ અને પ્રેરણાકર્મી કાર્મકમ રાખતા, પ્રવક્ત્રો શરૂદેનો અને સંસ્થાના કામકાજમાં પશુ વિદ્યાર્થીઓને દરેક પ્રસંગે કે લી મળતી એમના પ્રમામરી નચાનલને લઈને એ સંસ્થામાં બાવનાસાગી સિદ્ધાંતની બરતી થતી લાગી, શ્રી હરમાર્ગ ત્રિવેદી અણજીવન સંજ્ઞ નવી ચિજીવની નવી “કેન્ટન પદ્ધતિ” પ્રમાણે વગેરે ચતારી શકયા, શ્રી મિત્રનાર્ત બધેકાએ રહીનાત છેડી તથા પોતાનું થાણું નાખીને ગુજરાનમાં ખાતમ દિરો દારા માન્યેસેરી સિજીવુનો પ્રચાર કર્યો અને દક્ષિણામૂર્તિમાં તેમના થયેના કેટલાક અમગવ્ય વિદ્યાર્થીઓએ પશુ નાનામાર્ગનું ધ્યેય અપનાવી સંસ્થાની કીર્તિ મેાપાત્ર દેવાની આમ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ ગુજરાનની સર્વેત્રીયુખી કેળવણી આપતી અમ મર્યા ગજાઈ

માધીજીના રાષ્ટ્રીય અધિવન ન્યારે સરકારી કેળવણીનેા બદિબાર જલેર કર્યો અને ગુજરાત વિદ્યા પીઠે મેટ્રિકની પરિણાઓ લેવાનું હાન્યુ ત્યારે આ સંસ્થા પર ધર્મસકટ આન્યુ. નવરામ શમીનું શિષ્યવ્રજ વણીશ્રમી પમોચારનેા આદર કરતુ લેવાયી ને માધીજીએ દરિજનનેા આદર કર્યો હતો તેમની સંસ્થા સાથે બેઠાવાનું તેમને અશક્ય લાગ્યું તે વખતે નાનામાર્ગીએ પોતાની રત્ન ત્ર વિચરમરણી અને વિનેકજીદિ બતાવી માંડીજીના આદરને રેકો આખો

આને પરિણામે શ્રી નથુરામ શર્માના સિલ્લમ'એ આ સંસ્થા સાથેના સંબંધ અને સહાય કાપી નાખ્યાં.

નાનાભાઈને માટે હવે કસોડીનો પ્રસંગ આવ્યો. સંસ્થા નિભાવની કે જાંબ કરવી એ પ્રશ્ન થયો. સહાય શિક્ષકમ'એ ગમે તે બોલે સંસ્થા ચલાવવામા સાથ આપવા તત્પરતા બતાવી, એટલે નાનાભાઈ પોતાનું પ્રિય શિક્ષણકાર્ય છોડી બેઠા બનીને બહારેય, કચકચા, મદ્રાસ, આરીકા ને એડનના પ્રવાસો કરી ખર્ચ માટે નાણાં ઉધરાવના લાગ્યા. આ પ્રસંગે તેમણે અનેક સ્થળોએ લોકોને ડેજવણીના પ્રજા ઉપર સમાન બતાવ્યા. એ સમયના પોતાનાં મનોમંથનો અને આથીઓ સાથેના આંતરિક વિચારો તેમણે આત્મચરિત્ર (ધાતર અને મણુનર)મા આપ્યા છે.

તેમણે ધાતુ' હોત તો બાવનગર કેએજના પ્રિન્સિપાલ અથવા રાજ્યના ડેજવણી અધિકારી તો સહજમાં થઈ શક્યા હોત. એ તકોતો તેમણે ત્યાગ કર્યો ત્યારે ધન્ય સ્વજનો અને મિત્રોએ તેઓ જૂન

કરી રહ્યા છે એવું સ્પષ્ટ કહેતું: પણ સ્થિર આદર્શ-વાળા નાનાભાઈ અવિચળ રહ્યા અને છેવટે તો સ્વ-રાજ માટે ગાંધીજીએ પ્રમેસેની આમંત્રણપત્રી માટે કમર કર્યો એમણે બાવનગરની સંસ્થા પણ છોડી અને આંનલા નામના નાના ગામડામાં જઈને લોક શિક્ષણની ધૂણી ધખાવી.

સ્વરાજ આવતાં સૌરાષ્ટ્રની સરકારે તેમને આગ્રહ-પૂર્વક શિક્ષણ પ્રધાન બનાવ્યા; પણ ત્યાંએ તેમને રાજ્યતંત્રની જડના સાચી અને રાજનાથુ' આપી ફરી પોતાની મામ વિદ્યાપીઠ સંભાળી આપ્યા બે ભારતનું તેને આકર્ષણકેન્દ્ર બનાવી મૂકી. આવા કઠોર માજે ખ્યે સિદ્ધ કરવા જતાં જીવનના ધણી કશું આપાતો તેમણે સૂઝી લીધા હતા. હાથમાં ફૂલની જેમ ઉઠેરેલા યુવાન પુત્રોને અકાગે હાળના બલિ બનતા એમણે જ્ઞા. તેમના જતાં આજે તેમના સુધીલ ધર્મપરિત શ્રી અવલગણ્યેન અને બાળકોને આશાસન દેવાને સમર્થ નથી. [કુમાર]

ધ્યારાખાતુ

વાર્ષિક લગાજમ દેવના રૂપિયા ૧, પંદર માટે સિલિંગ ૧૨, તવાજમ મળી એડરથી કાપીલવને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ પ્રાહલો નેપાધ છે. ફર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ યાજ છે પત્રવ્યવહારમા માહક નખર અવરજ લખવો.

‘ધ્યારાખાતુ’ કાર્યાલય, રૂપાવતન, બુનાબદ

મુંબઈમા લગાજમ ભરવાનું સ્થળ: ચાતિલાલ ગામી. ૪૫, તહેરુ રોડ, વિલેપારડે (૫૫)

['ધ્યારાખાતુ'માં વપરાયેલા કામળો રૂપાવતન હાથકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમશિકા		... ૧૨, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૨	
		૫૪	૫૪
૧ ગામી રત્નમાસ	૨	૭ સમજૂતીવાળી	૧૨
૨ મહાક નહિ રસક છું - ગિરિરાજ બારતિય	૪	૮ માળવીપત્ની સુમાપિતાવલિ	૧૫
૩ વિવેકાનંદ કહેતા હયા	૫	૯ સાગરને કડિ	૧૬
૪ હિમાલયના હરજમાં	૭	૧૦ પ્રેરક પ્રકરો	૧૭
૫ દિવંગત શ્રી નાનાભાઈ બટ્ટ	૧૦	૧૧ સમલીયંતી રત્નમાસ	૧૧
૬ મહામના પંડિત માનીવજી	૧૧	૧૨ કાકાસાહેબની વિચારકવિકાઓ	૨૧

પ્રકાશક અને પ્રુક: ધીરેન ગામી • રૂપાવતન કેન્દ્રગ્રામ • બુનાબદ

આપનું લવાજમ આ અંક સાથે પૂરું વાચ છે

નવા વર્ષથી -- નવુ ૩૫

‘વૈષ્ણવજન’

આજે ચોદ વસંત પડી ‘ધારાનાપુ’ નીત રૂપ અને દેહ બરણ કરે છે ત્યારે અમને નરસિંહ મહેતાની ‘નામ રૂપ જુજવા’ની પકિત થાય અને છે પરિત્ર હેતુ ધ્યય રોમે રાખીને ગમે તે નામે-રૂપે પણ મોજ રાવે પ્રવૃત્તિ અનાવવામાં આતે તો અતે તેર સો ટચ્છુ સોતુ જ કે એમાં ભેળ મુદ્દન નથી નામ ગમે તે હો કામ અને કામની રીત દૃઢ નેઈએ.

‘ધારાનાપુ’ માસિકના પાચકો જાણે કે કે તે ગાંધી વિચારનુ વાહન હોના છતાં આત્ર ગાંધીજીના વિચારોનું જ વાજિત્ર નથી રમ્ય બધકે વ્યાપક અને વિશાળતમ અર્થવાણા ગ્રાંથીચાર સારે મુદ્દેર ॥ અને અન્ય મહામાઓની આચાર-નિચારસત્ત્વિને તેમાં ઝીનવાનું ‘ધારાનાપુ’માં થયુ છે.

‘વૈષ્ણવજન’ સમઢ અઢી કોઈ એક સ પ્રદાય પચનો નાચક નથી રહેનો પહુપુરુષની વ્યાખ્યા આપવી હોન ત્યારે જેમ ‘વૈષ્ણવજન’ એ ભજનમાં વખુલેલા મુશ્વલજો દહાંના પડે છે તેમ જ તમામ સદ્ગુણો અને સુદર નીજોને ય એ કસોટીએ ચકાતી-મૂલતી જોઈએ વગી ગાનીજો એ ભજન અલ્પ ત પ્રિય હતું તેમ જ તેમને વણુવરા એ સગા પૂરી થીતક પણ છે જ વિષય તમામ વિમૂતિઓ એ પદને લાગ છે જ આ નામ ‘રૂપાવતન’ના મુખપત્રને દોમ એમાં એક બીજુ ઔચિત્ય પણ છે જ વૈષ્ણવજન ગંગાર સત કનિ નરસિંહ મહેતા જનારાની ગિરિતગેરીમાં જ હતા, ‘રૂપાવતન’ ગિરિયુરુ ગિરિતાગની બાજમાં જ છે.

ચૌદ વર્ષ પછી

કદમાં વધારો લવાજમ એનું એ

કાગળ છપામણી, બનોહો વગેરેની મોઢવારીને લીધે ધણા ખરા માસિકોએ લવાજમમાં વધારો કર્યો છે પણ અમે લવા જમમાં વધારો ન કરતા વધુ ૧૨ પાના આપવાનો નિર્ણય કર્યો છે. જેને ગ્રાહક બધુએ ખૂબ હર્ષથી ગમશે.

ખીલ્લે એક ખાસ લાલ

એપ્રિલ ૧૩મી સુધી.

કપાચલન પ્રકાશન તરફથી આ મારે સુધીમાં ૧૦ સુરિલકાઓ બહાર પડી છે તની કુલ કિંમત ૭-૨૨ થાય છે પણ જે ચાલુ ગ્રાહક એક તદ્દન નવી ગ્રાહક બનાવી આપશે તેમને તથા જે નવા ગ્રાહકને અમે ૨૦ ટકા એટલે- ૫ ટકામાં ખત્રા પુસ્તકો અઢી [રૂપાચલન મંડળ] જે મ વકને આ લાલ હવે દોય તેમણે પોતાના લવાજમ સથે નવા ગ્રાહકનુ પૂર નામ તથા લવાજમ સાથે મોકલવાના રહેશે.

મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલી આપશે એવી આશા છે, લવાજમ મોકલવાની સૌથી સરળ ને યોછી ખર્ચાળ પદ્ધતિ મની ઓર્ડરની છે.

જે ભાઈઓએ મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલ્યું નહીં હોય, તથા ગ્રાહક નહીં રહેવાની ખબર નહીં આપી હોય એવા ગ્રાહકો પર પણ ન છૂટકે અમે આવતો અંક વી.પી.થી રવાના કરીશું. તે સ્વીકારી લેવાની અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

કોઈ કારણમર ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન માગતા હોય તેઓ અમને લખી જણાવે.

નવા વર્ષથી પાના તથા વિશાળો વધે છે છતાં લવાજમ વધતુ નથી વાપરે લવાજમ દેશમાં રૂ ૬, પરદેશમાં બાર સિલિંગ

[ધ રજીસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યૂઅપેપર્સ (સેન્ડલ) ફેસ, ૧૯૫૬ના નિયમ ૮ મુજબ ફોર્મ ૪માં રજુ કરવાની માહિતી]

૧	પ્રકાશન સ્થળ	રૂપાવતન, જૂનાગઢ
૨	ક્યારે ક્યારે પ્રસિદ્ધ થાય છે	૬૨ માસની ખારખી તારીખે માસિક તરીકે
૩	મુદ્રકનું નામ	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવતન મુદ્રણાલય, જૂનાગઢ
૪	પ્રકાશકનું નામ	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવતન જૂનાગઢ
૫	વર્ગીકૃત નામ	નવીન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવતન, જૂનાગઢ (સોરાષ્ટ્ર)
૬	માહિકૃત નામ	રૂપાવતન, જૂનાગઢ. (સોરાષ્ટ્ર)

ક્ર, ધીરેન ગાંધી, આથી નાદેર કહું છું કે ઉપર આપેલી વિગતો મારી જાણ સમજ મુજબ ખરી છે.

તા ૧૨-૨-૧૭

ધીરેન ગાંધી

પ્રકાશક

૨

‘ખ્યારાબાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આ અંક સાથે આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે.

આ અંક આપના હાથમાં આવે કે બનતી ત્વરાએ મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલી આપશે એવી આશા છે, લવાજમ મોકલવાની સૌથી સરળ ને ચોક્કસ ખર્ચાળ પદ્ધતિ મની ઓર્ડરની છે.

જે બાઈચોએ મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલ્યું નહીં હોય, તથા ગ્રાહક નહીં રહેવાની ખબર નહીં આપી હોય એવા ગ્રાહકો પર પણ ન છૂટકે અમે આવેતા અંક વી.પી.થી રવાના કરીશું. તે સ્વીકારી લેવાની અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

કોઈ કારણપર ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન માગતા હોય તેઓ અમને લખી જણાવે.

નવા વર્ષથી પાના તથા વિશાળો વધે છે છતાં લવાજમ વધતું નથી વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬, પચેશમાં ખાર ચિલિંગ

ધ્યારાબાપુ

નંબર ૩૫-૨૦-નામ

વૈષ્ણવજ્ઞ

[સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્યનું માસિક]

ચોદ વરસની એકધારી સેવા પછી વધુ
સમૃદ્ધ, વ્યાપક અને રસ-રંગપૂર્ણ રહે
એપ્રિલ મહિનાની ૧૩ તારીખે બહાર પડે છે.

રૂપાયતનનું માસિક સુખપત્ર

[જીવે અન્ય વીજતો]

‘રૂપાયતન’નું બાલમાસિક

પંખીડાં

રૂપ, રંગ અને રૂપાની રેલમહેલ હશે
ચિત્ર, ચિત્રવાતી અને ચિત્રદાસ શિક્ષણ
વાતો, કાવ્ય, વિનોદની પરબ

બાલ માસિકોમાં નવી જ બાત

[હાથકાગળ ઉપર]

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ